Akademia WSB
Dąbrowa Górnicza, Cieszyn, Olkusz, Żywiec, Kraków

mgr Piotr Gil

Znaczenie tożsamości narodowej Polaków dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP

Praca doktorska napisana pod kierunkiem:
Promotora: dra hab. Ryszarda Szynowskiego, prof. AWSB
Promotor pomocniczy: dr hab. Paulina Polko, prof. AWSB

Dąbrowa Górnicza 2025

Akademia WSB
Dąbrowa Górnicza, Cieszyn, Olkusz, Żywiec, Kraków

Piotr Gil Dąbrowa Górnicza,.....

OŚWIADCZENIE

Świadom(a) odpowiedzialności prawnej oświadczam, że złożona praca doktorska pt.: Znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP została napisana przeze mnie samodzielnie.

Równocześnie oświadczam, że praca doktorska nie narusza praw autorskich w rozumieniu ustawy z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. Nr 24, poz.83 z późn. zm.) oraz dóbr osobistych chronionych prawem cywilnym.

Ponadto praca doktorska nie zawiera informacji i danych uzyskanych w sposób nielegalny i nie była wcześniej przedmiotem innych procedur urzędowych związanych z uzyskaniem dyplomów lub tytułów zawodowych uczelni wyższej.

Wyrażam również zgodę na udostępnianie pracy doktorskiej bez wynagrodzenia dla celów badawczych lub poznawczych Biblioteki Akademickiej Akademii WSB im. prof. J. Altkorna, z zastrzeżeniem, że udostępnianie to następować będzie wyłącznie na miejscu, w siedzibie Biblioteki.

.....
podpis doktoranta

Akademia WSB
Dąbrowa Górnicza, Cieszyn, Olkusz, Żywiec, Kraków

OŚWIADCZENIE PROMOTORA PRACY DOKTORSKIEJ

Oświadczam, że praca doktorska pt. Znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego RP autorstwa mgr Piotra Gila została przygotowana pod moim kierunkiem i stwierdzam, że spełnia ona warunki do przedstawienia jej w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego.

Data ..... Podpis promotora pracy .....

Spis treści

WSTĘP 6
ROZDZIAŁ 1. METODOLOGICZNE PODSTAWY ROZPRAWY DOKTORSKIEJ 10
1.1. Sytuacja problemowa 10
1.2. Przedmiot badań 16
1.3. Problemy i cele badawcze 17
1.4. Hipotezy badawcze 19
1.5 Metody, techniki i narzędzia badawcze 21
1.6. Założenia organizacji procesu badawczego 37
1.7. Ograniczenia badawcze 39
ROZDZIAŁ 2. POJĘCIE I ISTOTA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ 41
2.1. Definiowanie i koncepcje tożsamości narodowej 41
2.1.1. Istota tożsamości w rozumieniu ogólnym 42
2.1.2. Istota tożsamości narodowej jako tożsamości zbiorowej 55
2.2. Uwarunkowania tożsamości narodowej 72
2.2.1. Uwarunkowania geograficzno-geopolityczne 76
2.2.2. Uwarunkowania cywilizacyjne 79
2.2.3. Uwarunkowania kulturowe 85
2.2.4. Uwarunkowania historyczne 93
2.2.5. Uwarunkowania społeczno-polityczne 98
2.3. Elementy tożsamości narodowej 108
2.4. Funkcje tożsamości narodowej 114
2.5. Tożsamość narodowa jako wartość 118
2.6. Podsumowanie i wnioski 121
ROZDZIAŁ 3. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA JAKO WARTOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO 125
3.1. Współczesne pojęcie i zakres bezpieczeństwa narodowego 125
3.2. Tożsamość narodowa a sektory bezpieczeństwa narodowego 139
3.3. Elementy tożsamości narodowej a bezpieczeństwo narodowe 149
3.4. Funkcje tożsamości narodowej w bezpieczeństwie narodowym 151
3.5. Tożsamość narodowa w ujęciu wartości bezpieczeństwa narodowego 154
3.7. Podsumowanie i wnioski 158
ROZDZIAŁ 4. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA POLAKÓW 161
4.1 Elementy tożsamości narodowej Polaków 161
4.1.1. Opracowania historyczne 161
4.1.2. Badania społeczne 188
4.2. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków 206
4.3. Działania na rzecz zachowania tożsamości narodowej Polaków 218
4.3.1. Dokumenty strategiczne 218
4.3.2. Akty prawne 235
4.3.3. Działalność resortów rządowych 240
4.4. Podsumowanie i wnioski 257

ROZDZIAŁ 5. WPŁYW TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW NA KSZTAŁTOWANIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI 261
5.1. Uwagi wstępne 261
5.2 Podstawowe uwarunkowania i wartości kształtujące bezpieczeństwo narodowe Polski 261
5.3. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polski 266
5.3.1. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polsk w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP 267
5.3.2. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów 272
5.4. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski 277
5.4.1. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP 278
5.4.2. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów 284
5.5. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków 287
5.5.1. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w exposè Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP 287
5.5.2. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w opiniach ekspertów 292
5.6. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski 295
5.6.1. Działania na rzecz zachowaniu, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP 295
5.6.2. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów 300
5.7. Podsumowanie i wioski 306
ZAKOŃCZENIE 320
BIBLIOGRAFIA 331
Wydawnictwa zwarte 331
Artykuły w wydawnictwach zwartych i ciągłych 340
Akty prawne 354
Dokumenty strategiczne 354
Inne dokumenty 355
Netografia 357
WYKAZ TABEL 361
WYKAZ WYKRESÓW 362
WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW 363
STRESZCZENIE ROZPRAWY W JĘZYKU POLSKIM 495
SUMMARY OF THE DISSERTATION IN ENGLISH 496

WSTĘP

We współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej oraz przy obecnych uwarunkowaniach geocywilizacyjnych państwo narodowe staje w obliczu głębokich i znaczących przemian środowiska bezpieczeństwa, w którym przyszło mu funkcjonować. Ma to związek zarówno z zewnętrznym, jak i wewnętrznym wymiarem tegoż środowiska. Pierwsze dekady XX wieku przyniosły bezpieczeństwu narodowemu i międzynarodowemu szereg wyzwań, ryzyk i zagrożeń (szeroko omawianych, *nota bene*, w podręcznikach z zakresu *security studies*), związanych nie tylko z konfliktami zbrojnymi w różnych regionach świata[1] (w tym również w Europie, gdzie w trakcie pisania tych słów trwa w dalszym ciągu wojna na Ukrainie, rozpoczęta rosyjską agresją w lutym 2022 r., a mająca swoje korzenie w zajęciu przez Rosję należącego do Ukrainy Krymu na początku 2014 r.), lecz także z międzynarodowym terroryzmem[2] i przestępczością zorganizowaną[3], zagrożeniami dla cyberbezpieczeństwa[4] czy bezpieczeństwa energetycznego[5], masową migracją[6] czy też degradacją środowiska naturalnego i globalnym ociepleniem[7]. Wiele z owych wyzwań, ryzyk i zagrożeń unaoczniło uczonym, analitykom, wojskowym, przywódcom państw oraz innym osobom zajmującym się sprawami szeroko pojętego bezpieczeństwa bezpieczeństwa w sferze nauki, polityki lub biznesu, iż prawidłowe pojmowanie oraz zarządzanie

[1] Co stawia pod znakiem zapytania tezę o tendencji zaniku lub przynajmniej zmniejszaniu się skali i śmiertelności wojen na świecie, a tym samym o przekształcaniu się świata w coraz bezpieczniejsze miejsce, stawianą przez niektórych uczonych i analityków. Zob. K. Mahbubani, *Wielka konwergencja. Azja, Zachód i logika jednego świata.*, PWN, Warszawa 2020, ss. 24-29.

[2] `P. Rogers, *Terrorism*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 395-407; B. Lutz, J. Lutz, *Terrorism*, w: *Contemporary security studies*, pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019, ss. 318-333.

[3] P. Williams, *Transnational organized crime*, w: *Security studies…,* dz. cyt., pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 452-466, H. Trinkunas, *Transnational Crime*, w: *Contemporary security…,* dz. cyt., pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019, ss. 394-409.

[4] R. Siers, *Cybersecurity*, w: *Security studies…,* dz. cyt., pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 556-568; M. Dunn Cavelty, *Cyber-Security*, w: *Contemporary security…,* dz. cyt., pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019, ss. 410-426.

[5] M. T. Klare, *Energy security*, w: *Security studies…,* dz. cyt., pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 497-510; S. Raphael, D. Stokes, *Energy Security*, w: *Contemporary security…,* dz. cyt., pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019, ss. 350-363.

[6] S. Bali, *Migration and refugees*, w: *Security studies…,* dz. cyt., pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 482-496; W. Walters, *Migration and Security*, w: *The Routledge Handbook of New Security Studies*, pod red. nauk. J. P. Burgessa, Routledge, Abindgdon 2010, ss. 217-228.

[7] S. Dalby, *Environmental change*, w: S*ecurity studies…,* dz. cyt., pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018, ss. 526-540.

bezpieczeństwem wymaga uwzględnienia jego nie tylko materialnego, lecz także (a może przede wszystkim) społecznego i ludzkiego wymiaru.

Współczesna historia dostarcza wielu przykładów sytuacji, w których społeczeństwa, powodowane kulturą i tożsamością oraz zawartymi w nich wartościami narodowymi, podejmowały wysiłki i ofiary na rzecz bezpieczeństwa narodowego w obliczu zagrożeń wojną, terroryzmem oraz kryzysami rozmaitej natury. Wydaje się, że nie będzie przesadą stwierdzenie, iż to właśnie historia Polski jest szczególnie obiftuje w tragiczne i zarazem chwalebne momenty, w których naród polski stawał do walki o niepodległość i wolność swoją własną oraz ojczyzny. Najbardziej dobitnymi przejawami takiej postawy były niewątpliwie powstania narodowe: kościuszkowskie z 1794 r., powstanie listopadowe wybuchłe w 1830 r. i zakończone w październiku 1831 r., powstanie styczniowe rozpoczęte w 1863 r. i trwające do drugiej połowy 1864 r., a także powstanie wielkopolskie i trzy powstania śląskie z pierwszej połowy XX w. (lata 1918-19 oraz 1919-21). Nie można jednakże zapominać przy tym także o kolejnych wielkich mobilizacjach narodu polskiego, jakimi były wojna polsko-bolszewicka w latach 1919-1921, Powstanie warszawskie trwające od 1 sierpnia do 3 października 1944 r. oraz antykomunistyczna i patriotyczna działalność Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego (NSZZ) „Solidarność". W wywiadzie dla Polskiego Radia, poświęconym zagadnieniu bitwy warszawskiej, historyk S. Adamkiewicz z Muzeum Tradycji Niepodległościowych podkreślał, iż „wojna polsko-bolszewicka, w szczególności bitwa warszawska, jest dowodem na to, że tożsamość narodowa i rozumienie interesu narodowego jako interesu istnienia niepodległego państwa polskiego było bardzo silne"[8], jakkolwiek utrata państwowości i okres rozbiorów przyczynił się do podziałów w obrębie polskiego narodu[9].

Przywołane polskie powstania oraz mobilizacje narodowe w obliczu wojen, okupacji oraz utraty niepodległości i suwerenności przez Rzeczypospolitą, stanowią dowód na to, że w obliczu egzystencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego zdolność skutecznej obrony oraz walki o zachowanie bądź odzyskanie wspomnianej niepodległości i suwerenności zależą nie tylko od licznej i dobrze wyposażonej armii oraz wysokiego potencjału gospodarczego danego państwa (tych bowiem może nie

[8] Historyk: Bitwa Warszawska jest jednym z początków polskiego narodu, PolskieRadio.24, https://polskieradio24.pl/artykul/3414530,historyk-bitwa-warszawska-jest-jednym-z-poczatkow-polskiego-narodu [dostęp: 10.04.2025].
[9] T. Kulak, *Podziały zaborowe a przeobrażenia tożsamości narodowej Polaków do 1918 r.*, „Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej" 1998, t. VI.

dostawać w razie potrzeby), lecz także od gotowości społeczeństwa i tworzących je obywateli do obrony ojczyzny w razie zagrożenia, w tym również poprzez walkę zbrojną w razie zagrożenia o charakterze militarnym. To zaś wymaga istnienia silnego fundamentu w postaci podzielanych wartości oraz kultury i tożsamości narodowej, co pozwala społeczeństwu stać się wspólnotą, tj. zbiorowością społeczną, którą spajać może m.in. wieź duchowa i mentalna[10]. Wspólnota narodowa (jak każdy rodzaj wspólnoty) oraz tworzone przez nią państwo, oparte o społecznie podzielane wartości i ducha, tożsamość, kulturę i dziedzictwo oraz historię i pamięć (które to czynniki tworzą wspomniany wcześniej fundament), zasługuje i wymaga troski oraz ochrony. Zdaniem B. Łaciak tożsamość narodowa „jest ważna w kształtowaniu patriotyzmu, poczucia przywiązania do ojczyzny, troski o jej dobro, pracy na jej rzecz, a w razie zagrożenia do jej obrony”[11]. Co więcej, jak wskazuje autorka, zagrożenia dla tożsamości narodowej „stanowią poważne zagrożenia bezpieczeństwa narodowego, ponieważ naród pozbawiony tożsamości narodowej, pamięci historycznej i kultury przestaje istnieć”. Ujmując rzecz inaczej można stwierdzić, że brak lub słabość tożsamości narodowej może przyczynić się do rozpadu wspólnoty narodowej i przekształcenia się jej w zatomizowaną masę ludzką, która, pozbawiona spajających ją więzi w postaci podzielanych wartości, kultury i tożsamości narodowej, staje się niezdolna do obrony nie tylko własnego państwa (niezbędnego dla zapewnienia sobie egzystencji, bezpieczeństwa oraz warunków funkcjonowania i rozwoju), ale także samej siebie.

Zatem aby odpowiednio rozumieć czym jest bezpieczeństwo narodowe oraz w jaki sposób można je zapewnić konieczne jest zgłębienie roli jaką w jego kształtowaniu pełni tożsamość narodowa oraz związków pomiędzy nimi. Niniejsza rozprawa doktorska miała za zadanie, czyniąc to na przykładzie Polski, zbadać i wyjaśnić tenże związek oraz znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego.

Niniejsza rozprawa doktorska składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia.

Rozdział pierwszy obejmuje metodologiczne podstawy rozprawy doktorskiej i zostały w nich scharakteryzowane zagadnienia takie jak sytuacja problemowa, przedmiot badań, problemy i cele badawcze, hipotezy badawcze, zastosowane metody

[10] F. Tönnies, *Wspólnota i stowarzyszenie*, PWN, Warszawa 2008, s. 34.
[11] B. Łaciak (red.), *Tożsamość i wspólnotowość a bezpieczeństwo narodowe*, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 9.

oraz techniki i narzędzia badawcze, założenia i charakterystyka procesu badawczego oraz ograniczenia badawcze. Szczególną uwagę poświęcił w nim autor kwestii uzasadnienia przyjętych przezeń założeń badawczych oraz wyboru metod badawczych i ich zastosowania.

W rozdziale drugim dokonana została teoretyczna charakterystyka tożsamości narodowej (na podstawie metody krytycznej analizy piśmiennictwa). W ramach tej charakterystyki opisana została istota oraz najważniejsze uwarunkowania, elementy, funkcje, a także natura tożsamości narodowej jako wartości społeczno-kulturowej. W charakterystyce tej nacisk położony został na powiązanie wszelkich analizowanych aspektów tożsamości narodowej w relacji do bezpieczeństwa narodowego.

Rozdział trzeci został poświęcony przybliżeniu związków pomiędzy tożsamością narodową a bezpieczeństwem narodowym. Po scharakteryzowaniu współczesnego sposobu pojmowania oraz zakresu znaczeniowego tego pojęcia wskazane zostały następnie związki pomiędzy bezpieczeństwem narodowym a aspektami tożsamości narodowej poddanymi analizie w rozdziale drugim.

Kolejny, czwarty rozdział, zawiera opis tożsamości narodowej w ujęciu historycznym oraz w świetle badań społecznych (stanowiących źródła zastane), a także analizę działań podejmowanych na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków. Działania te zostały scharakteryzowane przez pryzmat analizy państwowych dokumentów strategicznych, aktów prawnych oraz działalności resortów rządowych.

W ostatnim, piątym rozdziale, skupiono się na przedstawieniu tożsamości narodowej Polaków wraz z jej głównymi elementami, zagrożeniami dla niej oraz działaniami na rzecz jej zachowania, wzmocnienia i ochrony w świetle dyskursu publicznego oraz opinii ekspertów reprezentujących rozmaite podmioty i środowiska naukowe, instytucjonalne i społeczne. Zagadnienia te zostały poruszone na tle opisanych wcześniej współczesnych uwarunkowań i wartości wpływających i kształtujących bezpieczeństwo narodowe RP.

W zakończeniu dokonana została ostateczna analiza wyników badań w oparciu o przyjęty schemat postępowania badawczego. Dokonana została weryfikacja hipotez badawczych oraz sformułowane zostały ostateczne rozwiązania problemów badawczych.

ROZDZIAŁ 1. METODOLOGICZNE PODSTAWY ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

1.1. Sytuacja problemowa

Wybór tematu rozprawy związany jest z jednej strony z zainteresowaniami naukowymi jej autora, z drugiej zaś strony wynika z istnienia problemu czy też sytuacji problemowej o charakterze naukowym[12]. Przez tę ostatnią, według J. Apanowicza rozumieć należy „(…) stan subiektywnego odzwierciedlenia niedostatków w danej dyscyplinie (specjalności) naukowej. Niedostatki mogą występować jako braki odpowiedzi naukowych na stawiane pytania wynikające logicznie z aktualnego stanu wiedzy, względnie błędy w odpowiedziach. Sformułowanie problemu w konkretnych badaniach polega na określeniu i objaśnieniu pewnego, obiektywnego stanu niewiedzy na gruncie dotychczasowej wiedzy"[13].

Wspomniany „stan niewiedzy na gruncie dotychczasowej wiedzy" można również określić jako stan występowania pewnej luki badawczej, której zlikwidowanie czy też wypełnienie stanowi przesłankę sformułowania tematu rozprawy. Temat ten wymaga przy tym stosownego uzasadnienia, które można podzielić na dwa aspekty, odzwierciedlające jednocześnie dwa poziomy badań, które autor zamierza przeprowadzić. Pierwszym z nich jest aspekt teoretyczny, drugim zaś aspekt rzeczowy.

W aspekcie teoretycznym badań należy również wyszczególnić dwie następujące kwestie. Pierwsza z nich dotyczy percepcji bezpieczeństwa jako fenomenu psychospołecznego[14], która to percepcja związana jest z tendencjami określanymi w literaturze przedmiotu jako poszerzanie (*widening*) oraz pogłębianie (*deepening*) wspomnianego zakresu znaczeniowego bezpieczeństwa[15]. W tym miejscu szczególne

[12] Zgodnie z nomenklaturą przyjętą przez J. Zielińskiego, należy zatem stwierdzić, iż podjęty przez autora niniejszej rozprawy problem ma charakter autogeniczny, wynika on bowiem głównie z jego własnej inicjatywy oraz przemyśleń. Zob.: J. Zieliński, *Metodologia pracy naukowej*, Aspra, Warszawa 2012, s. 34.

[13] J. Apanowicz, *Metodologia ogólna*, Wydawnictwo Bernardinum, Gdynia 2002, s. 44.

[14] Autor posłużył się tu określeniem zastosowanym przez M. Cieślarczyka. Zob. M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2009, s. 135. K. Drabik określa z kolei bezpieczeństwo mianem „kategorii psychofizycznej". K. Drabik, *Bezpieczeństwo w perspektywie przemian cywilizacyjnych i nowych parametrów ryzyka*, w: *Nauki o bezpieczeństwie. Poszukiwanie podstaw.*, pod red. nauk. R. Szpyra, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2022, s. 11.

[15] W literaturze przedmiotu refleksja naukowa na temat rozszerzenia zakresu znaczeniowego bezpieczeństwa i wyodrębnienia w jego obrębie nowych sektorów określana jest mianem „*widening debate*". Swoje stanowisko w kontekście tej debaty zajęli także badacze związani ze Szkołą Kopenhaską,

znaczenie miała pierwsza z nich, związana z uwzględnianiem w odniesieniu zarówno do bezpieczeństwa *sensu largo*, jak i do bezpieczeństwa narodowego *sensu stricto,* elementów takich jak m.in. tożsamość narodowa. Włączenie tożsamości narodowej do kategorii czynników kształtujących bezpieczeństwo narodowe pozostaje w związku z rosnącym wpływem zjawisk o charakterze kulturowym (lub kulturowo-cywilizacyjnym), aksjologicznym, ideologicznym oraz psychospołecznym na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego. Jakkolwiek nie negują one bądź też nie zmniejszają znaczenia takich wymiarów bezpieczeństwa narodowego jak militarny, polityczny czy ekonomiczny[16], to niewątpliwie uzupełniają je czyniąc całościowy obraz bezpieczeństwa narodowego bardziej kompletnym, a nawet wzbogacają rozumienie tych pierwszych[17]. Dodajmy, że w kontekście drugiej ze wspomnianych tendencji elementy te nie tylko wykraczają poza podmiot życia społecznego jakim jest państwo (rozumiane jako aparat państwowy)[18], lecz dotyczą także podmiotów zbiorowych takich jak naród, społeczeństwo, rozmaite wspólnoty i grupy społeczne, a wreszcie jednostki. Tożsamość narodowa symbolizuje zatem odmienność postrzegania i rozumienia współczesnego bezpieczeństwa narodowego w wymiarze zarówno przedmiotowym, jak i podmiotowym.

Kolejna kwestia dotycząca aspektu teoretycznego badań wiąże się natomiast z problemem teoretycznego usytuowania tożsamości w obrębie problematyki przedmiotu badań nauk o bezpieczeństwie oraz bezpieczeństwa narodowego jako jednego z głównych rodzajów bezpieczeństwa[19]. Jednym z podstawowych wniosków, jaki nasuwa

---

wyodrębniając w niej sektory militarny, polityczny, społeczny, ekonomiczny i środowiskowy. Zob. B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, ECPR Press, Colchester 2007, ss. 107-119; B. Buzan, O. Wæver, J. de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Pub, London 1998, ss. 2-5; W. Kostecki, *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku.*, Poltext, Warszawa 2012, ss. 17-33.

[16] Tamże.

[17] Jest to szczególnie zauważalne i istotne w kontekście współczesnej natury oraz form, jakie przyjmuje wojna, w odniesieniu do której coraz większą rolę zaczynają odgrywać szeroko pojęte czynniki ludzkie, czego wyrazem jest rosnące znaczenie m.in. zjawiska określanego wojną informacyjną oraz rozmaitych form działań dywersyjnych, w tym zwłaszcza o charakterze ideologicznym i psychologicznym. Te ostatnie nakierowane są m.in. na destrukcję tożsamości narodowej, a w efekcie obniżenie poziomu bezpieczeństwa narodowego.

[18] R. Wróblewski przez bezpieczeństwo narodowe rozumie „bezpieczeństwo jednostki, bezpieczeństwo społeczeństwa i bezpieczeństwo aparatu państwowego". Zob. R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo narodowe zintegrowane i zrównoważone*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, Siedlce 2019, s. 26.

[19] Tego typu punkt widzenia zdaje się prezentować m.in. W. Kitler, który pisze, iż „nauki o bezpieczeństwie jako dyscyplina naukowa sytuują przedmiot badań wokół bezpieczeństwa państwa albo szerzej – bezpieczeństwa narodowego (…)". Zob. W. Kitler, *Domena bezpieczeństwa źródłem refleksji nad przedmiotem i celem nauk o bezpieczeństwie w klasyfikacji nauk*; w: *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna.*, pod red. nauk. T. Kośmidera i W. Kitlera, Difin, Warszawa 2017, s. 86.

się na podstawie kwerendy literatury dotyczącej tożsamości nauk o bezpieczeństwie jest konstatacja, iż uznanie za ów przedmiot kategorii bezpieczeństwa *tout court* jest niewystarczające i potencjalnie mylące. Na problem ten zwracają uwagę m.in. R. Wróblewski oraz J. Gierszewski. Zdaniem pierwszego z nich „przedmiotem badań dyscypliny naukowej <<nauki o bezpieczeństwie>> nie może być <<bezpieczeństwo wszystkiego>>”[20], według drugiego zaś „bezpieczeństwo jako przedmiot badań nauk o bezpieczeństwie nie jest wskazaniem do wyodrębnienia samoistnej dyscypliny naukowej”[21]. Poglądy tych oraz innych autorów odnoszą się do faktu, że refleksja nad bezpieczeństwem wchodzi także w zakres zainteresowania wielu innych dyscyplin zarówno z obszaru nauk społecznych i humanistycznych (takich jak filozofia, socjologia czy psychologia), jak i innych obszarów nauki.

W tym miejscu wskazać można pierwszy element luki badawczej stanowiącej podstawę podjęcia wskazanego tematu rozprawy. Element ten dotyczy jej aspektu teoretycznego. Wiąże się on z teoretycznymi implikacjami uznania tożsamości narodowej za wartość bezpieczeństwa narodowego[22]. Implikacje te należy odnieść i ulokować w kontekście przedmiotu badań nauk o bezpieczeństwie w celu uzasadnienia z jednej strony zasadności poddania ich badaniom, z drugiej zaś wykazania korzyści wypływających z tychże badań dla uzupełnienia wspomnianego teoretycznego aspektu luki badawczej. Tożsamość narodowa, ujęta jako wartość bezpieczeństwa narodowego, w tym także problematyka działań związanych z jej ochroną i zachowaniem, wiąże się z dostrzeżeniem prakseologicznego wymiaru bezpieczeństwa, przez co autor rozumie uwagę przywiązywaną przez nauki o bezpieczeństwie do problematyki zapewniania

[20] R. Wróblewski, *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*; w: *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, pod red. nauk. W. Kitlera i T. Kośmidera, Difin, Warszawa 2015; za: M. Lutostański, *Idea wyodrębnienia dyscypliny naukowej „nauki o bezpieczeństwie” i jej konsekwencje*, „Historia i Polityka” 2018, nr. 25 (32), s. 11

[21] J. Gierszewski, *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych*; w: *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. J. Piwowarskiego i J. Gierszewskiego, Difin, Warszawa 2018, s. 97. W kontekście uzasadnienia tematu rozprawy warto przytoczyć zaproponowany przez autora model zróżnicowania nauk o bezpieczeństwie, w ramach którego wyodrębnia on „dziedzinowe (funkcjonalne) (sub)dyscypliny nauk o bezpieczeństwie”, które określa też jako „szczegółowe (autonomiczne) nauki o bezpieczeństwie (dogmatykę bezpieczeństwa)”, do których można zaliczyć m.in. bezpieczeństwo narodowe (tamże, ss. 98-104).

[22] Sam związek tożsamości narodowej (będącej cechą czy też atrybutem państwa i narodu) z bezpieczeństwem narodowym nie wydaje się budzić wątpliwości. Jest to zarazem pomocne w kontekście uzasadnienia wyboru tożsamości narodowej jako przedmiotu badań w obrębie nauk o bezpieczeństwie. Zasadność takiego wyboru wydają się potwierdzać słowa C. Rutkowskiego, który stwierdza, iż „w zbiorze przedmiotów badań lokujemy natomiast wszelkie cechy, własności, aspekty, wymiary obiektów oraz subprocesy, subzjawiska itp. rzutujące/mogące rzutować na ich bezpieczeństwo, w tym ich własną aktywność, postawy, zachowania.”. Zob. C. Rutkowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa. Bezpieczeństwo jako problem nauki i praktyki.*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Służby Pożarniczej, Warszawa 2018, s. 159.

bezpieczeństwa jako potrzeby i wartości egzystencjalnej, niezbędnej do funkcjonowania, przetrwania i rozwoju jednostek oraz narodu. W kontekście tym istotne dla badań realizowanych w obrębie nauk o bezpieczeństwie byłoby nie tyle (lub też nie wyłącznie) bezpieczeństwo *per se*, lecz całokształt działań i procesów [23] związanych z jego zapewnieniem. Bezpośrednią konsekwencja tego jest skoncentrowanie uwagi na państwie i jego działaniach nakierowanych na zapewnianie bezpieczeństwa[24]. W tym kontekście nasuwają się pytania dotyczące m.in. usytuowania tożsamości narodowej w obrębie sektorów bezpieczeństwa narodowego, związku jej elementów z bezpieczeństwem narodowym, znaczenia pełnionych przez nią funkcji dla bezpieczeństwa narodowego, a wreszcie możliwości uznania tożsamości narodowej za wartość [25] chronioną o znaczeniu egzystencjalnym (tj. w kontekście przetrwania narodu)[26].

Drugi aspekt badań ma natomiast charakter rzeczowy. Dotyczy on w dużym stopniu wspomnianej powyżej kwestii znaczenia funkcji pełnionych przez tożsamość narodową w kontekście bezpieczeństwa narodowego. To ostatnie autor rozumie w sposób zgodny z definicją zaczerpniętą z (Mini) Słownika BBN, mówiącą, iż „bezpieczeństwo narodowe (bezpieczeństwo państwa) – to taki rodzaj bezpieczeństwa, którego podmiotem jest naród zorganizowany w państwo”[27]. Bezpieczeństwo narodowe

[23] W ten sposób, jak się wydaje, można odczytać stwierdzenie J. Piwowarskiego nt., który pisze, iż „*centralnym przedmiotem badań jest sam przebieg i uwarunkowania procesu bezpieczeństwa, składające się nań zdarzenia, procesy i zjawiska w sferze bezpieczeństwa (...)*”. Zob. J. Piwowarski, *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne.*, Apeiron, Kraków 2017, s. 14. Więcej na temat problematyki przedmiotu badań, w tym przedmiotu badań w naukach o bezpieczeństwie, w dalszej części pracy.

[24] Połączenie obu tych perspektyw w kontekście pojmowania bezpieczeństwa jako przedmiotu badań w naukach o bezpieczeństwie możemy odnaleźć w opracowaniach takich autorów jak m.in. A. Misiuk, *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2018, nr. 23 (30), s. 18; M. Lutostański, *Idea wyodrębnienia…,* dz. cyt., s. 17; czy J. Gierszewski, *Problemy tożsamości…,* dz. cyt., s. 93-109.

[25] Przez samo pojęcie wartości autor rozumie, za J. Szczepańskim, „dowolny przedmiot materialny czy idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągania odczuwają jako przymus”. Zob. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1966, s. 58.

[26] Warto zauważyć, iż A. Glen wyodrębnia „przedmiot formalny nauk o bezpieczeństwie w aspekcie aksjologicznym”, który wiąże z wartościami odnoszącymi się do „części operatywnej systemu bezpieczeństwa”. Zob. A. Glen, *Granice materialne i formalne nauk o bezpieczeństwie;* w: *Granice tożsamości…,* dz. cyt., pod red. nauk. T. Kośmidera i W. Kitlera, s. 24-26.

[27] Za: *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa państwa*, pod red. nauk. Z. Polcikiewicza, P. Siemiątkowskiego i P. Tomaszewskiego, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2019, s. 18. Słownik dostępny pod adresem https://koziej.pl/wp-content/uploads/2015/09/MiniSłownik-BBN.docx [dostęp: 10.04.2025]. Jest to adres inny niż podany przez autorów w cytowanej pozycji). Nieco inne podejście można znaleźć w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa*, w którym z uwagi na współczesne zjawisko dominacji w Europie państw wielonarodowych terminy „bezpieczeństwo narodowe” oraz „bezpieczeństwo państwa” są od siebie odróżniane. Zob J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kuliczkowski, *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa,* Adam Marszałek, Toruń 2020, s. 25. Zdaniem autora argument ten nie wydaje się mieć zastosowania do Polski, będącej krajem stosunkowo

jest zatem traktowane jako atrybut państwa[28]. W kontekście wspomnianych ról pełnionych przez tożsamość narodową największe znaczenie ma (potencjalna) zdolność tej ostatniej do przyczyniania się do przetrwania państwa. Kwestię tę można uznać za drugi element luki badawczej, tym razem o znaczeniu praktycznym. Mówiąc o bezpieczeństwie narodowym i związanej z nim tożsamości narodowej jako o wartościach zdaniem autora należy dostrzegać obok wymiaru teleologicznego tej ostatniej także jej wymiar utylitarny.

Tożsamość narodową jako atrybut państwa i tworzącego go narodu (wspólnoty narodowej), a dokładniej jej ochronę i zachowanie, można uznać wręcz za warunek *sine qua non* przetrwania tych podmiotów, która to konstatacja znajduje potwierdzenie w opiniach licznych autorów zaprezentowanych w literaturze przedmiotu[29]. Tożsamość narodowa, wyrażająca się przede wszystkim w identyfikacji obywateli z wartościami i kulturą narodową[30] oraz (w rezultacie) z państwem, stanowi kluczowy mechanizm pozwalający zwiększać i utrzymywać wysoki poziom spójności społecznej[31], która z kolei pozwala chronić bezpieczeństwo narodowe przed licznymi zagrożeniami o

---

jednolitym pod względem narodowościowym. Terminami tymi posługuje się także M. Lutostański, dodając do nich także dodatkowy termin „bezpieczeństwo narodu i państwa". Zob. M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii rzeczywistości bezpieczeństwa. W czasie rzeczywistym.*, Aspra, Warszawa 2021).

[28] Na podstawie trójelementowego modelu obejmującego podział na obszar, obiekt i przedmiot badań zaproponowanego przez A. Czupryńskiego. Zob. A. Czupryński, *Obszar oraz obiekt i przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie*; w: *Nauki o bezpieczeństwie, wybrane problemy badań*, pod red. nauk. A. Czupryńskiego, B. Wiśniewskiego i J. Zboiny, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2017, s. 29-30.

[29] Na znaczenie tożsamości w kontekście bezpieczeństwa, w szczególności narodowego (choć nie wyłącznie), zwracają uwagę m.in. M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne…,* dz. cyt., s. 102; J. Stańczyk, *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa międzynarodowego" 2011, tom 5, s. 19; J. Stańczyk, *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2017, s. 219; W. Kitler, *Domena nauk o bezpieczeństwie – aspekty teoretyczne, metodologiczne i systemowe*; w: *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. A. Glena, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2020, s. 24; R. Zięba, *Teoria bezpieczeństwa*, w: *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, pod red. nauk. R. Zięby, S. Bielenia i J. Zając, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015, ss. 87-88, 98, za: R. Zięba: *Teoria bezpieczeństwa państwa w ujęciu neorealistycznym*, „Studia Politologiczne" 2018, vol. 49, s. 14; czy A. Glen, *Paradygmat poznania w naukach o bezpieczeństwie*; w: *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. S. Sulowskiego, Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 100; A. Glen, *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON" 2014, nr. 4, s. 149, za: Z. Polcikiewicz, P. Siemiątkowski, P. Tomaszewski (red.), *Współczesne wyzwania…,* dz. cyt., s. 18.

[30] A. Kłoskowska czyni w tym miejscu istotne zastrzeżenie, zgodnie z którym „tożsamość narodowa" stanowi zaledwie jeden z elementów całościowej tożsamości jednostki, należy zatem skupiać się na pytaniu o „miejsce, rolę i funkcję narodowej identyfikacji i przyswojenia narodowej kultury w całej, totalnej tożsamości człowieka". Zob. A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 2012, s. 104. Autor pragnie zatem podkreślić, iż ilekroć będzie on wspominał o znaczeniu tożsamości narodowej Polaków w rozumieniu ich identyfikacji z polską kulturą i wartościami narodowymi, będzie on przyjmował *implicite* założenie, na które wskazała A. Kłoskowska.

[31] Użyteczne w tym kontekście wydaje się pojęcie integralności kulturowej, użyte przez M. Kowalewskiego, który uznaje ją za jedną z istotnych wartości państwa i narodu. Zob. M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2015, s. 21.

charakterze zarówno zewnętrznym[32], jak i wewnętrznym. Ponadto, tożsamość narodowa w kontekście pełnionych przez nią funkcji względem wspólnoty narodowej wraz z jej członkami dotyczy w znaczącym stopniu zapewnienia egzystencji i przetrwania tej wspólnoty, co stanowi wspólny mianownik między tożsamością narodową oraz bezpieczeństwem narodowym.

Istotny jest w tym kontekście pogląd B. McSweeneya, zdaniem którego tożsamość może stanowić swoiste narzędzie w kontekście realizacji interesów narodowych i podlegać modyfikacjom niezbędnym do tego celu[33]. Opinia ta wydaje się mieć duże znaczenie w kontekście rozpatrywania tożsamości narodowej jako czynnika kształtującego bezpieczeństwo narodowe. Albowiem związek między nimi nie powinien być rozpatrywany jednokierunkowo, stanowiłoby to bowiem istotne zawężenie perspektywy poznawczej względem tożsamości narodowej i jej wpływu na bezpieczeństwo narodowe. Perspektywa ta, zgodnie z przyjętym tematem rozprawy, powinna zakładać rozumienie tożsamości narodowej w kontekście jej znaczenia dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego w taki sposób, by nie traktować jej jako czynnika wyemancypowanego od ludzkiego wpływu, lecz przeciwnie, ściśle zakorzenionego w praktyce. Wydaje się wpisywać to w funkcję nauki określaną przez A. Chodubskiego jako instrumentalno-techniczną, przez co rozumie on „dostarczanie wiedzy o sposobach i środkach realizacji zamierzonych celów”[34]. Należy jednak zaznaczyć, iż instrumentalne podejście do tożsamości narodowej może również rodzić

[32] Zagrożenia te wynikają w szczególności z procesów globalizacji oraz modernizacji, które wiążą się nie tylko z przepływem kapitału, towarów, technologii i siły roboczej; lecz także rozmaitych treści kulturowych, idei i ideologii. Więcej na ten temat zob. J. Czaja, *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, ss. 50-60; J. Czaja, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa: aspekty teoretyczne i praktyczne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013, ss. 105-117, 133-143, M. Bodziany, *Bezpieczeństwo kulturowe Polski w „cieniu” zagrożeń XXI w.*, „Wschodnioznawstwo” 2017, nr. 11, ss. 251-256; K. Jabłońska, *Globalizacja zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy” 2016, nr. 8, ss. 132-134; J. Gierszewski, A. Pieczywok, J. Piwowarski, *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*, Adam Marszałek, Toruń 2020, ss. 25-37; J. Gierszewski, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo kulturowe w trakcie zmian społecznych*, Difin, Warszawa 2020, ss. 109-124; M. Jaroszyńska, *Bezpieczeństwo kulturowe Europy w XXI wieku*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2016, ss. 12-14; A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, ss. 102-135, 143-167.

[33] B. McSweeney, *Security, Identity and Interests: a Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1999, s. 167).

[34] A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 22; za: A. Czupryński, *Kryteria dyscypliny naukowej*; w: *Nauki o bezpieczeństwie…,* dz. cyt., pod red. nauk. A. Czupryńskiego, B. Wiśniewskiego i J. Zboiny, s, 14.

negatywne konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego, takie jak np. petryfikacja podziałów społecznych, przed czym przestrzega D. Campbell[35].

W świetle powyższych rozważań nad sytuacją problemową należy stwierdzić, iż poddanie badaniom tożsamości narodowej należy uznać za korzystne z punktu widzenia uzyskania wiedzy pozwalającej na lepsze rozumienie procesów związanych z kształtowaniem bezpieczeństwa narodowego, utrzymywaniem i zwiększaniem jego poziomu, jak również jego osłabieniem[36]. Korzyść ta uzasadnia zatem wybór tematu rozprawy.

1.2. Przedmiot badań

Punktem wyjścia do rozważań nad przedmiotem badań powinna być eksplikacja tego pojęcia, co uczynić należy zarówno w odniesieniu do ogólnej metodologii nauk, w tym nauk społecznych, jak i nauk o bezpieczeństwie. J. Apanowicz utożsamia przedmiot badań z „obiektami badań czy też zjawiskami, o jakich w odpowiedzi na sformułowane tezy (pytania problemowe) formułuje się twierdzenia (daje się odpowiedź)”[37]; zaś M. Cieślarczyk, odnosząc się do nauk wojskowych, stwierdza, iż przedmiotem badań są „fakty, procesy i zjawiska”[38]. Zdaniem autora pomocne w zrozumieniu pojęcia przedmiotu badań jest zwrócenie uwagi na poczyniony przez J. Sztumskiego opis przedmiotu badań społecznych, za który uznaje on rzeczywistość społeczną, do której zalicza z kolei zbiorowości i zbiory społeczne,

[35] D. Campbell, *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity.*, Manchester University Press, Manchester 1998, s. 73-90.

[36] Trzeba przy tym podkreślić, iż rozpatrywanie związków łączących tożsamość narodową oraz bezpieczeństwo narodowe powinno przebiegać w sposób dialektyczny. Oznacza to, iż jakkolwiek podstawowe założenie badawcze przyjęte przez autora wskazuje na rolę tożsamości narodowej w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego Polski, to jednocześnie konieczne jest zwrócenie uwagi na istnienia wyzwań i zagrożeń dotyczących bezpieczeństwa narodowego, które z kolei mogą wywierać wpływ na tożsamość narodową. Przykładem takiej sytuacji mogą być np. rozmaite procesy zachodzące w sferze gospodarczej lub technologicznej, których wpływ dotyka wspomnianych fenomenów. Często przywoływanym w tym kontekście zjawiskiem jest spadek stopnia identyfikacji obywateli ze swoją ojczyzną na skutek pogarszania się warunków na rynku pracy oraz obniżania się ich stopy życiowej. W efekcie związanych z tym trudności doświadczający ich obywatele mogą przejawiać mniejszą skłonność do ponoszenia wysiłków i poświęceń na rzecz państwa (i jego bezpieczeństwa), które w ich przekonaniu nie wywiązuje się z obowiązków na rzecz społeczeństwa i jego członków. Sytuacja taka może być i często bywa katalizatorem decyzji o emigracji do innych krajów oraz wytworzenia się poczucia identyfikacji z nimi, nie zaś z dotychczasową ojczyzną. Byłaby ona zatem równoznaczna ze stanowieniem zagrożenia zarówno dla bezpieczeństwa narodowego pod postacią pogarszania sytuacji demograficznej państwa i wywoływania zjawiska *brain drain*, jak również dla tożsamości narodowej poprzez jej osłabianie.

[37] J. Apanowicz, *Metodologia…,* dz. cyt., s. 101.

[38] M. Cieślarczyk, *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich oraz doktorskich*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2006, s. 27

instytucje społeczne oraz procesy i zjawiska społeczne[39]. Jeśli zaś chodzi o kwestię przedmiotu badań w naukach o bezpieczeństwie, to z powyższymi definicjami korespondują stanowiska B. Wiśniewskiego oraz M. Cieślarczyka. Zdaniem pierwszego z nich „przedmiotem badań bezpieczeństwa jest ściśle określony fragment rzeczywistości odnoszący się do bezpieczeństwa, jego determinant (prognostycznych, faktycznych, prospektywnych, wzajemnych) oraz relacji między tworami materialnymi i niematerialnymi środowiska bezpieczeństwa"[40], według zaś drugiego przedmiot ten stanowią „fakty (zdarzenia), procesy i bardziej szczegółowe zjawiska zachodzące w sferze bezpieczeństwa, w jego różnych wymiarach przedmiotowych i między nimi, rozpatrywane w odniesieniu do konkretnych podmiotów, z punktu widzenia których analizujemy bezpieczeństwo, przy uwzględnieniu także wpływu warunków środowiskowych"[41].

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż rozważania teoretyczne zawarte w poprzedniej części, poświęconej sytuacji problemowej, miały za zadanie przytoczenie argumentów potwierdzających zasadność poświęcenia badań problematyce tożsamości narodowej w kontekście kształtowania bezpieczeństwa narodowego. Zasadność ta dotyczyła tożsamości narodowej *sensu largo*, traktowanej jako kategoria ogólna. Potwierdzenie tej zasadności oznacza, iż możliwym jest poddanie badaniu tego zjawiska także w jego namacalnym i mierzalnym przejawie, tj. na przykładzie konkretnej wspólnoty narodowej, za którą wybrana została Polska.

Uwzględniając powyższą teoretyczną perspektywę, ujęcia i punkty widzenia, jako przedmiot badań autor przyjął tożsamość narodową Polaków, rozpatrywaną w kontekście jej znaczenia oraz wpływu na bezpieczeństwo narodowe Polski.

1.3. Problemy i cele badawcze

Przez pojęcie problemu badawczego, za M. Krajewskim, autor rozumie „(…) pewne bardzo istotne pytanie lub zespół pytań, na które odpowiedzi ma dostarczyć

[39] J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2020, ss. 20-26.
[40] B. Wiśniewski, *Praktyczne aspekty badań bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2020, s. 111.
[41] M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2009, s. 212.

podjęte badanie”[42]. Wspomniana istotność problemu badawczego oznacza według B. Kuca i Z. Ścibiorka, iż problemami badawczymi są zatem „pytania, na które nie ma szybkich (łatwych?) odpowiedzi (…)”[43]. Dodatkowo oznacza ona, jak podkreśla M. Łobocki, iż „(…) problemy badawcze uzyskują wysoką rangę poznawczą szczególnie wtedy, gdy dotyczą pytań, na które nauka nie dała dotąd pełnej odpowiedzi (…)”[44]. Problemy zaś szczegółowe, jak uważają J. Gierszewski i A. Pieczywok, związane są ze „szczegółowością relacji do problemu głównego” oraz „stanowią swoisty drogowskaz badawczy, który wyznacza kierunki postępowania badawczego”[45]. Elementem tego postępowania jest niewątpliwie dążenie do realizacji celów badawczych, za które autor uznaje, odwołując się do T. Jemioły i A. Dawidczyka, „próbę odpowiedzi na wątpliwość zawartą w problemie badawczym”[46]. Mając na uwadze i podążając za powyższymi zaleceniami, autor sformułował następujące problemy badawcze i odpowiadające im cele badawcze:

Główny problem badawczy.

Jak tożsamość narodowa Polaków wpływa na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski?

Tak postawiony problem, ujęty szeroko i charakteryzujący się wysokim stopniem ogólności, spowodował potrzebę przeprowadzenia dalszych analiz oraz pogłębionych studiów literatury przedmiotu. W efekcie konieczne okazało się wyodrębnienie z niego i podzielenie go na węższe pod względem zakresu aspekty oraz sformułowanie odpowiadających im problemów szczegółowych, przedstawionych w formie następujących pytań:

1. *Jaka jest istota tożsamości narodowej?*
2. *Jak tożsamość narodowa wpływa na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego?*
3. *Jakie są główne elementy tożsamości narodowej Polaków?*

---

[42] M. Krajewski, *O metodologii nauk i zasadach pisarstwa naukowego. Uwagi podstawowe.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Gliwice 2010; za: B. Wiśniewski, *Praktyczne aspekty…,* dz. cyt., s. 113.

[43] B. Kuc, Z. Ścibiorek, *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 137.

[44] M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1999, s. 106; za: A. Dawidczyk, J. Jurczak, P. Łuka, *Metody, techniki, narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2019, s. 146.

[45] J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2020, s. 44.

[46] T. Jemioło, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 30. Podobny sposób rozumienia tego pojęcia (tj. jako „*proponowanej odpowiedzi na pytanie badawcze*”) prezentują także Ch. Frankfort-Nachmias i D. Nachmias. Zob. Ch. Frankfort-Nachmias i D. Nachmias, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001, s. 77.

4. *Jakie główne elementy tożsamości narodowej Polaków mają najistotniejszy wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski?*

Główny cel badawczy:

Przeprowadzone studia literatury przedmiotu, wstępna analiza zgromadzonego do tej pory materiału badawczego oraz sformułowane pytania badawcze umożliwiły wyznaczenie głównego celu badawczego, którym będzie: *Ustalenie wpływu tożsamości narodowej Polaków na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski.*

Cel ten autor postanowił osiągnąć poprzez realizację następujących celów szczegółowych:

1. *Wyjaśnienie istoty tożsamości narodowej*
2. *Określenie wpływu tożsamości narodowej na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego*
3. *Scharakteryzowanie głównych elementów składających się na tożsamość narodową Polaków*
4. *Określenie jakie główne elementy tożsamości narodowej Polaków mają najistotniejszy wpływ na bezpieczeństwo narodowe Polski*

1.4. Hipotezy badawcze

Według A. Dawidczyka, J. Jurczaka i P. Łuki, przez hipotezę badawcza należy rozumieć „przypuszczalne rozwiązanie problemu badawczego”[47]. Podobne rozumienie pojęcia hipotezy badawczej wydaje się prezentować także E. Babbie, zdaniem którego oznacza ono „określone, weryfikowalne oczekiwanie co do rzeczywistości, sformułowane na bazie ogólniejszego twierdzenia; szerzej – przewidywanie dotyczące natury rzeczy wyprowadzone z teorii”[48]. Niezwykle istotne wydaje się zatem takie sformułowanie hipotez, by w sposób wyraźny zawarte w niej było przypuszczenie odnoszące się do zjawisk, których ma ona dotyczyć[49]; a także, by sugerowała ona sposób, w jaki będzie ona poddana weryfikacji przez badacza[50]. Jest więc hipoteza

[47] A. Dawidczyk, J. Jurczak, P. Łuka, *Metody, techniki…,* dz. cyt., s. 150.
[48] E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, PWN, Warszawa 2008, s. 547.
[49] Znaczenie tej wytycznej podkreślają J. Pieter oraz J. Apanowicz. Zob. J. Pieter, *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Ossolineum, Wrocław 1967, s. 82; J. Apanowicz, *Metodologia…,* dz. cyt., s. 48; za: S. Górski, *O metodach badawczych w naukach społecznych*; w: *Nauki o bezpieczeństwie…,* dz. cyt., pod red. nauk. A. Czupryńskiego, B. Wiśniewskiego i J. Zboiny, ss. 60-61.
[50] Jest to jedno z kryteriów dobrej hipotezy, które sformułowali J. Buttolph Johnson, H. T. Reynolds i J. D. Mycoff. Zob. J. Buttolph Johnson, H. T. Reynolds i J. D. Mycoff, *Metody badawcze w naukach politycznych*, PWN, Warszawa 2010, s. 89.

naukowa przypuszczeniem naukowym co do istnienia lub nieistnienia danej rzeczy czy zjawiska w określonym miejscu lub czasie oraz co do związku zależności danych zjawisk od innych lub związku pojęć bądź wielkości matematycznych o ustalonym znaczeniu.

W odpowiedzi na sformułowane powyżej problemy i cele badawcze rozprawy autor zdecydował się przedstawić następującą hipotezę główną:

Przywiązanie obywateli Polski do polskiej tożsamości narodowej może wpływać na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski poprzez zwiększanie poziomu spójności społecznej oraz zwiększanie w obywatelach Polski potrzeby i woli przetrwania jako wspólnoty narodowej (jako wartości egzystencjalnych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego), a także skłonności do podejmowania działań na rzecz zwiększania bezpieczeństwa narodowego Polski.

Hipotezy szczegółowe zostały sformułowane następująco:

Hipoteza badawcza 1: *Istota tożsamości narodowej, pojmowanej jako fenomen o charakterze aksjologiczno-kulturowym oraz psycho-społecznym, wydaje się polegać na mechanizmie identyfikacji obywateli danego państwa z określonym zestawem wartości, idei i szeroko pojętych treści kulturowych, które są powszechnie uznawane za czynniki konstytuujące i wyróżniające dla tworzącej to państwo wspólnoty narodowej. Do zakresu istoty tożsamości narodowej zaliczyć można także wpływ tożsamości narodowej na zwiększanie poziomu spójności i narodu jako wspólnoty i wyznaczanie jej misji oraz celów narodowych.*

Hipoteza badawcza 2: *Tożsamość narodowa wpływa na przetrwanie narodu jako wspólnoty, dzięki czemu może przyczyniać się także do ochrony jego bezpieczeństwa narodowego i zapewnienia jego fizycznego przetrwania.*

Hipoteza badawcza 3: *W świetle uwarunkowań historycznych tożsamości narodowej autor przyjmuje, że najważniejsze elementy tożsamości narodowej Polaków to poczucie więzi i identyfikacja z państwem oraz jej wartościami narodowymi. Najważniejszymi z nich z punktu widzenia tożsamości narodowej są patriotyzm, katolicyzm, rodzina, język oraz dziedzictwo historyczno-kulturowe.*

Hipoteza badawcza 4: *Za najistotniejsze dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski można uznać te elementy tożsamości narodowej Polaków, które odnoszą się do wartości wspólnotowych i propaństwowych.*

1.5 Metody, techniki i narzędzia badawcze

Po zaprezentowaniu problemów, celów oraz hipotez badawczych kolejnym krokiem był wybór metod, narzędzi i technik badawczych, w oparciu o które autor zrealizował proces badawczy. Za S. Nowakiem autor przyjmuje, iż metodami badawczymi są „zalecane lub faktycznie stosowane w danej nauce schematy czynności służących do udzielania odpowiedzi na udzielane w niej pytania” [51]. Z kolei o technikach badawczych można powiedzieć, iż są one, jak podaje J. Apanowicz, „czynnościami postępowania przeznaczonymi do specjalnego celu (…)” czy też „szczegółowymi czynnościami wykonywania różnych prac cząstkowych”[52]. Wreszcie zaś, również za J. Apanowiczem, przez narzędzia badawcze rozumieć należy „przedmioty, instrumenty, urządzenia techniczne, aparatura pomiarowa, służąca do realizacji technik badań”[53].

Autor potraktował proceses badawczy nie jako sekwencję oddzielonych od siebie czynności badawczych; lecz raczej jako ciągły proces, w ramach którego poszczególne problemy badawcze oraz ich zakresy merytoryczne wynikały z siebie, były ze sobą ściśle złączone oraz wzajemnie rzucały na siebie światło. W związku z tym w trakcie procesu badawczego również metody badawcze zostały zastosowane w sposób analogiczny, tj. w zależności od potrzeby niektóre z nich były stosowane równocześnie oraz więcej niż jednokrotnie. Celem takiego postępowania było nie tylko zapewnienie wspomnianego efektu triangulacji, lecz także łączenie ze sobą informacji uzyskanych za pośrednictwem poszczególnych metod, dokonywanie uogólnień i wyciąganie wniosków.

Metody zastosowane przez autora można podzielić na dwie podstawowe kategorie, którymi są metody teoretyczne oraz empiryczne. Do metod teoretycznych zaliczają się:

1) Metoda krytycznej analizy piśmiennictwa

Służy ona wprowadzeniu do danej problematyki, zaprezentowaniu stanu badań na jej temat oraz powiązaniu go z tematem pracy, którą realizować ma autor posługujący się tą metodą. Jak piszą J. Gierszewski oraz A. Pieczywok, „w analizie literatury powinno się przedstawić problematykę oraz metodę innych badań, tak aby stanowiły one tło dalszych dociekań, ukazując ich sens oraz potrzebę, wydobywając ze

[51] S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 2012
[52] J. Apanowicz, *Metodologia…*, dz. cyt., s. 80.
[53] Tamże, s. 90.

studiowanej literatury to, co jest najistotniejsze dla tematu pracy”[54]. Autorzy podkreślają także, iż efektem stosowania tej metody powinna być także z jednej strony identyfikacja luk w stanie badań oraz wiedzy dotyczących danej problematyki, z drugiej zaś „wykazanie oryginalności wybranej do badania sytuacji problemowej i celowości jej analizowania”[55].

W świetle przedmiotu badań wybranego przez autora zastosowanie tej metody wydaje się być szczególnie nieodzowne. Rozważania nad problemem zawartym w tytule pracy musiało bowiem poprzedzić szczegółowa analiza pojęcia tożsamości narodowej i wyjaśnienie szeregu kwestii o charakterze teoretycznym, które można sformułować w postaci pytań: czym jest tożsamość narodowa i jak należy ją rozumieć na gruncie nauk społecznych? Jakie czynniki ją warunkują? Jakie składają się na nią elementy? Jakie pełni ona funkcje? Dlaczego stanowi ona wartość i jakie są tego implikacje? Odpowiedź na te pytania wymaga dokonania szczegółowych studiów obszernej literatury przedmiotu poświęconej problematyce tożsamości narodowej, która to tematyka podejmowana jest *nota bene* przez przedstawicieli rozmaitych dyscyplin nauk społecznych. Konieczne zatem było zapoznanie się przez autora nie tylko z poglądami i dorobkiem badawczym autorytetów nauki będących specjalistami ds. problematyki tożsamości narodowej, lecz także badaczy zajmujących się nią jako materią wykraczającą poza obszary ich specjalizacji i systematycznych studiów, tak by osiągnąć możliwie najbardziej wyczerpujące i kompleksowe rozumienie specyfiki tożsamości narodowej. Biorąc pod uwagę naukowy charakter sądów na temat tożsamości narodowej Polaków, zawartych w badanej literaturze przedmiotu, autor pozyskał wiedzę o charakterze, który można określić jako zobiektywizowany. Bez tego niemożliwe było przejście do analizy znaczenia tożsamości narodowej Polaków dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski, a zatem właściwego przedmiotu badań. Zastosowanie tej metody należy zatem uznać za warunek *sine qua non* realizacji procesu badawczego.

2) Analiza

Metoda ta „polega na myślowym rozłożeniu przedmiotu badań na części i na badaniu każdej z nich osobno lub na wykryciu składników tego przedmiotu w celu ich

[54] J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Metodologiczne podstawy…,* dz. cyt., s. 135.
[55] Tamże, s. 136.

kolejnego odrębnego wszechstronnego zbadania i wychwyceniu ich istoty (…)”[56]. Zastosowanie tej metody pozwoliło przede wszystkim na dokonanie rozbioru przedmiotu badań, składających się nań elementów oraz atrybutów, a także informacji na jego temat pozyskanych dzięki wykorzystaniu poszczególnych metod badawczych na elementy składowe. Dzięki czemu można było w łatwiejszy sposób obserwować je, określać i pojmować ich znaczenie, a także poddawać dalszym czynnościom badawczym.

3) Porównanie

Jest ono „procesem myślowym lub logiczną metodą badawczą polegającą na wykrywaniu cech podobieństwa i odmienności w badanym przedmiocie, zjawisku, procesie, przez odniesienie go do innych przedmiotów, zjawisk, procesów. Pozwala to ustalić podobieństwa i różnice między badanymi zjawiskami (przedmiotami itp.)”[57]. Zostało ono zastosowane w odniesieniu przede wszystkim do wspomnianych informacji na temat przedmiotu badań, pozyskanych w toku badań. Dokonanie między nimi porównań było niezbędne z uwagi na wielość wykorzystanych metod badawczych i tym samym źródeł owych informacji. Efektem tego było ustalenie, czy istnieją między tymi informacjami nie tylko podobieństwa i różnice, lecz także odpowiednia ekwiwalencja (lub innymi słowy odpowiedniość) merytoryczna, pozwalająca wykorzystać je w dalszych czynnościach badawczych.

4) Abstrahowanie

Jest to „myślowe wyodrębnienie (…) określonych elementów przedmiotu badań, uznanych z pewnych względów za nieistotne czy drugorzędne oraz (…) uwzględnienie w tych rozważaniach innych jego elementów, które pod jakimś względem są istotne”[58]. Wprzypadku tej metody przesłanką jej wykorzystania był zakres elementów oraz atrybutów składających się na przedmiot badań oraz obszerność zgromadzonych informacji, ich szczegółowość oraz wielość źródeł ich pochodzenia. Dzięki wykorzystaniu tej metody wyodrębnione elementy przedmiotu badań oraz pozyskane informacje na ich temat poddane zostały niezbędnej selekcji, celem skupienia uwagi na tych, które zostały uznane za kluczowe z punktu widzenia celów badawczych.

---

[56] J. Stochaj, Ł. Roman, *Wybrane metody teoretyczne w naukach społecznych i ich zastosowanie*, „Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej” 2013, nr. 2 (6), s.184.
[57] Tamże, s. 189.
[58] Tamże, s. 188.

5) Uogólnienie

Należy przez nie rozumieć „operację myślową przechodzenia od twierdzeń o pojedynczym zjawisku (przedmiocie) do pojęć i twierdzeń bardziej ogólnych, dotyczących grupy lub klasy zjawisk, a następnie do jeszcze bardziej ogólnych itd. Czyni się to za pomocą łączenia faktów (przedmiotów, zdarzeń, zjawisk, procesów) na zasadzie stwierdzenia ich podobieństw pod jakimś kątem.” [59]. Podobnie jak w przypadku abstrahowania, uogólnienie było koniecznym zabiegiem z punktu widzenia zawężenia pozyskanego materiału badawczego, który miał w dalszej kolejności zostać poddany procesom syntezy oraz wnioskowania.

6) Synteza

Oznacza ona „wiązanie faktów szczegółowych z jednoczesnym odsiewem części z nich i z uogólnieniem innych, tworzenie z nich całości. Następnie wiązanie i uogólnienie tych całości w jeszcze większe całości (…)”[60]. Dzięki użyciu tej metody możliwe było ujęcie badanych elementów i atrybutów przedmiotu badań w sposób bardziej zawężony i skonkretyzowany, dzięki czemu sposób ich rozumienia oraz wykorzystania w większym stopniu korespondował z celami badawczymi.

7) Wnioskowanie

Stanowi ono „przyjęcie jako podstawy rozumowania pewnego zdania (twierdzenia) lub kilka zdań jako prawdziwych i za tym pośrednictwem dochodzenie do przeświadczenia o prawdziwości innego, nowego zdania (wyprowadzanie nowego prawdziwego twierdzenia)”[61]. Metoda ta została wykorzystana do weryfikacji hipotez oraz wyciągania wniosków w oparciu o wyniki uzyskane w drodze stosowania pozostałych metod badawczych.

Z kolei do kategoria metod empirycznych przynależą następujące metody:

1) Metoda analizy dokumentów

W ramach jej realizacji, według J. Gierszewskiego i A. Pieczywoka, „poddaje się analizie materialne i symboliczne wytwory ludzkie, traktując je jako źródło informacji o określonych cechach lub właściwościach społecznych bądź organizacyjnych” [62]. Pod pojęciem zaś dokumentu J. Sztumski rozumie m.in. „występujący w dowolnej postaci dowód istnienia określonych faktów i wydarzeń

[59] Tamże, s. 190.
[60] Tamże, s. 187.
[61] Tamże, s. 191.
[62] J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Metodologiczne podstawy…,* dz. cyt., s. 114.

społecznych”[63]. Metoda analizy dokumentów pozwala wykorzystać jako źródło danych szereg rozmaitych typów dokumentów. Intencja autora było wykorzystanie tej metody do badania dwóch kategorii dokumentów. Do pierwszej z nich należały raporty z przeprowadzonych wcześniej badań opinii publicznych[64], zawierające informacje na temat poglądów respondentów na temat głównych elementów tożsamości narodowej Polaków. Spośród tych poglądów autor wyodrębnił te, które będą odnosiły się do problematyki związków tożsamości narodowej Polaków z bezpieczeństwem narodowym Polski. Druga natomiast obejmowała polskie dokumenty strategiczne, takie jak m.in. strategie bezpieczeństwa narodowego RP, ukazujące sposób ujmowania znaczenia tożsamości narodowej Polaków dla bezpieczeństwa narodowego Polski przez przedstawicieli aparatu państwowego. Do analizy obu kategorii dokumentów została wykorzystana technika analizy treści[65], polegająca na „jakościowej ocenie zapisów w dokumencie z punktu widzenia ich wpływu na określony w celu pracy, merytoryczny obszar badań”[66]. Wykorzystanie tej metody, szczególnie w odniesieniu do kategorii dokumentów strategicznych, pozwoliło, podobnie jak w przypadku zastosowania krytycznej analizy literatury przedmiotu, uzyskać względnie zobiektywizowany sposób ujmowania tożsamości narodowej Polaków. Dokumenty te bowiem nie tylko odzwierciedlają faktyczne poglądy ich autorów, lecz są także uznawane za podstawę zapewnienia bezpieczeństwa narodowego przez organy władzy państwowej.

2) Metoda analizy dyskursu

Rozumieć przez nią należy „badanie <<mechanizmów, za sprawą których wizje świata, społeczeństwa, wydarzeń i wewnętrznych światów psychicznych są

[63] J. Sztumski, *Wstęp do metod…,* dz. cyt., s. 229.

[64] Tego typu dokumenty można zakwalifikować, jak się wydaje, do kategorii określanej przez J. Sztumskiego mianem „opracowań statystycznych”. Tamże, s. 232. Zdaniem zaś M. Łuczewskiego i P. Bednarz-Łuczewskiej mówilibyśmy tu o dokumentach, „które wytwarzane są przez stworzone do tego instytucje (ośrodki opinii publicznej, urzędy statystyczne…) (…)” Zob. M. Łuczewski, P. Bednarz-Łuczewska, *Analiza dokumentów zastanych,* w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia. Tom 2.*, pod red. nauk. D. Jemielniaka, PWN, Warszawa 2012, s. 165. Autorzy Ci podkreślają ponadto przydatność analizy dokumentów w kontekście, jak to ujmują, „najważniejszego celu nauk społecznych, jakim jest formułowanie wyjaśnień”. Tamże, s. 173.

[65] Analiza treści definiowana jest jako technika badawcza przez B. Berelsona. Zob. E. Kalinowska, *Analiza treści jako technika badawcza,* „Dyskursy Młodych Andragogów” 2021, nr. 2, ss. 17-18. Autor będzie traktował zatem analizę treści jako technikę, aczkolwiek w literaturze przedmiotu można spotkać także przykłady ujmowania jej jako autonomiczną metodę badawczą.

[66] J. Gierszewski, A. Pieczywok, *Metodologiczne podstawy…,* dz. cyt., s. 114. W jej obrębie, dla osiągnięcia lepszego efektu rozumienia sensu zawartych w analizowanych dokumentach treści, jak podkreślają autorzy, wskazane jest wykorzystanie metod (technik) fenomenologicznej oraz hermeneutycznej. Tamże, ss. 115-117). Zastosowanie ostatniej wydaje się być wręcz nieodzowne, jako wypływającej wprost z założeń składających się na przyjęte przez autora i omówione powyżej podejście badawcze.

tworzone w ramach dyskursu>>”[67]. Metoda analizy dyskursu[68] została wykorzystana przez autora, zgodnie z omówionymi wcześniej założeniami przyjętego przez niego podejścia badawczego, w celu pogłębionej interpretacji oraz zrozumienia zależności pomiędzy sposobem ujmowania tożsamości narodowej przez przedstawicieli aparatu państwowego (wraz z towarzyszącymi mu uwarunkowaniami społeczno-kulturowymi oraz polityczno-ideologicznymi po stronie tych ostatnich), a jej znaczeniem w kontekście kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski.

Autor zdecydował się wykorzystać wskazaną metodę do celu analizy dyskursu publicznego, nie zaś politycznego, czego główną przesłanką była chęć skupienia się na oficjalnym oraz strategicznym sposobie ujmowania i problematyzacji znaczenia tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego przez osoby pełniące funkcje konstytucyjnych organów władzy RP oraz posiadających największe kompetencje, a także, co nie mniej ważne, największy mandat społeczny do formułowania strategii oraz prowadzenia w oparciu o nią polityki bezpieczeństwa narodowego RP[69]. Pragnąc skupić się na tej dyskursywnym podejściu do problematyki tożsamości narodowej Polaków oraz bezpieczeństwa narodowego RP we wskazanym wymiarze autor pragnął jednocześnie uniknąć uwikłania w jego wymiar polityczny, związany z wewnętrznymi konfliktami politycznymi, które w nieunikniony sposób prowadzą do instrumentalizacji spraw nawet o tak fundamentalnym znaczeniu jak bezpieczeństwo narodowe i jego kształtowanie przez rozmaite czynniki. W konsekwencji skupienie się na analizie dyskursu politycznego byłoby nieuzasadnione i sprzeczne z problematyką oraz z celami badawczymi przyjętymi w tejże rozprawie.

Z tego punktu widzenia zdaniem autora szczególnie użyteczną metodą w obrębie analizy dyskursu stanowi analiza narracyjna dyskursu publicznego, opisana przez P. Pawliszka i uwzględniająca m.in. typologię metod i modeli zaproponowaną

[67] D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, PWN, Warszawa 2012, s. 433. Za: J. Potter, *Discourse analysis as a way of analysing naturally-occuring talk*; w: *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, pod red. nauk. D, Silvermana, Sage, London 2004, s. 202.

[68] Wiedzę na temat najważniejszych założeń i elementów tej metody autor czerpał z fragmentów następujących opracowań: T. A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, pod red. nauk. w: A. Jasińskiej-Kani [i in.], Scholar, Warszawa 2006, ss. 1020-1046; A. Kunter, *Analiza dyskursu*; w: *Badania jakościowe…*, dz. cyt., pod red. nauk. D. Jemielniaka, ss. 189-190; K. Biskupska, *Analiza dyskursu i krytyczna analiza dyskursu*; w: *Współczesne teorie społeczne. W kręgu ujęć paradygmatycznych.*, pod red. nauk. M.S. Szczepańskiego i A. Śliż, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2019, s. 370. Za: A. Podsiad, *Słownik terminów i pojęć filozoficznych*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2000; J. L. Kincheloe, P. McLaren, *Teoria krytyczna i badania jakościowe. Rewizja.*, w: *Metody badań jakościowych. Tom 1.*, pod red. nauk. N. K. Denzina i Y. S. Lincoln, PWN, Warszawa 2009, ss. 432-433.

[69] W tym kontekście szczególną role odgrywają art. 126. 2 oraz art. 146. 4 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., ss. 26, 33.

przez E. Mishlera, pośród których wyróżnić można m.in. ulokowaną w modelu funkcjonalnym analizę odnoszącą się do wypowiedzi narracyjnych funkcjonujących w kontekście społecznym i biorącą pod uwagę „funkcjonowanie opowieści w ramach interakcji, w instytucjach oraz w polityce, w odniesieniu do praktyk władzy, oporu i w procesach konfliktu” [70] . Autor posłużył się zatem metodą analizy dyskursu ukierunkowaną na dyskurs publiczny i dokonał jego analizy pod kątem zawartych w nim narracji. Zastosowanie tej metody w celu zbadania percepcji oraz sposobu problematyzowania (ujmowania) tożsamości narodowej przez przedstawicieli aparatu państwowego, szczególnie w kontekście podejmowanych przez nich działań na rzecz jej ochrony i zachowania (lub braku takich) oraz jej wykorzystania (bądź nie) jako istotnego czynnika kształtowania bezpieczeństwa narodowego wydało się być trafne i użyteczne.

Użycie jej może być szczególnie owocne w kontekście sekurytyzacji tożsamości narodowej, który to proces w myśl teorii sekurytyzacji stworzonej przez przedstawicieli Szkoły Kopenhaskiej ma charakter dyskursywny, oparty na aktach mowy (*speech acts*)[71]. Dyskurs publiczny można bowiem uznać za jeden z procesów przyczyniających się do kształtowania poziomu bezpieczeństwa narodowego poprzez kreowanie jego percepcji, rozumienia i ogólnie akceptowanych założeń na temat jego samego oraz czynników je kształtujących, w tym również tożsamości narodowej[72]. Podobnie jak w przypadku metody badania dokumentów autor posłużył się techniką analizy treści.

Przeprowadzona przez autora analiza dyskursu publicznego objęła dwa zbiory tekstów (oba pochodzące z okresu objętego badaniem): po pierwsze, exposé Prezesów Rady Ministrów; po drugie zaś, orędzia Prezydentów RP. Autor zdecydował się skupić na tych kategoriach tekstów ze względu na ich znaczenie z punktu widzenia wyznaczania przez nie kierunków strategii i polityki państwa w newralgicznych obszarach, takich jak m.in. polity edukacyjna, kulturalna czy też bezpieczeństwa

[70] Zob. P. Pawliszak, *Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną.*; w: A*naliza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych.*, pod red. nauk. M. Czyżewskiego [i in.], Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2017, s. 72.
[71] Szerzej na ten temat zob. Buzan B., Wæver O., de Wilde J., *Security: A New Framework…,* dz. cyt., ss. 23-42.
[72] Nawiązując do wspomnianej wcześniej metody analizy narracji dyskursu publicznego warto zaznaczyć, iż badanie narracji na temat tożsamości oraz bezpieczeństwa narodowego odnosi nas do istotnej kategorii bezpieczeństwa ontologicznego, wiążącego się m.in. z utrzymywaniem spójnej narracji i koncepcji własnej zbiorowej jaźni. Zob. B. J. Steele, *Ontological Security in International Relations. Self-identity and the IR state*, Routledge, London 2008, s. 51.

narodowego. Kolejną przesłanką stojącą za wyborem tych dwóch kategoriach tekstów jest ich oficjalny charakter, niezwiązany (przynajmniej w teorii) ze sferą wewnętrznych sporów i dyskursu politycznego. Należy w tym miejscu zaznaczyć także, iż w pierwszej kolejności analizie poddane zostały exposé Prezesów Rady Ministrów, gdyż w przekonaniu autora to Rada Ministrów oraz poszczególne resorty rządowe odpowiadają w głównej mierze oraz odgrywają kluczowa rolę w kontekście projektowania oraz realizacji polityk sektorowych w takich obszarach jak polityka kulturalna czy polityka edukacji.

W przypadku kategorii exposé analizie zostały poddane wszystkie z nich ze wspomianego okresu, zaś w przypadku orędzi z całego ich zbioru z tego okresu wyodrębnione zostały te, w których autor zidentyfikował treści odnoszące się do problematyki tożsamości narodowej (lub pojęć pokrewnych, które merytorycznie można powiązać z tą problematyką).

3) Metoda sondażu diagnostycznego

Zgodnie z definicją M. Krajewskiego jest ona „sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, a także nasilaniu się i kierunkach ich rozwoju. Dotyczy to zjawisk, które nie posiadają instytucjonalnej lokalizacji i są rozproszone w stosunkach społecznych”[73]. Powyższa charakterystyka wydała się być, w przekonaniu autora, adekwatnym sposobem badania tożsamości narodowej Polaków (którą można pojmować jako zjawisko społeczne), jej istoty specyfiki (a zatem atrybutów strukturalnych[74]), dynamiki (zmienności)[75] oraz wpływu na bezpieczeństwo narodowe RP (z czym wiązać mogą się pewne funkcje tożsamości narodowej).

Kolejne elementy składające się na metodę sondażu diagnostycznego przytacza J. Karpowicz, zdaniem którego „metoda ta stanowi przedsięwzięcie naukowe, polegające na gromadzeniu danych i informacji o zjawiskach lub procesach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice ich rozwoju w zbiorowościach ludzkich. Pozwala ona na poznanie określonego zjawiska społecznego, ustalenie jego zasięgu, zakresu, poziomu i intensywności, następnie na ocenę i, w wyniku tego, postawienie

[73] M. Krajewski, *O metodologii nauk…,* dz. cyt., s. 83.
[74] Zwracają na to uwagę także T. Pilch oraz T. Bauman. Zob. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe.*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 80.
[75] Tamże. Zob. także J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie, prace habilitacyjne.*, Difin, Warszawa 2005, s. 45.

diagnozy stanu, wystawienie oceny lub zaprojektowanie modyfikacji”[76]. Wskazane możliwości mają istotne znaczenie w kontekście utylitarnego aspektu niniejszej rozprawy. Jak wskazuje bowiem J. Karpowicz, „przedmiotem w badaniu zjawisk i procesów społecznych istotnych dla bezpieczeństwa mogą być stany świadomości społecznej, postawy, opinie i poglądy określonych zbiorowości, np.: wojska, administracji realizującej zadania obronne, formacji obrony cywilnej”[77]. Innymi słowy, metoda sondażu diagnostycznego może dostarczyć wiedzy o ważnych aspektach związanych z szeroko pojętym nastawieniem (przejawiającym się w opiniach i postawach[78]) wobec tożsamości narodowej Polaków jako potencjalnego czynnika wpływającego na bezpieczeństwo narodowe RP. Wiedza ta została pozyskana poprzez zastosowanie techniki wywiadu i narzędzia w postaci kwestionariusza wywiadu oraz przeprowadzenie go w gronie wybranych kategorii ekspertów, co pozwoliło wzbogacić informacje pozyskane dzięki innym metodom empirycznym, czyli analizie dokumentów oraz analizie treści, wzmacniając tym samym efekt triangulacji.

Pierwszym etapem realizacji badań z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego był wybór kategorii respondentów, a następnie ich selekcja oraz podjęcie prób nawiązania z nimi kontaktu i wystosowanie do nich zaproszenia do udziału w wywiadzie. Autor zdecydował się na zwrócenie do takich respondentów, których na podstawie kryterium merytorycznego można określić mianem ekspertów. Rozumienie tego terminu przez autora zostało oparte o definicje słownikowe. Zgodnie z definicją Słownika Języka Polskiego ekspertem jest „1. «specjalista powoływany do wydania orzeczenia lub opinii w sprawach spornych» 2. «osoba uznawana za autorytet w jakiejś dziedzinie»”[79]. Z kolei Wielki słownik języka polskiego podaje, iż ekspert to „osoba mająca gruntowną wiedzę w jakiejś dziedzinie”[80]. Wreszcie internetowy słownik Glosbe zawiera definicję, w myśl której jest to „specjalista w danej dziedzinie, osoba o teoretycznej i praktycznej znajomości danego tematu”[81]. Na kanwie tych definicji można także stwierdzić, że ważnym wyznacznikiem bycia lub uchodzenia za eksperta w jakiejś dziedzinie jest nie tylko posiadanie wiedzy na jej temat, lecz także

[76] J. Karpowicz, *Badania naukowe bezpieczeństwa. Poradnik dla doktorantów.*, Wydawnictwo Lotniczej Akademii Wojskowej, Dęblin 2022, s. 69
[77] Tamże.
[78] Również zdaniem T. Pilcha i T. Bauman sondaż diagnostyczny stanowi źródło informacji o „opiniach i poglądach wybranych zbiorowości”. T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań…,* dz. cyt., s. 80.
[79] Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „ekspert”, https://sjp.pwn.pl/szukaj/wartość [dostęp: 10.04.2025].
[80] Wielki słownik języka polskiego, hasło „ekspert”, https://wsjp.pl/haslo/podglad/3468/ekspert/4829855/pilkarski [dostęp: 10.04.2025].
[81] Słownik Glosbe, hasło „ekspert”, https://pl.glosbe.com/pl/pl/ekspert [dostęp: 10.04.2025].

faktycznie wykonywanie pracy związanej z tą tematyką. Innymi słowy z praktycznego punktu widzenia za wątpliwe należałoby uznać określenie mianem eksperta w danej dziedzinie osoby, która mimo dysponowania jej znawstwem z jakichś względów nigdy nie zajmowała się nią naukowo bądź zawodowo lub też przestała to czynić.

Co zaś tyczy się wspomnianego kryterium merytorycznego, to oparte zostało ono o dwie przesłanki. Po pierwsze, intencją autora było zwrócenie się do udział w badaniu do do przedstawicieli tych środowisk, instytucji oraz grup społecznych i zawodowych, które z racji pełnionych przez siebie funkcji publicznych, obowiązków zawodowych czy też misji społecznej zajmują się problematyką bezpieczeństwa narodowego i/lub kultury bądź tożsamości narodowej. Osoby takie, w przekonaniu autora, mogą zatem posiadać nie tylko wiedzę na wyżej wymienione tematy, lecz także kształtować ich percepcję w swoich środowiskach i/lub w społeczeństwie, a w niektórych przypadkach kształtować także politykę i działania państwa oraz funkcjonowanie społeczeństwa w odniesieniu do tychże obszarów. Drugim z kolei kryterium, jak zasygnalizowano powyżej, była posiadana przez wybranych respondentów wiedza na temat bezpieczeństwa narodowego i/lub kultury bądź tożsamości narodowej, mająca charakter naukowy, analityczny bądź zawodowy. Szczegółowe uzasadnienie kryteriów doboru respondentów zostanie przedstawione w dalszej części pod rozdziału, po zaprezentowaniu listy wspomnianych respondentów.

Dążąc do zapewnienia szerokiego spektrum wspomnianych respondentów pod względem merytorycznym oraz społecznym, autor zdecydował się wyodrębnić następujące kategorie respondentów[82]:

1) środowisko naukowe, w ramach którego wydzielone zostały następnie subkategorie:

a) respondentów reprezentujących dyscyplinę nauki o bezpieczeństwie

oraz

b) oraz dziedziny nauk społecznych i społecznych, a w jej obrębie dyscypliny naukowe takie jak: filozofia, historia, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo, nauki o polityce i administracji oraz nauki socjologiczne;

2) instytucje publiczne, w ramach której to kategorii respondenci stanowili obecnych lub byłych pracowników i funkcjonariuszy: Instytutu Pamięci Narodowej, Sił Zbrojnych RP, służb specjalnych, Biura Analiz Sejmowych oraz Instytutu Badań Edukacyjnych;

[82] Autor podjął także próby nawiązania kontaktu i zaproszenia do udziału w badaniach przedstawicieli środowiska pisarzy, lecz nie udało się pozyskać respondentów z tego środowiska.

3) kościoły i związki wyznaniowe, w tym reprezentantów Kościóła Katolickiego oraz Muzułmańskiego Związek Religijny w RP;
4) organizacje pozarządowe, reprezentowane przez pracowników Fundacji Odtworzeniowej Dziedzictwa Narodowego oraz Towarzystwa Przyjaciół Warszawy
5) think-tanki, do której to kategorii należą pracownicy Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych (CASE) oraz Instytutu Studiów Strategicznych
6) publicyści

Dokonując wyboru respondentów autor zwrócił się z prośbą, za pośrednictwem kontaktu mailowego, telefonicznego bądź mediów społecznościowych, o udział w wywiadzie do 135 respondentów indywidualnych oraz instytucji i środowisk [83]. Respondenci ci reprezentują (bądź też w przeszłości byli pracownikami) środowisko akademickie, instytucje publiczne, służby mundurowe i specjalne, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje samorządowe, think tanki oraz media (publicyści). Jak wskazano powyżej, wymienione kategorie respondentów zostały wybrane przez autora w oparciu o wspomniane kryteria, lecz także z uwagi na wpływ owych podmiotów na kształtowanie społecznej percepcji zagadnień związanych z tożsamością narodową oraz bezpieczeństwem narodowym. Co więcej, w przekonaniu autora ich zróżnicowany charakter, obejmujący sferę państwową i społeczną (w obu przypadkach w kilku formach), pozwala wzmocnić efekt triangulacji metodologicznej w aspekcie danych i ich źródeł. Zestawienie respondentów przedstawiono w tabeli w załączniku nr 1.

W 94 na 135 przypadków autor spotkał się z brakiem odzewu bądź odmową ze strony respondentów bądź instytucji i środowisk, do których wystosował zaproszenia do udziału w wywiadzie. W pozostałych, nielicznych przypadkach mimo nawiązania kontaktu nie zostało osiągnięte ostateczne porozumienie np. co do ustalenia terminu wywiadu, w wyniku czego nie został on zrealizowany.

Na odnotowanie zasługuje fakt braku odpowiedzi na próby kontaktu ze strony Ministerstw Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Edukacji Narodowej oraz Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a także Biura Bezpieczeństwa Narodowego oraz instytucji takich jak Narodowy Instytut Dziedzictwa i Narodowe Centrum Kultury. Podejście takie ze strony resortów rządowych oraz instytucji odpowiedzialnych za realizowanie zadań w obszarach bezpieczeństwa oraz kultury, dziedzictwa i tożsamości narodowej

[83] Autor ma przez to na myśli przypadki, w których prośba o udział w badaniu była wysyłana do instytucji, związku wyznaniowego lub organizacji samorządowej w celu nawiązania wstępnego kontaktu z tego typu podmiotem, a następnie wybór respondenta do udziału w badaniu.

może świadczyć o hermetyzacji tych podmiotów, co z punktu widzenia konieczności kreowania i wzmacniania kultury politycznej oraz kultury bezpieczeństwa budzi istotne zastrzeżenia i obawy. W przekonaniu autora istotą przedmiotu badań podjętego w niniejszej rozprawie, którym jest znaczenie i wpływ tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo narodowe RP, powinno być w wymiarze strategicznym politycznym oraz kulturowym zapewnienie odpowiedniej współpracy, synergii oraz przepływu wiedzy i idei pomiędzy podmiotami państwowymi i społecznymi w zakresie kształtowania tożsamości (a szerzej, kultury) narodowej, kultury politycznej, strategicznej oraz bezpieczeństwa, a wreszcie samego bezpieczeństwa narodowego w sposób, który pozwalałby na wzajemne przenikanie i wzmacnianie się wszystkich tych obszarów i realizowanych w ich obrębie celów i zadań. Wspomniany brak odzewu na wystosowane zaproszenia do udziału w badaniach poświęconych wspomnianej tematyce zdaje się stać w sprzeczności z zarysowaną powyżej wizją.

Drugim etapem było przeprowadzenie z dwóch respondentów wywiadów o charakterze pilotażowym, mającym na celu przetestowanie narzędzia, ocenę zrozumiałości i adekwatności pytań oraz (w razie potrzeby) określenie zakresu niezbędnych zmian w tymże narzędziu. W trakcie jednego z wywiadów pilotażowych autor otrzymał ocenę zwrotną wskazującą na możliwość odbierania niektórych pytań jako sugerujących odpowiedzi, co stało się podstawą do dokonania pewnych modyfikacji w treści kwestionariusza wywiadu. Polegały one na zmianie brzmienia pytań części pytań oraz dodaniu dwóch pytań dodatkowych, co pozwoliło zniwelować wspomniany problem [84] . Następnie autor przystąpił do realizacji dalszej części wywiadów.

W efekcie w okresie pomiędzy październikiem 2024 r. i marcem 2025 r. przeprowadzonych zostało trzydzieści wywiadów z przedstawicielami wspomnianych kategorii. Trzech z grona trzydziestu respondentów nie wyraziło zgody na publikacje ich danych osobych, w związku z czym zostali oni poddani anonimizacji. Grupa respondentów (wyszczególniona w tabeli w załączniku nr 1), którzy wzięli udział w wywiadach w ramach badań metodą sondażu diagnostycznego, przedstawia się następująco:

[84] Obie wersje kwestionariusza wywiadu (pilotażowa oraz właściwa) oraz notatki sporządzonae w trakcie poszczególnych wywiadów (po zapoznaniu się respondentów z ich treścią oraz uzyskaniu przez autora autoryzacji) zostały dodane do niniejszej rozprawy w formie załączników 2 i 3.

1) środowisko naukowe:

nauki o bezpieczeństwie:

- Dr A. Chabasińska, Akademia im. Jana z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
- Dr hab K. Drabik, prof. Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku
- Prof. dr hab. J. Gierszewski, Uniwersytet Pomorski w Słupsku
- Prof. dr hab. T. Kośmider, Uniwersytet WSB Merito w Warszawie
- Prof. dr hab. A. Pieczywok, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
- Dr hab. A. Skrabacz, prof. Wojskowej Akademii Technicznej im. Jarosława Dąbrowskiego
- Dr hab. C. Smuniewski, prof. Uniwersytetu Warszawskiego
- Dr hab. I. Urych, prof. Akademii Sztuki Wojennej

inne dyscypliny w ramach dziedziny nauk społecznych oraz nauk humanistycznych:

- Dr M. El Ghamari, Uniwersytet Civitas w Warszawie
- Dr P. Gotowiecki, Akademia Nauk Stosowanych im. Józefa Gołuchowskiego w Ostrowcu Świętokrzyskim[85]
- Respondent 15, Uniwersytet Śląski w Katowicach
- Prof. dr hab. T. Paleczny, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
- Dr hab. J. Sowa, Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie
- Dr hab. R. Szwed, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
- Dr hab. P. Żurawski vel Grajewski, prof. Uniwersytetu Łódzkiego

2) instytucje publiczne:

- Dr hab. P. Majewski, prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie - Instytut Pamięci Narodowej
- Respondent 61 - podoficer Wojska Polskiego[86]
- W. Pizło - były oficer sł. spec.
- Dr M. Karkowska - Biuro Analiz Sejmowych
- Dr R. Zieliński - Instytut Badań Edukacyjnych

3) kościoły i związki wyznaniowe:

[85] Wywiad przeprowadzony z drem P. Gotowieckim był częścią badań pilotażowych, przez co pytania, na które odpowiadał ten respondent różniły się liczbą i brzmieniem od pytań, na które odpowiadali inni respondenci. Znajduje to zatem odzwierciedlenie w udzielanych przez dra P. Gotowieckiego odpowiedziach oraz ich zakresie i treści.

[86] Wywiad przeprowadzony z respondentem 61 był częścią badań pilotażowych, przez co pytania, na które odpowiadał ten respondent różniły się liczbą i brzmieniem od pytań, na które odpowiadali inni respondenci. Znajduje to zatem odzwierciedlenie w udzielanych przezeń odpowiedziach oraz ich zakresie i treści.

- Ks. A. Rusak - Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego
- Ks. dr M. Szczerbiński - Dyrektor Wydziału Duszpasterstwa Rodzin Kurii Metropolitalnej Warszawskiej
- Respondent 87 – Gmina wyznaniowa Tatarów polskich

4) organizacje pozarządowe (NGOs):

- M. Niewalda - Fundacja Odtworzeniowa Dziedzictwa Narodowego
- R. Potrac - Towarzystwo Przyjaciół Warszawy

5) think tanki:

- Dr J. B. Klakla - Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych
- W. Szpur - Instytut Studiów Strategicznych

6) publicyści:

- Ł. Warzecha - Do Rzeczy
- K. Pilawa - Klub Jagielloński
- M. Giełzak - Dwie lewe ręce

Poniżej, jak zasygnalizowano we wcześniejszej części niniejszego podrozdziału, poświęconej przesłankom i kryteriom doboru respondentów jako ekspertów, zaprezentowane zostały szczegółowe uzasadnienia doboru tychże respondentów. Uzasadnienia te mają charakter zbiorczy i odnoszą się do każdej z wyodrębnionych kategorii respondentów, do przedstawicieli których autor zwrócił się z prośbą o udział w badaniach:

- Środowisko naukowe

Dokonując doboru przedstawicieli środowiska naukowego autor zdecydował się zaprosić do udziału w sondażu diagnostycznym przedstawicieli własnej macierzystej dyscypliny nauki o bezpieczeństwie oraz dyscyplin wchodzących w skład dziedzin nauk społecznych i humanistycznych. W obu przypadkach kryterium doboru respondentów była specjalizacja oraz dorobek naukowy uczonych w powiązaniu z przedmiotem niniejszej rozprawy doktorskiej. Zaproszeni do udziału w badaniach uczeni podejmują w swoich badaniach i publikacjach szerokie spektrum tematów i problemów powiązanych z tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym. Najczęściej do owych tematów i problemów należą takie zagadnienia jak bezpieczeństwo narodowe, kulturowe oraz społecznościowe; szeroko pojęta problematyka narodu; kultura, dziedzictwo oraz historia narodowa Polski i Polaków; uwarunkowania tożsamości i

bezpieczeństwa narodowego: polityczne i geopolityczne, społeczne, kulturowe, historyczne etc.

- Instytucje publiczne

Wybrane przez autora instytucje obejmują zakresem swoich zadań i działań obszary polskiej tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego RP, a także polityki kulturalnej i edukacyjnej oraz nauki. Autor zwracał się z zaproszeniem do udziału w badaniach do jednostek organizacyjnych, przedstawicieli kierownictwa oraz pracowników instytucji kierując się obszarem działalności, specjalizacją oraz funkcją i wpływem na kształtowanie polityki danej instytucji. Oprócz tego w gronie respondentów znaleźli się przedstawiciele wojska oraz służb specjalnych, wybrani przez autora na podstawie ich specjalizacji, doświadczeniu zawodowym oraz wiedzy z obszaru bezpieczeństwa i problematyki społeczno-kulturowej, które to czynniki stanowiły podstawę do uznania ich przez autora za osoby dysponujące odpowiednimi kompetencjami i wypełniające kryteria eksperckości.

- Kościoły i związki wyznaniowe

W przypadku prób pozyskania respondentów reprezentujących Kościół Katolicki autor skupił się przede wszystkim na przedstawicielach Rady ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego przy Episkopacie Polski, a także organizacjach katolickich zajmujących się w swojej działalności działalnością społeczną. Oprócz tego podjęte zostały także próby dotarcia do reprezentantów bądź podmiotów reprezentujących inne wyznania i religie. W przypadku tychże osób autor brał pod uwagę prowadzoną przez nie działalność ewangelizacyjną, edukacyjną oraz społeczno-kulturową.

- Organizacje pozarządowe (NGOs)

Dążąc do nawiązania kontaktu z organizacjami pozarządowymi (NGOs) autor dokonał ich przeglądu (posługując się m.in. internetowymi bazami takowych organizacji) w oparciu o obszary ich działalności powiązane z problematyką tożsamości narodowej. Do obszarów tych zaliczone zostały kultura i dziedzictwo narodowe, historia narodowa i narodowa pamięć historyczna oraz edukacja.

- Think tanki

Z uwagi na specyfikę działalności podmiotów określanych mianem think tanków (który to termin odnosi się na ogół do organizacji zajmujących się działalnością analityczną i badawczą, a także edukacyjną i publicystyczną) nie sposób wskazać

takich, które specjalizowałyby się *stricte w* problematyce tożsamości lub nawet kultury narodowej (co rzecz jasna nie oznacza, że problematyka ta nie jest poruszana w ich analizach, badaniach czy publikacjach). W związku z tym autor postanowił wyodrębnić oraz wystosować zaproszenia do tych think tanków, które w swojej działalności skupiają się na tematach powiązanych ze sferami kultury, bezpieczeństwa, edukacji oraz spraw publicznych. Tego typu specjalizacja pozwala uznać, iż przedstawiciele tych organizacji są kompetentni jeśli chodzi o wygłaszanie opinii na temat przedmiotu badań w niniejszej rozprawie doktorskiej.

- Publicyści

W odniesieniu do przedstawicieli środowiska publicystów autor przyjął podobne założenie do tego dotyczącego poprzedniej kategorii jaką stanowią think tanki i ich przedstawiciele. O ile zatem publicyści na ogół nie specjalizują się *stricte* w problematyce tożsamości narodowej, to ich zainteresowania, działalność i publikacje często dotykają takich obszarów jak kultura i historia narodowa, polityka kulturalna i edukacyjna, sprawy publiczne związane m.in. z funkcjonowaniem społeczeństwa obywatelskiego, a także z bezpieczeństwem narodowym. Autor starał się zatem wybrać publicystów specjalizujących się i/lub publikujących artykuły bądź książki powiązane ze wspomnianymi obszarami, skupiając się przy tym na takim ich doborze, który uwzględniał zróżnicowaną proweniencję polityczno-ideologiczną tychże publicystów (co warte podkreślenia, kryterium to było uwzględniane przez autora także w przypadku innych kategorii respondentów, np. w odniesieniu do przedstawicieli środowiska naukowego).

- Pisarze

Ostatnia kategorią, z którą autor starał się nawiązać kontakt, stanowili pisarze. Nieliczna grupa respondentów, do których autor starał się zwrócić z zaproszeniem do udziału w badaniach, obejmowała pisarzy poruszających w swojej twórczości tematykę kulturową, historyczną bądź społeczną. Ograniczenia i trudności związane z nawiązaniem kontaktu z przedstawicielami tej kategorii respondentów skłoniły autora do zaprzestania dalszych prób w tym zakresie.

Wywiady z respondentami zostały przeprowadzone w większości przypadków (tj. w dwudziestu pięciu na trzydzieści z nich) drogą internetową, poprzez wykorzystanie aplikacji MS Teams oraz Google Meet, w trakcie których autor sporządzał pisemne notatki z rozmowy z respondentami. W pięciu przypadkach respondenci, po wystosowaniu prośby o wgląd do kwestionariusza wywiadu (a

następnie otrzymaniu go od autora) zdecydowali się udzielić odpowiedzi na zawarte w formie pisemnej.

Na koniec opisu metodologicznego poświęconego zrealizowanemu sondażowi diagnostycznemu oraz przeprowadzonych w jego ramach wywiadom z ekspertami autor pragnie poczynić w tym miejscu zastrzeżenie, iż pozyskane od respondentów odpowiedzi zostały poddane procedurom analizy, abstrahowania i syntezy, zgodnie z przyjętymi we wcześniejszej części podrozdziału metodami teoretycznymi. Celem tego było wyodrębnienie z pozyskanych odpowiedzi informacji korespondujących z opracowanymi przez autora w rozdziałach i podrozdziałach o charakterze teoretycznym aspektami tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego. Posługując się tymi procedurami autor uwzględnił jednakże informacje pozwalające uzupełnić i wzbogacić wcześniejsze ustalenia teoretyczne oraz informacje pozyskane za pośrednictwem innych metod badawczych [87] . W podrozdziałach 5.3.2, 5.4.2 5.5.2 oraz 5.6.2 autor zaprezentował syntetyczne wnioski oparte o przeprowadzoną analizę odpowiedzi udzielonych przez respondentów. W załącznikach do niniejszej rozprawy zawarte zostały z kolei pełne notatki z poszczególnych wywiadów.

1.6. Założenia organizacji procesu badawczego

Proces badawczy to przedsięwzięcie uwarunkowane i wynikające z sytuacji problemowej i przedmiotu badań oraz sformułowanych problemów badawczych. Powinno być ono zatem nakierowane na konkretny cel oraz przeprowadzone w sposób precyzyjnie zaplanowany i metodyczny [88] . Punktem wyjścia procesu badawczego zrealizowanego w niniejszej rozprawie było scharakteryzowanie podejścia badawczego, przez które autor rozumie „kompletny i spójny zestaw założeń badawczych”[89], a zatem pewne ogólne ramy procesu badawczego.

[87] Z uwagi na charakter pytań oraz udzielonych przez respondentów odpowiedzi na nie, które są przedmiotem analizy w tym podrozdziale, autor zdecydował dokonać podsumowania tejże analizy poprzez skupienie się na głównych wnioskach teoretycznych wypływających z opinii respondentów oraz na powiązaniu tychże wniosków z poczynionymi przez siebie wcześniej ustaleniami teoretycznymi. W związku z tym w tej części analizy odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu autor skoncentrował się na stworzeniu swoistej „narracji teoretycznej” aniżeli na tworzeniu odrębnego podsumowania dla odpowiedzi udzielonych przez każda grupę respondentów na każde kolejne pytanie.

[88] Według internetowego Słownika Języka Polskiego, metoda to „*świadomie stosowany sposób postępowania mający prowadzić do osiągnięcia zamierzonego celu*”. https://sjp.pwn.pl/sjp/metoda;2482575.html [dostęp: 10.04.2025].

[89] Za M. Trocki, *Podejścia badawcze w zarządzaniu projektami – geneza i ewolucja*, „Przegląd Organizacji” 2019, nr. 3 (950). W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na interesujące i użyteczne rozróżnienie poczynione przez M. Kowalewskiego, który na podstawie kryteriów „*składu i charakteru*

Z uwagi na fakt, iż podejście badacze oraz jego główne założenia wyznaczane są przez specyfikę przedmiotu badań, intencją autora było posługiwanie się przede wszystkim podejściem interpretatywnym, rozumiejącym oraz wyjaśniającym. Tego typu podejście możemy zatem powiązać ze stosowaniem metody hermeneutycznej. Jak podaje Encyklopedia PWN, hermeneutyka może być rozumiana m.in. jako „metoda interpretacji (rozumienia) ludzkich wytworów występujących poza psychiką”[90]. Pojęcia interpretacji oraz hermeneutyki łączy także A. W. Jabłoński, pisząc, iż „w literaturze naukowej podejście interpretatywne jest powiązane lub utożsamiane z hermeneutyką. (…) W metodologii nauk społecznych hermeneutyka to nauka interpretacji” [91]. Powyższe rozważania na temat podejścia badawczego oznacza zatem poniekąd wybór określonego paradygmatu, a zatem, jak określa to T. S. Kuhn, „całego zespołu założeń – pojęciowych, teoretycznych, instrumentalnych i metodologicznych”[92].

Opisane powyżej podejście jest zbieżne z wyróżnionymi w naukach społecznych takimi paradygmatami jak konstruktywistyczny[93] oraz interpretatywny[94]. Jest ono trafne z perspektywy ogólnometodologicznej w świetle słów A. Glena, który podkreśla, iż R. Zięba „za najbardziej owocną metodologię bezpieczeństwa uznaje (…) sugerowaną przez Maxa Webera drogę od zinterpretowania i zrozumienia do wyjaśnienia zjawisk bezpieczeństwa różnych podmiotów”[95]. Należy je także uznać za uzasadnione z uwagi na fakt, iż przedmiotem badań niniejszej rozprawy jest tożsamość narodowa, który to fenomen społeczny wiąże się przede wszystkim ze sferą wartości oraz znaczeń, których interpretacja, rozumienie i wyjaśnienie jest niezbędne dla określenia roli odgrywanej przez tożsamość narodową w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego. Tego typu podejście jest także charakterystyczne dla badań i metod

---

metod oraz ich przydatności do prowadzenia badań naukowych i rozwiązywania problemów badawczych (...)” wyróżnia dwa rodzaje metod, z których pierwsze stanowią „*sposoby podejścia do badanej rzeczywistości*”, drugie zaś „*sposoby działania w badanej rzeczywistości*”. Zob. M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa…,* dz. cyt., s. 34.

[90] Internetowa Encyklopedia PWN, hasło „hermeneutyka”, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/hermeneutyka;4008444.html [dostęp: 10.04.2025].

[91] A. W. Jabłoński, *Interpretacje w naukach społecznych – aspekty teoretyczne i metodologiczne*, „Teoria polityki” 2020, nr. 4, s. 12.

[92] T. S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Aletheia, Warszawa 2020, s. 129.

[93] Zob. R. Zięba, *Bezpieczeństwo w ujęciu rożnych paradygmatów naukowych*; w: *Bezpieczeństwo. Dyscyplina nauki wobec funkcjonowania państwa*, pod red. nauk. R. Skarżyńskiego i E. Kużelewskiej, Agencja Wydawnicza Ekopress, Białystok 2017, ss. 17-19. Pisząc o metodologii badań bezpieczeństwa, R. Zięba uznaje dodatkowo podejście „interpretatywne” za jeden z dwóch rodzajów tejże metodologii (tamże, ss. 20-21).

[94] Zob. A. Glen, *Paradygmat poznania…,* dz. cyt., ss. 91-93; J. Gierszewski, *Paradygmatyczne punkty widzenia nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka” 2019, nr. 29 (36), s. 17.

[95] Tamże, s. 94.

zorientowanych jakościowo[96]. Jak podkreślają bowiem B. Kuc oraz Z. Ścibiorek, „w badaniach jakościowych (…) najważniejszy jest opis, interpretacja (tłumaczenie, odkodowania lub w inny sposób dochodzenie do <<sedna sprawy>>, czyli dociekanie znaczenia niektórych zjawisk zachodzących w świecie społecznym”[97].

1.7. Ograniczenia badawcze

Biorąc pod uwagę sytuację problemową i przyjęty przedmiot badań, przestudiowaną literaturę przedmiotu oraz zgromadzony dotychczas materiał badawczy, sformułowane problemy oraz cele i hipotezy badawcze, a wreszcie założenia dotyczące procesu badawczego oraz wybrany zestaw metod i narzędzi badawczych, autor dostrzega stojący przed nim zbiór ograniczeń dotyczących wspomnianego procesu. W przekonaniu autora ograniczenia te mają przede wszystkim szeroko pojęty charakter organizacyjny, w obrębie którego można wskazać na następujące istotne wymiary:

1) Czasowy

Ten wymiar ograniczeń należy rozumieć dwuaspektowo. Z jednej strony dotyczy on zakresu czasowego badań, za który autor zdecydował się przyjąć lata 2000-2024, a zatem pierwsze ćwierćwiecze bieżącego stulecia. Jest to okres stosunkowo rozległy, obejmujący liczne wydarzenia, zjawiska i procesy, które autor będzie musiał wziąć pod uwagę oraz poddać badaniom. Z drugiej zaś strony realizacja procesu badawczego była zdaniem autora przedsięwzięciem czasochłonnym, z uwagi na konieczność zastosowania licznych metod badawczych, nawiązywania kontaktu z respondentami czy też gromadzenia materiałów badawczych pochodzących ze zróżnicowanych źródeł. Kwestię dotyczącą źródeł należy *nota bene* uznać za osobny wymiar ograniczeń, o czym poniżej.

2) Źródłowy

Przez pojęcie źródła w świetle zaprojektowanego przez autora procesu badawczego należy zrozumieć m.in. obszerną literaturę przedmiotu z poszczególnych dyscyplin nauk społecznych, którą autor musiał przestudiować w celu rozwiązania problemów badawczych o charakterze teoretycznym. Ponadto, do niezbędnych dla realizacji procesu badawczego źródeł należy zaliczyć raporty z badań, dokumenty

[96] Zob. B. Glinka, W. Czakon, *Podstawy badań jakościowych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2021, s. 16; J. W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 192.
[97] B. Kuc, Z. Ścibiorek, *Zarys metodologii…,* dz. cyt., s. 185.

państwowe akty prawne oraz publikacje prasowe, które zostały wykorzystane jako materiał badawczy w ramach stosowania poszczególnych metod badawczych.

3) Osobowy

Jest on związany ze wspomnianą powyżej kwestią nawiązywania kontaktu z respondentami, który to kontakt był częścią zastosowania metody sondażu diagnostycznego. Ograniczenia z tym związane dotyczyły wytypowania, nawiązania kontaktu i przeprowadzenia wywiadów z ekspertami.

ROZDZIAŁ 2. POJĘCIE I ISTOTA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ

2.1. Definiowanie i koncepcje tożsamości narodowej

Wyjaśnienie istoty tożsamości narodowej wymaga podjęcia refleksji oraz rozpoczęcia badań nad tym pojęciem na wyższym poziomie ogólności teoretycznej. Oznacza to, iż pojęcia tego nie należy rozpatrywać w oderwaniu od szerszego kontekstu oraz struktury pojęć funkcjonujących w naukach społecznych. Zrozumienie istoty tożsamości narodowej jest bowiem bardzo trudne lub zgoła niemożliwe w przypadku ujmowania jej jako pojęcia samoistnego. Należy przyjąć, iż tożsamość narodowa jest raczej elementem pewnej klasy[98] pojęć odnoszących się do rozmaitych przejawów tożsamości w rozumieniu ogólnym. Konstatacja ta nakazuje zatem zwrócić uwagę najpierw nie na tożsamość narodową *sensu stricto*, lecz na tożsamość *sensu largo*, rozumianą jako kategoria[99] o znaczeniu nadrzędnym w kontekście teoretycznym będącym przedmiotem badań w niniejszym rozdziale. Podejście to jest zgodne z przyjętymi założeniami metodologicznymi badań, a dokładnie z metodami badawczymi, szczególnie zaś tymi o charakterze teoretycznym. Wspomniane metody[100] obejmują przyjęte *implicite* założenie o zastosowaniu określonej logiki i kolejności ich stosowania. Logika ta związana jest ze wskazaną powyżej koniecznością rozpoczęcia procedury badawczej na najwyższym poziomie ogólności teoretycznej i podążania najpierw „w dół" ku elementom szczegółowym przedmiotu badań, następnie zaś na powrót „w górę" ku kolejnemu wyższemu poziomowi ogólności, osiągniętemu tym razem dzięki dokonanej syntezie oraz wnioskom wyciągniętym na podstawie przeprowadzonych badań.

[98] Jak podaje internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, jednym ze znaczeń słowa klasa jest „kategoria przedmiotów lub zjawisk wyróżnianych na podstawie wspólnych cech lub kategoria przedmiotów jednakowej jakości". Za: internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „klasa". https://sjp.pwn.pl/slowniki/klasa [dostęp: 10.04.2025].
[99] Przez kategorię według Słownika Języka Polskiego PWN rozumieć należy „ogólne pojęcie, za pomocą którego w filozofii i nauce ujmowana jest rzeczywistość". Za: internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „kategoria". https://sjp.pwn.pl/slowniki/kategoria [dostęp: 10.04.2025].
[100] Autor odwołuje się w tym kontekście do metod analizy, abstrahowania, syntezy oraz wnioskowania.

2.1.1. Istota tożsamości w rozumieniu ogólnym

Pierwszym krokiem podjętym przez autora będzie zatem ustalenie istoty tożsamości w rozumieniu ogólnym jako kategorii nadrzędnej względem pojęcia tożsamości narodowej. Zadanie to nie będzie jednak oderwane od problemu badawczego, którego dotyczy niniejszy rozdział, a którym jest wyjaśnienie istoty tożsamości narodowej. Autor będzie analizował istotę tożsamości w rozumieniu ogólnym zachowując tożsamość narodową i bezpieczeństwo narodowe jako punkty odniesienia oraz skupi się wyłącznie na tych elementach tej pierwszej, które uzna za kluczowe z punktu widzenia problemu badawczego. Za punkt wyjścia rzeczonej analizy przyjęte zostaną dwie definicje słownikowe, z których pierwszą będzie definicja leksykalna zaczerpnięta ze Słownika Języka Polskiego PWN; drugą natomiast będzie definicja zawarta w oksfordzkim „A Dictionary of Sociology", wychodząca poza sferę czysto leksykalną i stanowiąca wprowadzenie do sposobów rozumienia pojęcia „tożsamość" w tej dyscyplinie naukowej[101].

Spośród pięciu definicji leksykalnych zawartych pod hasłem „tożsamość" w Słowniku Języka Polskiego PWN za istotne z punktu widzenia niniejszych rozważań należy uznać trzy. Jest zatem tożsamość definiowana tamże jako „„«w odniesieniu do pojedynczego człowieka: świadomość siebie»", „«fakty, cechy, dane personalne pozwalające zidentyfikować jakąś osobę»" lub „«w odniesieniu do społeczności: świadomość wspólnych cech i poczucie jedności»"[102]. Analiza tych definicji pozwala na wyodrębnienie trzech kluczowych elementów składających się na istotę tożsamości, które, jak się zdaje, będą także istotne dla dalszych prób wyjaśniania istoty pojęcia tożsamości narodowej. Elementami tymi są: cechy konstytutywne dla danego podmiotu, poziomy jednostkowy i zbiorowy oraz charakter świadomościowy. Można zatem poczynić na tym etapie wstępne założenie, iż tożsamość oznacza przede wszystkim wszystko to, co określa naturę danego podmiotu oraz uświadamianie sobie przezeń tego faktu (tj. posiadania określonej tożsamości stanowiącej naturę tegoż podmiotu). Ma

[101] Należy zaznaczyć, iż socjologia, zwłaszcza w przypadku rozpatrywania pojęcia tożsamości na poziomie ogólnym i w znaczeniu szerokim, nie może pretendować do bycia dyscypliną mającą „prawo" stosowania tego pojęcia na wyłączność ani też zdolną do najlepszego wyjaśnienia jego znaczenia i sensu. Pojęcie to jest stosowane szeroko w naukach humanistycznych i społecznych, takich jak etnologia czy nauki o polityce. Autor zdecydował się jednak na odwołanie się do słownika socjologicznego z uwagi na przekonanie, iż zaczerpnięta zeń definicja będzie najbardziej użyteczna dla dalszych badań nad tożsamością narodową, którą należy uznać za pojęcie odnoszące się do zjawiska społecznego właściwego przede wszystkim dla przedmiotu badań socjologii jako dyscypliny naukowej.

[102] Za: internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „tożsamość". https://sjp.pwn.pl/slowniki/tożsamość [dostęp: 10.04.2025].

więc tożsamość charakter zarówno obiektywny (lub też, innymi słowy, atrybutywny, tj. związany z posiadaniem przez dany podmiot określających go cech, atrybutów), jak i subiektywny (który można określić także jako świadomościowy, oznaczający uzmysławianie sobie przez podmiot faktu dysponowania określoną tożsamością).

„A Dictionary of Sociology" nie dostarcza konkretnej definicji tego pojęcia. Jak czytamy w zawartym weń omówieniu hasła „identity", „we współczesnej socjologii nie istnieje (…) klarowna koncepcja tożsamości. Pojęcie to jest stosowane w sposób szeroki i luźny w odniesieniu do czyjegoś poczucia siebie, uczuć oraz idei, tak jak ma to miejsce w przypadku terminów „tożsamość płciowa" lub „tożsamość klasowa"[103]. Omówienie to dostarcza mimo to istotnych informacji, pozwalających uwzględnić w konstruowanym przez autora ogólnym obrazie pojęcia tożsamości trzy dodatkowe elementy, o kluczowym znaczeniu dla dalszych rozważań. Pierwszy z nich, zasygnalizowany na początku rzeczonego omówienia, związany jest z etymologią słowa tożsamość. Jak wskazano, wywodzi się ono z łacińskiego źródłosłowu *idem*, „implikującego jednoznaczność oraz ciągłość"[104]. Jest więc tożsamość fenomenem także o charakterze czasowym, która to czasowość wiąże się z imperatywem jej zachowania w trakcie życia danej jednostki lub istnienia zbiorowości. Dwa kolejne zaś elementy dotyczą m.in. kwestii genezy tożsamości, a mówiąc dokładniej, jej statusu ontycznego. Warto zwrócić uwagę na istnienie poglądu na temat tożsamości (dotyczącego przede wszystkim tożsamości zbiorowych, w tym m.in. tożsamości narodowej), rozpowszechnionego najbardziej na poziomie potocznych wyobrażeń na temat natury tej pierwszej, zgodnie z którym należy ją uznać za fenomen o charakterze apriorycznym względem jego depozytariuszy. Pogląd ten sugeruje, iż tożsamość (narodowa) stanowi wobec nich fakt społeczny w rozumieniu durkheimowskim[105], a zatem nie podlega podejmowanym przez nich celowym działaniom na rzecz jej zmiany.

[103] J. Scott, *A Dictionary of Sociology (4 ed.)*, Oxford University Press, Oxford 2014, ss. 495-496.
[104] Tamże, s. 492. Autor pragnie zaznaczyć, iż użyte w opracowaniu angielskie słowo „*sameness*" (jednakowość) niesie ze sobą istotne konsekwencje, o charakterze nie tylko semantycznym, lecz także merytorycznym, ściśle związanym ze sposobami definiowania i problematyzowania tożsamości narodowej. Słowo to można przetłumaczyć zarówno jako „tożsamość", jak i „jednakowość" (lub „identyczność"). Takie tłumaczenie koresponduje z trzecią z definicji zaczerpniętych ze Słownika Języka Polskiego PWN i zawartym w niej słowem „jedność", lecz budzi przy tym poważny dylemat. Czy w kontekście tożsamości narodowej (jak również innej dowolnej tożsamości zbiorowej) „jedność" w sposób konieczny zasadza się na „jednakowości"? Innymi słowy, dylemat ten wiąże się z rozstrzygnięciem czy tożsamość narodowa sprowadza się wyłącznie do swoistej „demarkacji" wspólnoty narodowej na podstawie wypełniania ściśle określonych kryteriów przynależności do niej w oparciu o posiadanie konstytutywnych dla tej wspólnoty zbioru cech czy też możliwe jest istnienie tożsamości narodowej o mniejszym stopniu ekskluzywności czy też nawet wrogości względem „Obcych", którzy tych cech nie posiadają. Zagadnienie to zostanie szczegółowo omówione w dalszej części rozdziału.
[105] E. Durkheim, *Zasady metody socjologicznej*, PWN, Warszawa 2007, s. 41.

Ów aprioryczny charakter narodu oraz tożsamości narodowej swój najpełniejszy wyraz znajduje w funkcjonującym w literaturze przedmiotu stanowisku określanym mianem „prymordializmu", zgodnie z którym naród to „odwieczna" oraz „naturalna" forma zbiorowości[106]. Kontrastują z nim zawarte w „A Dictionary of Sociology" poglądy F. de Saussure i M. Foucault, zdaniem których możliwe jest kształtowanie tożsamości w drodze społecznej konstrukcji, związanej z użyciem języka i funkcjonowaniem dyskursów, powołujących do życia, według M. Foucaulta, rozmaite typy tożsamości oraz ich hierarchiczne struktury[107]. W świetle powyższego można więc dołączyć do zbioru głównych wyróżników istoty tożsamości kolejny element, którym jest jej charakter konstruktywistyczny[108].

W celu jego omówienia konieczne będzie jednakże wprowadzenie jeszcze jednego elementu, niezbędnego z jednej strony dla lepszego wyjaśnienia konstruktywistycznego (a przy tym i świadomościowego) charakteru tożsamości, z drugiej natomiast związku zachodzącego między istotą tożsamości i bezpieczeństwem. Związek ten będzie zasadzał się na owym charakterze tożsamości oraz na wspomnianym nowym elemencie, określanym przez K. Waszczyńską jako „relacyjność Ja – Inny/Inni", którą uznaje ona *nota bene* za „warunek tożsamości"[109]. Jak dosadnie ujmuje to T. Hopf, „nie można stwierdzić czym jest dana tożsamość bez odniesienia jej do innej"[110]. Element ten, określany przez H. Tajfela i J. C. Turnera jako kategoryzacja społeczna (*social categorization*), stanowi ich zdaniem podstawę kształtowania się tożsamości społecznej (*social identity*) jednostki [111] . Wiąże się on z dwiema

[106] Na ten temat zob. szerzej m.in. M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, PWN, Warszawa 2010, s. 23; E. Nowicka, S. Łodziński, *Długie trwanie narodu. Społeczne wymiary polskości (1988-2021).*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2021, s. 23; R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się… Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie publicznym w Republice Słowackiej (1989-2004)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2007, ss. 60, 87; K. Jaskułowski, *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, ss. 12, 236, 249-250.

[107] Zob. J. Scott, *A Dictionary…,* dz. cyt., ss. 493-494.

[108] Rozumieć przez to należy, jak wskazuje M. McDonald, iż tożsamość narodowa jest kształtowana w wyniku intersubiektywnych interakcji oraz stanowi zarazem czynnik warunkujący politykę państwa w przestrzeni międzynarodowej. Por. M. McDonald, *Constructivism*, w: *Security studies…,* dz. cyt., po red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, ss. 49, 52-53. Szerzej na ten temat zobacz N. G. Onuf, *World of our making. Rules and rule in social theory and international relations.*, Routledge, London 2013, ss. 39-42.

[109] K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości, „*Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 2014, nr. 6, s. 52. Także M. Golka uznaje „kontakt z innymi i innością" za jeden z procesów kreujących tożsamość. Por. M. Golka, *Konstruowanie tożsamości – czynniki społeczno-kulturowe*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2012, tom 74 (2), s. 214.

[110] T. Hopf, *Social Construction of International Politics Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Cornell University Press, New York 2002, s. 7.

[111] H. Tajfel, J. C. Turner, *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, w: *Political psychology: Key readings*, pod red. nauk. J. T. Josta i J. Sidaniusa, Taylor & Francis, New York 2004, ss. 281-286.

dotyczącymi tożsamości kategoriami wprowadzonymi przez A. Jacobson-Widding, którymi są *sameness* (jednakowość) oraz *distinctiveness* (odrębność)[112]. Kategorie te zdaniem autorki odnoszą się do obu poziomów tożsamości, tj. jednostkowego i zbiorowego. Zagadnienie to jest niezwykle ważne nie tylko w odniesieniu do będącej przedmiotem bieżących rozważań istoty tożsamości w rozumieniu ogólnym, lecz także (a może przede wszystkim) tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego. Nie wyprzedzając w tym miejscu toku badań i wywodu dotyczącego tej problematyki, autor pragnie zasygnalizować fakt, iż tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe powinny być rozpatrywane z uwzględnieniem środowiska międzynarodowego i tworzących je podmiotów. Potraktowanie wymienionych przez A. Jacobson-Widding kategorii jako osi tożsamości narodowej oznacza w efekcie przyjęcie względem tychże podmiotów określonej postawy o charakterze poznawczym, aksjologicznym oraz pragmatycznym. Jeśli przywołamy w tym kontekście wprowadzone przez A. Wendta pojęcie kultury anarchii[113] i poddamy je transpozycji odnosząc je do przedmiotu badań niniejszej rozprawy, to uzyskamy użyteczną perspektywę względem relacyjności tożsamości narodowej. Może być ona mianowicie traktowana jako jej modalność[114], wyznaczająca swoistą „kulturę" tożsamości narodowej oraz (potencjalnie, co należy dopiero zbadać) bezpieczeństwu narodowemu, które mogą mieć charakter wsobny i ukierunkowany na pokojowy rozwój i koegzystencję lub, przeciwnie, konfrontacyjny i oparty o stosowanie siły i/lub agresji[115]. Uwzględnienie tej modalności będzie istotne w dalszych rozważaniach, w tym m.in. w odniesieniu do kwestii funkcji pełnionych przez tożsamość narodową względem bezpieczeństwa narodowego.

W tym kontekście powracamy do kwestii świadomościowego i konstruktywistycznego charakteru tożsamości, który sprawa, iż istota tożsamości w

---

[112] A. Jacobson-Widding (ed.), *Identity: Personal and Socio-Cultural. A Symposium.*, Almqvist &Wiksell, Uppsala 1983, ss. 13-14. Za: Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2015, s. 37. Na ten temat zob. szerzej także R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się…,* dz. cyt., ss. 67-78. Podobny punkt widzenia można odnaleźć u G. Therborna, piszącego w kontekście konstruowania tożsamości narodowej o trzech jej momentach, z których dwa pierwsze obejmują „różnicowanie" oraz „krystalizowanie". Por. P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa – zarys problematyki*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2012, s. 357.

[113] A. Wendt dzieli je hobbesowską (utożsamianą z wrogością), locke'owską (opartą na rywalizacji) i kantowską (ukierunkowaną na pokój). Zob. A. Wendt, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2008, ss. 243-258.

[114] Autor rozumie przez to pojęcie, za J. Perzanowskim, „ujmowanie czegoś na jakiś sposób". Zob. J. Perzanowski, *Ontyka modalności*, w: *Myśli o języku, nauce i wartościach. Księga ofiarowana Profesorowi J. J. Jadackiemu w LX rocznicę* urodzin., pod red. nauk. W. Strawińskiego, M. Grygiańca i A. Brożek, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2006, s. 282.

[115] Por. Z. Bokszański, *Tożsamości…,* dz. cyt., ss. 35-37. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 99-100.

kontekście bezpieczeństwa staje się bardziej skomplikowana i niejednoznaczna. Z jednej strony można postrzegać ją jako swego rodzaju zasób, niezbędny dla zapewnienia państwu pożądanego stopnia spójności wewnętrznej, co, jak twierdzi B. Buzan, przekłada się na jego siłę, a zatem również na wyższy poziom bezpieczeństwa (zaś jej brak może, *a contrario,* prowadzić do osłabienia państwa)[116]. Z drugiej zaś tożsamość narodowa, jako poddająca się, zdaniem B. McSweeneya, świadomemu i celowemu oddziaływaniu na rzecz jej pożądanej rekonstrukcji [117], może być wykorzystywana w celu realizacji interesów politycznych, które nie tylko mogą być niekorzystne z punktu widzenia zapewniania bezpieczeństwa narodowego, lecz także stanowić dlań zagrożenie [118], prowadząc m.in. do konfliktów wewnętrznych oraz prześladowania określonych grup społecznych i etnicznych, przed czym przestrzega D. Campbell[119]. Parafrazując zatem słynną maksymę A. Wendta możemy stwierdzić, iż tożsamość w kontekście bezpieczeństwa może być i robić to, co z niej uczynimy. Taki stan rzeczy wydaje się być szczególnie charakterystyczny i wręcz typowy dla współczesności, w której tożsamość na charakter refleksyjny, a wręcz staje się, jak ujmuje to A. Giddens, „projektem refleksyjnym" (*reflexive project*)[120]. Wydaje się, że potencjalnego źródła zagrożeń związanych z tożsamością należy w tym kontekście upatrywać w dwóch sytuacjach, wyznaczanych przez zaproponowane przez Jacobson-Widding kategorie *sameness* (jednakowość) i *distinctiveness* (odrębność). Pierwsza z nich dotyczy przypadku, w którym tożsamość w rezultacie przekształceń zatraca swą ciągłość, czego skutkiem może być wspomniane przez B. Buzana osłabienie lub brak spójności społeczno-politycznej, a w rezultacie osłabienie państwa, w którym zachodzi to zjawisko. Druga natomiast wiąże się ze zjawiskiem opisanym przez Campbella, gdy tożsamość staje się instrumentem politycznym, który może nie tylko doprowadzić do destabilizacji wewnątrz społeczeństwa danego państwa, lecz także wprowadzić to państwo na drogę konfliktów międzynarodowych, na co historia współczesna dostarcza

[116] Por. B. Buzan, *People, States and Fear…,* dz. cyt., ss. 38, 95, 109, 111.
[117] Por. B. McSweeney, *Security, Identity*, s. 167. Podobne rozumienie tożsamości narodowej reprezentuje także R. Zenderowski, zdaniem którego jest ona „(…) konstruowana, zmieniana i odtwarzana w procesie komunikacji społecznej, zwłaszcza zaś w dyskursie politycznym (…)". R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się…* s. 19. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 139. Tego typu postrzeganie tożsamości narodowej podważa jednakże T. Hopf. Por. T. Hopf, *Social Construction…,* dz. cyt., s. 3.
[118] Jak zwraca uwagę B. Buzan, państwo może zarówno zapewniać bezpieczeństwo, jak i stanowić źródło zagrożenia dla jego obywateli. Por. B. Buzan, *People, States and Fear…,* dz. cyt., ss. 55-59.
[119] Por. D. Campbell, *Writing Security.*, ss. 73-79.
[120] Zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. "Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności,* PWN, Warszawa 2012, s. 32

licznych przykładów[121]. Co warte dodania i podkreślenia, związek obu tych sytuacji z bezpieczeństwem jest zapośredniczony przez wymieniony wcześniej element tożsamości, którym jest jej charakter świadomościowy. Zaburzenie lub utrata ciągłości tożsamości może podważyć istotny aspekt bezpieczeństwa, jakim jest bezpieczeństwo ontologiczne. Pojęcie to, wprowadzone do nauk społecznych przez A. Giddensa (i ujmowane przezeń przede wszystkim w wymiarze jednostkowym[122]), B. J. Steele utożsamia ze „spójną koncepcją siebie" oraz „narracją biograficzną"[123] (co czyni *nota bene* przede wszystkim w odniesieniu do państw). Utrata poczucia bezpieczeństwa w tym aspekcie wydaje się nie być bez znaczenia także dla bezpieczeństwa narodowego, gdyż, jak wskazuje J. Mitzen, bezpieczeństwo ontologiczne oparte jest na spójności tożsamościowej w ramach danej grupy (w tym kontekście państwa i tworzącej je wspólnoty narodowej)[124], brak zaś takiej spójności, jak pamiętamy, czyni zdaniem B. Buzana państwa słabymi. Co więcej, zdaniem badaczki, utrzymanie bezpieczeństwa ontologicznego jest warunkiem zdolności do działania zarówno przez jednostki, jak i przez państwa[125]. J. Mitzen wraz z K. Larsonem jest także zdania, iż bezpieczeństwo ontologiczne, oparte na „siłach ideowych lub narracyjnych" (*ideational or narrative forces*) „zmusza (państwa – P. G.) do działania na określone sposoby"[126]. Związek między tożsamością, poczuciem bezpieczeństwa oraz prowadzeniem określonych działań, rzecz jasna o charakterze politycznym, dostrzega także G. Dijkink. Według tego badacza poszczególnym państwom można przypisać posiadanie tzw. „wizji geopolitycznych" (*geopolitical visions*), tj. idei opartych na uwarunkowanych położeniem geograficznym tożsamości oraz poczuciu (nie)bezpieczeństwa, przekładających się z kolei na m.in. poczucie misji i strategię polityki międzynarodowej[127].

[121] Jednym z pierwszych takich przykładów, które przychodzą na myśl w kontekście jednoczesnego uwikłania danego państwa w konflikt wewnętrzny i zewnętrzny na skutek niepożądanego oddziaływania tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe, jest amerykańska wojna w Wietnamie. Jej efektem było nie tylko niepowodzenie Stanów Zjednoczonych na arenie międzynarodowej, lecz także zaistnienie poważnych konfliktów w społeczeństwie tego państwa.
[122] A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość…* .
[123] Zob. B. J. Steele, *Ontological Security…,* dz. cyt., ss. 3, 6.
[124] Por. J. Mitzen, *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*, „European Journal of International Relations" 2006, vol 12 (3), s. 352.
[125] Tamże, s. 345.
[126] J. Mitzen, K. Larson, *Ontological Security and Foreign Policy*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017, s. 17.
[127] Por. G. Dijkink, *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain*, Routledge, London 1996, ss. 11, 14.

Zaprezentowane powyżej poglądy badaczy reprezentujących zróżnicowane dyscypliny nauki, dotykające kilku wybranych elementów składających się, zdaniem autora, na istotę tożsamości, pozwalają wyciągnąć na bieżącym etapie badania tego problemu dwa ważkie wnioski.

Po pierwsze, w obrębie tożsamości można zaobserwować dość wyraźne napięcie pomiędzy dwiema jej cechami, z których jedną jest potrzeba do zachowania jej ciągłości i spójności, drugą natomiast możliwość i pokusa jej przekształcania. Istnienie tych dwóch wzajemnie sprzecznych tendencji jest niewątpliwie brzemienne w skutki dla bezpieczeństwa. Sprzeczność ta utrudnia bowiem odpowiedź na pytanie jakiemu typowi czy też aspektowi bezpieczeństwa służyć ma tożsamość i w jaki sposób. Dylemat ten pogłębia również fakt, iż tożsamość, szczególnie poddawana w przypadku jej instrumentalnego traktowania czy też poddawania jej różnego rodzaju manipulacjom, może stać się nie tyle czynnikiem kształtującym bezpieczeństwo, lecz wręcz źródłem zagrożenia dlań.

Po drugie, tożsamość jako fenomen zdaje się mieć charakter wyraźnie systemowy, na co wskazują liczne, silne i wielokierunkowe współzależności pomiędzy konstytuującymi jej istotę elementami. Sprawiają one, iż istota tożsamości jest nie tylko wysoce złożona, ale i niejednoznaczna. Co ważne, nie jest to problem jedynie teoretyczny, lecz także praktyczny, a to z uwagi na duże znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania nie tylko bezpieczeństwa narodowego, ale i polityki zagranicznej (które to dwa obszary aktywności politycznej państwa należy traktować jako w zasadzie nierozdzielne).

Kolejny zatem elementem, na który autor chciałby zwrócić uwagę, jest zasygnalizowany powyżej fakt niewątpliwej niejednoznaczności oraz złożoności tożsamości. Jak stwierdza K. Waszczyńska, tożsamość stanowi „konstrukt wielowymiarowy", które to sformułowanie jest używane w odniesieniu do tożsamości przez badaczy włączających doń z jednej strony komponenty postawy (poznawczy i behawioralny[128]), z drugiej zaś elementy cechujące jednostkę i grupę[129]. W podobny sposób problem ten podnosi J. Miluska, zdaniem której na tożsamość składają się trzy aspekty: świadomościowy (poczucie tożsamości), koncepcyjny (autokoncepcja) oraz

[128] Zob. W. Soborski, *Postawy. Ich badanie i kształtowanie.*, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Kraków 1987, ss. 12-13.
[129] Por. K. Waszczyńska, *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 2014, nr. 6, ss. 51-52.

behawioralny[130]. W tym miejscu należy poczynić pewne ogólne uwagi mające na celu wprowadzenie do dalszej części rozważań. Wspomniana złożoność dotyczy obu wymienionych uprzednio poziomów tożsamości, tj. jednostkowego i zbiorowego[131], lecz jest ona szczególnie znacząca w kontekście poziomu jednostkowego, który jest bezpośrednio związany z przedmiotem badań niniejszej rozprawy. Za błędne należy uznać wszelkie stwierdzenia sugerujące istnienie tożsamości *tout court*, które pomijają zarazem różne jej typy, rodzaje, poziomy i aspekty. Mówiąc o tożsamości narodowej jako przykładzie tożsamości zbiorowej nie wolno bowiem zapominać, iż naród to w sposób nieunikniony zaledwie jeden (aczkolwiek ważny, a być może najważniejszy) z głównych typów zbiorowości, do których współcześnie przynależą jednostki ludzkie. Co ważne, zbiorowości te i przynależność do nich, a w konsekwencji charakterystyczne dla nich typy tożsamości, należy rozpatrywać nie tylko w ujęciu horyzontalnym, lecz także wertykalnym. Pierwsze ujęcie odnosi się do zbiorowości podobnego typu i rzędu, przynależność do których może mieć charakter wykluczający. Przykładem tego może być np. członkostwo w sekcie, co z samej istoty rzeczy przekreśla jednoczesną przynależność np. do wspólnoty Kościoła katolickiego. W takim kontekście tożsamość oparta o przynależność lub identyfikację[132] z jedną ze zbiorowości danego poziomu, za przykład której można przyjąć m.in. cywilizację, może stanowić podstawę przyjęcia postawy wrogości lub konfrontacji wobec innej zbiorowości tego samego poziomu. Jaskrawą ilustracją takiej sytuacji jest słynna teza o zderzeniu cywilizacji ukuta po zakończeniu Zimnej Wojny przez S. Huntingtona, która niestety niejednokrotnie znalazła i w dalszym ciągu znajduje swoje potwierdzenie w rzeczywistości. Drugie z wymienionych ujęć, tj. wertykalne, wiąże się z uwzględnianiem faktu, iż poszczególne zbiorowości pozostają do siebie w relacji hierarchicznej, co w odniesieniu do narodu oznacza np. jednoczesną przynależność do wspólnoty lokalnej takiej jak np. gmina, przy jednoczesnej przynależności do wspólnot wyższego rzędu, czyli np. wspólnoty regionalnej i narodowej. Sprawę dodatkowo komplikuje fakt, iż również w przypadku rozpatrywania zbiorowości i tożsamości w podejściu wertykalnym tożsamości „wyższego rzędu" nie muszą i często nie mają znaczenia pierwszorzędnego. Wskazują na to m.in. wyniki badań World Value Survey, przeprowadzone w latach 1990–91 oraz

[130] Zob. J. Miluska, *O różnych formach tożsamości narodowej*, „Przegląd Zachodni" 2001, nr. 1, ss. 5-10.
[131] Należy zaznaczyć, iż rozdział tych poziomów ma charakter raczej analityczny niż faktyczny.
[132] Jak podkreśla A. Bielewska, „przynależność to głębsza forma tożsamości niż identyfikacja" z uwagi na fakt, iż „informuje o zostaniu członkiem grupy". A. Bielewska, *Tożsamość narodowa jako tożsamość terytorialna w kontekście migracji*, Scholar, Warszawa 2019, s. 21.

1995–97, w ramach których respondenci zostali zapytani o ich poczucie przynależności do poszczególnych grup terytorialnych (geograficznych), które to poczucie analiza poddała P. Norris. Na jej podstawie badaczka ta doszła do wniosku, iż pośród identyfikacji wskazanych przez respondentów dominują te o charakterze lokalnym i regionalnym (47% wskazań), wyprzedzając identyfikację ze wspólnotą narodową (38% wskazań)[133]. Co ważne, zwróciła ona również uwagę na zjawisko, które określiła mianem tożsamości mieszanych (*mixed identities*), łączących poczucie przynależności do różnych grup, lecz nie wszystkich jednocześnie[134]. Potwierdzenie uzyskuje zatem konstatacja, iż jedną z najważniejszych cech tożsamości (zarówno w rozumieniu teoretyczny, jak i esencjonalnym) jest jej złożoność.

Podsumowując tę część rozważań, na podstawie analizy literatury przedmiotu autor zdołał wyodrębnić następujący zbiór głównych wyróżników istoty tożsamości (zarówno w rozumieniu ogólnym, jak i tożsamości narodowej). Należą do niego zatem:

- cechy konstytutywne dla danego podmiotu,
- poziomy jednostkowy i zbiorowy,
- charakter świadomościowy,
- czasowość,
- charakter konstruktywistyczny,
- relacjonalność,
- złożoność

Zwracając uwagę na ostatni z nich można dojść do wniosku, iż ukierunkowuje on dalsze rozważania, zwracając je w stronę problematyki związanej z wielością typów, rodzajów i poziomów tożsamości. Autor przejdzie zatem niniejszym do podjęcia tego zagadnienia, skupiając się jednakże przede wszystkim na fundamentalnym rozróżnieniu na tożsamość jednostki (którą autor będzie określał także mianem „jednostkowej") oraz tożsamość zbiorową, która to kategoria obejmuje m.in. tożsamość narodową. Z uwagi na fakt istnienia bardzo licznych i zróżnicowanych odmian tożsamości zbiorowej, a także na ograniczone znaczenie szczegółowego omawiania różnic między nimi oraz

[133] Zob. P. Norris: *Global governance and cosmopolitan citizens*, w: *Governance in Globalizing World*, pod red. nauk. J. S. Nye'a i J. D. Donahue, Brookings Institution, Washington, DC 2000, ss. 161-163. Za: L. Węgrzyn-Odzioba, *Kształtowanie się tożsamości wielopoziomowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku — zagadnienia teoretyczne*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne" 2014, nr. 14, s. 232.
[134] Tamże, s. 161.

tożsamością narodową dla meritum, autor ograniczy się w dalszej części rozważań jedynie do przedstawienia kwestii tej w zarysie.

Pojęcie tożsamości jednostki w naukach społecznych wiąże się przede wszystkim z nazwiskiem amerykańskiego psychoanalityka E. H. Eriksona. Autor ten posługuje się w swojej klasycznej pracy pojęciem „osobistej tożsamości". Pisał on, iż „poczucie osobistej tożsamości opiera się na dwóch jednocześnie zachodzących procesach: bezpośrednim postrzeganiu swej niezmienności i ciągłości w czasie oraz jednoczesnym postrzeganiu faktu, że inni rozpoznają tę niezmienność i ciągłość. To, co proponuję nazywać tożsamością ego, zawiera więcej niż tylko fakt istnienia komunikowany przez osobistą tożsamość. Zawiera jakość ego tegoż istnienia"[135]. Fragment ten zawiera istotne spostrzeżenia z punktu widzenia celów niniejszych rozważań, wymaga wszakże przytoczenia jeszcze jednego cytatu z uwagi na konieczność doprecyzowania treści tak rozumianej tożsamości. W dalszej części swojej pracy E. H. Erikson stwierdza, iż „pojęcie <<tożsamość>> (…) będzie (…) się odnosić albo do świadomego poczucia jednostkowej tożsamości, albo do nieświadomego dążenia do ciągłości osobistego charakteru, albo też będzie (…) służyć podtrzymywaniu wewnętrznej solidarności z tożsamością i ideałami grupy"[136].

Zaproponowane przez E. H. Eriksona definicje wskazują na znaczenie wskazanych już wcześniej dwóch elementów tożsamości, tj. istnienia specyfiki jednostki (tutaj kryjącej się głównie pod postacią „osobistego charakteru") oraz dążenia do jej utrzymania w wymiarze czasowym. Opisując pierwszy z nich M. Świątkiewicz-Mośny odwołuje się na wstępie do D. Ziętek, według której „tożsamość personalna" oznacza „wewnętrzne i subiektywne przekonania podmiotu na własny temat. Jest to obraz siebie we własnych oczach, powstający na podstawie właściwości, na które człowiek nie ma wpływu i które nie są wynikiem jego wyboru, lecz stanowią następstwo uwarunkowań biologicznych i psychicznych. Tożsamość personalna to odpowiedź na pytania tożsamościowe bez odnoszenia się do kwestii identyfikacji i dyferencjacji społecznej"[137].

Tak rozumianą tożsamość personalną należy uznać wszakże za jedynie jeden z wymiarów tożsamości jednostki (jednostkowej), która nie ma charakteru

[135] E. H. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Zysk i S-Ka, Poznań 2004, s. 20.
[136] Tamże, s. 98.
[137] D. Ziętek, *Tożsamość i religia. Ormianie w krakowskiej i lwowskiej diasporze wyznaniowej*, Nomos, Kraków 2008, s. 61. Za: M. Świątkiewicz-Mośny, *Konstruowanie nowych tożsamości w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 18.

autonomicznego i nie jest niezależna od środowiska społecznego, w którym funkcjonuje jednostka. Jak pisała M. Świątkiewicz-Mośny, „nawet tak bardzo indywidualne źródła tożsamości jak osobowość i płeć są społecznie konstruowane”[138]. Teza ta znajduje potwierdzenie w dorobku klasyków socjologii, do których można zaliczyć przywoływanych przez autorkę m.in. G. H. Meada, dokonującego rozróżnienia między „ja” podmiotowym (*I*) i „ja” przedmiotowym (*me*); oraz E. Goffmana, według którego tożsamość jednostki przejawia się jako osobista (*personal identity*), odczuwana (*ego identity*), lecz także społeczna (*social identity*)[139]. Nawiązując m.in. do G.H. Meada, P. Ścigaj zwraca uwagę na dwa możliwe sposoby postrzegania tożsamości, z których pierwszy opiera się na „doświadczaniu własnej indywidualności”, drugi zaś dotyczy „cech społecznych, a więc szeregu atrybutów umieszczających jednostkę w przestrzeni społecznej w związku z pełnionymi rolami”[140]. Poglądy tych i innych badaczy problematyki tożsamości korespondują z poczynioną przez E. H. Eriksona uwagą o związku między tożsamością osobistą a „tożsamością i ideałami grupy”. Należy zatem uznać te ostatnie za konstytutywne dla tożsamości członków grupy. W kontekście tym E. Firlit podkreśla fakt wpływu na kształt tożsamości jednostki takich czynników jak interakcje, role i sytuacje społeczne, w których jednostka ta się znajduje[141]. Podejście to zostało ugruntowane w socjologii i szerzej w naukach społecznych za pośrednictwem prac P. L. Bergera oraz T. Luckmanna, zdaniem których tożsamość jednostki konstruowana jest za pośrednictwem procesów społecznych, prowadzących do zinternalizowania struktur rzeczywistości społecznej[142]. Co warte podkreślenia, zdaniem obu badaczy procesy te nie przebiegają w separacji od biologicznej konstytucji jednostki, lecz przeciwnie, są na niej oparte[143]. Pogląd ten podziela T. Paleczny, według którego „tożsamość jednostki jest wypadkową cech psychofizycznych i społecznych, osobowych i grupowych, wewnętrznych i zewnętrznych, indywidualnych i kulturowych”[144].

[138] M. Świątkiewicz-Maśny, *Konstruowanie nowych tożsamości…,* dz. cyt., s. 12.
[139] Tamże, s. 19, 25.
[140] P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., ss. 105-106.
[141] Por. E. Firlit, *Kłopoty z tożsamością w ponowoczesnym świecie*, w: *Wybrane problemy współczesnego świata w refleksji socjologicznej*, pod red. nauk. E. Firlit i J. Gładys-Jakóbik, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2016, ss. 64-65.
[142] Por. P. L. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, PWN, Warszawa 2002, ss. 92-100; P. L. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy.*, PWN, Warszawa 2018, ss. 251-253.
[143] P. L. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. …,* dz. cyt., ss. 260-265.
[144] T. Paleczny, *Socjologia tożsamości*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008, ss. 31, 70.

Jak zostało jednak wcześniej zasygnalizowane, a co potwierdzają przytoczone powyżej poglądy badaczy, rozróżnienie pomiędzy tożsamością jednostkową oraz zbiorową należy traktować przede wszystkim jako analityczne, nie zaś jako rzeczywiste. Tożsamość personalna, konstytuowana przez jednostkowe uwarunkowania biologiczne i psychologiczne, jest dowodem na autonomiczność i wyjątkowość każdego człowieka, który dzięki swojej świadomości i wolnej woli jest niewątpliwie w stanie dokonywać rozmaitych wyborów życiowych oraz kształtować swoje życie i tożsamość zgodnie z własnym uznaniem i preferencjami (realizując tym samym Giddensowski „projekt refleksyjny"[145]), które mogą być zgodne z oczekiwaniami oraz normami społecznymi lub też od nich odbiegać. Zdaniem A. Karnat-Napieracz zjawisko to jest efektem postępującego procesu indywidualizacji, stanowiącej cechę charakterystyczną współczesności[146]. W kontekście częstych debat na temat znaczenia indywidualizacji (a często także alienacji) dla spójności współczesnych społeczeństw można zadać sobie pytanie, czy jednostki prowadzące wysoce zindywidualizowany styl życia i wykorzenione z rozmaitych wspólnot należy uważać za outsiderów[147] lub dewiantów[148], a zatem za członków społeczeństwa funkcjonujących na jego marginesie i stanowiących raczej wyjątek od reguły; czy też może istnieją przesłanki, by uznać, iż z czasem ich odsetek w społeczeństwie zacznie realnie zagrażać jego istnieniu. Jest to jednak zagadnienie wykraczające poza zakres niniejszych rozważań. Autor będzie zatem przyjmował, iż naturalnym dopełnieniem i rozwinięciem personalnego wymiaru tożsamości jednostki jest przynależność do rozmaitych typów zbiorowości i idące w ślad za nimi właściwe dla nich tożsamości, które jednostka ta internalizuje w drodze procesu socjalizacji. Tożsamości te są stanowią przedmiot licznych typologii zawartych w literaturze przedmiotu. Autorem jednej z ciekawszych z nich jest przywoływany przez A. Suchocką i I. Królikowską (za W. Żelaznym) francuski badacz G. Nicolas, który proponuje podział tożsamości jednostki według czterech biegunów, do których

[145] Jak pisała A. Karnat-Napieracz, „zagłębianie się świadomych podmiotów w ich własne życie wewnętrzne znajduje swoje rzeczywiste możliwości realizacji w postaci jednostkowej tożsamości traktowanej jako narracyjna biografia.". A. Karnat-Napieracz, *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009, s. 322.
[146] Tamże, ss. 73, 78, 87, 93, 175.
[147] Zob. H. S. Becker, *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance.*, The Free Press, New York 1966, ss. 1-3.
[148] Jak wskazują J. Macharski oraz T. Gizbert-Studnicki, dewiantem można określić nie tylko osobę, która dopuszcza się zachowań patologicznych (z czym zwykle, wg potocznego rozumienia tego pojęcia, kojarzymy dewiantów), lecz także taką, której zachowanie jest po prostu niezgodne z przyjętymi w danej grupie wartościami, normami, wzorami zachowań etc. Zob. J. Macharski, T. Gizbert-Studnicki, *O pojęciu dewiacji w socjologii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny"1975, nr. 37, s. 233.

zalicza biologiczny, kulturowy, wspólnotowy oraz polityczny. Do trzeciego z nich zalicza on m.in. narodowość, naród oraz tożsamość narodową (przypisuje go on, w rozumieniu przynależności politycznej lub mniejszości etnicznej, także do czwartego, co jednak nie jest tu istotne). Klasyfikacja ta, obejmująca ponadto takie typy tożsamości jak np. cywilizacja, wspólnota regionalna, sekta czy mniejszość polityczna[149], stanowi w przekonaniu autora dobrą ilustrację oraz znaczący argument na rzecz potwierdzenia słuszności jego tezy o współistnieniu w obrębie całościowej tożsamości jednostki tożsamości pozostających względem siebie w relacjach o charakterze horyzontalnym i wertykalnym. Przykładem tego może być z jednej strony przynależność do mniejszości politycznej i wspólnoty wyznaniowej (tożsamości horyzontalne), z drugiej zaś do cywilizacji, narodu i wspólnoty regionalnej (tożsamości wertykalne). Wartościowym uzupełnieniem tego typu spojrzenia na tożsamość, dostrzegającego fakt współwystępowania i nakładania się na siebie różnego tożsamości różnych typów i poziomów jest analiza B. Lewisa, dotycząca różnego rodzaju tożsamości występujących w regionach i państwach Bliskiego Wschodu[150]. Tożsamość jednostkowa jawi się zatem jako wieloaspektowe i wielowymiarowe[151] pole ścierania się rozmaitych tożsamości składowych. Wydaje się wszakże, iż dominującą rolę na polu tym odgrywa jednak społeczny i wspólnotowy wymiar życia ludzkiego. Tożsamość każdego człowieka to nie wyłącznie, lecz w przeważającym stopniu wypadkowa faktu uczestniczenia przezeń w życiu zbiorowym i przynależności do rozmaitych grup społecznych i wspólnot, z których naród odgrywa jedną z głównych ról.

---

[149] A. Suchocka, I. Królikowska, *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych, Kwartalnik" 2014, nr. 4, ss. 80-81. Za: W. Żelazny, *Etniczność. Ład – konflikt – sprawiedliwość*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2006, ss. 56-57.

[150] B. Lewis, *Wielopoziomowa tożsamość Bliskiego Wschodu*; w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995

[151] Mówiąc o wielowymiarowości w kontekście tożsamości jednostki można wskazać jeszcze jedną oś rozróżnienia pomiędzy jej częściami składowymi, na którą składałyby się tożsamość personalna (a zatem ta związana z indywidualnością każdego człowieka) oraz tożsamość społeczna związana z pełnieniem danej roli społecznej, która może, lecz nie musi być związana z przynależnością do określonej grupy społecznej lub wspólnoty (może to być np. rola adwokata lub przewodnika turystycznego). Oznacza to, iż jednostka poza „byciem sobą" nie może wprawdzie odseparować się od społeczeństwa na tyle, by nie pełnić żadnych ról społecznych związanych choćby z życiem rodzinnym lub zawodowym, lecz pełniąc takowe role może jednocześnie świadomie podjąć decyzję o rezygnacji z zaangażowania w określone zbiorowości. Przykładem może być pełnienie roli nauczyciela akademickiego i uczonego, lecz jednocześnie stronienie lub przynajmniej ograniczanie zaangażowania w działalność w ramach różnego rodzaju inicjatyw i stowarzyszeń naukowych. Jak wskazuje Ch. Taylor, tożsamość osobista w wymiarze osobistym (którą rozgranicza on od wymiaru psychologicznego) stanowi przede wszystkim wybór podejmowany przez jednostkę. Zob. Ch. Taylor, *Źródła współczesnej tożsamości*; w: *Tożsamość w czasach zmiany…,* dz. cyt., pod red. K. Michalskiego. ss. 11-12. Ostatnia uwaga jest istotna z punktu widzenia aspektu tożsamości narodowej, jakim jest świadome, celowe i aktywne zaangażowanie się w nią przez obywateli, o czym szerzej będzie mowa w dalszej części rozdziału.

2.1.2. Istota tożsamości narodowej jako tożsamości zbiorowej

Przechodząc zatem do kwestii tożsamości zbiorowej (zbiorowych) na samym wstępie napotykamy poważny dylemat o charakterze teoriopoznawczym oraz, co ważniejsze, ontologicznym. Dotyczy on bowiem statusu ontycznego tożsamości zbiorowej, której jedną z odmian jest tożsamość narodowa. Mówiąc zwięźle, zanim możliwe będzie poddanie tej ostatniej badaniom, konieczne jest najpierw ustalenie czy posługiwanie się tym pojęciem jest zasadne, a jeśli tak, to jakie wiążą się z tym ograniczenia. A. Kłoskowska przyjmuje stanowisko, zgodnie z którym „<<Polacy w ogóle>> ujmowani z punktu widzenia tożsamości są bowiem albo fikcją teoretyczną, albo fikcją ideologiczną lub zgoła polityczną. (…) Uczestnictwo w narodowej wspólnocie nie pochłania i nie wyczerpuje całego człowieka. (…) Dlatego błędne jest w odniesieniu do jednostki określenie <<tożsamość narodowa>>. Można i należy natomiast pytać o miejsce, rolę i funkcję narodowej identyfikacji i przyswojenia narodowej kultur w całej, totalnej tożsamości człowieka”[152].

Jak można sądzić, podejście to wynika z przyjętej przez badaczkę perspektywy nominalistycznej (stojącej w opozycji do perspektywy realistycznej)[153], zgodnie z którą, najogólniej rzecz ujmując, społeczne podmioty zbiorowe nie istnieją realnie, w przeciwieństwie do tworzących je jednostek ludzkich. Jak pisała A. Kłoskowska, „tożsamość narodowa zbiorowości narodowej to jej zbiorowa samowiedza, jej samookreślenie, tworzenie obrazu własnego i cała zawartość, treść samowiedzy (…)”. I dalej: „naród nie jest jednostką psychiczną, której można w sposób dosłowny przypisać jako całości funkcje poznawcze, emocjonalne, oceniające”[154]. Odnośnie realności narodu do podobnych wniosków dochodzi także J. Kilias, według którego naród „jako społeczność abstrakcyjna, utkana z trudno uchwytnych symboli, musi pozostawać

[152] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe…,* dz. cyt., Warszawa 2005, ss. 103-104.
[153] Szerzej na ten temat zob. np. T. Szczurkiewicz, *Zasadnicze stanowiska socjologów w ujmowaniu grupy społecznej,* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1935, nr. 15, z. 3; M. Ziółkowski, *Wiedza, jednostka, społeczeństwo: zarys koncepcji socjologii wiedzy*, PWN, Warszawa 1989, ss. 119-124.
[154] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe…,* dz. cyt., s. 99. W przekonaniu autora wzmianka A. Kłoskowskiej o funkcji emocjonalnej jest jednakże dyskusyjna, gdyż to właśnie zbiorowe działania jednostek oparte najpierw o podzielane wartości narodowe, a następnie o emocje i uczucia względem ojczyzny i wspólnoty narodowej stanowią jeden z najważniejszych przejawów istnienia narodu jako bytu nie tylko realnego, lecz posiadającego także zbiorowa tożsamość, która jakościowo wykracza poza sumę tożsamości jednostkowych. Zwraca na to uwagę E. Lewandowski, który powołując się na M. Webera uważa, iż „naród to wspólnota uczuciowa przywiązana do określonego terytorium (…)”. E. Lewandowski, *Symboliczne portrety narodów*; w: W*ładza, naród, tożsamość. Studia dedykowane Profesorowi Hieronimowi Kubiakowi.,* pod red. nauk. K. Gorlacha, Z. Seręgi i M. Niezgody, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004, s. 119.

wspólnotą o dostępie w pewien sposób zapośredniczonym (...). (…) nie istnieje żadna namacalna narodowa substancja (…)[155]. P. Berger i P. L. Luckmann rozciągają ten zarzut na pojęcie tożsamości zbiorowej jako takiej, którym ich zdaniem nie należy się posługiwać „ze względu na niebezpieczeństwo fałszywego (i reifikującego) hipostazowania” [156] . Warto w tym miejscu przytoczyć jednakże opinię R. Zenderowskiego nt. istoty tożsamości narodowej, zgodnie z którą „można bowiem przyjąć, że stanowi ona <<tu i teraz>> odzwierciedlenie aktualnej kondycji psychiczno-intelektualnej większości członków danej zbiorowości narodowej lub przedstawicieli elit ją reprezentujących. Możemy jednak także uznać, że odpowiedź na pytanie <<kim jesteśmy>>, niezależnie od tego, przez kogo jest udzielana jest — co może zabrzmieć nieco kuriozalnie — do pewnego stopnia autonomiczna względem jej autorów. Jej kształt oraz treść wynika bowiem z czegoś więcej niż aktualny stan umysłów osób wypowiadających się na ten temat. Stanowi ona bowiem przejaw kultury, będącej z definicji czymś ponadpokoleniowym, ponadjednostkowym, zakorzenionym w nieraz bardzo odległej przeszłości”[157].

W jej świetle widać wyraźnie, że niezależnie od słuszności powszechnie przyjętego w literaturze przedmiotu stanowiska, wskazującego na brak istnienia zbiorowego odpowiednika świadomości jednostkowej, nie jest słuszne odrzucanie czy też ignorowanie ontycznego statusu tożsamości narodowej polegającego na byciu faktem społecznym, a zatem wytworem społecznego życia zbiorowego, który z samej swej „natury” wykracza poza jednostkowe manifestacje i jest od nich niezależny.

W świetle licznych zaprezentowanych powyżej poglądów na tożsamość jednostkową wypada zgodzić się wszelako z poglądem A. Kłoskowskiej, iż tożsamość narodowa to zaledwie jedna z licznych składowych konstytuujących całościową (totalną) tożsamość jednostki. Sama ta konstatacja jest w gruncie rzeczy jednym z ważniejszych zagadek, rozwikłanie której jest celem autora niniejszej rozprawy. Znaczenie tego typu tożsamości (tj. narodowej) w obrębie tożsamości obywateli Polski jest niewątpliwie ważnym aspektem relacji pomiędzy tożsamością narodową a bezpieczeństwem narodowym Polski. Na podstawie przywołanych powyżej opinii A. Kłoskowskiej można stwierdzić, iż w kontekście bezpieczeństwa narodowego tożsamość narodową należy rozpatrywać po pierwsze z punktu widzenia tworzących ją

[155] J. Kilias, *Wspólnota abstrakcyjna. Zarys socjologii narodu*, IFiS PAN, Warszawa 2004, s. 88.
[156] P. L. Berger, T. Luckmann, *Społeczne tworzenie rzeczywistości. …,* dz. cyt., s. 251.
[157] R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się…,* dz. cyt., s. 67.

najważniejszych (nie wszystkie należy uznać za ważne z perspektywy bezpieczeństwa narodowego) elementów i treści oraz ich implikacji, po drugie zaś jej znaczenia dla stanowiących jej depozytariuszy obywateli Polski[158]. Treść tożsamości narodowej sama w sobie nie może bowiem w rzeczywisty i praktyczny sposób przyczyniać się do kształtowania bezpieczeństwa narodowego jeśli zajmuje ona niską pozycję w hierarchii ważności dotyczącej poszczególnych tożsamości zbiorowych składających się na całościową tożsamość jednostki.

W kontekście zastrzeżeń odnośnie pojęć „tożsamość zbiorowa" oraz „tożsamość narodowa" Z. Bokszański stawia pytanie „dlaczego postrzeżeń, przekonań i uświadamianego podobieństwa w jego wymiarze treściowym nie uznać za tożsamość zbiorowości, która w dodatku pełni funkcję integrującą jednostki w grupie"[159]. Zwraca on jednakże uwagę na związek pomiędzy tożsamością narodową oraz statusem ontycznym samego narodu. Powołując się na J. Kurczewską podkreśla on dwa fundamentalne sposoby postrzegania narodu jako zbiorowości. Zgodnie z pierwszym z nich naród może być rozumiany jedynie jako wspólnota wyobrażona, czyli *imagined community* według określenia B. Andersona[160] lub też przeciwnie, mająca swoją własną realność (czy też, jak ujmuje to Kurczewska, obiektywność)[161]. Zagadnienie statusu ontycznego tożsamości narodowej pozwala dostrzec ważną różnicę między tożsamością jednostkową oraz narodową, dotyczącą ich charakteru świadomościowego. Ponadto, zostanie ona potraktowana jako przyczynek do rozważań nad istotą tożsamości narodowej, której wyjaśnienie wymagać będzie analizy opisanej wcześniej tożsamości w rozumieniu ogólnym oraz określenie, za pośrednictwem abstrakcji i syntezy, w jakim zakresie zachodzi między tymi dwoma typami tożsamości (w zakresie ich istoty)

[158] Autor przyjmuje stanowisko pośrednie pomiędzy ontologicznym, teoretycznym i metodologicznym nominalizmem (indywidualizmem) i realizmem (holizmem). Uznaje on bowiem tożsamość narodową za fenomen jakościowo odmienny i zarazem autonomiczny względem tożsamości jednostkowej, lecz jednocześnie jest zdania, iż tożsamość ta nie może przetrwać w postaci zawieszonych w próżni wyobrażeń społecznych. Musi ona aktualizować się i znajdować konkretny wyraz w działaniach jednostek. Jest to szczególnie ważne z perspektywy bezpieczeństwa narodowego. O ile bowiem prawdą jest, że polityka bezpieczeństwa (narodowego) opiera się przede wszystkim na działaniu aparatu państwowego, o tyle ten ostatni nie może funkcjonować w oderwaniu od społeczeństwa i poparcia społecznego. Państwo i jego aparat, pozbawione tegoż poparcia i funkcjonujące w warunkach braku spójności społecznej, będą nieskuteczne, a w efekcie słabe, jak podkreśla B. Buzana. Z drugiej wszakże strony, urzeczywistnianie się tożsamości narodowej w działaniach jednostek wiąże się, z perspektywy bezpieczeństwa narodowego, z koniecznością zachowania odpowiedniej równowagi pomiędzy „refleksyjnością" tożsamości narodowej w wymiarze jednostkowym oraz zachowaniem jej ciągłości w wymiarze zbiorowym.

[159] Z. Bokszański, *Tożsamości…,* dz. cyt., s. 59.

[160] B. Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London 2016, s. 6.

[161] Por. Z. Bokszański, *Tożsamości…,* dz. cyt., s. 112.

ekwiwalentność, a w jakim rozbieżność. Przechodząc zatem do rozważań nad wspomnianym aspektem świadomościowym, można rozpocząć od stwierdzenia, iż dotychczasowe rozważania potwierdzają, iż oba typy tożsamości posiadają tę cechę. W przypadku tożsamości narodowej przymiotnik „świadomościowy" nie odnosi się jednakże, według autora, wyłącznie do jej „wyobrażonej" (*imagined*) natury i/lub wchodzenia w jej skład elementów przynależących do sfery umysłu, takich jak np. mitologia narodowa. Jest on ściśle związany z jej (tożsamości narodowej) statusem ontycznym. Jeśli uznamy, iż tożsamość narodowa nie jest wyłącznie konstruktem społecznym[162], lecz bytem istniejącym realnie i obiektywnie, to owa realność, w przekonaniu autora, może przyjmować dwie postacie. Po pierwsze, można uznać, iż pewne określone składniki tożsamości narodowej determinują jej charakter w sposób powszechnie uznany i niebudzący wątpliwości, za przykład czego można by uznać (przynajmniej na poziomie stereotypowej percepcji określonych narodów) romantyzm jako wyróżnik polskiego charakteru narodowego, amerykańskie przywiązanie do flagi czy brazylijskie zamiłowanie do stylu życia w duchu fiesty. Po drugie, realność ta wyrażać się będzie przede wszystkim pod postacią konkretnych praktyk realizowanych w życiu codziennym przez członków danego narodu. W tym rozumieniu tożsamość narodowa istnieje o tyle, o ile znajduje swój wyraz w formie ludzkiej działalności[163], szczególnie tej podejmowanej bezrefleksyjnie[164], to jest nieukierunkowanej w sposób świadomy i celowo na podtrzymywanie i/lub manifestowanie tożsamości narodowej. Swego rodzaju „trzecią drogę" proponują D. McCrone i F. Bechhofer, którzy postrzegają „tożsamość społeczną (…), jedną z form której stanowi tożsamość narodowa, jako coś na kształt <<zawiasu>> (cudzysłów dodany – P. G.) pomiędzy strukturą społeczną i działaniem społecznym. Struktura społeczna ogranicza, ale nie determinuje ludzkiego działania, jednakże działanie społeczne nie jest w pełni kwestią

[162] W odniesieniu do jednostki tożsamość, jakkolwiek zgodnie z koncepcją „projektu refleksyjnego" A. Giddensa podlega ona reinterpretacji i przekształceniu przez jej posiadacza, stanowi ona rzeczywisty i niepodważalny punkt odniesienia w postaci tego ostatniego. Mimo, iż autor odrzuca radykalnie nominalistyczne stanowisko, uznaje on jednak, iż dylemat dotyczący „realności" tożsamości narodowej stanowi istotną przeszkodę, z którą uporać musi się każdy badacz zamierzający podjąć rozważania nad tożsamością narodową traktowana jako czynnik wpływający (a zatem będący zmienną niezależną) na inne zjawiska i procesy społeczne (stanowiące zmienne zależne). By taką zależność wyjaśnić konieczne jest konkretne wyjaśnienie jak tożsamość narodowa przejawia się w sposób mierzalny.

[163] Jak ujmuje to lapidarnie M. Wetherell, „tożsamość musi być 'czyniona 'stale". M. Wetherell, *Theorizing Identities and Social Action*, Palgrave Macmillan, London 2009, s. 4. Za: D. McCrone, F. Bechhofer, *Understanding National Identity*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, s. 33.

[164] Aczkolwiek, zdaniem S. P. Huntingtona, „naród istnieje jedynie wówczas, gdy grupa ludzi myśli (o sobie jako o narodzie (…)". S. P. Huntington, *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, Znak, Kraków 2007, s. 103. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s 140.

wolnej woli. Tożsamość dostarcza zestawu znaczeń i sposobów rozumienia, poprzez które ludzie doświadczają struktury społecznej i czują siłę do działania. (…) Nie odgrywają oni zatem zestawu z góry określonych praktyk ani tez nie tworzą ich na nowo w miarę tego jak ich życie posuwa się naprzód”[165]

Z tego typu postrzeganiem tożsamości narodowej koresponduje do pewnego stopnia drugi z zaproponowanych przez Z. Bokszańskiego modeli pojęcia tożsamości narodowej, określany przezeń mianem „modelu tożsamości odkrywanej”. Jak pisał Z. Bokszański, „główna przesłanka tego podejścia to przeświadczenie, iż tożsamość narodowa to refleksyjne „odczytywanie osobowości” narodu, „zakodowanej” w sposobie jego życia.”[166] Mówiąc inaczej, tak rozumiana tożsamość narodowa jest nie tyle „obiektywna”, lecz „zobiektywizowana”. By uznać dany element tożsamości narodowej za obiektywny (przez co należy rozumieć uznanie go za przedmiot powszechnego konsensusu), nawet jeśli jego obiektywność znajduje potwierdzenie w dziejach danego narodu, jego aktualność i znaczenie muszą znajdować potwierdzenie w działaniach współczesnych jego członków. Z tego punktu widzenia jeśli założymy, że np. katolicyzm stanowi (w świetle dziejów narodu polskiego) jeden z „obiektywnych” elementów tożsamości narodowej Polaków, to założenie to okaże się niesłuszne w przypadku potwierdzonego danymi statystycznymi (w tym kontekście będą np. wskaźniki *dominicantes* oraz *communicantes*) faktu osłabnięcia lub zaniku więzi Polaków z Kościołem Katolickim i wiarą katolicką[167].

Mamy tu zatem do czynienia z dwoma aspektami tożsamości narodowej, jakimi są świadomość i praktyka, będące względem siebie jakościowo odrębne, lecz które dla celu zachowania tożsamości muszą się ze sobą łączyć. Jest to również niewątpliwie istotne z punktu widzenia kształtowania bezpieczeństwa narodowego, w odniesieniu do którego możemy z kolei zwrócić uwagę na jeszcze dwa aspekty tożsamości narodowej, którymi są jej spójność i zachowanie. Wbrew pozorom, aspekty te nie muszą być traktowane jako tożsame. Jeśli bowiem przywołamy ponownie poglądy B. J. Steele oraz B. McSweeneya, to z jednej strony przez spójność tożsamości

[165] Tamże, s. 26.
[166] Z. Bokszański, *Tożsamości…,* dz. cyt., s. 118.
[167] W podobny sposób można rozpatrzyć także inne istotne z punktu widzenia tożsamości narodowej Polaków wartości, takie jak np. gotowość do poświęcenia życia za ojczyznę (czy Polacy deklarują taką gotowość? czy ochoczo wstępują do wojska?) lub umiłowanie wolności (czy Polacy opowiadają się zachowaniem wolności obywatelskiej i występują przeciwko próbom ich ograniczania; czy tez przeciwnie, są wobec takich prób bierni i/lub akceptują ograniczanie ich wartości obywatelskich?). Rozstrzygnięcie takich dylematów jest możliwe rzecz jasna jedynie w oparciu o dane pozyskane dzięki przeprowadzonym badaniom naukowym lub innym wiarygodnym (mierzalnym, empirycznie weryfikowalnym) procedurom.

narodowej możemy rozumieć jej ciągłość i zachowanie jej określonego kształtu; z drugiej natomiast możemy przyjąć, iż dopuszczalne jest dokonywanie w niej zmian uznanych za niezbędne z punktu widzenia interesów i bezpieczeństwa państwa. Przykładem może być tutaj dokonana przez Xi Jinpinga modyfikacja Konstytucji 28 znaków Denga Xiaopinga, której jednym z założeń było rozwijanie państwa w taki sposób, by nie ujawniać pełni jego potencjału oraz długofalowych ambicji [168]. Zachowując świadomość cywilizacyjnych różnic pomiędzy państwami Zachodu oraz Państwem Środka, można pokusić się o interpretację tego faktu jako ilustracji tezy B. McSweeneya, zgodnie z którą tożsamość ma pełnić rolę służebną względem interesów narodowych i w razie potrzeby może być poddana niezbędnym modyfikacjom, tak by lepiej odpowiadała tymże interesom. Z tego punktu widzenia dla interesów i bezpieczeństwa państwa ważna jest nie tyle ciągłość i niezmienność tożsamości [169] narodowej, co zachowanie jej rozumiane jako rzeczywiste istnienie, a zatem przejawianie się jej bieżących działaniach ludzkich. Mówiąc prościej, ważne jest to, by określona tożsamość, niezależnie od zgodności jej kształtu i treści z dziedzictwem historycznym (czyli ciągłości)[170], była powszechnie akceptowana i realizowana.

Połączenie to musi być oparte o jakiś konkretny mechanizm pozwalający przekształcać świadomość tożsamości narodowej w jej praktykę. Mechanizm też musi być rzecz jasna oparty na wolnej woli i wynikającej z niej świadomej decyzji jednostki by tożsamość narodową praktykować, aktualizować i uzewnętrzniać w swoich

[168] Zob. B. Góralczyk, *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje.*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018, ss. 161-162, 355-360.

[169] Aczkolwiek należy przyjąć, iż zmiany tożsamości narodowej przebiegające w sposób rewolucyjny i chaotyczny, a także prowadzące do wysokiego stopnia polaryzacji społecznej, są niewątpliwie zjawiskiem niepożądanym z punktu widzenia zachowania spójności społecznej i bezpieczeństwa narodowego. Jest to szczególnie ważne w kontekście takich zmian tożsamości narodowej, które wywoływane są przez strony trzecie w związku z ich wrogimi intencjami i celami względem danego państwa. Działania takie mogą przyjmować charakter tak zwanych wywiadowczych operacji psychologicznych o charakterze dywersyjnym, nakierowanych na osłabianie i destrukcję zbiorowej psychiki, moralności, kultury i tożsamości danej wspólnoty narodowej, skutkiem czego jej potencjał dostrzegania, pojmowania, zwalczania i zapobiegania zagrożeniom dla bezpieczeństwa narodowego (czego przykładem może być przeprowadzona w 2014 r. przez Rosjan operacja przejęcia od Ukrainy części jej terytorium pod postacią Półwyspu Krymskiego) ulega obniżeniu lub nawet całkowicie zanika. Na temat tego zagadnienia szerzej zob. X. Messing, *46 sekund*, Pilcrow Press, Poznań 2021.

[170] Przykłady takie można mnożyć. Można w tym kontekście odwołać się także do tożsamości narodowej Francji, szczególnie w odniesieniu do jej polityki bezpieczeństwa względem zagrożenia ze strony Niemiec. W wieku XIX oraz XX zapobieganie zagrożenia ze strony Niemiec, przejawiające się m.in. w działaniach władz francuskich na rzecz opóźnienia zjednoczenia RFN i NRD, stanowiło jeden z najważniejszych filarów tej polityki i, jak można sądzić, w znaczącym stopniu kształtowało francuską tożsamość narodową. Obecnie natomiast obserwujemy wyraźne zbliżenie między obydwoma państwami, które w formie politycznego tandemu są *de facto* głównymi twórcami zacieśniającej się integracji UE. Wydaje się zatem, że tożsamość narodowa Francji przynajmniej w pewnym zakresie została poddana świadomej i celowej modyfikacji w określonym celu politycznym.

działaniach, lecz jednocześnie w sposób jasny i klarowny umożliwiać przełożenie wyobrażeń na temat treści tworzących tożsamość narodową na praktykę. Praktykowanie tożsamości refleksyjnej może oczywiście przebiegać na dwa sposoby, tj. albo w sposób świadomy i celowy (co znamionuje wole jednostki, by manifestować swoją tożsamość w jej działaniach); albo też bez udziału świadomości, na zasadzie zrutynizowanych odruchów[171]. W obu jednakże przypadkach praktyka ta musi być jednak oparta na określonej podstawie, do której zaliczyć należy pewien zakres znajomości oraz wiedzy na temat danej tożsamości narodowej. W przypadku czysto deklaratywnego utożsamiania się danego obywatela Polski z tożsamością narodową, przy jednoczesnym wyraźnym przejawianiu wysokiego stopnia ignorancji czy też swego rodzaju alienacji względem jej ogólnie przyjętej treści powstaje zasadna jak się wydaje wątpliwość co do motywów czynienia przez tegoż obywatela deklaracji co do jego lub jej rzekomego przywiązania do tożsamości narodowej[172]. Podstawy tej dostarczać mogą, jak wolno sądzić, dwa mechanizmy, na które wskazuje A. Kłoskowska, pisząc o znaczeniu identyfikacji narodowej i walencji kulturowej. Przez identyfikację narodową A. Kłoskowska rozumie m.in. „poczucie swojskości, przeciwstawiane obcości", „refleksyjne poczucie narodowości wyrażające się w zdolności i chęci narodowego samookreślenia" czy „świadomość przynależności"[173]. Walencja kulturowa oznacza dla niej „poczucie związku z kulturą etniczną lub narodową uznawaną za własną, stanowiącą dziedzictwo kulturowe własnej grupy (…) oraz „przyswojenie kultury narodowej (…)"[174]. Mówiąc bardziej bezpośrednio, tożsamość narodowa powinna obejmować wszystkie trzy komponenty składające się na postawę, tj. poznawczy, emocjonalny i behawioralny. Jeśli postawa jest czymś, co dla samego jej istnienia (oraz przetrwania) musi uzewnętrzniać się w zachowaniach jednostkowych (a także zbiorowych), to w świetle powyższych dwóch pojęć powinna być ona oparta o zinternalizowaną wiedzę na temat treści tożsamości narodowej (rozumianej tutaj jako fakt społeczny), obejmować określony stosunek wolicjonalny względem tejże oraz wreszcie znajdować ujście w rozmaitych formach działań podejmowanych przez jednostki. Rozszerzając ten punkt widzenia, można tożsamość narodową potraktować

[171] Por. D. McCrone, F. Bechhofer, *Understanding*…, dz. cyt., s. 13; T. Hopf, *Social Construction…,* dz. cyt., s. 3.
[172] Deklaracje takie mogą wynikać bowiem (co zresztą zrozumiałe) z przyczyn czysto psychologicznych, związanych z chęcią zachowania pozytywnego obrazu siebie i uniknięcia nieprzyjemności związanych z niepożądanym dysonansem poznawczym.
[173] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe…,* dz. cyt., ss. 43, 58, 81.
[174] Tamże, ss. 162, 197.

także jako swoisty przejaw habitusu [175], a zatem pewnego rodzaju mechanizm przystosowawczy, co stanowi ważną konstatację w kontekście bezpieczeństwa. Należy bowiem przyjąć, iż tożsamość narodowa stanowi, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i grupowym, istotny czynnik zapewniający poczucie pewności co do zajmowanego przez siebie miejsca w świecie (przez co należy rozumieć poczucie bezpieczeństwa ontologicznego[176]) oraz swoistą „tarczę" chroniącą przed zachodzącymi w nim coraz częściej i coraz bardziej gruntownymi zmianami, przyjmującymi postać rozmaitych ryzyk, związanych m.in. z postępującym rozwojem technologicznym i wynikającymi z nich szeroko pojętymi przemianami podstaw życia społecznego[177]. Na zagadnieniu funkcji pełnionych przez tożsamość narodową, w tym w kontekście bezpieczeństwa, na co wskazują powyższe referencje, autor skupi swoją uwagę w dalszej części badań nad specyfiką tożsamości narodowej.

Jeśli chodzi o tę ostatnią, to w świetle powyższych rozważań ujawniły się takie jej elementy, jak świadomościowy i konstruktywistyczny charakter (jak uważa autor, te dwa elementy należy traktować jako odrębne) oraz konieczność przejawiania się w działaniach praktycznych. Ostatni z tych trzech elementów można, a w zasadzie należy uznać za *conditio sine qua non* zachowania spójności w obrębie tożsamości narodowej (w rozumieniu ciągłości składających się na nią znaczeń). Wydaje się bowiem, iż niezależnie od uznania tożsamości narodowej za fenomen o charakterze obiektywnym (esencjonalnym), odkrywanym czy konstruowanym (zgodnie z typologią zaproponowaną przez Bokszańskiego), brak aktualizowania się tożsamości narodowej w działaniu oznacza skazanie jej ostatecznie na osłabienie i stopniowy zanik. Jak zostało to już ustalone, tego typu sytuacja stanowi istotne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Powstaje tu zatem pytanie jak zagrożeniu takiemu można przeciwdziałać? Jest to w istocie pytanie o zapewnienie odpowiedniego stopnia

[175] Na takie rozumienie (jedno z kilku) tożsamości narodowej wskazują R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl i K. Liebhart. Zob. R. Wodak [i in.], *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009, s. 4.

[176] Związanego silnie, zdaniem autora, z bezpieczeństwem narodowym, który to związek zachodzi na płaszczyźnie przenikania się obu tych typów bezpieczeństwa z tożsamością narodową (lecz nie tylko) jako czynnikiem dla nich konstytuowanym.

[177] Szerzej na ten temat zob. U. Beck, *Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa.*, PWN, Warszawa 2012. Sama kategoria ryzyka przesłankę szczególnego podejścia do bezpieczeństwa, które, najogólniej rzecz ujmując, oparte jest nie na zwalczaniu zagrożeń, lecz na swoistym „zarządzaniu" ryzykiem czy też ryzykami. Podejście to określane jest w literaturze przedmiotu terminem *riskification* i jako takie stanowi opcję alternatywną wobec sekurytyzacji. Zob. O. Corry, *Securitisation and ‚Riskification'*: Second-order Security and the Politics of Climate Change, „Millenium Journal of International Studies" 2012, vol. 40 (2); P. Polko, K. Kujawa, *Constructing Security: Securitization, Riskification and Desecuritisation*, w: *Contemporary Understanding of Security and Its Contexts*, Peter Lang, Lausanne 2024.

trwałości tożsamości narodowej, przez który to odpowiedni stopień należy rozumieć taki, który będzie wystarczająco silny, by nie wywołać poczucia zagrożenia bezpieczeństwa narodowego. Jeśli problem ten ujmować będziemy szeroko, to jego rozwiązanie zasadniczo nie wydaje się wchodzić w zakres przedmiotu badań w niniejszej rozprawie. Jednakże przyjmując wobec niego węższą perspektywę możemy skierować naszą uwagę wyłącznie na związki tożsamości narodowej z bezpieczeństwem i tym samym zastanowić się nad tym, czy uświadamianie i uwzględnianie (w praktyce) znaczenia tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego nie stanowi samo przez się mechanizmu zapewniającego podtrzymywanie i zachowanie tożsamości narodowej. Pytanie to, co trzeba podkreślić, nie dotyczy wyłącznie kwestii zapobiegania osłabieniu i zanikowi tożsamości narodowej, lecz jest także bezpośrednio związane z dociekaniami na temat specyfiki tej ostatniej.

Z teoretycznego punktu widzenia, jednym z głównych części składowych tożsamości jest identyfikacja[178]. Tę zaś A. Kłoskowska, jak wskazano powyżej, wiąże z samookreśleniem się (jak dodaje za A. Kłoskowską P. Ścigaj, identyfikacja obejmuje „także obiektywne i obserwowalne z zewnątrz cechy, wyrażone głównie w zachowaniu”[179]), które opiera się na przeciwstawności swojskości i obcości. Jak stwierdza P. Ścigaj, „identyfikacja narodowa, a więc zdefiniowanie siebie jako osoby przynależnej do określonego narodu, wynika z kategoryzacji społecznej, czyli z postrzeganych podobieństw z przedstawicielami narodu „mojego” oraz różnic w stosunku do narodów „innych””[180]. Mamy zatem ponownie do czynienia z dualizmem, a dokładnie z dychotomią, na którą składają się kategorie *sameness* (jednakowość) i *distinctiveness* (odrębność), My i Oni, Swoi i Obcy[181] etc. Warto podkreślić, iż tego typu dychotomia nie zawsze znajduje oparcie w rzeczywistych podziałach, lecz jest zamiast tego konstruowana dyskursywnie w celu osiągnięcia określonych korzyści politycznych, o czym w kontekście bezpieczeństwa narodowego (rozpatrywanego w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym) pisał cytowany już wcześniej D. Campbell. Z perspektywy zewnętrznego wymiaru bezpieczeństwa narodowego (tj. związanego z polityką międzynarodową) można zasygnalizować znaczenie tożsamości narodowej dla

[178] Jak wskazuje T. Paleczny, możliwe jest wręcz stawianie znaku równości pomiędzy tymi dwoma pojęciami. Por. T. Paleczny, *Socjologia…,* dz. cyt., ss. 19, 130, 149.
[179] P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 306. Za: A. Kłoskowska, *Konwersja narodowa i narodowe kultury. Studium przypadku.*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr. 36 (4) s. 7.
[180] Tamże, s. 255.
[181] Istotę kategorii „Obcego” oraz „Obcości” opisał w swojej głośnej pracy poświęconej stosunkowi cywilizacji Zachodu do cywilizacji Wschodu E. Said. Zob. E. Said, *Orientalizm*, Zysk i S-ka, Poznań 2018.

geopolityki danego państwa, którą w tym kontekście rozumieć należy jako doktrynę i/lub praktykę polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa. Zgodnie z założeniami nurtu tzw. geopolityki krytycznej [182], konstruowana dyskursywnie dychotomia tożsamościowa, dotycząca kreowania kodów geopolitycznych [183], wyznaczających praktyczne wektory prowadzenia polityki zagranicznej oraz bezpieczeństwa, tworzy wizję immanentnie konfliktowych (a zatem hobbesowskich) relacji pomiędzy danym państwem i jego wspólnotą narodową oraz innymi podmiotami polityki międzynarodowej, zgodnie z którą relacja ta jest oparta o wspomniany dualizm My/Swoi i Oni/Obcy[184].

Wynikają z tego dwa następujące wnioski. Po pierwsze, identyfikacja, stanowiąca swego rodzaju „rdzeń" tożsamości narodowej, jest niemożliwa bez odwołana do kategorii „obcości"/„Obcych". S. N. Eisenstadt i B. Giesen w swoim opracowaniu poświęconym tożsamości zbiorowej przyjmują na jej temat kilka podstawowych założeń, zgodnie z którymi po pierwsze „nie powstaje ona naturalnie, lecz jest społecznie konstruowana", po drugie „powstaje ona poprzez społeczne wytwarzanie granic", a po trzecie „tworzenie granic i wyznaczanie sfer zakłada (istnienie – P. G) symbolicznych kodów rozróżnienia" [185]. Jak dalej stwierdzają, „podstawowym ze wszystkich kodów tożsamości zbiorowej jest rozróżnienie „*nami*" i „*innymi*"[186]. Po drugie natomiast, sam fakt istnienia owych „Obcych", stanowiących *implicite* zagrożenie dla „Nas" i „naszego" bezpieczeństwa (narodowego), wymusza niejako posiadanie spójnej i trwałej tożsamości (narodowej) [187], będącej w tym kontekście „narzędziem" obrony przed owymi „Obcymi". P. A. Kowert w swoim artykule poświęconym tożsamości narodowej rozpoczyna swoje rozważania na temat tej materii w sposób maksymalnie bezpośredni: otóż już w pierwszym zdaniu rzeczonego artykułu stwierdza on, iż „bezpieczeństwo narodowe zależy od tożsamości

[182] Na ten temat zob. np. G. Ó Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, Minneapolis University Press, Minneapolis 1996

[183] Zob. C. Flint, *Introduction to Geopolitics*, Taylor & Francis, New York 2006, s. 55-56. Za: P.J. Taylor. C. Flint, *Political Geography: World-economy, Nation-state, and Locality*, Pearson Ewducation, Harlow 2000, s. 62.

[184] W domyśle owi Oni/Obcy oznaczają *de facto* Wrogów.

[185] S. N. Eisenstadt, B. Giesen, *The construction of collective identity*, „European Journal of Sociology" 1995, vol. 36 (1), s. 74. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 354.

[186] Tamże, s 76.

[187] Użycie w tym zdaniu nawiasów ma w zamyśle służyć podkreśleniu, iż tego typu dyskursywne i polityczne postrzeganie i wykorzystanie tożsamości nie musi odnosić się wyłącznie do narodu, lecz w gruncie rzeczy do niemal każdego rodzaju zbiorowości, której istnienie i tożsamość może być oparte o wspomniane konfliktowe dychotomie tożsamościowe. Przykładem tego mogą być rozmaite zbiorowości o charakterze regionalnym, etnicznym, religijnym, kulturowym, politycznym, ideologicznym etc.

narodowej”[188]. Teza ta, jego zdaniem, znajduje poparcie w dwóch argumentach, z których pierwszy dotyczy korzystnego wpływu spójności wewnętrznej na zdolność odpierania zagrożeń zewnętrznych, drugi natomiast dotyczy konieczności rozróżniania przez państwo „przyjaciół” od „wrogów”[189]. Argumenty te wyznaczają z punktu widzenia Kowerta dwa aspekty tożsamości narodowej: tożsamość „wewnętrzną” związaną ze spójnością i jej manifestowaniem się w formie lojalności wobec państwa narodowego oraz tożsamość „zewnętrzną” dotyczącą odrębności (*distinctiveness*)[190]. Zatrzymajmy się nad pierwszym z wymienionych przez P. A. Kowerta aspektów, gdyż jest on nieodzowny dla stworzenia pełniejszego obrazu kwestii identyfikacji jako jednej z najważniejszych części składowych specyfiki tożsamości narodowej.

Z punktu widzenia związku między tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym za kluczową kwestię należy uznać omówione już wcześniej rozróżnienie pomiędzy dwoma aspektami tej pierwszej, którymi są *sameness* (jednakowość) i *distinctiveness* (odrębność). Aspekty te wyznaczają przede wszystkim określoną optykę dotyczącą sposobu odnoszenia się i budowania relacji przez dany naród z innymi zbiorowościami (rozmaitego typu, nie tylko innymi narodami), kulturami i cywilizacjami. Nie znaczy to, że zwracanie uwagi na własną odrębność musi w sposób konieczny prowadzić do odnoszenia się do Innych jakby byli oni w istocie Wrogami, a zatem tworzenia antagonizmów między Nami i Innymi[191]. Historia dostarcza jednak dostatecznie licznych przykładów na przeradzanie się tożsamości zbudowanych w oparciu o podkreślanie różnic między Nami i Innymi w postawy takie jak ksenofobia czy szowinizm, przyjmujące nierzadko postać czynnej agresji wobec owych Innych uznanych ostatecznie za Wrogów[192]. Jednakże pomimo istnienia źródła potencjalnego

[188] P. A. Kowert, *National identity: Inside and out*, „Security Studies” 1998, vol. 8 (2-3), s. 1.
[189] Tamże.
[190] Tamże, ss. 4-5.
[191] Przykład tego typu podejścia do kwestii odrębności reprezentuje np. M. G. Bartoszewicz, która w swojej książce pt. „*Festung Europa*” opowiada się za oparciem procesu budowy Europy w oparciu o obronę jej kultury i tożsamości przed niepożądanymi i groźnymi dla niej skutkami ideologii multikulturalizmu, prowadzącej do niekontrolowanego napływu do Europy rozmaitych elementów kulturowych i cywilizacyjnych, religijnych i ideologicznych. Autorka podkreśla jednak, że budowanie „twierdzy Europa” ma wiązać się wyłącznie z obroną europejskiej cywilizacji oraz kultury i tożsamości poszczególnych państw narodowych, bez odwoływania się do jakichkolwiek form i przejawów wrogości czy przemocy wobec Innych. Por. M. G. Bartoszewicz, *Festung Europa*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2018. Podobnego zdania jest S. P. Huntington, który stwierdza, iż „dostrzeżenie różnic niekoniecznie rodzi rywalizacje, a tym bardziej nienawiść jednak nawet ludzie, którzy z psychologicznego punktu widzenia nie potrzebują nienawidzić, mogą uwikłać się w procesy, których wynikiem jest wrogość. Tożsamość wymaga rozróżnień (…) Rozróżnienia wymagają porównań (…) Z kolei porównania prowadzą do oceny (…).” S. P. Huntington, *Kim jesteśmy?...*, dz. cyt., s. 36.
[192] Przykładów tego zjawiska dostarcza historia m.in. europejskiego kolonializmu (opartego na poczuciu wyższości cywilizacyjnej, rasowej i religijnej), niemieckiego nazizmu (mającego podobną podbudowę, za

zagrożenia związanego z budowaniem tożsamości narodowej na gruncie różnic pomiędzy poszczególnymi zbiorowościami, omówiona powyżej literatura przedmiotu wydaje się wskazywać w sposób jednoznaczny na fakt, iż tożsamość, zarówno w wymiarze jednostkowym, jak i zbiorowym, nie może obyć się bez tego typu opozycji. Innymi słowy, nie jest możliwe zdefiniowanie własnego Ja i jego specyfiki bez wskazania czym różnią się one od tych przynależnych do innego podmiotu. W kontekście zaś aspektu *sameness* (jednakowość) oraz związanej z nim spójności wewnętrznej, dotyczącej danego państwa oraz jego narodu i społeczeństwa[193], mamy do czynienia z dość skomplikowanym zbiorem ewentualności w kontekście relacji pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym. Jak zostało to przyjęte za B. Buzanem, brak tejże spójności stanowi czynnik osłabiania państwa i obniżania poziomu jego bezpieczeństwa narodowego. Brak owej spójności może przybierać rozmaite formy, odnoszące się relacji pomiędzy państwem oraz narodem i społeczeństwem z jednej oraz do relacji wewnątrz narodu i społeczeństwa z drugiej strony. Licznych przykładów takiej niespójności dostarczają poszczególne państwa europejskie, takie jak np. Wielka Brytania, Belgia, Hiszpania, Włochy, Polska czy Białoruś. W państwach tych można obserwować przykłady niespójności o zróżnicowanej skali, formach i przejawach, obejmujące przy tym czynniki o charakterze politycznym, ideologicznym, etnicznym, kulturowym, historycznym czy regionalnym. Za część owej mozaiki można uznać wspomnianą przez P. A. Kowerta kwestię „lojalności wobec państwa narodowego". Autor pragnie podkreślić jej wagę w kontekście realizacji badań wśród obywateli Polski, poświęconych ich rozumieniu oraz stosunkowi do tożsamości narodowej w kontekście kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski. Jak zasygnalizowano powyżej, spójność wewnętrzną można rozumieć po pierwsze w odniesieniu do relacji państwo – naród i społeczeństwo, po drugie zaś w odniesieniu do relacji pomiędzy poszczególnymi częściami narodu i społeczeństwa (tj. zbiorowościami niższego rzędu ora jednostkami). Mówiąc o

wyjątkiem wszakże komponentu religijnego), japońskiego imperializmu (mającego źródło w japońskim agresywnym i militarystycznym nacjonalizmie oraz cywilizacyjnym szowinizmie) czy islamskiego *dżihadu* (związanego z czynnym dążeniem do poszerzenia strefy islamu, czyli *Dar al islam*). Na temat tego ostatniego zob. szerzej M. El Ghamari, *Cool jihad*, Difin, Warszawa 2018.

[193] Należy w tym kontekście pamiętać, iż Polska nie jest reprezentatywnym i miarodajnym przykładem państwa narodowego z punktu widzenia relacji pomiędzy narodem i społeczeństwem jako dwiema kategoriami zbiorowości tworzących państwo narodowe, co wynika z jej jednorodności etnicznej (podlegającej wszelako zmianie w wyniku procesów migracji czy wojny na Ukrainie). W związku z tym relatywna ekwiwalencja zachodząca pomiędzy polskim narodem i społeczeństwem nie występuje w państwach o bardziej złożonej strukturze etnicznej, określanych z uwagi na ten fakt mianem wielonarodowych.

tożsamości narodowej obywateli rozumianej jako ich identyfikacja z państwem narodowym można uznać, iż „lojalność wobec państwa (narodowego)" stanowi zjawisko pożądane dla kształtowania i utrzymania bezpieczeństwa narodowego. Obywatel lojalny wobec państwa narodowego to, jak można przypuszczać, taki, który gotów jest podejmować trud pracy na rzecz jego dobra oraz poświęcać się w jego obronie[194]. Warto przypomnieć, że analogiczny pogląd na istotę narodu prezentował E. Renan, który pisał, iż „naród jest (...) wielką solidarnością, stanowiącą rezultat procesu poświęcenia, a także rezultat poczuć związanych z gotowością do poświęceń. (…)"[195].

Zagadnienie to jest jednak bardziej skomplikowane niż mogłoby się wydawać na pierwszy rzut oka. Jak zwracał uwagę B. Buzan, państwo nie zawsze stanowi dla obywateli „dostarczyciela" dobra publicznego jakim jest bezpieczeństwo, lecz może być dla nich także źródłem zagrożenia. Zagrożenie to, jak wyjaśnia D. Campbell, może wynikać wprost z określonej polityki bezpieczeństwa, do realizacji której państwo może wykorzystywać i manipulować tożsamością narodową, tworząc tym samym i podtrzymując oparte o tę ostatnią antagonizmy, uzasadniające prowadzenie korzystnej z punktu widzenia przywódców państwa polityki bezpieczeństwa. Jeśli spojrzymy zatem z tej perspektywy na kwestię *sameness* (jednakowość) jako aspektu tożsamości narodowej, to zdamy sobie sprawę, iż zaproponowana przez A. Jacobson-Widding dychotomia może być myląca, a *de facto* mówienie o niej może nie być nawet zasadne. Zamiast tego możemy mieć do czynienia z dwiema stronami tej samej monety, której swego rodzaju osią jest przywołane już wcześniej sparafrazowane powiedzenie Wendta, zgodnie z którym „tożsamość jest tym, co z niej czynimy". W przekonaniu autora, w świetle opisanych powyżej relacji łączących tożsamość narodową z bezpieczeństwem narodowym, słowa te stanowią klucz do zrozumienia specyfiki tej pierwszej oraz jej znaczenia dla kształtowania tego drugiego. O ile bowiem odrzucenie „obiektywnego" i „esencjonalnego" charakteru tożsamości narodowej na rzecz możliwości jego konstruowania byłoby nie tylko nieuzasadnione (a może nawet niemożliwe), lecz także stanowiłoby poważny błąd z punktu widzenia dążenia do kształtowania i utrzymania bezpieczeństwa narodowego; o tyle możliwość jej konstruowania oraz traktowania jako

[194] Jak pisała A. Grzywacz, „jeśli proces budowania narodu jest efektywny, wtedy jednostka łączy się z resztą poprzez poczucie tożsamości narodowej. Możliwość utożsamienia się z narodem generuje poczucie i chęć jego obrony oraz umacnianie wspólnej tożsamości narodowej." A. Grzywacz, *Tożsamość narodowa i polityka zagraniczna Indonezji*, Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 33.

[195] E. Renan, Co to jest naród?, w: *Być w narodzie: Szkice o idei narodu, narodowej kulturze i nacjonalizmie.*, pod red. nauk. L. Zdybla, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1998, s. 209-210. Za: W. Konarski, *Naród, mniejszość, nacjonalizm, religia - przyczynek do dyskursu o pojęciach i powiazaniach między nimi*, „Forum Politologiczne" 2007, tom 5, s. 18.

„projekt refleksyjny" pozwala w przekonaniu autora uniknąć swoistej pułapki wynikającej z (części) specyfiki ontycznej tożsamości narodowej. Uznanie jej wyłącznie za fakt społeczny i fenomen o charakterze apriorycznym może przyczyniać się petryfikacji wpisanej do pewnego stopnia w tożsamość narodową skłonności do polaryzacji oraz do upolitycznienia relacji między narodem i społeczeństwem oraz państwem w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Wydaje się, iż słuszność miał F. Koneczny pisząc o relacji pomiędzy państwem i społeczeństwem, która w jego opinii powinna polegać na prymacie społeczeństwa jako źródła siły państwa, które względem społeczeństwa miało pełnić rolę pomocnika, przewodnika i wychowawcy, lecz wyłącznie do momentu, w którym społeczeństwo rozwinie w pełni swój potencjał i będzie zdolne go odpowiednio wykorzystać na rzecz dobra wspólnego[196]. Tego typu sytuacja wydaje się być także korzystna z punktu widzenia podejścia obywateli do tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Jeśli obywatele ci będą odnosić się do tożsamości narodowej w sposób świadomy oraz rozumieć znaczenie jej ochrony, zachowania jej rdzenia i rozwijania w miarę potrzeb, związanych np. z wyzwaniami współczesności [197], to w efekcie zmniejszeniu ulegnie prawdopodobieństwo wykorzystywania tożsamości narodowej jako narzędzia wywierania wpływu społecznego i walki o władzę.

Po dokonaniu powyższej analizy autor osiągnął przekonanie, iż w jej rezultacie udało mu się określić najważniejsze elementy składające się na specyfikę tożsamości narodowej, którą starał się opisać poprzez wyraźne i konsekwentne odniesienie do bezpieczeństwa narodowego. Zdaniem autora specyfika ta wyraża się w jej charakterze dualnym. Z jednej strony tożsamość narodową stanowi swego rodzaju fakt społeczny

[196] Por. F. Koneczny, *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*, Wydawnictwo Antyk, Warszawa – Komorów 2001, ss. 65-66.

[197] W kontekście tożsamości narodowej Polaków można wskazać pewne wartości i idee dla niej charakterystyczne, spośród których jedne służą niewątpliwie bezpieczeństwu narodowemu Polski, inne natomiast mogą być źródłem zagrożeń dla niego. Gotowość Polaków do obrony ojczyzny jest niewątpliwie wartością pożądaną z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, szczególnie jeśli nasze państwo znajdzie się w sytuacji wymagającej takiej postawy, tak jak miało to miejsce np. w czasie wojny polsko-rosyjskiej w latach 1919-1921. Jednocześnie polski romantyzm niejednokrotnie prowadził do sytuacji, których „opłacalność" z punktu widzenia polskich interesów narodowych budzi uzasadnione wątpliwości. Tak można oceniać np. udział polskich żołnierzy w licznych bitwach drugiej wojny światowej, jak np. bitwie o Monte Cassino, który z punktu widzenia realizmu politycznego nie przyczynił się w żaden sposób do poprawy polskiej sytuacji geopolitycznej po zakończeniu wojny, a jedynie doprowadził do śmierci tysięcy z nich i osłabienia potencjału ludzkiego polskiego państwa i narodu. W tym kontekście można zatem postawić zasadne pytanie o to, czy podtrzymywanie takiego elementu tożsamości narodowej Polaków nie jest bynajmniej przeciwskuteczne z punktu widzenia polskiej racji stanu, interesów oraz bezpieczeństwa narodowego? Jeśli odpowiedź na to pytanie będzie twierdząca, to oznaczać to konieczność takiego przekształcenia tożsamości narodowej Polaków, by ów romantyzm został albo wyeliminowany z jej „twardego rdzenia", by jego znaczenie znacząco zmalało, lub by jego treść uległa zmianie.

oraz rzeczywistość zewnętrzną wobec jednostek ludzkich, które się do niej odwołują przy rozmaitych okazjach oraz w zróżnicowanych celach. Tożsamość zbiorowa jest bowiem wytworem życia zbiorowego i jako taka wykracza poza jej jednostkowe wyobrażenia i przejawy. Nie oznacza to, iż posiada ona ściśle wytyczone ramy i zawartą w nich treść, lecz jednocześnie ta ostatnia nie jest czymś, co podlega interpretacji w sposób zupełnie dowolny. Tożsamość narodowa, jak wskazuje jednoznacznie literatura przedmiotu, służy przede wszystkim demarkacji jednostek i zbiorowości w przestrzeni społecznej, umożliwiając z jednej strony dokonanie autodefinicji, z drugiej natomiast odróżnienie się i wyznaczenie granicy pomiędzy Nami i Innymi. Jako taka tożsamość narodowa zawsze stanowi pewien zobiektywizowany (nie obiektywny) punkt odniesienia, pozwalający określić własne położenie [198] w środowisku, które określone jednostki i zbiorowości, połączone właściwą dla nich tożsamością narodową, dzielą z innymi jednostkami i zbiorowościami, posiadającymi z kolei swoją własną tożsamość. Ochrona i zachowanie tego, co autor zdecydował się określić jako „twardy rdzeń”[199] tożsamości narodowej pozwala utrzymać wspomnianą autoidentyfikację i dostarcza poczucie pewności co do sensu własnego Ja (jednostkowego lub zbiorowego), a zatem bezpieczeństwa ontologicznego. Ponadto, pozwala także utrzymać spójność społeczną w obrębie danej wspólnoty narodowej oraz społeczeństwa i tym samym chroniąc te zbiorowości i tworzone przez nie państwo przed negatywnymi skutkami braku tejże spójności, stanowiącymi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego.

Z drugiej natomiast strony słuszną wydaje się być powszechnie podzielana w analizowanej literaturze przedmiotu teza o narodzie będącym, przynajmniej do pewnego stopnia, wspólnotą wyobrażoną (*imagined community*). W świetle takiej percepcji narodu w sposób logiczny należy przyjąć, iż analogiczny charakter ma także tożsamość narodowa. W przekonaniu autora stanowi ona wprawdzie fakt społeczny, lecz jej istnienie oraz oddziaływanie jest jednocześnie zależne od przejawiania się w działaniach jednostek ludzkich, bez których (co dobrze uzasadnili cytowani wcześniej

[198] Przy czym nie należy popełniać błędu absolutyzacji znaczenia tożsamości narodowej, pamiętając, iż stanowi ona zaledwie jedną z części (aczkolwiek o dużym znaczeniu) całej mozaiki rozmaitych typów, rodzajów, poziomów i aspektów tożsamości zarówno w wymiarze jednostkowy, jak i zbiorowym, które pozwalają jednostkom i zbiorowością dokonać oceny swojego położenia, w tym również pod względem bezpieczeństwa.

[199] Jest to nawiązanie do terminu zaproponowanego przez I. Lakatosa, przez który rozumiał on, najogólniej rzecz biorąc, do zbioru głównych założeń programu badawczego. Zob. I. Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Vol 1*., Cambridge University Press, Cambridge 1978, s. 48.

D. McCrone i F. Bechhofer) na dłuższą metę nie może ona przetrwać ani wywierać trwałego i istotnego wpływu na życie społeczne. Aktualizując się i oddziałując za pośrednictwem ludzkich działań tożsamość narodowa jest więc „tym, co ludzie z niej czynią". Jak zostało wcześniej wspomniane, zarówno tożsamość w rozumieniu ogólnym, jak i tożsamość narodowa, są fenomenami świadomościowymi, składają się na nie przede wszystkim rozmaite wyobrażenia, idee czy wartości[200]. Nie oznacza to jedynak jedynie, iż korelaty tożsamości narodowej istnieją jedynie w ludzkiej świadomości, lecz także, iż tożsamość narodowa ma charakter konstruktywistyczny i podlega tworzeniu, w związku z czym jest ona często nie tyle odtwarzana (aktualizowana), lecz wytwarzana za pośrednictwem dyskursów[201]. Stwierdzenie o konstruktywistycznym charakterze tożsamości narodowej można oceniać w dwojaki sposób. Po pierwsze, można dojść do wniosku, iż tego typu podejście do tożsamości narodowej może stanowić zagrożenie dla niej samej i w konsekwencji dla bezpieczeństwa narodowego. Skoro bowiem przyjmuje się, że tożsamość narodowa nie jest czymś rzeczywistym, obiektywnym i pewnym, lecz raczej przedmiotem nieustannych reinterpretacji i reformulacji, to w efekcie jej treść traci swoją jednoznaczność, stanowiąca podstawę demarkacji jednostek i zbiorowości w przestrzeni społecznej. Tym samym traci ona swój charakter mentalnej „kotwicy", zapewniającej tym podmiotom „zaczepienie" w określonym miejscu w przestrzeni mentalnej (zwanej także noosferą[202]). Po drugie natomiast, konstruktywistyczny charakter tożsamości narodowej można uznać także za zaletę. Jest on związany z omawianymi przez A. Kłoskowską mechanizmami identyfikacji i walencji kulturowej, których znaczenie sprowadza się, najprościej rzecz ujmując, do istnienia pewnego wymogu, który tożsamość narodowa stawia przed tymi, którzy pragną się do niej odwoływać i korzystać z niej. Uczynienie tego jest możliwe wyłącznie dzięki przyjęciu wobec

[200] Zagadnienie elementów tożsamości narodowej będzie przedmiotem badań w dalszej części rozdziału.

[201] Przez pojęcie dyskursu autor rozumie, za T. A. van Dijkiem, „formę działania społecznego w społeczno-kulturowych kontekstach. " Jak pisał T. A. van Dijk, „użytkownicy języka uczestniczą w komunikacji nie tylko jako jednostki, ale też jako członkowie różnych grup, instytucji albo kultur. Poprzez swoje wypowiedzi mogą więc wytwarzać, potwierdzać lub kwestionować społeczne i polityczne struktury i instytucje." T. A. van Dijk, *Dyskurs jako struktura i proces*, PWN, Warszawa 2001, s. 40. Zaś przez pojęcie analizy dyskursu rozumie on „badanie „mechanizmów, za sprawą których wizje świata, społeczeństwa, wydarzeń i wewnętrznych światów psychicznych są tworzone w ramach dyskursu"". Zob. A. Kunter, w: *Analiza.... Badania jakościowe...,* dz. cyt., pod red. nauk. D. Jemielniaka, PWN, Warszawa 2012, s. 189. Za: N. Philips., C. Hardy, *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*, Sage, London 2002, s. 3.

[202] Autor tego pojęcia, Pierre Teilhard de Chardin, definiował je między innymi jako „„refleksyjną" zbiorowość" czy też „myślącą powłokę" (Ziemi). Zob. P.T. de Chardin, *The Phenomenon of Man*, Harper Perennial Modern Thought, New York 1965, s. 182; P. T. de Chardin, *The Future of Man*, Image Books, New York, 1964, s. 193.

tożsamości narodowej postawy aktywnej, wyrażającej się m.in. w pozyskaniu wiedzy na jej temat, a następnie zinternalizowaniu tej wiedzy; świadomym, autentycznym i celowym utożsamieniu się z treściami, które się na nią składają; a wreszcie wyrażeniu owej internalizacji i utożsamienia się poprzez konkretne działania [203]. Postawa przeciwna, a więc przejawiająca się ignorancją, pustymi deklaracjami i biernością w stosunku do tożsamości narodowej, nie pozwala zapewnić jej przetrwania ani wykorzystać jej potencjału, w tym również w celu kształtowania dzięki niej bezpieczeństwa narodowego. Stwierdzenie to, aczkolwiek kontrowersyjne, wydaje się być zasadne szczególnie w kontekście współczesnych głębokich przemian społeczno-kulturowych wynikających z m.in. rozwoju technologicznego i procesu globalizacji[204], a także transformacji porządku międzynarodowego [205] wynikającego z postępującej rywalizacji hegemonicznej wielkich mocarstw i idących w ślad za nią przekształceń światowej architektury bezpieczeństwa. Państwa takie jak Polska stają w związku z tymi procesami w obliczu poważnych wyzwań dla ich tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego, będących rezultatem wyżej wymienionych „megatrendów" [206], do których można zaliczyć rozwój potencjalnie szkodliwych i niebezpiecznych z punktu widzenia bezpieczeństwa ideologii, przykładem której może być np. ideologia transhumanizmu[207]; proces integracji Unii Europejskiej, o którym

[203] Znaczenie wolicjonalnego aspektu tożsamości narodowej podkreśla (za M. Barnettem) E. Tartakowsky, wymieniając jako jeden z jej komponentów „wiedzę o oraz chęć zinternalizowania kultury i wartości narodowych oraz przestrzegania narodowych norm postępowania". Zob. E. Tartakowsky, *National Identity*; w: *Encyclopedia of Adolescence*, pod red. nauk. R. J. R. Levesque'a, Springer, Cham 2018, s. 2487. Za: M. Barrett, *National identities in children and young people*; w: *Children's personal and social development*, pod red. nauk. S. Ding i K. Littleton, Blackwell, Milton Keynes, 2005, ss. 181–220. Por. także E. Nowicka, S. Łodziński, *Długie trwanie narodu…,* dz. cyt., s. 17.

[204] Na temat wpływu globalizacji na tożsamość, w tym m.in. tożsamość narodową i kulturową, zob. szerzej J. Szmyd, *Tożsamość a globalizacja*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2006.

[205] Zob. R. Kuźniar, *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna.*, Scholar, Warszawa 2019.

[206] Zdaniem B. Balcerowicza „megatrend to trend o szczególnej sile oddziaływania, dużym (globalnym) zasięgu; o decydującym dla przyszłości znaczeniu". B. Balcerowicz, *Megatrendy rozwojowe a bezpieczeństwo międzynarodowe*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska–Europa–Świat Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, pod red. nauk. J. Zając, A. Włodkowskiej-Bagan i M. Kaczmarskiego, WDziNP Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 87. Za: T. R. Aleksandrowicz, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w świecie sieci*, „Studia Politologiczne" 2015, vol. 38, s. 35.

[207] Na temat wpływu ideologii transhumanizmu na bezpieczeństwo w literaturze naukowej zob. T. Grabińska, *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w ideologii transhumanizmu*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje" 2015, nr. 18, ss. 52-73; D. McIntosh, *The Transhuman Security Dilemma*, „Journal of Evolution and Technology" 2010, vol. 21 (2), ss. 32-48;. Ponadto, bardzo pouczający obraz wpływu ideologii transhumanizmu oraz związanych z nią technologii na bezpieczeństwo (w aspekcie indywidualnym, społecznym, narodowym, a nawet globalnym), zaprezentował w swojej powieści pt. *Czarne oceany* polski pisarz i autor literatury science-fiction Jacek Dukaj. Zob. J. Dukaj, *Czarne oceany*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

mówi się coraz częściej, iż przybiera on kształt federalizacji[208]; a także rosnące znaczenia Azji (w szczególności Chin) dla światowej gospodarki, polityki międzynarodowej, bezpieczeństwa oraz stosunków społecznych[209].

Tożsamość narodowa o konkretnej treści oraz relatywnie stabilna niewątpliwie sprzyja radzeniu sobie z tymi i innymi wyzwaniami, pozwala ona bowiem lepiej rozumieć istotę własnego Ja, zapewnia poczucie pewności co do własnego miejsca w świecie i stanowi jasny drogowskaz postępowania w przyszłości. Lecz jednocześnie ważne jest, by cechowała się ona dostatecznie wysokim poziomem elastyczności, który pozwoli dopasować ją do wspomnianych wyzwań i w rezultacie ułatwić realizację interesów narodowych oraz zapewnienie bezpieczeństwa narodowego.

2.2. Uwarunkowania tożsamości narodowej

Powyższe rozważania na temat istoty tożsamości narodowej wskazują zdaniem autora dostatecznie jasno na fakt, iż stanowi ona niezwykle złożony fenomen społeczny. Można więc podejrzewać, iż nie mniej złożone są jej uwarunkowania. Jednym z pierwszych dylematów, przed jakimi staje autor w odniesieniu do tego zagadnienia, jest stwierdzenie czy któreś z tych uwarunkowań należy uznać za najbardziej fundamentalne i nadrzędne wobec pozostałych. Taka konstatacja oznaczałaby po pierwsze, że badania nad tym zagadnieniem powinny przebiegać w określonej kolejności; po drugie zaś, że ów nadrzędny czynnik warunkujący określa nie tylko samą tożsamość narodową, lecz także pozostałe jej determinanty. Na podstawie wiedzy posiadanej przez autora w momencie przystąpienia do badań nad tym zagadnieniem jest on zdania, iż argumenty za przyjęciem tego typu podejścia nie są wystarczające jednoznaczne i przekonujące, a zatem podejście to wydaje się nieuzasadnione. Nie oznacza to jednocześnie, iż kolejność, w jakiej podda on badaniom uwarunkowania tożsamości narodowej, może być dowolna. Jednym z możliwych rozwiązań tego problemu jest odwołanie się do definicji narodu, określenie istoty tego typu zbiorowości i jego cech charakterystycznych oraz niejako „ulokowanie" go w szerszym środowisku

[208] Autor podjął ten wątek w kontekście wpływu tendencji federalizacyjnych na poczucie bezpieczeństwa (skupiając się na aspektach *societal* oraz *ontological security*) państw narodowych takich jak Polska. Zob. P. Gil, *Tendencje federalizacyjne w Unii Europejskiej a societal i ontological security państw narodowych na przykładzie Polski*; w: *Wybrane problemy badań bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców. Tom 1.*, pod red. nauk. R. Szynowskiego, Akademia WSB, Dąbrowa Górnicza 2021, ss. 17-41.

[209] Zob. na ten temat P. Khanna, *Przyszłość należy do Azji. Globalny porządek w XXI stuleciu.*, Wektory, Kobierzyce 2019.

społecznym. Dzięki temu uzyskana zostanie podstawa (aczkolwiek nie wyczerpująca) wyodrębnienia najważniejszych uwarunkowań tożsamości narodowej. Co ważne, wybór ten i dalszy ich opis będzie dokonany, tak jak miało to miejsce w odniesieniu do specyfiki tożsamości narodowej, z uwzględnieniem perspektywy bezpieczeństwa narodowego. Oznacza to, iż celem autora nie jest dokonanie ogólnej i wyczerpującej charakterystyki uwarunkowań tożsamości narodowej, lecz raczej ich krytyczna analiza z punktu widzenia ich znaczenia dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego[210]. Jak zostanie bowiem wskazane poniżej, poszczególne sposoby definiowania tożsamości narodowej wraz z zawartymi w definicjach jej elementami rozciągają się wzdłuż dość szerokiego spektrum, które zaczyna się od ujęć lapidarnych i relatywnie wąskich z punktu widzenia zakresu znaczeniowego, a kończy się na takich, które zawierają cały szereg części składowych. Jakkolwiek problematyka funkcji tożsamości narodowej w kontekście kształtowania bezpieczeństwa narodowego nie została jeszcze do tej pory poruszona, to na podstawie dotychczasowych badań nad jej istotą można stwierdzić, iż z punktu widzenia tejże duże znaczenie odgrywa wpływ tożsamości narodowej na kształtowanie wewnętrznej spójności społecznej w obrębie państwa narodowego oraz jego relacji z innymi podmiotami polityki międzynarodowej. Można zatem przyjąć, iż dobrym kryterium dla dokonania wyboru tych uwarunkowań tożsamości narodowej, które mają duże znaczenie dla rozumienia jej istoty postrzeganej z punktu widzenia wpływu na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego, jest omawiana wcześniej diada *sameness* (jednakowość) i *distinctivenes* (odrębność), która koncentruje naszą uwagę na dwóch kluczowych aspektach tej pierwszej: tym, co pozwala określić specyfikę danego naród oraz cechy odróżniające go od innych nacji. Za kluczowe i tym samym uwzględnione w badaniach zostaną te uwarunkowania tożsamości narodowej, które wpisują się w powyższą diadę. Obie te kwestie mają bezpośrednio wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym.

Jednocześnie w obrębie tożsamości narodowej można wyodrębnić takie jej uwarunkowania, które niewątpliwie przyczyniają się do sposobu, w jaki członkowie danej wspólnoty narodowej rozumieją i postrzegają zarówno ją samą, jak i siebie samych jako jej członków; lecz których wpływ na bezpieczeństwo narodowe nie jest bezpośredni ani równie wysoki jak w przypadku innych uwarunkowań. W przekonaniu autora dotyczy to np. uwarunkowań gospodarczych, technologicznych lub

[210] Podejście to, wynikające z przyjętych założeń teoretycznych i metodologicznych, w tym konkretnych metod badawczych, będzie obowiązywało także w pozostałych podrozdziałach.

środowiskowych. Sytuacja gospodarcza w danym państwie może przekładać się na frustrację obywateli wynikającą z ich niskiej stopy życiowej, za którą mogą obwiniać państwo i w efekcie być mniej skłonni do identyfikowania się z nim i z resztą wspólnoty narodowej (którą mogą obwiniać o przyczynianie się do złej sytuacji gospodarczej w państwie). Rozwój technologiczny może prowadzić do osłabiania się więzi społecznych oraz zmniejszenia uczestnictwa obywateli w życiu kulturowym narodu ze względu na ich pochłonięcie przez przestrzeń wirtualną i przeniesienie się do niej znacznej części życia indywidualnego tychże osób. Wreszcie zagrożenia środowiskowe takie jak globalne ocieplenie mogą rzutować na jednostkową i zbiorową tożsamość poprzez budowanie przekonania, iż interes ludzkości jest tym nadrzędnym, któremu należy podporządkować interesy i tożsamości partykularne, takie jak m.in. tożsamość narodowa. Jednakże z drugiej strony zależności te mają w przeważającym stopniu charakter pośredni, a wpływ owych uwarunkowań może, lecz nie musi wywierać znaczącego wpływu na tożsamość narodową. Inne uwarunkowania, takie jak np. geograficzne, historyczne, kulturowe czy polityczne oddziałują na tożsamość narodową w sposób znacznie bardziej bezpośredni, czego przykładem może być np. podział Niemiec RFN i NRD po zakończeniu II wojny światowej. Wydarzenie to, łączące w sobie uwarunkowania geograficzne, historyczne, polityczne, społeczne czy ideologiczne, wywarło bezsprzecznie olbrzymi wpływ na tożsamość narodową niemieckiej wspólnoty narodowej i dokonało tego w sposób bezpośredni[211].

Zadanie związane z wyborem najbardziej użytecznej z punktu widzenia celów badawczych definicji narodu nie należy jednakże do łatwych. Pośród badaczy problematyki narodowej, reprezentujących *nota bene* szereg różnych dyscyplin, trudno odnaleźć jednoznaczny konsensus odnośnie rozumienia takich pojęć jak naród czy tożsamość narodowa. Niekiedy wydawać się może, iż rozbieżności w rozumieniu pojęcia narodu, szczególnie w przypadku, gdy mamy do czynienia z jego odmiennymi formami w zależności od badanego okresu lub części świata, są tak duże, iż wykluczają wręcz możliwość uzyskania jednej ogólnie akceptowalnej definicji. Pogląd taki reprezentuje np. J. Kiljas, który wyraźnie preferuje posługiwanie się rzeczownikiem „naród" w liczbie mnogiej, uzasadniając to wielopoziomowością, która jego zdaniem charakteryzuje desygnat tego pojęcia[212]. Do podobnego wniosku dochodzi także E.

[211] Na temat jego skutków dla tożsamości niemieckiego społeczeństwa po upadku Muru Berlińskiego zob. R. Schröder, *Niemiecka tożsamość po zjednoczeniu*; w: T*ożsamość w czasach zmiany…,* dz. cyt., pod red. K. Michalskiego.
[212] Por. J. Kilias, *Wspólnota abstrakcyjna…,* dz. cyt., ss. 34-44.

Gellner, który określa naród mianem „bytu przygodnego", a zatem takiego, który nie ma charakteru „koniecznego"[213]. E. Gellner proponuje następnie dwie dość lapidarne definicje narodu, zgodnie z którymi naród to po pierwsze ludzie „uczestniczący w tej samej kulturze"; po drugie natomiast ludzie „uważający, że należą do tego samego narodu", który w tym ujęciu jest „dziełem człowieka"[214]. W literaturze spotykamy wszakże również konkretniejsze ujęcia tego problemu oraz bardziej precyzyjne definicje pojęcia narodu. Dla F. Znanieckiego naród oznacza „zbiorowość ludzką o pewnych wspólnych, wyróżniających ją cechach kulturowych (język, zwyczaje, tradycja historyczna etc.), niekiedy także odmienną „rasowo", zajmującą określoną przestrzeń geograficzną"[215]. Według tej definicji na naród składają się zatem trzy główne części składowe, tj. zbiorowość ludzka, wytworzona przez nią kultura oraz zamieszkiwana przez nią przestrzeń, którą najczęściej jest terytorium, o ile oczywiście mowa o tzw. *state nation*, czyli narodzie państwowym, którego przeciwieństwem jest *stateless nation,* a zatem naród bezpaństwowy[216]. Daleko bardziej rozbudowanych i szczegółowych definicji pojęcia narodu dostarczają w swoich pracach A. D. Smith oraz M. Budyta-Budzyńska. A. D. Smith określa naród jako „posiadającą swoją nazwę populację ludzką, dzieląca terytorium historyczne, wspólne mity i wspomnienia historyczne, masową kulturę publiczną, wspólną gospodarkę oraz wspólne ustawowe prawa i obowiązki dla wszystkich jego członków"[217]. Zdaniem M. Budyty-Budzyńskiej, do cech narodu można zaliczyć „nazwę własną…, język…, terytorium…, własną historię, własną kulturę…, własne państwo…, poczucie silnej więzi emocjonalnej, poczucie odrębności…"[218]. Powyższe definicje zawierają rozmaite i liczne elementy konstytuujące naród, pośród których największą rolę wydają się odgrywać dwa: wspólna kultura oraz zamieszkiwane terytorium. Spośród nich autor zdecydował skupić się w pierwszej kolejności na drugim elemencie, za którą to decyzją stoją dwa powody. Po pierwsze, w świetle przyjętego problemu badawczego całość kultury narodowej stanowi zbiór zbyt szeroki w kontekście badań nad istotą tożsamości narodowej w związku z kształtowaniem bezpieczeństwa narodowego. Będzie on musiał zostać

[213] Jego podejście stoi zatem w opozycji do stanowiska „esencjonalistycznego".
[214] W drugiej definicji autor dodaje, niejako mimochodem, iż zbiór ludzi stanowiących naród może charakteryzować „zamieszkiwanie danego terenu lub mówienie danym językiem"). Zob. E. Gellner, *Narody i nacjonalizm*, Difin, Warszawa 2009, s. 83.
[215] F. Znaniecki, *Współczesne narody*, PWN, Warszawa 1990, s. 10.
[216] Zob. S. Chouinard, *Stateless nations*; w: *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict,* pod red. nauk. K. Cordella I S. Wolffa, Routledge, New York 2016, ss. 54-56.
[217] A. D. Smith, *National Identity*, University of Nevada Press, Reno 1993, s. 14.
[218] M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu…,* dz. cyt., s. 31.

poddany zawężeniu do tych jego części składowych, które odgrywają w tym aspekcie istotną rolę. Po drugie, znacznie większy związek ze sferą bezpieczeństwa zdaje się mieć położenie geopolityczne danego państwa i narodu[219], które wpływa nie tylko na to pierwsze, lecz również na tożsamość narodową.

2.2.1. Uwarunkowania geograficzno-geopolityczne

Na fakt uwarunkowania tożsamości narodowej przez kategorie takie jak terytorium, przestrzeń czy miejsce zwraca uwagę szereg badaczy reprezentujących rozmaite dyscypliny nauki. D. H. Kaplan i G. H. Herb stwierdzają, iż na definicję każdego narodu składają się jego atrybuty, które starają się one (narody) łączyć ze sobą w celu jej stworzenia. Jednym z tych atrybutów, obok m.in. języka i religii, jest ich zdaniem właśnie przestrzeń, mająca znaczenie z punktu widzenia uzyskania uznania czy niepodległości przez naród[220]. Atrybut ten, czy też inaczej komponent tożsamości narodowej, D. Deudney określa jako „*here-feeling*" (oprócz którego wyróżnia także „*we-feeling*"), czyli uczucie wynikające z faktu wspólnego zamieszkiwania danego miejsca. Identyfikacja z takim miejscem uznawana jest przezeń za czynnik, na którym oparte są tożsamości narodowe[221]. Zjawisko identyfikacji, które w kontekście rozważań nad tożsamością narodową słuszniejszym będzie wiązać z terytorium, oznacza posiadanie do niego określonego stosunku. Jak pisał J. Wódz, jednym z czynników definiowania tożsamości narodowej jest „wspólnota terytorium, wraz z mieszczącym się w treści tradycji stosunkiem do niego, często stanowiącym podstawę budowania symboliki"[222]. Stosunek ten określić można mianem waloryzacji przestrzeni, a zatem jej percepcją i oceną[223]. Mówiąc o identyfikacji z terytorium oraz stosunku do niego mamy zatem na myśli pewną postawę względem niego. Podobnie jak w przypadku samej tożsamości narodowej, postawa ta ma znaczenie przede wszystkim w aspekcie jej

[219] R. R. Verdugo oraz A. Milne określają nawet naród mianem „konstruktu geopolitycznego" (*geopolitical construct*), dodając wszakże dalej, iż „przynależność i bycie członkiem narodu jest oparty o więzy krwi, etniczność, historię, pochodzenie, wspólne wartości, więź oraz język". Zob. R. R. Verdugo, A. Milne (eds.), *National Identity: Theory and Research*, Information Age Publishing, Charlotte 2016, s. 3.

[220] Por. D. H. Kaplan, G. H. Herb, *How geography shapes National Identities*, „National Identities" 2011, vol. 13 (4), s. 350.

[221] D. Deudney, *Ground Identity: Nature, Place and Space in Nationalism*; w: *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, pod red nauk. Y. Lapida I F. Kratochwila, Lynne Rienner, London 1996, s. 130.

[222] J. Wódz, *Niedokończone tożsamości polityczne. Kilka słów o polskiej niedokończonej tożsamości narodowej.*; w: N*iedokończone tożsamości społeczne: szkice socjologiczne*, pod red. nauk. G. Libora i J. Wódza, Wydawnictwo Uniwersytetu Ślaskiego, Katowice 2015, s. 15.

[223] Por. B. Jałowiecki, *Znaczenie przestrzeni*, „Studia Socjologiczne" 1991, nr. 1-2, s. 53.

komponentu behawioralnego. Jak wskazuje G. Dijkink, wraz z zamieszkiwaniem w określonym miejscu dokonuje się proces swoistej socjalizacji, kształtujący w młodych ludziach względnie trwały obraz świata ukształtowany z perspektywy tego miejsca[224]. Barwnej ilustracji tego faktu dostarczają badania cytowanych wcześniej D. McCrone'a i F. Bechhofera, obejmujące m.in. mieszkańców miasteczka Berwick, położonego na granicy angielsko-szkockiej, na podstawie których badacze ukazują znaczenie czynnika geograficznego dla kształtowania się tożsamości narodowej. Co ważne, dla mieszkańców tego miasteczka czynnik ten nie jawi się jako apriorycznie „dany" i który przyjmują oni w sposób bierny. Przeciwnie, przejawiają oni wyraźnie aktywny stosunek do owej geograficznej rzeczywistości, w której przyszło im żyć, starając się przeżywać w sposób świadomy i refleksyjny[225] fakt zamieszkiwania miejsca specyficznego z punktu widzenia tożsamości narodowej[226]. Można w związku z tym stwierdzić, że stosunek do terytorium zamieszkiwanego przez członków danego narodu jest nie tyle faktem, co procesem. Lub też, mówiąc inaczej, tożsamość narodowa „staje się" raczej aniżeli „jest"[227].

W ślad za osobistym doświadczaniem przestrzeni podąża jej waloryzacja, w tym również, jak wskazuje na to przywołana wcześniej koncepcja wizji geopolitycznej G. Dijkinka, z perspektywy bezpieczeństwa narodowego. W zależności od położenia geograficzno-geopolitycznego występują odmienne przesłanki do oceny bezpieczeństwa danego państwa w wymiarze międzynarodowym nie tylko przez jego mieszkańców, lecz także jego elity (polityczne, wojskowe czy naukowe). Polska wydaje się być jaskrawym przykładem wpływu tak określonego położenia na percepcje i ocenę bezpieczeństwa[228]. Konsekwencją takiej oceny własnego położenia jest sformułowanie

[224] Por. G. Dijkink. G. Dijkink, *National Identity and…,* dz. cyt., ss. 2-3.
[225] Lektura fragmentów wywiadów przeprowadzonych przez badaczy z mieszkańcami miasteczka daje asumpt do interpretacji ich stosunku do tożsamości narodowej jako „projektu refleksyjnego" w rozumieniu A. Giddensa.
[226] Por. D. McCrone, F. Bechhofer, *Understanding*…, dz. cyt., ss. 68-96.
[227] Jak określa to Tim Edensor, „tożsamość narodowa jest zawsze w toku, jest zawsze rekonstruowana w procesie stawania się z racji ulokowania w kontekstach społecznym, materialnym, czasowym i przestrzennym". Zob. T. Edensor, *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Berg, Oxford 2002, s. 29. Za: D. McCrone, F. Bechhofer, *Understanding*…, dz. cyt., s. 200.
[228] Te różnią się w sposób znaczący w przypadku rozmaitych państw. W przypadku państw morskich, szczególnie tych oddzielonych od zagrożeń rozległymi akwenami i dysponującymi potężną marynarką wojenna, takich jak Stany Zjednoczone czy Wielka Brytania, poczucie bezpieczeństwa jest na stosunkowo wysokim poziomie. Nie sposób tego jednak powiedzieć np. o Japonii, położonej w cieniu rosnącego w siłę supermocarstwa, jakim stają się współcześnie Chiny. W przypadku państw lądowych zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego są na ogół bardziej bezpośrednie z uwagi na większą łatwość dokonania agresji militarnej oraz często mniejsze do pokonania dystanse, lecz istnieją także przykłady takich państw jak Węgry, które choć położone w niemal identycznej odległości od rosyjskiego ośrodka siły, cieszą się jednakże wyższym poziomem bezpieczeństwa z uwagi na fakt ich „ukrycia za Karpatami".

odpowiadającego mu kodu geopolitycznego, określającego m.in. obecnych sojuszników oraz wrogów danego państwa [229]. Związek między nimi oraz tożsamością wyraża zwięźle J. Potulski, który pisał, iż „aktorzy geopolityczni w swojej aktywności bazują na społecznie wytworzonych wyobrażeniach przestrzennych, które stanowią ważny element samoidentyfikacji i tożsamości" [230]. Przestrzeń, rozumiana w kontekście niniejszych rozważań jako połączenie zajmowanego terytorium oraz umiejscowienie tego miejsca w szerszym kontekście geopolitycznym, przyczynia się najpierw w pewnym stopniu do samookreślenia jednostek oraz państw i tworzących je wspólnot narodowych, a następnie warunkuje ich poczucie bezpieczeństwa w związku z relacjami z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych.

W świetle związku percepcji przestrzeni oraz relacji między zamieszkującymi ją podmiotami zbiorowymi warto zasygnalizować kwestię poruszoną przez G. Ó Tuathaila, dotyczącą samej istoty geografii. Zdaniem tego badacza geografia nie stanowi rzeczywistości obiektywnej ani też nauki spełniającej wymóg ideologicznej bezstronności. W odniesieniu do tej drugiej pisał on, iż jest ona czynnością nie tyle opisywania przestrzeni fizycznej w sposób naukowy, lecz jej „pisania" (G. Ó Tuathaila używa określeń *geo-graphing* i *earth-writing*, oznaczających dosłownie „pisanie Ziemi") czyli „wytwarzania" przez geografów na użytek elit politycznych, dla których tak rozumiana geografia stanowi, jak dowodzi G. Ó Tuathail, technologię i narzędzie władzy[231]. Z punktu widzenia tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego oraz z wpisaną w nie relacyjność, należy zwrócić uwagę na dwoistą naturę geografii. Z jednej strony jest ona niewątpliwie nauką, z drugiej jednakże może być wykorzystywana w sposób zideologizowany jako uzasadnienie i zachęta do podtrzymywania i wykorzystywania konfliktowych relacji pomiędzy państwami i narodami, m.in. w sposób opisany przez D. Campbella.

Można stwierdzić, iż uwarunkowania geograficzne stanowią dobry punkt wyjścia do identyfikacji oraz analizy także innych uwarunkowań tożsamości narodowej, a to z uwagi na fakt, iż przestrzeń w „naturalny" niejako sposób stanowi ośrodek skupienia rozmaitych wymiarów rzeczywistości społecznej. By zachować logikę wywodu i tym samym w sposób płynny przejść do badań nad pozostałymi

[229] Por. C. Flint, *Introduction*…, dz. cyt., s. 56.
[230] J. Potulski, *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010, s. 93. Za: P. Lewandowski, *Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako soft power – analiza przypadku Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Bellona" 2020, nr. 698 (3), s. 64.
[231] Por. G. Ó Tuathail, *Critical Geopolitics…,* dz. cyt., ss. 1-2, 6-7, 10-11.

uwarunkowaniami tożsamości narodowej, autor weźmie pod uwagę zawartą w powyższym cytacie wzmiankę o zagrożeniach cywilizacyjnych związanych z położeniem państw i uczyni ją przyczynkiem do rozważań nad tym typem uwarunkowań.

Na koniec warto poruszyć jeszcze jedną kwestię, łączącą na płaszczyźnie geopolityki dwie pozornie niezwiązane ze sobą kategorie uwarunkowań tożsamości anrodowej. Mówiąc zaś dokładnie, płaszczyzną tą jest jedna z dziedzin geopolityki, określana mianem tzw. geopolityki popularnej *popular geopolitics*. Ujmując rzecz zwięźle, kultura popularna może kształtować zbiorowe wyobrażenia dotyczące geopolityki, zarówno w aspekcie przestrzennym, jak i tożsamościowym. Treści tejże kultury, obejmujące takiej jej artefakty jak filmy, książki bądź albumy muzyczne, mogą zawierać referencje geopolityczne (jak wspomniano, przestrzenne i tożsamościowe), których wpływ przekłada się na kształtowanie geopolitycznych wyobrażeń zbiorowych, w tym m.in. kodów geopolitycznych[232]. Skutkiem tego jest nie tylko „geopolityczna samoocena" przejawiana przez daną zbiorowość, lecz także jej stosunek do geopolitycznych sojuszników oraz wrogów, co może w rezultacie współtworzyć geopolitykę i geostrategię danego państwa, jego strategię i politykę bezpieczeństwa oraz politykę zagraniczną i dyplomację.

2.2.2. Uwarunkowania cywilizacyjne

Na podstawie dokonanych studiów literaturowych można dojść do wniosku, iż pojęcie cywilizacji cechuje się w naukach społecznych wysokim stopniem niejednoznaczności, przez co nierzadko trudno o nawiązanie dialogu przez różnych posługujących się nim badaczy, gdyż ich rozumienie tego pojęcia jest skrajnie odmienne i wzajemnie niewspółmierne. Literatura przedmiotu wydaje się obejmować przede wszystkim prace odnoszące się do cywilizacji „w liczbie mnogiej", a zatem opisujące wielość zbiorowości tego rzędu w czasoprzestrzeni, wyodrębnione na podstawie kryteriów takich jak kultura czy religia. Jednocześnie częstym podejście do problematyki cywilizacji jest rozpatrywanie jej „w liczbie pojedynczej", czyli jako procesu rozwoju ludzkości oraz poszczególnych jego etapów. Relacja między tymi podejściami oraz ich wzajemny stosunek jest zagadnieniem, którego rozstrzygnięcie nie

[232] Na ten temat zob. np. J. Dittmer, D. Bos, *Popular culture, geopolitics & identity*, Roman & Littlefield, Lanham 2019; K. Dodds, *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2007.

należy do *meritum* niniejszym rozważań, aczkolwiek wynikające z niego trudności sprawiają, iż odnoszące się do problematyki cywilizacyjnych uwarunkowań tożsamości narodowej spostrzeżenia niektórych badaczy stają się trudne do zastosowania na potrzeby niniejszej rozprawy. Problem ten rozwiązują po części definicje skoncentrowane nie na specyfice fenomenu cywilizacji, lecz na miejscu zajmowanym przez ów fenomen względem innego typu zbiorowości. Przykładem takowej jest m.in. ujęcie zaproponowane przez T. Palecznego, zdaniem którego „najszerszym układem odniesienia dla występowania więzi kulturowej jest cywilizacja. Pojęciem tym oznacza się szerszy od jednorodnego, homogenicznego językowo czy nawet wyznaniowo, różnorodny etnicznie, rasowo, obejmujący więcej niż jedną – wiele lokalnych ojczyzn etnicznych i narodowych – układ integracyjny. Układ ten jest złożony kulturowo, heterogeniczny, ale opiera się na współwystępowaniu w świadomości członków składowych grup kulturowych zespołu wspólnych wartości, tworzących bardziej uniwersalną od partykularnej więzi etnicznej, rasowej czy wyznaniowej więź typu wspólnotowego”[233].

Definicja ta charakteryzuje się jednakże wysokim stopniem ogólności, w związku z czym jej użyteczność wydaje się być ograniczona. Orędownikiem rozumienia cywilizacji jako wspólnoty o charakterze nadrzędnym względem narodu oraz uznawania kultury narodowej jako części składowej cywilizacji był F. Koneczny, w przekonaniu którego Polska wraz z jej kulturą i tożsamością narodową należała do cywilizacji łacińskiej [234] . Przyjęcie takiego stanowiska prowadzi następnie do określonego rozumienia zależności między wpływem cywilizacji na daną wspólnotę narodową i jej tożsamość oraz jej bezpieczeństwem. Zależność ta ma charakter złożony, która to złożoność jest funkcją wieloaspektowości fenomenu cywilizacji. Z racji rozpatrywany tu wpływ wykracza zdecydowanie poza koncepcję zaprezentowaną przez S. Huntingtona w jego słynnym dziele „Zderzenie cywilizacji. Nowy kształt ładu światowego”, w którym dowodził on, iż po zakończeniu Zimnej Wojny i tym samym zakończeniu okresu podziału świata na dwa wrogie obozy wyznaczanego przez oś ideologiczną demokracja-komunizm, znaleźliśmy się w rzeczywistości, w której linie podziału i zarazem potencjalnych konfliktów przebiegają zgodnie z granicami

[233] T. Paleczny, *Socjologia…,* dz. cyt., s. 73.

[234] Na temat cywilizacji łacińskiej w rozumieniu Konecznego oraz Polski związków z nią zob. F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Capital, Warszawa 2015, ss. 397-399; F. Koneczny, *Polskie Logos a Ethos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski.*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2013, ss. 10, 232, 250-251, 275-287,; F. Koneczny, *Polska miedzy Wschodem a Zachodem*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2011, ss. 19, 31-32, 41

poszczególnych cywilizacji[235]. Usytuowanie w określonej przestrzeni cywilizacyjnej nie wiąże się bowiem wyłącznie z zagrożeniem zaistnienia konfliktu kinetycznego wywołanego przez podmiot (państwowego bądź nie) reprezentującego odmienną cywilizację, aczkolwiek ów aspekt uwarunkowań cywilizacyjnych tożsamości oraz bezpieczeństwa narodowego jest niewątpliwie ważny i zostanie rozwinięty w dalszej części rozważań.

Nie mniej istotny jest bowiem aspekt świadomościowy cywilizacji. Fenomen ten nie dotyczy jedynie wyznaczania granic pomiędzy poszczególnymi cywilizacjami i tworzącymi je wspólnotami na mapie, lecz także w zbiorowych umysłach tychże wspólnot. Co więcej, błędem byłoby sprowadzanie związku między cywilizacją i tożsamością wyłącznie do kategorii *distinctiveness* (odrębność), gdyż dotyczy on w co najmniej równym stopniu kategorii *sameness* (jednakowość)[236]. Ta zaś w kontekście tożsamościowym kieruje naszą uwagę na kwestię statusu ontycznego danej wspólnoty narodowej, związaną z jej bezpieczeństwem ontologicznym. Definiowanie tożsamości narodowej poprzez odwołanie do dziedzictwa określonej cywilizacji, do przynależności do której aspiruje dany naród, stanowi swego rodzaju miecz obosieczny z perspektywy bezpieczeństwa ontologicznego i narodowego. Z jednej strony tego typu autodefinicja pozwala zakorzenić naród w zbiorowości najwyższego rzędu, za którą uważa cywilizację Huntington [237], a która zapewnia poczucie stabilności i trwałości, szczególnie w warunkach niezwykle szybko zmieniającej się rzeczywistości, na co wpływają liczne czynniki o charakterze geopolitycznym, gospodarczym, społeczno-kulturowym, demograficznym, technologicznym czy środowiskowym. Cywilizacja jako byt społeczno-kulturowy, a także w pewnych przypadkach polityczny[238], ze względu na swoją historyczną trwałość zdaje się być zatem pewnym punktem odniesienia i stabilną przystanią. Przynależność do niej pozwala nie tylko lepiej rozumieć kim się jest i czuć się bardziej pewnie co do własnej tożsamości opartej na cywilizacyjnym podłożu, lecz także czerpać z jej niemal nieograniczonych zasobów. Przywołany wcześniej *casus*

[235] Por. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2006.

[236] Podejście takie znajdujemy u F. Konecznego, którego rozważania nad cywilizacyjną specyfiką Polski skupione były przede wszystkim na wykazaniu jej przynależności do cywilizacji łacińskiej, zaś wszelkie wzmianki o odrębności Polski od innych cywilizacji miały znaczenie drugorzędne.

[237] S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji…,* dz. cyt., ss. 50-51.

[238] Niektóre państwa, z uwagi na swoją specyfikę kulturową, uznawane są za tzw. państwa-cywilizacje lub państwa cywilizacyjne, co stanowi jedną z głównych osi ich zbiorowej tożsamości. Na temat państw cywilizacyjnych zob. W. Zhang, *China Wave, The: Rise of a Civilizational State*, World Century Publishing Co., Hackensack 2012; Ch. Coker, *The Rise of the Civilizational State*, Polity Press, Cambridge 2019.

Estonii wydaje się być dobrym przykładem sytuacji, w której dany naród aspiruje do uczestnictwa w określonej cywilizacji w celu zapewnienia sobie nie tylko poczucia bezpieczeństwa ontologicznego, rozumianego w tym kontekście jako „spójna koncepcja siebie" czy „narracja biograficzną, lecz także bezpieczeństwa rozumianego w sposób „fizyczny" (tj. militarny) [239] oraz możliwie najlepszych warunków rozwoju. [240] A. Kazharski podejmuje ten problem w odniesieniu do Rosji i toczących się w niej dyskursów tożsamościowych. Zwraca on uwagę na znaczenie momentów przełomowych w historii Rosji, takich jak np. rozpad Związku Sowieckiego, który prezydent Rosji Władimir Putin określił jako „największą katastrofę geopolityczną XX wieku", interpretowanych przez rosyjskie elity jako wydarzenia traumatyczne i wywołujące poczucie braku bezpieczeństwa ontologicznego[241]. Odpowiedzią na to są dyskursy tożsamościowe wskazujące na historyczne dziedzictwo Rosji jako odrębnej (szczególnie od Zachodu) cywilizacji i idący w ślad za nimi „cywilizacyjny nacjonalizm", mające zapewnić poczucie bezpieczeństwa ontologicznego oraz ułatwić realizację celów rosyjskiej polityki zagranicznej[242].

Z drugiej natomiast identyfikacja taka może stanowić także pewien balast lub nawet źródło zagrożenia, co wynikać może z utraty jej własnej tożsamości, które to zjawisko na przykładzie Europy opisuje przywoływana wcześniej M. G. Bartoszewicz, opisując przyczyny coraz bardziej powszechnego i rosnącego w siłę poczucia braku bezpieczeństwa społecznego (*societal insecurity* [243]) w Europie, wynikającego z

[239] Autor ma tu na myśli bezpieczeństwo fizyczne (militarne) rozumiane jako aspekt bezpieczeństwa narodowego i bezpieczeństwa państwa związany głównie z jego fizycznym przetrwaniem oraz integralności terytorialną. Użycie obu przymiotników określających typ bezpieczeństwa w powyższej kolejności uzasadnione jest tym, iż przymiotnik „fizyczne" odzwierciedla naturę bezpieczeństwa militarnego, związanego z obroną przed zagrożeniami o charakterze kinetycznym, odnosząc się jednocześnie do kategorii o szerszym zakresie znaczeniowym, która obejmuje także obronę przed zagrożeniami o charakterze niemilitarnym (lecz w dalszym ciągu fizycznym), takimi jak np. katastrofy naturalne. Odwrotna kolejność użycia obu przymiotników, tj. bezpieczeństwo „militarne (fizyczne)" mogłoby prowadzić do nieporozumień poprzez sugerowanie, iż bezpieczeństwo militarne wyczerpuje cały zakres bezpieczeństwa fizycznego. Z tej przyczyny w dalszej części pracy autor będzie posługiwał się konsekwentnie frazą „bezpieczeństwo fizyczne (militarne) na określenie tego aspektu bezpieczeństwa narodowego, który z racji swej natury jest przeciwstawny wobec jego aspektu tożsamościowego. Por. Pawłowski J., Zdrodowski B., Kuliczkowski M., *Słownik terminów…,* dz. cyt., ss. 23, 25-27.

[240] Por. P. Gil, *Między niepodległością, bezpieczeństwem i tożsamością. …*

[241] Por. A. Kazharski, *Civilizations as Ontological Security? Stories of the Russian Trauma.*, „Problems of Post-Communism" 2020, vol .67, ss. 25-26

[242] Tamże, ss. 26, 28-32

[243] M. G. Bartoszewicz tłumaczy termin „*societal security*" (aczkolwiek jej książka poświęcona jest zjawisku doń przeciwnemu, tj. „*societal insecurity*") jako „bezpieczeństwo społeczne", lecz warto zaznaczyć, iż w polskiej literaturze przedmiotu jest on także tłumaczony jako „bezpieczeństwo społecznościowe". Zob. m.in. W. Pokruszyński, J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Apeiron, Kraków 2019, s. 286; M. Brzeziński. *Bezpieczeństwo społeczne z perspektywy bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Zeszyty Naukowe WSOWL" 2013, nr. 3 (169), s. 8; K. P. Marczuk, *Bezpieczeństwo*

zachodzących w jej wnętrzu przekształceń, które stanowią zaprzeczenie jej cywilizacyjnego dziedzictwa [244]. Naród definiujący własną tożsamość poprzez przynależność do nadrzędnej względem siebie cywilizacji może stanąć w obliczu poważnego dylematu tożsamościowego w przypadku wystąpienia niezgodności między jego wartościami narodowymi i wartościami reprezentowanymi przez tę cywilizację, jeśli ulegną one drastycznej zmianie w porównaniu do tego, jak prezentowały się one „od zawsze". Taki stan rzeczy można określić, za P. Kłodkowskim, jako „pęknięcie wewnątrzcywilizacyjne"[245]. Taki stan rzeczy stanowi zagrożenie dla specyficznego typu bezpieczeństwa, które J. Olchowski określa jako kulturowo-cywilizacyjne, na które składają się jego zdaniem „w aspekcie wewnętrznym ochrona tożsamości zapewniającej suwerenność (…) i możliwości harmonijnego rozwoju", zaś „w aspekcie zewnętrznym (…) ochrona przed obcymi wpływami" [246]. Należy oczywiście pamiętać, iż za wyjątkiem specyficznych przykładów cywilizacji, zogniskowanych wokół pojedynczego państwa narodowego, jak ma to miejsce w takich państwach jak Rosja, Turcja czy Chiny, pozostałe cywilizacje stanowią konglomerat wielu podmiotów, czego przykładem jest cywilizacja zachodnia/europejska lub cywilizacja islamska. W wyniku tego nie istnieje żaden „ośrodek centralny", który decydowałby o tożsamości określonej cywilizacji jako całości, stanowiącego zamiast tego rezultat określonych procesów różnego typu, zdolnych go przekształcać. Ocena bieżącego kształtu i treści tejże tożsamości dokonywana przez stanowiące jej (cywilizacji) część poszczególne narody nie może mieć zatem charakteru obiektywnego, lecz zamiast tego stanowi

---

społeczne,: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski, w: *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, pod red. nauk. A. Skrabacz i S. Sułowskiego, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012, s. 28. Innym tłumaczeniem jest „bezpieczeństwo tożsamościowe" Zob. W. Pokruszyński, J. Piwowarski, *Bezpieczeństwo….*, dz. cyt. Wreszcie można spotkać także termin „bezpieczeństwo tożsamości" (*security of identity)* Zob. J. Gierszewski, J. Piwowarski, *Theoretical Basics of Societal Security*, „Security Dimensions. International & National Studies" 2016, no. 18; s. 41. Tłumaczenia te przekonaniu autora lepiej oddają istotę tego typu bezpieczeństwa.

[244] Por. M. G. Bartoszewicz, *Festung…* Na problem ten zwraca też uwagę A. Chabasińska, pisząc o niezgodności pomiędzy obecnym modelem rozwojowym UE i łacińską tożsamością cywilizacyjną Europy. Por. A. Chabasińska, *Państwo i tożsamość narodowa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 2021, nr. 11, ss. 181-183.

[245] Jak pisał P. Kłodkowski, „pęknięcia te pojawiają się na wielu płaszczyznach i mają swoje przełożenie w głoszonej ideologii, realizowanych koncepcjach politycznych, a nawet w postulowanych metodach implementacji celów ekonomicznych." W swojej książce przedmiotem rozważań czyni on natomiast „bardzo charakterystyczny rodzaj pęknięcia, które biegnie wzdłuż linii styku ideologicznego modernizmu, czy raczej neomodernizmu (czyli pewnej formy naśladownictwa koncepcji europejskich) a fundamentalizmem bądź tradycjonalizmem." P. Kłodkowski, *O pęknięciu wewnątrz cywilizacji*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014.

[246] J. Olchowski, *Tożsamość zbiorowa jako podstawa bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego w Europie*; w: *Narody wobec Europy. Negocjowanie tożsamości.*, pod red. nauk. J. Mikułowskiego-Pomorskiego, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004, ss. 321-322.

odzwierciedlenie subiektywnego zbiorowego odczucia, które może skutkować poczuciem bezpieczeństwa ontologicznego (*ontological security*) lub jego braku (*ontological insecurity*) w razie wystąpienia dysonansu, mogącego zaburzyć „spójną koncepcję siebie". Sytuacja taka może doprowadzić do wystąpienia wewnątrznarodowych podziałów, w związku z którymi mogą pojawić się rozbieżne identyfikacje i w efekcie odmienne „metody ustroju życia zbiorowego". Przywodziłaby ona zatem na myśl stan rzeczy panujący w państwach określanych przez Huntingtona mianem państw „rozszczepionych" oraz „rozdartych"[247]. W odniesieniu do takich państw F. Koneczny używał pojęcia „kołowrót cywilizacyjny", przez co rozumiał on występowanie cywilizacyjnego dualizmu, polegającego na współwystępowaniu w jednym państwie treści przynależnych do dwóch (lub więcej) cywilizacji. Uważał go on za źródło zagrożeń nie tylko dla tożsamości narodowej, lecz i dla przetrwania samego narodu i państwa, gdyż w jego przekonaniu „nie można być cywilizowanym na dwa sposoby"[248]. Analogiczny pogląd można znaleźć także m.in. w studium E. Gibbona, poświęconym przyczynom upadku Cesarstwa Rzymskiego, za jedną z których uważał on szeroko pojęty wpływ chrześcijaństwa, stanowiącego obcy względem rzymskiej cywilizacji i niekompatybilny z nią system aksjologiczny, ideologiczny i społeczny[249]. Jak zaznaczono powyżej, kwestia wpływu cywilizacyjnego na noosferę danego narodu ma niewątpliwie charakter subiektywny, jest trudna do zmierzenia i wymyka się jednoznacznej ocenie. Jednakże samo współwystępowanie we wspomnianej przestrzeni mentalnej przynależnych do różnych cywilizacji treści religijnych, kulturowych czy ideologicznych nakazuje zastanowić się nad możliwością utrzymania wewnętrznej spójności tego narodu pod względem tożsamościowym. Brak takiej spójności stanowi, zdaniem przywoływanego wielokrotnie Buzana, źródło słabości państwa oraz zagrożenie dla jego bezpieczeństwa. Tezę o ambiwalentnym charakterze cywilizacyjnych uwarunkowań tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego należy zatem uznać za uzasadnioną.

[247] Por. S. P. Huntington, *Zderzenie cywilizacji…,* dz. cyt., ss. 222-225.
[248] F. F. Koneczny, *O wielości…,* dz. cyt., s. 406.
[249] Por. E. Gibbon, *Upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie*, PIW, Warszawa 2018, ss. 381-382. Sam Koneczny również dostrzegał znaczenie destruktywnego wpływu religii azjatyckich (do takich można zaliczyć chrześcijaństwo ze względu na jego syryjskie korzenie), lecz upatrywał go w innych niż chrześcijaństwo religiach, takich jak np. kult bogini Kybele. Por. F. Koneczny, *Cywilizacja bizantyńska. Tom I.*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2007, ss. 94-117.

2.2.3. Uwarunkowania kulturowe

Czynnik cywilizacyjny stanowi typ uwarunkowań tożsamości narodowej, który (podobnie jak uwarunkowania geopolityczne) można określić jako egzogenny. Oznacza to, iż nie wypływa on bezpośrednio z istnienia oraz funkcjonowania danej wspólnoty narodowej. Konstatacja ta wydaje się mieć zastosowanie w większości przypadków, gdyż w bardzo niewielu przypadkach możemy mówić o istnieniu państw-cywilizacji *sui generis*. Jako przykłady takowych wymienione zostały wprawdzie Rosja i Chiny, lecz nawet w odniesieniu do nich trudno mówić o pełnej homogeniczności i hermetyczności cywilizacyjnej, która oznaczałaby, że cywilizacje tych państw wyewoluowały bez wpływu czynników zewnętrznych [250] . W kontekście Polski można się spotkać wprawdzie z wzmiankami o polskiej specyfice cywilizacyjnej, mającej rzekomo stanowić ostoję czy też „odmianę" cywilizacji łacińskiej (zachodniej), lecz nie zmienia to faktu, iż nawet w przypadku słuszności takiej tezy (czego, jak wspomniano, nie da się ocenić przy użyciu kryteriów obiektywnych) specyfika ta stanowi jedynie pochodną wyróżników cywilizacji macierzystej. W związku z tym zrozumienie tożsamości narodowej danego państwa musi uwzględniać uwarunkowania endogenne, do których można zaliczyć uwarunkowania kulturowe. Kategoria ta jest wprawdzie na tyle szeroka[251], iż nie ogranicza się jedynie do aspektu narodowego, natomiast na potrzeby niniejszych rozważań autor będzie się nim posługiwał w tym właśnie znaczeniu.

Za jeden z najważniejszych aspektów kulturowych uwarunkowań tożsamości należy uznać szeroko dyskutowane w literaturze przedmiotu zagadnienie modeli narodu i tożsamości narodowej. W odniesieniu do obszaru cywilizacji zachodniej powszechnie przyjęta jest dychotomia, zgodnie z którą z jednej strony można wyróżnić typ narodu oparty o więź polityczną, z drugiej zaś o więź etniczną i kulturową (wspomina się także o językowej)[252]. A. D. Smith, pisząc o modelach narodu, odwołuje się do klasycznego rozróżnienia pomiędzy *Kulturnation* i *Staatnation*, poczynionego w 1908 przez F.

[250] Cywilizacja rosyjska stanowi istną mozaikę z uwagi na obecność w jej obrębie wpływów nordyckich, słowiańskich, bizantyńskich, turańskich i zachodnioeuropejskich. W przypadku cywilizacji chińskiej mamy do czynienia z nierównie wyższym stopniem homogeniczności i rozwoju endogennego, aczkolwiek również i na niej odcisnęły pewien ślad wpływy zewnętrzne.

[251] W ujęciu R. Bierstedta kulturę stanowi „(…) wszystko co ludzie czynią, myślą i posiadają jako członkowie społeczności.". R. Bierstedt, *The Social Order. An Introduction to Sociology.*, McGraw-Hill, New York 1963, s.129. Za: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2005, s. 233.

[252] Można spotkać się ze stanowiskami, które wręcz stawiają znak równości między tożsamością narodową i kulturową. Por. K. Łastawski, *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania tożsamości narodowej Polaków*, Doctrina. „Studia społeczno-polityczne" 2006-2007, nr. 3-4, s. 10.

Meinecke[253]. Na podstawie tej dychotomii Smith wyróżnia z jednej strony model (koncepcję) narodu, który określa jako „obywatelski" (*civic*) lub „obywatelsko-terytorialny" (*civic-territorial*), charakterystyczny jego zdaniem dla Europy Zachodniej i Ameryki Północnej; z drugiej natomiast model etniczny, właściwy dla Europy Wschodniej i Środkowego Wschodu[254]. Podział ten A. D. Smith uzasadnia poprzez szczegółowy opis elementów charakterystycznych dla obu tych modelów, którym obecnie autor nie będzie się jednakże zajmował, gdyż kwestia ta będzie przez niego uwzględniona w kolejnej części rozdziału, poświęconej elementom tożsamości narodowej. Zamiast tego uwaga zostanie zwrócona na specyfikę etnicznego modelu narodu, dla którego charakterystyczna jest rola odgrywana przez kulturę[255].

Analizę tego modelu poprzedzić należy jednakże pewnym zastrzeżeniem, mającym umożliwić bardziej adekwatne rozumienie intencji A. D. Smitha. Otóż w jego rozważaniach nad problematyką narodu, jego korzeni, tożsamości narodowej czy nacjonalizmu nie mamy do czynienia z uznaniem kultury za część składową wyłącznie etnicznego modelu narodu. Przeciwnie, pewien specyficzny typ czy też aspekt kultury narodowej ma znaczenie również w przypadku modelu cywilnego (cywilno-terytorialnego) i wiąże się właśnie z jego polityczno-obywatelską naturą. Jak pisał A. D. Smith, „(…) wspólna kultura i ideologia obywatelska (…) są komponentami standardowego, zachodniego modelu narodu"[256]. W innym miejscu stwierdza on, iż do istotnych cech *nowoczesnego narodu* należą m.in. kultura masowa i edukacja[257]. Biorąc pod uwagę, iż pierwszy z opisywanych przezeń modeli ma charakter polityczny i obywatelski, wspomina on także o kulturze politycznej, charakteryzującej zachodnie społeczeństwo (rozumiane jako model)[258]. Stwierdzenie to koresponduje z wnioskami innych badaczy problematyki narodu, wśród których wymienić należy B. Andersona czy E. Gellnera, zdaniem których edukacja była jednym z głównych warunków narodzin nacjonalizmu, a zatem także nowoczesnego narodu[259]. W tym kontekście może być zatem interpretowana jako rezultat konstruowania narodu i jego tożsamości

[253] Zob. A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., s. 8.
[254] Tamże, ss. 9-14; A. D. Smith, *The Cultural Foundations of Nations. Hierarchy, Covenant, and Republic.*, Blackwell, Oxford 2008, ss. 18-22; A. D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford 1986, ss. 144-152.
[255] Ilekroć autor będzie posługiwał się w tej części rozdziału terminem „kultura", będzie miał na myśli kulturę narodową.
[256] A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., s. 11.
[257] Por. A. D. Smith, *The Cultural…,* dz. cyt., s. 13.
[258] Por. A. D. Smith, *The Ethnic…,* dz. cyt., s. 144.
[259] Por. B. Anderson, *Imagined Communities…,* dz. cyt., ss. 71, 82, 99, 101; E. Gellner, *Narody…,* dz. cyt., ss. 109, 134.

za pośrednictwem nie tylko edukacji, lecz także nadawania praw obywatelskich coraz to nowym warstwom i grupom społecznym oraz zwiększanie stopnia demokratyzacji i egalitaryzacji społeczeństwa. Tak rozumiana kultura i tożsamość narodowa wiązałyby się i wynikały przede wszystkim z uczestnictwa we wspólnocie politycznej tworzonej przez obywateli. Inaczej należy natomiast rozumieć kulturę narodową w przypadku modelu etnicznego. Według Smitha kultura ta ma charakter, który można określić jako „miejscowy", „lokalny" lub „regionalny", „rodzimy" lub „ojczysty" (*indigenous, vernacular*)[260]. Zalicza on do niej takie elementy, jak religię, język, zwyczaje, instytucje, historię, mity, folklor, muzykę czy poezję[261]. Można zatem przyjąć, iż kultura stanowi swoisty „rezerwuar" treści, które można określić jako konstytutywne dla tożsamości narodowej. Ich wykorzystanie w celu kształtowania tożsamości narodowej wydaje się nieodzowne niezależnie od sposobu jego realizacji, przez co należy rozumieć wyszczególnione przez Z. Bokszańskiego modele tożsamości narodowej, zgodnie z którymi ma ona charakter esencjonalny, odkrywany lub konstruowany[262].

Jakie wszakże znaczenie ma tak rozumiana kultura (narodowa) dla tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego? Jeśli chodzi o stosunek do tożsamości narodowej, to najprostszą i nasuwającą się w wyniku dedukcji odpowiedzią byłoby stwierdzenie, iż skoro tożsamość dotyczy tego, jacy jesteśmy (jako jednostki i jako członkowie zbiorowości), natomiast kultura (za R. Bierstedtem) stanowi ogół naszych myśli, czynów i dorobku, to kultura powinna stanowić treść tożsamości narodowej. Taka zdroworozsądkowa odpowiedź, aczkolwiek z pewnością w pewnym stopniu słuszna, wydaje się jednakże niewystarczająca. Jeśli bowiem kultura stanowi treść tożsamości narodowej (a dokładniej pewną część tej treści), to należy ustalić jak przyczynia się ona do wytworzenia tej ostatniej. Rozstrzygnięcie tej kwestii wydaje się zależeć przede wszystkim od przyjęcia określonej wizji i modelu narodu. W świetle dotychczasowych rozważań chodzi tu przede wszystkim o decyzję czy naród i jego tożsamość będziemy traktować jako fenomeny „obiektywne" i „prymordialne" czy też raczej jako „konstruowane". Wybór drugiej możliwości oznacza przyjęcie perspektywy dynamicznej, skupionej na aspekcie ciągłego „stawania się" narodu i jego tożsamości,

[260] Por. A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., s. 12; A. D. Smith, *The Cultural…,* dz. cyt., s. 17.
[261] Por. A. D. Smith, *The Ethnic…,* dz. cyt., s. 12; A. D. Smith, *The Cultural…,* dz. cyt., s. 21; A. D. Smith, *The Ethnic…,* dz. cyt., s. 145.
[262] M. Golka podkreśla szczególnie znaczenie kultury dla konstruowania tożsamości. Por. M. Golka, *Konstruowanie tożsamości…,* dz. cyt., ss. 210, 213

które należy uważać nie tyle za „fakty społeczne", a wiec jako coś, co jest członkom narodu „dane". Nie są zatem naród i jego tożsamość fenomenami, które pojawiły się w pewnym momencie historycznym w sposób nagły i niejako *ex nihilo*. Zamiast tego ich historyczny charakter oznacza, iż stanowią one raczej proces aniżeli fakt oraz że są one nieustannie w trakcie stawania się, ewolucji i rekonstrukcji. Nie znaczy to, iż poszczególne narody i ich tożsamości nie posiadają dającej się określić treści i ram, czemu przeczyłby sposób ich rozumienia przez A. D. Smitha, który wskazuje w swoich pracach jasno określone i konkretne ich części składowe, jak np. te przytoczone powyżej w kontekście etnicznego modelu narodu. Oznacza to raczej, że kultura i tożsamość narodowa, stanowiące pewne zbiory znaczeń, symboli, idei czy wartości, zostały ukształtowane stopniowo w procesie dziejowym powstania, kształtowania i rozwoju narodu. Jak pisała A. Kłoskowska, „rozwinięte narody lokują swoją reprezentatywną kulturę w kanonie kultury stanowiącym trzon zespołu wzorów działania i wartości, które nazwano poprzednio syntagmą kultury narodowej. Kanon kultury można określić jako wyraz tożsamości zbiorowej narodu. Jest on stosunkowo najbardziej trwałą częścią kultury. Powstaje w procesie historycznym, czerpiąc z różnych źródeł społeczeństwa i odbijając cechy jego swoistej kultury"[263].

W tym miejscu dochodzi do relacji pomiędzy kulturą i bezpieczeństwem narodowym. Kanon kultury narodowej należy uznać za ważny atrybut czy też zasób, nie tylko z punktu widzenia wspomnianego określania treści i ram kultury oraz tożsamości narodowej, ale także zapewniania bezpieczeństwa narodowego. Jeśli przyrównamy kanon kultury narodowej do przywołanego w innym kontekście terminu „twardego rdzenia" autorstwa I. Lakatos, to tym samym dojdziemy do wniosku, że jego zachowanie stanowi *conditio sine qua non* trwałości kultury narodowej jako całości, *ergo* w pewnym zakresie[264] tożsamości narodowej. Warto w tym miejscu przytoczyć także słowa E. Budyty-Budzyńskiej, która podkreśla, iż w kontekście kształtowania tożsamości zbiorowej (odmianą której jest tożsamość narodowa) „nacisk kładziony jest na ciągłość, kontynuację i niezmienność, bycie ciągle tym samym podmiotem, zachowanie – mimo upływu czasu i zmian zewnętrznych – pewnych cech grupowych, obyczajów i stylu życia. (…) Zachowanie tożsamości narodowej nie polega na

[263] A. Kłoskowska, *Kultury narodowe…,* dz. cyt., s. 59.
[264] Tj. w takim, w jakim kultura narodu współtworzy jego tożsamość. Między pojęciami tymi nie zachodzi rzecz jasna ekwiwalencja, a tożsamość narodowa nie może być ograniczana wyłącznie do jej wymiaru kulturowego, tworzą ją bowiem również takie czynniki, które są wobec samego narodu zewnętrzne. Przykładem takowych mogą być czynniki geograficzne i geopolityczne lub historyczne.

wynajdywaniu różnic w stosunku do otoczenia, ale na utrzymaniu ciągłości kulturowej i historycznej oraz reprodukowaniu kanonu kulturowego"[265].

Zdaniem autora w kontekście tym pojęciem kanonu kulturowego należy posługiwać się w sposób ostrożny i unikać jego reifikacji. Nie tylko bowiem jest on zmienny historycznie, lecz także zachowuje on swoje znaczenie jedynie tak długo, jak ma on swoje oparcie w opisanym przez A. Kłoskowską mechanizmie walencji kulturowej oraz aktualizuje się w działaniach obywateli, podejmujących decyzję np. o sięgnięciu po „Trylogię" Henryka Sienkiewicza oraz wcieleniu w życie zaczerpniętych z niej idei i wartości narodowych (a także, co konieczne dla zapewnienia kontynuacji kanonu, przekazanie ich następnym pokoleniom). Brak owych działań oznacza pogrążanie się w niepamięci poszczególnych elementów kanonu kultury narodowej i w konsekwencji jego obumieranie. Zjawisko takie stanowi z kolei zagrożenie dla trwałości i ciągłości tożsamości narodowej, a potencjalnie także i bezpieczeństwa narodowego. Ów hipotetyczny ciąg przyczynowo-skutkowy wydaje się być szczególnie istotny w odniesieniu do zaplanowanych przez autora badań wpływu tożsamości narodowej na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego właśnie w świetle zawartych w kanonie kultury narodowej wartości, imperatywów, wzorów zachowań i idei, które nakazują obywatelom oddanie i poświecenie względem ojczyny. Przywołana „Trylogia" nie została wykorzystana jako przykład przypadkowo, dzieło to bowiem (podobnie jak wiele innych przynależnych do kanonu polskiej kultury narodowej) pełne jest takowych treści. Warunkiem urzeczywistnienia się ich wpływu na polską tożsamość i bezpieczeństwo narodowe jest jednakże podkreślana dotąd wielokrotnie konieczność aktualizacji poprzez działania jednostek. W opinii M. Guibernau „wspólnota kultury i jedność znaczenia stanowią główne źródła umożliwiające konstruowanie i doświadczanie (przez jednostki – P. G.) tożsamości narodowej. Jako sentyment zbiorowy tożsamość narodowa musi być utrzymana i potwierdzana w regularnych okresach"[266].

W odniesieniu do kwestii kanonu kultury narodowej oraz imperatywu jego zachowania należy poczynić jeszcze jedną uwagę, która nawiąże i pozwoli odpowiedzieć na pytanie o znaczenie kultury narodowej dla bezpieczeństwa

[265] M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu…,* dz. cyt., ss. 96-97. Autorka zwraca jednak uwagę, że tego typu podejście (skupiające się na specyfice tożsamościowej i zachowaniu jej ciągłości, określane przez nią jako eriksonowskie) do tożsamości narodowej nie jest jedynym i odróżnia od niego odnoszące się do międzygrupowych różnic podejście interakcjonistyczne. Tamże, ss. 95-98.
[266] M. Guibernau, *National Identity and Modernity*; w: *Modern Roots. Studies of national identity.,* pod red. nauk. A. Dieckhoffa I N. Gutiérreza, Routledge, Abingdon 2020, s. 77.

narodowego. Zdaniem autora mamy do czynienia z logiczną i merytoryczną spójnością pomiędzy relacjami pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym z jednej oraz kulturą narodową i bezpieczeństwem narodowym z drugiej, które to relacje *de facto* można, a nawet powinno się rozpatrywać raczej łącznie aniżeli oddzielnie. Spójność ta jest tym ważniejsza, iż pozwala uporać się z dylematem opisanej wcześniej dychotomii kultur narodowych. Jak zostało to wskazane w odniesieniu do istoty tożsamości narodowej, składają się na nią określone treści na równi z wprowadzającymi je w życie działaniami jednostek. To samo, jak można przyjąć, odnosi się do kultury narodowej. W obu przypadkach mamy do czynienia z tożsamością i kulturą *de jure* oraz *de facto*. Za kulturę *de jure* możemy uznać wszystko to, co zostało uznane za przynależne do jej kanonu (mogą do niego należeć język i obyczaje ludowe, ale także prawa obywatelskie i zasady ustrojowe – w zależności od specyfiki danego narodu i jego kultury), lecz bez znalezienia swojego potwierdzenia w kulturze *de facto* (a zatem kulturze przeżywanej i realizowanej przez jednostki[267]) pozostanie on wyłącznie w sferze teorii. Co kluczowe dla niniejszych rozważań, połączenie tych aspektów kultury narodowej wymusza jej znaczenie w kontekście tożsamości i bezpieczeństwa narodowego. By możliwe było dokonanie samookreślenia i jednocześnie odróżnienia siebie (w wymiarze jednostkowym i zbiorowym) od innych, koniecznym wydaje się wyjście poza wyłącznie polityczno-obywatelskie (na poziomie jakościowym trudno bowiem wskazać istotne różnice pomiędzy polityczno-obywatelską tożsamością narodową Polski i np. Szwecji) elementy kultury narodowej i uzupełnienie ich o treści o charakterze, który można określić mianem „*sui generis*"[268]. Z drugiej strony realizacja tego celu wymaga obywatelskiej aktywności, właściwej dla polityczno-obywatelskiego modelu narodu. Tym samym znajduje potwierdzenie teza, iż w kontekście

[267] K. Waszczyńska zwraca uwagę, iż z punktu widzenia tożsamości rozumianej jako „refleksyjny projekt siebie" bardziej racjonalne jest świadome wykorzystywanie elementów tożsamości, aniżeli wyłącznie ich przeżywanie i doświadczanie. Por. K. Waszczyńska, *Wokół problematyki…* s. 69.

[268] Autor rozumie przez to takie treści, które pozwalają określić byt, istotę i tożsamość danej zbiorowości (w tym wypadku wspólnoty narodowej), a zatem jej język, obyczaje czy sztukę. W kontekście odróżniania jednego narodu od drugiego trudno bowiem przyjąć, iż funkcję tę pozwalają wypełnić odwołania do praw i wolności obywatelskich, ustroju demokratycznego czy ideologii liberalnej, które występują powszechnie w naszym kręgu cywilizacyjnym, a w pewnych odmianach także poza nim. W tym sensie trudno dostrzec istotną jakościową różnicę pomiędzy dwoma państwami, w których tożsamość narodowa oparta jest przede wszystkim na ustroju demokratycznym i wolnościach obywatelskich (przyjmijmy w pewnym uproszczeniu, że przykładami takich państw mogą być np. Francja i Nowa Zelandia). Odróżnienie ich tożsamości będzie możliwe dopiero po uwzględnieniu zawartych w tychże tożsamościach wspomnianych elementów „ontycznych". Sytuacja będzie rzecz jasna wyglądała diametralnie inaczej przy próbie porównania tożsamości państw reprezentujących nie jeden, lecz oba modele narodu i tożsamości narodowej opisane przez Smitha, tj. polityczno-obywatelski i etniczny (tutaj, znów w pewnym uproszczeniu, możemy zestawić ze sobą np. Wielką Brytanię i Polskę).

wykorzystania na rzecz kształtowania bezpieczeństwa narodowego kultury i tożsamości narodowej obie te sfery powinny być oparte o tę sama logikę. Jednocześnie, co należy podkreślić w sposób jednoznaczny, niezależnie od zawartych w literaturze przedmiotu tendencji odnośnie klasyfikowania narodów i tożsamości narodowej we wschodniej (czy też środkowo-wschodniej) części Europy, w niniejszej rozprawie obywatelski model tożsamości narodowej i jego aspekty jest uznawany za nie mniej ważny od modelu etnicznego czy też etnokulturowego. Historia Polski dostarcza bowiem licznych argumentów poświadczających wagę obu wymiarów polskiej tożsamości narodowej, które nakazują uwzględniać je oba w ramach założeń teoretycznych oraz badań.

Powyższe uwagi odnoszą się wszelako wyłącznie do relacji pomiędzy kulturą narodową i bezpieczeństwem narodowym w wymiarze wewnętrznym. Należy przez to rozumieć rozpatrywanie kultury narodowej jako atrybutu narodu o charakterze autonomicznym. Ograniczenie się do to takiego podejścia nie jest możliwe z uwagi na fakt, iż współczesny zglobalizowany świat podważa ową autonomię narodów i ich kultur, wywierając na nie ciągły i znaczący wpływ, któremu nie sposób w pełni zapobiec nawet w przypadku prowadzenia polityki o charakterze izolacjonistycznym. Należy podkreślić iż jednym ze skutków globalizacji, która utożsamiana jest m.in. z otwartością granic oraz swobodą przemieszczania się i komunikowania, jest przepływ nie tylko ludzi czy informacji, lecz także dyfuzja rozmaitych idei i ideologii[269]. Wiele z nich, ukierunkowanych na krzewienie pokoju, demokracji, praw człowieka, wolnego rynku, nauki i postępu technicznego czy ochrony środowiska, niesie ze sobą niewątpliwie pozytywny i dobroczynny wpływ. Z drugiej strony mamy do czynienia z rozprzestrzenianiem się idei i ideologii wysoce szkodliwych, destruktywnych i niebezpiecznych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, takich jak ciągle żywe ideologie totalitarne (komunizm, nazizm, faszyzm), ekstremizm religijny i etniczny (przeradzający się często w terroryzm) czy idee separatystyczne. Dodać do tego

[269] Zwracają na to uwagę w swoich pracach m.in. J. Czaja, M. Bodziany, K. Jabłonowska; J. Gierszewski, A. Pieczywok i J. Piwowarski; J. Gierszewski, K. Drabik i A. Pieczywok; M. Jaroszyńska; A. W. Ziętek czy A. Ostafińska-Konik. Por. J. Czaja, *Kulturowe czynniki…,* dz. cyt., Kraków 2008, ss. 50-60; *Kulturowy wymiar…,* dz. cyt., ss. 105-117, 133-143; M. Bodziany *Bezpieczeństwo kulturowe Polski w „cieniu" zagrożeń XXI w.*, „Wschodnioznawstwo" 2017, nr. 11, ss. 251-256; K. Jabłonowska, *Globalizacja zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy" 2016, nr. 8; J. Gierszewski, A. Pieczywok, J. Piwowarski, *Wyzwania i zagrożenia*,… ss. 25-37; J. Gierszewski, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., ss. 109-124; M. Jaroszyńska, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., ss. 12-14; A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., ss. 102-135, 143-167; A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa ery globalizacji, „*Państwo i Społeczeństwo"2007, VII, nr. 2, ss. 141-142

możemy także pewne szkodliwe i destrukcyjne wzorce i normy kulturowe, na które zwracał uwagę. R. M. Weaver[270]. Ponadto, co być może najważniejsze z punktu widzenia rozważań nad tożsamością narodową w kontekście jej wpływu na bezpieczeństwo narodowe, poważne zagrożenia mogą stanowić różnego rodzaju wynaturzenia patriotyzmu, do których zaliczyć można nacjonalizm lub przynajmniej jego skrajne formy, a także etnocentryzm, szowinizm czy ksenofobię[271].

Obok „wędrówki idei" skutkiem globalizacji jest także, jak piszą R. Kisiel, M. Kamiński oraz K. Idźkowska, „powstawanie oraz utrwalanie postnowoczesnych społeczeństw wielokulturowych"[272]. W kontekście tym A. Chabasińska przestrzega przed zagrożeniami dla tożsamości narodowej oraz kulturowego modelu państwa narodowego w kontekście procesu integracji europejskiej. W jego obrębie dostrzega ona takie negatywne zjawiska, jak „utrata poczucia stabilności i kontroli nad demograficznymi i kulturowymi zagrożeniami", „unijna polityka imigracyjna (…) prowadząca do kulturowego <<rozmycia>> narodowych tożsamości", „polityka kwestionowania fundamentów i znaczenia etniczności", „degradacja państw narodowych", „polityka homogeniczności", „dekonstrukcja tożsamości narodowych" czy wreszcie „wzrastającą wielokulturowość"[273]. Zjawiska te można zaklasyfikować do dwóch grup: z jednej strony mamy do czynienia z takimi, które są następstwem samorzutnych procesów społecznych związanych z globalizacją (np. zagrożenia demograficzne); z drugiej zaś strony z tymi, które wynikają z celowych działań politycznych (np. polityka kwestionowania etniczności). Oprócz tego można wyszczególnić zjawiska leżące na styku obu tych grup, czego przykładem jest polityka migracyjna, odnosząca się wprawdzie do naturalnego i spontanicznego zjawiska jakim jest przemieszczanie się ludności, lecz jednocześnie przekształcająca jego naturę w

[270] R. M. Weaver, *Idee mają konsekwencje*, Wydawnictwo Prohibita, Warszawa 2010.
[271] Na temat tych zagadnień i związanych z nimi dylematów zob. np. S. B. Smith, *Odzyskiwanie patriotyzmu w epoce* skrajności, Instytut Pileckiego, Warszawa 2023, ss. 140-158; J. Gajda, *Racjonalny patriotyzm jako antidotum skrajnego nacjonalizu*, w: *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, pod red. nauk. J. Nikitorowicza, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013, ss. 50-64; I. Jakubowska-Branicka, *Patriotyzm a nacjonalizm. Społeczne determinanty nacjonalizmu.*, w: *Wymiary patriotyzmu i nacjonalizmu. Studia interdyscyplinarne.*, pod red. nauk. J. Miluskiej, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2009, ss. 93-106; P. Radkiewicz, *Patriotyzm, etnocentryzm, nacjonalizm. Perspektywa makropsychologiczna.*, PWN & IP PAN, Warszawa 2019, ss. 61-84.
[272] R. Kisiel, M. Kamiński, K. Idźkowska, *Tożsamość narodowa w procesie globalizacji*, „Politeja" 2016, vol. 13, nr. 4 (43), s. 369.
[273] Por. A. Chabasińska, *Państwo i…,* dz. cyt., ss. 180-187.

drodze zarządzania nim i czyniąca z niej narzędzie polityki lub nawet wojny (poprzez wykorzystanie migracji jako tzw. „broni demograficznej”[274]).

Zjawiska wymienione przez A. Chabasińką oraz poczynione przez autora wyszczególnienie niektórych z nich jako motywowanych i sterowanych politycznie ma znaczenie nie tylko z uwagi na ukazanie natury egzogennych zagrożeń dla kultury i tożsamości narodowej, lecz także zwrócenie uwagi na kolejny wymiar uwarunkowań tożsamości narodowej. Jest nim właśnie wymiar polityczny, związany m.in. z realizowanymi przez rozmaite podmioty polityczne działaniami wywierającymi pozytywny bądź negatywny wpływ na kulturę i tożsamość narodową. Dla zachowania logiki i spójności wywodu omówienie tych uwarunkowań zostanie jednakże poprzedzone analizą jeszcze jednej ich kategorii, związanych bliżej ze sferą kultury. Kategorią tą są uwarunkowania historyczne, których bliski związek z kulturą wynika z faktu, iż stosunek wspólnoty narodowej do własnej przeszłości stanowi *de facto* element kultury narodowej.

2.2.4. Uwarunkowania historyczne

W przekonaniu autora historia stanowi szczególny przykład czynnika wpływającego na tożsamość narodową, na którą to swoistość składa się kilka następujących aspektów. Po pierwsze, w przeciwieństwie do pozostałych uwarunkowań, historia rozumiana jako pewien zbiór faktów i treści ma charakter aprioryczny względem wspólnoty narodowej. Rzeczywistość, w której funkcjonuje ta wspólnota wyznaczana jest istniejącymi i namacalnymi granicami geografii, kultury czy instytucji społeczno-politycznych, lecz historia jest pozbawiona takiego charakteru i doświadczanie jej jest możliwe jedynie w sposób pośredni. Po drugie, podobnie jak w przypadku uwarunkowań geograficzno-geopolitycznych, przez historię należy rozumieć zarówno dzieje (np. danego państwa i narodu), jak i poświęconą im narracje. Jak ujmuje to P. Ricoeur, dwuznaczność tego terminu wynika z możliwości „robienia” oraz „uprawiania historii”[275]. Po trzecie, refleksja nad historią danej wspólnoty narodowej w kontekście rozwoju jej tożsamości wymaga podejścia selektywnego. Nie jest bowiem

[274] Zob. K. M. Greenhill, *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War,* „Civil Wars” 2008, vol 10 K. Załęski, *Współczesne migracje ekonomiczne czy broń demograficzna celowo użyta przeciwko Europie?*, „Kwartalnik Bellona” 2016, nr. 1.
[275] P. Ricoeur, *Pamięć – zapomnienie – historia*; w: *Tożsamość w czasach zmiany…,* dz. cyt., pod red. K. Michalskiego, ss. 24-25.

zasadne zajmowanie się całokształtem jej dziejów, w szczególności wydarzeniami historycznymi pozbawionymi znaczenia symbolicznego. Mówiąc obrazowo, dla tożsamości narodowej Polaków rola odegrana przez husarię w zwycięstwach polskiego oręża pod Kłuszynem i Kircholmem jest niewątpliwie symboliczna i znacząca, lecz historia rozwoju samej formacji oraz szerzej historia polskiej wojskowości jest już raczej istotna wyłącznie z punktu widzenia historyków tejże. Tego typu podejście do historii stanowi rzecz jasna wyzwanie samo w sobie, gdyż trudno wyobrazić sobie możliwość przyjęcia obiektywnych, jednoznacznych i niepodważalnych kryteriów pozwalających na dokonanie takiej selekcji i oddzielenie wydarzeń mających doniosły wpływ na kształt tożsamości narodowej Polaków lub innego narodu od wydarzeń pozbawionych takiego wpływu. Po czwarte i ostatnie, należy po raz kolejny zwrócić uwagę na przyjętą przez autora logikę prowadzenia analizy, w myśl której konieczne jest uświadomienie sobie różnicy pomiędzy historią jako pewną aprioryczną rzeczywistością stanowiącą dla wspólnoty fakt społeczny oraz stosunkiem tej ostatniej do tej pierwszej. Z tego punktu widzenia szczególnie w odniesieniu do uwarunkowań historycznych ważną rolę odgrywa aspekt aktualizowania się konstytutywnych dla tożsamości narodu elementów jego dziejów w jego współczesności, wyrażającej się w codziennym życiu jego członków. By taki stan rzeczy mógł mieć miejsce, konieczna jest obecność tychże elementów w zbiorowej pamięci narodu.

L. Kołakowski uznaje pamięć za *conditio sine qua non* istnienia zarówno tożsamości jednostkowej, jak i zbiorowej. O tej pierwsze pisał on, iż „doświadczenie ciągłości Ja zakłada wszakże pamięć. (…) Gdyby cały zasób pamięci został wymazany, nie miałoby sensu mówić o ciągłości. Nie ma osobowej tożsamości bez wspomnienia, które ja czyni świadomą, czyli bez historii uprzytomnionej”[276]. Na temat drugiej stwierdza natomiast, iż „jest rzeczą bez znaczenia, co w tej pamięci jest prawdą, półprawdą, a co zwykłą legendą. Chodzi tylko o to, że żaden naród nie może trwać, nie będąc świadomy, iż jego obecna egzystencja jest przedłużeniem istnienia w przeszłości (…)”[277]. Mamy tu do czynienia z istotnym spostrzeżeniem nt. relacji pomiędzy pamięcią i tożsamością narodową. Jeśli przyjmiemy tezę L. Kołakowskiego, to okaże się, iż pamięć nie oznacza lub przynajmniej nie musi oznaczać odtworzenia faktów składających się na kształtujące tożsamość narodową dzieje danego narodu.

[276] L. Kołakowski, *O tożsamości zbiorowej*; w: *Tożsamość w czasach zmiany…,* dz. cyt., pod red. K. Michalskiego, s. 46.
[277] Tamże, s. 49.

Parafrazując po raz kolejny A. Wendta, można powiedzieć, iż dzięki pamięci pośredniczącej pomiędzy przeszłością i teraźniejszością „historia jest tym, co z niej czynimy", a więc jest jej nadawany charakter konstruktywistyczny. Podkreślmy przy tym, iż ten ostatni trzeba rozumieć odpowiednio szeroko w omawianym kontekście. Mówiąc o konstruowaniu za pośrednictwem pamięci narodowej można mieć na myśli jego tożsamość, lecz także sam naród, będący z punktu widzenia Andersona „wspólnotą wyobrażoną". W tym duchu J. R. Gillis pisał, iż „pamięć narodowa jest podzielana przez ludzi, którzy nigdy się nie widzieli ani o sobie nie słyszeli, lecz którzy mimo to uważają, iż posiadają wspólną historię. Łączy ich ze sobą w równym stopniu zapominanie, jak i pamięć (…)"[278]. Pamięć wiąże się zatem z kreowaniem określonego kształtu i treści tożsamości narodowej poprzez wykorzystanie narracji narodowych[279]. Teza taka znajduje uzasadnienie w literaturze przedmiotu. Pisząc o związkach między pamięcią i tożsamością narodową C. Smuniewski zwraca uwagę, iż ta ostatnia „wykorzystuje pamięć wspólnego pochodzenia, zamieszkiwania, wspólnych przeżyć i doświadczeń, a z drugiej, nie może się obejść bez zapominania. Chodzi o zapominanie o pochodzeniu od różnych przodków, o wcześniejszych podziałach wewnątrz grupy. Szczególnie istotne są te podziały, które dotknęły daną społeczność, a których eksponowanie mogłoby prowadzić do zaburzenia integralnej wizji narodu. Przy uwzględnieniu takiego podejścia pamięć narodowa jawi się jako swoista rzeczywistość wraz z właściwym sobie charakterem teleologicznym i projektującym. Człowiek pamięta to, co mu inni przypominają, o czym nauczają, na co zwracają uwagę, co świętują"[280].

Jak zatem widać, tak rozumiana pamięć zbiorowa nie jest równoznaczna z historią i nie stanowi jej równoważnika. Jak wskazuje w swoim opracowaniu poświęconym problematyce pamięci zbiorowej M. Kasztelan, pojęcia te rozróżniał m.in. M. Halbwachs, w ujęciu którego „pamięć zbiorowa (…) nie jest mechaniczną zdolnością rejestrowania obserwowanych zjawisk, lecz polega na rekonstruowaniu

[278] J. R. Gillis (ed.), *Commemorations. The Politics of National Identity*, Princeton University Press, Princeton 1996, s. 7.
[279] Na temat pośredniczącej roli pamięci zbiorowej pomiędzy przeszłością i teraźniejszością oraz wykorzystania w tym celu narracji zob. S. Berger, *On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe*, „European History Quarterly" 2009, vol. 39(3), s. 492.
[280] C. Smuniewski, *Tożsamość – horyzont zagadnień*; w: *Społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa. Wybrane zagadnienia psychologii i socjologii.*, pod red. nauk. L. Kanarskiego [i in.], Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2015, s. 105.

przeszłości przez pamiętający podmiot”[281]. Stwierdza ona, iż „centralną funkcją odniesienia przeszłości w ramach pamięci zbiorowej jest tworzenie tożsamości. Skutkiem tego zostaje szczególnie zapamiętane to, co odpowiada własnemu obrazowi i interesowi grupy. Przede wszystkim w pamięci zbiorowej podkreślane są podobieństwa i kontynuacje”[282].

Pamięć zbiorowa może być zatem traktowana jako swoiste „przedsięwzięcie”, w którym ważną rolę odgrywa kwestia selektywności. Mechanizm ten służy dostarczaniu „odpowiednich” treści tożsamości narodowej w sposób zapewniający pożądaną koncepcję zbiorowego Ja oraz jej ciągłość. Rola pamięci jest zatem istotna z punktu widzenia bezpieczeństwa ontologicznego. Co więcej, literatura przedmiotu dostarcza argumentów na rzecz tezy, iż selektywność ta odnosi się także do granic wspólnoty narodowej, również podlegających konstruowaniu za pośrednictwem narracji. Jak pisał O. S. Stugu, „mity mogą być postrzegane jako narracje wyjaśniające, które poprzez dostarczanie odpowiedzi na ważne pytania stają się źródłem siły i znaczenia, modelami działania oraz wzorami interpretacji w zawiłym i pozbawionym sensu świecie. Dostarczając wskazówek odnośnie tego kto należy do „naszej” grupy oraz jakich wartości należy przestrzegać, jak również tego czyje miejsce jest poza grupą oraz jakie wartości należy odrzucać, mity odgrywają ważną rolę w konstruowaniu tożsamości zbiorowych”[283].

Jak wspomniano wcześniej, dostarczanie pożądanych treści dla kształtowania tożsamości narodowej wiąże się z wykorzystywaniem narracji. Zdaniem A. Chabasińskiej, „niezwykle istotnym determinantem tożsamości narodowej jest pamięć. Ich nierozerwalny związek ma niewątpliwie charakter polityczny”[284]. Ów charakter

[281] M. Kasztelan, *Fenomen pamięci zbiorowej,* „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2012, tom 6, s. 186.
[282] Tamże, s. 187.
[283] O. S. Stugu, *Myths, History and the Construction of National Identity*, European Summer University conference The Misuse of History, Strasbourg 2003, s. 3.
[284] A. Chabasińska, *Państwo i…,* dz. cyt., s.187. Odnosząc pojęcie pamięci zbiorowej do sfery polityki warto przytoczyć poczynione przez P. Ścigaja rozróżnienie, zgodnie z którym ta pierwsza „może wyrażać się na poziomie władzy państwowej, może dotyczyć także poziomu „zwykłych” ludzi. Czymś innym jest więc pamięć oficjalna, a czymś innym pamięć potoczna. Zakresy tych dwóch form pamięci zbiorowej mogą się przenikać, ale nie muszą.”. P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., 184. Rozróżnienie to pomaga lepiej zrozumieć kwestię konstruktywistycznego charakteru tożsamości narodowej oraz płynących zeń konsekwencji dla bezpieczeństwa narodowego, szczególnie w świetle opisu zjawiska wytwarzania konfliktowych relacji z „Innymi” (przedstawianymi w istocie jako „Wrogowie”) autorstwa D. Campbella, który jest adekwatny również w odniesieniu do pamięci zbiorowej. Oparcie jej o mity, funkcjonujące w opinii O. S. Stugu jako „narracje wyjaśniające”, czyni z niej użyteczne narzędzie polityczne. Z punktu widzenia bezpieczeństwa rozdźwięk między obydwoma poziomami pamięci oraz narzucanie określonej jej wersji (w formie narracji) obywatelom przez elity polityczne (często współpracujące w tym celu z elitami naukowymi czy kulturalnymi), szczególnie w celu wykorzystania jej

odnosi ona do zagadnienia relacji narodu z mniejszościami, które jej zdaniem stanowią funkcję narracji narodowych, stanowiących jedną z przesłanek prowadzenia przez państwo określonej polityki względem tych mniejszości[285] (lecz także względem innych państw i narodów). W tym kontekście pamięć odgrywa rolę utylitarną, których przykładów zastosowania można znaleźć więcej. Jednym z ciekawszych jest opisane przez F. Konecznego wykorzystanie tzw. historyzmu, przez co rozumiał on „świadomość historyczną danego społeczeństwa i wysnuwanie z tego należnych wniosków"[286], a który według niego „powinien stanowić czynnik myśli i przez tradycje nawiązywać do myśli poprzednich pokoleń, a wzmacniać myśl dnia dzisiejszego ciągłością myśli narodowej, wzmacniać zarazem kulturę czynu, dostarczając działalności dzisiejszej podstawy z syntezy czynów przeszłości"[287]. Zjawisko to ma jednakże, w przeciwieństwie do problemu poruszonego przez A. Chabasińską, jedynie pośredni związek z bezpieczeństwem.

Wracając do kwestii poruszonej przez A. Chabasińską należy jednakże stwierdzić, iż polityka państwa odnosząca się do sfery pamięci narodowej nie musi mieć jednakże charakteru pozytywnego (jak wynikałoby to z interpretacji jej uwag), który bywa często także negatywny i prowadzi do powstawania relacji konfliktowych w obrębie samej wspólnoty narodowej lub pomiędzy nią oraz innymi państwami i narodami. Ze sposobu wykorzystania pamięci narodowej wynikają zatem określone implikacje nie tylko do bezpieczeństwa ontologicznego (koncepcja zbiorowego Ja, ciągłość autobiograficznej narracji), lecz także dla bezpieczeństwa narodowego, w myśl przywoływanego już wcześniej kilkakroć D. Campbella. Skoro pamięć wytwarza tożsamość, to od nadanych jej kształtu i treści zależeć będzie przyszłe postępowanie wyposażonej w taką tożsamość zbiorowości. W tym kontekście mechanizm selektywności może mieć dwojakie znaczenie. Z jednej strony może on oznaczać

jako uzasadnienie polityki konfliktowej, a nawet agresywnej (czego bodaj najbardziej jaskrawa ilustracją jest polityka i agresja Rosji względem Ukrainy), sprzyja z pewnością celom rzeczonych elit, niekoniecznie jednak bezpieczeństwu narodowemu. Koszty zagrożeń dla niego wywołanych taką formą polityki ponoszą bowiem na ogół wspomniani „zwykli ludzie". Dla precyzji oraz w celu odróżnienia jej od polityki *sensu largo* formę tę najlepiej określać mianem „polityki pamięci" („*the politics of memory*") lub też, jak wskazuje A. Confino, „polityką tożsamości („*the politics of identity*"), w kontekście której rozumiem on pamięć jako „subiektywne doświadczenie grupy społecznej, które zasadniczo podtrzymuje relację władzy". A. Confino, *Collective memory and cultural history: Problems of method.*, „American Historical Review Forum" 1997, vol. 102 (5), s. 1393. Za: N. Maurantonio, *The Politics of Memory*, w: *The Oxford Handbook of Political Communication*, pod red. nauk. K. Kenski'ego i K. H. Jamiesona, Oxford University Press, New York 2017, s. 219.

[285] Tamże, s. 188.

[286] F. Koneczny, *O wielości…,* dz. cyt., s. 366.

[287] F. Koneczny, *Polskie Logos…,* dz. cyt., s. 66.

podkreślanie pozytywnych i prowadzących do pokojowego funkcjonowania danego narodu (we własnym wnętrzu oraz w relacji z innymi narodami) składników jego historii, przy jednoczesnym zapominaniu tych negatywnych i potencjalnie konfliktogennych; z drugiej zaś podchodzić do tych składników w sposób odwrotny, uwypuklając elementy sprzyjające konfliktom i pomijając koncyliacyjne.

Pamięć pełni zatem dwojaką rolę w odniesieniu do tożsamości i bezpieczeństwa narodowego. Jest jednym z głównych czynników konstytutywnych dla tożsamości narodowej, zapewniając poczucie historycznej ciągłości narodu, dostarczając dla wspomnianej tożsamości budulca pod postacią wydarzeń z jego dziejów o szczególnym ładunku symbolicznym, a także przyczyniając się do określenia relacji narodu z innymi zbiorowościami. Pierwsze dwie funkcje pamięci zapewniają narodowi poczucie bezpieczeństwa ontologicznego[288], zaś ostatnia jest bezpośrednio związana z jego bezpieczeństwem narodowym. Ważnym aspektem znaczenia pamięci narodowej jest jej nierozerwalny związek z kreowaniem narracji narodowych, mających wyraźne polityczne konotacje. Ich wykorzystanie zwraca po raz kolejny uwagę na fakt, iż sam fenomen tożsamości narodowej zawiera w sobie silny ładunek polityczny i instrumentalny. Jest to zarazem przesłanka do poddania analizie ostatniemu typowi uwarunkowań tożsamości narodowej, które autor uznaje za kluczowe z punktu widzenia przedmiotu badań, tj. uwarunkowaniom społeczno-politycznym.

2.2.5. Uwarunkowania społeczno-polityczne

Na wstępie poniższych rozważań należy poczynić istotną uwagę o charakterze teoretycznym. Otóż w tym przypadku autor zdecydował się na połączenie dwóch aspektów uwarunkowań w jedną kategorię analityczną, mimo iż z uwagi na odrębność i zakres obu za równie (lub bardziej) zasadne można uznać rozpatrywanie ich oddzielnie. Przyczyny i zarazem uzasadnienia tej decyzji można upatrywać, po pierwsze, w specyfice oraz implikacjach pierwszego z aspektów; oraz, po drugie, w założeniach

[288] W tym kontekście należy zwrócić uwagę na związki między trojaką perspektywą bezpieczeństwa, łączącą bezpieczeństwo narodowe (*national*), ontologiczne (*ontological*) i czasowe (*temporal*). Z punktu widzenia czasowego historycznego / czasowego wymiaru bezpieczeństwa narodowego można stwierdzić, iż przetrwanie narodu i państwa narodowego oznacza nie tylko sprostanie wyzwaniom i zagrożeniom doświadczanym na przestrzeni dziejów, lecz także zachowanie narodowej historii i pamięci historycznej, bez której wspólnota narodowa (a zatem także państwo) nie może istnieć. Zob. P. Gil, *Surviving (in) time: national history and memory as temporal factors underlying ontological and national history*, w: *A time of disastrous anticipations: essays on life in the shadow of catastrophe*, pod red. nauk. R. i M. G. Bartoszewicz, Routledge, London 2025.

teoretycznych związanych z przedmiotem badań niniejszej rozprawy. Jak zostało zaznaczone na wstępie tej części badań, spośród bardzo obszernego zbioru uwarunkowań tożsamości narodowej pod uwagę należy wziąć te, które mają bezpośredni związek z bezpieczeństwem narodowym. To z kolei związane jest nieodłącznie z państwem jako podmiotem bezpieczeństwa, poziomem analizy oraz adresatem wniosków o charakterze praktycznym. W związku z tym poddanie badaniu uwarunkowań społecznych oddzielnie wiązałoby się z ryzykiem skupienia uwagi na kwestiach związanych m.in. z szeroko pojętymi przemianami społeczeństwa współczesnego na poziomie cywilizacyjnym, które wprawdzie mają znaczący wpływ na tożsamość narodową a także całość kultury narodowej, lecz których kontrola i tym bardziej kształtowanie wykraczają daleko poza możliwości sprawcze państwa, a zatem nie stanowią przedmiotu jego polityki. Ilustracją tego problemu może być zestawienie np. uwarunkowań cywilizacyjnych i geopolitycznych oraz społecznych. W kontekście tych pierwszych państwo również staje w obliczu oddziaływania czynników wyższego poziomu (który można określić mianem strukturalnego) oraz o większym horyzoncie czaso-przestrzennym, jednakże jest ono w stanie poprzez swoją politykę dokonywać wyborów lokujących je w obrębie określonego obszaru geopolitycznego i cywilizacyjnego (w rozumieniu partykularnym) lub poza nim[289]. W przypadku zaś tych drugich za w zasadzie niemożliwe należy uznać odseparowania danego państwa i narodu od cywilizacyjnych przemian społecznych, które nie posiadają granic ani takowych nie uznają. Mówiąc obrazowo, państwo może dokonać konwersji swojej orientacji geocywilizacyjnej, lecz nie może skłonić swoich obywateli, by zamiast spędzać czas na korzystaniu z social mediów oddawali się częściej lekturze rodzimej literatury. Z uwagi na omówione powyżej powody uwarunkowania społeczne będą ujęte poniżej w ograniczonym zakresie, uwzględniającym te z nich, które stanowią przedmiot oddziaływania polityki państwa ukierunkowanej na bezpieczeństwo narodowe.

Ponadto ważne jest także podkreślenie, iż w przypadku tych uwarunkowań mamy do czynienia z wyraźnie odmienną specyfiką relacji pomiędzy nimi i tożsamością narodową aniżeli ma to miejsce w przypadku pozostałych ich typów. Specyfika ta polega, po pierwsze, na istnieniu wyraźnego dwustronnego związku pomiędzy

[289] Więcej na temat dylematów związanych z geocywilizacyjnymi uwarunkowaniami polityki bezpieczeństwa narodowego zob. L. Leszczenko [i in.], *Pogranicza cywilizacji. Wpływ dylematów tożsamościowych na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019

obydwoma zmiennymi; po drugie zaś na praktycznych implikacjach tego stanu rzeczy dla sfery bezpieczeństwa narodowego. Pierwsza kwestia oznacza, iż z jednej strony uwarunkowania te wywierają określony wpływ na tożsamość narodową; z drugiej zaś stanowi ona jeden z istotnych oraz świadomie i celowo wykorzystywanych czynników kształtowania treści i sposobu realizowania polityki państwa[290] w różnych sektorach oraz w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Oznacza to zatem, że w tym kontekście zarówno polityka państwa jak i tożsamość narodowa winny być traktowane jako zmienne zależne (w zależności od rozpatrywanego aspektu relacji pomiędzy polityką i tożsamością). Co zaś tyczy się kwestii drugiej, to w odniesieniu do pozostałych omówionych do tej pory uwarunkowań można wprawdzie również zaobserwować pewien zakres wspomnianej dwukierunkowej relacji, lecz w każdym przypadku owa dwukierunkowość jest dodatkowo determinowana przez sferę polityki funkcjonującą jako zmienna pośrednicząca (mediator)[291].

Ów dualizm relacji pomiędzy uwarunkowaniami politycznymi oraz tożsamością narodową stanowi także niezbędny drogowskaz i wskazówkę w zakresie poszukiwania i identyfikacji czynników stanowiących te uwarunkowania. Wydaje się zatem, że w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na te z nich, które wyznaczają ramy funkcjonowania dla jednostek, grup społecznych oraz całego społeczeństwa. Zaliczyć można do nich typ i formę danego państwa oraz obowiązujący w nim system polityczny[292], które wpływają nie tylko na treść tożsamości narodowej oraz możliwości jej kultywowania i wyrażania, lecz także umożliwiają (lub przeciwnie, uniemożliwiają) ukonstytuowanie się narodu i decydują o jego formie. Szczegółowe analizowanie specyfiki poszczególnych typów, form i systemów pod kątem ich zdatności dla rozwijania się i trwania tożsamości narodowej nie wydaje się w tym miejscu niezbędne,

[290] Więcej na temat związków między polityką państwa, szczególnie w wymiarze bezpieczeństwa narodowego, oraz tożsamością narodową zob. np. D. Campbell, *Writing Security*…, dz. cyt., ; O. Wæver [i in.], *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers, London 1993; J. Hayes, *Constructing national security: U.S. relations with India and China.*, Cambridge University Press, New York 2013; R. Olesker, *National identity and securitization in Israel*, „Ethnicities" 2014, vol. 14 (3); Ch. S. Browning, P. Joenniemi, *Ontological security, self-articulation and the securitization of identity*, „Cooperation and Conflict" 2016, vol .52 (1).

[291] Por. W. W. Skarbek, *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013, s. 55; S. Bedyńska, A. Brzezicka, M. Cypryańska, *Od teorii do analizy statystycznej. Jak badać zjawiska psychologiczne?*, w: *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego.*, pod red. nauk. S. Bedyńskiej i M. Cypryańskiej, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2012, s. 26.

[292] Szerzej na ten temat zob. B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Typ i forma państwa*, w: W*prowadzenie do nauki o państwie i polityce*, pod red. nauk. B. Szmulika i M. Żmigrodzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, Lublin 2007, ss. 49-97; M. Podolak, M. Żmigrodzki, *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, pod red. nauk. M. Żmigrodzkiego i B. Dziemidok-Olszewskiej, PWN, Warszawa 2013, ss. 11-22.

ujmując zatem niniejszą kwestię w sposób zwięzły można stwierdzić, iż lepsze warunki dla realizacji wymienionych celów znajdziemy w państwach liberalnych, republikańskich i demokratycznych; gorsze zaś w faszystowskich i autorytarnych. Wynika to z m.in. zakresu praw i wolności przysługujących obywatelom, te zaś są niezbędne dla kultywowania tożsamości narodowej, szczególnie w aspekcie takich jej elementów jak wartości i pamięć narodowa. Dobrą ilustracją tej zależności jest niewątpliwie historia okresu PRL, w trakcie którego społeczeństwo polskie napotykało istotne ograniczenia natury ideologicznej i politycznej ze strony władz komunistycznych odnośnie pielęgnowania polskiej kultury i tożsamości narodowej. Jak wspomniano powyżej, wpływ niniejszych czynników dotyczy nie tylko tego, czy wykształcenie się i rozwój tożsamości narodowej są możliwe, lecz także treści tożsamości narodowej, gdy ta już istnieje. Z punktu widzenia ewolucji typów i form państwa oraz systemów politycznych można przykładowo zaobserwować wyraźne różnice w sposobie definiowania tożsamości narodowej przez obywateli państw monarchicznych i republikańskich. Warto w tym miejscu zauważyć, iż kwestia typu i formy państwa ujmowanych jako uwarunkowania polityczne tożsamości narodowej stanowi przesłankę omawianej wcześniej dychotomii *Kulturnation* i *Staatnation* autorstwa F. Meinecke. Określone założenia dotyczące charakteru państwa i narodu, ich genezy i wzajemnej relacji przekładają się bowiem na rolę odgrywaną przez państwa jako formę organizacji politycznej narodu w jego tożsamości. Opisany m.in. przez cytowanego wcześniej Smitha obywatelski model narodu (*civic nation*), charakterystyczny dla państw Europy Zachodniej, sprawia, iż tożsamość narodowa staje się nierozerwalnie związana z państwem wraz jego formą i systemem politycznym oraz uczestnictwem we wspólnocie politycznej. W kontekście tej ostatniej M. Matuszczyk pisał, iż „w kształtowaniu się tożsamości narodowej w kontekście uwarunkowań politycznych najistotniejszym elementem są obywatele państwa, a dokładniej, świadoma wspólnota obywateli, posiadających poczucie wspólnoty i dążących do jej ukonstytuowania. Jest to jednak możliwe po osiągnięciu państwowości, a zarazem po ukonstytuowaniu wspólnoty”[293].

Stwierdzenie to wnosi dodatkowy element do bieżących rozważań, zwraca bowiem uwagę na znaczenie istnienia organizacji politycznej dla ukształtowania się wspólnoty posiadającej określoną tożsamość. Z historycznego punktu widzenia można

[293] M. Matuszczyk, *Tożsamość we współczesnej literaturze politologicznej. Wybrane problemy.,* „Res Politicae” 2016, tom. VIII, s. 195.

wprawdzie ponownie przywołać *casus* Polski, a dokładniej narodu polskiego, by wykazać, że posiadanie własnego suwerennego państwa nie stanowi *conditio sine qua non* wykształcenia się rzeczonej wspólnoty i tożsamości narodowej, jednakże przypadki takie są na tyle nieliczne i specyficzne, że zdaniem autora powyższą wzmiankę nt. państwowości należy uznać za jeden z kluczowych aspektów politycznych uwarunkowań tożsamości narodowej, a to z uwagi na fakt, iż jednym z wyróżników narodu jako typu zbiorowości jest posiadanie lub dążenie do posiadania własnego państwa[294]. Jednocześnie konieczne jest rozgraniczenie znaczenia państwowości jako jednego z warunków niezbędnych do długofalowego istnienia tożsamości narodowej od stanowienia przez tę pierwszą punktu odniesienia i/lub cechy wyróżniającej tej drugiej. Bowiem w przypadku narodu należącego do kategorii *Kulturnation* aspekt posiadania i utrzymania państwowości będzie wprawdzie istotny, nie będzie on jednak decydował o specyfice tożsamości tegoż narodu.

Do uwarunkowań politycznych zaliczyć należy także niewątpliwie kulturę polityczną panującą w danym państwie. Przez pojęcie to K. B. Janowski rozumie „zbiorowy, trwały i zobiektywizowany oraz zintegrowany całościowo dorobek, osadzony w czasie i przestrzeni, dostępny doświadczeniu całej zbiorowości lub przynajmniej pewnym grupom, będący rezultatem twórczego i przetwórczego wysiłku pokoleń, obejmujący materialne i niematerialne wytwory działań ludzkich, w tym także systemy wartości i wzory zachowań, których jądrem jest polityka, w tym osobliwie władza, zdobycie, utrzymanie i jej wykorzystanie”[295].

Co ważne, liczni badacze zajmujący się tą problematyką wyodrębnili rozmaite typy kultur politycznych, korespondujących w dużym stopniu z typami i formami państw, w których kultury te występują. Można w związku z tym wskazać na klasyczny podział autorstwa G. A. Almonda i S. Verby na kulturę zaściankową (parafialną), poddańczą, uczestniczącą oraz obywatelską[296]; obszerną klasyfikację zaproponowaną przez A. Wildavsky’ego, obejmującą takie typy jak np. kultura wojskowa, kultura demokracji społecznej, kultura kapitalizmu państwowego czy kultura totalitarna[297];

[294] Por. M. Budyta-Budzyńska, *Socjologia narodu…,* dz. cyt., s. 42.
[295] K. B. Janowski, *Kultura polityczna Polaków… Pomiędzy integracją a konfliktem*., Wydawnictwo AEH, Warszawa 2020, s. 31.
[296] Zob. G. A. Almond, S. Matuszczyk, *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton 1963, s. 11-30. Za: A. W. Jabłoński, *Kultura polityczna: tradycje i teorie,* w: *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną,* pod red. nauk. Z. Bloka, Wydawnictwo Naukowe INPiD Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2005, s. 18.
[297] Zob. A. Wildavsky, *Kulturowa teoria przywództwa,* w: *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki,* pod red. nauk. J. Szczupaczyńskiego, Scholar, Warszawa 1995, ss. 278-279.

rozróżnienie J. J. Wiatra na tradycyjną kulturę polityczną, kulturę polityczną stanowej demokracji i polityczną kulturę masową[298]; czy wreszcie typologię T. Filipiaka;, który wymienia mieszczańską kulturę polityczną, kulturę polityczną totalitarną i autorytarną oraz kulturę polityczną w społeczeństwie obywatelskim[299]. Jak można sądzić, każdy z tych typów pociąga za sobą odmienne relacje na linii państwo – społeczeństwo; postawy, wzory zachowań, normy i wartości charakteryzujące to społeczeństwo i jego członków; kształt i treść tożsamości narodowej; oraz warunki i możliwości jej kultywowania. Wydaje się także, że w zależności od poszczególnych typów kultury politycznej w inny sposób będą realizowane jej funkcje, spośród których najważniejszą jest funkcja integracyjna, która zdaniem H. Sommer „polega na wpływie ogólnego modelu kultury politycznej na realnie istniejącą kulturę polityczną danego społeczeństwa w kierunku zasadniczej zgodności co do podstawowych założeń struktury i systemu oraz głównych wartości. Daje poczucie tożsamości oraz przynależności do danej wspólnoty politycznej”[300]. Jeśli przyjrzeć się przykładom państw, w których całość systemu i kultury politycznej jest podporządkowana obowiązującej ideologii takiej jak np. komunizm, faszyzm, szowinistyczny nacjonalizm czy radykalizm religijny, to nietrudno dostrzec, że kultura i tożsamość narodowa uznawane są zwykle za czynniki wrogie wobec takowej ideologii i jako takie zwalczane lub poddawane zafałszowaniu. W takiej sytuacji wspomniana funkcja integracyjna może przekształcić się w swoje przeciwieństwo i prowadzić *de facto* do dezintegracji społecznej poprzez negację i/lub zafałszowanie dziedzictwa historyczno-kulturowego danego narodu czy wzniecanie konfliktów wewnątrzspołecznych na tle etnicznym, religijnym lub kulturowym. Takie oddziaływanie kultury politycznej może stanowić pośrednie lub bezpośrednie źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego przez osłabianie narodu i państwa na płaszczyźnie kulturowo-świadomościowej, czyniąc je słabszymi, bardziej podatnymi i mniej zdolnymi do obrony przed różnego rodzaju zagrożeniami, w tym związanymi np. z tzw. wojną informacyjną, ukierunkowaną na destrukcję noosfery przeciwnika[301]. Zjawisko ideologizacji kultury politycznej lub

---

Za: Z. Blok, *Czynniki determinujące kulturę polityczną oraz modele kultury politycznej*, w: T*eoretyczne i metodologiczne…,* dz. cyt., pod red. nauk. Z. Bloka, ss. 58-59.

[298] Zob. J. J. Wiatr, *Socjologia polityki*, EWSPA, Warszawa 2018, ss. 205-207.

[299] Za: H. Sommer, *Wybrane komponenty kultury politycznej i ich wpływ na percepcję państwa*, „Humanities snd Social Sciences” 2015, nr. 22 (1), s. 222.

[300] Tamże.

[301] Szerzej na ten temat zob. R. Brzeski, *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Wydawnictwo Antyk, Komorów 2014.

polityki *sensu largo*[302] można jednak potraktować szerzej i odnieść je do problematyki przemian społecznych rozgrywających się w wymiarze cywilizacyjnym, związanych z globalizacją, na którą składają się takie subprocesy jak rosnąca wielowymiarowa integracja i zwiększona współzależność państw, społeczeństw, zbiorowości i jednostek; zmiana charakteru granic; przekształcenia tożsamości indywidualnych i zbiorowych; oraz dyfuzja nie tylko ludzi, ale także kultur i idei[303]. Rezultatem tych przemian jest opisana m.in. przez A. Giddensa rzeczywistość, którą określa on jako późną nowoczesność[304]. Na ogół zachodzą one niewątpliwie w sposób samorzutny, jednakże nierzadko można zaobserwować punkt przecięcia pomiędzy nimi oraz sferą polityki, które to przecięcie oznacza wykorzystywanie ich w sposób instrumentalny do celów politycznych.

W tym miejscu przeanalizowane zostaną dwa takie punkty przecięcia, związane z politycznym oddziaływaniem na sferę tożsamości narodowej, co niesie określone konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego. Pierwszy z nich dotyczy ścierania się z jednej strony potrzeby zachowania (partykularnych) tożsamości narodowych, z drugiej zaś dążenia do zastąpienia ich uniwersalistyczną poniekąd tożsamością ponadnarodową, czego ilustracją jest współczesna Europa, a konkretniej Unia Europejska, której przyszły kształt jest nierozerwalnie związany z dialektycznym procesem ścierania się obu rodzajów tożsamości. Problem ten jest dyskutowany i niejednoznacznie oceniany w europejskiej i polskiej literaturze przedmiotu począwszy od wczesnych lat 90-tych, gdy zwrócili nań uwagę badacze Szkoły Kopenhaskiej, pisząc o potrzebie wytworzenia wspólnej tożsamości europejskiej jako podstawy dalszego procesu integracji Unii Europejskiej[305]. Jednym ze współczesnych przejawów wspomnianego zderzenia obu wizji tożsamości jest proces postępującej integracji Unii Europejskiej, który przybiera liczne cechy federalizacji, postrzeganej w pewnych środowiskach za próbę zamachu na tożsamość i suwerenność państw narodowych[306].

---

[302] Cytowana wcześniej wielokrotnie praca D. Campbella może po raz kolejny posłużyć za ilustrację problemu ideologizacji polityki, w tym wypadku w aspekcie polityki tożsamości oraz polityki migracyjnej. Z uwagi wszakże na fakt omówienia zawartych w niej spostrzeżeń przy okazji poprzednich cytowań spostrzeżenia te nie będą omawiane po raz kolejny.

[303] Na ten temat zob. szerzej T. L. Friedman, *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, Rebis, Poznań 2001; J. A. Scholte, *Globalization. A Critical Introduction.*, Palgrave Macmillan, New York 2005.

[304] A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość…* ss. 23-57.

[305] Por. O. Wæver, M. Kelstrup, *Europe and its nations: political and cultural identities*, w: *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, pod red. nauk. O. Wævera [i in.], Pinter Publishers, London 1993, ss. 61-92.

[306] Por. P. Gil, *Tendencje federalizacyjne w Unii Europejskiej…*

Wspomniani badacze uznali taką tożsamość także za sprzyjającą w kontekście tworzenia sprzyjających warunków dla nowych pokoleń imigrantów[307], którą to kwestię należy uznać za drugi z wspomnianych punktów przecięcia. Współcześnie podobne podejście reprezentuje także m.in. J. Huysmans, który pisał, iż w „postnarodowej Europie integracja polityczna nie jest oparta o tożsamość narodową, lecz o odwzajemnienia demokratycznych skłonności"[308]. Uzupełnieniem takiej wizji jest dla U. Becka „większa dawka kosmopolityzmu, który nadałby Europie charakter bardziej inkluzyjny"[309]. Jak wszakże zwraca uwagę M. G. Bartoszewicz, wbrew konstatacji J. Huysmansa w Europie mamy w istocie do czynienia z niedemokratycznym sposobem realizowania polityki migracyjnej przez elity europejskie[310]. Jak stwierdza J. Siewierski, „konstrukcja nowej, niezależnej i oderwanej od historii tożsamości europejskiej to typowy racjonalny projekt, w którym nie bierze się pod uwagę życzeń i nastawienia zwykłych obywateli będących w zamierzeniu konsumentami tożsamości skonstruowanej"[311]. W kontekście tym należy nawiązać do cytowanych wcześniej w odniesieniu do uwarunkowań kulturowych opinii A. Chabasińskiej, która mówi wręcz o „degradacji tożsamości narodowej" w świetle integracji europejskiej (dokładnie Unii Europejskiej)[312]. Można stwierdzić, iż kultura i polityka na poziomie globalnym przenikają do kultury i polityki na poziomie państwowym i narodowym, wprowadzając doń te samą logikę rozmywania, dekonstruowania i zastępowania tożsamości kulturowej innymi jej formami.

Jednocześnie w kontekście bezpieczeństwa i wpływu migracji na nie J. Huysmans zwraca uwagę na kulturowy i tożsamościowy wymiar bezpieczeństwa (obok wymiaru odnoszącego się do fizycznego przetrwania) oraz tendencję wśród mieszkańców UE do postrzegania imigrantów jako zagrożenia dla (partykularnych) tożsamości narodowych w związku z idącymi w ślad za nimi nowymi praktykami i

[307] Por. M. O. Heisler, Z. Leyton-Henr.y, *Migration and the links between social and societal security*, w: I*dentity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in.], ss. 160-162.
[308] J. Huysmans, *The Politics of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU.*, Routledge, New York 2006, s. 116.
[309] A. Wiktorska-Święcka, *Wyznaczanie granic i konstruowanie tożsamości Europy*, w: *Procesy interacyjne i dezinteracyjne w Europie. Podręcznik akademicki.*, pod red. nauk. A. Pacześniak i M. Klimowicz, OTO-Wrocław, Wroclaw 2014, s. 35.
[310] Por. M. G. Bartoszewicz, *Festung…,* dz. cyt., ss. 88-102.
[311] J. Siewierski, *Tożsamość europejska jako problem historii i współczesności*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace" 2013, nr. 2, s. 16.
[312] A. Chabasińska, *Państwo i…,* dz. cyt., s. 185.

wartościami[313]. Jak pisała M. G. Bartoszewicz, „decydującym wymiarem obecności imigrantów jest to, że ta grupa przekształca równowagę kulturową rdzennych mieszkańców Europy. Choć z pewnością nie ma formuły proporcjonalnej, proste liczby mogą zmienić tożsamość"[314]. Zmiana ta jest najczęściej utożsamiana z fragmentacją tożsamości narodowej oraz utratą wewnętrznej spójności danego państwa[315]. Są to niewątpliwie ważkie argumenty, aczkolwiek rodzą one pytanie o to, czy należy przez to rozumieć zmianę jakościową (treść tożsamości) czy raczej ilościową (liczbę osób, które ją „posiadają", a zatem zasięg jej oddziaływania). Niezależnie od tego o którą zmianę chodzi, obie należy uznać za poważne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego. Zmiana charakteru tożsamości narodowej wywołana w sposób sztuczny jako rezultat powodowanych ideologicznie działań politycznych może skutkować poważnym dysonansem w zbiorowej świadomości narodu, zaś niski zasięg jej oddziaływania oznacza brak wypełniania przez tożsamość narodową jej funkcji społecznych istotnych z perspektywy bezpieczeństwa narodowego.

Niezależnie od tego inną negatywną konsekwencją tak prowadzonej polityki migracyjnej oraz szerzej polityki tożsamości[316] są niektóre reakcje na to zjawisko, szczególnie zaś te, które wynikają z percepcji migracji jako źródła zagrożeń dla tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego i pociągają za sobą agresję. Zdaniem badaczy reakcje te są typowe dla państw, które cechuje etniczno-kulturowy model tożsamości narodowej, w przeciwieństwie do modelu obywatelskiego, w przypadku którego reakcje te są bardziej koncyliacyjne. Podkreślane jest także zróżnicowanie reakcji na zjawisko migracji w zależności od podstawy, na której oparta jest tożsamość narodowa[317]. W świetle takiego stanu rzeczy za ważny cel badawczy z

[313] Por. J. Huysmans, *The Politics of Insecurity*…, dz. cyt., s. 48. Por. także M. G. Bartoszewicz, O. Eibl, M. El Ghamari, *Securitising the future: Dystopian migration discourses in Poland and the Czech Republic*, „Futures" 2022, vol. 141, ss. 7-8.
[314] M. G. Bartoszewicz, *Festung…,* dz. cyt., s. 85.
[315] Por. J. M. Contreras, D. Nascimento, L. Simão, *Challenges to the nation-state in the context of European integration: an overview of the tension between citizenship rights and neoliberalism*, „European Politics and Society" 2018, vol. 19(2), s. 204; C. Sandelind *Constructions of identity, belonging and exclusion in the democratic welfare state*, „National Identities" 2018, vol. 20(2), s. 199.
[316] Przez którą J. Huysmans rozumie „politykę decydowania o tym kto należy do wspólnoty politycznej i w jaki sposób". J. Huysmans, *The Politics of Insecurity*…, dz. cyt., s. 107. Warto jednocześnie zaznaczyć, za M. Bernsteinem, iż skutkiem polityki tożsamości jest nie tyle łagodzenie co utrwalanie różnic. Por. M. Bernstein, *Identity Politics,* „Annual Review of Sociology" 2005, vol. 31, ss. 56, 62. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., ss. 83-84.
[317] Por. E. Lindstam, M. Mader, H. Schoen, *Conceptions of National Identity and Ambivalence towards Immigration*, „British Journal of Political Science" 2021, vol. 51, s. 95; L. E. Molina, J. Preddie, *"Threatening Others": National Identity and Group Threats Predict Immigration Policy*, „Analyses of Social Issues and Public Policy" 2020, vol. 20(1), s. 421; R. Mansbach, E. Rhodes, *The National State*

perspektywy bezpieczeństwa narodowego należy uznać obserwowanie zależności pomiędzy nim oraz poszczególnymi typami bezpieczeństwa związanymi bezpośrednio lub pośrednio z tożsamością narodową, tj. bezpieczeństwo kulturowe, bezpieczeństwo społecznościowe (*societal*) oraz ontologiczne (*ontological*), tak by uzyskany obraz obejmował możliwie jak najszersze spektrum przypadków i uwarunkowań. Jak zostało bowiem wskazane, w aspekcie uwarunkowań społeczno-politycznych zagrożenia dla tożsamości narodowej, które mogą następnie rzutować na poziom bezpieczeństwa narodowego, są pochodną złożonej konstelacji takich jak typ i forma państwa, charakter i podłoże tożsamości narodowej oraz cele i specyfika polityki prowadzonej przez władze państwowe w odniesieniu do określonych sfer życia społecznego.

Jak wspomniano wcześniej, polityczny aspekt uwarunkowań tożsamości narodowej można uznać za wspólny mianownik wszystkich tych, które zostały uwzględnione przez autora. Rozpatrując je w sposób zbiorczy jako elementy tej samej kategorii można w rezultacie przypisać im dwie fundamentalne cechy. Po pierwsze, dotyczą one nie tylko istoty tożsamości narodowej *per se*, lecz mają w równej mierze charakter relacyjny, tj. wiążą się z „pozycjonowaniem" danego narodu *vis-à-vis* innych, ugruntowując jego tożsamość poprzez oparcie się o odrębność (*distinctiveness*). Proces ten ma w dużej mierze charakter narracyjny lub, innymi słowy, dyskursywny, przez co należy rozumieć, że na bazie konkretnych uwarunkowań tożsamość nie tyle wyłania się w sposób samoistny i organiczny, ile jest konstruowana. Jej wymiar konstruktywistyczny bierze zatem górę nad wymiarem esencjonalnym, gdyż pomimo istnienia pewnych obiektywnych w swej naturze uwarunkowań tożsamości narodowej istnieje możliwość poddania ich manipulacji i wykorzystania dla celów politycznych. Z tym zaś wiąże się druga fundamentalna cecha analizowanych uwarunkowań, jaką jest ich polityczne podłoże. Oznacza to, iż natura polityki związana z walką o władzę oraz skłonnością do podziałów i konfliktów, a także dążenie do realizacji konkretnych celów politycznych (wynikających z tejże natury lub z innych przyczyn) stanowi czynnik pośredniczący pomiędzy uwarunkowaniami tożsamości narodowej i jej kształtowaniem. Nie oddziałują one na nią zawsze w sposób bezpośredni, lecz przeciwnie, ich oddziaływanie jest niejako „przefiltrowane" przez sferę polityki państwowej. Z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego taki stan rzeczy może mieć wysoce ambiwalentne konsekwencje.

---

and Identity Politics: State Institutionalisation and "Markers" of National Identity, „Geopolitics" 2007, vol. 12, ss. 443-454.

2.3. Elementy tożsamości narodowej

W niniejszym podrozdziale autor skupi się na analizie wspomnianych elementów oraz wyborze tych z nich, które w największym stopniu decydują o jego istocie oraz znaczeniu dla bezpieczeństwa narodowego. W celu uniknięcia sytuacji, w której zaprezentowany ich zbiór byłby ubogi i nieadekwatny, także pozostałe z nich (tj. te ważne dla właściwego rozumienia tożsamości narodowej jako takiej, bez odniesienia do problematyki bezpieczeństwa narodowego) zostaną wymienione, lecz bez oddawania ich opisowi i eksplikacji.

W celu przeprowadzenia analizy bieżącego zagadnienia w sposób uporządkowany poszczególne elementy tożsamości narodowej będą rozpatrywane w odniesieniu do modelu tej ostatniej autorstwa A. D. Smitha, stanowiącego jedno z najbardziej kompleksowych opracowań tej problematyki. Model ten, uzupełniony także o opis funkcji tożsamości narodowej (będących przedmiotem rozważań kolejnego podrozdziału), pozwala dokonać wstępnego rozgraniczenia pomiędzy elementami tożsamości narodowej kluczowymi z perspektywy ustalenia znaczenia tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego oraz tymi, które w tym zakresie kluczowe nie są. Smith wymienia pięć „fundamentalnych cech" tożsamości narodowej, do której zalicza „1. terytorium historyczne lub ojczyznę 2. wspólne mity i wspomnienia historyczne 3. wspólną masową kulturę publiczną 4. wspólne prawa i obowiązki wszystkich członków 5. wspólną gospodarkę wraz z terytorialną mobilnością tychże członków"[318]. Porównanie powyższej listy cech z przywołaną wcześniej definicją narodu tego samego autora (zob. przypis 217) wskazuje, iż zakres znaczeniowy obu pojęć, tj. tożsamości narodowej i narodu, jest dlań ekwiwalentny. Podejście to sugeruje, iż właściwie pojmowana tożsamość narodowa powinna odzwierciedlać funkcjonowanie narodu w całej jego złożoności. Koresponduje ono z przyjętym wcześniej rozumieniem pojęcia kultury autorstwa R. Bierstedta, zgodnie z którym kultura jest niczym innym jak całokształtem życia ludzkiego, a zatem obejmuje ona w równym stopniu wymiar materialny jak i niematerialny (idealny). Tym samym z punktu widzenia Smitha i opracowanego przezeń modelu tożsamość narodowa powinna wykraczać zarówno poza diadę *Kulturnation* i *Staatnation*, uwzględniając tym samym tak istotne atrybuty wspólnoty narodowej jak np. jej aktywność gospodarczą oraz zespół praw i obowiązków. Jakie wszakże kryterium należy przyjąć dla przeprowadzenia procedury

[318] A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., s. 14.

wyabstrahowania elementów tożsamości narodowej o kluczowym znaczeniu dla bezpieczeństwa narodowego?

Rozróżnienie to, w przekonaniu autora, dokonane powinno być poprzez odwołanie do zagadnienia poruszonego w pierwszym podpunkcie bieżącego rozdziału, tj. istoty tożsamości narodowej. Jak wskazano, istota ta jest złożona w swoim charakterze, a sprowadzenie jej do pojedynczego aspektu jest zadaniem trudnym lub być może nawet niemożliwym. Można wprawdzie spotkać się z opinią, iż aspektem takim może być identyfikacja (zob. przypis 221), lecz takie podejście oznaczałoby niewątpliwie zbyt daleko idące uproszczenie. Rozwiązania tej trudności należy zatem szukać w syntezie. Z tej perspektywy różne aspekty tożsamości można pogrupować w co najmniej dwie kategorie, z których pierwsza dotyczyłaby odpowiedzi na pytanie co to znaczy posiadać określoną tożsamość (narodową) i w czym ona się przejawia, druga zaś pytania o sposób jej powstawania i funkcjonowania. W świetle powyższego bardziej fundamentalne znaczenie należy przypisać tym elementom tożsamości narodowej, które dotyczą jej jakościowego aspektu jako atrybutu danej zbiorowości. Mówiąc zwięźle, dla zrozumienia znaczenia tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego istotne jest przede wszystkim to, co oznacza dla wspólnoty narodowej posiadanie wspólnej zbiorowej tożsamości; nie zaś to jak tożsamość ta jest wytwarzana i wykorzystywana przez tę wspólnotę. Kryterium to pozwala stwierdzić, iż spośród pięciu cech tożsamości narodowej wymienionych przez A. D. Smitha za istotne z perspektywy rozważanej tu relacji należy uznać ojczyznę, pamięć oraz kulturę. Wynika to z tego, że to właśnie one decydują o specyfice danego narodu; zaś pozostałe dwie, tj. prawa i obowiązki oraz gospodarka, pełnią w większym stopniu rolę utylitarną, a zatem decydują raczej o prakseologicznym aniżeli o ontycznym wymiarze istnienia narodu. Warto jednakże podkreślić, iż model narodu (wraz z wynikającą zeń odmianą tożsamości narodowej) określany jako *Staatnation* (według nomenklatury F. Meinecke) lub też zachodni/obywatelski model narodu należy rozpatrywać szerzej i tym samym dostrzegać zawarty w nim komponent wolicjonalny, na co zwraca uwagę S. Shulman. W swoim modelu tożsamości narodowej wyodrębnia on trzy jej subkategorie, tj. tożsamość obywatelską (*civic identity*), tożsamość kulturową (*cultural identity*) oraz etniczność (*ethnicity*). Pośród elementów tej pierwszej wymienia m.in. wolę i zgodę

(*will and consent*)[319], które wiąże on z koncepcją tożsamości narodowej jako codziennego plebiscytu (*daily/everyday plebiscite*) E. Renana, twierdząc jednocześnie, że ów aspekt woluntarystyczny charakterystyczny jest jedynie dla obywatelskiego modelu narodu, nie zaś dla modelu kulturowego lub etnicznego, opartych o kryteria takie jak religia, język czy pochodzenie[320]. Zdaniem autora podejście to nie jest w pełni uzasadnione przynajmniej w odniesieniu do Polski, w której pośród osób i środowisk reprezentujących światopogląd prawicowo – narodowy (nacjonalistyczny) dość często można spotkać się z poglądem, iż głównym kryterium przynależności do polskiej wspólnoty narodowej („polskości)" jest nie pochodzenie czy język, lecz podzielanie polskich wartości i kultury narodowej. Osoby takie często odwołują się w debacie publicznej do stanowiska W. Lutosławskiego, zgodnie z którym „do polskiego narodu należą spolszczeni Niemcy, Tatarzy, Ormianie, Cyganie, Żydzi, jeśli żyją dla wspólnego ideału Polski. (…) Murzyn lub czerwonoskóry może zostać prawdziwym Polakiem, jeśli przejmie dziedzictwo duchowe polskiego narodu, zawarte w jego literaturze, sztuce, polityce, obyczajach i jeśli ma niezłomną wolę przyczyniania się do rozwoju bytu narodowego Polaków"[321].

Można w konsekwencji stwierdzić, iż kwestia dokonania wyboru w odniesieniu do tożsamości ma znaczenie fundamentalne niezależnie od typu (modelu), którego członkowie dokonują takiego wyboru[322]. Osobną kwestią są natomiast przesłanki, które stoją za jego dokonaniem. Zgodnie z powyższym założeniem dotyczącym koncentracji na elementach tożsamości narodowej pozwalających w największym stopniu określić jej specyfikę w przypadku danego narodu, należy dokonać dwojakiego ustalenia. Po pierwsze, należy określić przedmiot dokonywanego przez jej członków wyboru. Biorąc pod uwagę elementy poszczególnych typów tożsamości wyszczególnione przez S. Shulmana można zadać sobie pytanie czy członkowie narodu charakteryzującego się obywatelskim typem tożsamości identyfikują się z nim w oparciu o wybór jako wartości np. samego obywatelstwa, terytorium czy też instytucji i praw politycznych? W przypadku zaś narodu

[319] S. Shulman, *Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism*, „Comparative Political Studies", vol. 35(5), ss. 559, 561, 566. Za: R. Grotenhuis, *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2016, s. 127.
[320] Tamże, ss. 559, 566. Koncepcja ta znajduje wyraźny oddźwięk w cytowanej wcześniej wielokrotnie pracy D. McCrone'a i F. Bechhofera.
[321] W. Lutosławski, *Posłannictwo polskiego narodu*, Wydawnictwo Rój, Warszawa 1939, s. 23–24.
[322] Stawia to pod znakiem zapytania zasadność uznania przez Shulmana woli i zgody za element tożsamości zamiast mechanizmu jej wyboru. Jak bowiem uznać inne czynniki za element tożsamości narodowej jeśli nie w drodze aktu woli?

ufundowanego na tożsamości kulturowej konieczne jest ustalenie czy wartością tą jest np. język czy też tradycja?[323] Po drugie zaś, niezbędne jest stwierdzenie czy dana wartość została uznana za podstawę tożsamości narodowej w oparciu o przekonanie, iż to właśnie ona najlepiej wyraża charakter narodowy czy też np. ideologii politycznej[324]? Dopiero połączenie odpowiedzi na oba pytania pozwala stwierdzić, które elementy tożsamości narodowej wypełniają kryterium kluczowego znaczenia dla określenia specyfiki wspólnoty narodowej, której dotyczą. Co za tym idzie, ustalenia te mają dużą wagę z punktu widzenia zarówno polityki tożsamości, jak i polityki bezpieczeństwa narodowego, szczególnie zaś w przypadku dążenia do osiągnięcia efektu synergii między nimi. Jeśli bowiem tożsamość narodowa będzie traktowana jako ważny czynnik z punktu widzenia praktyki (a nie jedynie teorii) kształtowania bezpieczeństwa narodowego, to skuteczność tej ostatniej będzie w części zależna od wzmacniania tych elementów tożsamości narodowej, które w największym stopniu przyczyniają się do obecności w indywidualnej i zbiorowej świadomości społecznej przekonania o konieczności dbania o bezpieczeństwo narodowe (rozumiane jako bezpieczeństwo wspólnoty).

Trzeci z wymienionych elementów, jakim jest szeroko pojęta kategoria kultura, wymaga również bardziej szczegółowego ujęcia. W literaturze przedmiotu zawierającej enumeracje elementów tożsamości narodowej na uwagę zasługuje klasyfikacja autorstwa J. Szmyda. Pisał on o kształtowaniu tożsamości narodowej przez „zespół różnorakich i zmiennych czynników", wśród których dominują przede wszystkim te o charakterze kulturowym i etnicznym, wpisujące się zatem w model *Kulturnation*[325]. Wymienia on zatem „wspólne dzieje społeczeństw, wspólna historia narodowa, wspólna tradycja, kultura, religia, obyczajowość"[326]. W tym miejscu należy poczynić dwie uwagi. Po pierwsze, lista ta spełnia postulat uszczegółowienia dwóch ogólnych kategorii wymienionych przez Smitha, tj. historii i kultury, aczkolwiek pośród wymienionych czynników, za wyjątkiem zapewne języka[327], trudno dostrzec takie,

[323] S. Shulman, *Challenging the Civic/Ethnic…,* dz. cyt., s. 127.
[324] *Nota bene* będącej zdaniem uznawanej S. Shulmana elementem tożsamości obywatelskiej. Obserwacja ta wskazuje, iż rozłączność elementów poszczególnych typów tożsamości narodowej jest wątpliwa.
[325] Brakuje zaś wśród nich zupełnie takich, które można uznać za właściwe dla modelu *Staatnation*. Por. J. Szmyd, *Tożsamość a…,* dz. cyt., s. 27.
[326] Tamże, s. 27.
[327] Tamże, s. 27. Element ten, aczkolwiek sam w sobie mający fundamentalne znaczenie dla tożsamości narodowej, szczególnie w świetle jej modelu etniczno-językowego (opisanego przez A. D. Smitha), nie ma jednakże znaczenia kluczowego z perspektywy jej związków z bezpieczeństwem narodowym, a to z uwagi na brak wyraźnych zagrożeń dla języka narodowego jako elementu wspomnianej tożsamości. W poprzednich stuleciach polityka ekspansji mocarstw nierzadko zawierała komponent wynaradawiania w

które znacząco zmieniałyby zaprezentowane do tej pory rozumienie specyfiki tożsamości narodowej. Po drugie jednakże, co znacznie ważniejsze z punktu widzenia związków między tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym, wymienione czynniki historyczne i kulturowe, jak można zauważyć, zdają się tworzyć pewne kontinuum. Jego istnienie narzuca pewne ograniczenia dla widocznej w literaturze przedmiotu tendencji do tworzenia takich modeli tożsamości narodowej, które oparte są o przyjęte apriorycznie założenia co do statusu ontycznego jej samej oraz szerszej rzeczywistości społeczno-politycznej. W efekcie różnice między tymi modelami (dokładniej zbiorami ich desygnatów) są ostre, przez co sprawiają one wrażenie wysoce abstrakcyjnych i dość sztucznych konstruktów teoretycznych, jedynie w niewielkim stopniu odwzorowujących rzeczywistość społeczną. Wracając jednakże do opracowania J. Szmyda w kontekście analizy elementów tożsamości narodowej, ważniejsze jest zwrócenie przezeń uwagi na aspekt psychologiczny, przez który rozumie on psychikę lub „duszę narodową", definiowaną przezeń z kolei jako „określony syndrom względnie trwałych i zarazem swoistych cech umysłowości i postępowania danej zbiorowości narodowej, wspólnych cech osobowych i postaw ukształtowanych we wspólnej historii narodowej i tradycji…"[328].

Aspekt ten, który można określić także mianem świadomościowego, znajduje swoje rozwinięcie w literaturze przedmiotu. C. Tulio-Altan wymienia pięć elementów tożsamości narodowej, którymi są kolejno epos, ethos, logos, genos i jako ostatni topos, tj. wyobrażenia symboliczne na temat ojczyzny[329]. Aspekt ten koresponduje z naturą samego narodu jako wspólnoty wyobrażonej (*imagined community*) w ujęciu B. Andersona. Jak zostało jednakże zaznaczone w pierwszym podrozdziale poświęconym istocie tożsamości narodowej, przymiotnik „świadomościowy" odnosi się także do uświadamiania sobie istnienia i posiadania tożsamości narodowej (o konkretnej treści) przez członków narodu oraz do ukierunkowania przez nich swej świadomości na naród wraz z jego specyfiką oraz fakt uczestnictwa w nim, co można dostrzec w przywoływanych wcześniej badaniach D. McCrone'a i F. Bechhofera. Oznacza to zatem proaktywną postawę względem tożsamości narodowej (zob. przypis 127),

stosunku do podbijanych narodów za pośrednictwem siłowego narzucania im własnego języka, przy jednoczesnym uniemożliwianiu posługiwania się oraz nauczania języka rodowitego. W dzisiejszych czasach tego typu zagrożenie dla języków narodowych ustąpiło miejsce oddziaływaniu kultury masowej, która przekłada się negatywnie na kompetencje językowe w zakresie posługiwania się językami narodowymi. Nie stanowi ono jednak zagrożenia mogącego doprowadzić do zaniku tychże języków

[328] Tamże, ss. 18, 27.

[329] Zob. C. Tulio-Altan, *Etnos e Civiltà. Identità etniche e valori democratici*, Feltrinelli, Milano 1995, s. 21. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 139.

stanowiącej zdaniem G. Dijkinka podstawę formułowania misji narodowej oraz korespondującej z nią wizji geopolitycznej, których celem jest m.in. zwiększenie poziomu bezpieczeństwa narodowego. Analiza poszczególnych elementów tożsamości narodowej wskazuje zatem jasno, że obok tych związanych z jej „obiektywnymi" składnikami nie mniej istotne są także te dotyczące jej percepcji i waloryzacji. Tego typu elementy dominują w modelu zaproponowanym przez L. Kołakowskiego, na który składają się „substancja, pamięć, antycypacja, ciało i świadomość określonego początku" [330] . Jeden z nich, mianowicie antycypacja, wzbogaca wydatnie dotychczasowy zbiór elementów istotnych z punktu widzenia rozpatrywanego związku pomiędzy dwoma zmiennymi (tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe). Jak pisał Kołakowski, „zarówno jednostka, jak i naród są zorientowane na przyszłość, niepokoją się o to, co może się im przydarzyć, starają się utwierdzić swój byt i zabezpieczyć przed ewentualnymi przeciwnościami losu, myślą w kategoriach jutrzejszych interesów."[331] Nie należy przy tym zapominać, iż te ostatnie również powinny być traktowane jako jeden z głównych elementów tożsamości narodowej, na co zwraca uwagę A. Kaganiec-Kamieńska. Badaczka ta pisała, iż „wyrazem tożsamości narodowej jest uznawanie wspólnych interesów, dążeń i oczekiwań"[332]. Tożsamość narodowa rozciąga się zatem na wszystkie trzy perspektywy czasowe, tj. przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Traktując teraźniejszość jako punkt wyjścia, odwołanie się do przeszłości pozwala zrozumieć sens bycia sobą (w wymiarze jednostkowym i wspólnotowym), zaś sięgnięcie ku przyszłości pozwala zrozumieć, iż wyrastająca z przeszłości tożsamość implikuje zobowiązanie do zapewnienia bezpieczeństwa tejże wspólnocie. Kwestię tę podkreśla dobitnie A. Skrabacz, wskazują na szereg „potrzeb człowieka i grup społecznych w obszarze bezpieczeństwa". Za najważniejsze z nich z punktu widzenia badania wpływu tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe należy uznać „potrzebę partycypacji wszystkich interesariuszy bezpieczeństwa w jego budowie" (a zatem również, a być może przede wszystkim, obywateli państwa i członków wspólnoty narodowej) oraz „potrzebę pobudzania aktywności społecznej na rzecz bezpieczeństwa w świecie społecznym (…)"[333]. Tożsamość narodowa stanowi zatem dodatkowe uzasadnienia dla dążenia do osiągnięcia, utrzymania i zwiększenia

[330] L. Kołakowski, *O tożsamości…,* dz. cyt., s. 48.
[331] Tamże, s. 50.
[332] A. Kaganiec-Kamieńska, *Tożsamość na pograniczu kultur. Meksykańska grupa etniczna w Stanach Zjednoczonych*, Universitas, Kraków 2008, s. 91.
[333] A. Skrabacz, *Kapitał społeczny w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2025, ss. 40-41.

poziomu bezpieczeństwa narodowego, które staje się naturalną konsekwencją identyfikowania się ze wspólnotą narodową, traktowaną jako wartość.

2.4. Funkcje tożsamości narodowej

W kontekście niniejszego zagadnienia za punkt wyjścia przyjęty zostanie model autorstwa A. D. Smitha, w którym dokonał on podziału funkcji tożsamości narodowej na dwie kategorie, mianowicie funkcje zewnętrze oraz wewnętrzne. Do pierwszej zaliczył funkcję terytorialną, ekonomiczną, polityczną oraz legitymizacji wspólnych praw i obowiązków; zaś do drugiej funkcję socjalizacji obywatelskiej, wytwarzanie więzi społecznej za pośrednictwem podzielanych wartości, symboli i tradycji oraz definiowania i umiejscawiania siebie (w rozumieniu jednostkowym) w świecie[334]. Jak widać, funkcje te są w dużej mierze paralelne względem zbioru elementów narodu i tożsamości autorstwa tego samego badacza. Określenie *per analogiam* funkcji kluczowych w kontekście znaczenia tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego komplikuje wszakże wprowadzony przez Smitha podział, którego kryterium nie zostało wprawdzie wskazane *explicite*, aczkolwiek w świetle wzmianki o ich „konsekwencjach" można przyjąć, iż miał on na myśli niejako „adresatów" oddziaływania tychże konsekwencji (grupy i jednostki) oraz zasięg tegoż oddziaływania[335]. Wspomniane utrudnienie wynika z faktu, na który zwraca uwagę W. Kitler, pisząc w kontekście „funkcji państwa w dziedzinie bezpieczeństwa", iż „żadna z nich nie jest funkcją odrębną i samoistną, szczególnie gdy chodzi o zagadnienie bezpieczeństwa"[336]. Zatem zmienna, jaką jest samo bezpieczeństwo rozumiane jako wartość, znosi lub też przekracza granice pomiędzy funkcjami wytworzone przez wprowadzenie powyższego podziału, stając się kryterium o znaczeniu nadrzędnym. Podział ten wszakże zasługuje na uwzględnienie w dalszej analizie, co wymaga jednakże powiązania kategorii tożsamości narodowej (wraz z pełnionymi przez nią funkcjami) z państwem jako instytucją odpowiedzialną za projektowanie i realizowanie polityki bezpieczeństwa narodowego. Jest to zasadne z uwagi na treść samych funkcji wskazanych przez Smitha. Za funkcje istotne z perspektywy przedmiotu badań uznać należy przede wszystkim funkcję terytorialną, wytwarzania więzi społecznej oraz

[334] Zob. A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., ss. 16-17.
[335] Tamże, s. 16
[336] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System.,* Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011, s. 76.

definiowania i umiejscawiania siebie (jednostek) w świecie. Jak łatwo zauważyć, funkcje te obejmują oba fundamentalne wymiary tożsamości (narodowej) omówione w poprzednich podrozdziałach, którymi są *sameness* (jednakowość) oraz *distinctiveness* (odrębność).

Nasuwa się w tym miejscu wszakże pytanie o związek wymienionych funkcji z bezpieczeństwem narodu. Pomimo podziału pomiędzy poszczególnymi funkcjami ich treść pozwala stwierdzić, że tożsamość służy osiąganiu bezpieczeństwa narodu nie tylko w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym, lecz także w aspekcie fizycznym (militarnym) i społecznościowym (co można przyrównać do aspektu tożsamościowego). Mówiąc zwięźle, tożsamość definiuje naród poprzez jego związek z terytorium, konsoliduje wewnętrznie za pośrednictwem kultury, a także ukierunkowuje na otoczenie zewnętrzne. Funkcjonowanie narodu w każdym z tych trzech „wektorów" czy też obszarów związane jest z bezpieczeństwem. Związek ten ma dwojaki charakter, podobnie jak samo bezpieczeństwo, które należy w tym kontekście rozumieć (jak wskazano powyżej) w sposób fizyczny (militarny) i tożsamościowy. Z jednej bowiem strony dla wartością *nomen omen* egzystencjalną jest przetrwanie i bezpieczeństwo fizyczne (militarne) [337], z drugiej natomiast w nie mniejszym stopniu jest nią przetrwanie w wymiarze tożsamościowym i bezpieczeństwo ontologiczne.

Powyższe dychotomie w zakresie funkcji tożsamości narodowej należy dodatkowo uzupełnić o rozróżnienie pomiędzy jej (tożsamości) wymiarem jednostkowym i zbiorowym, bez którego model A. D. Smitha, jakkolwiek użyteczny w odniesieniu do narodu jako całości, nie może być uznany za wyczerpujący. Wartościowym uzupełnieniem są spostrzeżenia poczynione przez A. Ostafińską-Konik, której zdaniem „tożsamość narodowa dzięki afiliacji narodowej daje jednostce poczucie przynależności, zasadnicze dla elementarnej struktury osobowości oraz poczucie bezpieczeństwa. (…) Potrzeba przynależności człowieka do jakiejś trwałej wspólnoty pozwala mu eliminować lub minimalizować poczucie samotności." [338] Z punktu widzenia bezpieczeństwa ważniejsza jest jednakże kolejna wymieniona przez nią funkcja, dzięki której jednostki są w stanie zaspokajać „potrzebę orientacji

[337] Zdaniem F. Fukuyamy brak tożsamości narodowej lub jej słabość stanowi źródło wojen domowych, utraty integralności przez państwa lub nawet ich rozpadu. Silna tożsamość narodowa jest z kolei warunkiem licznych korzyści natury gospodarczej i politycznej. Por. F. Fukuyama, *Why National Identity Matters*, w: *National Identity and Social Cohesion*, pod red. nauk. N. Holtuga i E. M. Uslanera, ECPR Press, Colchester 2021, ss. 23-25.
[338] A. Ostafińska-Konik, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 139.

aksjologicznej" i tym samym „wybierać sensowny model życia"[339]. Jeśli owa orientacja i ów model obejmują identyfikację z narodem (uważaną przez niektórych autorów za równoznaczną z samą tożsamością) oraz internalizację wartości narodowych, to w rezultacie istnieje podstawa do wysunięcia hipotezy, że jednostki takie będą bardziej skłonne do angażowania się w działania na rzecz zapewnienia wysokiego poziomu bezpieczeństwa narodowego. Hipotezę tę uwiarygadnia pogląd K. Warmińskiej na temat funkcji tożsamości narodowej w wymiarze jednostkowym. Spośród licznych elementów tejże funkcji, traktowanych zbiorczo, na uwagę zasługuje wzmianka o „zaspakajaniu psychologicznej potrzeby osobistego bezpieczeństwa"[340]. Można zatem mówić o istnieniu swoistego kontinuum relacji między tożsamością i bezpieczeństwem, rozciągającego się od poziomu jednostkowego, przez poziom wspólnoty narodowej *per se*, a skończywszy na jej politycznej emanacji w postaci państwa, które stanowi także podmiot polityki międzynarodowej. Ową pośredniczącą rolę tożsamości narodowej i zarazem „rozciągniecie" spektrum oddziaływania tożsamości narodowej w stronę środowiska międzynarodowego, dostrzega A. Grzywacz, której zdaniem „znaczenia tożsamości narodowej nie należy redukować do roli między jednostką i społeczeństwem, bowiem jest to również łącznik między społeczeństwem a światem zewnętrznym", zaś „związek między tożsamością narodową a polityką zagraniczną jest dialektyczny"[341].

Mówiąc o funkcjach tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego, szczególnie zaś w odniesieniu do sfery polityki zagranicznej, której tożsamość narodowa jest jedną z ważniejszych przesłanek, myślimy o skutkach nie tylko istnienia tejże tożsamości w indywidualnej i zbiorowej świadomości obywateli oraz tworzonej przez nich wspólnoty narodowej, lecz także posługiwania się nią jako narzędziem przez elity polityczne. Takie skutki nie są zaś wyłącznie pozytywne i nie dają się sprowadzić jedynie do wykorzystania tożsamości narodowej do konsolidowania narodu, wzmacniania morale jego członków oraz wyznaczania misji, interesów i celów na arenie międzynarodowej. Jako że tożsamość narodowa nie może istnieć bez odrębności (*distinctiveness*) pomiędzy tymi, którzy należą do danego narodu, oraz tymi,

[339] Tamże, s. 140.
[340] K. Warmińska, *Tatarzy polscy. Tożsamość religijna i etniczna.*, Universitas, Kraków 1999, s. 25-26. Za: K. Waszczyńska, *Wokół problematyki…* s. 59.
[341] A. Grzywacz, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 32.

którzy znajdują się poza jego granicami[342], w istnieniu tej cechy należy upatrywać źródła potencjalnych negatywnych konsekwencji jej oddziaływania na stosunki społeczne w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. O ile istnienie różnic między poszczególnymi zbiorowościami jest zjawiskiem naturalnym i jako takie może być uznane za czynnik o wpływie neutralnym na bezpieczeństwo narodowe, o tyle wszelkie przejawy działań ukierunkowanych na pogłębianie owych różnic oraz ich instrumentalizacje w celach politycznych stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Zjawisko takie określane jest najczęściej angielskim terminem *Othering*, który można przetłumaczyć jako „traktowanie osób spoza (naszej) grupy jako innych i zarazem gorszych od nas i od pozostałych członków tejże grupy". F. Dervin przez pojęcie to rozumie, w ujęciu socjologicznym, „różnicujące dyskursy, które prowadzą do moralnego i politycznego osądu co do wyższości i niższości pomiędzy „nami" i „nimi""[343]. Jak pisał K. I. Hagren, „konstrukcje tożsamości narodowej przeplatają się z konstrukcjami Innego"[344], które to konstrukcje, jak zostało to pokazane na przykładzie Szwecji, wykorzystują rozmaite kryteria pozwalające określić wspomnianych Innych jako gorszych od Nas[345]. Warto jednakże zauważyć, iż dyskursywne konstruowanie tożsamości narodowej[346] może opierać się także na odwrotnym kategoryzowaniu obu stron relacji, przez co należy rozumieć przypisywanie niższości (*inferiority*) nie Innemu, lecz „Sobie" (*Self*). Jak wskazuje S. Suzuki w odniesieniu do Chin, istotnym elementem konstrukcji tożsamości narodowej tego państwa jest jego wiktymizacja w kontekście stosunków politycznych pomiędzy nimi a Japonią[347]. Tego typu podejście do

[342] Zdaniem P. Schlesingera „mówienie o tożsamości wymaga od nas analizowania procesów włączania i wyłączania". P. Schlesinger, *On national identity. Some conceptions and misconceptions criticized*, „Social Science Information" 1987, vol. 26(2), s. 260. Za: P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 374.

[343] F. Dervin, *Discourses of Othering*, w: *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction. Vol. 1.*, pod red. nauk. K. Tracy, C. Ilie i T. Sandela, Willey, New York 2015, s. 2.

[344] K. I. Hagren, *Othering in discursive constructions of Swedish national identity, 1870–1940*, „Critical Discourse Studies" 2022, vol 19(4), s. 385

[345] Tamże, ss. 389-396. Por. także P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 157.

[346] Autor wspominał do tej pory wielokrotnie o zagadnieniu konstruowania tożsamości narodowej. W tym miejscu warto przywołać pogląd K. Stemplewskiej-Żakowicz, która zwraca uwagę na fakt, iż w paradygmacie konstruktywistycznym tożsamość pojmowana jest jako proces, a dodatkowo w ujęciu narracyjnym „tożsamość można (…) widzieć (…) jako proces wypełniania osobistą treścią ogólnych wzorców, pochodzących ze wspólnego kulturowego repertuaru." K. Stemplewska-Żakowicz, *Koncepcje narracyjnej tożsamości. Od historii życia do dialogowego „Ja"*, w: *Narracja jako sposób rozumienia świata*, pod red. nauk. J. Trzebińskiego, Gdańskie Wydawnidctwo Psychologiczne, Sopot 2001, ss. 82, 113. Na temat konstruktywistycznego wymiaru tożsamości narodowej (aczkolwiek na przykładzie imigrantów) zob. K. Andrejuk, *Czy brak naturalizacji wyklucza nową tożsamość narodową? Konstruowanie tożsamości narodowej w narracjach wieloletnich migrantów bez obywatelstwa polskiego.*, „Przegląd Socjologii Jakościowej" 2015, tom 11, nr 4.

[347] Por. S. Suzuki, *The importance of 'Othering' in China's national identity: Sino-Japanese relations as a stage of identity conflicts*, „The Pacific Review", vol. 20, (1), ss. 25, 37.

treści konstruowanej tożsamości narodowej, aczkolwiek praktykowane w licznych przypadkach, czego jaskrawym przykładem jest często i burzliwie dyskutowana skłonność Polaków do martyrologizacji swej tożsamości narodowej i celebrowania raczej klęsk aniżeli wiktorii (w tym np. Powstania Warszawskiego), może istotnie wzmacniać samą tożsamość narodową, trudno jednakże sądzić, by służyło podnoszeniu poziomu bezpieczeństwa narodowego, jeśli za jego ważny składnik uznamy morale narodowe.

2.5. Tożsamość narodowa jako wartość

W świetle dotychczasowych rozważań można dojść do przekonania, że znaczenie tożsamości narodowej jako atrybutu narodu niezbędnego dla zapewnienia jego spójności, bezpieczeństwa i przetrwania zostało potwierdzone i uzasadnione w stopniu dostatecznym, by uznać ją za samoistną wartość narodową. Pogląd ten nie jest wszakże powszechnie formułowany *explicite* w literaturze przedmiotu. Można w niej spotkać się ze stwierdzeniami, iż tożsamość narodowa składa się z określonych wartości[348]; lub też, że posiada ona pewną wartość jako atrybut zbiorowości, która ją posiada[349]. Co ważne, samo uznanie tożsamości narodowej za wartość wymaga niewątpliwie doprecyzowania. Należy bowiem określić znaczenie terminu wartość na płaszczyźnie językowej oraz w dziedzinie nauk społecznych, jak również wskazać na typ wartości, jaką tożsamość narodowa miałaby być.

Według Słownika Języka Polskiego PWN termin ten posiada kilka znaczeń, z których trzy mają zastosowanie w niniejszych rozważaniach. Przez wartość należy zatem rozumieć: po pierwsze, „cechę tego, co jest dobre pod jakimś względem"; po drugie „posiadanie zalet"; i wreszcie po trzecie „zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych"[350]. Można więc stwierdzić, iż powyższe definicje korespondują ze wspomnianymi sposobami pojmowania i problematyzacji tożsamości narodowej w literaturze przedmiotu. Jak widać, jako wartość jest ona związana z wymiarem aksjologicznym, stanowiąc swoisty drogowskaz

[348] Por. m.in. A. Kłoskowska, *Kultury narodowe…,* dz. cyt., s. 100; A. Chabasińska, *Państwo i…,* dz. cyt., s. 181; R. Kisiel, M. Kamiński, K. Idźkowska, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 369.
[349] Jak pisał P. Ścigaj, tożsamość narodowa „jest cenionym dobrem, które może podtrzymać wspólnotę rozrywaną przez ruchy i organizacje domagające się uznania i politycznych praw". P. Ścigaj, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 156.
[350] Za: internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „wartość", https://sjp.pwn.pl/szukaj/wartość [dostęp: 10.04.2025]

moralny dla członków narodu, uznających ją za ważną część ich całościowej tożsamości personalnej. Tak rozumiana tożsamość stanowi jedno z imponderabiliów, a podążać za nią to tyle co kierować się w swoim postępowaniu pewną syntezą poszczególnych wartości narodowych, które zebrane w całość tworzą tożsamość członków narodu. Ponadto, tożsamość może być uznawana za wartość *per se*, a zatem za wartość autoteliczną. Wartościowe jest zatem samo jej istnienie jako jednego z głównych atrybutów narodu, do których można zaliczyć także jego terytorium czy język, niezależnie od ich własnej charakterystyki. Wreszcie, tożsamość narodowa jawi się jako coś pozytywnego z punktu widzenia członków narodu z uwagi na fakt, iż stanowi ona *conditio sine qua non* istnienia narodu, jego kulturowej i społecznej spójności i stabilności. Oprócz tej podstawowej roli, pełni ona także inne funkcje jak np. te wskazane przez Smitha w jego klasyfikacji, co w efekcie przydaje jej wartości, którą można określić jako „instrumentalną"[351].

Ów aspekt rozumienia wartości, który można także określić mianem funkcjonalnego, znaleźć można w klasycznej definicji autorstwa J. Szczepańskiego, który przez termin ten rozumie „dowolny przedmiot materialny czy idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do którego jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu i dążenie do jego osiągania odczuwają jako przymus"[352]. Definicja ta, obejmująca trzy elementy składające się na wartość, mianowicie szacunek, rolę i przymus, każe nam zastanowić się nad możliwością traktowania tożsamości narodowej, stanowiącej swego rodzaju fakt społeczny, jako wartości autotelicznej. Warto przy tym zauważyć, że również przytoczone powyżej definicje słownikowe dają asumpt do rozumienia wartości jako czegoś, co uznajemy za dobre z jakiegoś konkretnego powodu, którym to powodem jest często właśnie pełniona przez daną wartość rola i wywierane przez nią skutki. Co więcej, tożsamość narodowa przynależy do kategorii tożsamości zbiorowych i jako przedmiot badań niniejszej rozprawy jest rozpatrywana w kontekście roli odgrywanej przez nią w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego. *De facto* jest ona zatem badana w jej aspekcie funkcjonalnym i utylitarnym, nie zaś z punktu widzenia jej walorów aksjologicznych i kulturowych samych w sobie.

[351] Por. B. Dziemidok, *Tożsamość narodowa a sztuka i nowe media w epoce globalizacji*,. „Kultura i Społeczeństwo" 2002, tom 46(1), s. 60. Za: R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się…,* dz. cyt., s. 63.
[352] J. Szczepański, *Elementarne pojęcia*…, dz. cyt., s. 58.

Powiązanie tożsamości narodowej (rozumianej jako wartość) z bezpieczeństwem narodowym jest nierozerwalnie związane z systemem tego ostatniego, którego funkcjonowanie wyznacza prawo bezpieczeństwa narodowego, za którego najważniejszą część W. Kitler uznaje Konstytucję RP[353]. Jak wskazuje w swoim opracowaniu J. Sobczak, „dziedzictwo narodowe jawi się jako wartość konstytucyjna", zaś „kultura, pojmowana w Art. 6 konstytucji jako „źródło tożsamości narodu polskiego", jest niewątpliwie jedną z części składowych dziedzictwa narodowego"[354], w związku z czym można stwierdzić, że również sama tożsamość narodowa jest z punktu widzenia ustawy zasadniczej atrybutem narodu zasługującym na ochronę, a zatem posiadającym wartość (będącym wartością?). Ta zaś, w świetle Art. 6. 1. Konstytucji RP, mówiącym o kulturze nie tylko jako „źródle tożsamości narodu polskiego", lecz także „jego trwania"[355], wydaje się być związana z bezpieczeństwem narodu (narodowym). Ujęcia tożsamości narodowej jako wartości można także znaleźć w Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej oraz w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2020 r. Pierwszy z dokumentów w kontekście społecznego potencjału bezpieczeństwa wymienia tożsamość narodową jako czynnik warunkujący ten pierwszy oraz wskazuje, iż „każdy naród rozwija i kultywuje wartości oraz pamięć o swojej historii, które wyróżniają go spośród innych i stanowią fundament, na którym powstaje z jednej strony przeświadczenie o jego odrębności wobec obcych, z drugiej zaś – poczucie przynależności do danej zbiorowości, posiadającej wspólną świadomość i doświadczenie historyczne. Określane jest to mianem tożsamości narodowej, a jej istotnym wyznacznikiem jest dziedzictwo narodowe (kultura narodowa) i przekonanie o konieczności jego upamiętniania i przekazywania kolejnym pokoleniom"[356].

W drugim zaś tożsamość narodowa (obok dziedzictwa narodowego) wymieniana jest *explicite* jako wartość, w zgodzie z którymi „Rzeczpospolita Polska tworzy warunki do realizacji interesów narodowych i osiągania celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego"[357]. Powyższe referencje pozwalają stwierdzić, iż polskiej myśli prawnej i strategicznej nieobce jest ujmowanie tożsamości narodowej

[353] Por. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP….*, dz. cyt., ss. 95-100.
[354] J. Sobczak, *Tożsamość narodowa jako zagadnienie konstytucyjne*, w: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi*., pod red. nauk. R. Balickiego i M. Jabłońskiego, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. WPAiE Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018, s. 170.
[355] Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 6. 1., s. 2.
[356] Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP, BBN, Warszawa, 2013 r., s. 73.
[357] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2020 r., BBN, Warszawa, M.P. 2020 poz. 413, s. 11.

jako wartości. Przesłanki zaś takiej perspektywy w kontekście bezpieczeństwa narodowego będą poddane badaniom w kolejnym rozdziale niniejszej dysertacji.

2.6. Podsumowanie i wnioski

Powyższe rozważania pozwoliły na wyjaśnienie oraz opisanie istoty tożsamości narodowej. Nie oznacza to jednocześnie, iż w wyniku przeprowadzonych badań ukazana została prostota i klarowność tejże istoty. Przeciwnie, w przekonaniu autora podstawowym wnioskiem wypływającym z przeprowadzonych badań jest przeświadczenie o złożoności i wieloaspektowości tożsamości narodowej, której charakter, znaczenie oraz wpływ na naród, państwo oraz bezpieczeństwo narodowe wraz z polityką tegoż bezpieczeństwa jest niejednoznaczne, zależne od okoliczności oraz wysoce dynamiczne. Wspomniana złożoność stanowi zatem najbardziej fundamentalną i kardynalną cechę tożsamości narodowej. Co ważne, nim będzie możliwe przybliżenie wniosków dotyczących tejże złożoności oraz jej implikacji, konieczne jest precyzyjne określenie tego, jak należy ową złożoność rozumieć. Przeprowadzone badania wskazują bowiem, że rozumienie to nie może i nie powinno być sprowadzone wyłącznie do samej liczby elementów i aspektów tożsamości wraz z ich wzajemnymi powiązaniami, a zatem do jej struktury. Ponadto, kwestię tę komplikuje dodatkowo fakt, iż rozpatrywana jest tutaj nie złożoność tożsamości narodowej (dokładniej, jej istoty) *per se*, lecz złożoność uwarunkowana (pogłębiona) jej związkiem z bezpieczeństwem narodowym, który to związek doprowadza do „transformacji" oraz „uaktywnia" te aspekty tożsamości narodowej, które poza jego zakresem funkcjonują w inny sposób oraz na innym poziomie intensywności. Jeśli bowiem tożsamość narodowa jest ujmowana jako czynnik kształtujący bezpieczeństwo narodowe, to tym samym zmienia się nie tylko znaczenie poszczególnych jej elementów oraz funkcji, lecz w gruncie rzeczy jej całościowa charakterystyka, do czego dochodzi za pośrednictwem oddziaływania logiki oraz mechanizmów właściwych bezpieczeństwu narodowemu. Podsumowując, można zatem mówić o istnieniu swoistej „meta-złożoności", obejmującej immanentną specyfikę tożsamości narodowej traktowanej w abstrakcji względem bezpieczeństwa narodowego oraz te jej aspekty, które wynikają ze wspomnianej logiki bezpieczeństwa narodowego.

W efekcie, istota tożsamości narodowej zasadza się na dualistycznym fundamencie, a mówiąc bardziej precyzyjnie, jest ona *de facto* nie tyle dualistyczna, ile

stanowi zbiór licznych dualizmów czy też, innymi słowy, aspektów przybierających dualistyczną formę. Zdaniem autora, wskazanie tychże, z uwagi na charakter teoretyczny niniejszego rozdziału oraz cechujący go najwyższy stopień ogólności w strukturze całej rozprawy, powinno być oparte o zastosowanie metod abstrahowania i syntezy jako podstawy dla sformułowania wniosków. Wnioski te zaś powinny służyć nie tyle wyczerpującemu zobrazowaniu istoty tożsamości narodowej, lecz raczej podkreśleniu jej związków z bezpieczeństwem narodowym w sposób, który pozwoli na sprecyzowanie i zawężenie obszaru badań w kolejnych rozdziałach rozprawy. W rezultacie uwaga powinna zostać skupiona na najistotniejszych ze wspominanych dualistycznych aspektach z punktu widzenia znaczenia tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego. Takich zaś w opinii autora można wymienić cztery.

Pierwszy z takich dualistycznych aspektów wiąże się z jedną z najbardziej podstawowych cech tożsamości (nie tylko narodowej), jaką jest jej relacyjność. Oznacza to, że tożsamość narodowa służy wyznaczeniu granic wspólnoty narodowej przez określenie zbioru jej członków, określających się jako „My", oraz wszystkich tych, którzy owymi członkami nie są, stanowiąc tym samym „Obcych". W kontekście bezpieczeństwa narodowego istotne jest czy dystynkcja ta służy celom demarkacji narodu, co należy uznać za „naturalną" funkcję tożsamości narodowej, czy też przeradza się ona w źródło postrzegania i praktykowania relacji z innymi zbiorowościami w oparciu o logikę sekurytyzacji i bezpieczeństwa, związaną z takimi kategoriami jak wykluczenie czy konflikt[358]. Paradoksalnie, logikę tę należy uznać za niesprzyjającą bezpieczeństwu narodowemu, lecz raczej za przykład samospełniającej się przepowiedni, która może sprzyjać wywoływaniu nieistniejących w określonym czasie konfliktów lub intensyfikacji tych mających miejsce, a tym samym prowadzić do obniżania zamiast podwyższania poziomu bezpieczeństwa.

Bezpośrednio związany z tą kwestią jest aspekt drugi, dotyczący funkcji tożsamości narodowej. W odniesieniu do problematyki bezpieczeństwa narodowego może ona, w wymiarze pozytywnym, jak wskazuje m.in. A. D. Smith, służyć

[358] Więcej na temat bezpieczeństwa oraz jego logiki i mechanizmów, szczególnie w kontekście funkcjonowania mechanizmu sekurytyzacji, zob m.in. M. McDonald, *Securitization and the Construction of Security*, „European Journal of International Relations" 2008, vol. 14 (4); T. Balzacq, S. Léonard, J. Ruzicka, *'Securitization' revisited: theory and cases*, „International Relations" 2016, vol 30(4); C. Aradau, *Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation*, „Journal of International Relations and Development" 2004, vol 7. (4); P. Roe, *Is securitization a 'negative' concept? Revisiting the normative debate over normal versus extraordinary politics.*, „Security Dialogue" 2012), vol 43 (4); C. Williams, *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics*, „International Studies Quarterly" 2003, vol. 47 (4).

wzmacnianiu stopnia integracji narodu poprzez zacieśnianie relacji pomiędzy jego członkami oraz internalizację wartości narodowych. Z drugiej jednak strony, może ona wywierać także negatywne skutki podobne do tych opisanych przez D. Campbella, wynikające z wykorzystywania jej jako technologii władzy, polegającej na dyskursywnym konstruowaniu i wykorzystywaniu różnic zarówno intra- jak i internarodowych jako katalizatora konfliktów sprzyjających zdobyciu władzy przez ugrupowania polityczne potrafiące je wykorzystać w celu przekonania społeczeństwa, iż są one w stanie zarządzać i rozwiązywać wspomniane konflikty w sposób gwarantujący bezpieczeństwo. W takich okolicznościach celem politycznym staje się zatem nie zapewnienie bezpieczeństwa (*security*), lecz raczej cyniczne utrzymywanie jego niskiego poziomu lub wręcz braku (insecurity).

By manipulowanie tożsamością narodową w opisany powyżej sposób było możliwe, konieczna jest zmiana jej statusu ontycznego. Z jednej strony można ją bowiem postrzegać jako pewien zobiektywizowany oraz zinstytucjonalizowany zbiór elementów, które tworzą to, co można nazwać za A. Kłoskowską jej „kanonem" lub też „twardym rdzeniem" (*hard core*) za I. Lakatosem rozumieniu. Z drugiej zaś tożsamość narodowa jest uważana oraz w ślad za tym traktowana jako konstrukt społeczny, stanowiący atrybut narodu, który B. Anderson określił mianem „wyobrażonego" (*imagined*). W tym kontekście znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego staje się zatem tym, czym członkowie narodu oraz elity polityczne państwa narodowego „je czynią", jak można powiedzieć parafrazując maksymę A. Wendta. Jeśli przyjąć za podstawę tej relacji kategorię bezpieczeństwa ontologicznego, to głównym celem polityki bezpieczeństwa narodowego w odniesieniu do tożsamości narodowej staje się zachowanie jej koherencji oraz stabilności, co pozwala na uniknięcie osłabienia wewnętrznej spójności państwa, co czyni je słabym w rozumieniu B. Buzana. Wszelako z punktu widzenia B. McSweeneya tożsamość powinna służyć realizacji interesów, co uzasadnia traktowanie jej jako podatnej na wpływ (*malleable*). Prowadzi do to istotnego dylematu w zakresie celów polityki tożsamości w powiązaniu z polityką bezpieczeństwa narodowego, polegającego na konieczności podjęcia decyzji czy tożsamość narodowa i jej kanon powinny być podtrzymywane w niezmienionym kształcie czy też dopuszczalne jest jej przekształcanie w zależności od bieżących celów i interesów politycznych.

Niezależnie wszakże od powyższych trzech aspektów, tożsamość narodowa może przejawiać znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego wyłącznie wtedy, gdy

wykracza ona poza wymiar konceptualny i z teoretycznej abstrakcji przekształca się w przedmiot rzeczywistej praktyki społecznej, realizowanej na zasadzie Renanowskiego „codziennego plebiscytu". Wymóg ten wypływa z samej istoty bezpieczeństwa narodowego. Dążąc do jego zapewnienia nie należy pozostawiać tego zadania wyłącznie w gestii instytucji państwa, gdyż brak zaangażowania w jego realizację członków narodu, stanowiących podmiot bezpieczeństwa narodowego, stawia pod znakiem zapytania realność osiągnięcia pożądanego poziomu tego ostatniego. *Per analogiam*, jeśli tożsamość narodowa ma być rozpatrywana jako istotny czynnik w zakresie kształtowania bezpieczeństwa narodowego, to wątpić należy w jej znaczenie w przypadku braku rzeczywistej identyfikacji obywateli państwa narodowego ze wspólnotą, do której jako takowi obywatele powinni przynależeć. Kwestia zaś wspomnianej identyfikacji i przynależności (z uwzględnieniem rozgraniczenia między tymi pojęciami poczynionym przez A. Bielewską) nie może funkcjonować jedynie na poziomie deklaratywnym, lecz musi być głęboko zakorzeniona w społecznej i indywidualnej świadomości oraz znajdować swój wyraz w codziennej aktywności w taki sposób, jak opisali to na podstawie swoich badań D. McCrone i F. Bechhofer. Należy przy tym podkreślić, iż jeśli wspomniana przez Renana gotowość do poświęcenia (zob. przypis 195) ma mieć realny wymiar, to w przekonaniu autora jej podstawą musi być identyfikacja z narodem i państwem narodowym w oparciu o uświadamianie sobie i rozumienie istoty tożsamości narodowej, nie zaś wyłącznie przejawienie się jej w zrutynizowanych i pozbawionych refleksji codziennych praktykach.

Zatem to właśnie owa kwestia praktycznego i namacalnego znaczenia tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego będzie stanowiła punkt wyjścia dla dalszej części rozprawy, szczególnie w rozdziałach trzecim oraz piątym, w którym zagadnienie to zostanie poddane analizie najpierw na poziomie teoretycznym (rozdział trzeci), następnie zaś empirycznym na przykładzie polskiej tożsamości i bezpieczeństwa narodowego (rozdział piąty).

ROZDZIAŁ 3. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA JAKO WARTOŚĆ BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

3.1. Współczesne pojęcie i zakres bezpieczeństwa narodowego

Rozważania podjęte w poprzednim rozdziale pozwoliły ustalić istotę tożsamości narodowej oraz określić jej uwarunkowania, elementy i funkcje, co zostało uczynione zarówno w aspekcie samoistnym, jak i w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego. Gwoli ścisłości, wnioski płynące z przeprowadzonych badań nad istotą tożsamości narodowej wskazują, że tożsamość ta, będąca zdaniem m.in. A. Kłoskowskiej jedną ze składowych całościowej tożsamości jednostki, posiada niepodważalne znaczenie także dla innych, poza narodem, podmiotów bezpieczeństwa. Jeśli przedmiotem badań w niniejszym rozdziale ma być jednakże bezpieczeństwo narodowe oraz tożsamość narodowa rozumiana jako wartość tegoż, to tym, co należy ustalić na wstępie tychże badań, jest powód dla którego ta ostatnia miałaby być brana pod uwagę i rozpatrywana jako potencjalna wartość tudzież czynnik kształtujący bezpieczeństwo narodowe. Mówiąc zwięźle, należy wykazać czy i dlaczego tożsamość narodowa może i powinna stanowić przedmiot zainteresowania bezpieczeństwa narodowego, zarówno w wymiarze prowadzenia badań naukowych, jak i realizacji zadań z zakresu polityki bezpieczeństwa narodowego.

Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa podaje następującą definicje bezpieczeństwa narodowego: jest to „dziedzina bezpieczeństwa, dotyczy narodu, realizowane poprzez zapewnienie bytu i trwałego, wolnego od zakłóceń jego rozwoju”[359]. W świetle tejże definicji jest zatem naród zarówno przedmiotem jak i podmiotem rzeczonej dziedziny bezpieczeństwa, a ujmując rzecz bardziej szczegółowo można stwierdzić, iż wpisuje się on w to, co L. Chojnowski określa mianem podmiotu-przedmiotowego wymiaru bezpieczeństwa[360]. Wartością chronioną jest natomiast byt narodu, przez który (tj. byt), za Słownikiem Języka Polskiego, należy rozumieć m.in. „całokształt życia” oraz „wszystko to, co jest, co istnieje w jakikolwiek sposób”[361]. Byt narodu oznacza zatem całość elementów tworzących tę zbiorowość, przez co można

[359] J. Pawłowski, B. Zdrodowski, M. Kuliczkowski, *Słownik terminów…,* dz. cyt., s. 25.
[360] L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo. Zarys teorii.,* Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2015, ss. 133-135.
[361] Za: internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „byt”, https://sjp.pwn.pl/slowniki/byt. [dostęp: 10.04.2025].

rozumieć jego kulturę *tout court*, obejmującą aspekt materialny i duchowy, oraz zachowanie i trwanie (a zatem reprodukcję tejże kultury). Jak zostało natomiast wskazane w toku badań przeprowadzonych w rozdziale poprzednim, jednym z najważniejszych aspektów i zarazem funkcji tożsamości narodowej w jej powiązaniach z bezpieczeństwem jest przyczynianie się do zapewniania niezbędnego poziomu wewnętrznej spójności i integracji wspólnoty narodowej, zachowania kanonu jej kultury oraz promowania postaw ukierunkowanych na zapewnienie tejże wspólnocie bezpieczeństwa. Jest więc zatem zasadne, by po równi naukowa refleksja oraz praktyka bezpieczeństwa narodowego uwzględniały znaczenie czynnika o takim charakterze, mogącego mieć istotny potencjał poznawczy oraz utylitarny z punktu widzenia tejże dziedziny bezpieczeństwa. Powyższa refleksja o charakterze wprowadzającym musi zostać uzupełniona o precyzyjne określenie współczesnego zakresu znaczeniowego pojęcia bezpieczeństwa narodowego oraz zaprezentowanie jego ewolucji wraz z towarzyszącymi mu założeniami teoretycznymi i poglądami na temat rzeczywistości społecznej (wyrażanymi explicite lub przyjmowanymi implicite), której bezpieczeństwo narodowe jest pochodną.

W przekonaniu autora już na wstępnym etapie studium literatury przedmiotu z zakresu bezpieczeństwa narodowego nie trudno dojść do przekonania, iż słuszna była konstatacja podjęta przed ponad siedemdziesięciu laty przez A. Wolfersa, w myśl której bezpieczeństwo narodowe stanowi „ambiwalentny symbol", a dążąca do osiągnięcia tegoż bezpieczeństwa polityka jest wysoce zróżnicowana co do swoich przesłanek, celów, metod i środków[362]. Jak jednak już ówcześnie podkreślał ów badacz, nawiązując przy tym do W. Lippmanna, bezpieczeństwo narodowe dotyczy ochrony wartości danego narodu i jednocześnie samo w sobie stanowi takową wartość[363]. Można zatem stwierdzić, iż niezależnie od tego jakie założenia, forma, cele, metody, środki oraz rozmaite inne zmienne charakteryzują politykę bezpieczeństwa narodowego, jest ona zawsze związana z dążeniem do ochrony wartości tegoż narodu. Do tej problematyki autor powróci w kolejnych częściach niniejszego rozdziału, w których podejmie on próbę szczegółowego wyjaśnienia czy i dlaczego tożsamość narodową należy uznać za wartość bezpieczeństwa narodowego.

[362] Por. A. Wolfers, *"National Security" as an Ambiguous Symbol*, „Political Science Quarterly" 1952, vol. 67(4).
[363] Tamże, s. 484.

Obok wspomnianych wartości w opracowaniu Wolfersa można i należy dostrzec jeszcze jedną wskazówkę z punktu widzenia ukierunkowania bieżących refleksji nad znaczeniem bezpieczeństwa narodowego. Otóż rozumienie tego ostatniego przez Wolfersa jako formy polityki pozwala zrozumieć, iż przymiotnik narodowy nie powinien i *de facto* nie może być traktowany dosłownie, a to z dwóch powodów. Po pierwsze, jak wskazano w rozdziale poprzednim za M. Budytą-Budzyńską, jedna z kardynalnych cech zbiorowości jaką jest naród to posiadanie lub dążenie do posiadania własnego państwa (zob. przypis 218). Po drugie, wzmianka o polityce bezpieczeństwa narodowego sugeruje, iż dążenie do jego osiągnięcia posiada formę zinstytucjonalizowaną i jako takie jest realizowane przez instytucje o charakterze politycznym. Należy zatem przyjąć, że bezpieczeństwo narodowe nie może być wyabstrahowane od państwa jako politycznej reprezentacji narodu oraz narzędzia służącego zapewnianiu bezpieczeństwa narodowego. Aspekt ten ma istotne znaczenie w świetle ustaleń i wniosków poczynionych w poprzednim rozdziale, zgodnie z którymi sfera polityki stanowi zmienną pośredniczącą pomiędzy tożsamością narodową oraz bezpieczeństwem narodowym, wpływając z jednej strony na sposób oddziaływania tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe, z drugiej zaś na postrzeganie tejże tożsamości z perspektywy bezpieczeństwa narodowego oraz wykorzystywanie jej dla określonych celów (niekoniecznie służących bezpieczeństwu).

Rozważania na temat statusu ontycznego oraz zakresu znaczeniowego bezpieczeństwa narodowego, jakkolwiek ściśle związane z zasygnalizowanym aspektem politycznym, nie mogą być do niego ograniczone, na co wskazuje wyraźnie literatura przedmiotu. Zaczynając wszakże od związków między narodem i państwem na płaszczyźnie bezpieczeństwa przywołane zostaną stanowiska badaczy, które potwierdzają możliwość i zasadność łączenia bezpieczeństwa narodowego z bezpieczeństwem państwa. Otóż zdaniem:

- A. Grizolda „bezpieczeństwo narodowe może być najogólniej zdefiniowane jako stan bezpieczeństwa państwa narodowego”[364];
- M. Kowalewskiego „bezpieczeństwo narodowe ma charakter państwowy, dotyczy egzystencji narodu zamieszkującego dany kraj, który jest zorganizowany w formę państwa”[365];

[364] A. Grizold, *The Concept of National Security in the Contemporary World*, „International Journal on World Peace” 1994, vol. 113), s. 41.
[365] M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa narodowego…,* dz. cyt., s. 20.

- Franka N. Tragera i F. N. Simonie „bezpieczeństwo narodowe jest tą częścią polityki rządu, której celem jest stworzenie narodowych i międzynarodowych warunków sprzyjających ochronie lub rozwojowi istotnych wartości narodowych (…)”[366];
- R. Wróblewskiego bezpieczeństwo narodowe oznacza „pewność co do zdolności państwa jako podmiotu bezpieczeństwa do urzeczywistniania wartości chronionych przedmiotów referencyjnych: jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego (…)” [367];
- R. Zięby oraz J. Zając „bezpieczeństwo narodowe możemy zdefiniować jako zdolność państwa i jego narodu (społeczeństwa) do zapewnienia pewności przetrwania (państwa jako instytucji, narodu jako grupy etnicznej, biologicznego przeżycia ludności), integralności terytorialnej, niezależności politycznej, stabilności wewnętrznej oraz jakości życia”[368];
- K. Ficonia „pojęcie bezpieczeństwa narodowego (państwa) jest określeniem wieloznacznym gdyż dotyczy narodów, państw oraz ich społeczności i jest bardzo zbliżone do terminu bezpieczeństwa państwa, które oznacza stan braku zagrożenia dla działania państwa i realizacji jego interesów (…)”[369];
- S. Kozieja „bezpieczeństwo narodowe (narodu) i bezpieczeństwo państwowe (państwa) – to ściśle biorąc różne kategorie pojęciowe. Ale z punktu widzenia praktycznego, na obecnym etapie rozwoju historycznego (epoka państw narodowych), można umownie traktować je jako tożsame”[370];
- E. Nowaka i M. Nowaka „bezpieczeństwo narodowe często utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa. Jak zwykle są zwolennicy i przeciwnicy takiego

[366] F. N. Trager, F. N. Simonie, *An Introduction to the Study of National Security*, w: *National Security and American Society*: *Theory, Society, and Policy*, pod red. nauk. F. N. Tragera i P. S. Kronenberga, University Press of Kansas, Lawrence 1973, s. 36. Za: B. Buzan, *People, States and Fear…,* dz. cyt., s. 36.

[367] R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 27. Dodaje on także, iż „państwo (…) jest jednocześnie podmiotem i przedmiotem referencyjnym. Jego powinnością jest zatem zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim wymienionym wyżej przedmiotom referencyjnym (w tym i samemu sobie).” Tamże, s. 56. Powyższe cytaty wskazują, iż badacz ten dokonuje istotnego zróżnicowania przedmiotów referencyjnych, przy jednoczesnym przypisaniu państwu roli podmiotu, a zatem sprawstwa w zakresie zapewniania bezpieczeństwa narodowego. Kwestia ta zostanie poddane analizie w dalszej części podrozdziału.

[368] R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski. Ekspertyza.*, Warszawa 2010, ss. 9-10. Za: M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa narodowego…,* dz. cyt., s. 20.

[369] K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe i jego typologie*, BEL Studio, Warszawa 2020, s. 27.

[370] S. Koziej, *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe” 2011, nr. 18, s. 20. Za: M. Lutostański, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych.*, Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 129.

rozumowania. (…) Autorzy uważają, że jest ono w pełni poprawne w odniesieniu do państw o ustroju demokratycznym"[371].

Można jednak wskazać także opinie, zgodnie z którymi bezpieczeństwo narodowe dotyczy nie tyle sfery aktywności państwa w zakresie zapewniania bezpieczeństwa, szczególnie w aspekcie fizycznym (militarnym) [372], ile przedstawia pewien zbiór istotnych z punktu widzenia poszczególnych podmiotów bezpieczeństwa wartości, potrzeb i celów[373]. Według:

- W. Kitlera „bezpieczeństwo narodowe to najważniejsza wartość, potrzeba narodowa i priorytetowy cel działalności państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujący trały, wolny od zakłócenia byt i rozwój narodowy (państwa), tym ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa (…)"[374];
- J. Stańczyka „bezpieczeństwo narodowe określić można w tym rozumieniu jako obiektywny stan pewności fizycznego przetrwania i swobód rozwoju, stan będący zarazem żywotną potrzebą a więc również celem i naczelnym interesem narodowym (racją stanu) zakładającym zabezpieczanie oraz umacnianie żywotnych wartości wyrażanych właśnie w postaci obiektywnej pewności przetrwania i swobód rozwojowych) (…)."[375];
- L. Chojnowskiego „bezpieczeństwo narodowe to pewność zachowania naczelnych wartości państwa, narodu, społeczeństwa i obywateli (…)"[376];
- A. Glena „w rozumieniu atrybutowym bezpieczeństwo narodowe (państwa) to pewność jego istnienia, trwałości, zachowania tożsamości, suwerenności, a także jakości bytu i rozwoju państwa oraz narodu w środowisku wyzwań i zagrożeń"[377].

Ponadto odpowiedzialność za realizację bezpieczeństwo narodowego może być ulokowany w większym stopniu po stronie narodu. W opinii:

[371] E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin, Warszawa 2015, s. 18.
[372] Zob. S. Koziej, *Bezpieczeństwo…,* dz. cyt., ss. 20-21.
[373] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP….*, dz. cyt., ss. 78-94.
[374] Tamże, s. 31.
[375] J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, ss. 35-36.
[376] L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne.*,Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2016, s. 134.
[377] A. Glen, *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON" 2014, nr. 4(97), s. 149. Za: P. Siemiątkowski, P. Tomaszewski, *Obszar, problematyka i interdyscyplinarność badań nad bezpieczeństwem w polskim dyskursie naukowym*, w: *Współczesne wyzwania…,* dz. cyt., pod red. nauk. Z. Polcikiewicza, P. Siemiątkowskiego i P. Tomaszewskiego, s. 18.

- M. Berkowitza i P. G. Bocka „bezpieczeństwo narodowe może być zdefiniowane jako zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zagrożeniami zewnętrznymi”[378];
- J. Marczaka „w znaczeniu funkcjonalnym – bezpieczeństwo narodowe jest naczelną misją narodową całego społeczeństwa i jego organizacji państwowej (…)”[379];

Na tle powyższych definicji wyróżnia się ta zaproponowana przez M. Nobilo, dla którego bezpieczeństwo narodowe przedstawia się jako „zawiła interakcja pomiędzy politycznymi, gospodarczymi, militarnymi, ideologicznymi, prawnymi, społecznymi oraz innymi wewnętrznymi i zewnętrznymi czynnikami społecznymi, poprzez które pojedyncze państwa próbują zapewniać warunki dla utrzymania swojej suwerenności, integralności terytorialnej, fizyczne przetrwanie swojej populacji, niezależność polityczną oraz możliwości zrównoważonego i szybkiego rozwoju społecznego na równej stopie” [380]. Co prawda również stawia ona w centrum bezpieczeństwa narodowego państwo jako podmiot dążący do realizacji wymienionych celów szczegółowych składających się na nadrzędna kategorię bezpieczeństwa, lecz poprzez wzmiankę o licznych „czynnikach społecznych”, których synergia umożliwia państwu osiągniecie tegoż bezpieczeństwa, daje jednocześnie asumpt do przyjęcia innego rozumienia oraz dostrzeżenia innej logiki tego ostatniego.

W tym miejscu dookreślone zostanie podejście do bezpieczeństwa narodowego, o które autor pragnie oprzeć swoje dalsze rozważania. Zakłada ono traktowanie tegoż bezpieczeństwa jako wypadkowej synchronicznego funkcjonowania licznego zbioru podmiotów w rozmaitych obszarach życia społecznego oraz interakcji pomiędzy tymi podmiotami. Procesualny wymiar tak rozumianego bezpieczeństwa narodowego w przekonaniu autora ma charakter wielowektorowy i nielinearny[381].

[378] M. Berkowitz, P. G. Bock (eds.), *American National Security. A Reader in Theory on Policy.*, The Free Press, New York 1965, s. X. Za: R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa nauce o stosunkach międzynarodowych,* w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, pod red. nauk. D. B. Bobrowa, E. Haliżaka i R. Zięba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997, s. 8.
[379] J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe,* w: *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, pod red. nauk. R. Jakubczaka, Bellona, Warszawa 2011, s. 22. Za: W. Jakubczak, *Żywotne kwestie dla współczesnej teorii bezpieczeństwa narodowego*, w: *Wyzwania, zagrożenia, szanse i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, pod red. nauk. R. Jakubczaka i B. Wiśniewskiego, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016, s. 17.
[380] M. Nobilo, *The Concept of Security in the Terminology of International Relations*, „Political Thought” 1988, ss. 72-73. Za: A. Grizold, *The Concept…,* dz. cyt., s. 40.
[381] W rozumieniu autora oznacza to, że uwarunkowania bezpieczeństwa nie mają charakteru deterministycznego i nie odzwierciedlają żadnej „immanentnej” czy też „apriorycznej” logiki związanej z Heglowskim „pochodem ducha dziejów”. Najbardziej bodaj dobitną argumentem na rzecz tej tezy (i zarazem jej ilustracją) jest tocząca się w momencie pisania tych słów (tj. drugiej połowie 2025 r.) wojna na Ukrainie oraz zagrożenie wybuchem wojny amerykańsko-chińskiej o Tajwan, o przygotowaniach do

Innymi słowy, bezpieczeństwo to nie powinno być ograniczane do jednego dominującego podmiotu działającego w jednym głównym sektorze i w oparciu o jedną nadrzędną logikę. Zamiast tego zależnie od rozpatrywanego sektora bezpieczeństwa narodowego, okresu oraz właściwych dla tego ostatniego okoliczności możemy obserwować funkcjonowanie rozmaitych podmiotów sub- i suprapaństwowych, posiadających różne znaczenie i wywierających różne skutki oraz wykorzystujących zróżnicowane siły i środki. Bardziej precyzyjne określenie sposobu rozumowania autora wymaga w tym miejscu zilustrowania za pośrednictwem odwołania do dwóch diametralnie odmiennych sektorów bezpieczeństwa narodowego, w obrębie których można zaobserwować zagrożenia o charakterze egzystencjalnym dla bezpieczeństwa Polski. W pierwszym z nich, tj. sektorze militarnym, głównym zagrożeniem dla Polski jest potencjalne jest rzecz jasna widmo agresji ze strony Federacji Rosyjskiej. Zapobiegnięcie temu zagrożeniu leży przede wszystkim w gestii państwa oraz jego instytucji, a dokładniej mówiąc systemu bezpieczeństwa narodowego (SBN)[382], opiera się zaś o logikę sekurytyzacji (zob. przypis 358). W drugim natomiast, czyli sektorze społecznym, najistotniejsze zagrożenie dla przetrwania państwa i narodu polskiego związane jest z negatywną sytuacją demograficzną wynikającą z niskiego współczynnika dzietności. W tym kontekście państwo jest wprawdzie odpowiedzialne za prowadzenie odpowiedniej polityki pronatalistycznej, fiskalnej, emerytalnej czy mieszkaniowej; lecz z drugiej strony promowanie postaw prorodzinnych wykracza poza kompetencje instytucji państwowych i wymaga wsparcia ze strony społecznych podmiotów bezpieczeństwa, takich jak instytucja rodziny, placówki edukacyjne, związki wyznaniowe, organizacje społeczne (pozarządowe) etc. Pobudzenie dzietności jako jedno z rozwiązań problemu starzenia się i zmniejszania populacji polskiego społeczeństwa nie jest związane z identyfikacją i eliminacją zagrożeń i/lub wrogów, lecz polega raczej na przekształcaniu warunków życia społecznego, kształtowaniu postaw oraz edukacji. Co ważne, uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego są nierozerwalnie związane m.in. z rozwojem cywilizacyjnym oraz tendencjami w obrębie

---

której pisał już przed laty m.in. obecny podsekretarz obrony ds. polityki w Departamencie Obrony Stanów Zjednoczonych E. Colby, dając jeszcze jeden dowód na dezaktualizację Fukuyamowskiej koncepcji końca historii i możliwość ponownego zaistnienia zagrożeń uznany uprzednio za przynależne do przeszłości. Zob. E. Colby, T*he Strategy of Denial American Defense in an Age of Great Power Conflict*, Yale University Press, New Haven 2021; F. Fukuyama, *Koniec historii i ostatni człowiek*, Znak, Kraków 2017.

[382] Szerzej na ten temat zob. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP….*, dz. cyt. oraz R. Szynowski, *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 22-35

porządku miedzynarodowego. Podsumowując tę część rozważań, autor pragnie podkreślić, że dalsza część badań nad relacją miedzy tożsamością i bezpieczeństwem narodowym będzie oparta o powyższe założenia dotyczące natury rzeczywistości społecznej oraz o przesłanie zawarte w ostatniej z przytoczonych definicji, zgodnie z którym bezpieczeństwo narodowe jest nade wszystko misją narodu i państwa.

Rozwój badań nad bezpieczeństwem *sensu largo*, w tym bezpieczeństwem narodowym *sensu stricto*, można rozpatrywać z uwzględnieniem dwóch zakresów czy też horyzontów czasowych. Z jednej strony bezpieczeństwo narodowe, potraktowane jako atrybut i zarazem cel polityki państwa, byłoby rozpatrywane w ścisłym związku z historią tego bytu jako formy organizacji politycznej w całej złożoności jego form, właściwych dla poszczególnych stadiów rozwoju cywilizacyjnego oraz cywilizacji[383]. Takie podejście można odnaleźć w analizie dokonanej przez A. Montiego oraz R. Wacksa, opisujących specyfikę bezpieczeństwa „narodowego" państw starożytnych (greckie *polis*, starożytny Rzym), średniowiecznych i nowożytnych państw europejskich oraz państw reprezentujących cywilizację azjatycka. Co ważne w poczynionej analizie, w odniesieniu do państw nie tylko znacząco odmiennych od współczesnego państwa narodowego zachodniej proweniencji, lecz w dużej mierze nie mających wiele lub zgoła nic wspólnego z „narodowością", unaocznia ona zróżnicowanie w zakresie rozumieniu bezpieczeństwa państwa (utożsamianego częstokroć, jak potwierdza wiele z przytoczonych powyżej definicji, z bezpieczeństwem narodowym) w zależności od jego formy, sposobu organizacji, struktury wewnętrznej oraz historyczno-cywilizacyjnych uwarunkowań.[384]

Z drugiej zaś strony można także ograniczyć się do współczesności oraz wziąć pod uwagę ten okres dziejów bezpieczeństwa w kontekście historii państw narodowych polityki międzynarodowej, który pokrywa się z rozwojem badań nad tym zjawiskiem oraz samej dyscypliny naukowej. W takim wypadku można zaobserwować wysoki stopień linearności leżącej u podstaw zgromadzonego dorobku teoretycznego. Na podstawie analizy literatury przedmiotu można stwierdzić, że refleksja nad bezpieczeństwem bierze swój początek w jego, jak ujmują to J. Gierszewski, K. Drabik

[383] Więcej na ten temat zob. B. Buzan, R. Little, *Systemy międzynarodowe w historii świata*, PWN, Warszawa 2011.
[384] Zob. A. Monti, R. Wacka, *National Security in the new World Order: Government and the Technology of Information*, Routledge, London 2021, ss. 1-31.

i A. Pieczywok, fizycznej i „militarnej proweniencji”[385]. R. Wróblewski pisał w tym kontekście, iż „z uwagi na warunki międzynarodowe, w jakich ewoluowało pojęcie bezpieczeństwo narodowe” (okres drugiej wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu), jego treść dotyczyła kwestii militarnych”[386]. U schyłku Zimnej Wojny (w której rolę z czasem zaczęły odgrywać także czynniki pozamilitarne takie jak np. społeczne, kulturowe, ideologiczne) percepcja bezpieczeństwa narodowego, jak wskazuje R. Wróblewskiego, zaczęła ulegać zmianie. Jak pisał R. H. Ullman „od początku Zimnej Wojny w późnych latach 40-tych, każda administracja w Waszyngtonie definiowała bezpieczeństwo narodowe w zbyt wąskich i nadmiernie wojskowych uwarunkowaniach. Politycy odkryli, że uznali, że łatwiej skupiać uwagę nieuważnej opinii publicznej na zagrożeniach militarnych, realnych lub zmyślony, aniżeli na niemilitarnych”[387]. Badacz ten uznawał przy tym, iż znacznie lepszym podejściem do bezpieczeństwa narodowego jest skupienie uwagi na zagrożeniach innego typu, dotyczących jakości życia obywateli oraz możliwości dokonywania wyboru zarówno poprzez rząd danego państwa jak i innych podmiotów w obrębie państwa[388]. Ostatnia z tych kwestii związana jest n.in. z globalizacją jako głównym czynnikiem kształtującym stosunki międzynarodowe oraz bezpieczeństwo międzynarodowe, z którym z kolei w nierozerwalny sposób związane jest bezpieczeństwo narodowe, co wynika ze stopnia oraz siły powiązania państw narodowych ze środowiskiem miedzynarodowym. Co ważne, globalizacja nie stanowi jedynie czynnika warunkującego położenia międzynarodowego państwa, lecz wywiera także przemożny wpływ na jego sytuację wewnętrznej w obrębie licznych sektorów bezpieczeństwa narodowego. Jak ujmuje to E. Nikulin, „(…) na układ wewnętrzny ma zasadniczy wpływ szerokie otoczenie zewnętrzne. Procesy, które w nim zachodzą, jego potrzeby i możliwościm płynąca z niego siła oddziaływania, mogą mieć wpływ integrujący lub dezintegrujący dla innych podmiotów życia publicznego. A dotyczyć mogą one sfery politycznej, gospodarczej, bezpieczeństwa, integracji społecznej, środowiska naturalnego, tak więc wszystkich praktycznie sfer życia oraz

[385] Por. J. Gierszewski, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., ss. 13-17. Gwoli ścisłości należy zaznaczyć, iż badacze podkreślają, że bezpieczeństwo od zarania swoich dziejów charakteryzowała dualistyczną natura, w której obok pierwiastka fizycznego istniał także duchowy. Nie zmienia to jednakże faktu, iż dopiero wraz z postępem badań nad bezpieczeństwem pierwiastek ten (oraz inne mu pokrewne) zostały zgłębione dokładniej, a ich znaczenie docenione w większym stopniu.
[386] R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 19.
[387] R. H. Ullman, *Redefining Security*, „International Secuirty” 1983, vol. 8(1), s. 129. Za: R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 19. 22.
[388] Tamże, s. 133.

funkcjonowania narodów i państw”[389]. Wymienionym sektorom bezpieczeństwa narodowego poświęcony zostanie kolejny podrozdział, lecz zagadnienie to związane jest także z problematyką ewolucji pojęcia bezpieczeństwa, a zatem konieczna jest o nim wzmianka także w części bieżącej.

Przed jej dokonaniem niezbędne jest wszakże ważne uzupełnienie, kluczowe dla zrozumienia ewolucji rozpatrywanej tu kategorii pojęciowej. Otóż bezpieczeństwo narodowe, zarówno w wymiarze teoretycznym jak i prakseologicznym, należy rozpatrywać w dwóch wymiarach, tj. wewnętrznym i zewnętrznym. Jak pisał R. Zięba, „skoro zagrożenia mają dwojakiego rodzaju proweniencję, działania w celu ich likwidowania mogą być skierowane zarówno do wewnątrz, jak i na zewnątrz. Tak więc zasadne jest wyodrębnienie dwóch aspektów bezpieczeństwa: wewnętrznego i zewnetrznego”[390]. W kontekście ewolucji pojmowania bezpieczeństwa narodowego oraz aspektu linearności tejże ewolucji, bezpieczeństwo zewnętrzne jawi się jako punkt wyjścia do rozważań nad tą materią. Wspomniane przez R. Wróblewskiego uwarunkowania historyczne oraz międzynarodowe genezy pojęcia bezpieczeństwa narodowego stanowią potwierdzenie prymatu znaczenia państwa jako podmiotu stosunków międzynarodowych oraz tożsamości pojęć bezpieczeństwa państwa i bezpieczeństwa narodowego. K. Ficoń wskazuje, iż „tradycyjnie wysuwane na pierwszy plan bezpieczeństwo zewnętrzne historycznie dotyczyło przede wszystkim suwerenności i niepodległości państwa, jego tożsamości i autorytetu na arenie międzynarodowej. W dużym uproszczeniu bezpieczeństwo zewnętrzne oparte było przede wszystkim na intensywnych działaniach dyplomatycznych i utrzymywaniu dobrych stosunków w skali międzynarodowej”[391]. Kierunek ewolucji bezpieczeństwa narodowego po zakończeniu Zimnej Wojny jest wszakże dwutorowy i nie oznacza prostego przejęcia od dominującej roli aspektu zewnętrznego, na zasadzie dychotomii, do prymu bezpieczeństwa wewnętrznego. Nie mniej istotna jest bowiem także relacja pomiędzy bezpieczeństwem narodowym oraz międzynarodowym[392], odnoszący się do więzi łączących państwa narodowe z systemem międzynarodowym. Jest to bezpośrednio związane z ewolucją pojmowania bezpieczeństwa narodowego. W

[389] E. Nikulin, *Globalizacja a zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku*, pod red. nauk. T. Jemioły i K. Rajchela, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2009, s. 55.
[390] R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa…,* dz. cyt., s. 3. Za:W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP….*, dz. cyt., s. 59.
[391] K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 34-35.
[392] Wraca na to uwagę m.in. W. Jakubczak. Por. W. Jakubczak, *Żywotne kwestie…,* dz. cyt., ss. 18-19.

odniesieniu do wspomnianej powyżej relacji pomiędzy dwoma aspektami bezpieczeństwa (narodowym i miedzynarodowym) R. Zięba stwierdza, iż „w praktyce państwa, dążąc do do zapewnienia własnego bezpieczeństwa narodowego, podejmują różne działania, np. umacnianie sił własnych, zawieranie sojuszy polityczno-wojskowych, działalność na rzecz umacniania bezpieczeństwa międzynarodowego (w skali regionalnej i globalnej) oraz rozbrojenia. Tak więc w każdym wypadku narodowa polityka bezpieczeństwa wiąże pozytywnie lub negatywnie bezpieczeństwo narodowe z bezpieczeństwem międzynarodowym"[393]. Jak dodaje J. Marczak, wraz „z poszerzaniem zakresu przedmiotowego następuje poszerzenie przestrzennego postrzegania bezpieczeństwa, a więc rozumienie, że na stan bezpieczeństwa jednostek, społeczności lokalnych i narodów wpływają coraz szerzej wydarzenia nie tylko w ich najbliższym otoczeniu, ale także w regionie, na kontynencie, a nawet na całym globie. W ślad za tym, dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego konieczne jest współuczestnictwo i współdziałanie państw w kształtowaniu korzystnych warunków bezpieczeństwa poza swoimi granicami (…)"[394]. Należy przy tym mieć na uwadze, iż owa dążność do podejmowaniu współpracy międzynarodowej w celu wzmacniania bezpieczeństwa narodowego w drodze swoistego „okiełznania" jego zewnętrznych uwarunkowań nie jest w stanie zanegować oddziaływania wywieranego przez globalizację, która neguje westfalską logikę symbolizowaną przez wyznaczanie granic, pozwalających państwom na delimitację terytoriów, nad którymi (rzekomo) sprawują one suwerenną kontrolę. Globalizacja powoduje zacieranie się granic między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym (rozumianymi jako aspekty bezpieczeństwa narodowego)[395] oraz między bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym.

[393] R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa…,* dz. cyt., s. 15.
[394] J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 19.
[395] Zwraca na to uwagę W. Kostecki, pisząc o „internacjonalizacji problemów wewnętrznych" oraz „internalizacji problemów zewnętrznych". W. Kostecki, *Strach i potęga…,* dz. cyt., r. 1. Podejście to kontrastuje z przyjętym przez W. Kitlera kryterium rozróżnienia bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego państwa (przez co tutaj rozumieć będziemy bezpieczeństwo narodowe), a którym jest źródło zagrożeń dla tegoż bezpieczeństwa (por. W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 61-62). W przekonaniu autora w warunkach globalizacji kryterium to traci swoją zasadność. Jak bowiem zaklasyfikować np. zagrożenie opisywane w poprzednim rozdziale przez M. G. Bartoszewicz, a polegające na prowadzeniu przez państwa europejskie takiej polityki migracyjnej, która prowadzi do podważenia *societal security*, czyli bezpieczeństwa społecznego (społecznościowego); a która jest inspirowana przez ponadnarodowe tendencje polityczne i ideologiczne? Czy zagrożenie takie należy określić jako wewnętrzne czy zewnętrzne? Ważniejsze od rozstrzygnięcia tego dylematu i dokonania jednoznacznej jego kwalifikacji wydaje się raczej zrozumienie jego logiki oraz jego wpływu na bezpieczeństwo społeczne (społecznościowe), stanowiące jeden z kluczowych aspektów bezpieczeństwa narodowego. Więcej na ten temat w kolejnym podrozdziale, poświęconym problematyce sektorów tegoż bezpieczeństwa.

Dobrze wyjaśnia to W. Kostecki, który wskazuje, iż po zakończeniu Zimnej Wojny „zmienił się (…) postrzegany charakter zagrożeń. Dla wielu polityków - i wielu badaczy - zagrożenia wojskowe i ideologiczne[396] zeszły na dalszy plan. Ich miejsce zastąpiły zagrożenia gospodarcze, społeczne i ideologiczne. Coraz większa liczba konfliktów zaczęła mieć charakter wewnętrzny (…). Dostrzeżono, że na bezpieczeństwo państwa w coraz większej mierze wpływają współzależności ekonomiczne oraz długofalowe trendy w światowym systemie gospodarczym i finansowym (…). Coraz baczniejszą uwagę zaczęto zwracać na destabilizujące efekty migracji międzynarodowych i problemy odmiennej tożsamości, zagadnienia adaptacji społecznej i polityki wielokulturowości”[397].

Powyższe przemyślenia W. Kostecki umieścił w części swojej monografii zatytułowanej „ewolucja historyczna”. W ślad za ewolucją zjawiska, jak zawsze w rzeczywistości społecznej, podążyła także, zgodnie z jego określeniem, ewolucja teoretyczna, dotycząca rozumienia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Jak wskazuje W. Kostecki, jednym z jej elementów był zbiór postawionych przez B. Buzana i L. Hansen „pytań strukturyzujących”. Spośród nich najbliżej związane z przedmiotem rozważań w niniejszym podrozdziale były pytania drugie i trzecie, dotyczące odpowiednio ustalenia czy w badaniach nad bezpieczeństwem należy uwzględniać zarówno zagrożenia wewnętrzne jak i zewnętrzne oraz czy należy rozszerzyć rozumienie bezpieczeństwa poza sektor militarny i użycie siły[398]. Pytania te, jak wynika z rozważań, są ze sobą ściśle powiązane. Rosnące znaczenie wpływu środowiska międzynarodowego na położenie i bezpieczeństwo narodowe państwa, które to środowisko oddziałuje także z przemożną siłą na sytuację wewnętrzną państwa (jego gospodarkę, społeczeństwo, kulturę etc.) nie pozwala na oddzielenie od siebie

[396] Wzmianka o ideologii stanowi argument (jeden z wielu) na rzecz potwierdzenia słuszności postawionej przez autora tezy o nieliniowej naturze ewolucji bezpieczeństwa narodowego. Zgodnie z powszechnym przekonaniem, zakończenie Zimnej Wojny położyło kres globalnej rywalizacji opartej o dwie osie, mianowicie geostrategiczną (NATO vs Związek Sowiecki) i ideologiczną (demokracja vs komunizm). Unieważnić miał je „koniec historii”, oparty o triumf demokracji liberalnej i odrzucenie wojen jako narzędzia rozwiązywania sporów w przestrzeni międzynarodowej (por R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa…,* dz. cyt., s. 13) Współcześnie obserwujemy jednakże nie tylko istnienie nowych osi konfliktów (cywilizacyjnej, gospodarczej), lecz także renesans znaczenia osi geostrategicznej i ideologicznej. Co więcej, tocząca się w trakcie pisania tych słów rywalizacja o nowy kształt porządku światowego obejmuje wszystkie wymienione powyżej wymiary, jak również kilka innych. Można także przypuszczać, iż niezależnie od rozstrzygnięcia tejże rywalizacji oraz nowego kształtu porządku międzynarodowego nie będziemy mieli do czynienia ze zmierzchem znaczenia któregokolwiek z wymienionych wymiarów bezpieczeństwa narodowego, tak jak, wbrew pozorom, nie miało to *de facto* miejsca także po zakończeniu Zimnej Wojny.

[397] W. Kostecki, *Strach i potęga…,* dz. cyt., r. 1.

[398] B. Buzan, L. Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, New York 2009, s. 12. Za: W. Kostecki, *Strach i potęga…,* dz. cyt., r. 1.

zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych, które coraz częściej i w coraz większym stopniu stapiają się w jedną całość, podobnie jak aspekty wewnętrzny i zewnętrzny bezpieczeństwa narodowego. Ponadto, konsensus co do konieczności wyjścia poza ciasne ramy sprowadzania bezpieczeństwa narodowego wyłącznie do wymiaru militarnego niejako „automatycznie" nakazuje zwrócenie uwagi wewnętrzny aspekt tegoż bezpieczeństwa i związane z nim sektory.

Te zaś leżą w centrum koncepcji bezpieczeństwa autorstwa B. Buzana oraz jego współpracowników ze Szkoły Kopenhaskiej. Koncepcja ta, przyjmując jako kryterium wyodrębnienia poszczególnych sektorów typowe dla nich zagrożenia, oprócz sektora militarnego (*military*) wskazuje także na istnienia sektora politycznego (*political*), społecznego (*societal*), gospodarczego (*economic*) oraz środowiskowego (*ecological*)[399]. Jest ona wyrazem podejścia do bezpieczeństwa określanego mianem jego „poszerzania" (*broadening, widening*), polegającego na uwzględnianiu innych sektorów bezpieczeństwa poza „tradycyjnym" sektorem militarnym[400]. Owej ewolucji w zakresie konceptualizacji bezpieczeństwa towarzyszą także podejścia określane mianem „pogłębiania" (*deepening*) oraz „rozszerzania" (*extending*). To pierwsze rozumiane jest najczęściej ujmowane w literaturze przedmiotu jako uwzględnianie w badaniach nad bezpieczeństwem aktorów sub- i suprapaństwowych[401]. Rozumienie odrzuca jednakże stanowczo K. Booth, zdaniem którego samo bezpieczeństwo stanowi pochodną (*derivate*) założeń i teorii politycznej, z których z kolei wynikają postawy i zachowania związane z bezpieczeństwem. W efekcie przez podejście określane mianem *deepening* należy rozumieć krytyczne spojrzenie na związek pomiędzy ideami politycznymi oraz postrzeganiem bezpieczeństwa[402]. Co zaś tyczy się „rozszerzania" (*extending*) bezpieczeństwa, to owo podejście opisane przez R. Wyna Jonesa można zinterpretować jako rzeczywiste wykroczenie poza nastawienie państwocentryczne (*state-centric*) względem bezpieczeństwa, które w teorii autorstwa B. Buzana miało w przekonaniu R. Wyna Jonesa i K. Bootha charakter jedynie deklaratywny. Syntetyczne i zarazem wysoce obrazowe przedstawienie przejścia od wąsko zakrojonego, militarno-

[399] Zob. B. Buzan, *People, States and Fear…,* dz. cyt., s. 107-119; Buzan B., Wæver O, de Wilde J., *Security: A New Framework…*, dz. cyt.
[400] Szerzej na ten temat zob. m.in. K. Booth, *Theory of World Security*, Cambridge University Press, New York 2007, ss. 160-172; B. Buzan, L. Hansen, *The Evolution…,* dz. cyt., ss. 187-191; R. Wyn Jones, *Security, Strategy, and Critical Theory, Lynne Rienner*, London 1999, ss. 104-112; M. Bourne, *Understanding Security*, Palgrave Macmillan, New York 2014, ss. 11-16.
[401] Por. B. Buzan, L. Hansen, *The Evolution…,* dz. cyt., s. 188; M. Bourne, *Understanding…,* dz. cyt., s. 13.
[402] Por. K. Booth, *Theory of…,* dz. cyt., ss. 150-160; R. Wyn Jones, *Security…,* dz. cyt., ss. 102-104.

państwowego pojmowania bezpieczeństwa proponuje W. Kostecki, piszący o rozrastaniu się jego pojęcia „w górę" (przejście od bezpieczeństwa narodowego do międzynarodowego), „w bok" (uwzględnianie niemilitarnych sektorów bezpieczeństwa) oraz „w dół" (zwracanie uwagi na subpaństwowe podmioty referencyjne bezpieczeństwa takie jak grupy i jednostki)[403].

Dalsza analiza kierunków i trendów rozwoju rozumienia pojęcia bezpieczeństwa narodowego wymaga jednakże spojrzenia szerszego, wykraczającego poza refleksję nad istotą tego bezpieczeństwa i jego zakresem podmiotowym oraz przedmiotowym. Podejście takie dostrzec można w opracowaniu autorstwa Z. Nowakowskiego, który, jak się wydaje, rzeczoną refleksję stara się umieścić w szerszym kontekście poznawczym, intelektualnym i badawczym, sięgając do dorobku uczonych reprezentujących nie tylko różne dyscypliny naukowe i podejścia badawcze, lecz także kultury narodowe. Interesujące wydają się być wnioski wypływające z socjologicznego podejścia do bezpieczeństwa, a dokładniej z dostrzeżenia skutków dla tego ostatniego wypływających z fenomenów „nowoczesności" i idącej w ślad za nią „ponowoczesności"[404] (określanej także mianem „późnej nowoczesności"). Można w tym kontekście stwierdzić, że o głębokim sensie bezpieczeństwa i jego zagrożeń w warunkach „ponowoczesności"/„późnej nowoczesności" nie decyduje zwrócenie uwagi na ten czy inny podmiot (referencyjny) bezpieczeństwa, obszar (sektor) czy też poziom. Zamiast tego kluczową rolę odgrywa uzmysłowienie sobie fundamentalnych sił i czynników determinujących kształt i kierunek rozwoju cywilizacji ludzkiej, w której zakorzenione jest nie tylko państwo, lecz także całość systemu miedzynarodowego wraz ze wszystkimi tworzącymi go podmiotami[405]. Słuszny zatem wydaje się zwrot ku bezpieczeństwu ludzkości, dostrzeżony przez Z. Nowakowskiego na podstawie analizy

[403] W. Kostecki, *Strach i potęga…,* dz. cyt., r. 1.

[404] Por. Z. Nowakowski, *Ewolucja istoty i zakresu pojęcia bezpieczeństwa narodowego,* w: B*ezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., pod red. nauk. T. Jemioły i K. Rajchela, s. 81.

[405] Owe siły i czynniki z trudem dają się przypisać do wspomnianych podmiotów czy obszarów życia społeczno politycznego, sytuując się raczej na meta-poziomie oddziaływania na taki obszar jak bezpieczeństwo narodowe. Jeśli bowiem weźmiemy pod uwagę czynnik taki jak np. wymykający się spod ludzkiej kontroli rozwój nauki i technologii, wraz ze wszelkimi tego skutkami dla życia jednostek, funkcjonowania grup i zbiorowości oraz stosunków międzynarodowych, to jak można wyobrazić sobie podjęcie choćby „zaklasyfikowania" tegoż czynnika zgodnie z opisaną do tej pory logiką rozwoju rozumienia pojęcia bezpieczeństwa narodowego? Pytanie to można uznać za retoryczne. Znacznie ważniejsze wydaje się zatem zgłębienie roli owych meta-czynników, wywierających na bezpieczeństwo narodowe w sposób, który „przekracza" podziały wyznaczone przez kryteria takie jak zakresy czy poziomy tegoż bezpieczeństwa. Szerzej na temat problematyki Szerzej na ten temat „ponowoczesności"/„późnej nowoczesności" i jej wpływu na bezpieczeństwo zob. A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość…*, dz. cyt.; U. Beck, *Społeczeństwo światowego ryzyka…*, dz. cyt.

dociekań licznych badaczy [406]. Zwrot ten, wraz ze specyfiką „ponowoczesności"/„późnej nowoczesności" i wypływającymi zeń skutkami dla bezpieczeństwa, można uznać za jeden z najbardziej doniosłych obok globalizacji megatrendów[407].

3.2. Tożsamość narodowa a sektory bezpieczeństwa narodowego

W literaturze przedmiotu najpowszechniej stosowaną klasyfikacją sektorów bezpieczeństwa narodowego pozostaje ta opracowana przez B. Buzana, obejmującą, jak wskazano wcześniej, sektory militarny, polityczny, społeczny (społecznościowy), gospodarczy i środowiskowy. Lista ta nie może być wszelako uznana za wyczerpującą. Badacze bezpieczeństwa narodowego rozszerzają ją o liczne inne sektory czy też, jak to określają, wymiary. W tym celu przyjmują najczęściej trojakie kryteria wyodrębniania poszczególnych sektorów (wymiarów) bezpieczeństwa narodowego, którymi są: 1) zagrożenie i charakter jego oddziaływania, 2) wartość chroniona oraz 3) obszar funkcjonowania państwa[408]. Ujmując rzecz bardziej zwięźle, sektory te określane są według kryterium przedmiotowego [409]. W świetle wymienionych kryteriów w uzupełnieniu do klasyfikacji B. Buzana na podstawie literatury przedmiotu można wskazać także na takie sektory bezpieczeństwa narodowego jak informacyjny [410], kulturowy, ideologiczny [411], dziedzictwa kulturowego [412], religijny [413], etniczny, demograficzny[414], energetyczny[415] oraz wiele innych, niezwiązane lub w związane w niewielkim stopniu z szeroko pojętym obszarem życia społeczno-kulturowego. Przyjmując model autorstwa Buzana oraz Szkoły Kopenhaskiej za teoretyczny punkt wyjścia oraz odniesienia można stwierdzić, iż większość tych sektorów wyżej wymienionych sektorów ma znaczenie podrzędne wobec tych zawartych we

[406] Z. Nowakowski, *Ewolucja istoty…,* dz. cyt., ss. 81-86.
[407] Tamże, s. 84.
[408] Zob. M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa narodowego…,* dz. cyt., s. 111; K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 28; L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 155.
[409] Zob. E. Nowak, M. Nowak, *Zarys istoty…,* dz. cyt., s. 40.
[410] Tamże, ss. 102-115.
[411] K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 28.
[412] R. Wróblewski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 132-134.
[413] W. Pokruszyński, *Współczesne bezpieczeństwo narodowe (podręcznik akademicki)*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gaspari, Józefów 2009, ss. 65-69.
[414] P. Prabhakaran, *Revisiting National Security: Prospecting Governance for Human Well-Being*, Springer, Singapur 2022.
[415] P. Polko, *Bezpieczeństwo + politycznym RP (1989-2020)*, PWN, Warszawa 2022, s. 9. Za: B. Kruyt [i in.], *Indicators forenergy security*, "Energy Policy" 2009, vol. 37 (6).

wspomnianym modelu i może być uznanych za ich subsektory (np. sektor ideologiczny względem sektora politycznego).

Co zaś tyczy się znaczenia poszczególnych sektorów (lub subsektorów) mających mniejszy bezpośredni związek ze sferami wspólnotowości narodowej oraz kultury i tożsamości narodowej należy poczynić ważną uwagę uzupełniającą. Otóż w przypadku tych sektorów bezpieczeństwa narodowego, w których wartości takie jak tożsamość czy dziedzictwo narodowe nie sa wymieniane jako „obiekty" bezpieczeństwa (*referent objects*), tożsamość ta nie pozostaje bez związku z tymi sektorami. W kontekście tym warto wymienić na początku sektor militarny. W. Kitler dostrzega znaczenie wspomnianej tożsamości narodowej i dziedzictwa narodowego w powiązaniu z tymże sektorem. Początkowo odwołuje się on do szeregu innych aniżeli tożsamość anrodowa wartości (które są wszelako blisko z nią powiązane i ją współtworzą), stwierdzają, iż „tradycje, zwyczaje i obyczaje, prawa i wolności i (…) inne (…) wartości wiążące narody stanowią podstawę siły narodowej (potęgi państwa), sprawiając, że poszczególne narody z determinacją zabiegają o swoje samostanowienie, prawo do życia na własnym terytorium i wedle własnych zasad prawnych. Natomiast w sytuacji zagrożenia realizacji prawa i wolności jednostek i grup społecznych, możliwości pozbawienia narodu jego suwerennych praw, niemal wszyscy zgodnie się temu sprzeciwiają. Jest to wartość, której nie da się przeliczyć na czołgi i samoloty bojowe, to siła, bez której zagwarantowanie bezpieczeństwa narodowego byłoby niemożliwe"[416]. W tym ujęciu jest więc tożsamość narodowa nie tylko ważnym elementem potęgi narodowej, mającej bezpośrednie przełożenie na jego bezpieczeństwo militarne (dokładniej zaś, zdolność do jego zapewnienia), lecz także czynnikiem inicjującym obronę narodową. Jak później dodaje W. Kitler, „przez wiele wieków siła tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego narodu odgrywała zasadniczą rolę w dziedzinie obronnej, stanowiąc podstawę postaw patriotyczno-obronnych i propaństwowych społeczeństwa"[417].

Z podobną sytuacją mamy do czynienia w przypadku innych tego typu sektorów (tj. niezwiązanych bezpośrednio z tożsamością lub dziedzictwem narodowym jako ich wartością chronioną czy też obiektem lub poprzez płaszczyznę wspólnotową i kulturową, do której tożsamość narodowa się odnosi). W przypadku sektora np. sektora

[416] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe. Teoria i praktyka.*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2020, s. 261.
[417] Tamże.

energetycznego tożsamość narodowa odgrywa (lub potencjalnie może odgrywać) również pewną rolę w kształtowaniu dyskursu publicznego związanego z polityką dotyczącą tych sektorów bezpieczeństwa (lub szerzej polityką sektorową dotyczącą gospodarki, żywności etc). Polski dyskurs publiczny i polityczny dotyczący właśnie bezpieczeństwa i polityki energetycznej, w tym m.in. kierunków jej rozwoju, dostarcza licznych przykładów związków pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami w tym obszarze (lub zaniechaniem takowych), a społeczną percepcją ich wpływu na polską tożsamość narodową, szczególnie w wymiarze zewnętrznym (tj. w kontekście relacji międzynarodowych pomiędzy Polską a jej partnerami). Ujmując rzecz zwięźle, można wśród nich wymienić sytuację polskiego górnictwa czy też plany rozwoju polskiej energetyki jądrowej (i wybór partnerów w tym zakresie). Jako ilustrację wspomnianego dyskursu można przywołać słowa Prezydenta A. Kwaśniewskiego z 2000 r., gdy w ramach obchodów Święta Górnika w Pałacu Prezydenckim wypowiedział on następujące słowa: „Dla mnie, jako prezydenta, górnictwo stanowi istotną część polskiej historii - buduje naszą tożsamość narodową”[418].

Szerokiego spojrzenia na problematykę sektorów bezpieczeństwa narodowego dostarcza także Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP. W oparciu o Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego wyodrębnia ona cztery dziedziny bezpieczeństwa, tj. obronną, ochronną, społeczną i gospodarczą; a następnie przyporządkowuje im poszczególne sektory bezpieczeństwa. W dziedzinie społecznej, oprócz sektorów kulturowego i społecznego wartym uwagi jest także sektor edukacyjny, mający istotne znaczenie z punktu widzenia edukacji dla bezpieczeństwa oraz kształtowania kultury bezpieczeństwa narodowego[419].

Uwzględniając powyższe uwagi, wskazujące na możliwość powiązania tożsamości narodowej z wieloma sektorami bezpieczeństwa narodowego należy wszakże wskazać te, w przypadku których związek ten jest najbardziej uzasadniony i bezpośredni, a tożsamość narodowa odgrywa najważniejszą dla owych sektorów rolę. Wyodrębnienie takich sektorów wymaga zatem przyjęcia odpowiedniego kryterium. Zdaniem autora możliwe jest wykorzystanie co najmniej dwóch takich kryteriów. Po pierwsze, kryterium takim będzie uznanie tożsamości narodowej (lub przynajmniej blisko związanych z nimi aspektów funkcjonowania i/lub atrybutów narodu i państwa

[418] Kancelaria Prezydenta RP, Obchody Święta Górnika 2000 w Pałacu Prezydenckim, 30 listopada 2020, https://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/aktualnosci-rok-2000-i-starsze/obchody-swieta-gornika-2000-w-palacu-prezydenckim,34157,archive (dostęp: 10.04.2025).
[419] Biała Księga…, dz. cyt., s. 19, za: K. Ficoń, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 31-32.

narodowego) za wartość chronioną bądź obiekt (*referent object*) związanymi z tymi sektorami. Drugim z kolei kryterium jest związek pomiędzy sektorami bezpieczeństwa narodowego i istotą tożsamości narodowej, omówioną w podrozdziale 2.1. Na podstawie tych kryteriów autor uznaje, że najsilniejszy związek z tożsamością narodową wykazują sektory społecznościowy (*societal*, opisany w pracach B. Buzana, O. Wævera i ich współpracowników ze Szkoły Kopenhaskiej) oraz kulturowy.

Sektor społecznościowy, aczkolwiek ujmowany w literaturze przedmiotu z zakresu bezpieczeństwa narodowego w sposób wykraczający poza podejście reprezentowane przez badaczy Szkoły Kopenhaskiej, stanowi powszechnie uznawane *locum* tożsamości jako wartości wymagającej ochrony przed rozmaitymi zagrożeniami zagrożeniami. W dalszej kolejności tożsamość narodową można i należy powiązać z sektorem kulturowym, co wynika z faktu, iż tożsamość narodowa stanowi jedną ze składowych nadrzędnej kategorii jaką jest kultura narodowa. Tenże sektor czy też wymiar bezpieczeństwa narodowego należy uznać za mniej istotny od sektora społecznościowego, gdyż tożsamość narodowa, jakkolwiek mająca duże znaczenie dla kultury narodowej, nie jest czymś, do czego kulturę tę można zredukować.

Bezpieczeństwo społecznościowe (societal security) oraz społecznościowy sektor bezpieczeństwa zostały opisane najpełniej w monografii pt. „Identity, Migration and the New Security Agenda in Europę" autorstwa O. Wævera, B. Buzana, M. Kelstrupa i P. Lemaitre. Za wartość chronioną, a zatem kryterium wyodrębnienia tegoż sektora bezpieczeństwa, autorzy ci uznali tożsamość. Wykorzystanie ich koncepcji w niniejszej rozprawie wymaga jednakże uporania się z pewną istotną trudnością natury teoretycznej. Polega ona na tym, iż badacze reprezentujący Szkołę Kopenhaską skupiali się w swoich dziełach przede wszystkich na tożsamości społecznej (*societal identity*), tj. posiadanej przez społeczeństwo[420], którą O. Wæver określił jako „dostatecznie szeroką w rozumieniu jej jakości, by mogła rywalizować z państwem terytorialnym jako zasadą

[420] W odróżnieniu od *social identity*, które to pojęcie można również przetłumaczyć jako „tożsamość społeczna", lecz w znaczeniu tożsamości zbiorowej, odnoszącej się do zbiorowości (grup), nie zaś stricte do społeczeństwa jako zbiorowości nadrzędnej, obejmującej wszelkiego rodzaju zbiorowości „niższego rzędu" (etniczne, religijne, regionalne etc.). Ponadto, zastosowanie przymiotnika „*societal*" dla określenia typu tożsamości pozwala sądzić, że chodzi o tożsamość społeczeństwa pojmowanego przede wszystkim jako wspólnota, a zatem jakościowo coś więcej aniżeli tylko typ zbiorowości społecznej. Tak rozumiane społeczeństwo i związana z nim *societal identity* jest nadrzędne wobec składających się na nieposzczególnych grup społecznych nie tylko przez sam fakt zawierania się tychże grup w społeczeństwie, lecz również dlatego, że przynależna mu *societal security* ma charakter nie partykularny, lecz na swój sposób „uniwersalny" (wspólnotowy). Znamienne jest w tym kontekście użyte przez B. Buzana określenie „*'we' identity*". B. Buzan, *Societal security, state security and internationalization*, w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera, B. Buzana, M. Kelstrupa i P. Lemaitre, s. 42.

organizacji politycznej”[421]. Co więcej, w cytowanym dziele można dostrzec inklinację do stawiania obywatelskiej (*civic*) koncepcji narodu oraz tożsamości narodowej ponad ich formą kulturową, do czego drogę utorowała przede wszystkim rewolucja francuska, a co ma kluczowe znaczenie w kontekście procesu integracji europejskiej, w efekcie której partykularne nacjonalizmy tracą na znaczeniu. Jest to szczególnie istotne w świetle percepcji narodu, tożsamości narodowej oraz nacjonalizmu nie jako „naturalnych” i „odwiecznych” (*primordial, perennial*) bytów społecznych, lecz raczej konstruktów, wytwarzanych w toku procesów historyczno-społeczno-politycznych[422]. Są to niewątpliwie ważkie spostrzeżenia, lecz w przekonaniu autora oraz w świetle badań przeprowadzonych w rozdziale pierwszym, słuszniejszym wydaje się potraktowanie narodu, nie zaś społeczeństwa, jako depozytariusza tożsamości stanowiącej kulturowy i ideologiczny fundament funkcjonowania Polski jako państwa narodowego reprezentującego model *Kulturnation* w ujęciu F. Meinecke. O. Wæver przestrzega wprawdzie przed traktowaniem społeczeństwa jako fundamentu państwa[423], co jest zasadne w przyjętej przez niego obywatelskiej i politycznej (*civic*) koncepcji narodu (a zatem także państwa), lecz w odniesieniu do modelu *Kulturnation* zastrzeżenie to traci swoją zasadność, gdyż to właśnie na takiej relacji zasadza się państwo narodowe ufundowane przez naród kulturowy. Zatem w przekonaniu autora za kluczowe należy uznać nie rozważania i spory na temat kształtu współczesnych państw narodowych, będącego efektem długotrwałych i głębokich przemian dotykających ustrojów politycznych, ideologii społeczno-politycznych oraz stosunków społecznych, prowadzących w rezultacie do zmiany postrzegania przez obywateli państwa, jego natury i genezy oraz wartości i innych elementów dlań konstytutywnych; lecz rolę i znaczenie tożsamości dla konstytuowania się tychże państw, ich przetrwania oraz bezpieczeństwa. W związku z tym wydaje się, iż nie ma zasadnych przeszkód dla zaadaptowania koncepcji bezpieczeństwa społecznościowego (*societal security*) dla analizy znaczenia tożsamości narodowej w sektorze społecznościowym (*societal*) bezpieczeństwa narodowego[424].

[421] O. Wæver, *Societal security: the concept,* w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in], s. 23.
[422] Tamże, ss. 27-40.; O. Wæver, M. Kelstrup, *Europe and its nations: political and cultural identities,* w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in.], ss. 61-92.
[423] Tamże, s. 26.
[424] Innymi słowy, oznacza to uznanie za obiekt (*referent object*) bezpieczeństwa społecznościowego (*societal security)* nie społeczeństwa, lecz narodu. Tamże, s. 26.

Pojęcie bezpieczeństwa społecznościowego (*societal security*) O. Wæver zdefiniował w sposób następujący: „We współczesnym systemie międzynarodowym bezpieczeństwo społecznościowe dotyczy zdolności społeczeństwa do przetrwania z zachowaniem swojej istoty w obliczu zmieniających się okoliczności oraz możliwych lub aktualnych zagrożeń. Mówiąc konkretniej, wiąże się ono ze zrównoważonym rozwojem, w ramach akceptowalnych warunków ewolucji, tradycyjnych wzorów języka, kultury, współpracy oraz tożsamości religijnej i narodowej, a taże zwyczajów"[425]. Zagrożeniem dla tego bezpieczeństwa jest wg. B. Buzana wszystko to, co utrudnia ekspresję wyżej wymienione wartości lub ich reprodukcję[426]. Jak wskazuje ów badacz, w sektorze społecznościowym głównymi źródłami zagrożeń dla bezpieczeństwa są konkurencyjne ideologie oraz migracja[427].

Co jednak nie mniej ważne, B. Buzan stwierdza, iż źródłem zagrożeń dla wartości takich jako tożsamość (a także język, kultura czy zwyczaje) jest częściej własny aniżeli obce rządy[428] (mogące stosować ideologie, migrację lub inne środki w celu podejmowania ataku na tożsamość państwa, z którym pozostają w konflikcie). Podkreśla on także, że sprzeczność między bezpieczeństwem społeczeństwa (w niniejszych rozważaniach narodu) i państwa osłabia to ostatnie i czyni je niestabilnym[429]. Paradoksalnie, tego typu podejście samo w sobie może być uznane za zagrożenie dla tożsamości narodowej w odniesieniu do *Kulturnation* jako fundamentu państwa narodowego. Jak podkreślano już wcześniej, pomiędzy tymi dwoma bytami zachodzi bowiem symbioza i tworzenie między nimi opozycji jest nie tylko nieuzasadnione czy wręcz niemożliwe logicznie, ale podważa w istocie ich bezpieczeństwo. Nie oznacza to wprawdzie, iż argumenty uzasadniające to stanowisko, tj. związane m.in. ze stosowaniem przemocy przez rządy wobec dyskryminowanych grup etnicznych[430], nie są zasadne. Uzasadnia to niewątpliwie podkreślanie znaczenia niezależności społeczeństwa od państwa oraz promowania jego „inkluzywnej" wizji, a zatem takiej, która byłaby oparta o tolerancję i odrzucałaby wszelkie formy opresji względem określonych grup społecznych, etnicznych i religijnych, niezależnie od ich przyczyn. Można także przyjąć, że do pewnego stopnia postulat ten ma zastosowanie

[425] O. Wæver, *Societal security: the concept*, w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in.], s. 23.
[426] B. Buzan, *Societal security, state security and internationalization*, w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in.], s. 43.
[427] Tamże, ss. 43-46.
[428] Tamże, s. 49.
[429] Tamże.
[430] Tamże, ss. 49-50.

także do narodu rozumianego jako *Kulturnation* który powinien stanowić fundament państwa i jako taki być wolny wszelkich działań z jego strony, które mogłyby godzić w jego tożsamość, kulturę i bezpieczeństwo. Jak słusznie wskazuje B. Buzan, „bezpieczeństwo społecznościowe nie jest potencjalną przeszkodą dla bezpieczeństwa państwa, lecz może stanowić centralną część agendy bezpieczeństwa narodowego”[431]. Tak więc to zapewnienie bezpieczeństwa narodowi jako wspólnocie[432] konstytuującej państwo narodowe oraz umożliwienie mu kultywowanie i reprodukowanie jego tożsamości stanowi cel właściwy społecznościowemu sektorowi bezpieczeństwa narodowego, przyczyniający się osiągnięcia tegoż bezpieczeństwa (narodowego).

Jak wspomniano wcześniej, drugim z sektorów (wymiarów) bezpieczeństwa narodowego, do których przynależy tożsamość narodowa, jest sektor (wymiar) kulturowy i związane z nim bezpieczeństwo kulturowe. Według G. Michałowskiej, „bezpieczeństwo kulturowe w wymiarze narodowym oznacza warunki, w których społeczeństwo może utrwalać i pielęgnować wartości decydujące o jego tożsamości, a jednocześnie swobodnie czerpać z doświadczeń i osiągnięć innych narodów. (…)”[433]. Definicja ta jest niewątpliwie użyteczna dla niniejszych rozważań, aczkolwiek podobnie jak w przypadku definicji bezpieczeństwa społecznościowego autorstwa O. Wævera wymaga swoistej „adaptacji” do potrzeb niniejszych rozważań, a także skomentowania zawartej w niej kwestii natury teoretycznej, mogącej stanowić źródło nieporozumień. Otóż, jak można przypuszczać, wyrażenie „wymiar narodowy”, którym posłużyła się Michałowska, można interpretować na dwa sposoby. Po pierwsze, można odczytać je jako odnoszące się czy też równoznaczne z wymiarem państwowym, w konsekwencji czego zrozumiałe jest nastepujące po nim odwołanie do tożsamości społeczeństwa jako tej zbiorowości, która posiada szerszy zakres aniżeli naród i która jest powszechnie uznawana za fundament współczesnego państwa demokratycznego. Po drugie, wyrażenie to może także wiązać się z przyjętym *implicite* założeniem istnienia swoistej ekwiwalencji pomiędzy narodem i społeczeństwem (znów w kontekście współczesnego państwa demokratycznego). Pozwala to przypuszczać, iż tożsamość zachowywana przez społeczeństwo nie różni się w istotny sposób jakościowo od tożsamości narodowej. Jednakże w przekonaniu autora zakresy znaczeniowe obu tożsamości,

[431] Tamże, s. 57.
[432] Stąd tłumaczenie angielskiego przymiotnika *societal* nie jako „społeczny” lecz jako „społecznościowy”, a zatem odnoszący się do wspólnoty, zgodnie z jej rozumieniem według Ferdinanda Tönniesa.
[433] G. Michałowska, *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, pod red. nauk. D. B. Bobrowa, E. Haliżaka i R. Zięby, s. 140.

jakkolwiek do pewnego stopnia pokrywające się, nie są identyczne i należy je wyraźnie odróżniać. Polska jest wprawdzie przykładem kraju w wysokim stopniu jednolitego etnicznie i kulturowo oraz o relatywnie niewielkim wskaźniku imigracji, będącej czynnikiem mogącym potencjalnie prowadzić do rozdźwięku między wspomnianymi typami tożsamości, lecz nie oznacza to, że można postawić między nimi znak równości i uznać tożsamość współczesnego polskiego społeczeństwa jako całości za odzwierciedlenie tożsamości narodowej Polaków (w rozumieniu jego kanonu zgodnie z definicją A. Kłoskowskiej).

Rozpatrując związek pomiędzy tożsamością narodową (jako elementem bezpieczeństwa kulturowego) a bezpieczeństwem narodowym (ujmowanym jako kategoria nadrzędna wobec bezpieczeństwa kulturowego i traktowanym w niniejszej rozprawie jako sektor bezpieczeństwa narodowego) warto zwrócić uwagę na pogląd wyrażony przez J. Gierszewskiego, A. Pieczywoka i J. Piwowarskiego, zdaniem których „tożsamość narodową oparta jest o identyfikacją z państwem”[434]. Pozwala on stwierdzić, iż teza autorstwa badaczy ze Szkoły Kopenhaskiej o tożsamości jako wartości związanej *stricte* z sektorem społecznym nie uwzględnia w dostatecznym stopniu związków pomiędzy narodem i państwem, stanowiący jeden niepodzielny byt. Celem państwa jest zatem, jak stwierdzają J. Gierszewski, K. Drabik i A. Pieczywok, „zachowanie integralności kulturowej”. Dla autorów tych bezpieczeństwo kulturowe wiąże się nie tylko z identyfikacją z państwem, lecz wręcz z zachowaniem „tożsamości państwa”[435]. Tożsamość (i szerzej kultura) narodowa jawi się tu zatem jako spoiwo tegoż bytu. Powyższe opinie wprowadzają, co należy podkreślić, pewną niespójność terminologiczną. Trudno bowiem w ich świetle stwierdzić o jakie tożsamości należy mówić w kontekście bezpieczeństwa kulturowego państwa: tożsamości narodu, tożsamości państwa czy też jakiejś innej? Jeśli zaś mamy do czynienia z współistnieniem tychże tożsamości, to jaki jest ich status ontyczny, treść oraz wzajemne relacje? Są to dylematy ważkie, lecz ich rozwikłanie wykracza poza ramy tejże rozprawy. W konsekwencji wystarczy ograniczyć się, zdaniem autora, do przyjęcia założenia, iż z uwagi na postulowaną powyżej ontyczną niepodzielność państwa narodowego, w ramach którego naród i państwo stanowią dwie strony tej samej monety, mamy w gruncie rzeczy do czynienia z jedną kulturą i tożsamością właściwa temuż bytowi. Naród stanowi wprawdzie, zgodnie z myślą F. Konecznego, fundament państwa

[434] J. Gierszewski, A. Pieczywok, J.Piwowarski, *Wyzwania i zagrożenia…,* dz. cyt., s. 11.
[435] J. Gierszewski, K. Drabik, A. Pieczywok, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., s. 107.

narodowego, lecz nie należy uważać go za podmiot odrębny od państwa jako instytucji (oraz *vice versa*). W związku z tym przejawianie tożsamości narodowej przez obywateli musi obejmować zarówno identyfikację ze wspólnotą narodową jak i z samym państwem, a treść tejże tożsamości musi zasadzać się na wartościach właściwych zarówno tej pierwszej (np. kultywowanie zwyczajów narodowych) jak i tego drugiego (np. opowiadanie się za bezwzględnym zachowaniem suwerenności i niepodległości).

Interesujące stanowisko reprezentuje w tym kontekście W. Kitler, zdaniem którego działania podejmowane przez państwo w tym kierunku wiążą się z „umacnianiem siły narodowej zgodnie z celami siły narodowej."[436] W związku z powyższym J. Czaja stwierdza, iż „Kitler (…) potencjał (dorobek) kulturalny czyni orężem zagranicznej polityki kulturalnej państwa w celu umacniania się jego siły narodowej"[437]. Realizację tego celu należy uznać za szczególnie istotną w świetle bieżącej sytuacji w środowisku międzynarodowym, w którym mamy do czynienia z intensyfikacją konfliktów o podłożu kulturowym[438]. Pogląd ten jest istotny z kilku względów. Po pierwsze, zawarta w nim referencja do siły (potęgi) narodowej pozwala postrzegać kulturę i będącą z jej elementem tożsamość jako jeden z czynników kształtujących potęgę państwa[439]. Zachowanie, podtrzymywanie oraz umacnianie tożsamości narodowej staje się zatem jednym z warunków zapewnienia państwu odpowiedniego poziomu potęgi narodowej, niezbędnej do zagwarantowania bezpieczeństwa jego samego oraz tworzącego je narodu. W efekcie, po drugie, tożsamość narodowa stanowi „oręż" nie tylko polityki zagranicznej państwa, lecz także jego polityki bezpieczeństwa[440].

---

[436] W. Kitler, *Obrona narodowa III RP: pojęcie, organizacja, system*, „Zeszyty Naukowe AON 2002", s. 339. Za: J. Czaja, *Kulturowy wymiar…,* dz. cyt., s. 82.
[437] Tamże.
[438] Por. A. W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe…,* dz. cyt., ss. 44-45.
[439] Podejście takie jest zgodne z klasycznym sposobem definiowania tej ostatniej przez H. J. Morgenthaua, który uwzględniał w opisywanym przez siebie zbiorze elementów potęgi także te o charakterze społeczno-kulturowym. Zob. H. J. Morghenthau, *Polityka między narodami. Walka o potęgę i pokój.*, Difin, Warszawa 2010, ss. 145-173.
[440] W kontekście wcześniejszych rozważań nad problematyką znaczenia pojęcia bezpieczeństwa narodowego, w trakcie której podkreślona została m.in. dwoista natura tegoż bezpieczeństwa, tj. obejmująca jego wymiar wewnętrzny i zewnętrzny, nie wydaje się zasadne rozgraniczanie obu dziedzin polityki państwa. Polityka zagraniczna musi być bowiem oparta o założenia polityki bezpieczeństwa, która określa ramy dla tej pierwszej. Najbardziej dobitnym tego przykładem jest znaczenie polskiego członkostwa w NATO oraz utrzymywanie ścisłego sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi, stanowiące fundament polskiej polityki bezpieczeństwa. W świetle tego polska polityka zagraniczna wobec USA oraz państw członkowskich Sojuszu Północnoatlantyckiego musi być ukierunkowana na zapewnienie dobrych relacji pomiędzy Polską i tymi państwami oraz harmonijnej współpracy w obszarze dyplomacji i bezpieczeństwa zbiorowego.

Jeśli chodzi o związek kultury i tożsamości narodowej z polityką państwa, to jest on dostrzegalny przede wszystkim w Konstytucji RP. T. Kośmider zwraca uwagę na Art. 6.1, mówiący o tym, iż „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”[441]. Co ważne z praktycznego punktu widzenia, znaczenie tożsamości narodowej jest także dostrzegane w poszczególnych dokumentach strategicznych RP. Oprócz tych wymienionych przez T. Kośmidera[442], najwięcej uwagi tej problematyce poświęcone zostało w obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, podpisanej przez Prezydenta RP dnia 12 maja 2020 r., w której tożsamość narodowa została uznana za jeden z filarów bezpieczeństwa narodowego RP. Jak czytamy w tym dokumencie strategicznym, jednym z „interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego” jest „umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego”[443]. Następnie, w punkcie 1.3 Filaru III tejże strategii jej autorzy stwierdzają, że jedno z działań i zadań mających służyć realizacji celu strategicznego jakim jest „Wzmocnienie tożsamości narodowej, zakorzenionej w chrześcijański dziedzictwie i uniwersalnych wartościach” to „wykorzystanie aktywności Polski na arenie międzynarodowej do promowania rozwoju i ochrony tradycyjnych wartości rodziny, tożsamości narodowej Polaków, kultury i tradycji"[444]. Wreszcie, liczne odwołania do tożsamości narodowej można napotkać w Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP. Podkreślona jest m.in. jej rola jako jednego z czynników stanowiących punkt wyjścia do diagnozy stanu bezpieczeństwa RP oraz określenia interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa w kontekście Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego (SPBN)[445]. Niezwykle ważnym zagadnieniem poruszonym w tym dokumencie jest znaczenie tożsamości w historycznym wymiarze ewolucji bezpieczeństwa, dotyczącym przede wszystkim dążenia do odzyskania państwowości przez Rzeczpospolitą w okresie zaborów, lecz

[441] T. Kośmider, *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa państwa polskiego - wyzwania i zagrożenia*, „Rozprawy Społeczne” 2014, nr. 1(VIII), s. 29.
[442] Tamże.
[443] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2020 r., s. 11.
[444] Tamże, s. 28. W odniesieniu do modelu bezpieczeństwa kulturowego (które w tym kontekście można uznać za kategorię nadrzędną wobec „bezpieczeństwa tożsamości” czy też „bezpieczeństwa tożsamościowego”) zaproponowanego przez S. Wojciechowskiego, tego typu inicjatywy można uznać za swoisty „ofensywny” wymiar strategii bezpieczeństwa narodowego w obszarze tożsamościowym. Zob. S. Wojciechowski, *A new model of cultural security*, w: *Cultural security. Theory - Selected Aspects - Case Studies*, pod red. nauk. E. Szyszak i R. Zenderowskiego, Peter Lang, Lausanne 2023, s. 36.
[445] Biała Księga…dz. cyt., ss. 9, 21.

także suwerenności w określę PRL[446]. Tożsamość narodowa jest także uznawana za element społecznego potencjału bezpieczeństwa oraz społecznych warunków bezpieczeństwa [447] oraz pojmowana, jak można to zinterpretować, jako zarazem składnik potencjału społeczeństwa w kontekście bezpieczeństwa oraz jego spoiwo. Potwierdza to niewątpliwie słuszność przypisania jej jako wartości do sektora społecznego (społecznościowego).

3.3. Elementy tożsamości narodowej a bezpieczeństwo narodowe

W podrozdziale 2.3 dokonana została analiza elementów tożsamości narodowej w oparciu o jej wybrane koncepcje zawarte w literaturze przedmiotu, która to analiza ukierunkowana była na uwypuklenie elementów tożsamości narodowej uznanych za istotne przez autora na podstawie kryterium znaczenia jej posiadania przez wspólnotę narodową dla bezpieczeństwa tej ostatniej. W rezultacie za najistotniejsze uznane zostały trzy elementy definicji tożsamości narodowej A. D. Smitha, tj. ojczyzna, pamięć i kultura, a ponadto dużą wagę przypisano także kwestii identyfikacji ze wspólnotą narodową. Niniejszy podrozdział będzie nawiązywał do wspomnianej analizy, lecz za punkt wyjścia i odniesienia zostanie przyjęte tym razem bezpieczeństwo narodowe oraz sposób jego pojmowania.

Mówiąc o tym ostatnim, nawet pobieżny rzut oka na przytoczone w podrozdziale 3.1 definicje bezpieczeństwa narodowego pozwala stwierdzić, iż podstawowym punktem przecięcia pomiędzy bezpieczeństwem narodowym oraz tożsamością narodową jest terytorium państwa narodowego oraz zapewnienie jego integralności i nienaruszalności. Jak zostało to już wspomniane wielokrotnie, w niniejszej rozprawie państwo i naród traktowane są jako jeden niepodzielny byt. Co więcej, nawet jeśli traktujemy je jako kategorie rozłączne, to z definiowaniem państwa oraz narodu w naukach społecznych nierozłącznie związane jest posiadanie terytorium, czego przykładem jest klasyczna trójelementowa definicja państwa autorstwa G. Jelinka[448] oraz przytoczone w poprzednim rozdziale definicje narodu zaproponowane

[446] Tamże, ss. 28-33.
[447] Tamże, ss. 73-74, 132-133.
[448] Zob. J. Kostrubiec, *Nauka o państwie w myśli Georga Jellinka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, ss. 113-120. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż B. Szulc zwraca uwagę na fakt, iż terytorium stanowi podstawę tego, co określa on jako „zakres tożsamości" narodu i państwa (zdaniem autora można tu także mówić o „czynnikach konstytutywnych" narodu i państwa w

przez A. D. Smitha i M. Budytę-Budzyńską. Oprócz terytorium ważnymi elementami przywołanych definicji pojęcia bezpieczeństwa narodowego jest także zapewnienie przetrwania i rozwoju państwa, narodu i społeczeństwa (przy uwzględnieniu sygnalizowanego rozróżnienia miedzy tymi typami zbiorowości) oraz ich kultury, tożsamości i najważniejszych wartości. Wszystkie one[449] przynależą także do zakresu znaczeniowego pojęcia tożsamości narodowej i z punktu widzenia przyjętego w niniejszej rozprawie przedmiotu badań oraz sposobu jego ujmowania[450] wymagają ochrony przed zagrożeniami jeśli wspomniana tożsamość ma zachować swój charakter i przetrwać. Wynikający z tego wniosek jest zatem taki, że wymagają one ochrony zarówno z punktu widzenia konieczności zapewnienia bezpieczeństwa samej tożsamości narodowej, jak i bezpieczeństwa narodowego.

W związku z powyższym wymienione elementy stanowią nie tylko desygnaty obu pojęć, lecz odnoszą się przede wszystkim do wartości, z których wyrastają zarówno tożsamość, jak i bezpieczeństwo narodowe. Terytorium państwowe czy wartości narodowe są więc tym, co określa sens tożsamości i bezpieczeństwa narodowego, lecz także przedmiotem zbiorowych dążeń oraz troski. Kwestia wartości zajmuje centralne miejsce w rozważaniach nad definicją bezpieczeństwa narodowego podejmowanymi przez L. Chojnowskiego. Zgodnie z przytoczoną w podrozdziale 3.1 definicją jego autorstwa, bezpieczeństwo narodowe „to pewność zachowania egzystencjalnych wartości państwa, narodu, społeczeństwa i obywateli (…)". Ważnym aspektem tejże definicji jest kompleksowe podejście do podmiotów bezpieczeństwa narodowego oraz następnie wyróżnienie przez L. Chojnowskiego wartości specyficznych dla każdego z nich, pośród których np. terytorium i zdolność utrzymania kontroli nad nim stanowi wartość egzystencjalną państwa, zaś kultura i świadomość narodowa (której opis

rozumieniu ogólnym, bez odwoływania się do ich tożsamości). Zob. B. Szulc, *Bezpieczeństwo a nauki o bezpieczeństwie*, Adam Marszałek, Toruń 2024, ss. 172-174.

[449] Z zastrzeżeniem, iż do tożsamości narodowej przynależeć mogą jedynie wartości narodowe oraz elementy kultury narodowej, nie zaś całość tej ostatniej, gdyż jest ona wobec tożsamości kategorią nadrzędną.

[450] Jak było to już wcześniej podkreślone, tożsamość narodowa nie jest poddawana analizie w tejże rozprawie w całym spektrum jej złożoności, co oznacza, że te jej elementy i aspekty, które w ocenie autora nie mają konstytutywnego i kluczowego znaczenia dla specyfiki narodu polskiego jako wspólnoty oraz jego bezpieczeństwa, nie wchodzą w zakres przedmiotu badań. Jako przykład można tutaj wymienić znaczenie pewnych cech charakteru narodowego, jak choćby przysłowiowa gościonność Polaków wobec obcokrajcowców. Cechę tę samą w sobie można prawdopodobnie uznać za istotną z punktu widzenia specyfiki wspomnianego charakteru oraz szerzej tożsamości narodowej Polaków, nie ma ona wszelako znaczenia dla przedmiotu badań.

sugeruje zbieżność z tożsamością narodową) są wartościami narodu[451]. Zdaniem autora podejście to stanowi klucz do uzyskania odpowiedzi na pytanie które elementy tożsamości narodowej należy uznać za istotne z punktu widzenia znaczenia tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego. Odpowiedź ta, by była kompletna, musi obejmować dwa następujące człony. Po pierwsze, jak wskazano powyżej, są to te elementy, które określają w największym stopniu specyfikę danej wspólnoty narodowej (tj. narodu *tout court*) oraz dotyczą jej bezpieczeństwa. Po drugie, elementy te muszą korespondować z wartościami bezpieczeństwa narodowego wynikającymi z jego teorii i praktyki[452]. Przyjęcie tych założeń pozwala na dokonanie ściśle ukierunkowanej analizy, abstrahowania oraz syntezy tychże elementów.

3.4. Funkcje tożsamości narodowej w bezpieczeństwie narodowym

Podobnie jak miało to miejsce w kontekście relacji elementów tożsamości narodowej do bezpieczeństwa narodowego, także w przypadku jej funkcji konieczne jest zawężenie uwagi do tych wywierających bezpośredni oraz znaczący wpływ na to bezpieczeństwo. Jak zwrócono uwagę w podrozdziale 2.4, za związane do pewnego stopnia z bezpieczeństwem można uznać funkcje wskazane przez A. D. Smitha: terytorialną, wytwarzania więzi społecznej za pośrednictwem podzielanych wartości, symboli i tradycji oraz definiowania i umiejscawiania siebie w świecie. Należy jednakże podkreślić, iż badacz ten nie przypisuje w istocie żadnej z nich *explicite* związku z bezpieczeństwem i jego zapewnianiem. Związek ten można zatem wysnuć jedynie w drodze interpretacji, która siłą rzeczy musi być obarczona pewnym stopniem arbitralności. Pierwsza z wymienionych funkcji, tj. terytorialna, związana jest z według A. D. Smitha z określaniem przestrzeni zamieszkiwanej przez dany naród[453]. Poczyniona przez niego wzmianka o „moralnej geografii"[454] tegoż narodu pozwala wszakże mniemać, iż terytorium to stanowi dla zamieszkującego go narodu wartość, a zatem podlega ono ochronie. W funkcję tę zatem wydaje się być wpisany imperatyw

[451] L. Chojnowski, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 135-137. Zagadnienie wartości bezpieczeństwa narodowego zostanie podjęte ponownie w kolejnym podrozdziale, gdzie uwzględnione zostaną także inne klasyfikacje wartości narodowych zawarte w literaturze przedmiotu.
[452] Należy przez to rozumieć, że o ile posługiwanie się w tym kontekście pewnymi uogólnieniami wynikającymi z dorobku teoretycznego jest uzasadnione i niezbędne, to w zależności od rozmaitych uwarunkowań w poszczególnych państwach zbiór wartości egzystencjalnych (oraz niższego rzędu) bezpieczeństwa narodowego może się różnić.
[453] Zob. A. D. Smith, *National…,* dz. cyt., s. 16.
[454] Tamże.

obrony narodowego terytorium, którego zachowanie stanowi zatem *condicio sine qua non* bezpieczeństwa narodu (narodowego[455]). Co ważne, tożsamość narodowa i jej aspekt terytorialny pozwala nie tylko zrozumieć konieczność obrony wspomnianego terytorium w wymiarze czysto pragmatycznym, lecz stanowi także źródło motywacji do podejmowania wysiłków w tym celu, które częstokroć mają także podłoże tożsamościowe[456].

Funkcję drugą można natomiast powiązać z koncepcją bezpieczeństwa społecznościowego w rozumieniu badaczy Szkoły Kopenhaskiej oraz ze stosowanym przez B. Buzana terminem państw słabych (*weak states*), która to słabość stanowi rezultat ich wewnętrznej kondycji społecznej. Brak społecznego konsensusu wobec wspomnianych wartości, symboli, tradycji oraz innych elementów składających się na tożsamość i szerzej kulturę narodową oraz wynikająca z tego faktu słabość więzi społecznych stanowi zatem źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego w jego sektorach społecznościowym oraz kulturowym, zaś funkcję tożsamości narodowej w sferze tegoż bezpieczeństwa należy w związku z tym odczytywać jako zapewnianie odpowiednio wysokiego poziomu siły wspomnianych więzi w oparciu o internalizację tworzących ją czynników kulturowych[457]. Więź ta ma być źródłem wewnętrznej spoistości wspólnoty narodowej oraz zapewniać ochronę przed zagrożeniami dla bezpieczeństwa narodowego w sferze społecznościowej i kulturowej.

Trzecia wreszcie funkcja, dotycząca definiowania i umiejscawiania siebie (jednostkowego i zbiorowego) w świecie, podobnie jak pierwsza posiada dwoistą naturę. Z jednej strony odnosi się ona do określenia kodu geopolitycznego danego państwa, zawierającego definicję sojuszników oraz wrogów[458] w przestrzeni

[455] W tym kontekście warto przywołać rozróżnienie między obydwoma terminami, tj. bezpieczeństwem narodu i bezpieczeństwem narodowym, zaproponowane przez M. Lutostańskiego. To pierwsze definiuje on jako „wartość (dobro) znajdujące wyraz w stanie pewności narodu w istnienie i rozwój we własnym kraju, będącą rezultatem procesów dotyczących bezpieczeństwa państwa we wszystkich obszarach jego aktywności." Drugi termin budzi natomiast jego zastrzeżenia z uwagi na fakt, iż na płaszczyźnie semantycznej z zastosowania przymiotnika „narodowy" może wynikać, iż bezpieczeństwo to jest związane z zagrożeniami płynącymi dla jednego narodu ze strony drugiego. Por. M. Lutostański, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego…,* dz. cyt., ss. 148, 151; M. Lutostański, *O epistemologii i ontologii…,* dz. cyt., s. 181.

[456] M. Billig pisząc w swoim cytowanym już wcześniej dziele o Iraku i Iranie stwierdził, iż kraje te „uznały, że warto poświęcić setki tysięcy ludzkich istnień dla uzyskania niewielkiego pasa ziemi, które każde z tych państw wyobrażało sobie jako fundamentalną część swojej ojczyzny i którego ekonomiczne znaczenie zostało kompletnie przyćmione kosztami wojny." M. Billig, *Banalny nacjonalizm*, Znak, Kraków 2008, s. 146.

[457] Cytowana w podrozdziale 2.4 A. Ostafińska-Konik wspomina w tym kontekście o afiliacji narodowej, czyli potrzebie przynależności.

[458] Zdaniem L. Jarvisa i J. Hollanda bezpieczeństw, rozpatrywane w kontekście tożsamości, dotyczy w równym stopniu „tego kim jesteśmy", jak przetrwania. Autorzy zwracają wszelako uwagę na

międzynarodowej, a tym samym wskazującego na potencjalne źródła zagrożeń[459] oraz pełniącego rolę „łącznika" między tożsamością i polityką zagraniczną (jak określiła to cytowana w podrozdziale 2.4 A. Grzywacz). Z drugiej wszakże strony funkcja ta wiąże się z opisanymi w podrozdziale 2.2 geograficznymi i geopolitycznymi uwarunkowaniami tożsamości polegającymi na określeniu przestrzennego sensu tej ostatniej. Sens ten obejmuje nie tylko zajmowane przez daną wspólnotę terytorium, bez którego niemożliwe jest wykształcenie tożsamości zbiorowej, lecz także wykształcenie poczucia przynależności do szerszych zbiorowości w rozumieniu przestrzennym, jak np. sojusze regionalne czy cywilizacje. Funkcja ta dotyczy zatem w równym stopniu fizycznego (militarnego) jak i ontologicznego wymiaru bezpieczeństwa.

Ważną ponadto kwestią jest upewnienie się, że pełnione przez tożsamość narodową funkcje nie tylko odnoszą się do bezpieczeństwa narodowego w wymiarze czysto teoretycznym, lecz są także związane z funkcjami bezpieczeństwa narodowego *per se*, a ujmując rzecz ściślej, z funkcjami polityki bezpieczeństwa narodowego. Innymi słowy, jeśli tożsamość narodowa ma być uznana za istotny czynnik kształtowania bezpieczeństwa narodowego z uwagi na pełnione przez nią funkcje w sferze bezpieczeństwa, to między funkcjami tejże tożsamości oraz funkcjami polityki bezpieczeństwa narodowego musi zachodzić jeśli nie ekwiwalencja (jednakowość), to co najmniej dostateczny stopień koherencji (zgodności). Za punkt odniesienia mogą służyć w tym kontekście funkcje państwa w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, o których wspomina W. Kotowicz. Są to m.in. „troska o wysoka pozycje państwa w stosunkach międzynarodowych"; „ochrona norm i obyczajów"; „kształtowanie morale narodowego, postaw i zachowań obywatelskich",; „zapewnienie bezpieczeństwa kulturowego"; „zapewnienie bezpieczeństwa militarnego poprzez utrzymanie integralności terytorialnej i suwerenności"[460]. Funkcje te, aczkolwiek nie są w pełni ekwiwalentne z omówionymi powyżej funkcjami tożsamości narodowej, są jednakże z

---

nierozłączny związek tożsamości z tworzeniem opozycji opartych na przyjaźni (*amity*) oraz wrogości (*enmity*), co samo w sobie stanowi jedno z zagrożeń dla bezpieczeństwa, nie tylko narodowego. L. Jarvis, J. Holland, *Security: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, London 2015, ss. 113-114.

[459] Zagrożenia, o których tu mowa, odpowiadałyby tym związanym z w/w rozumieniem przymiotnika „narodowy" przez M. Lutostańskiego w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Co wszakże oczywiste, zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego (narodu) nie muszą dotyczyć wyłącznie rywalizacji pomiędzy państwami narodowymi.

[460] W. Kotowicz, *Bezpieczeństwo narodowe*, w: *Podstawowe kategorie bezpieczeństwa narodowego*, pod red. nauk. A. Żurkowskiego [i in.], Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2015, ss. 137-138. Za: J. Gryz, W. Kitler, *Misje państwa w zakresie bezpieczeństwa narodowego*, w: S*ystem bezpieczeństwa narodowego RP: wybrane problemy*, pod red. nauk. W. Kitlera, K. Drabika i I. Szóstek, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2014, ss. 36-44.

nimi koherentne w dostatecznym stopniu by potwierdzić ich znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego. Odzwierciedleniem tej koherencji jest m.in. poruszony wcześniej wątek uwzględnienia tożsamości narodowej w SBN z 2020 r. oraz poświęcenie jej jednego z filarów, która nie jest w tymże dokumencie traktowana jako wartość o charakterze abstrakcyjnym i niematerialnym, lecz utylitarnym i ma ona służyć realizacji wymiernych i konkretnych interesów oraz celów narodowych w sferze bezpieczeństwa, polityki zagranicznej czy rozwoju gospodarczego. Z punktu widzenia polityki bezpieczeństwa narodowego można zatem stwierdzić, iż powinna ona być ukierunkowana na ochronę określonych wartości oraz realizację określonych interesów i celów w sposób zapośredniczony przez tożsamość narodową z uwagi na zawarte w niej analogiczne względem bezpieczeństwa narodowego wartości, cele i funkcje.

3.5. Tożsamość narodowa w ujęciu wartości bezpieczeństwa narodowego

Intencją autora w trakcie prac nad niniejszym rozdziałem, szczególnie zaś nad dwoma poprzednimi podrozdziałami poświęconymi elementom i funkcjom tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego, jest prowadzenie wywodu w sposób odwracający logikę badawczą zastosowaną w rozdziale poprzednim. O ile przeprowadzone tamże badania teoretyczne podążały od „ogółu do szczegółu", a zatem w oparciu o metodę dedukcji, celem poznania istoty tożsamości, a następnie wyodrębnienia w niej aspektów i elementów ważnych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego (a także w pewnym stopniu także bezpieczeństwa *sensu largo*) oraz ich szczegółowego opisania; o tyle z punktu widzenia bieżącego rozdziału i jego logiki odpowiednim rozwiązaniem wydaje się skorzystanie z metody indukcji („od szczegółu do ogółu") na rzecz dopasowania wspomnianych elementów i aspektów tożsamości narodowej do wyszczególnionych kluczowych elementów, wartości oraz sektorów bezpieczeństwa narodowego, po czym następnie konieczne jest przyjrzenie się tożsamości narodowej i jej znaczeniu dla tegoż bezpieczeństwa przez pryzmat syntezy i uogólnienia. Celem przyjęcia tej perspektywy poznawczo-badawczej jest określenie stopnia kongruencji pomiędzy syntetycznie ujętymi istotami oraz funkcjami tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego.

By właściwie zrozumieć przesłanki uznawania tożsamości narodowej za jedną z wartości bezpieczeństwa narodowego warto przypomnieć przyjętą w rozdziale 1 definicję pojęcia wartości w rozumieniu socjologicznym autorstwa J. Szczepańskiego, a

dokładnie dwa jej elementy, którymi są „postawa szacunku" oraz „rola w życiu". Wartością jest zatem to, co z jakiegoś powodu cenimy, zaś powód ten jest związany z rolą i znaczeniem tego czegoś w naszym życiu. Oprócz wspomnianej wcześniej klasyfikacji autorstwa L. Chojnowskiego pośród wartości bezpieczeństwa narodowego wymienia się najczęściej przetrwanie, integralność terytorialna, niezależność polityczna, jakość życia[461]; a także wartości kulturowo-cywilizacyjne (związane z zachowaniem tożsamości narodowej) czy ideologiczne[462]. Na tej podstawie można podjąć przekonanie, iż centralną wartością a przy tym funkcją bezpieczeństwa narodowego[463], jest przetrwanie narodu wraz z państwem i pozostałymi podmiotami bezpieczeństwa narodowego. Przetrwanie to należy rozumieć rozszerzająco i uwzględniać zarówno jego aspekt fizyczny jak i ontologiczny, co oznacza, że oprócz uniknięcia zagłady w wyniku wojny, klęsk żywiołowych, epidemii czy kryzysu demograficznego równie istotne jest przetrwanie w wymiarze kulturowo-tożsamościowym, a zatem zachowanie przez wspólnotę narodową wszystkich składników stanowiących o jej tożsamości.

Sama zaś tożsamość narodowa, w aspekcie pełnionych przez nią funkcji, dotyczy także w przemożnym stopniu bytu wspomnianej wspólnoty będącej jej depozytariuszem. Tożsamość narodowa z jednej strony przyczynia się do określenia i ukonstytuowania istoty bytu tejże wspólnoty (tj. jej *eidosu*), zarówno w aspekcie wsobnym (*sameness* - jednakowość), jak i *vis-à-vis* innych wspólnot (*distinctiveness* - odrębność), przez co umożliwia przetrwanie wspólnocie narodowej w wymiarze ontycznym. Mówiąc inaczej, zachowanie przez naród swojej tożsamości rozumianej jako jego atrybut określający jego istotę i naturę jest równoznaczne z zachowanie jego bezpieczeństwa ontologicznego, którego jednym z głównych elementów jest, według cytowanego w poprzednim rozdziale B. J. Steele, „spójna koncepcja siebie" (zob. przypis 123). Zgodnie założeniami Ontological Security Theory (OST) zaburzenie tejże koncepcji oraz brak realizacji rutynowych praktyk z jednej uniemożliwia bądź ogranicza zdolność działania (*agency*) przez podmiot bezpieczeństwa ontologicznego

[461] R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa…,* dz. cyt., s. 10, za: W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., s. 80.
[462] A. D. Rotfeld, E*uropejski stylem bezpieczeństwa in statu nascendi*, Wydawnictwo PISM, Warszawa 1990, s. 18, za: T. Goryca, *Polityka i strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej - wstęp do dyskusji*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy" 2021, nr. 41(4), s. 46.
[463] Jak wskazuje M. Cieślarczyk, jedną z funkcji bezpieczeństwa jest „ (…) funkcja zapewnienia podmiotowi bytu, czyli prolongaty jego *trwania*, funkcja zapewnienia mu *przetrwania*, funkcja zapewnienia *rozwoju*. (…)". M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy…,* dz. cyt., s. 144.

(w tym kontekście państwo narodowe)[464], z drugiej zaś uderz a w jego fundamentalny mechanizm obronny określany jako „kokon ochronny" (*protective cocoon*), stanowiący swoistą tarczę zapobiegającą wpływom środowiska, które stanowią zagrożenie dla poczucia pewności siebie wspomnianego podmiotu[465]. Przypisane temu środowisku cechy jakimi są niestabilność i zmienność wydają się być szczególnie uderzające współcześnie w obliczu szeregu procesów i zmian o charakterze m.in. geopolitycznym i geoekonomicznym, cywilizacyjno-kulturowym, demograficznym czy technologicznym, które zachodząc zarówno w otoczeniu wewnętrznym jak i zewnętrznym państwa narodowego zagrażają jego spójności społeczno-politycznej oraz podważają jego misję i cele polityki bezpieczeństwa oraz polityki zagranicznej. Tożsamość narodowa jawi się zatem jako swoiste remedium na tego typu wyzwania i zagrożenia.

Co więcej, powyższe rozważania wskazują na fakt związku tożsamości narodowej z obydwoma wymiarami przetrwania (a zatem i bezpieczeństwa) narodu, tj. wymiarem fizycznym oraz wymiarem bytowym (ontologicznym), na co wskazuje przywołana OST i podejmowane przez nią zagadnienie sprawczości (*agency*). Mówiąc zwięźle, utrzymanie przez naród spójnej i trwałej koncepcji samego siebie (S*elf-concept*), przez co w pewnym uproszczeniu można rozumieć tożsamość narodową *tout court*, jest także warunkiem posiadania przezeń zdolności do podejmowania działań (tj. sprawczości), w tym także tych, które związane z zapewnieniem mu bezpieczeństwa i przetrwania fizycznego. Znajduje to swój praktyczny wyraz m.in. w dokumentach strategicznych z zakresu bezpieczeństwa RP, w których wskazywane są rozmaite aspekty tożsamości narodowej jako czynnika kształtowania bezpieczeństwa narodowego, zarówno w przeszłości, jak i współcześnie.

Tożsamość narodową można zatem uznać za swoisty pomost pomiędzy tymi dwoma wymiarami bezpieczeństwa. Jeśli odniesiemy tę konstatację do rozpatrywanego w tym podrozdziale problemu, związanego z próbą weryfikacji zasadności uznania tożsamości narodowej za wartość bezpieczeństwa narodowego oraz powiążemy ją z dokonanymi wcześniej ustaleniami dotyczącymi charakteru tożsamości jako wartości *per se*, to pozwoli to na wyciągnięcie wniosku zawierającego dwa elementy. Po pierwsze, tożsamość narodowa przynależy do szerszej kategorii kultury danego narodu i

[464] Por. J. Mitzen, *Ontological Security…,* dz. cyt., s. 342. W kontekście relacji między tożsamością narodową, bezpieczeństwem ontologicznym oraz sprawczością państwa w kontekście jego polityki bezpieczeństwa narodowego oraz polityki zagranicznej zob. także R. Szynowski, P. Gil, *Rooted in identity, aimed at security: Polish politics towards Ukraine and its ontological security foundation*, „European Journal of International Security" 2025.
[465] A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość…,* dz. cyt., ss. 63-64.

jako taka wypełnia zawarte w omawianej definicji autorstwa J. Szczepańskiego kryterium postawy szacunku. Jednocześnie jest ona powiązana nie tylko z wartościami narodowymi wchodzącymi w skład kultury narodowej, lecz pokrywa się także z desygnatami pojęcia bezpieczeństwa narodowego przywołanymi w podrozdziale 3.1 oraz ze zbiorem wartości bezpieczeństwa narodowego wymienianych w literaturze przedmiotu. Istnieją zatem co najmniej dwie przesłanki uznania tożsamości narodowej za wartość bezpieczeństwa narodowego z uwagi na jej naturę. Po drugie, tożsamość narodowa wypełnia także kryterium roli, obecne we wspomnianej definicji. Jak wykazano w podrozdziale 2.4, tożsamość narodowa pełni szereg ról, z których niektóre związane są w mniej lub bardziej bezpośredni sposób z bezpieczeństwem narodu, który to wniosek rozwinięto następnie w podrozdziałach 3.4 oraz 3.5, wskazując na znaczenie zachowania tożsamości narodowej zarówno dla zapewnienia bezpieczeństwa ontologicznego narodu, jak i również jego bezpieczeństwa fizycznego (militarnego), które to wymiary bezpieczeństwa tożsamość narodowa zdaje się łączyć za pośrednictwem swojego oddziaływania w swoistą „diadę" w obrębie nadrzędnej kategorii bezpieczeństwa narodowego.

Podsumowując, w drodze zastosowania metod analizy, dedukcji oraz syntezy potwierdzona została zasadność oraz słuszność hipotezy dotyczącej traktowania tożsamości narodowej jako wartości bezpieczeństwa narodowego. Co ważne, wykazane zostało, iż owa natura tożsamości narodowej ma charakter nie tyle konceptualny czy też aksjologiczny, co przede wszystkim funkcjonalny, a zatem stanowi wartość o posiadającą istotny potencjał praktyczny. Owo funkcjonalne znaczenie, co warte podkreślenia, obejmuje przynajmniej dwa istotne aspekty w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego. Po pierwsze, tożsamość narodowa może stanowić swego rodzaju „zasób", dający się wykorzystać do skuteczniejszej realizacji szczegółowych polityk państwowych związanych ze sferą bezpieczeństwa narodowego, których przykładami mogą być polityka bezpieczeństwa wewnętrznego (tożsamość narodowa jako czynnik pomagający zachować pożądany poziom społecznej harmonii i spójności), polityka obronności (tożsamość narodowa jako źródło morale narodowego oraz postaw patriotycznych) czy wreszcie polityka zagraniczna (tożsamość narodowa jako bodziec do prowadzenia tejże polityki w sposób wzmacniający pozycję państwa na arenie międzynarodowej i tym samym jego bezpieczeństwo). W tym kontekście znaczenie tożsamości narodowej ma charakter *par excellence* pragmatyczny i utylitarny. Wszelako z drugiej strony możliwe jest także przypisanie jej swoistej „meta-funkcji" w

relacji do bezpieczeństwa narodowego. W rozumieniu autora oznacza to, iż oparcie tożsamości narodowej na fundamencie identyfikacji członków narodu z nim samym oraz jego kulturą, wartościami i dziedzictwem historycznym sprawia, że wartością staje się nie tylko ów naród oraz jego atrybuty, lecz także jego bezpieczeństwo. Tym samym można postawić tezę, iż tożsamość narodowa stanowi wartość bezpieczeństwa narodowego w wymiarze funkcjonalnym nie tylko dlatego, że wspiera realizacje działań przyczyniających się w sposób praktyczny i wymierny do zapewniania tegoż bezpieczeństwa (co może, lecz nie musi mieć charakteru intencjonalnego), lecz także z uwagi na fakt, iż pozwala ona na uzmysłowienie znaczenia zapewnienia wspólnocie narodowej bezpieczeństwa w związku przynależnością do niej.

3.7. Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzona powyżej analiza teoretyczna pozwala stwierdzić słuszność poszukiwania przesłanek zasadności uznania tożsamości narodowej za wartość bezpieczeństwa narodowego w istocie tegoż bezpieczeństwa oraz ewolucji jego pojmowania. Swoista zmiana paradygmatu, jaka dokonała się po końcu Zimnej Wojny w odniesieniu zarówno do bezpieczeństwa *sensu largo*, jak również bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego *sensu stricto*, pozwoliła na (a w gruncie rzeczy wymusiła) uwzględnienie w prowadzonych badaniach nad bezpieczeństwem (narodowym i nie tylko) wpływu takich czynników społeczno-kulturowych jak m.in. tożsamość narodowa (czy też inne typy tożsamości). Co tyczy się bezpieczeństwa narodowego, samo jego pojmowanie oraz funkcjonujące w literaturze przedmiotu definicje kładą *explicite* duży nacisk na takie aspekty tegoż bezpieczeństwa jak jego aksjologiczna natura (ujmowanie bezpieczeństwa narodowego jako zbiór wartości lub wartość *tort count*) oraz ukierunkowanie na zapewnienie przetrwania narodu nie tylko w wymiarze fizycznym (tj. militarnym), lecz także kulturowym. Zapewnia to niezbędną podstawę do rozpatrywania tożsamości narodowej jako potencjalnej wartości oraz czynnika mogącego kształtować bezpieczeństwa narodowe.

W toku przeprowadzonej analizy potwierdzona została zasadność uznania paralelności oraz komplementarności pomiędzy bezpieczeństwem narodowym i tożsamością narodową na podstawie przyjętych kryteriów aksjologicznego oraz funkcjonalnego. Jak wspomniano, pojęcie bezpieczeństwa narodowego zarazem obejmuje istotne z punktu widzenia państwa i narodu wartości jak i samo stanowi

wartość. To samo można stwierdzić w odniesieniu do tożsamości narodowej, która zbudowana jest z wartości narodowych oraz sama stanowi wartość, szczególnie w kontekście często podkreślanej konieczności jej utrwalania oraz zachowania. Co ważne, aksjologiczny charakter tożsamości narodowej nie wynika wyłącznie z faktu zawierania się w niej uznawanych za wartościowe określonych treści kulturowych, lecz także (a może przede wszystkim) funkcji, które tożsamość ta pełni względem narodu. Jak zostało to wykazane, niektóre z tych funkcji wykazują istotny związek z bezpieczeństwem narodowym oraz jego wartościami chronionymi, czego jednym z najbardziej jaskrawych przykładów jest funkcja terytorialna, przez co należy tutaj rozumieć, iż terytorium zamieszkiwane przez naród, jego rola narodotwórcza oraz znaczenie dla przetrwania narodu stanowią jeden z najważniejszych punktów odniesienia, wartości oraz celów pospołu bezpieczeństwa narodowego i tożsamości narodowej.

W przekonaniu autora najważniejszym jednakże punktem stycznym pomiędzy bezpieczeństwem narodym oraz tożsamością narodową jest to, co określił on mianem „meta-funkcji" tożsamości narodowej, wyprowadzając ją w drodze dedukcji z ontologicznego wymiaru bezpieczeństwa, opartego m.in. na znaczeniu tożsamości. Funkcja oznacza, iż w relacji do bezpieczeństwa narodowego tożsamość narodowa (a precyzyjniej rzecz ujmując, zapewnienie jej trwałości, spójności oraz, jak można sądzić, wysokiego stopnia oddziaływania na społeczną świadomość [466]) stanowi przede wszystkim czynnik umożliwiający państwu narodowemu szeroko pojętą sprawczość (a*gency*), niezbędna do wszelkiej aktywności w rozmaitych obszarach działalności politycznej, w tym także do podejmowania działań ukierunkowanych na zapewnienie bezpieczeństwa narodowego w wymiarze wewnętrznym oraz zewnętrznym. Jest zatem tożsamość narodowa istotna nie tylko z uwagi na realizację określonych wartości i celów bezpieczeństwa narodowego jako takiego (np. zapewnienie harmonijnego funkcjonowania społeczeństwa i zapobieganie konfliktom wewnętrznym czyniącym państwo słabym w opinii B. Buzana), lecz także dlatego, iż stanowi ona w pewnym sensie *condicio sine qua non* zdolności państwa do podejmowania zbiorowych wysiłków na rzecz realizowania wartości, interesów i celów narodowych, jednym z których jest niewątpliwie bezpieczeństwa. Mówiąc zatem zwięźle, najważniejszym wnioskiem płynącym z poczynionych powyżej badań i dociekań teoretycznych jest to,

[466] Wzmianka ta stanowi referencję do wprowadzonego przez A. Kłoskowską pojęcia walencji kulturowej.

że aby państwo narodowe mogło „myśleć” o zapewnieniu sobie i tworzącemu je narodowi bezpieczeństwo, musi ono najpierw „wiedzieć” (tak jak i rzeczony naród) czym i jaki jest, *ergo* jaka jest jego tożsamość (narodowa).

ROZDZIAŁ 4. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA POLAKÓW

4.1 Elementy tożsamości narodowej Polaków

4.1.1. Opracowania historyczne

Jednym z głównych wniosków płynących z poprzednich dwóch rozdziałów jest niewątpliwie konstatacja, iż podobnie jak samo bezpieczeństwo narodowe, także tożsamość narodową cechuje wysoki stopień złożoności, związany przede wszystkim z jej aspektem przedmiotowym, przez co należy rozumieć, mówiąc najogólniej, wszystko to, co składa się ową tożsamość. W toku przeprowadzonych badań nad piśmiennictwem poświęconym problematyce zarówno tożsamości *sensu largo*, jak i tożsamości narodowej *sensu stricto*, w odniesieniu szczególnie do tej ostatniej wskazane zostały jej cechy wyróżniające, elementy składowe, wartości czy też główne funkcje. Przeprowadzonej analizie towarzyszyło także abstrahowanie mające na celu podkreślenie związku pomiędzy wyżej wymienionymi aspektami tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwem narodowym. Uzyskane dzięki temu wnioski o charakterze teoretycznym stanowią dobrą podstawę i punkt wyjścia do rozpoczęcia badań empirycznych nad tożsamością narodową Polaków.

Dla zachowania komplementarności pomiędzy poszczególnymi rozdziałami oraz częściami procesu badawczego, pierwszym z poruszonych aspektów tożsamości narodowej Polaków będą elementy tożsamości narodowej Polaków. Ustalenie z jakich elementów składa się owa tożsamość wydaje się stanowić *condicio sine qua non* badania znaczenia i roli odgrywanej przez tożsamość narodową Polaków w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego Polski. Z punktu widzenia wypełnienia przez niniejszą dysertację funkcji nauki oraz badań naukowych wskazywanych m.in. przez J. Ratajewskiego, takich jak np. funkcja deskryptywna, eksplanacyjna, diagnostyczna czy praktyczna[467], za niewystarczające uznać należy posługiwanie się ogólnikowym stwierdzeniem o tym, iż tożsamość narodowa „stanowi czynnik kształtowania bezpieczeństwa narodowego" lub iż ma ona „istotne znaczenie i rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego". W świetle opisanej złożoności tożsamości narodowej trudno byłoby bowiem o wyciągnięcie konkretnych wniosków nt. badanej

[467] J. Ratajewski, *Elementy naukoznawstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1993, s. 21. Za: A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, *Nauki o bezpieczeństwie…,* dz. cyt., s. 14.

relacji pomiędzy obydwiema zmiennymi bez sprecyzowania w jakim zakresie tożsamość narodowa Polaków ma związek oraz przełożenie na bezpieczeństwo narodowe Polski. Przystąpienie do badań na tym polu wymaga, zdaniem autora, oparcia ich o dwa istotne założenia, pierwsze o charakterze epistemologicznym, drugie zaś metodologicznym.

Założenie pierwsze odnosi się do przede wszystkim do empirycznej złożoności elementów tworzących tożsamość narodową Polaków, szczególnie z uwagi na fakt, iż w świetle przeprowadzonych w rozdziale drugim badań teoretycznych na gruncie piśmiennictwa z zakresu tożsamości narodowej nie jest możliwe traktowanie tej ostatniej jako skończonego i niezmiennego zbioru desygnatów. Przeciwnie, tożsamość narodowa (oraz każda inna) ma z jednej strony swoje określone korzenie historyczne (przez co należy rozumieć, iż stanowi rezultat uwarunkowań związanych z okresami, w których powstawała i następnie kształtowała się), z drugiej natomiast jest historycznie zmienna. W związku z tym konieczne podjęcie próby zidentyfikowania treści tożsamości narodowej Polaków również w wymiarze historycznym, a zatem uwzględnienie także tych elementów, które miały istotne znaczenie dla jej narodzin i kształtowania się także w dawniejszych czasach. Pozwoli następnie dokonać dalszej analizy pod kątem ich aktualności oraz (potencjalnego) współczesnego znaczenia z perspektywy bezpieczeństwa narodowego Polski.

Należy zatem przyjąć, iż złożoności oraz zmienności historycznej autor natknie się w toku badań na takie elementy tożsamości narodowej Polaków, wobec których, na podstawie kryterium teoretycznego, odnoszącego się do opisanych w dwóch poprzednich rozdziałach natury tożsamości narodowej i w szczególności jej funkcji w relacji do natury bezpieczeństwa narodowego wraz z jego elementami, sektorami oraz wartościami chronionymi, nie będzie możliwe wskazanie dostatecznych przesłanek pozwalających na uznanie ich powiązane z bezpieczeństwem narodowym i jego kształtowaniem. Odwołując się do wiedzy potocznej, można wskazać na powszechnie przytaczana cechę gościnności Polaków wobec obcych. Tej i podobnych jej cech, aczkolwiek niewątpliwie ważnych z punktu widzenia autopercepcji i autooceny Polaków na gruncie ich tożsamości narodowej, nie sposób uznać za ważnych dla bezpieczeństwa narodowego[468]. Podstawą tego kryterium będzie przede wszystkim,

[468] Można wprawdzie przyjąć, że zlekceważenie i zanik takich cech stanowi potencjalne podważenie ontologicznego aspektu bezpieczeństwa, a w konsekwencji długofalowo oddziałuje niekorzystnie na bezpieczeństwo narodowe poprzez doprowadzenie do zaburzenia społeczno-kulturowej harmonii. Tego

aczkolwiek nie wyłącznie, model elementów i funkcji tożsamości narodowej autorstwa A.D. Smitha. Ponadto, w celu przedstawienia elementów tożsamości narodowej Polaków w kontekście relacji pomiędzy nimi a bezpieczeństwem narodowym Polski w sposób wyczerpujący i wielowymiarowy należy także zwrócić uwagę na kwestię charakteru tejże relacji. Mówiąc inaczej, poszczególne elementy rozpatrywanej tożsamości mogą przyczyniać się zarówno do kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski oraz je wzmacniać, jak i prowadzić do jego osłabiania i w efekcie destrukcji.

Założenie drugie dotyczy zaś konieczności przyjęcia odpowiedniej procedury metodologicznej dotyczącej realizacji procesu badawczego oraz zastosowania poszczególnych metod badawczych. Otóż poszczególne metody wskazane w rozdziale metodologicznym nie powinny być wykorzystane w procesie badawczym na zasadzie prostej sekwencji niepowiązanych ze sobą czynności. Zamiast tego autor pragnie posłużyć się nimi w taki sposób, który zagwarantuje logiczną spójność procesu badawczego, a to dzięki przyjęciu kolejności użycia tychże metod pozwalającej na osiągnięcie efektu ich wzajemnego uzupełniania się oraz swoistej „nadbudowy". Należy przez to rozumieć, że wyniki uzyskane przy użyciu jednej metody powinny ukierunkowywać kolejną z nich i zarazem sprawiać, że każda następna zastosowana metoda będzie uzupełniać i wzbogacać wiedzę pozyskaną na wcześniejszych etapach procesu badawczego.

Powyższe uwagi należy ponadto uzupełnić o jeszcze jedną kwestię, związaną z trudnością o charakterze poznawczo-teoretycznym, wynikającą z konieczności dokonania zasygnalizowanej powyżej analizy historycznej. Trudność ta dotyczy mianowicie niewspółmierności teoretycznej i terminologicznej pomiędzy przyjętą przez autora kategorią pojęciową tożsamości narodowej a terminologią stosowaną w historycznej literaturze przedmiotu, która odnosi się do, mówiąc najogólniej, opisu specyfiki narodu polskiego. Należy przez to rozumieć, iż badacze zajmujący się ową problematyką na gruncie badań historycznych posługują się odmiennymi pojęciami, do których można zaliczyć przede wszystkim „charakter narodowy", „duch narodowy", „kulturę narodową" czy też „polskość" *tout court*. W przekonaniu autora próba zestawienia ze sobą owego szeregu pojęć i określenia wzajemnych relacji ich zakresów znaczeniowych wykracza poza ramy niniejszej rozprawy. Jeśli odwołać się do sposobu

typu wątki mają jednakże znaczenie marginalne z punktu widzenia głównego przedmiotu badań oraz istoty bezpieczeństwa narodowego.

rozumienia tożsamości *sensu largo* przyjętej w Słowniku Języka Polskiego oraz tożsamości narodowej *sensu stricto* autorstwa m.in. Z. Bokszańskiego oraz A. Kłoskowskiej, przywołanych w rozdziale drugim, wskazujących, iż oba pojęcia odnoszą się m.in. do „zbioru cech", „odczytania osobowości narodu" oraz „samookreślenia" i „treści (zbiorowej) samowiedzy", to konstatacja ta jest wystarczająca, by uznać, iż takie ujęcie tożsamości narodowej jest komplementarne z zakresem znaczeniowym zasygnalizowanych powyżej pojęć stosowanych w historycznej literaturze przedmiotu nt. specyfiki narodu polskiego i jego kultury.

Po dokonaniu powyższych uwag na temat epistemologicznych, teoretycznych i metodologicznych aspektów kolejnego etapu badań, rozpocząć należy go od przyjęcia stosownego historycznego punktu początkowego, który pozwoli na merytorycznie uzasadnione oraz możliwie najpełniejsze ukazanie bogactwa elementów tożsamości narodowej Polaków na przestrzeni dziejów państwa i narodu polskiego. Uwzględniając czynnik historycznej zmienności tożsamości narodowej Polaków, koniecznym wydaje się poszukiwanie jej elementów już u zarania dziejów polskiej państwowości, a zatem już w czasach piastowskich. Okres ten jest szczególnie ważny z uwagi na to, iż to właśnie za panowanie pierwszych Polska przyjęła chrześcijaństwo i tym samym została włączona do kręgu cywilizacji łacińskiej, efektem czego było, jak pisał B. Geremek, „kulturowe przystosowanie Polski do modeli i wzorców zachodnich."[469] Ten punkt widzenia podziela także T. Łepkowski, który stwierdza, iż „polskość spleciona jest z chrześcijaństwem", lecz jednocześnie „nie sprowadza się (…) do katolicyzmu"[470]. W opinii T. Łepkowskiego „ważniejsza jest religia jako przynależność duchowa do zachodniej, łacińskiej, chrześcijańskiej Europy. W tym (…) sensie sprawa mająca metrykę średniowieczną wydaje się fundamentalnie ważna - intelektualnie, mentalnie i kulturowo"[471]. Jeśli chodzi o samo chrześcijaństwo, to mimo jego niekwestionowanego znaczenia dla kształtowania tożsamości narodowej Polaków warto podkreślić, na co zwraca uwagę J. Dowiat, iż po chrzcie Polski chrześcijaństwo potrzebowało czasu na zaadaptowanie się do ówczesnej polskiej kultury oraz państwowości[472]. Efektem tego było wykształcenia się swoistej mieszanki cywilizacyjno-kulturowej, łączącej cechy

[469] B. Geremek, *Polska w geografii kulturowej średniowiecznej Europy, w: Kultura Polski średniowiecznej X-XIII w.*, pod red. nauk. J. Dowiata, PIW, Warszawa 1985, s. 13.
[470] T. Łepkowski, *Uparte trwanie polskości: nostalgie, spory, nadzieje, wartości*, Wydawnictwo Wolne Pismo Most, Warszawa 1989, s. 20.
[471] Tamże. Na znaczenie przyjęcia przez Polskę chrześcijaństwa ze względu na będące jego skutkiem włączenie jej do kręgu cywilizacji zachodniej zwraca także uwagę m.in. M. Bogucka. Zob. M. Bogucka, *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku*, Ossolineum, Wrocław 1987, ss. 18, 22.
[472] B. Suchodolski, *Dzieje kultury polskiej*, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1986, ss. 21-24, 28-31.

cywilizacji łacińskiej (zachodniej) oraz kultury polskiej[473]. Mieszanka ta znalazła swoje różne przejawy na przestrzeni dziejów Polski, pozostające nie bez znaczenia dla niektórych aspektów bezpieczeństwa narodowego Polski. W wymiarze wewnętrznym warto zwrócić uwagę na to, co T. Łepkowski określa mianem „więzi" lub nawet „symbiozy" „katolicyzmu i patriotyzmu, katolicyzmu i rewolucyjnego narodowego insurekcjonizmu, katolicyzmu i romantyzmu oraz pozytywizmu"[474]. Chrześcijaństwo (katolicyzm) jawi się zatem jako źródło moralnych wartości oraz nakazów związanych z podejmowaniem działań na rzecz obrony ojczyny, co niewątpliwie należy uznać za czynnik korzystny z punktu widzenia kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski[475].

Warto w tym miejscu podkreślić, iż wspomniana powyżej kwestia przynależności Polski do kręgu cywilizacji zachodniej niosła ze sobą szersze konsekwencje aniżeli recepcję religii chrześcijańskiej oraz kultury zachodniej. Dla pełnego zrozumienia istoty owej przynależności należy ją także rozpatrywać z uwzględnieniem położenia geopolitycznego Polski, cechującego się jej ulokowaniem pomiędzy dwiema wielkimi kręgami cywilizacyjnymi Zachodu i Wschodu. Położenie to nie przekładało się wyłącznie na uwarunkowania bezpieczeństwa militarnego czy rozwoju gospodarczego, lecz także na sferę zbiorowej świadomości w aspekcie kształtowania się tożsamości narodowej oraz percepcji bezpieczeństwa, który to

[473] W polskiej historiografii zwracał na to uwagę przede wszystkim F. Koneczny, piszący o Polsce jako o ostoi cywilizacji łacińskiej w Europie, która której kultura w obrębie tejże cywilizacji cechowała się własną specyfiką. Zob. F. Koneczny, *Polska między…*

[474] T. Łepkowski, *Uparte trwanie…,* dz. cyt., s. 20.

[475] Innym przejawem owej „symbiozy", istotnym zarówno w wymiarze wewnętrznym jak i zewnętrznym, jest dorobek intelektualny polskich myślicieli społeczno-politycznych, w tym ten reprezentowany przez intelektualistów skupionych wokół uniwersytetu krakowskiego w XV w., wśród których prym wiódł przede wszystkim Paweł Włodkowic. Zasłynął on swoimi rewolucyjnymi jak na tamte czasy tezami, zgodnie z którymi „nie wolno niewiernym odbierać posiadłości" oraz „nie wolno niewiernych przymuszać do przyjmowania wiary chrześcijańskiej zbrojnie lub opresją, gdyż ten sposób jest krzywdą dla bliźnich." (J. Dowiat, *Dzieje…,* dz. cyt., s. 27; M. Bogucka, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., ss. 98-99). Odnosząc te refleksje wielkiego polskiego średniowiecznego myśliciela do kwestii kształtu nie tylko współczesnej tożsamości narodowej Polaków, lecz także ewolucji tejże tożsamości na przestrzeni dziejów naszego kraju, na podstawie licznych przykładów historycznych można pokusić się o stwierdzenie, że owo dążenie do pokojowej koegzystencji z innymi państwami i narodami było i w dalszym ciągu jest jedną z głównych wartości tworzących tę tożsamość. Bowiem tak jak wartość ta stanowiła niewątpliwie fundament Rzeczypospolitej Obojga Narodów, organizmu politycznego będącego w dużej mierze ewenementem na skalę Europy przyzwyczajonej ówcześnie raczej do ekspansji w drodze wojen i podbojów aniżeli pokojowego i dobrowolnego połączenia się ze sobą dwóch suwerennych państw, tak dziś jest ona jednym z filarów polityki bezpieczeństwa RP, szczególnie w obliczu odradzającego rosyjskiego ekspansjonizmu i imperializmu oraz rosyjskiej agresji wobec Ukrainy. Wartość ta ma zatem wymiar praktyczny z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego Polski. Co warte podkreślenia, wspomniane idee miały także przełożenie na sferę stosunków społecznych w samej Polsce, o czym więcej w dalszej części podrozdziału.

mechanizm opisał przywoływany w rozdziale drugim G. Dijkink[476]. Jak słusznie podkreśla H. Tumolska, „usytuowanie Polski w geopolitycznym centrum, warunkowało w dużym stopniu przebieg zdarzeń dziejowych, komplikowało i ograniczało działania polityczne, skazywało na zagrożenia suwerenności (…). Rozdarcie między Wschodem a Zachodem znalazło odbicie w kulturze narodowej, w cechach mentalnych Polaków, równoznacznych z pojęciem charakteru narodowego i polskiego patriotyzmu. Przede wszystkim w sferze mitów, fantazmatów i stereotypów. Jako naród zawsze odczuwaliśmy związki z kulturą zachodnią z kręgu śródziemnomorskiego, poświadczone chrystianizacją, która przyszła z Zachodu, wychowaniem na klasycznej łacinie, dostępnością do wszystkich kodów kultury zachodniej (…). W niektórych okresach (…) mogliśmy w tej kulturze bezpośrednio partycypować, w pewnym stopniu ją współtworzyć (…). Z drugiej strony - mieliśmy wobec Zachodu kompleks niższości cywilizacyjnej, który nakazywał nam odgradzać się od Europy, wpisywać w kodeks polskiego patriotyzmu krytykę tego, co przyszło z Zachodu (…), a za powód do dumy narodowej uznawać noszenie polskiego stroju, podtrzymywanie tradycji i narodowego obyczaju”[477]. Zagadnienie skutków położenia geopolitycznego Rzeczpospolitej, w tym również jego wpływu na kształt tożsamości narodowej Polaków, jest zbyt obszerne, by omówić je w sposób wyczerpujący w niniejszym rozdziale. Wszelako niektóre z podjętych w dalszej jego części wątków, dotyczących cech tożsamości narodowej Polaków świadczących o specyfice polskiej kultury i charakteru narodowego jako efektu wykształcenia się swoistej „mieszanki kulturowej”, obejmującej wpływy z zachodniego i wschodniego kręgu cywilizacyjnego oraz elementy kultury polskiej, będą stanowiły rozwinięcie zasygnalizowanego tu zagadnienia.

Co tyczy się bezpieczeństwa narodowego Polski i leżących u jego podstaw wartości, składających się na tożsamość narodową Polaków, fundamentalne znaczenie wydają się mieć te z nich, wraz z idącymi w ślad za nimi postawami (mające swoje źródło po części, choć nie wyłącznie, w etyce chrześcijańskiej), które ukierunkowane były obronę państwa polskiego przed zagrożeniami zewnętrznymi. Wspomniany wcześniej patriotyzm związany był nierozłącznie z ethosem rycerskim oraz, ujmując

[476] Problematyka związków między położeniem geopolitycznym a kształtowaniem się zbiorowej świadomości stanowi przedmiot zainteresowania geopolityki krytycznej w aspekcie tzw. geopolitycznych wyobrażeń zbiorowych. W literaturze polskiej syntetycznego ujęcia koncepcji i zagadnień z tego zakresu dostarczają m.in. J. Macały. Zob. J. Macała, *Od kultury popularnej do geopolityki popularnej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2019, tom 22 (297), ss. 56-59.

[477] H. Tumolska, *Mity polskiego patriotyzmu w psychologii zbiorowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2020, s. 34.

rzecz szerzej, szlacheckim. Ethos ten związany był nie tylko ze specyficznym stylem życia rycerstwa i szlachty jako grup społecznych, lecz także z wpisanym weń imperatywem czynnej służby ojczyźnie i stawania w jej obronie[478]. Co ważne z punktu widzenia polskiej tożsamości, polski rycerz i szlachcic zobowiązany był przez swój status społeczny nie tylko do obrony ojczyzny, lecz także chrześcijaństwa jako *fidei defensor*, co kształtowało poczucie „wyjątkowości" wśród przedstawicieli tego stanu, na co zwraca uwagę J. Tazbir[479]. Z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski kluczowe znaczenie ma jednakże imperatyw obrony ojczyzny. W kontekście dziejów polskiej tożsamości (w perspektywie ich „długiego trwania") jakkolwiek narodziny idei nowoczesnego państwa narodowego przypada na okres zaborów, a zatem *de facto* niebytu polskiej państwowości, to wszakże znaczenie obrony Polski jako państwa oraz ojczyzny stanowiło fundamentalną wartość dla ówczesnego polskiego narodu (mimo jego rozczłonkowania w wyniku zaborów), głęboko zakorzenioną w polskiej kulturze i tożsamości „narodowej", sięgającej ku pierwszym wiekom polskiej państwowości. Zwraca na to uwagę B. Suchodolski, przywołując *Kronikę* Galla Anonima jako dzieło będące „wielką manifestacją patriotyzmu", w której „jest mowa (…) o obronie ojczyzny jej chwale (…)" oraz o innych wartościach powiązanych z bezpieczeństwem Polski, takich jak wolność i naród polski[480]. Podkreśla on także, że postawa patriotyczna, charakteryzująca nie tylko rycerstwo, ale i „szerokie kręgi społeczne", miała swoje źródło w procesie chrystianizacji Polski, w związku z którą „obrona niezależności kościelnej hierarchii w Polsce stawała się równocześnie obroną interesów kraju"[481].

B. Suchodolski wspomina także o innym czynniku warunkującym postawę patriotyczną i gotowość do obrony ojczyzny, kluczowym dla bezpieczeństwa zarówno z perspektywy militarnej (fizycznej), jak i tożsamościowej, jakim jest ziemia[482]. Stanowi ona bowiem nie tylko naczelną wartość chronioną i zarazem *conditio sine qua non* zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, nie mogącego istnieć w warunkach naruszenia fizycznej integralności granic i terytorium danego państwa. Jest ona także, jak wykazano w rozdziale drugim, podstawą tożsamości narodowej z uwagi na konstytutywny dla tej ostatniej fakt zamieszkiwania przez wspólnotę narodową

[478] Zob. T. Łepkowski, *Uparte trwanie…,* dz. cyt., s. 15; M. Bogucka, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., ss. 50-51, 180-181.
[479] Tożsamość zbiorowa Polski jako państwa obejmowała jej wizję jako „przedmurza chrześcijaństwa". Por. J. Tazbir, *Szlaki kultury polskiej*, PIW, Warszawa 1986, ss. 26-27; 204-211.
[480] B. Suchodolski, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., s. 35.
[481] Tamże.
[482] Tamże.

określonego terytorium oraz definiowania własnego położenia w świecie i wypływającej zeń ocenę bezpieczeństwa zbiorowego bądź jego braku. Wykazywane przez Polaków na przestrzeni dziejów przywiązanie do polskiej ziemi oraz gotowość jej obrony stanowiło zatem bodziec do podejmowania wysiłków na rzecz obrony polskiej państwowości, a po jej utracie przyczyniało się do cementowania tożsamości narodowej Polaków oraz kontynuowania starań na rzecz odzyskania tejże państwowości przez Polskę. Nie bez znaczenia w tym kontekście jest znaczenie symboliczne jakim nasycona jest ziemia i terytorium narodowe, a o czym przypomina T. Łepkowski, pisząc o rozmaitych ich aspektach, wśród których wymienia groby przodków, ojczyznę lokalną czy ojcowiznę[483]. Symbolika ta znalazła swoje odzwierciedlenie w sferze kultury narodowej, czego powszechnie znaną ilustracją są m.in. przywołane przez T. Łepkowskiego słynne słowa *Roty* Marii Konopnickiej: „nie rzucim ziemi skąd nasz ród"[484]. Wzmianka o przodkach oraz rodzinie nakazuje także podkreślić w tym miejscu znaczenie tożsamościowe „wspólnej krwi", jak ujmuje to T. Łepkowski. Jak pisze on, „krew wspólna i swojska plemienność, krew z ziemią i ziemia z krwią, to staromodne (…) ujęcie polskości, raczej etniczne i stadne niż narodowe à part entière"[485]. Owo krytyczne spojrzenie na czynnik krwi uzupełnia on także o aspekt językowy[486], co pozwala na stworzenie spójnego obrazu wspólnoty opartej o przywiązanie do zamieszkiwanego terytorium oraz więź etniczno-językową, co koresponduje z modelem narodu i tożsamości narodowej właściwym dla Europy Wschodniej, zgodnie z klasyfikacją autorstwa A. D. Smitha. Z perspektywy bezpieczeństwa narodowego należy zaznaczyć, że wspólnotowość w swoim terytorialnym wymiarze stanowi przesłankę postawy patriotycznej, gdyż, jak zwraca uwagę B. Suchodolski (odwołując się do P. Skargi i Sz. Starowolskiego), patria (tj. ojczyzna) jako swoisty punkt odniesienia tejże postawy stanowi właśnie „wspólnotę ludzi i ziemi"[487].

Co tyczy się wspomnianej więzi ze wspólnotą narodową w wymiarze historycznym, nie powinno być ograniczane wyłącznie do pamięci o przodkach *sensu stricto*. Jest to bowiem przejaw większego aspektu (elementu) tożsamości narodowej Polaków, jaką była oraz w dużej mierze w dalszym ciągu jest postawa określana jako historyzm, a o której wspominał niejednokrotnie w swoich dziełach F. Koneczny,

[483] Por. T. Łepkowski, *Uparte trwanie…,* dz. cyt., s. 38.
[484] Tamże.
[485] T. Łepkowski, *Historyczne kryteria…,* dz. cyt., s. 96.
[486] Tamże.
[487] B. Suchodolski, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., ss. 138, 206.

tłumacząc m.in. jaki pożytek dla Polski i jej rozwoju może wynikać z pielęgnowania narodowej świadomości historycznej. Jak pisał on, „z faktów historycznych bywa tradycja bardzo nierównej długości czasu. Niektóra staje się stałą i wchodzi w samą istotę narodu tak dalece, iż naród ów przestałby być sobą gdyby się jej wyzbył. Im więcej w historii faktów nie tracących pewnej aktualności dla późnych potomków, tym bardziej skomplikowaną staje się tradycja, i tym bardziej… krępuje kroki potomnych. Takie krępowanie współczesności przez przeszłość, jeśli współcześni poddają mu się świadomie i chętnie - nazwijmy historyzmem”[488]. Tym, co było dla F. Konecznego kluczowe w tak rozumianym historyzmie, to wykorzystanie narodowej tradycji historycznej w sposób czynny i praktyczny jako drogowskazu dla prowadzenia przyszłej polityki państwowej[489]. Należy jednakże podkreślić, iż historyzm, oprócz wskazanego przez F. Konecznego wymiaru politycznego, ma także swój wymiar czysto wspólnotowy i tożsamościowy, co oznacza, iż pielęgnowanie narodowej tradycji oraz dziedzictwa historycznego służy wzmacnianiu więzi łączących wspólnotę narodową i jej cementowaniu. Zwraca na to uwagę J. Prokop, który pisze, iż „identyfikując się z tym wspólnym dla wszystkich universum znaków-symboli określamy swoją przynależność narodową. Nie można być pełnoprawnym członkiem narodowej wspólnoty bez partycypowania w owym universum, które otrzymaliśmy w spadku jako już dane (…). Wspólne universum znaków-symboli obumiera i odnawia się zachowując jednak ciągłość, jest bowiem gruntem na którym spotykają się różne pokolenia. Rozpoznawalne łatwo i wciąż aktualizowane (…) stanowi obszar emocjonalnie nacechowany, aktywny, <<wspólny skarbiec>>, <<ojczyznę duchową>>, w której czujemy się zadomowieni (…). Wszystko to tworzy naszą ojczyznę. Składają się na nią (…) <<duchowe szczątki>> przechowywane w <<skarbnicy narodowej>> czyli dzieje w pamięci zbiorowej”[490]. Co warte podkreślenia, świadomość roli odgrywanej przez pamięć zbiorową sięga samych początków polskiej historiografii, a zatem dzieł takich kronikarzy dziejów Polski jak Gall Anonim i Wincenty Kadłubek. Odwołując się do opisów przeszłości autorstwa tego ostatniego, J. Dowiat zwraca uwagę na fakt, iż „u podstaw moralistyki Kadłubka tkwi przekonanie, że pamięć o przeszłości jest nie tylko potrzebą tworzywa literackiego, ale także sama jest wartością”[491]. Dodaje on następnie,

[488] F. Koneczny, *Polskie Logos…,* dz. cyt., s. 28.
[489] Tamże, ss. 29-39.
[490] J. Prokop, *Polskie universum,* w: O*blicza polskości,* pod red. nauk. A. Kłoskowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, ss. 115-116.
[491] J. Dowiat, *Dzieje…,* dz. cyt., s. 475.

że „u Kadłubka, jak i u Galla, poza opowieścią o przeszłości, w dawnych czynach wskazującą wzory moralne postępowania, sam przekaz cnót przeszłości dokonuje się na drodze bezpośredniego dziedziczenia cnót lub pamięci o nich. Dla Mistrza Wincentego nie jest to droga biologicznego przekazu, lecz moralnych zobowiązań wobec przeszłości (…)”[492]. Biorąc pod uwagę pamięć o przeszłości jako źródło postaw moralnych i obywatelskich, które mogły służyć dobru wspólnemu, należy uwzględnić dwa aspekty tak rozumianego historyzmu, na który składają się treści zawarte nie tylko w dziełach historyków, lecz także w literaturze oraz rozmaitych innych wytworach kultury narodowej, co dostrzega w swoich rozważaniach nad znaczenie pamięci historycznej B. Suchodolski[493]. W kontekście niniejszej rozprawy pamięć historyczna ma wszakże znaczenie przede wszystkim z uwagi na wspólnototwórcze znaczenie wspomnianego wcześniej „uniwersum znaków-symboli” i „skarbca” ujawniło się przede wszystkim w dwóch okresach historycznych, w których byt państwa i narodu polskiego został przerwany (okres zaborów) lub pozbawiony suwerenności (okres PRL). W obu tych okresach pomagały one Polakom w podtrzymywaniu ciągłości ich tożsamości narodowej oraz przyczyniały się do aktualizowania imperatywu odzyskania państwowości przez naród lub suwerenności państwa polskiego, a zatem wypełniały kryterium czynności oraz praktyczności tradycji narodowej w rozumieniu F. Konecznego.

Wzmianka o wytwarzaniu wspólnoty każe nam ponownie zwrócić uwagę na podniesioną wcześniej kwestię waloryzacji ziemi i terytorium narodowego. Waloryzacja ta, mająca swój wymiar ludzki, społeczny, kulturowy, językowy i duchowy, stanowi fundamentalny aspekt tożsamości narodowej Polaków w perspektywie wielowymiarowo pojmowanego bezpieczeństwa. To bowiem właśnie dążenie najpierw do obrony polskiego państwa i jego terytorium przed licznymi zagrożeniami zewnętrznymi (ze strony Zakonu Krzyżackiego, Chanatu Krymskiego, Imperium Osmańskiego czy carskiej Rosji), a następnie, po jego upadku w 1795 r., do jego restauracji w suwerennym kształcie, stanowi historyczny dowód o charakterze empirycznym nad zasadność twierdzeń teoretycznych o dualnym charakterze bezpieczeństwa narodowego oraz jego tożsamościowej podbudowie. Niebyt państwa polskiego był bowiem bezpośrednim przejawem podważenia bezpieczeństwa narodowego w wymiarze fizycznym, a przy tym zagrażał przetrwaniu samego narodu

[492] Tamże.
[493] Zob. B. Suchodolski, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., s. 104, 132-133, 140

polskiego wraz z jego kulturą i tożsamością. Pragnienie restauracji państwa polskiego wiązało się nie tylko z intencją odzyskania go we wspomnianym wymiarze fizycznym, lecz także z potrzebą odzyskania dogodnych warunków trwania i rozwoju narodu polskiego oraz jego kultury i tożsamości, zagrożonych zanikiem w warunkach funkcjonowania tegoż narodu pod panowaniem państw zaborczych. Można zatem powiedzieć, że dzieje państwa i narodu polskiego dostarczyły licznych wymiernych dowodów potwierdzających zasadność tez teoretycznych o istnieniu swoistego „sprzężenia zwrotnego" pomiędzy fizycznym (militarnym) i tożsamościowym wymiarem bezpieczeństwa narodowego lub też, w kontekście niniejszej rozprawy, związku pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym, który to związek w przypadku Polski (w wymiarze historycznym) miał charakter dwustronny.

Postawa patriotyczna i gotowość do obrony ojczyzny jako element tożsamości narodowej stanowią niewątpliwie wyraz identyfikacji z państwem i wspólnotą narodową, a zatem fundamentu tożsamości narodowej i zarazem fundamentu bezpieczeństwa narodowego, które nie może istnieć bez wysokiego poziomu morale po stronie obywateli. Jednakże z perspektywy tożsamości narodowej rozpatrywanej jako potencjalny czynnik kształtujący bezpieczeństwo narodowe, w kontekście tego ostatniego należy przywiązać uwagę także do *societal security* jako jednego z jego istotnych wymiarów. Jego znaczenie jest tym większe, iż zgodnie z modelem A. D. Smitha, przyjętym jako podstawa kryterium teoretycznego dla dokonania selekcji elementów tożsamości narodowej Polaków z punktu widzenia ich znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego Polski, jedną z funkcji tożsamości narodowej jest tworzenie więzi społecznych, których istnienie koresponduje ze sposobem definiowania *societal security* przez przedstawicieli Szkoły Kopenhaskiej oraz przedstawionych przez B. Buzana wyznaczników charakteryzujących państwa słabe (*weak states*), do który zaliczyć należy przede wszystkim brak społecznego konsensusu. Tym samym konieczne staje się uwzględnienie w prowadzonym badaniu także tych elementów tożsamości narodowej Polaków, które przynależą do sfery stosunków społecznych oraz określają ich jakość i specyfikę.

Jako pierwszy z nich, z uwagi na jego związek z chrześcijańskim aspektem tożsamości narodowej Polaków, wymienić należy tolerancję. Wartość tę należy uznać za koherentną w stosunku do wspomnianej powyżej mieszanki cywilizacyjno-kulturowej, która narodziła się w Polsce po przyjęciu przez nią chrześcijaństwa, i jednocześnie stanowiącą o jej specyfice na tle innych krajów chrześcijańskich Europy

średniowiecznej i nowożytnej, gdzie częstokroć można było zaobserwować przejawy braku tolerancji przede wszystkim na tle religijnym. Co więcej, jak wskazuje B. Suchodolski, polska tolerancja nie ograniczała się jedynie do stanowienia o „kolorycie" naszego społeczeństwa, lecz znajdowała swój oddźwięk w krajach europejskich, w których konflikty na tle religijnym stanowiły poważny problem społeczny. B. Suchodolski pisał, iż „w drugiej połowie XVI wieku w Polsce znajdowały możliwość życia i nauczania wszystkie różnowiercze sekty, prześladowane w innych krajach"[494]. Efektem tego były, jak wskazuje M. Bogucka, „wielonarodowość", „zgodne współżycie różnorodnych grup etnicznych i religijnych" oraz oraz „szybka asymilacja różnych grup narodowościowych i ich wkład do polskiej kultury"[495]. Nie znaczy to wszakże, iż w Polsce, mimo braku skłonności do „eskalacji" i stosowania przemocy w przypadku sporów religijnych, nie występowały żadne przejawy nietolerancji na tym tle[496], nie stanowiły one jednakże postawy dominującej.

Obok tolerancji charakterystyczną cechą tożsamości narodowej była i, jak pozwala sądzić wiele przesłanek, w dalszym ciągu jest wolność i jej umiłowanie. Co ważne, w przekonaniu autora wartość ta, w przeciwieństwie do wymienionych wcześniej, w przypadku Polski, jej dziejów oraz specyfiki narodu polskiego ma charakter wyraźnie ambiwalentny, co w kontekście niniejszych rozważań oznacza, iż w niektórych swoich aspektach przyczyniała się ona do wzmacniania bezpieczeństwa Polski, w innych zaś powodowała jego osłabienie. Sama wolność jako taka, stanowiąca wartość narodową oraz przedmiot aspiracji Polaków, nie miała wszakże charakteru samoistnego, lecz zamiast tego można uznać ją za konsekwencję oraz manifestację polskiej specyfiki kulturowej oraz ustrojowej. Jak pisał F. Koneczny, „myśl polska (…) przystąpiła do krytyki samychże założeń europejskiej teorii społeczno-państwowej i wytworzyła w końcu swoje własne, polskie pojęcie dobra powszechnego. (…) Obejmuje ono samorząd, wolność obywatelską, unię" [497]. Wolność była zatem niezbywalną cechą ustroju określanego jako Rzeczpospolita, czyli *res publica*, której, jak pisała D. Pietrzyk-Reeves, „zasadniczym aspektem" była „*libertas*, wolność od arbitralnego przymusu lub dominacji (…)"[498]. Nawiązując wszelako do wspomnianej

[494] B. Suchodolski, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., s. 73.
[495] M. Bogucka, *Dzieje kultury…,* dz. cyt., ss. 120-121
[496] Por. J. Tazbir. *Szlaki kultury…,* dz. cyt., ss. 32-33.
[497] F. Koneczny, *Polskie Logos…,* dz. cyt., ss. 278-279. Za: A. Piskozub, *Polska w cywilizacji zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, ss. 48-49.
[498] D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako rzecz wspólna (res publica) w renesansowej myśli politycznej*, w: *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*,

powyżej ambiwalencji wolności, należy postawić pytanie o dwa ważne aspekty tej ostatniej: po pierwsze, na czym ona polegała i jaki był jej sens; oraz, po drugie, kto mógł z niej korzystać? Odpowiedź na te pytania pozwala określić nie tylko specyfikę oraz jakość stosunków społecznych Rzeczypospolitej, lecz także wyciągnąć ważne wnioski odnośnie znaczenia tychże dla kondycji państwa oraz jego bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym.

Jak zauważa T. Łepkowski, wolność jako polską cechę narodową charakteryzuje wyraźna złożoność. Wskazuje on na istnienie dwóch wymiarów tejże wolności: indywidualny i zbiorowy, z których ten pierwszy również posiada dwa aspekty, którymi są „wolność od" oraz „wolność do". W pierwszym z tych aspektów, jak pisał T. Łepkowski, „ta cecha oznacza przede wszystkim, obsesyjnie nawet, <<wolność od>>, chęć uniknięcia nakazów i zakazów, pragnienie wyzwolenia się z jakichkolwiek więzów, nawet z regulaminów i zarządzeń porządkowych, bo wszystkie uznawane być powinny za niegodne miana prawdziwego Polaka"[499]. Dalej stwierdza on, iż wolność dla Polaków to „swobody, autonomia, samostanowienie i godność jednostki jako człowieka i obywatela. Wolność to wartość i zarazę, cecha szlachcica polskiego z Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, wymarzony skarb Polaka - poddanego zaborczych państw. (…) jest to wolność od ucisku, od arbitralnego rozkazu, od lęku zniewolenia, od *absolutum dominium*. Wolność indywidualna (tym razem <<do>>) służy sprywatyzowanej samowoli (…), a nie konstruowaniu, budowie świata ładu, tolerancji i harmonii"[500]. Następnie T. Łepkowski przenosi swoją uwagę na „drugą stronę złotego medalu wolności", którą jest według niego „wolność narodu i państwa, a więc wolność zorganizowanej zbiorowości, wspólnoty wobec innych nadrzędnej. Polskie umiłowanie tej <<kolektywnej wolności>> wydaje się czasami silniejsze od przywiązania do swobód indywidualnych, a nieraz kończy się ksenofobiczną niechęcią wobec obcych (…)" [501]. Na koniec dostrzega on także związek polskiego „umiłowania wolności" z postawą ukierunkowaną na zapewnienie niepodległości i bezpieczeństwa państwu. Pisał on, że „walka o wolność narodu i niezawisłość państwa stanowi

pod red. nauk. A. Grześkowiak-Krwawicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, s. 36.

[499] T. Łepkowski, *Uparte trwanie…,* dz. cyt., s. 39.

[500] Tamże.

[501] Tamże. Zwraca na to uwagę także M. Bogucka, zdaniem której „zagrożenie kraju przez wrogów zewnętrznych w połączeniu z rosnącym lękiem szlachty o jego wewnętrzną strukturę, o <<złotą źrenicę wolności>>, i z maniakalnym wprost doszukiwaniem się przez nią we wszystkich odczynianiach podejmowanych przez kolejnych władców zaprowadzenia <<absolutum dominium>> spowodowały zmierz nastrojów tolerancyjnych postaw otwartych, cechujących polskie społeczeństwo w dobie renesansu." M. Bogucka, *Dzieje kultury*…, dz. cyt., s. 182.

tragiczny *constans* w naszej nowożytnej i najnowszej historii. Smutne okoliczności sprawiły, że ów obowiązek obywatelski, obowiązek bezinteresownej służby społecznej i narodowej stał się swoistą cechą świadomych narodowo, aktywnych politycznie Polaków, polskiego <<narodu politycznego>>"[502]. Na podstawie spostrzeżeń poczynionych przez T. Łepkowskiego, którego zdaniem owa, jak to ujmuje, „wolność po polsku" nie wiązała się z trwałą tendencją do przedkładania zbiorowych wysiłków na rzecz zapewnienia wolności państwa nad wolność i swobody indywidualne[503], cecha ta jawi się jako co najmniej ambiwalentna z punktu widzenia jej wpływu na bezpieczeństwo państwa i narodu, a w przeważającym stopniu raczej niesprzyjająca kształtowaniu rzeczonego bezpieczeństwa. W świetle argumentów przytoczonych przez T. Łepkowskiego za bezpośrednią przyczynę zaistnienia związku pomiędzy „umiłowaniem wolności" przez Polaków a ich zaangażowaniem na rzecz przywrócenia jej państwu (wraz z jego niepodległością) należy uznać okoliczności historyczne w postaci zagrożenia ze strony państw ościennych, które, wykorzystując rosnącą słabości Polski, doprowadziły do likwidacji jej państwowości w drodze rozbiorów.

Argumenty te pozwalają przy tym uważać, że specyfika „wolności po polsku" stanowiła jeden z czynników, które *de facto* przyczyniły się do utraty przez Polskę niepodległości (a zatem i wolności w wymiarze zbiorowym oraz, co za tym idzie, niewątpliwego zmniejszenia skali wolności indywidualnej), a dokładniej rzecz biorąc wypaczone pojmowanie („złotej") wolności, w myśl której szlachta, lecz także inne stany ówczesnego społeczeństwa polskiego[504], dopuszczały się licznych aktów warcholstwa, buntów lub nawet otwartej zdrady[505] w imię obrony wspomnianej wolności i związanych z nią przywilejów. Tak rozumianą wolność D. Pietrzyk-Reeves określa mianem *licentia*, oznaczającym „swawolę nieposkromioną prawem ani powinnościami moralnymi"[506]. Jednym z najbardziej jaskrawych przykładów tego zjawiska był niewątpliwie niesławny rokosz hetmana Jerzego Lubomirskiego z lat 1665-66, którego efektem była wojna domowa oraz osłabienie wewnętrzne i zewnętrzne

[502] T. Łepkowski, *Uparte trwanie…,* dz. cyt., s. 39.
[503] Tamże, ss. 39-40.
[504] Zwraca na to uwagę J. Tazbir, przywołujący *casus* buntu gdańszczan przeciwko królowi Stefanowi Batoremu. Por. J. Tazbir. *Szlaki kultury…,* dz. cyt., s. 63.
[505] Należy podkreślić, iż geneza tego zjawiska sięga znacznie dalej w przeszłość historii Polski, a analogiczne sytuacje, w których możnowładztwo polskie uciekało się do zdrady i przyzywało na pomoc siły państw ościennych w celu obrony swojej pozycji i przywilejów (na długo przed ukuciem terminu „złota wolność" w rozumieniu nowożytnym), opisuje m.in. A. Nowak. Zob. A. Nowak, *Dzieje Polski. Tom 1. Skąd nasz ród?*, Biały Kruk, Kraków 2014.
[506] D. Pietrzyk-Reeves, *Państwo jako rzecz wspólna…,* dz. cyt., s. 36.

Rzeczypospolitej[507], szczególnie dotkliwe w latach, w których ówczesne państwo polskie musiało mierzyć się z zagrożeniem ze strony mocarstw ościennych (Szwecji, Carstwa Rosyjskiego, Imperium Osmańskiego, Chanatu Krymskiego, Siedmiogrodu czy wreszcie buntującej się przeciwko władzy królewskiej Siczy Zaporoskiej). Inna strona tego problemu i zarazem źródło zagrożeń dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej miała charakter bardziej „pasywny" (w przeciwieństwie do bardziej „aktywnych" działań podejmowanych w celu sprzeciwiania się wzmacnianiu władzy królewskiej i przeprowadzaniu reform ustrojowych, które przyjmowały rzecz jasna nie tylko formę otwartych buntów, rokoszów i konfederacji, lecz znacznie częściej sprawdzały się do korzystania z niesławnego mechanizmu *liberum veto*) i polegała na odmowie szlachty ponoszenia zwiększonych wydatków na wzmocnienie wojsk Rzeczypospolitej, niezbędnych w obliczu wspomnianych zagrożeń zewnętrznych. Skutkowało to niedostatkiem sił do obrony granic przed coraz częstszymi i groźniejszymi napaściami wojsk wrogich Polsce państw, o czym obszernie pisał w swojej monografii poświęconej tematyce obrony wschodnich granic państwa polskiego H. Dominiczak[508].

Znacznym uproszczeniem byłby wszakże sprowadzanie zagadnienia ambiwalentnej natury cechy i wartości polskiego narodu w postaci wolności do defektu polskiego ustroju politycznego czy też rozpatrywanie go w kategoriach psychologii społecznej. Znacznie bardziej zasadne jest natomiast osadzenie tego aspektu tożsamości narodowej Polaków w szerszym kontekście specyfiki kulturowej narodu polskiego, do której poczynione zostały nawiązania na poprzednich stronach niniejszego rozdziału w kontekście recepcji przez Polskę chrześcijaństwa wraz z idącymi w ślad zanim wpływami europejskiej kultury zachodniej oraz wytworzenia się w Polsce specyficznej kultury jako pewnej „odmiany" cywilizacji zachodniej. Związane z tym poczucie narodowej i kulturowej wyjątkowości znalazło swoje odzwierciedlenie w powszechnym przeświadczeniu, iż naród polski[509] czy też ogólniej rzecz biorąc Polskę, jak określa to

[507] Za: internetowa Encyklopedia PWN, hasło „rokosz Lubomirskiego", https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rokosz-Lubomirskiego;3968519.html [dostęp: 10.04.2025].

[508] Zob. H. Dominiczak, *Dzieje Kresów i granicy państwa polskiego na wschodzie od czasów najdawniejszych do roku 1945*, Adam Marszałek, Toruń 2011. W pracy tej, aczkolwiek poświęconej zgoła odmiennej tematyce, H. Dominiczak zwraca *implicite* uwagę na znaczenie tożsamości i kultury narodowej (w tym w szczególności jej aspektu politycznego) dla praktyki polityki bezpieczeństwa narodowego. Ta w kontekście obrony wschodnich granic Polski nie była prowadzona skutecznie z rozmaitych względów, jednym z których było przedkładanie przez szlachtę własnej pozycji i statusu społecznego oraz przywilejów stanowych nad bezpieczeństwo państwa, co w efekcie miało katastrofalne skutki również dla bezpieczeństwa „narodowego".

[509] Należy w tym miejscu podkreślić, iż w świetle problematyki stanowiącej badań w bieżącym rozdziale pojęcie to winno być rozumiane z uwzględnieniem kontekstu historycznego oraz jego historycznej

A. Górski, „(…) cechuje szlacheckość.” Pisał on dalej: „co ona oznacza? Oznacz pewien duchowy gatunek człowieka. Szlacheckość to typ człowieka niezależnego moralnie, odpowiedzialnego przede wszystkim przed samym sobą, o jednolitym sumieniu, o rodzinnej organizacji społecznej, o przychylnej postawie wobec innych narodów (…) Ta sama szlacheckość tkwi w ludzie, w kmieciu krakowskim czy łowickim, czy znad Gopła. Bo szlacheckość to po prostu godziwość. Rys wspólny tak kmieciowi, jak księciu Adamowi Czartoryskiemu” [510]. Z socjologicznego punktu widzenia nie sposób jednak przejść w sposób obojętny do porządku dziennego nad faktem dominującej pozycji, jaką w państwie i społeczeństwie polskim, w jego strukturze społecznej oraz w jego życiu politycznym i kulturowym zajmowali przedstawiciele stanu szlacheckiego. T. Łepkowski zwraca uwagę na istnienie dwóch głównych epok w dziejach Polski, które charakteryzowały odmienne, jak to ujmuje, „narodowe modele polskości”. Jak pisał T. Łepkowski, „epoka pierwsza, obejmująca schyłek średniowiecza i czasy nowożytne do drugiej połowy XVIII wieku znała właściwie tylko jeden typ <<narodowej polskości>>. Był to <<Naród-stan>> (albo <<naród-stan-państwo>>), czyli <<naród szlachecki>> lub - jak mawiano głównie w XVIII stuleciu i to w kręgach reformatorów - <<naród magnacko-szlachecki>>”[511]. Zdaniem T. Łepkowskiego „w pierwszej epoce <<narodu-stanu>> (…) za naród polski uważała się jedynie szlachta i prawdę mówiąc inne stany ten fakt aprobowały. Nic dziwnego, że ze szlachtą kojarzono polskość w jej narodowym kształcie.” Co zaś się tyczy drugiej epoki, trwającej według niego „od schyłku XVIII wieku do 1918-1920”, to „występuje kilka typów narodu, a więc i polskości” [512]. Zwraca on tu przede wszystkim na istnienie dualizmu szlachty i ludu, który to dualizm został jego zdaniem ostatecznie zażegnany dopiero w dwudziestoleciu miedzywojennym [513]. Nasuwa się zatem wniosek o istnieniu w dziejach Polski wielowiekowej supremacji stanu szlacheckiego, pociągającej za sobą rozmaite, w tym dużej mierze negatywne, skutki dla stosunków społecznych i narodowej spójności państwa polskiego oraz dla jego ustroju politycznego.

---

zmienności. Nie należy zatem przypisywać mu treści równoznacznej z tą, jaka cechuje nowoczesny naród, ukształtowany na przełomie XVIII i XIX wieku.

[510] A. Górski, *Ku czemu Polska szła?*, Wydawnictwo Arca, Warszawa 1919, ss. 308-309. Za: A. Piskozub, *Polska w cywilizacji…,* dz. cyt., s. 52.

[511] T. Łepkowski, *Historyczne kryteria polskości*, w: *Oblicza polskości*, pod red. nauk. A. Kloskowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 89.

[512] Tamże, s. 90.

[513] Tamże.

Dla lepszego zrozumienia owych społecznych dysonansów w łonie narodu polskiego, szczególnie w trakcie pierwszej z epok wyszczególnionych przez T. Łepkowskiego, do której *nota bene* odnoszą się w głównej mierze dotychczasowe rozważania, konieczne wydaje się rozpatrzenie wpływu na to zjawisko jednego z głównych czynników kształtujących świadomość stanu szlacheckiego, jakim była ideologia[514] sarmatyzmu, oparta o przeświadczenie szlachty o jej wywodzeniu się od starożytnego ludu Sarmatów[515]. „Sarmatyzm, jedyna - zdaniem Janusza Tazbira - czysto polska, oryginalna (a przecież jednoznacznie szlachecka) formacja kulturowa, wprowadzała do pojęcia narodu szlacheckiego jako narodu *tout court*, wyraźny element rasistowski (prawda że jest to w znacznej mierze rasizm społeczny, próba odcięcia się od zalewu przez morze chamstwa, przez motłoch i czerń)" [516] . Powyższa charakterystyka nie wyczerpuje wszelako złożoności fenomenu sarmatyzmu. W rozumieniu K. Górskiego stanowił on „mentalność/umysłowość" cechującą stan szlachecki, zaś do jego wyznaczników należały elementy takie jak „przywiązanie do wsi i wyraźna antypatia do wszystkiego, co obce"; „religijność, która od połowy wieku XVII stała się <<raczej powierzchowna>>i której towarzyszyła począwszy od schyłku XVI wieku coraz bardziej narastająca nietolerancja w stosunku do protestantów"; „przywiązanie do forytowanej w szkołach jezuickich łaciny i <<kultury opartej na pismach starożytnych>>, przy jednoczesnej marginalizacji nauk ścisłych"; „hołdowanie ideałom szlacheckiej wolności i równości oraz prawu oporu przeciw królewskiej <<tyranii>>„; „obyczaje nacechowane (…) gościnnością, kultywowaniem tradycji wychowania rycerskiego (…)"; „moda przeciwna <<cudzoziemszczyźnie>>, lecz zarazem wyraźnie zorientalizowana (…)" oraz „idee moralnie wyprowadzane z zasad chrześcijańskich (…), którym towarzyszyło przekonanie, że ideał realizuje się dzięki zachowaniu starych polskich obyczajów, których wyłącznym depozytariuszem jest szlachta"[517]. Był zatem sarmatyzm atrybutem narodu polskiego (a dokładniej zaś jego stanu szlacheckiego) o wysoce złożonym i ambiwalentnym charakterze, która to ambiwalencja nie pozostawała z kilku co najmniej względów bez wpływu na

[514] W ujęciu K. Mannheima przez ideologię rozumieć należy związek myślenia grupy rządzącej z jej interesem. Zob. K. Mannheim, *Ideology and Utopia: Ań Introdutction to the Sociology of Knowledge*, Martino Publishing, Mansfield Center 2015.

[515] Za: internetowa Encyklopedia PWN, hasło „sarmatyzm", https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/sarmatyzm;3972447.html [dostęp: 10.04.2025].

[516] T. Łepkowski, *Historyczne kryteria…,* dz. cyt., s. 91.

[517] K. Górski, *Społeczne podstawy kultury: zbiór prac*, „Homines et historia V", Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2006, ss. 130-135. Za: A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę. Z zagadnień charakterologii narodowej w historiografii polskiej XIX i XX wieku.,* Wydawnictwo Trio, Warszawa 2010, ss. 283-284.

bezpieczeństwo Polski i narodu polskiego. Po pierwsze, powyższe zestawienie elementów składających się na sarmatyzm obejmuje kwestię rozdźwięku pomiędzy powierzchownym w swej naturze przywiązaniem do religii i etyki chrześcijańskiej oraz związanym z nimi ethosem rycerskim (których ważną częścią, jak wskazano wcześniej, był wpisany w nie imperatyw patriotyzmu) z jednej oraz skłonnością do przedkładania partykularnych interesów stanu szlacheckiego nad rację stanu i dobro ojczyzny. Po drugie, podkreślony wyraźnie szowinistyczny charakter sarmatyzmu, zarówno w odniesieniu do sfery stosunków społecznych w obrębie społeczeństwa polskiego (w wymiarze klasowo-warstwowym oraz religijnym), jak i do świata zewnętrznego, bez wątpienia nie sprzyjał społecznej harmonii oraz stosunkom dyplomatycznym pomiędzy Rzeczpospolitą i państwami ościennymi (różniącymi się częstokroć od Polski wyznaniem). Po trzecie, zasygnalizowany swoisty mentalny i intelektualny obskurantyzm polskich „Sarmatów" przekładał się na zacofanie polskiego państwa (w tym w dużej mierze w wymiarze ustrojowym i instytucjonalnym)[518] i społeczeństwa, zmniejszając jego potencjał gospodarczy i technologiczny, co przekładało się w dalszej kolejności także na potencjał obronny. Po czwarte wreszcie, powyższy opis cech sarmatyzmu wskazuje na taką jego specyfikę, która sprowadza się do istnienia zjawiska, które F. Koneczny określał mianem „kołobłędu", a które polegało na powstaniu szkodliwej i destruktywnej w jego mniemaniu „mieszanki" cywilizacyjnej, tj. połączenia w kulturze jednego społeczeństwa cech dwóch lub więcej wzajemnie niekompatybilnych cywilizacji. Zgodnie z jego słynnym stwierdzeniem, iż „cywilizacje nie mieszają się", próba dokonania takiego połączenia ma być zdaniem F. Konecznego skazana na niepowodzenie, a jej skutki destrukcyjne dla państwa i narodu[519]. Przytoczony powyżej opis sarmatyzmu autorstwa K. Górskiego pozwala stwierdzić, iż stanowił on połączenie cech charakterystycznych dla cywilizacji Zachodu, cywilizacji Wschodu, a także tych specyficznych dla kultury polskiej. Warto w tym miejscu

[518] Symboliczną ilustracją tejże bolączki XVII-wiecznej sarmackiej Polski jest fragment tomu trzeciego „Potopu" H. Sienkiewicza, w którym Zagłoba i Wołodyjowski prowadzą ze sobą rozmowę poświęconą różnicom między polską i szwedzką sztuką wojenną. Jak z goryczą stwierdza ten drugi, „rębaczów u nas jest więcej, ale uczonych oficyjerów mniej, i w sztuce wojennej zostaliśmy w tyle za innymi. (…) wszędy piechota a armaty grunt, dopieroż one pochody, a obroty wojenne, marsze, a kontrmarsze. Siła książek w cudzoziemskim wojsku człek musi zjeść, siła rzymskich autorów przewertować, nim oficerem znaczniejszym zostanie, u nas zaś nic to. Po staremu jazda w dym kupą chodzi i szablami goli, a jak zrazu nie wygoli, to ją wygolą…". H. Sienkiewicz, *Potop. Tom 2.*, WolneLektury/pl. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/potop-tom-trzeci/ [dostęp: 10.04.2025].

[519] F. Koneczny, *Państwo i prawo…,* dz. cyt., s. 15., F. Koneczny, *O ład w historii*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2013, ss. 36-44, F. Koneczny, *O wielości…,* dz. cyt., ss. 402-406; F. Koneczny, *Do metodologii nauki o cywilizacji*, Miles, Kraków 2020, s. 12.

zaznaczyć, iż zdaniem przedstawicieli krakowskiej szkoły historycznej to właśnie wpływy „wschodnich przestrzeni Rzeczypospolitej" negatywnie wpłynęło na polski charakter narodowy. Jak pisze A. Wierzbicki, „to na nich właśnie uległ osłabieniu prawdziwy <<typ polski>> i wykształciły się wzorce, które, tak jak <<typ sarmacki>>, negatywnie oddziaływały na charakter innych ziem państwa polskiego"[520]. Co więcej, recepcja niektórych z nich miała być jego zdaniem powierzchowna, a co gorsza, poczucie kulturowej „wyjątkowości" wynikające z rzekomej paranteli z plemieniem antycznych Sarmatów przyczyniło się do podważenia właściwej kulturze polskiej okresu średniowiecza tolerancji i zastąpienia jej społeczno-kulturowym szowinizmem, którego ostrze skierowane było zarówno wobec niższych warstw społecznych w obrębie społeczeństwa polskiego, jak i wobec cudzoziemców oraz narodów ościennych. Z punktu widzenia bezpieczeństwa ówczesnej Polski (w wymiarze państwowym oraz narodowym i społecznym[521]) był więc sarmatyzm elementem kultury i tożsamości polskiej tyleż znaczącym i wpływowym, co szkodliwym w różnorakim sensie, w tym również w obszarze bezpieczeństwa.

Refleksję nad sarmatyzmem i jego implikacjami dla bezpieczeństwa warto potraktować wszelako nie jako odrębny fenomen społeczno-kulturowy, lecz jako jeden z aspektów szerszej problematyki dotyczącej polskiego „charakteru narodowego" oraz poszczególnych jego aspektów. Pojęcie to w przystępny sposób definiuje i wyjaśnia A. Wierzbicki poprzez odwołanie terminologii stosowanej przez J. Lelewela. Jak pisał A. Wierzbicki, „(…) krąg pojęciowy refleksji charakterologicznej Lelewela miał strukturę czteropoziomową, wyznaczoną przez kategorie: ducha plemiennego (1), ducha narodu (2), narodowości (3) i charakteru narodowego, określanego też częstokroć jako narodowe <<zdolności>>, <<skłonności>>, <<usposobienie>> (4)"[522]. Pomijając w tym miejscu kwestię pierwszej z wymienionych powyżej kategorii, warto wskazać znaczenie pozostałych. A zatem dla J. Lelewela oznaczać miał, zdaniem A. Wierzbickiego, „pewną trwałą tendencję oraz zespół cech, które nie powinny ulegać

[520] A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 180.
[521] Rozróżnienie to wydaje się być w tym kontekście uzasadnione i zarazem konieczne w kontekście, po pierwsze, długofalowego wpływu kultury sarmackiej na procesy narodotwórcze w obrębie państwa polskiego (można w tym miejscu abstrahować od faktu, iż ówcześnie Rzeczpospolita Obojga Narodów obejmowała *de facto* co najmniej trzy „żywioły" narodowe, tj. polski, litewski i ukraiński), który to wpływ przetrwał również po upadku Polski w wyniku rozbiorów; oraz, po drugie, wspomnianych już wcześniej stosunków społecznych pomiędzy poszczególnymi stanami czy też warstwami społecznymi w Rzeczpospolitej. Wpływ ten był szkodliwy w obu tych wymiarach życia społeczno-politycznego (których rozłączność, *nota bene*, ma charakter raczej analityczny aniżeli faktyczny) i w związku z tym był on podwójnie szkodliwy i destrukcyjny dla bezpieczeństwa Polski.
[522] A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 84.

zmianom."[523] Te zaś spośród nich, które pozwalają odróżnić jeden naród od innych, stanowią według Lelewela narodowość, na którą składa się m.in. właśnie charakter narodowy[524]. Jak pisał o tym ostatnim Lelewel, „siłę narodową nie sama liczba ludności stanowi, ale: umysłowe i moralne władze, którymi się większa liczba ludzi od drugiej odróżnia, co zaraz przez klimat i miejscowość, urządzenie stanu i religię, nareszcie przez przypadkowe zdarzenia, zjednane i zmodyfikowane, tworzą charakter narodowy"[525]. Definicja ta stanowi swoisty konglomerat cech narodowych różnego typu, w dużej mierze wzajemnie niewspółmiernych (jak bowiem połączyć ze sobą moralność, klimat i zdarzenia?), lecz na pierwszy plan zdają się wysuwać cechy czy też „skłonności"[526] ulokowane w sferze zbiorowej psychologii narodowej.

Cechy te A. Wierzbicki poddaje w swoim opracowaniu obszernej i szczegółowej analizie, której rekapitulacja wykraczałaby poza ramy niniejszej dysertacji. Tym niemniej zaprezentowane przez niego podejście, koncentrujące się na kilku głównych perspektywach, z których poszczególni historycy dokonywali analizy polskiej kultury oraz charakteru narodowego wraz z jego cechami, pozwala oddać wieloaspektowość tychże cech w kontekście ich wpływu na bezpieczeństwo państwa i narodu polskiego. Pierwszą z tych perspektyw romantyczna strona polskiego charakteru narodowego. W jej ramach jednym z pierwszych wyróżników charakteru narodowego Polski jest skłonność do podążenia za „ideami przewodnimi", wyrastającymi z polskiego ducha narodowego, który z kolei był funkcją słowiańskiej tożsamości Polski, blisko związanej wszelako z chrześcijańskim zachodem[527]. Jednymi z owych „idei przewodnich", wypływających z tak ukształtowanej tożsamości, były wspomniana już wcześniej wizja Polski jako „chrześcijańskiego przedmurza" oraz mesjanizm oznaczający przyjęcie przez Polskę roli „Chrystusa narodów"[528]. Wpływ tych oraz innych idei[529] na bezpieczeństwo Rzeczpospolitej jest niewątpliwie złożony oraz niejednoznaczny, lecz w ostatecznym rozrachunku przebieg dziejów polskich sugeruje, iż powtarzające się i niejako uporczywe wykorzystywanie ich jako punktu odniesienia w polityce polskiej sprawiało, iż Rzeczpospolita prowadziła ją częstokroć w sposób nieroztropny i niezgodny prawidłami realizmu politycznego, w szczególności zaś

[523] Tamże, s. 85.
[524] Tamże, ss. 85-86.
[525] J. Lelewel, *Dzieła, t. 2, cz. I*, ss. 387-388. Za: A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 87.
[526] Por. A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 84.
[527] Tamże, ss. 71-76.
[528] Tamże, ss. 80-83.
529 H. Tumolska wymienia pośród nich m.in. mesjanizm, prometeizm czy ideę jagiellońską. Zob. H. Tumolska, *Mity polskiego patriotyzmu…,* dz. cyt., ss. 68-71, 84-85.

wobec sąsiadujących z nią mocarstw wschodnich, który to wniosek pozwala wyciągnąć lektura przywoływanej wcześniej monografii H. Dominiczaka, poświęconej polskiej polityce bezpieczeństwa w wymiarze wschodnim[530]. Sam słowiański pierwiastek tożsamościowy, jak wskazuje A. Wierzbicki, był też źródłem innych skłonności zawartych w polskim charakterze narodowym, których charakter z perspektywy bezpieczeństwa można również oceniać jako ambiwalentny. Powołuje się on w tym kontekście na badania prowadzone przez J. Lelewela, który wskazuje z jednej na takie przymioty Słowian jak umiłowanie wolności czy męstwo, lecz z drugiej strony także na niedostatek zdolności w zakresie rozwoju cywilizacji materialnej czy podatność na naciski ze strony obcych[531]. Na tę ostatnią, jak podaje A. Wierzbicki, zwrócił też uwagę inny polski historyk, zajmujący się problematyką charakterologii narodowej, tj. W. A. Maciejewski[532].

Z romantycznymi apologiami polskiego charakteru narodowego A. Wierzbicki zestawia bardziej krytyczne podejścia i sposoby postrzegania tego pierwszego. Jeden z argumentów podejmowanych przez przedstawicieli tego nurtu historiografii Polski dotyczy podważenia przekonania o wyjątkowości polskiego narodu i jego kultury, zakorzenionego silnie nie tylko w owych apologiach, lecz także w omawianej wcześniej kulturze sarmatyzmu. Otóż cechująca polską kulturę i charakter narodowy wsobność wiązała się ze wspomnianymi już ograniczeniami rozwoju cywilizacyjnego, ograniczającymi potencjał Rzeczpospolitej w sferze gospodarki, technologii czy wojskowości. W tym kontekście A. Wierzbicki odwołuje się do spostrzeżeń poczynionych przez K. B. Hoffmana i K. Jarochowskiego. Jak pisał A. Wierzbicki, „Hoffman utrzymywał (…), że pod względem formy ustrojowej <<rzeczpospolita czysto szlachecka>> była tworem tak osobliwym, iż w całej historii nie sposób znaleźć dlań analogii. Odmienność tę określał jednak jako szkodliwą anomalię, a nie jako zaszczytny i prekursorski wyjątek od reguły. (…) Niepełna, jego zdaniem recepcja feudalizmu nie była konsekwencją naszych cnót narodowych, lecz przeciwnie - sprawiła, że nie zdołaliśmy wykształcić takich cech, jak karność, posłuszeństwo i szacunek dla władz rządowych. Biorąc z feudalizmu same strony negatywne (różnice stanów, uciemiężenie chłopów i mieszczan) nie zdołaliśmy wziąć tego, coś najlepsze, a co inne narody zawdzięczały zaaprobowaniu systemu wasalnej hierarchii. W

[530] H. Dominiczak, *Dzieje Kresów…*, dz. cyt.
[531] A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 96-99.
[532] Tamże, s. 113.

końcowym rozrachunku właśnie takie cechy, jak szacunek dla władzy i <<właściwe wyobrażenie zwierzchności>>, miały sprawić, iż inni zdołali uniknąć losu, jaki stał się udziałem Polaków”[533]. Co zaś tyczy się poglądów K. Jarochowskiego, to badacz ten czyni interesujące spostrzeżenie wynikające z zestawienia charakteru narodu polskiego z charakterem tych narodów zachodnich, które można określić mianem „morsko-kolonialnych” (jak określił je A. Wierzbicki), efektem czego jest podkreślenie jednej z sygnalizowanych już wcześniej przywar czy też słabości polskiego charakteru narodowego. Jak pisał Jarochowski, „rolniczy nasz naród nie miał (…) owego ducha przedsiębiorczości, który społeczeństwa romańskie i anglosaskie pchał instynktownie ku przedsięwzięciom zamorskim (…). Naród nasz przywiązany do miejsca, do pługa, do roli, mężny w spotkaniu z nieprzyjacielem, gdy czuł ziemię pod nogami: miał wstręt do niepewnego gruntu morza (…). Sielankowość, zamiłowanie domowej zagrody, przewracanie tej samej skiby, którą ojciec, dziad i pradziad przywracali, wreszcie śmiałe zwarcie się krzyżową sztuką z nieprzyjacielem bądź osobistym, bądź kraju - wszystkie jednym słowem przymioty odznaczającej nasz naród mogą być prześlicznym materiałem dla poetów (…), ale nie wystarczają niestety jako materiał do zbudowania wielkości i potęgi państwa”[534].

Powyższa uwaga wpisuje się w przytoczone już wcześniej paradoksy i ambiwalencje tożsamości narodowej Polaków, będące wynikiem wzajemnego przenikania się poszczególnych jej elementów, wywołującego zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki z perspektywy bezpieczeństwa Rzeczypospolitej. Powyższy fragment zwraca uwagę na cechujące naród polski przywiązanie do ziemi i wolę walki w jej obronie, co można niewątpliwie uznać za postawę korzystną z tejże perspektywy.

---

[533] Tamże, ss. 138-139. Abstrahując od kwestii tego czy wspomniany stosunek polskiej szlachty do feudalizmu stanowił czynnik kluczowy dla wykształcenia się szeregu przywar narodowych (które można uznać za składniki tożsamości narodowej Polaków) rzutujących na podejście do ówczesnej „polityki bezpieczeństwa (narodowego)”, powyższe uwagi należy uznać wszelako za istotne z innego względu. Sugerują one bowiem, iż z punktu widzenia prób poszukiwania związków przyczynowo-skutkowych pomiędzy kształtem tożsamości narodowej Polaków (będącego wynikiem zawierania się w niej określonych cech) a bezpieczeństwem narodowym Polski (ujmowanym, podobnie jak sama tożsamość narodowa, jako proces postrzegany w kategoriach „długiego trwania”) konieczne jest rozpatrywanie tejże tożsamości nie jako zbioru luźno powiązanych ze sobą elementów, lecz raczej jako pewnego systemu społeczno-kulturowego, w którym pomiędzy poszczególnymi elementami zachodzą rozmaite i złożone zależności. Określenie tych ostatnich w sposób wyczerpujący wydaje się wprawdzie wykraczać poza zakres problemowy niniejszej rozmowy, lecz dla lepszego rozumienia relacji pomiędzy elementami tożsamości narodowej Polaków oraz bezpieczeństwem narodowym Polski uwzględnienie przynajmniej głównych spośród tychże zależności (tj. np. związku pomiędzy przyjęciem chrześcijaństwa i poczuciem przynależności do cywilizacji zachodniej oraz postawą patriotyczną i dążeniem do obrony polskich granic wschodnich) należy uznać za konieczne.

[534] K. Jarochowski, *Opowiadania historyczne, t. 2,* Księg. J. K. Żupańskiego, Poznań 1863, s 304. Za: A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 140.

Z drugiej wszelako strony miała ona negatywne przełożenie na polskiego „ducha przedsiębiorczości", miejsce którego zajęła wspomniana „sielankowość", która to cecha wydaje się być związana z omówiona powyżej kulturą i mentalnością sarmacką. Przekładając ów problem na język bardziej współczesny, można stwierdzić, że przytaczane badania nad polską tożsamości i charakterem narodowym stanowią asumpt do wniosku o braku współwystępowania w obrębie tożsamości narodowej Polaków patriotyzmu i gotowości do walki w obronie ojczyzny z jednej oraz „proaktywności" w zakresie budowania siły państwa i narodu z drugiej strony. W świetle polskiego położenia geopolitycznego oraz coraz to liczniejszych zagrożeń zewnętrznych, przed jakimi stawała Rzeczpospolita szczególnie w trzech ostatnich stuleciach swojego istnienia, tego typu ambiwalentna „mieszanka" cech składających się na tożsamość narodową Polaków stanowiła dla państwa polskiego znaczące obciążenie, potęgujące skutki wspomnianych zagrożeń. Co więcej, w kontekście krytyki romantycznej historiografii polskiej można także przytoczyć opinie poddające w wątpliwość samą waleczność narodu polskiego. Do takich zaliczyć można punkt widzenia T. Morawskiego, wiceprezesa Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, zdaniem którego, jak wskazuje A. Wierzbicki, „Polacy, tak jak i cały szczep, z którego się wyłonili, byli narodem rolniczym, niewojowniczym, potulnym, nie potrafiących się przeciwstawić hordom najeźdźców i dlatego przez długi czas pozbawionym własnego rzadu. Płynęły stąd dalsze konsekwencje. Monarchowie, którzy mieli do czynienia z ludem mającym wyraźny <<wstręt do oręża>>, chcąc zmobilizować do go do czynu zbrojnego, musieli szafować hojnymi nadaniami i wyrzekać się znacznej części swoich uprawnień. Prowadziło to wprawdzie do przenikania urządzeń feudalnych do Polski, jednak w odróżnieniu od Zachodu, gdzie w państwach wieloplemiennych - powstałych w wyniku podboju, feudalizm, łagodził stosunki między zdobywcami a podbitymi"[535]. Dodaje on także, iż „<<w jednoplemiennej Polsce naśladownictwo instytucji feudalnych, wyzuwszy królów z ziemi i praw, które były w ich posiadaniu, zrodziło ucisk ludu, zaszczepiło pośród narodu rozdział, którego wpierw nie było, zasiało ziarna zawiści między stanami, niezgody, nierządu>>"[536].

[535] Za: A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 152. Również M. Bogucka wspomina o „zmianie trybu życia szlachty, przekształcającej się w tym czasie z rycerstwa w ziemian.". M. Bogucka, *Dawna Polska. Narodziny, rozkwit, upadek.,* Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 236.

[536] T. Morawski, *O przyczynach słabości rzadu polskiego w ostatnich dwóch wiekach (XVII i XVIII),* „Rocznik Towarzystwa Historycznego-Literackiego w Paryżu. Rok 1869", Paryż 1870, s. 5. Za: A. Wierzbicki, *Spory o duszę polską…,* dz. cyt., s. 153.

Co warte podkreślenia, ów brak zaaranżowania w budowanie potęgi państwa wiązał się z jeszcze jedną istotną cechą, również nie pozostająca bez związku z kultura sarmacką, określaną przez J. Szujskiego mianem „pojedynczości życia społecznego" i „braku spójni"[537]. W kontekście wspomnianej kultury sarmackiej kwestię tę można interpretować jako odnoszącą się do tendencji partykularystycznych w obrębie ustroju politycznego Rzeczypospolitej oraz tworzącego ją „narodu szlacheckiego", skądinąd samego w sobie nie będącego wolnym od podziałów, wynikających z rosnącego znaczenia warstwy magnaterii, której interesy i cele były nierzadko sprzeczne zarówno z racją stanu Rzeczypospolitej, jak i z dobrem „narodu szlacheckiego" (a także, co oczywiste, z dobrem innych warstw społecznych). Wskazanym już wcześniej przejawem takiego stanu rzeczy były działania wymierzone przeciwko próbom wzmocnienia władzy królewskiej oraz zwiększenia nakładów na wojsko w celu obrony przed zagrożeniami ze strony państw ościennych, lecz także akty zdrady stanu ze strony magnaterii, których słynnymi przykładami były m.in. zdrada króla Jana II Kazimierza przez kasztelana wileńskiego Janusza Radziwiłła czy konfederacja targowicka pod przywództwem Szczęsnego Potockiego. Biorąc pod uwagę powyższe kwestie dotyczące charakteru ustroju oraz struktury i stosunków społecznych w Rzeczypospolitej w okresie pomiędzy schyłkiem jej potęgi oraz upadkiem w wyniku rozbiorów, tj. co najmniej od drugiej połowy XVII w., można dostrzec liczne czynniki wpływające negatywnie na bezpieczeństwo narodowe w jego sektorze społecznym, prowadzące do braku bezpieczeństwa społecznościowego, tj. *societal insecurity*.

Jednym z pierwszych było wspomniane istnienie w obrębie społeczeństwa Rzeczypospolitej odrębnych „narodów", co wprawdzie samo w sobie nie było zjawiskiem nienaturalnym na tle innych państw Europy ery średniowiecznej i nowożytnej (tj. w okresie poprzedzającym powstanie nowoczesnego narodu i państw narodowych). Stawał się on jednakże destrukcyjny dla państwa i narodu polskiego w połączeniu z czynnikiem drugim, jaki stanowiła kultura sarmatyzmu; oraz czynnikiem trzecim w postaci istnienia w znacznym stopniu wykorzenionej społecznie i politycznie warstwy magnaterii. Prowadziło to do sytuacji, w której społeczeństwo Rzeczpospolitej u schyłku jej potęgi i w przededniu jej upadku było nie tylko sfragmentaryzowanej i niespójne (co w rezultacie przyczyniało się do osłabiania państwa w myśl

[537] J. Szujski, *Dzieje Polski*, w: J. Szujski, *Dzieła*, seria II, t. 1, Drukarnia Wł. L. Anczyca i Spółki, Kraków 1895, s. 3-4. Za: A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 140. Zob. także A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 147.

przywoływanej wcześniej wielokrotnie reguły B. Buzana), lecz co gorsza, jej los spoczywał w rękach warstwy działającej na rzecz osłabiania państwa polskiego poprzez blokowanie niezbędnych reform i nierzadko posuwającej się do zdrady stanu w celu obrony swoich interesów i przywilejów stanowych. Jak wskazuje A. Wierzbicki, „Polacy, ślepo przywiązani do do przywilejów, obyczajów i <<nadużyć>>, mieli przekazywać je z pokolenia na pokolenie, nie czyniąc w istocie żadnego postępu w swym charakterze narodowym. Ton nadawała oczywiście szlachta - dzielna i <<ognista>> w obronie wywalczonych swobód, przeniknięta wszelako duchem stronniczości polityczne i tym samym pozbawiona poczucia obowiązków obywatelskich”[538]. Następnie, nawiązując do spostrzeżeń W. Kalinki nt. politycznych niedostatków Polaków, A. Wierzbicki pisze, iż „nie dostawało Polakom ducha obywatelskiego, zrozumienia nadrzędności interesu państwa i utożsamiania się z nim. Polak, skądinąd rozrzutny i daleki od ideału purytańskiej oszczędności, stawał się sknerą, gdy mowa była o podatkach, skąpcem, gdy trzeba było stworzyć i wyposażyć własną armię”[539]. Czynniki te można określić mianem strukturalno-funkcjonalnych, dotyczyły one bowiem ustroju państwa, jego struktury jego społeczeństwa oraz wpływ poszczególnych jego warstw (czy tez, zgodnie z terminem zaproponowanym przez T. Łepkowskiego, odrębnych „narodów”). Spoglądając całościowo na przywołane przez A. Wierzbickiego oceny polskiego charakteru narodowego, szczególnie w kontekście przyczyn upadku polskiej państwowości, poczynione przez przedstawicieli szkoły krakowskiej, za kardynalne spośród nich należy uznać właśnie brak zdolności politycznych Polaków oraz stworzone przez nich wadliwy ustrój państwa i formę rządów[540]. Z drugiej strony należy także podkreślić znaczenie czynników o charakterze kulturowym i mentalnym. Zaliczyć do nich można m.in. samą specyfikę sarmatyzmu jako „formacji kulturowej”, stanowiącą swoistą „mieszankę cywilizacyjną” (innymi słowy tzw. „kołobłędu” w nomenklaturze F. Konecznego), łącząca w niespójną, bezproduktywną i wprost szkodliwą całość elementy rozmaitych cywilizacji, kultur i religii (zgodnie z opisem K. Górskiego). Oprócz tego, jak podkreślali niektórzy z cytowanych powyżej badaczy polskiej kultury i charakteru narodowego, do cech tych ostatnich zaliczyć można także czynnik niezwiązany bezpośrednio ze sferą bezpieczeństwa społecznościowego, lecz wywołujący pośrednio jego przeciwieństwo,

[538] A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., s. 148.
[539] Tamże, s. 162.
[540] Tamże, ss. 162-179.

tj. brak tegoż bezpieczeństwa lub też poczucie zagrożenia w tej sferze, a zatem *societal insecurity*. Cechą tą był brak przedsiębiorczości i zarazem swoista skłonność do marazmu (czy też, jak określił to K. Jarochowski, „sielankowości"). Znacznie później również R. Dmowski podkreślał problem bierności jako elementu polskiego charakteru narodowego i jego wpływ na upadek Rzeczypospolitej[541].

Powyższe rozważania ukazują przede wszystkim istniejące w polskiej historiografii oraz badaniach z zakresu charakterologii narodowej swoiste „zderzenie" pomiędzy nurtem romantyczno-apologetycznym oraz realisto-krytycznym. Pierwszy z nich skupia się na wymienianiu zalet oraz wyjątkowości polskiej kultury, tożsamości i charakteru narodowego; drugi zaś skupia się raczej na wadach i słabościach tychże, których oddziaływanie doprowadziło ostatecznie do upadku Rzeczypospolitej. Z teoretycznego punktu widzenia wartościowym uzupełnieniem dla owego dualizmu perspektyw poznawczych jest stanowisko przedstawione przez J. K. Kochanowskiego, rozpatrującego problematykę specyfiki charakterów narodowych poszczególnych państw europejskich przez pryzmat kategorii tzw. „formuł dziejowych", osadzonych nie tylko w czasie, lecz także przestrzeni[542]. Wzięcie przezeń pod uwagę konglomeratu czynników społeczno-kulturowych, makropsychologicznych, dziejowych czy geograficzno-geopolitycznych stanowi przesłankę konieczności osadzania tożsamości i charakteru narodowego, z wszystkimi jego zaletami i wadami, w szerszym kontekście cywilizacyjnym, rozumianym zgodnie z założeniami reprezentowanymi m.in. przez badaczy ze szkoły *Annales*. W kontekście niniejszych rozważań nad historycznym wymiarem kształtowania się tożsamości narodowej Polaków i jej oddziaływania na bezpieczeństwo narodowe Polski należy zatem postawić pytanie z jednej strony o treść tejże tożsamości i jej sprzyjający bądź niesprzyjający charakter względem wspomnianego bezpieczeństwa, z drugiej zaś o implikacje faktu istnienia jej uwarunkowań o charakterze ponadnarodowym, a zatem egzogennym. Syntetyczne podsumowanie refleksji na ten temat zawarte zostało w poniższej tabeli 1, obrazującej najistotniejsze elementy tożsamości narodowej Polaków w kontekście dziejów Polski oraz z uwzględnieniem wspomnianego podziału na elementy korzystne oraz niekorzystne z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego (tj. wzmacniające je bądź osłabiające.

[541] R. Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2012, ss. 43-54.
[542] A. Wierzbicki, *Spory o polską duszę…,* dz. cyt., ss. 240-244.

Tabela 1. Elementy tożsamości narodowej Polaków

Wzmacniające bezpieczeństwo narodowe	Osłabiające bezpieczeństwo narodowe
Chrześcijaństwo	-
Zachodnia tożsamość cywilizacyjna	Sarmatyzm stanowiący szkodliwą „mieszankę" cywilizacyjno-kulturową
Ethos rycerski i szlachecki	Subkultura stanu szlacheckiego oparta o sarmatyzm
Patriotyzm	Przedkładanie przez szlachtę partykularyzmów swojego stanu nad dobro ojczyzny
Przywiązanie do ziemi	„Sielankowość", brak przedsiębiorczości
Umiłowanie wolności i niepodległości	Szlachecka „złota wolność"
Tolerancja	Wynikający z sarmatyzmu szowinizm społeczny i etniczno-narodowy
Pokojowe nastawienie	Wypływający z natury słowiańskiego etnosu „wstręt do oręża", związany z interesownością polskiej szlachty (zaangażowanie wojenne w zamian za przywileje)
	Naśladownictwo, podatność na wpływy zewnętrzne

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie literatury przedmiotu przenalizowanej w niniejszym podrozdziale

Zdaniem autora nasuwająca się w tym miejscu konkluzja nakazuje stwierdzić, iż mimo niezaprzeczalnego istnienia uwarunkowań tożsamości narodowej wykraczających poza zakres sprawczości narodu i państwa polskiego[543], występowanie czynnika czasowego stawia pod znakiem zapytania o niezmienności wspomnianej tożsamości. Bieg czasu oznacza bowiem zmianę samych uwarunkowań zewnętrznych (lecz także, co oczywiste, także tych wewnętrznych) oraz w efekcie zmianę charakteru ich oddziaływania na tożsamość narodową. Co więcej, w myśl cytowanego w rozdziale 2 B. McSweeneya, ta ostatnia nie jest w swej naturze stała i niezmienna, lecz przeciwnie, podlega ona rekonstrukcji wynikającej ze świadomych działań ukierunkowanych na realizację określonych potrzeb i interesów politycznych. W świetle powyższego oraz w kontekście wzajemnej relacji pomiędzy tożsamością narodową Polaków i bezpieczeństwem narodowym Polski rodzi się zatem kolejne pytanie o stopień w jakim Polacy (przez co należy rozumieć zarówno obywateli Polski;

[543] Mowa tu przede wszystkim o niemożności wpłynięcia czy też zniwelowania skutków wpływu na tożsamość narodową Polaków takich czynników jak położenie geopolityczne czy zachodzące w danym okresie procesy polityczne lub cywilizacyjne w skali ponadnarodowej, tj. np.regionalnej lub kontynentalnej. Można tutaj wspomnieć np. na brak posiadania przez Polaków cech właściwych mocarstwo morsko-kolonialnym, takich jak np. przedsiębiorczość, na co zwracał uwagę K. Jarochowski. Owa bolączka narodu polskiego powinna być zatem ujmowana do pewnego stopnia jako efekt własnych zaniedbań, lecz z drugiej strony również jako spowodowana uwarunkowaniam o charakterze ponadnarodowym, w dużej mierze niedających się zniwelować.

jak i jej przywódców, dysponujących możliwościami prowadzenia działań z zakresu polityki tożsamości i bezpieczeństwa) są zdolni przekształcać swoją tożsamość narodową i nadawać jej taki kształt, który będzie sprzyjał bezpieczeństwem narodowemu Polski. Rozumieć należy przez to co najmniej trzy typy działań: po 1) podtrzymywanie i wzmacnianie zawartych w niej zalet (np. patriotyzm, gotowość do poświęcenia dla dobra ojczyzny, brak skłonności do konfliktów etc), po 2) eliminowanie wad (np. brak zainteresowania sprawami publicznymi, stawianie interesów partykularnych ponad rację stanu, gnuśność etc) i wreszcie 3) dopasowywanie do wymogów współczesności oraz wyzwań przyszłości. Biorąc pod uwagę fakt, iż również bezpieczeństwo narodowe jako takie powinno być traktowane przede wszystkim jako proces i nieustanne wyzwanie, „adaptatywność" tożsamości narodowej jawi się jako cecha nieodzowna z punktu widzenia zapewnienia tego pierwszego. Bowiem jakkolwiek konieczność zachowania „spójnej koncepcji siebie" jako wymogu zapewnienia bezpieczeństwa ontologicznego według B.J. Steele zachowuje swoją ważność, to jednak przykład tożsamości narodowej Polaków dostarcza szeregu argumentów na rzecz stwierdzenia, iż z perspektywy bezpieczeństwa narodowego spójność ta nie może być bezwarunkową w przypadku istnienia w obrębie owej koncepcji cech stanowiących przeszkodę dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego lub wręcz lub zagrożenie dlań.

4.1.2. Badania społeczne

Powyższa analiza, by uznać ją za przydatną z punkt widzenia współczesnych wyzwań i zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego Polaków, koniecznych działań na rzecz jej utrzymania i ochrony oraz wreszcie wykorzystania na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP wymaga jednakże uzupełnienia o informacje na temat bardziej bieżącego kształtu tejże tożsamości. Za dobre źródło takich informacji można uznać m.in. wyniki badań społecznych na temat charakteru tożsamości współczesnych Polaków oraz elementów składających sią na tę tożsamość. Wśród badań takich wyróżnić należy m.in. te realizowane przez Centrum Badań Opinii Społecznej (CBOS) oraz TNS OBOP (obecnie Kantar). Oprócz badań wyżej wymienionych wiodących ośrodków wzięte zostaną pod uwagę również badania realizowane przez inne podmioty, w tym jednostki badawcze będące częścią struktur organizacyjnych polskich uczelni

wyższych lub działające we współpracy z poszczególnymi resortami w ramach realizacji programów ministerialnych odnoszących się do tożsamości narodowej[544].

W 2005 roku CBOS opublikował raport z badań „*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*". Z punktu widzenia problematyki niniejszego rozdziału należy zwrócić w nim uwagę na pierwszą jego część, poświęconą przedstawionym przez autorów „kryteriom przynależności do narodu polskiego". Należy w tym miejscu podkreślić, iż zagadnienie to nie pokrywa się w pełni z omawianym tu problemem badawczym. Pytanie dotyczące takich kryteriów, w przekonaniu autora, pozwala bowiem określić jakie cechy musi posiadać jednostka by można było ją „zakwalifikować" jako członka polskiego narodu, nie zaś cechy charakteryzujące samą tę wspólnotę. Można zatem stwierdzić, że pomiędzy obydwoma zespołami cech istnieje pewna rozbieżność o charakterze rzeczowym. Dotyczy ona, jak można sądzić, faktu związanego ze statusem ontycznym narodu jako zbiorowości społecznej, stanowiącej byt o cechach wykraczających poza prostą sumę cech jednostek tworzących tę zbiorowość [545]. Co zaś tyczy się poddanych badaniu kryteriów przynależności do narodu polskiego, to obejmują one sześć głównych elementów, tj. poczucie bycia Polakiem (69% wskazań respondentów), posiadanie polskiego obywatelstwa (34%), posiadanie polskiego pochodzenia w postaci przynajmniej jednego rodzica Polaka (25%), zamieszkanie na stałe w Polsce (23%), znajomość języka polskiego (20%) oraz bycie katolikiem (14%)[546]. Badanie to zostało powtórzone po 10 latach, a wartości wskazań dla poszczególnych kryteriów wynosiły odpowiednio 59, 40, 29, 24, 20 oraz 7%[547]. Wymienione kryteria cechuje związek ze zróżnicowanym spektrum aspektów kształtujących tożsamość narodową, tj. świadomościowego, politycznego, etnicznego, społecznego, językowego i religijnego. Z punktu widzenia ustaleń teoretycznych poczynionych w niniejszej rozprawie wydaje się, że za najważniejsze z powyższych kryteriów należy uznać poczucie bycia Polakiem, a to ze względu na fakt zasadzania się tożsamości narodowej na autoidentyfikacji obywateli z tworzoną przez nich wspólnotą narodową. Istnieje bowiem ryzyko, że bez spełnienia

[544]Tematyka tychże działań zostanie podjęta i poddana analizie w podrozdziale 4.3.
[545] Więcej na ten temat zostało zawarte w przypisie nr. 64 na str. 18 niniejszej rozprawy.
[546] CBOS, komunikat z badań nr BS/84/2005, „*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*", s. 2, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_084_05.PDF [dostęp: 10.04.2025].
[547] CBOS, komunikat z badań nr 106/2015, „*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*", s. 6, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_106_15.PDF [dostęp: 10.04.2025].

tego fundamentalnego kryterium pozostałe z nich[548] nie będą miały przełożenia na komponent behawioralny postawy jaką jest tożsamość narodowa.

Badania nad powyższymi kryteriami znalazło swoje rozwinięcie w kolejnych badaniach CBOS-u z 2011 r., gdy ośrodek ten opublikował raport z badań zatytułowanych „*Stereotyp Polaka i Europejczyka A.D. 2011*", w którym można znaleźć wskazania respondentów na temat cech wyróżniających typowego Polaka. Zgodnie z zaprezentowanymi wynikami, obejmującymi okres lat 1992 - 2011, za jedną z takich cech uznano religijność, która to cecha uzyskała we wspomnianym okresie wskazania wahające się pomiędzy 86% (2001), 90% (2004), 89% (2007) i 83% (2011)[549]. Kolejną z wymienionych cech jest patriotyzm, w odniesieniu do której wartości wskazań sięgały 72% w latach 2001 i 2004, 77% w roku 2007 oraz 76% w roku 2011[550]. Cechy te przyjmowały zatem w podanym okresie stosunkowo wysokie wartości, lecz warta odnotowania jest tendencja zniżkowa w zakresie religijności typowego Polaka. Wyraźnie niższe wartości charakteryzują natomiast inną cechę, jaką jest waga przywiązywana przez typowego Polaka do rodziny. Wynosiły one odpowiednio 65% (2001), 61% (2004), 64% (2007) oraz 63% (2011)[551]. Spośród pozostałych cech wyróżnionych w tym badaniu, których większość dotyczy w głównej mierze indywidualnych aspektów codziennego życia typowego Polaka, na uwagę zasługują dwie, określone jako „jednoczenie się i działanie razem z innymi w trudnych sytuacjach" oraz „otwartość na innych". Pierwsza z tych może być interpretowana jako analogiczna względem postawy reprezentowanej wielokrotnie przez Polaków w trudnych momentach i okresach historii Rzeczypospolitej, gdy konieczne było wspólne działanie na rzecz dobra ojczyzny oraz wspólnoty narodowej, czego przykładem mogą być powstania narodowe czy działalność ruchu Solidarność. Wartości wskazań tejże cechy charakteryzuje najwyższa rozpiętość, zmienność oraz najbardziej wyraźna tendencja wzrostowa spośród wszystkich cech objętych badaniem rozpatrywanym przez autora. Zakres ten obejmuje wartości od 69% w 2001 r. do 83% w 2011 (oraz odpowiednio 64% i 74% w latach 2004 i 2007)[552]. Wzrost o 14 punktów procentowych należy uznać za znaczący oraz za wysoce optymistyczny z punktu widzenia zdolności

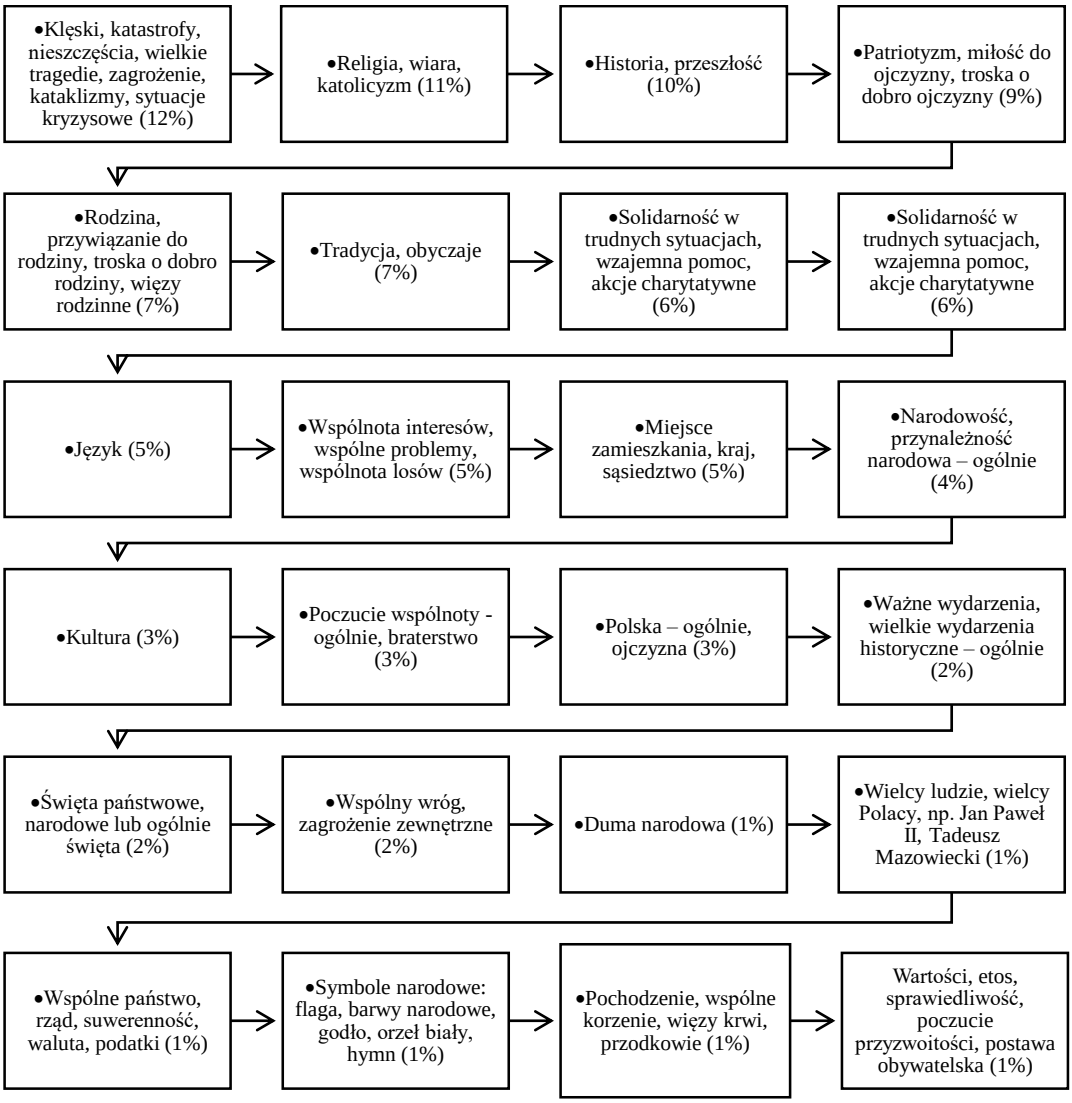
[548] Jak również inne, nieuwzględnione w zawartej w pytaniu kafeterii, takie jak kryterium ekonomiczne (np. odprowadzanie podatków na terytorium RP) czy kryterium kulturowe (znajomość oraz uczestnictwo w polskiej kulturze narodowej, w tym szczególnie w jej kanonie).
[549] CBOS, komunikat z badań nr BS/22/2011, „*Stereotyp Polaka i Europejczyka A.D. 2011*", s. 3, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_033_11.PDF [dostęp: 10.04.2025].
[550] Tamże.
[551] Tamże, s. 4.
[552] Tamże, s. 5.

polskiego społeczeństwa do mobilizowania się na wypadek wyzwań i zagrożeń. Jak było to bowiem wielokrotnie podkreślane, tożsamość narodowa może istnieć i jednocześnie stanowić potencjalny czynnik wzmacniający bezpieczeństwo narodowe wyłącznie wtedy, gdy znajduje swój wyraz w konkretnych działaniach obywateli lub przynajmniej ich gotowości do podejmowania takowych. Co zaś tyczy się drugiej z wymienionych cech, koresponduje ona z istotną na przełomie dziejów Rzeczypospolitej tolerancją polskiego społeczeństwa w wymiarze religijnym oraz etnicznym oraz brakiem skłonności do wikłania się w konflikty powodowane tego typu czynnikami. W świetle zaprezentowanych wyników należy stwierdzić, iż poziomu owej otwartości nie można uznać za wysoki, sięga on bowiem od 51% w 2001 r. do 55% w 2011 r. (53% i 62% w latach 2004 i 2007). Początek i koniec okresu objętego badaniem wykazały ten sam poziom natężenia tejże cechy na poziomie 55%, przy nieznacznych fluktuacjach i względnej stabilności w skali całego okresu[553].

Kolejne warte omówienia badania autorstwa CBOS-u, pochodzące z 2013 r., zatytułowane są „*Co łączy Polaków?*". W tym przypadku również mamy do czynienia z pewnym zbiorem cech dotyczących raczej członków narodu polskiego aniżeli samego tego narodu, jednakże przyjęcie założenia o podzielaniu tychże cech przez Polaków pozwala uznać je za równoznaczne z elementami tożsamości narodowej Polaków jako członków polskiej wspólnoty narodowej. Ponadto, jeśli w opinii samych Polaków objęte badaniem czynniki przyczyniają się do konsolidacji wspólnoty narodowej, to niewątpliwie należy uznać je za ważne oraz godne utrwalania, wzmacniania i ochrony. Z uwagi na fakt, że zawarta w omawianym badaniu lista czynników jednoczących Polaków liczy kilkadziesiąt pozycji, autor skupi się na wymienieniu tych o najsilniejszych konotacjach wspólnotowych i kulturowych, posiadających przy tym potencjał wpływania na bezpieczeństwo narodowe. Na podstawie takich kryteriów wymienić należy następujące czynniki łączące Polaków (wraz z wartościami procentowymi ich wskazań), które ilustruje wykres 1.

[553] Tamże, s. 11.

Wykres 1. Czynniki łączące Polaków

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie komunikatu z badań CBOS nr BS/168/2013[554]

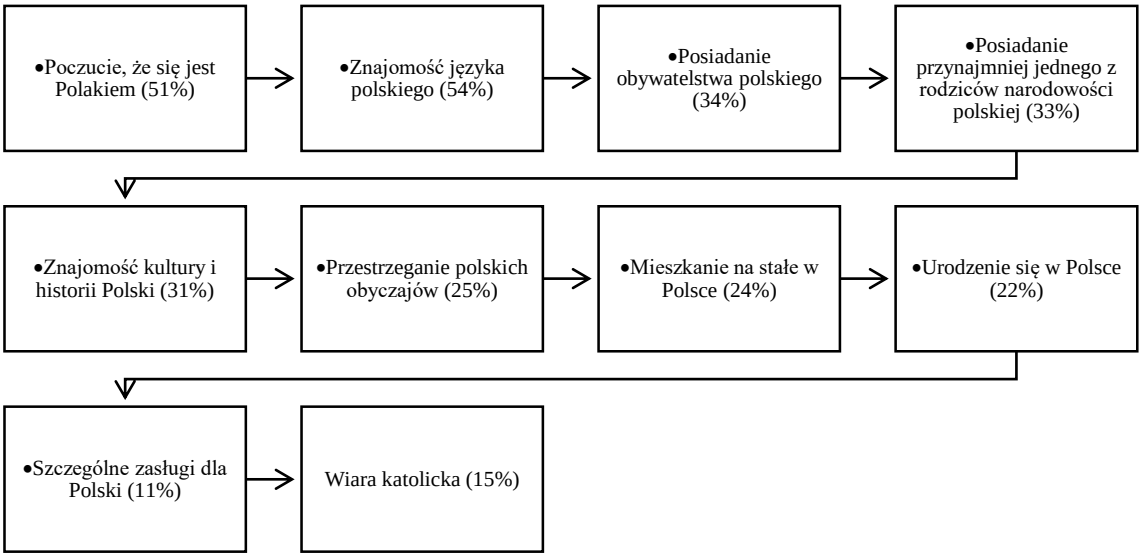
Powyższe spektrum czynników wytwarzających więź pomiędzy pozwala wyodrębnić wśród nich kilka głównych kategorii, które można określić jako wspólnotowe (czynniki związane z państwem, wspólnotą narodową, etnosem i językiem), historyczne, aksjologiczne czy społeczne (czynniki związane z życiem rodzinnym, wzajemną pomocą czy po prostu zamieszkiwaniem w tym samym kraju). Ich analiza pozwala dojść do wniosku, że respondenci największą wagę przykładają do tych elementów wspólnej tożsamości, które najbardziej związane są z ich codziennym życiem oraz mają najbardziej praktyczny charakter. Na drugim końcu tego kontinuum

[554] CBOS, komunikat z badań nr BS/168/2013, „*Co łączy Polaków?*”, s. 4, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_168_13.PDF [dostęp: 10.04.2025].

lokują się natomiast elementy o charakterze w większym stopniu abstrakcyjnym oraz mające mniejsze przełożenie na rzeczywistość życia codziennego.

Podobne badania do pierwszych dwóch przeprowadzonych przez CBOS (zatytułowanych „*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*") przeprowadził także wspomniany na początku ośrodek badawczy TNS OBOP. Zostały one zatytułowane „*Społeczne kryteria polskości*" i zrealizowane trzykrotnie w cyklu 10-letnim, w latach 1988, 1998 oraz 2008. Wyróżnione w nich kryteria (wraz z wartościami procentowymi ich wskazań[555] w roku 2008, a zatem jedynym wchodzącym w zakres czasowy badań przyjętych w niniejszej rozprawie), pokrywające się w dużym stopniu z analogiczną listą w badaniach CBOS-u, wskazaną na wykresie 2.

Wykres 2. Społeczne kryteria polskości

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie TNS OBOP, K.61/08, „*Społeczne kryteria polskości, 1988-1998-2008*"[556]

Powyższe wyniki potwierdzają znaczenie autoidentyfikacji, języka polskiego czy obywatelstwa polskiego, co pokrywa się z omówionymi powyżej rezultatami badań

[555] Należy podkreślić, że powyższe wartości obejmują tzw. „wybory kategoryczne", tj. oznaczające określenie tychże kryteriów jako „bardzo ważne" (warianty odpowiedzi na zastosowanej w badaniu skali Likerta to „ważne", „raczej nieważne", „zdecydowanie nieważne" oraz „trudno powiedzieć").

[556] TNS OBOP, K.61/08, „*Społeczne kryteria polskości, 1988-1998-2008*", s. 9, https://public.kantarpolska.com/archiv_files/K.061-08_Spoleczne_kryteria_polskosci_010a08.pdf, [dostęp: 10.04.2025].

ośrodka CBOS. Z kolei w porównaniu z nimi mniejsze znaczenie zostało przypisane religii katolickiej. Kryteria kulturowe uplasowały się na pośrednich pozycjach, podobnie jak w przypadku badań CBOS-u. Za niepokojące oraz zmuszające do refleksji nad przyczynami takiego zjawiska należy uznać wartości wskazań dotyczących dwóch kryteriów o charakterze kulturowym, za jakie należy uznać znajomość kultury i historii Polski oraz przestrzeganie polskich obyczajów. Ich niski poziom można uznać za przesłankę pytania o znaczenie treści stanowiącej o polskości i tożsamości narodowej Polaków. Jeśli jedynie niespełna 1/3 respondentów uznaje znajomość kultury i historii Polski za kryterium definiujące polskość, zaś jedynie 1/4 z nich wyraża taki pogląd o przestrzeganiu polskich obyczajów[557], to może to oznaczać niejasność co do substancji wspomnianej polskości oraz tożsamości narodowej Polaków. W takiej sytuacji przeświadczenie o byciu Polakiem, stanowiące najważniejsze kryterium na podstawie wskazań respondentów, byłoby trudne do zdefiniowania i być może w istocie pozbawione konkretnych desygnatów, poza rzecz jasna innymi bardziej szczegółowymi kryteriami, takimi jak znajomość języka polskiego czy posiadaniem polskiego obywatelstwa[558].

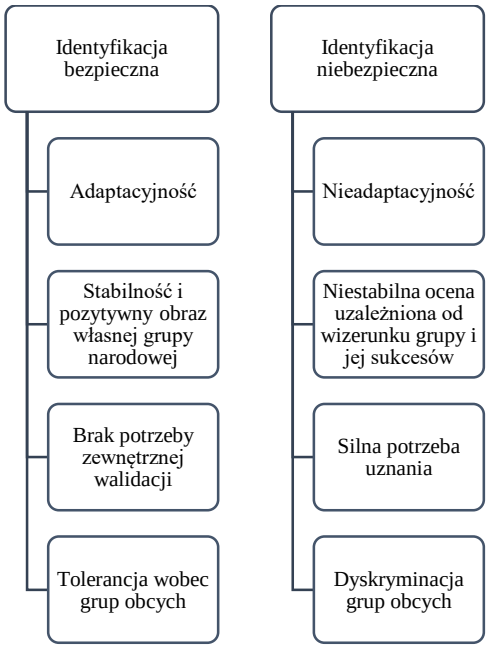
Mimo tego istnieją także badania, których wyniki wskazują na istnienie swoistej „mody na polskość". Przykładem takich badań jest raport przygotowany w 2016 r. przez Ipsos, o takim właśnie tytule (tj. „*Moda na polskość*"). Zgodnie z zaprezentowanymi w nim odpowiedziami respondentów na szereg pytań dotyczących polskości można wskazać na liczne pozytywne przejawy postawy Polaków względem polskości. Według danych zawartych w raporcie[559] 57% respondentów uważa, że istnieje „moda na polskość"[560], zaś 84% z nich deklaruje dumę z bycia Polakiem[561]. Wśród pozytywnych skojarzeń z polskością wymienione zostały symbole narodowe (19% wskazań), tożsamość narodowa (19%), patriotyzm (19%), heroizm (16%) oraz

[557] Należy wszelako zaznaczyć, że zakres owych obyczajów jest znacznie mniej jasny od treści historii Polski, a prawdopodobnie także od jej kultury.
[558] W dalszym ciagu byłoby to wszelako dalece niewystarczające dla określenia specyfiki polskości oraz tożsamości narodowej Polaków. O każdej bowiem nacji można powiedzieć, że jej charakter i tożsamość definiują takie atrybuty, lecz oprócz tego konieczne jest określenie tych właściwych jedynie dla każdej z tychże nacji z osobna, przesądzających o jej specyfice i wyjątkowości.
[559] Jak wskazują autorzy raportu, dane w nim zawarte „pochodzą z badania Omnibus przeprowadzonego w marcu 2016 r. na reprezentatywnej próbie Polaków w wieku 15 lat+, N=1008", Polskie Towarzystwo Badaczy Rynku i Opinii (PTBRiO), Moda na polskość. Raport przygotowany na potrzeby projektu Konsument 2016 przez Ipsos, s. 3, https://www.ptbrio.pl/k16/files/k16_moda_na_polskosc_ipsos.pdf [dostęp: 10.04.2025].
[560] Tamże.
[561] Tamże, s. 7.

więź i rodzina (11%)[562]. Skojarzenia te można uznać za składniki polskiej tożsamości narodowej, zaś wzmianka o tej ostatniej pośród wymienionych przez respondentów pozytywnych skojarzeń sugeruje, że kultywowanie tożsamości narodowej to istotny wyznacznik polskości i bycia Polakiem.

Refleksja nad takimi aspektami tożsamości narodowej Polaków (a zatem ich identyfikacji narodowej) jak duma z polskości czy patriotyzm musi z pewnością obejmować sposób ich postrzegania oraz kultywowania przez obywateli oraz wynikające z tego skutki społeczne, niosące ze sobą istotny wpływ na kondycję i funkcjonowanie społeczeństwa oraz w dalszej kolejności na bezpieczeństwo narodowe. Do problemu tego odnoszą się w swojej warstwie teoretycznej badania przeprowadzone w ramach projektu pt. „*Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje.*", zrealizowanego przez Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii Polskiej Akademii Nauk. Autorki wspomnianego badania przyjęły dwuczłonowy podział identyfikacji na bezpieczną oraz niebezpieczną, przypisując im następujące zestawy cech, ukazane na wykresie 3.

Wykres 3. Identyfikacja bezpieczna i identyfikacja niebezpieczna

Źródło: opracowanie własna autora na podstawie Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk, podsumowanie efektów projektu „*Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje.*"[563]

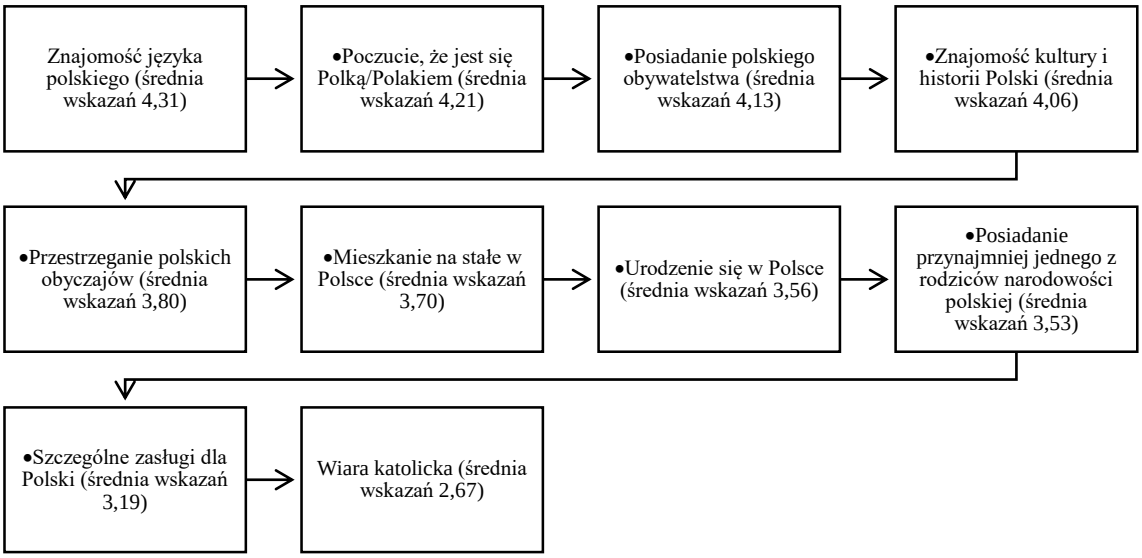
[562] Tamże, s. 9.
[563] Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk, podsumowanie efektów projektu „*Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje.*",

Zgodnie z opinią badaczek, identyfikacja określana mianem bezpiecznej przynosi pozytywne skutki dla jakości relacji oraz bezpieczeństwa zarówno w ujęciu wewnątrzgrupowym, jak i międzygrupowym (tj. w relacjach pomiędzy poszczególnymi grupami i ich członkami). Pamiętać należy w tym kontekście o fakcie, iż immanentną cechą wszelkiego rodzaju tożsamości, w tym szczególnie tożsamości zbiorowych (przykładem których jest tożsamość narodowa), są kategorie różnicy i inności/obcości. Jak wskazano wielokrotnie w częściach rozprawy poświęconych teoretycznym rozważaniom na specyfice tożsamości narodowej i jej wpływie na bezpieczeństwo narodowe, stosunek do innych, *nomen omen*, państw i narodów stanowi ważną determinantę relacji pomiędzy obydwiema zmiennymi. Im wyższy bowiem stopień w jakim dana tożsamość narodowa jest (re)konstruowana w oparciu o antagonizmy pomiędzy własnym narodem i państwem oraz narodami i państwami postrzeganymi jako wrogie i zagrażające tym pierwszym oraz o ogólną postawę konfliktowości w stosunkach międzynarodowych, tym niewątpliwie trudniejsze jest unikanie konfliktów i wojen, zagwarantowanie pokoju oraz zapewnienie pożądanego poziomu bezpieczeństwa (w tym również w wewnętrznym wymiarze bezpieczeństwa narodowego). Wprowadzona zatem przez autorki dychotomia stanowi ważne uzupełnienie teoretyczne dla głównego problemu badawczego podejmowanego w niniejszej rozprawie (aczkolwiek niepodważające jego zasadności). W świetle tej dychotomii należy bowiem sobie uświadamiać, iż w niektórych przypadkach możemy mówić nie tylko o negatywnych i potencjalnie zagrażających bezpieczeństwu narodowemu aspektach i cechach tożsamości narodowej (w niektórych przyjmowanych przezeń kształtach), lecz o istnieniu samoistnej jej formy, która może przynosić tego typu skutki.

W przeprowadzonym badaniu jedno z podjętych zagadnień stanowiły kryteria polskości. Wskazanym kryteriom respondenci przypisali następującą wagę – na 5-stopniowej skali od 1 jako „w ogóle nieważne" do 5 jako „bardzo ważne". Kryteria te ukazuje wykres 4.

s. 14, https://psychpol.psych.pan.pl/images/Raporty/Polskość-raportkońcowy/RAPORT_NdS_PolskoscwXXwieku.pdf [dostęp: 10.04.2025].

Wykres 4. Kryteria polskości

Źródło: opracowanie własna autora na podstawie Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk, podsumowanie efektów projektu „*Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje.*"[564]

Z punktu widzenia średniej wagi przypisywanych poszczególnym kryteriom polskości i wynikającego z niej ich uszeregowania można uznać, że nie mamy do czynienia z rozbieżnością względem wyników innych przytaczanych badań społecznych o tej samej tematyce, lecz raczej z relatywną spójnością wyników. Niewielkie różnice takie jak widoczna wyższa średnia uzyskana przez znajomość języka polskiego względem poczucia bycia Polką/Polakiem z pewnością nie zaburzają całokształtu wyników i ich struktury. Interesującym rozwinięciem jest kolejne zadane respondentom pytanie, dotyczące zainteresowania historią, które 45% z nich określiło jako bardzo duże (12%) lub duże (33%), 40% jako średnie, zaś znacznie mniej, bo tylko 13% jako niewielkie i zaledwie 2% jako żadne. Co więcej, przeważająca większość podkreśliła znaczenie posiadania wiedzy o historii, z czego blisko połowa (49%) uznała taką wiedzę za „bardzo potrzebną", zaś 37% za „raczej potrzebną". Trudno jednakże ocenić na ile tego typu odpowiedzi znajdują swoje odzwierciedlenie w rzeczywistym

[564] Tamże, s. 21.

pogłębianiu swojej wiedzy historycznej przez respondentów, a na ile ograniczają się jedynie do deklaracji[565].

Ostatnie z przytoczonych tutaj i omówionych badań związane jest ze sferą edukacji oraz opiniami uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych na temat polskości oraz jej wyznaczników. Analizując opinie Polaków nt. ich tożsamości narodowej nie wolno z pewnością zapominać o głosie przedstawicieli najmłodszego pokolenia, tj. młodzieży szkolnej, dla której, oprócz rzecz jasna rodziny, głównym środowiskiem przyswajania tożsamości i edukacji w tym zakresie jest szkoła. W tym kontekście warto przywołać obszerny projekt badawczy realizowany przez Instytut Badań Edukacyjnych, poświęcony kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz opinii tychże uczniów na temat polskiej tożsamości narodowej i jej specyfiki[566]. Publikacje wyników badań uzyskanych w trakcie jego realizacji obejmują kolejno uczniów klas I-III szkół podstawowych, następnie klas IV-VIII i wreszcie klas I-IV szkół ponadpodstawowych. Badania empiryczne przeprowadzone wśród wymienionych respondentów obejmują szerokie spektrum zagadnień, z których część wykracza poza tematykę tożsamości narodowej *sensu stricto*, w tym np. patriotyzm w różnych jego aspektach czy też stosunek do własnego regionu. W związku z tym analizie poddaną tu wyłącznie te wyniki badań, które związane są ściśle z problematyką tożsamości narodowej.

[565] Na drugą ewentualność sugerowałyby wyniki innych badań, poświęconych świadomości i wiedzy historycznej Polaków. Niepokojące wyniki co do wiedzy historycznej Polaków przyniosły badania zrealizowane we wrześniu 2021 przez ABR SESTA Sp. z o.o. na zlecenie Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, w których respondentów proszono m.in. o podawanie dat wydarzeń z historii Polski czy też przyporządkowywanie polskich postaci historycznych do okresów w dziejach naszego kraju. Na problemy z podawaniem dat takich wydarzeń wskazują także badania CBOS z 2016 r., zatytułowane „Świadomość historyczna Polaków". Wreszcie badania zrealizowane w 2022 r. na zlecenie Instytutu Pamięci Narodowej wskazują, że na podstawie odpowiedzi na 28 pytań testowych z zakresu historii Polski poziom wiedzy Polaków w wieku 20+ oraz uczniów szkół średnich został określony jako średni (odpowiednio 32% i 26%) lub niski (18% i 43%), zaś na notę „wysoką" zasłużyło 34% respondentów w wieku 20+ i 14% uczniów. Zob. M. Piotrowski, *Świadomość historyczna Polaków pod względem elementarnej wiedzy oraz dumy i wstydu* – wyniki badania sondażowego, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym" 2022, nr. 64 (4); CBOS, komunikat z badań nr 68/2016, „*Świadomość historyczna Polaków*", s. 5, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_068_16.PDF [dostęp: 10.04.2025]; Instytut Pamięci Narodowej, *Edukacja dla Pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości*, 2022, s. 16, https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/kongres-pamieci-narodowej/182689,Raport-Edukacja-dla-pamieci-Prezentacja-wynikow-badania-swiadomosci-historycznej.html (10.04.205)

[566] Projekt ten, jak czytamy na poświęconej mu stronie internetowej, realizowany jest w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Nauka dla Społeczeństwa". Oprócz uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych badaniu poddane zostały także dyrekcje oraz grona pedagogiczne tychże szkół. W ranach niniejszej analizy uwaga poświęcona zostanie przede wszystkim uczniom oraz wyrażanych przez nich w ramach badań opiniom, aczkolwiek opinie respondentów z pozostałych dwóch kategorii zostaną również uwzględnione.

Pierwsza publikacja, zatytułowana „*Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I-III szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych*.", zawiera część poświęconą skojarzeniom z Polską uczniów wymienionych klas, opatrzoną hasłem „Kto ty jesteś?". W badaniach dokonano pomiaru zdolności dzieci do zidentyfikowania Polski na podstawie zaprezentowanego rysunku ukazującego kontury terytorium naszego kraju oraz dokończenia pierwszego zdania z wiersza Władysława Bełzy pt. „Katechizm polskiego dziecka". W pierwszym przypadku odpowiednio zidentyfikowało Polskę 98,8% dzieci uczących się w I klasach szkół podstawowych oraz 97,6% w klasach II i 99,2% w klasach III[567]. W drugim poprawnie dokończyć wspomniane zdanie udało się 85,9% uczniów klas I, 92,2% klas II oraz 95,8% klas III[568]. Dzieci uczące się w pierwszych trzech klasach szkół podstawowej zapytano także o poczucie bycia Polką/Polakiem, a zatem o ich autoidentyfikację, stanowiącą fundament tożsamości narodowej. Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 95% uczniów[569]. Jak wskazują autorzy badania, znaczący wpływ na autoidentyfikację dzieci ma środowisko rodzinne oraz rozmowy na temat Polski z rodzicami, bowiem aż 97,2% dzieci wykazuje taką autoidentyfikację jeśli w ich domach rozmawia się o Polsce[570]. Powyższe kwestie tożsamościowe znajdują swoje rozwinięcie w następnej części raportu zatytułowanej „Jaki znak Twój?", poświęconej znajomosci symboli i barw narodowych przez uczniów klas I-III szkół podstawowych. W tym miejscu ograniczymy się do przywołania kluczowej informacji nt. skojarzeń dzieci odnośnie polskich symboli narodowych. 94,6% z nich poproszonych o takie wskazanie wspomniało o godle Polski, 84,4% o fladze Polski, zaś 73,3% o hymnie Polski[571]. Za interesujące (choć statystycznie nieliczne) należy uznać wskazania zawarte w kategorii „inne", wśród których pojawiają się takie skojarzenia o charakterze historycznym, kulturowym i aksjologicznym[572], takie jak np. „Konstytucja 3 Maja", „smok wawelski",

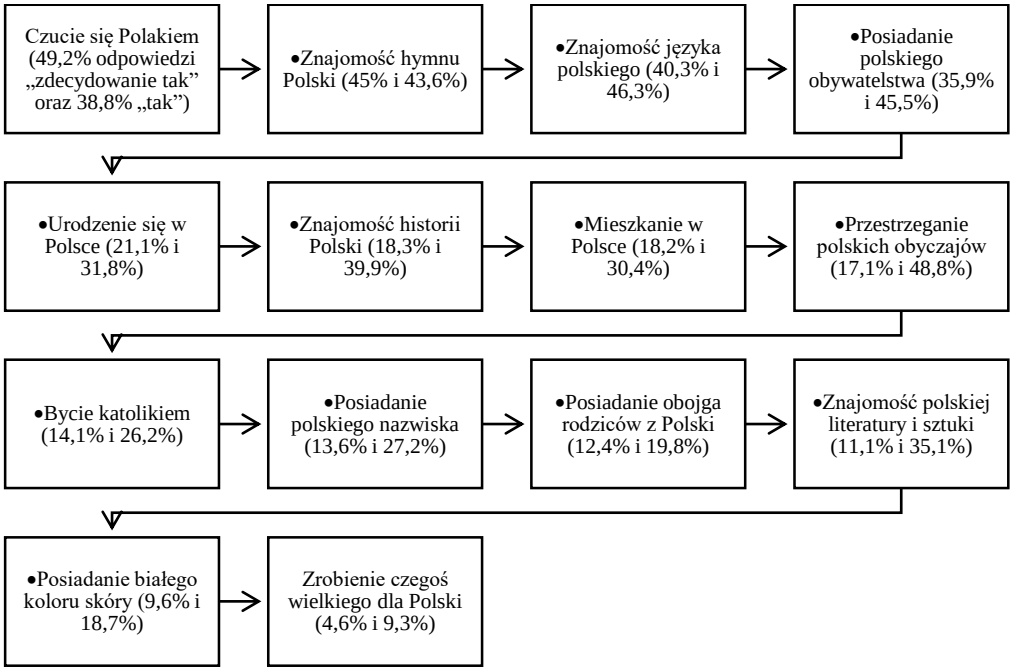
[567] Instytut Badań Edukacyjnych, Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I-III szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych., ss. 18-20, https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Tosamo narodowa w opinii uczniw klas I III raport z badan OK.pdf [dostęp: 10.04.2025].
[568] Tamże, ss. 22-24.
[569] Tamże, s. 26.
[570] Tamże.
[571] Tamże, s. 28. W tym miejscu autor pragnie zaznaczyć, że wyczerpujące omówienie danych zawartych w cytowanym raporcie jest niemożliwe ze względu na ich zakres, w związku z czym ogranicza się on do zwrócenia uwagi na wybrane kwestie i związane z nimi dane.
[572] Przeprowadzenie pogłębionego badania nt. źródeł dokonanych przez dzieci wskazań, zarówno tych dominujących i dotyczących najważniejszych polskich symboli narodowych (tj. godła, flagi i hymnu Polski), jak również tych marginalnych i związanych z bardziej szczegółowymi elementami szeroko pojętej polskości, wydaje się być ciekawym i wartym wysiłku przedsięwzięciem.

„syrenka warszawska", „Warszawa", „ojczyzna", „krzyż", „Maryja z Jezusem" czy „Papież Jan Paweł II". O ile rzecz jasna znacznie ważniejsze, szczególnie na tak wczesnym etapie edukacji i wychowania, jest niewątpliwie wiedza na temat znaczenia godła, flagi i hymnu Polski, to niewątpliwie na dalszych etapach wspomnianych procesów istotne jest zapewnianie uczniom wiedzy pozwalającej rozszerzyć ich świadomość zakresu symboliki narodowej oraz elementów składających się na polską kulturę, dziedzictwo i w konsekwencji tożsamość narodową także o różnorakie i istotne elementy o wspomnianym charakterze historycznym, kulturowym aksjologicznym, religijnym czy regionalnym.

Kolejna część omawianych badań dotyczy opinii nt. polskości reprezentowanych przez uczniów klas IV-VI szkół podstawowych. Na pytanie kim czują się przede wszystkim 26,3% z nich udzieliło odpowiedzi „Polką/Polakiem". Pomijając odpowiedzi wskazujące na bardziej osobisty i „ludzki" charakter ich tożsamości (tj. np. „człowiekiem", jak stwierdziło niewiele mniej, bo 21,6% uczniów) można wskazać, że odpowiednio 11 oraz 7,7% z nich czuje się „Europejką/Europejczykiem" oraz „obywatelem/obywatelską świata". A zatem jakkolwiek polskość stanowi, jak podkreślają autorzy badania, niewątpliwie abstrakcyjną kategorię pojęciową, to okazała się ona dominująca we wskazaniach badanych uczniów. Godny uwagi jest także fakt, iż w świadomości młodzieży funkcjonują także aspekty tożsamościowe o charakterze ponadnarodowym, choć ich znaczenie jest wyraźnie mniejsze od identyfikowania się z narodem polskim [573]. Kolejnym zadaniem uczniów było wskazanie kryteriów polskości, odnoszących się do „typowego Polaka/typowej Polki". Podane odpowiedzi kształtują się następująco pod względem procentowej częstości, jak widać to na wykresie 5.

[573] Instytut Badań Edukacyjnych, *„Kształtowanie tożsamość narodowej uczniów klas IV-VI szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych."*, ss. 19-20, https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Ksztatowanie tosamoci narodowej uczniow klas IV-VIII OK.pdf [dostęp: 10.04.2025].

Wykres 5. Kryteria polskosci „typowego Polaka/typowej Polki”

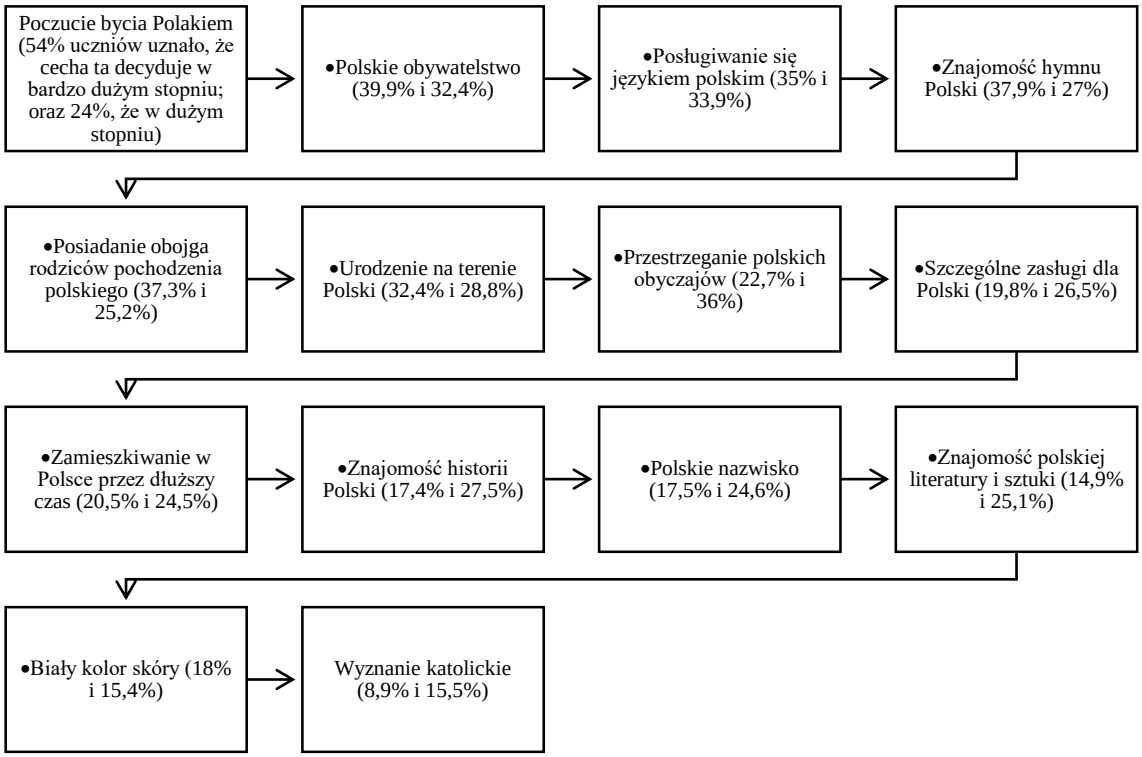
Źródło: opracowanie własne autora na podstawie Instytut Badań Edukacyjnych, „*Kształtowanie tożsamość narodowej uczniów klas IV-VI szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych.”*[574]

Jak można zauważyć, powyższe wyniki są w dużej mierze zbliżone do tych uzyskanych w cytowanych wcześniej badań realizowanych przez ośrodki badawcze CBOS i TNS OBOP. Dowodzą one, że dla uczniów polskość kojarzy się przede wszystkim z identyfikacją jako członek polskiej wspólnoty narodowej, znajomością hymnu jako elementu polskiej symboliki narodowej oraz historii i obyczajowości i wreszcie z byciem obywatelem Polski. Pozytywnym wnioskiem, jaki można wysnuć z analizy przytoczonych odpowiedzi, jest fakt, że młodzież uczęszczająca do szkół podstawowych nie postrzega polskości jako ekskluzywnej kategorii tożsamościowej (a zatem w sposób wykluczający), o czym świadczą opinie dotyczące znaczenia posiadania polskiego nazwiska, obojga rodziców z Polski czy białego koloru skóry.

Pewne zmiany odnośnie postrzegania wyznaczników polskości można zaobserwować na podstawie analizy odpowiedzi udzielonych przez uczniów klas VII-VIII szkół podstawowych oraz szkół ponadpodstawowych. Na pytanie w brzmieniu „W jakim stopniu Twoim zdaniem poniższe cechy pozwalają przyjąć, że ktoś jest Polakiem/Polką?” uczniowie ci udzielili następujących odpowiedzi w odniesieniu do poszczególnych cech, które zawarto na wykresie 6.

[574] Tamże, s. 22.

Wykres 6. Cechy świadczące o byciu Polakiem/Polką

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie Instytut Badań Edukacyjnych, „*Tożsamość narodowa w opinii uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych. Raport z badań empirycznych.*”[575]

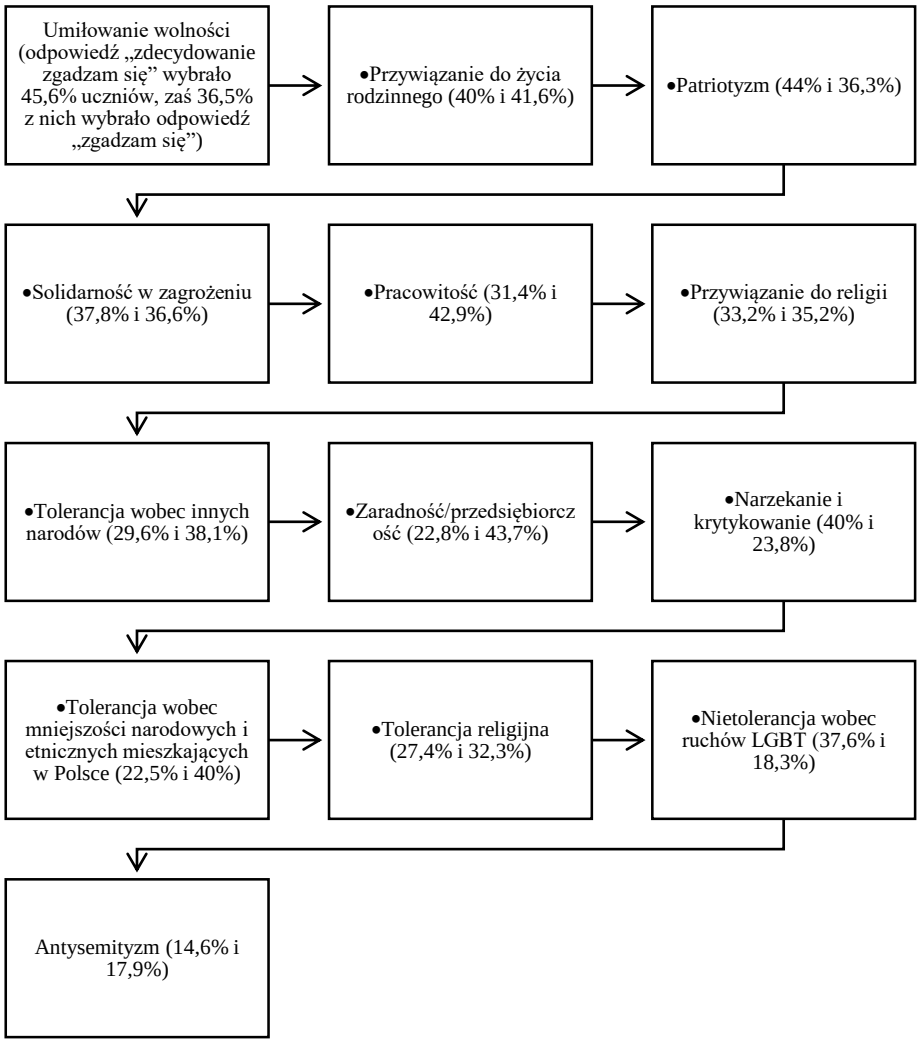
W powyższych odpowiedziach mamy do czynienia z utrzymaniem kluczowej roli przez cechy takie jak poczucie bycia Polskiej, znajomość hymnu Polski i języka polskiego czy posiadanie polskiego obywatelstwa. Jednocześnie dość wyraźnie obniżyło się znaczenie przypisywane znajomości historii Polski (z 58,2% w przypadku uczniów klas IV-VI do 44,9%), co należy uznać za tendencję negatywną w świetle poczynionych we wcześniejszych rozdziałach niniejszej rozprawy ustaleń odnośnie roli odgrywanej przez pamięć historyczną w kształtowaniu się tożsamości narodowej. Z drugiej strony należy niewątpliwie docenić fakt, iż uczniowie klas VII-VIII szkół podstawowych oraz szkół ponadpodstawowych w większym stopniu docenili znaczenie szczególnych zasług dla Polski, na co wskazało blisko połowa z nich (dokładnie 46,3% uznało tę cechę polskości za decydującą w bardzo dużym lub dużym stopniu). Dla porównania, jedynie 13,9% uczniów klas niższych taką samą grę przypisało

[575] Instytut Badań Edukacyjnych, „*Tożsamość narodowa w opinii uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych. Raport z badań empirycznych.*”, s. 17, https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Tozsamosc narodowa w opinii najstarszych uczniow OK.pdf [dostęp: 10.04.2025].

analogicznej cesze „zrobienia czegoś wielkiego dla Polski". O ile nie można lekceważyć stosunkowo niskich wyników osiąganych przez wspomnianą znajomość historii Polski oraz polskiej literatury i sztuki (w przypadku obu kategorii respondentów), o tyle wzrost znaczenia bardziej „praktycznego" aspektu polskości wydaje się stanowić zmianę budzącą optymizm, szczególnie w kontekście kształtowania tożsamości narodowej oraz relacji pomiędzy tą ostatnią i bezpieczeństwem. Nie można bowiem zapominać, iż w obu kwestiach to aktywności i zaangażowanie obywateli pozwala na zapewnienie pożądanej trwałości i siły tożsamości narodowej oraz poziomu bezpieczeństwa narodowego. Kluczową rolę odgrywają zatem postawy obywatelskie, które nie mogą istnieć i funkcjonować w sposób efektywny bez obecności i równowagi pomiędzy wszystkimi trzema ich komponentami, tj. kognitywnym, afektywnym i behawioralnym. Innymi słowy, jeśli tożsamość narodowa Polaków ma istotnie stanowić czynnik przyczyniający się do wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP, to nie może być ona oparta wyłącznie o posiadaną wierzę na temat polskiej kultury czy historii oraz o stosunek emocjonalny do polskich symboli narodowych, lecz z pewnością musi obejmować podejmowanie wymiernych działań (zarówno „wielkich", jak i tych „mniejszych") na rzecz narodu i państwa oraz bezpieczeństwa obu tych podmiotów. Na koniec, wracając zaś do wspomnianych zmian w rozkładzie odpowiedzi w drugiej kategorii respondentów należy zwrócić także uwagę na wzrost postrzegania polskości w sposób ekskluzywny, co wyraziło się przez wyższą wagę przypisywaną przez uczniów takim cechom, jak posiadanie obojga rodziców pochodzenia polskiego (niemal dwukrotny wzrost z 32,2% do aż 62,5%/), urodzenie na terenie Polski (wzrost z 52,9% do 61,2%) czy biały kolor skóry (wzrost z 28,3% do 33,4%).

W badaniu drugiej kategorii respondentów cechy określające polskość oraz charakteryzujące Polaków zostały poddane bardziej pogłębionej analizie. Wiąże się z tym zadane uczniom pytanie, w którym poproszono ich o określenie, z którymi cechami przypisywanymi Polakom zgadzają się oraz w jakim stopniu. Dokonane przez uczniów wybory ukazane zostały na wykresie 7.

Wykres 7. Cechy określające polskość oraz charakteryzujące Polaków

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie Instytut Badań Edukacyjnych, „*Tożsamość narodowa w opinii uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych. Raport z badań empirycznych.*"[576]

Zestawienie tych odpowiedzi z wynikami innych badań oraz z dokonaną analizą literatury przedmiotu w zakresie kształtowania się polskiej tożsamości narodowej na przestrzeni dziejów pozwala stwierdzić, iż odpowiedzi te pokrywają się z najważniejszymi elementami tejże tożsamości, które decydowały o jej kształcie już w pierwszych wiekach państwowości polskiej i które w dużej mierze przetrwały do dnia dzisiejszego. Do takich elementów zaliczyć można umiłowanie wolności, szeroko pojętą tolerancję, wspieranie się w sytuacjach zagrożenia czy też znaczenie życia rodzinnego. Oprócz tych cech uczniowie zwrócili także uwagę na te, które wchodzą w

[576] Tamże, s. 24.

skład stereotypowego postrzegania przeciętnego Polaka, zarówno w pozytywnym (pracowitość oraz zaradność i przedsiębiorczość), jak i negatywnym wymiarze (narzekanie i krytykowanie)[577]. Pewne kontrowersje budzi natomiast rozbieżność pomiędzy wskazaniami uczniów dotyczącymi znaczenia katolicyzmu jako kryterium polskości oraz przywiązania do religii jako cechy przypisywanej Polakom. Można się w tym kontekście zastanawiać czy czynnik ten posiada rzeczywiste znaczenie dla tożsamości narodowej Polaków, czy też ogranicza się on raczej do sfery deklaracji.

Analiza przytoczonych powyżej wyników badań społecznych odnoszących się do tożsamości narodowej Polaków pozwala na wyciągnięcie kilku ogólnych wniosków na temat stanu tejże tożsamości. Po pierwsze, Polacy przypisują znaczenie tożsamości narodowej przede wszystkim w takim wymiarze, jaki opisywali w swojej przywoływanej wcześniej wielokrotnie pracy D. McCrone i F. Bechhofer, tj. odnoszącym się do rzeczywistości życia codziennego Brytyjczyków. Tożsamość narodowa Polaków jest zatem przez nich dostrzegana, uświadamiana i ceniona najmocniej wtedy, gdy ma związek z ich codziennym życiem. Przykładami aspektów tożsamości narodowej Polaków w takim jej rozumieniu są np. zamieszkiwanie polskiego terytorium, posiadanie polskiego obywatelstwa, znajomość języka polskiego oraz, co wymaga podkreślenia z punktu widzenia związków tożsamości narodowej z bezpieczeństwem narodowym, wspieranie się w trudnych sytuacjach. Po drugie zatem, waga przywiązywana tejże tożsamości maleje w odniesieniu do bardziej abstrakcyjnych jej aspektów związanych z kulturą narodową lub pamięcią historyczną. Po trzecie, tożsamość narodowa rozumiana jako pewien zbiór elementów składających się na szeroko rozumianą „polskość" oraz jako „poczucie bycia Polakiem" jest niewątpliwie ceniona przez obywateli Rzeczypospolitej i postrzegana przez nich w sposób pozytywny. Można zatem sądzić, iż jakkolwiek tożsamość narodowa istniejąca w powszechnej świadomości Polaków może posiadać w pewnym stopniu charakter powierzchowny i nie odzwierciedlać głębszych treści oraz znaczeń historyczno-kulturowych opisywanych przez badaczy i znawców tej problematyki, to jest ona jednakowoż dość silnie osadzona w ich „rzeczywistości życia codziennego". W takim zakresie stanowi ona niewątpliwie realną wartość i może stanowić podstawę dla praktykowania postaw o charakterze patriotycznym i wspólnotowym, na co szczególnie

[577] W tym kontekście można stwierdzić, że cechy takie mają mniejszy związek z kulturową specyfiką Polaków jako wspólnoty narodowej niż np. umiłowanie wolności. Wydaje się także, że mniejsze jest także ich znaczenie w kontekście postaw związanych z szeroko pojętą sferą polityki oraz bezpieczeństwem narodowym.

wskazują wskazania na te aspekty tożsamości narodowej, które wiążą się z udzielaniem wsparcia swoim rodakom w przypadku sytuacji kryzysowych. W świetle tych faktów zadaniem dla władz państwowych w kontekście wykorzystywania tożsamości narodowej Polaków dla kształtowania i wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP byłoby zatem nie tylko podtrzymywanie owych naturalnych skłonności obywateli naszego państwa, lecz także podejmowanie działań na rzecz rozszerzania ich świadomości oraz głębszej internalizacji kulturowych i historyczny elementów składających się na polską tożsamość narodową.

4.2. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków

Rozpatrywanie wszelkich czynników wpływających na tożsamość narodową w sposób pozytywny (tj. umożliwiających jej cementowanie i utrzymanie) lub negatywny (stanowiących dla niej wyzwanie lub zagrożenie, a zatem prowadzących do jej potencjalnego osłabienia, dezintegracji lub nawet zaniku) wymaga przede wszystkim określenia kontekstów, w których można tożsamość tę można osadzić celem przeprowadzenia jej analizy jako przedmiotu badań naukowych lub też refleksji intelektualnej *tout court*. Z punktu widzenia konieczności zapewnienia spójności toku badań oraz logiki niezbędnym zabiegiem jest przyjęcie specyfiki bezpieczeństwa narodowego jako kryterium wyboru wspomnianych kontekstów. Specyfika ta wiąże się przede wszystkim z dwoma kardynalnymi wymiarami bezpieczeństwa narodowego, tj. wewnętrznym i zewnętrznym, a w konsekwencji także z typami zagrożeń dla tegoż bezpieczeństwa. W odniesieniu do wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej oznacza to zwrócenie uwagi po pierwsze na otoczenie zewnętrzne (tj. środowisko międzynarodowe), w którym funkcjonują państwa i wspólnoty narodowe; z drugiej zaś ich otoczenie wewnętrzne (tj. strukturę). Rozróżnienie tych dwóch kontekstów należy wszakże pojmować przede wszystkim analitycznie [578] , nie za ontologicznie (esencjonalnie), co wynika z natury rzeczywistości społecznej. Państwa narodowe, szczególnie w warunkach globalizacji, nie są w stanie odciąć się od środowiska międzynarodowego, w którym funkcjonują, a tym samym od jego wpływów, które przenikają granice państwowe i oddziałują na instytucje państwowe, społeczeństwa oraz ich kulturę. Nasuwa się zatem wniosek, iż głównego źródła wyzwań i zagrożeń dla

[578] Jednakże, jak zostanie to wskazane w dalszej części podrozdziału, rozróżnienie to ma także istotne znaczenie praktyczne, związane z polityką bezpieczeństwa narodowego.

tożsamości narodowej należy poszukiwać przede wszystkim we wspomnianym środowisku międzynarodowym, które w pośredni sposób generuje także wyzwania i zagrożenia o charakterze wewnętrznym. Nie oznacza to wszakże, że w ostatecznym rozrachunku mamy do czynienia włącznie z egzogennymi wyzwaniami i zagrożeniami dla tożsamości narodowej, gdyż możliwe jest również wskazanie takich, które są ze swej natury endogenne i wyrastają z rozmaitych procesów, zjawisk i czynników właściwych dla danego państwa i jego wspólnoty narodowej.

Powyższy kontekst, związany z dokonaniem analitycznego podziału na zewnętrzne i wewnętrzne zagrożenia dla tożsamości narodowej, nie jest jednakże wystarczający z punktu widzenia wyjaśnienia ich wpływu na bezpieczeństwo narodowe. By unaocznić ów wpływ konieczne jest wskazanie które konkretnie części tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego podlegają zagrożeniu. W świetle dotychczasowego toku badań wpływ tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe ukazywany był, na poziomie teoretycznym, przede wszystkim poprzez wskazanie funkcji tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego oraz analizę zbioru wartości bezpieczeństwa narodowego w celu ustalenia zasadności uznania tożsamości narodowej za jedną z nich. Najważniejszą kwestią jest zatem przejście od poziomu analizy deskryptywnej do poziomu analizy funkcjonalnej. Oznacza to, że zagrożenia dla tożsamości narodowej należy badać przez pryzmat ich wpływu wywieranego na relacje pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym, a mówiąc dokładniej, na sposób w jaki dokonują one jej zakłócenia.

Kwerenda literatury przedmiotu dotyczącej problematyki tożsamości narodowej prowadzi do wniosku, iż podejmowany w niniejszym podrozdziale szczegółowy problem badawczy nie posiada w literaturze przedmiotu opracowania, które można by uznać za systematyczne, szczegółowe i wyczerpujące. Przeszkoda ta dotyczy zarówno poziomu ogólnoteoretycznego (tj. dotyczącego tożsamości narodowej *sensu largo*), jak i szczegółowego w odniesieniu do tożsamości narodowej Polaków. Zagadnienie wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej jest wprawdzie obecne w licznych monografiach i artykułach naukowych poświęconym rozmaitym aspektom tożsamości narodowej, lecz wzmianki w nich zawarte są na ogół zbyt ograniczone w swym zakresie by można było potraktować je jako podstawę teoretyczną dla badań wyzwaniami i zagrożeniami dla tożsamości narodowej Polaków. Wymaga to przyjęcia stosownego rozwiązania o charakterze teoretyczno-metodologicznym. Autor podjął w związku z tym decyzję o przyjęciu następującego podejścia obejmującego dwa

elementy. Po pierwsze, jako podstawa teoretyczna przyjęty zostanie przede wszystkim (aczkolwiek nie wyłącznie) dorobek badaczy bezpieczeństwa kulturowego, którzy w swoich badaniach i opracowaniach poświęcają znacznie większą uwagę problematyce zagrożeń dla kultury oraz bezpieczeństwa kulturowego, a na dodatek omawiają je w sposób skonkretyzowany i usystematyzowany. Co ważne, podejście to należy uznać za spójne z przyjętymi w poprzednich rozdziałach założeniami teoretycznymi odnoszącymi się do istoty tożsamości narodowej, uznanej za składową kultury narodowej. Jak już wskazano powyżej, z teoretycznego punktu widzenia ważne jest poddanie analizie nie zagrożeń dla tożsamości narodowej *per se,* lecz zakresu oraz sposobów, w jakie mogą mieć one przełożenie na bezpieczeństwo narodowe, której jedną z wartości (jak wskazano w podrozdziałach 3.4 i 3.5) stanowi tożsamość narodowa. Po drugie, z uwagi na charakter niniejszego rozdziału, stanowiącego pierwszy z rozdziałów rozprawy, którego treść oparta jest o wnioski wypływające ze zrealizowanych przez autora badań empirycznych, wspomniana podstawa teoretyczna zostanie uzupełniona o analizę dokumentów strategicznych oraz aktów prawnych RP pod kątem zawierania się w nich treści definiujących zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków.

Za punkt wyjścia dla wspomnianej podstawy teoretycznej przyjęta zostanie klasyfikacja zagrożeń dla kultury i tożsamości kulturowej zawarta i opracowana najbardziej wyczerpująco w pracach J. Czai oraz M. Bodzianego, badaczy zajmujących się problematyką bezpieczeństwa kulturowego. Klasyfikacja ta obejmuje cztery główne zagrożenia tego typu, do których należą globalizacja, modernizacja, migracje oraz regionalizmy[579]. Zaletą tejże klasyfikacji jest to, iż wpisują się one w dualistyczne postrzeganie bezpieczeństwa narodowego, co oznacza wyodrębnianie w nim wymiarów zewnętrznego i wewnętrznego. Jednocześnie nie jest ona zbiorem rozłącznych elementów, lecz przeciwnie, stanowi swojego rodzaju kompleks zagrożeń, które pozostają ze sobą w ścisłych związkach. Tyczy się to przede wszystkim globalizacji jako nadrzędnego wyróżnika rzeczywistości, w której funkcjonują państwa narodowe. Jak zostało wskazane w podrozdziale 2.2 w części poświęconej kulturowym uwarunkowaniom tożsamości narodowej, globalizacja stanowi z jednej strony źródło licznych czynników wywierających wpływ na państwa narodowe (w tym m.in.

[579] J. Czają, *Kulturowe czynniki…,* dz. cyt., ss. 50-60; M. Bodziany, *Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa kulturowego Polski*, Wydawnictwo Akademii Wojsk Lądowych, Wrocław 2019, ss. 111-147.

przepływów idei oraz ludzi), z drugiej zaś negatywnych z punktu widzenia tożsamości narodowej i jej bezpieczeństwa zjawisk oraz zagrożeń dla niej (więcej informacji na ten temat w podrozdziale 2.2.). Analiza zagrożeń bezpieczeństwa kulturowego pod kątem ich relewantności w kontekście bezpieczeństwa tożsamości narodowej zostanie zatem rozpoczęta od wzięcia pod uwagę negatywnych skutków globalizacji.

Pisząc o zagrożeniach dla bezpieczeństwa kulturowego J. Czaja odnosi je do podziału kultury na sferę duchową i materialną oraz do źródeł zagrożeń dla kultury. Na tej podstawie zwraca on uwagę na „(…) zagrożenia w obszarze kultury symbolicznej, wynikające z globalizacji. Przez standaryzację prowadzą one do ujednolicenia wzorów, niekiedy do ich uniwersalizacji. (…) Największy, zagrożeniem dla tożsamości kulturowej może być rozmycie symboli narodowych, zachwaszczanie języka wszechobecną terminologią angielską, osłabianie i relatywizacja tradycji narodowych."[580] Jak dodaje M. Nowakowska, „w dobie globalizacji maleje rola tradycji (…), a nowe wzorce kulturowe oraz skuteczniejsze ich oddziaływanie powoduje, że tożsamość narodowa wśród społeczeństwa jest coraz słabsza (…).[581] W. J. Burszta zdaje się łączyć obie perspektywy, tj. egzo- i endogenną, zwracając uwagę na „<<zanieczyszczenie>> tożsamości narodowej obcymi wpływami kulturowymi" oraz jej „zawłaszczenie (…) przez <<machinę kultury popularnej>>"[582]. Co ważne, kultura popularna jako czynnik wpływający na tożsamość narodową nie jest wobec niej wyłącznie zewnętrzna. Jak przypomina K. Jaskułowski, odwołując się do B. Andersona, kultura ta może być także jej nośnikiem. Jak pisze on, „istnienie narodu jako wspólnoty wyobrażonej zależy od szeregu kulturowych pośredników, masowych mediów, kulturowych artefaktów, które stają się środkiem jego reprezentacji i obszarem przejawiania się nacjonalistycznego dyskursu. Dzięki tym stałym i wszechobecnym manifestacjom obecnym w codziennym życiu ludzie oswajają się z abstrakcyjnym narodem i narodowym terytorium. Co więcej, wydaje się, że to właśnie kultura popularna decyduje o sile tożsamości narodowych, a nawet w ogóle umożliwia ich

[580] J. Czają, *Kulturowe czynniki…,* dz. cyt., ss. 54. Jeszcze dobitniejszego określenia używa A. Pawełczyńska, mówiąca wręcz o „.totalitaryzmie światopoglądowym". Zob. A. Pawełczyńska, *O istocie tożsamości narodowej. Polacy wobec zagrożeń.,* Polihymnia, Lublin 2010, ss. 294-295. Za: C. Smuniewski, *Tożsamość – horyzont zagadnień*, w: *Społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa…,* dz. cyt., pod red. nauk. L. Kanarskiego, M. Kotera, K. Lorantego i I. Urych s. 113.

[581] M. Nowakowska, *Kulturowa tożsamość Polaków w perspektywie bezpieczeństwa*, „Społeczeństwo i Polityka, 1(62), 2020, s. 66.

[582] W. J. Burszta, *Ideologia różnicy i tożsamość zbiorowa*, „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa." 1999, z. 14-15, s. 54-55. Za: R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się…,* dz. cyt., s. 71.

istnienie”[583]. Słuszniejszym wydaje się zatem stwierdzenie, że zagrożeń dla tożsamości narodowej należy upatrywać raczej w kulturze masowej [584] (co w warunkach globalizacji oznacza w dużym stopniu amerykanizację i mcdonaldyzację [585]) i wypaczaniu przez nią kultury popularnej. Biorąc pod uwagę powyższą wzmiankę o „narodotwórczej” roli kultury popularnej uzasadniona wydaje się być konstatacja, iż kulturowe zagrożenia wyrastające z globalizacji podważają drugą z uznanych za kluczowe w kontekście bezpieczeństwa narodowego funkcję tożsamości narodowej, dotyczącą wytwarzania więzi społecznej za pośrednictwem podzielanych treści kulturowych. Doprowadzając zaś do zaniku tych ostatnich i w konsekwencji tożsamości narodowej uderzają w jedną z głównych wartości bezpieczeństwa narodowego.

Jednocześnie można stwierdzić, że globalizacja prowadzi nie tylko do swoistego „rozmywania” tożsamości narodowej (oraz, jak podkreśla J. A. Scholte, jej „hybrydyzacji” [586]), lecz może stanowić także źródło postaw związanych z kwestionowaniem znaczenia państw narodowych oraz odrzucaniem identyfikacji z nimi oraz wspólnotami narodowymi (co uzasadniane jest postrzeganiem narodowych partykularyzmów, tożsamości narodowych oraz nacjonalizmu jako źródła zagrożenia dla bezpieczeństwa światowego[587]) na rzecz podmiotów politycznych, wspólnot oraz tożsamości ponadnarodowych[588] i kosmopolitycznych jako lepiej oddających „ducha czasu” (*Zeitgeist*) oraz lepiej odpowiadających wyzwaniom współczesności, o czym obszernie przekonuje K. Booth[589]. Współczesność ta, określana częstokroć mianem „ponowoczesności”, obejmuje szereg czynników wytwarzających środowisko niesprzyjające funkcjonowaniu i przetrwaniu narodu. Czynniki te, o charakterze m.in. społeczno-kulturowym oraz psychospołecznym, podważają fundamenty istnienia

[583] K. Jaskułowski, *Nacjonalizm bez narodów…,* dz. cyt., s. 350.
[584] Por J. Czaja, *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe.*, „Państwo i Społeczeństwo” 2004, nr. 3, ss. 6, 12-13.
[585] G. Ritzer, *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 1997.
[586] Por. J. A. Scholte, *Globalization…,* dz. cyt., ss. 225-229, 252-254.
[587] Wszelako, Y. Hazony twierdzi, iż nacjonalizm *de facto* zmniejsza skłonność państw do prowadzenia polityki imperialnej, a zatem stanowiącek zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Por. Y. Hazony, *Pochwała państwa narodowego*, Teologia Polityczna, Warszawa 2023.
[588] W tym kontekście badacze bezpieczeństwa kulturowego wspominają często o zagrożeniach związanych z integracją UE, w tym m.in. procesem jej federalizacji . Zob. J. Czają, *Kulturowy wymiar…,* dz. cyt., ss. 181-182, 277; J. Czają, *Kulturowe czynniki…,* dz. cyt., 60-65.
[589] Por. K. Booth, *Theory of…* . Ilustrację stosunku Polaków do „konkurencyjnych” tożsamości w kontekście globalizacji oraz ich wpływu na identyfikację z własnym narodem dostarcza badanie przeprowadzone przez R. Kisiela, M. Kamińskiego oraz K. Idźkowską, w którym zapytują oni respondentów o różne aspekty integracji międzynarodowej na ich tożsamość narodową. R. Kisiel, M. Kamiński, K. Idźkowska, *Tożsamość narodowa…,* dz. cyt., s. 381-382. Na temat tychże „konkurencyjnych" tożsamości i ich wpływie na tożsamość narodową zob. także M. Rekść, *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczną.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019, s. 400.

narodu zarówno na poziomie wspólnotowym, jak i jednostkowym. Jedno z przejawów tego zjawiska jest porzucanie tożsamości narodowej na rzecz m.in. tożsamości ponadnarodowych[590]. Pisze o tym także D. Jach, zdaniem której „warto zwrócić uwagę na procesy wynarodowienia się na rzecz tożsamości separatystycznych, irredentystycznych czy kosmopolitycznych, a także na zjawisko wynarodowienia polegające na niszczeniu poczucia przynależności narodowej danej jednostki lub grupy społecznej. (…) Niemniejsze wyzwanie stanowi zjawisko wynarodowienia się na rzecz tożsamości kosmopolitycznych"[591]. Jeśli chodzi o zagrożenie związane z odrzucaniem tożsamości narodowej na rzecz „tożsamości alternatywnych", to jednym z aspektów tego zjawiska jest także postawa związana z preferowaniem tożsamości niższego rzędu, a zatem np. regionalnych lub lokalnych, co może z kolei prowadzić do bardziej skonkretyzowanego zagrożenia w postaci separatyzmu[592]. Ten z kolei aspekt podkopuje kolejne funkcje tożsamości narodowej oraz wartości bezpieczeństwa narodowego, związane nie tylko z ich wymiarem wspólnotowym, lecz także terytorialnym i geopolitycznym.

Przenoszenie identyfikacji z poziomu narodowego na jakikolwiek inny prowadzi z jednej strony do zaburzenia struktury państwa narodowego, z drugiej zaś do zakwestionowania podstaw dla prowadzonej przezeń polityki zagranicznej oraz polityki bezpieczeństwa narodowego w jego wymiarze zewnętrznym[593]. Co gorsza, może też bezpośrednio godzić w jego suwerenność terytorialną, np. poprzez dostarczanie państwom ościennym argumentów na rzecz kwestionowania legitymacji danego państwa do sprawowania władzy nad zamieszkującą jego terytorium ludnością, która w widoczny sposób nie poczuwa się do identyfikacji z tymże państwem. Bodaj najjaskrawszym przykładem praktycznego mechanizmu, za pośrednictwem którego zagrożenie to przejawia się w sposób namacalny, jest coraz powszechniejsze w Europie

[590] Z. Bokszański, *Ponowoczesność a tożsamość narodowa*, w: w: W*ładza, naród, tożsamość…,* dz. cyt., pod red. nauk. K. Gorlacha, Z. Seręgi i M. Niezgody ss. 103-108.
[591] D. Jach, *Wybrane zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa kulturowego*, „Wiedza Obronna" 2018, nr. 1-2, s. 139.
[592] Zob. A. Włodkowska, *Bezpieczeństwo kulturowe*, w: *Bezpieczeństwo państwa*, pod red. nauk. K. A. Wojtaszczyk i A. Materskiej-Sosnowskiej, Aspra, Warszawa 2009, s. 150.
[593] W kontekście bieżących rozważań autor ma tu na myśli umiejscowienie państwa w przestrzeni mentalnej, nie zaś fizycznej. Istotną kwestią jest tu sposób, w jaki obywatele danego państwa kształtują swoje mapy mentalne w świetle deklarowanych przez nich tożsamości, sytuujących się, *nomen omen,* na poziomie innym niż poziom państwa narodowego. Jeśli obywatele danego państwa (a dokładniej określonych ich odsetek) wyraża poparcie dla tendencji separatystycznych lub kosmopolitycznych, to stanowi to przesłankę do podjęcia refleksji i analizy wpływu takiego dysonansu (pomiędzy określonym zakresem terytorialnym i geopolitycznym umiejscowieniem tegoż państwa oraz mapami mentalnymi jego obywateli) na jego bezpieczeństwo narodowe.

(i rzecz jasna nie tylko) zjawisko separatyzmu, które przyjęło swoją najbardziej brzemienną w skutkach formę w 2014 r., kiedy to Rosja dokonała aneksji Krymu, stanowiącego część terytorium Ukrainy, stanowiącej preludium do dalszych aneksji terytorialnych (separatystycznych Republik Ludowych Donieckiej i Ługańskiej) oraz wieloletniego konfliktu, który w lutym 2022 r. przerodził się w otwartą wojnę.

W tym miejscu konieczne jest poczynienie pewnej krytycznej (*nomen omen*) uwagi na temat wyżej wymienionego zjawiska, tj. powstawania alternatywnych wobec narodowej form tożsamości oraz dokonywania ich wyboru kosztem tej pierwszej. Otóż w świetle dokonanego w rozdziale 2 opisu natury tożsamości narodowej i podkreślenia jej konstruktywistycznego aspektu warto uświadamiać sobie, iż w kontekście prowadzonych przez autora badań nad relacją pomiędzy tożsamością narodową (traktowaną jako zmienna niezależna) oraz bezpieczeństwem narodowym (stanowiącym zmienną zależna) niezbędne jest uwzględnienie wpływu na ową zależność wywieraną przez samych badaczy bezpieczeństwa. Zależność ta przypomina znaną z fizyki zasadę nieoznaczoności wprowadzoną przez W. K. Heisenberga, o której można powiedzieć tu w największym skrócie, iż traktuje ona o wpływie samego aktu pomiaru na właściwości badanego obiektu. Podobne skutki wywiera w pewnym stopniu stosunek badaczy problematyki narodu, tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa (zarówno narodowego jak i miedzynarodowego). Jak wspominano już wcześniej, przywoływani w niniejszej rozprawie krytyczni badacze bezpieczeństwa tacy jak O. Wæver czy K. Booth skłonni są uznawać, iż postawa państw narodowych, skupiających się na ochronie własnej tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego, może stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa wyższego rzędu, tj. bezpieczeństwa międzynarodowego, co wynika ze specyfiki narodowych partykularyzmów oraz nacjonalizmu jako takich. Abstrahując w tym miejscu od oceny słuszności takich konstatacji należy wszelako stwierdzić, iż tego typu dyskurs naukowy, rozumiany jako mechanizm wytwarzania rzeczywistości społecznej poprzez kształtowanie wyobrażeń zbiorowych na jej temat, stanowi sam w sobie potencjalne zagrożenie dla tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa zbiorowego poprzez przyczynianie się do deprecjacji znaczenia tychże tożsamości i bezpieczeństwa.

Jednym z aspektów odrzucenia tożsamości narodowej może być także zjawisko atomizacji społecznej, przejawiające się prymatem tożsamości

jednostkowych[594]. Skutkiem tego zjawiska jest mniejsza skłonność obywateli państw narodowych nie tylko do identyfikowania się ze wspólnotą narodową, lecz także do stawania w jej obronie i ponoszenia ofiar na rzecz jej dobra, co można uznać za czynnik obniżający bezpieczeństwo narodowe, zależne przecież od morale narodowego. Zwraca na to uwagę także R. Jakubczak, który prezentując obszerną listę zagrożeń społecznych, dotyczących m.in. tożsamości narodowej, wspomina o zagrożeniu określanym jako „alienacja społeczna (konsumeryzm, sekciarstwo religijne, eskapizm, powstawanie klasy tzw. kognitatorów - osób nie uznających wartości narodowych, a odnajdujących się w świecie wirtualnym)"[595]. Tak rozumiana atomizacja czy też alienacja społeczna łączą w sobie lub też, ujmując rzecz dokładniej, stanowią rezultat działania co najmniej dwóch czynników powiązanych z globalizacją. Z jednej strony są one wynikiem życia w „społeczeństwie światowego ryzyka" (U. Beck) oraz „płynnej nowoczesności" (Z. Bauman)[596], z drugiej zaś rozwoju nowoczesnych technologii komunikacyjnych, które to czynniki łączy ze sobą *de facto* sprzężenie zwrotne, czyniąc je w zasadzie nierozdzielnymi.

Zagrożenie to dobitnie unaocznia trwająca w trakcie pisania tych słów wojna na Ukrainie. Jego ilustracją są wyniki międzynarodowych badań opinii publicznej, dotyczące takich kwestii jak identyfikacja obywateli poszczególnych państw narodowych z ich ojczyznami oraz ich gotowość do walki w obronie tychże ojczyzn. Zgodnie z wynikami badań WIN/Gallup oraz Eurobarometer, dostrzegalna jest niepokojąca korelacja postaw z jednej strony niskiej identyfikacji z własną ojczyzną oraz z drugiej strony niskiej skłonności do walki w jej obronie[597]. Tego typu postawy należy uznać za wysoce niepożądane z punktu widzenia „więziotwórczej" (tj. związanej zapewnianiem spójności społecznej) funkcji tożsamości narodowej i jej znaczenia dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego, szczególne w jego wymiarze społecznościowym (*societal*). Kwestia atomizacji społecznej wpisuje się w szerszą problematykę zmian postaw jednostkowych w warunkach zmian cywilizacyjnych, mających swoje źródło m.in. w procesie globalizacji. Biorąc pod uwagę, iż przyjęta w

[594] Por. M. Bodziany, *Wewnętrzne uwarunkowania…,* dz. cyt., ss. 113-114.
[595] R. Jakubczak (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów.*, Bellona, Warszawa 2003, ss. 95-96. Za: A. Rogozińska, *Zagrożenia jako główna determinanta bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Roczniki Nauk Społecznych" 2021, tom 13 (49)(2/2021), s. 60.
[596] Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
[597] Zob. WIN/Gallup International's Global Survey Shows Three in Five Willing to Fight for Their Country, 2015, https://www.gallup-international.bg/en/33483/win-gallup-internationals-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country/; Values and identities of EU citizens, 2021, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230 [dostęp: 10.04.2025].

niniejszym podrozdziale klasyfikacja czterech głównych zagrożeń bezpieczeństwa kulturowego (ekstrapolowanych na obszar tożsamości i bezpieczeństwa narodowego), tj. globalizacji, modernizacji, migracji oraz regionalizmów, jest traktowana jako kompleks (nie)bezpieczeństwa, konieczne jest dostrzeganie wielokierunkowości oddziaływania tychże zagrożeń i istniejących miedzy nimi sprzężeń zwrotnych. Globalizacja, ujmowana tutaj jako proces zarazem najobszerniejszy znaczeniowo i najwyższego rzędu, nie może zachodzić bez swojego technologicznego podłoża, czyli modernizacji, która również oddziałuje na sferę tożsamości. Jak pisze M. Bodziany, „modernizacja w parze z globalizacją tworzą niebezpieczną mieszankę destruktorów (zagrożeń) dla kultur narodowych (w tym również lokalnych). Poza negatywnym wpływem na systemy wartości skutecznie marginalizują one tradycje i obyczaje lub modyfikują je na tyle mocno, że dochodzi do deformacji kulturowych. W ramach modernizacji dochodzi również do przewartościowania roli historii, bohaterów narodowych i symboli na rzeź materialnych, niematerialnych oraz społecznych produktów kultury globalnej”[598]. Podkreśla on także skutki modernizacji związane z rozpowszechnianiem się materialistycznego i konsumpcjonistycznego stylu życia[599], który obejmuje wartości, preferencje i postawy niesprzyjające podejmowaniu wysiłków i poświęceń na rzecz wspólnoty narodowej, gdyż oznaczałoby to rezygnację z korzyści płynących ze wspomnianego stylu życia.

Omówione powyżej zagrożenia dla tożsamości narodowej w relacji do bezpieczeństwa narodowego trudno uznać i zaklasyfikować jako jednoznacznie wewnętrzne lub zewnętrzne w swej naturze, co wynika ze wskazanej wcześniej immanentnej cechy globalizacji, którą jest zachodzenie w przestrzeni międzynarodowej procesów prowadzących do przekształcania się struktury państw narodowych oraz innych podmiotów uczestniczących w globalizacji (zarówno sub- jak i supranarodowych), o czym wielokrotnie wspominano w niniejszej rozprawie. Jak lapidarnie ujmuje to M. Bodziany (za J. P. Burgessem), pisząc o wewnętrznym i zewnętrznym wymiarze zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego, „wymiar zewnętrzny dotyczy zagrożeń występujących poza granicami państwa, które mogą oddziaływać na jego wnętrze”[600]. Dotyczą one wszelako przede wszystkich drugiego elementu tejże cechy, a zatem kondycji wewnętrznej państwa narodowego. Siła

[598] M. Bodziany, *Wewnętrzne uwarunkowania…,* dz. cyt., s. 117.
[599] Tamże, ss. 123, 144.
[600] Tamże, s. 107. Za: J. P. Burgess, *There is No European Security, Only European Securities*, „Cooperation and Conflict” 2009, vol. 44(3), s. 320-321.

tożsamości narodowej wyrażać się z jednej strony jako zakres, w jakim jej naczelne wartości zachowują swoją aktualności oraz wywierają wpływ na członków wspólnoty narodowej; z drugiej zaś jako konkretna postawa lub zbiór postaw obywatelskich ukierunkowanych na działanie na rzecz interesów i bezpieczeństwa narodowego. Czynniki stanowiące zagrożenie dla tożsamości narodowej, które prowadzą do jej osłabienia lub zaniku, mogą być endo- lub egzogenne, lecz wywołany przez nie kryzys tożsamości ma charakter wewnętrzny. Przykładem takiej sytuacji może być stopniowe „rozmywanie" się tożsamości narodowej na skutek oddziaływania kultury masowej, promującej konkurencyjne wartości, normy i postawy, które mimo „zewnętrznego pochodzenia" po zakorzenieniu się w rodzimej kulturze narodowej zaczynają oddziaływać z jej wnętrza. Można zatem stwierdzić, że specyfika zagrożeń dla bezpieczeństwa kulturowego dostarcza znacznie więcej przesłanek na rzecz konstatacji, iż szkodliwego oddziaływania tychże zagrożeń należy upatrywać przede wszystkim w podkopywaniu fundamentów wspólnoty narodowej. Dokonuje się to przede wszystkim w sferze społecznej oraz geograficzno-mentalnej, z których ta ostatnia dotyczy zbiorowej społecznej percepcji terytorialnego wymiaru państwa narodowego.

Oprócz tego istnieją również zagrożenia, o których można powiedzieć, iż są one w większym stopniu zewnętrzne względem danej tożsamości narodowej (aczkolwiek, jak podkreślono powyżej, natura owych zagrożeń sprawia, że owa „zewnętrzność" jest jedynie relatywna, nie zaś absolutna) oraz, co więcej, dotykają jej immanentnego i fundamentalnego aspektu jakim jest dualizm *sameness* (jednakowość) vs *distinctiveness* (odrębność). Mowa tu o zagrożeniach związanych z drugim członem powyższego dualizmu, przez co należy rozumieć kategorie „Inności" oraz „Obcości". Kategorie te posiadają rzecz jasna swoje konkretne desygnaty, związane przede wszystkim z migracją, uznawaną często za jedno z zagrożeń dla tożsamości narodowej[601]. W kontekście powyższych uwag o genezie zagrożeń bezpieczeństwa kulturowego należy zaznaczyć, iż jakkolwiek w ślad za migrantami podąża ich kultura, to z punktu widzenia bezpieczeństwa kulturowego w jego aspekcie tożsamościowym i społecznościowym (*societal security*) ważniejsze od przedostawania się na łono tożsamości narodowej obcych (a zatem niepożądanych) czynników kulturowych (zdolnych doprowadzić do jej implozji) jest pojawienie się w przestrzeni społecznej

[601] M. Białęcki, *Procesy migracyjne do Polski i ich wpływ na poziom przestępczości granicznej*, w: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, pod red. nauk. G. Ciechanowskiego, K. Ligęzy i A. Ruraka, Wydawnictwo Akademickie AMW, Gdynia 2019, ss. 204-205.

namacalnej i trwałej opozycji pomiędzy tym, co własne, znane i pożądane; oraz tym, co Inne, Obce i potencjalnie Wrogie.[602] W tak określoną dychotomię wpisana jest *implicite* kwestia dążenia do odgrodzenia się od ulokowanych „na zewnątrz" zagrożeń. Dążenie to jest silnie związane ze sferą społecznej percepcji migracji, na co zwraca uwagę K. Jedrzejczyk-Kuliniak. Jak pisze ona, „medialne i polityczne przedstawienia stały się narzędziem dzielącym według <<swojskości>> i <<obcości>> kreując dychotomiczne podziały. Takie podziały są częścią budowania tożsamości grupowej"[603]. Jak zagrożenia kontekście bezpieczeństwa kulturowego migracja jako zjawisko społeczne może być pojmowana jako przejaw huntingtonowskiej wizji zderzenia cywilizacji, rozgrywający się nie w skali międzynarodowej, lecz społecznej. Rezultatem procesu migracji jest pojawienie się w danym kraju „konkurencyjnej" względem ludności autochtonicznej mniejszości o charakterze etnicznym i/lub religijnym, której to system aksjologiczny, kultura i styl życia stanowią wspomnianą „konkurencję" względem ich odpowiedników po stronie autochtonów oraz potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa społecznościowego (*societal security*) oraz kulturowego społeczeństwa przyjmującego (*receiving society*) [604] . Cytowany wcześniej R. Jakubczak wymienia analogiczne zagrożenia społeczne[605], powiązane bezpośrednio lub pośrednio ze zjawiskiem migracji, takie jak „uprzedzenia kulturowe (…) oraz dyskryminacja mniejszości narodowych, etnicznych, kulturowych (…)"; nacjonalizm, szowinizm, ksenofobia; masowe migracje; masowy import obcej kultury (…)"[606]. Potwierdza to tym samym słuszność tezy o „hybrydowej" naturze rozpatrywanych tu zagrożeń, czego ilustracją jest zjawisko migracji, które z jednej strony bierze swoje źródło poza granicami określonego państwa i społeczeństwa, lecz z drugiej zagraża poprzez sam fakt przenikania ich granic.

---

[602] Zob. K. Jaskułowski, *Nacjonalizm bez narodów…,* dz. cyt., 105, 179; T. Leszniewski, *Tożsamość jednostki w obliczu wyzwań wielokulturowego społeczeństwa, w: Tożsamość i identyfikacje. Propozycje teoretyczne - doświadczenia badawcze.,* pod red. nauk. E. Smolarkiewicz i J. Kubery, "Człowiek i Społeczeństwo" 2017, tom 44, s. 74.

[603] K. Jędrzejczyk-Kuliniak, *Wymiary antagonizowania się kultur. Sekurytyzacja kryzysu migracyjnego.*, „Multicultural Studies" 2017, nr. 2, s. 21. Więcej na temat problematyki dychotomii „Swoi" - „Obcy" w kontekście tożsamościowym i migracyjnym zob. D. Campbell, *Writing Security…*; J. Huysmans, *The Politics of Insecurity…*; M. G. Bartoszewicz, *Festung…*

[604] Por. M. Bodziany, *Wewnętrzne uwarunkowania…,* dz. cyt., ss. 135, 146.

[605] Kategorią „zagrożeń społecznych", w swojej klasyfikacji zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa, posługują się A. Urbanek i M. Szydłowska. Ich zdaniem zagrożenia te „odnoszą się do wszystkiego, co zagraża utratą życia i zdrowia, tożsamości narodowej etnicznej poszczególnych społeczności." A. Urbanek, M. Szydłowska, *Bezpieczeństwo państwa*, w: *Bezpieczeństwo narodowe. Teoretyczne i praktyczne aspekty.*, pod red. nauk. A. Urbanka i I. Szkurłat, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, Słupsk 2023, s. 216.

[606] R. Jakubczak (red.), *Obrona narodowa…,* dz. cyt., s. 96. Za: A. Rogozińska, *Zagrożenia jako główna determinanta bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Roczniki Nauk Społecznych" 2021, tom 13 (49), nr., s. 60.

Mówiąc o niejednoznaczności[607] i hybrydowości zagrożeń dla bezpieczeństwo kulturowego nie można wszelako nie dostrzec, iż natura taka cechuje także globalizację jako swoistą „praprzyczynę" innych zagrożeń. Jako mega-proces czy też mega-trend społeczny, polityczny, kulturowy oraz technologiczny, rozgrywa się ona, *nomen omen*, w przestrzeni globalnej, a zatem w pewnym sensie „na zewnątrz" w stosunku do państw narodowych. Z drugiej jednak strony, na mocy samej swej natury (o czym wspominano wcześniej wielokrotnie) globalizacja „przenika" przez granice tychże państw i wywiera na nie wpływ również od wewnątrz, czyniąc to za pośrednictwem przepływów technologii, idei, treści kulturowych czy wreszcie samych ludzi, którzy migrują z rozmaitych powodów związanych z bezpośrednio lub pośrednio w wyniku skutków globalizacji. Należy w tym miejscu podkreślić, iż znaczenie opisywanego w tym podrozdziale podziału zagrożeń na te o genezie wewnętrznej oraz te mające swoje źródło w środowisku miedzynarodowym wykracza poza wartość czysto analityczną. Zdaniem autora rozróżnienie to ma także duże znaczenie z punktu widzenia skutecznej realizacji polityki ochrony tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego w kontekście wpływu na nie tożsamości narodowej. Można bowiem przyjąć, że traktowane w sposób procesualny działanie na rzecz zapewniania bezpieczeństwa narodowego w aspekcie tożsamościowym wymaga nie tyle identyfikacji szeregu zagrożeń uniemożliwiających osiągniecie tego celu, lecz przede wszystkim zrozumienia uwarunkowań, w których przyszło współcześnie funkcjonować z jednej strony jednostkom i wspólnocie narodowej, z drugiej zaś państwu narodowemu i jego odpowiedzialnym za bezpieczeństwo narodowe instytucjom. Wiąże się to przede wszystkim z zanikiem faktycznego rozdziału wzajemnie rozłącznych, niezależnych od siebie oraz autonomicznych sfer i poziomów rzeczywistości społecznej, kulturowej i politycznej, czego źródła należy upatrywać w globalizacji. Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, kulturowego i tożsamościowego przeplatają się ze sobą w podobny sposób jak ma to miejsce w kontekście wielorakich procesów przyczyniających się do kształtowania rzeczywistości społecznej, kulturowej i politycznej, w której istnienie, zdolność do funkcjonowania oraz przetrwanie państwa

[607] Wydaje się, iż przydatny z punktu widzenia klaryfikacji natury zagrożeń dla kultury i bezpieczeństwa kulturowego jest zaproponowany przez D. A. Welcha podział na zagrożenia 1) „prowadzące do całkowitego zaniku elementów za pośrednictwem których odróżniamy jedną kulturę od drugiej" oraz 2) „zaburzanie elementów kultury w sposób podważający jej zewnętrzną (instrumentalną - P. G.) wartość". D. A. Welch, *Security: A Phlosophical Investigation*, Cambridge University Press, Cambridge 2022, ss. 134, 139.

narodowego [608] przestaje być kwestią apriorycznie oczywistą. By móc dokonać adekwatnej reakcji na owo niesprzyjające *status quo* przywódcy państwa, odpowiedzialni za jego funkcjonowanie za pośrednictwem instytucji o znaczeniu kluczowym m.in. dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, muszą w równie adekwatny sposób postrzegać i pojmować fakt, iż wszelkiego rodzaju wyzwania, ryzyka oraz zagrożenia dla tożsamości narodowej stanowiącej fundamentalną wartość oraz istotny czynnik bezpieczeństwa narodowego materializują się oraz wywierają wpływ na różnych poziomach i w różnych obszarach rzeczywistości społecznej. Skuteczna polityka bezpieczeństwa tożsamościowego oraz narodowego musi być zatem w równym stopniu ukierunkowana na kondycję państwa i narodu, „zewnętrzne" względem nich środowisko międzynarodowe (które, jak zostało to wykazane, jest zewnętrzne raczej *de nomine* aniżeli *de facto*) oraz ich wzajemnego oddziaływania i synergii.

4.3. Działania na rzecz zachowania tożsamości narodowej Polaków

4.3.1. Dokumenty strategiczne

W przekonaniu autora zagadnienie stanowiące przedmiot niniejszego podrozdziału stanowi przede wszystkim kwestię praktyczną, nie zaś teoretyczną. Z epistemologicznego oraz metodologicznego punktu widzenia fundamentalne znaczenie ma zatem to w jaki sposób tytułowe działania na rzecz zachowania tożsamości narodowej Polaków są ujęte (bądź nie) przede wszystkim w polskiej myśli strategicznej oraz prawodawstwie. Podejście to implikuje konieczność dokonania analizy treści polskich dokumentów strategicznych, w tym w szczególności Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP oraz dokumentów takich jak Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2022 i Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP. Jeśli zaś chodzi o sferę prawodawstwa, to przeanalizowana zostanie treść aktów trojakiego rzędu: Konstytucji RP, ustaw oraz rozporządzeń. Ponadto, wzięta zostanie także pod uwagę działalność ministerstw największym stopniu odpowiedzialnych za ochronę, podtrzymywanie, wzmacnianie i propagowanie tożsamości narodowej Polaków w polskim społeczeństwie, za które autor uznaje Ministerstwo Kultury i

[608] Na temat wyzwań dla państwa narodowego i jego suwerenności zob. także K. Breen, S. O'Neill (eds.), *After the Nation? Critical Reflections on Nationalism and Postnationalism.*, Palgrave Macmillan, London 2010; J. Chodorowski, *Czy zmierzch państwa narodowego?*, Wydawnictwo Wers, Poznań 1998.

Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Przedsięwzięcia podejmowane przez te resorty, obejmujace przede wszystkim programy ministerialne, mogą stanowić w przekonaniu autora praktyczny wyraz działalności władz państwowych (obok tworzonej przez nie legislacji) na rzecz ochrony tożsamości narodowej Polaków, o ile rzecz jasna są one one ukierunkowane na ten cel.

Pierwsze dwa dokumenty z kategorii strategii bezpieczeństwa narodowego RP pochodzą z 1992 r. i, w przeciwieństwie do dokumentów opracowanych i opublikowanych w dalszej kolejności, zostały zatytułowane nie jako „Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP", lecz jako, odpowiednio, „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa" oraz „Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej". We wspomnianych dokumentach nie pojawia się termin „tożsamość narodowa", co zaś tyczy się problematyki kultury narodowej, to jedyna zdawkowa wzmianka na jej temat wiąże się z opisem zadań Obrony Cywilnej Kraju, odpowiedzialnej m.in. za „koordynację działań wszystkich sił i środków służących ochronie życia i mienia ludności oraz dóbr kultury (…)" [609]. Autorzy tych dokumentów pominęli zatem całkowicie kwestię ochrony polskiej tożsamości oraz kultury i dziedzictwa narodowego.

Sytuacja ta zmieniła się w kolejnej wersji Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, a zagadnienie tożsamości narodowej było obecne także w każdej następnej, aczkolwiek sposób jego problematyzacji oraz zakres, w jakim było ono rozpatrywane, ulegał wyraźnym zmianom. W dokumencie z 2000 r. czytamy, iż „do strategicznych celów polskiej polityki bezpieczeństwa należy" m.in., zgodnie z pkt. 1.1.3., „stworzenie jak najlepszych warunków dla zachowania dziedzictwa narodowego i rozwoju narodowej tożsamości."[610] Z perspektywy autorów dokumentu tożsamość narodowa Polaków przyjmuje wymiar transatlantycki i europejski, na co wskazuje pkt. 1.2.3. „Podstawowych zasad polskiej polityki bezpieczeństwa", zgodnie z którym „w działaniach na arenie międzynarodowej Polska kieruje się wartościami, ideałami i zasadami ujętymi w Traktacie Północnoatlantyckim i Traktatach Europejskich, realizując wizję wolnej i demokratycznej Europy, gdzie bezpieczeństwo, dobrobyt i sprzyjające warunki rozwoju kulturowego i zachowania tożsamości narodowej stanowią wspólne i niepodzielne dobro jednoczącego się kontynentu"[611]. Konstatację tę należy

[609] „Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa" oraz „Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej", 1992 r., s. 17.
[610] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2000 r., BBN, Warszawa, s. 3.
[611] Tamże.

uznać za istotną z perspektywy bezpieczeństwa narodowego, gdyż przynależność do struktur zachodnich (w rozumieniu geopolitycznym oraz cywilizacyjnym) jest zaprezentowana jako ważna dla Rzeczypospolitej nie tylko z uwagi na militarny i polityczny wymiar tegoż bezpieczeństwa, lecz także kulturowy i tożsamościowy. Przyjmując w tym kontekście punkt widzenia oparty o założenia teorii bezpieczeństwa ontologicznego (OST) należy stwierdzić, iż zachowanie „spójnej koncepcji samego siebie" (co, jak wskazano wcześniej, B. J. Steele uznaje za fundament zachowania bezpieczeństwa ontologicznego) w odniesieniu do ochrony tożsamości narodowej Polaków oznacza, iż tożsamość ochrona ta nie może być ogranicza wyłącznie do jej aspektu wewnętrznego, tj. zapewniania warunków do jej trwania i rozwoju w obrębie państwa polskiego, lecz jednocześnie konieczne jest zapewnienie ciągłości związków Polski z geopolitycznym i cywilizacyjnym (a mówiąc zwięźle, geocywilizacyjnym) Zachodem, który to związek stanowi immanentny aspekt tożsamości narodowej Polaków. Brak lub zachwianie wspomnianej więzi postawiłby pod znakiem zapytania polskie bezpieczeństwo ontologiczne, tożsamość narodową Polaków, a w konsekwencji wpłynąłby negatywnie na polskie bezpieczeństwo narodowe.

Następna Strategia Bezpieczeństwa Narodowego, wydana w 2003 r., oprócz dość trywialnej i zdawkowej wzmianki z pierwszej strony dokumentu o „ochronie dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej" jako jednym z celów polityki państwa[612], wnosi interesujący wątek do refleksji nad bezpieczeństwem państwa i jego związkach z tożsamością narodową. W części IV, zatytułowanej „Gospodarcze podstawy bezpieczeństwa państwa", we wprowadzeniu napotykamy następujące stwierdzenie: „demokratyczna stabilność i bezpieczeństwa państwa muszą mieć solidne podstawy gospodarcze i cywilizacyjne, które z jednej strony są niezbędne do zapewnienia środków polityce bezpieczeństwa w jej zewnętrznym aspekcie, z drugiej zaś wytwarzają konieczne składniki stabilności państwa, jego narodowej tożsamości i cywilizacyjnej witalności oraz stanowią przesłanki jego międzynarodowej pozycji jako pożądanego sojusznika i partnera"[613]. Z zawartych w nim dwóch kwestii można pominąć pierwszą (dotyczącą konieczności zdobycia środków na prowadzenie polityki bezpieczeństwa narodowego) jako truizm i skupić się na drugiej z nich. Wydaje się, iż jedną z możliwych jej interpretacji jest uznanie, iż zapewnienie odpowiedniej kondycji gospodarczej zarówno państwu, jak i samym obywatelom będącym depozytariuszami

[612] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2003 r., BBN, Warszawa, s. 1.
[613] Tamże, ss. 13-14.

tożsamości narodowej stanowi jeden z kluczowych czynników czyniących atrakcyjną tożsamość narodową Polaków oraz zachęcających wspomnianych obywateli do identyfikowania się ze swoją ojczyzną. Pozwala to uzmysłowić sobie, iż nieodzownym elementem wszelkich działań instytucji państwa, ukierunkowanych na ochronę tożsamości narodowej Polaków oraz jednocześnie na jej umocnienie i propagowanie wśród nich, jest właśnie gospodarka narodowa. Wiąże się to nie tylko ze swoistym „marketingiem", mającym na celu przekonać obywateli Polski do powiązania swojej przyszłości z ojczyzną jako odpowiednim miejscem do prowadzenia życia rodzinnego i zawodowego (i jednocześnie odwieźć ich od decyzji o emigracji, która może potencjalnie osłabić ich identyfikację z Polską, a na pewno negatywnie wpłynąć na poziom polskiego bezpieczeństwa narodowego w wymiarze demograficznym i gospodarczym), lecz także z koniecznością zapobiegania potencjalnym konfliktom społecznym na tle gospodarczym, które, jak wcześniej wskazał autor, mogą „rozlewać się" na inne kluczowe sektory bezpieczeństwa narodowego.

SBN z 2007 r. w dużej mierze powiela argumentację zawartą w poprzedniej wersji dokumentu. W kontekście „interesów narodowych i celów strategicznych Rzeczypospolitej Polskiej w dziedzinie bezpieczeństwa punkt nr. 9 mówi, iż „członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w UE spowodowało poszerzenie i ewolucje pojęcia interesu narodowego oraz potrzebę umocnienia tożsamości narodowej i europejskiej Polski i jej obywateli w zjednoczonej Europie. Celowi temu służyć mają działania ukierunkowane na wzrost identyfikacji obywateli z państwem (…)"[614]. Punkt ten jest ważny z uwagi na zawartą w nim wskazówkę dotyczącą zadania wynikającego ze sformułowanego celu strategicznego, przed jakim staje RP. W dalszej kolejności, w części poświęconej interesom narodowym, w punkcie 12 zawarta jest wzmianka o konieczności „stworzenia warunków (…) do należytej ochrony dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej"[615]. Następnie punkt 67 wskazuje, iż „silna i konkurencyjna gospodarka to jeden z podstawowych atutów w polityce wewnętrznej i zewnętrznej, a także czynnik służący umacnianiu narodowej tożsamości"[616]. Ostatnim wreszcie i zarazem najważniejszym odwołaniem do problematyki ochrony tożsamości narodowej jest punkt nr. 140, w którym stwierdzono, że „kultura jako nieodłączny element przetrwania i rozwoju każdego społeczeństwa pozostaje przedmiotem

[614] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r., BBN, Warszawa, s. 4.
[615] Tamże, s. 5.
[616] Tamże, s. 17.

szczególnej troski państwa. Nie maleje zagrożenie dla dziedzictwa kulturowego ze strony natury i destrukcyjnej działalności ludzi. Aby sprostać aktualnym i przewidywanym wyzwaniom, Polska nadal przywiązywać będzie ogromną wagę do rozwoju kultury narodowej, zachowania tożsamości narodowej i ochrony dziedzictwa kulturowego. Dla osiągnięcia tego celu podejmowane bedą działania o charakterze legislacyjnym, organizacyjnym, technicznym i edukacyjnym" [617]. Powyższy punkt nie tylko zwraca uwagę na znaczenie kultury (a zatem i tożsamości) z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, na co wskazuje odniesienie do kwestii „przetrwania i rozwoju (…) społeczeństwa", lecz także określa konkretne obszary, w których państwo powinno podejmować działania na rzecz realizacji celu jakim jest m.in. „zachowanie tożsamości narodowej". Punkt ten należy przyjąć jako ważną wskazówkę w zakresie realizacji dalszych etapów badań nad praktycznym wymiarem ochrony tożsamości narodowej przez państwo polskie wraz z jego organami i instytucjami, szczególnie w sferze legislacji oraz edukacji, wykraczających poza realizację poszczególnych zadań i związanych z kształtowaniem warunków dla zachowania, umacniania, rozwijania i ochrony tożsamości narodowej.

Następna wersja SBN, wydana w roku 2014, jest znacznie uboższa jeśli chodzi o zawarte w niej treści dotyczące ochrony tożsamości narodowej, aczkolwiek „zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego" jest wymienione jako jeden z „interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa"[618]. Następnie w części 3.3., zatytułowanej „Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa", w punkcie 94 jest mowa o tym, iż „ważnym zadaniem państwa jest zachowanie tożsamości narodowej poprzez pielęgnowanie kultury narodowej oraz ciągłości historycznej i pokoleniowej". Ostatni fragment jest warty odnotowania, gdyż w kontekście rozpatrywanych do tej pory Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP wzmianka o „zachowaniu tożsamości narodowej" w drodze „pielęgnowania ciągłości historycznej i pokoleniowej" stanowi pewne *novum*, korespondujące z zawartymi w niniejszej rozprawie rozważaniami teoretycznymi oraz istotne z punktu widzenia praktycznych działań, jakie państwo może i w istocie podejmuje w tym zakresie, takich jak np. upamiętnianie kombatantów w trakcie obchodów świąt państwowych, szczególnie takich Dzień Flagi Narodowej (2 maja) czy Święto Niepodległości (11 listopada)[619]. Jednocześnie lektura tejże Strategii i

[617] Tamże, s. 36.
[618] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2014 r., BBN, Warszawa, ss. 10-11.
[619] W przekonaniu autora powyższy przykład można uznać za przejaw zinstytucjonalizowanych działań państwa na rzecz podtrzymywania i wzmacniania identyfikacji obywateli RP z ojczyzną oraz

jej zapisów odnośnie tożsamości narodowej oraz jej ochrony dowodzi poczynienia przez autorów tegoż dokumentu znaczącego kroku w tył poprzez ujęcie owego zagadnienia w sposób zdawkowy i ogólnikowy. Co więcej, z merytorycznego punktu widzenia zacytowany fragment punktu 94 jest nieprzekonujący, gdyż nie zawiera wyjaśnienia jak „pielęgnowanie kultury narodowej" miałoby konkretnie przekładać się na ochronę tożsamości narodowej. Należy bowiem pamiętać, iż tożsamość oraz kultura narodowa nie są wzajemnie ekwiwalentne ani jako pojęcia teoretyczne, ani tym bardziej jako realne fenomeny społeczne. Wydaje się zatem, że zapisy te świadczą o przejawie braku rozumienia przez autorów faktycznego znaczenia terminu (tożsamości narodowej), którym posługują się w Strategii, skutkiem czego tożsamość narodowa jest *de facto* utożsamiana z kulturą narodową czy też dziedzictwem narodowym. Jest to poważny problem nie tylko z punktu widzenia poprawności i ścisłości terminologicznej i teoretycznej, lecz także w kontekście przesłanek dla polityki bezpieczeństwa narodowego w aspekcie ochrony tożsamości narodowej. Jeśli bowiem ustawodawca dokonuje faktycznego utożsamienia tożsamości narodowej i kultury (dziedzictwa) narodowego, to może to prowadzić do przeświadczenia, że ochrona tej ostatniej oznacza także (niejako „automatycznie") ochronę tożsamości narodowej. Mimo poczynionych przez autora wyraźnych konstatacji, iż tożsamość narodowa jest podrzędna względem szerszej kategorii kultury narodowej, podejście takie[620] należałoby bez wątpienia uznać za błędne. Tożsamość narodowa, jak wynika z analizy teoretycznej przeprowadzonej w rozdziale drugim, stanowi przede wszystkim postawę przejawianą przez członków wspólnoty narodowej i nie jest tożsama z kulturą rozumianą jako pewien zbiór treści, aczkolwiek jest przez te ostatnie współtworzona.

W obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 r. problematyka tożsamości narodowej i jej ochrony osiąga nowy i znacznie wyższy poziom znaczenia. Staje się ona bowiem jednym z czterech filarów tejże Strategii. W pierwszej wszakże kolejności tożsamość i dziedzictwo narodowe są wymienione jako jedne z szeregu wartości, w zgodzie z którymi „Rzeczpospolita Polska tworzy warunki do realizacji interesów narodowych i osiągania celów strategicznych w dziedzinie

dziedzictwem narodowym, co wyczerpuje znamiona kultywowania tożsamości narodowej. Jednocześnie trudno stwierdzić, by działania te miały charakter systemowy i stanowiły część wszechstronnego kompleksu przedsięwzięć, niezbędnego dla zapewnienia całościowego podejścia do ochrony tożsamości narodowej Polaków.

[620] Autor nie imputuje w tym miejscu żadnych konkretnych poglądów autorom rozpatrywanych Strategii. Dokonuje on jedynie interpretacji poczynionych przez nich w tychże dokumentach zapisów oraz wnioskowanie na temat ich znaczenia oraz wypływających z nich implikacji.

bezpieczeństwa narodowego”[621]. W dalszej kolejności mamy do czynienia ze stwierdzeniem, iż, „umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego” stanowi jeden z „interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego”[622]. Jak wskazują autorzy, „powyższe interesy narodowe[623] tworzą filary bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Ich realizacja odbywa się poprzez osiąganie wynikających z nich celów strategicznych, wymagających zaplanowania i wdrożenia określonych zadań (…)”[624].

Zapis ten, sprawiający wrażenie logicznego i przejrzystego, zdaniem autora rozmija się z treścią lub, mówiąc dokładniej, ze strukturą filaru III (a także pozostałych). Po jego tytule o brzmieniu „Tożsamość i dziedzictwo narodowe” następuje fragment mówiący o tym, iż „umacnianie tożsamości narodowej oraz strzeżenie dziedzictwa narodowego będzie realizowane dzięki osiąganiu następujących celów strategicznych i realizacji wynikających z nich zadań oraz działań”[625]. Następnie pojawiają się dwie główne części, zatytułowane odpowiednio „Tożsamość narodowa Rzeczypospolitej Polskiej” oraz „Tworzenie pozytywnego wizerunku Polski”. W części drugiej nie pojawia się termin „tożsamość narodowa” (znajduje się tam jedynie wzmianka o „dziedzictwie Narodu”)[626], co w połączeniu z jej treścią stawia pod znakiem zapytania związek tejże części z problematyką tożsamości narodowej, konieczności jej ochrony oraz jej znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego RP. Za niezasadne należy w związku z tym uznać także decyzję o umieszczeniu tej części w obrębie filaru III Strategii.

Jeśli zaś chodzi o część pierwszą, zatytułowaną „tożsamość narodowa Rzeczypospolitej Polskiej”, to punkt 1 o treści „wzmocnienie tożsamości narodowej, zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie”, który, zgodnie z powyższym fragmentem traktującym o filarach i interesach narodowych RP, można zinterpretować jako taki właśnie interes. Biorąc pod uwagę powyższy komentarz dotyczący części drugiej, w której zawarty jest punkt 2 o brzmieniu „wzmacnianie pozytywnego wizerunku Rzeczypospolitej Polskiej oraz jej atrakcyjności kulturowej i gospodarczej”, filar III zawiera *de facto* wyłącznie jeden interes narodowy odnoszący się do tożsamości

[621] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 r., s. 11.
[622] Tamże.
[623] Interesów tych Strategia wymienia cztery, z których wspomniane „umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego” jest interesem numer trzy.
[624] Strategia Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 r., s. 11.
[625] Tamże, s. 27.
[626] Tamże, s. 29.

narodowej. W dalszej kolejności pojawiają się podpunkty od 1.1 do 1.4, które powinno się odczytywać jako poszczególne działania mające na celu realizację interesu wyartykułowanego w punkcie 1. Z uwagi na fakt, iż spośród wszystkich analizowanych do tej pory Strategii oraz zawartych w nich zapisów odnoszących się do problematyki tożsamości narodowej treść owych punktów stanowi najbardziej szczegółową wykładnię rozumienia istoty tożsamości narodowej Polaków oraz działań zmierzających do jej umocnienia, ochrony i wykorzystania na rzecz kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP, zostaną one przytoczone w całości, pomimo iż w opinii autora treść owych punktów w dużym stopniu nie przedstawia w tym kontekście dużego znaczenia oraz nie koresponduje w sposób bezpośredni z rozpatrywaną problematyką. Brzmienie ich jest następujące:

„1.1 Kształtować i rozwijać postawy patriotyczne jako niezbędny czynnik budowania wspólnoty i tożsamości narodowej, zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie i ogólnoludzkich wartościach.

1.2 Doskonalić instrumenty i procedury ochrony dziedzictwa kultury na wypadek zagrożenia wojennego i kryzysowego, z uwzględnienie, podmiotów i służb realizujących zadania na rzecz bezpieczeństwa państwa.

1.3 Wykorzystywać aktywność Polski na arenie międzynarodowej do promowania rozwoju i ochrony tradycyjnych wartości rodziny, tożsamości narodowej Polaków, kultury i tradycji.

1.4 Wzmacniać związki diaspory polskiej z krajem oraz dążyć do zwiększenia jej zaangażowania w działania związane z promocją Polski”[627].

Interpretacja powyższych treści przynosi liczne wnioski, które nie pozwalają uznać podejścia leżącego u podstaw analizowanego filaru III za konkretne, spójne i przekonujące. Zadanie pierwsze, związane z „kształtowaniem i rozwijaniem postaw patriotycznych jako niezbędnego czynnika budowania wspólnoty i tożsamości narodowej” jest niewątpliwie bezpośrednio odzwierciedleniem interesu narodowego określonego jako „umacnianie tożsamości narodowej”. Kolejne zadanie ma charakter ambiwalentny, gdyż co prawda wskazuje ono na konieczność „doskonalenia instrumentów i procedur ochrony”, co świadczy o uwzględnianiu praktycznego wymiaru realizacji tego zadania; z drugiej jednak strony odnosi się ono do „dziedzictwa kulturowego”, które, jak zostało to podkreślone powyżej, nie jest tożsame z tożsamością narodową. Po raz kolejny mamy zatem do czynienia z pojawieniem się problemu

[627] Tamże, s. 28.

niespójności terminologicznej, który siłą rzeczy podważa przesłanki praktyczne realizacji konkretnie zdefiniowanego interesu narodowego. Interpretacja kolejnych zadań, dotyczących tożsamościowego wymiaru polityki zagranicznej RP, prowadzi do wniosku, iż treść tychże zadań może świadczyć o intencji wykorzystania tożsamości narodowej jako elementu polskiej *soft power* w taki sposób, by doprowadziło to do wzmocnienia pozycji międzynarodowej Polski i tym samym podniesienia poziomu jej bezpieczeństwa narodowego. Opis tychże zadań jest jednakże bardzo lakoniczny i nie dość jasny, by móc stwierdzić w jaki sposób miałby zostać osiągnięty taki efekt oraz, co nie mniej ważne, w jaki sposób zadania o charakterze wewnętrznym oraz zewnętrznym miałyby tworzyć wspólną całość i łącznie umożliwiać realizację nadrzędnego interesu narodowego. W połączeniu ze wspomnianym rozdźwiękiem pomiędzy dwiema częściami filaru III otrzymujemy obraz chaotycznego, niespójnego, niekonkretnego, nielogicznego i mylącego podejścia do realizacji interesu narodowego jakim jest „umacnianie tożsamości narodowej". Intencja autorów dokumentu, związana z powiązaniem w jedną całość wewnętrznego i zewnętrznego wymiaru polityki bezpieczeństwa narodowego w relacji do tożsamości narodowej rozumianej jako filar, a zatem istotny czynnik kształtowania tegoż bezpieczeństwa, sama w sobie jest zrozumiała i potencjalnie słuszna. Jednakże brak logicznych i spójnych powiązań między obydwoma wymiarami każe powątpiewać o tym czy zawarta w obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego konceptualizacja tożsamości narodowej jako filaru i zarazem jednego z interesów narodowych (którym, dokładniej, jest jej umacnianie i, jak można wnioskować, wykorzystanie na rzecz umacniania także bezpieczeństwa narodowego RP) może być wykorzystywana jako przekonująca przesłanka i praktyczna wytyczna dla projektowania i wdrażania polityki bezpieczeństwa narodowego. Ostatni wreszcie zarzut, być może najważniejszy, dotyczy zasygnalizowanej treści tożsamości narodowej RP. Poza nielicznymi i nie w pełni jasnymi wzmiankami o „chrześcijańskim dziedzictwie", „uniwersalnych wartościach" czy „wartościach rodziny" w omawianym filarze nie mamy do czynienia z przedstawieniem choćby ogólnych ram charakteryzujących tę tożsamość, co sprawia, że wszelkie odnoszące się do niej zadania nie posiadają jasno określonego punktu odniesienia, który to problem pogłębia dodatkowo wspomniany już wcześniej chaos terminologiczny. Mówiąc prościej, nie można uznać, że analizowana Strategia wyznacza jasne kierunki działań w obszarze tożsamości jako jednego z filarów bezpieczeństwa narodowego RP, gdyż nie określa ona w sposób konkretny i zrozumiały

czym i jaka owa tożsamość. Bez tej wiedzy wszelkie możliwe zadania w tym obszarze stają się w dużej mierze bezplzedmioto, zaś w najlepszym razie można mówić o niemożności określenia ich rezultatów.

W świetle powyższych zastrzeżeń warto wziąć pod uwagę opublikowane 4 lipca 2024 r. rekomendacje Prezydenta RP do nowej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, zawierające m.in. nawiązania do 3 filaru Strategii, którym jest Tożsamość i dziedzictwo narodowe. Zawarte w dokumencie rekomendacje podzielone są na dwie części, z których pierwsza odnosi się do obszaru tożsamości narodowej Rzeczypospolitej Polskiej, druga zaś do tworzenia pozytywnego wizerunku Polski. Spośród tych należących do pierwszej części za bezpośrednio związane z problematyką tożsamości narodowej, co wynika z ich treści, uznać można wszelako jedynie pierwsze dwie z czterech rekomendacji zawartych w tej części. Ich brzmienie jest następujące:
„1. Kontynuować kształtowanie i rozwijanie postaw patriotycznych jako niezbędnego czynnika budowy wspólnoty i tożsamości narodowej zakorzenionej w chrześcijańskim dziedzictwie i ogólnoludzkich wartościach. Wspierać projekty edukacyjne i naukowe odnoszące się do wolnościowych i obywatelskich aspektów polskiego kodu kulturowego. Jednocześnie kształtować członkostwo Polski w organizacjach międzynarodowych w sposób zapewniający rozwój i ochronę polskiej tożsamości narodowej, kultury i tradycji
(…) Udział Polski w sojuszach i gremiach międzynarodowych powinien służyć realizacji polskich interesów, bez uszczerbku na tożsamości narodowej Polaków.
2. Wspierać afirmatywne podejście do polskiego dziedzictwa narodowego, uwalniające postawy patriotyczne i altruistyczne wobec wspólnoty narodowej i społeczno-państwowej, służące wzmacnianiu gotowości obywatelskiej do służby na rzecz wspólnoty i państwa, w tym do czynnej obrony kraju

Kształtowanie tożsamości narodowej jest procesem ciągłym, powinno odbywać się zarówno na poziomie lokalnym, jak i ogólnopaństwowym, z wykorzystaniem archetypicznych wzorców postaw. Bez wspólnoty narodowej państwo traci na spójności, co ułatwia inicjowanie procesów dezintegracyjnych”[628].

Początek pierwszej z wyżej wymienionych rekomendacji pokrywa się z treścią obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego i tym samym należy go odczytać jako zalecenie podtrzymania wyrażonego przezeń sposobu pojmowania polskiej

[628] Rekomendacje do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, BBN, Warszawa, 2024 r., ss. 43-44.

tożsamości narodowej. Pewnym *novum* jest wzmianka o „wolnościowych i obywatelskich aspektów polskiego kodu kulturowego", która jest interesująca z kilku powodów. Po pierwsze, dotyczy ona ważnego z punktu widzenia polskiej tożsamości i charakteru narodowego kwestii „wolnościowych aspektów", których kultywowanie jest istotne dla zapewnienia ciągłości związanych z tym wartości narodowych. Po drugie, „aspekty obywatelskie" mają znaczenie w kontekście konieczności kształtowania i wzmacniania postaw obywatelskich ukierunkowanych na podtrzymywanie polskiej tożsamości narodowej i działania na rzecz wzmacniania polskiego bezpieczeństwa narodowego. Po trzecie wreszcie, sam termin „polski kod kulturowy" pozwala zwrócić uwagę na znaczenie specyfiki polskiej kultury, w związku z czym apel o wspieranie projektów z nim związanych stanowi swoiste uzupełnienie podejścia odnoszącego się do „ogólnoludzkich wartości" jako elementu polskich tożsamości. Tak samo, jak można sądzić, należy rozumieć stwierdzenie, że uczestnictwo Polski w organizacjach międzynarodowych nie powinno pociągać za sobą „uszczerbku dla tożsamości narodowej Polaków". Takie podejście jest zgodne ze specyfiką tej ostatniej, która na przestrzeni dziejów istotnie wiązała się z otwartością na świat zewnętrzny oraz kulturę i wartości tworzące zachodni krąg cywilizacyjny oraz jednocześnie z imperatywem dbałości o zachowanie jej unikalnego charakteru. Nie zmienia to jednakże faktu, iż, podobnie jak w przypadku samej aktualnej SBN, powyższa rekomendacja nie zawiera żadnej konkretyzacji polskiej tożsamości narodowej, co sprawia, że wyartykułowane już wcześniej przez autora zarzuty wobec takiego stanu rzeczy pozostają w mocy. Na zdecydowanie inną ocenę zasługuje z kolei druga z przytoczonych rekomendacji, w której wyodrębnić można kilka ważnych postulatów praktycznych, związanych z 1) wspieraniem „afirmatywne podejście do polskiego dziedzictwa narodowego" (z czego wynikać mają „postawy patriotyczne", 2) „wzmacnianiem gotowości obywatelskiej do służby na rzecz wspólnoty i państwa" oraz 3) koniecznością „kształtowania tożsamości narodowej (…) zarówno na poziomie lokalnym, jak i ogólnopaństwowym". Brak tego typu zaleceń w obowiązującej SBN stanowi jej niewątpliwą słabością, w związku z czym zdaniem autora uzupełnienie tego braku oraz określenie treści i ram tożsamości narodowej Polaków można postrzegać jako dwie najważniejsze zmiany, które należy poczynić w kolejnej wersji tego dokumentu w obrębie związanego związanego ze wspomnianą tożsamością filaru nr. 3.

Nowy oraz istotny wątek z zakresu problematyzacji tożsamości narodowej jako czynnika kształtującego bezpieczeństwo narodowe RP został zawarty w części 2.2. A.

oraz B. Strategii Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP 2022. W części A. czytamy, iż „istotnym elementem kształtowania tożsamości narodowej jest upowszechnienie tradycji i historii oręża polskiego”[629]. Przedsięwzięcie takie jest niewątpliwie słusznym działaniem z wielu powodów. Wspomniana „tradycja i historia oręża polskiego” stanowi nośnik fundamentalnych wartości narodowych, umożliwia kultywowanie zbiorowej pamięci narodowej, zachęca do realizowania postaw patriotycznych oraz wskazuje na znaczenie związków pomiędzy kulturą i tożsamością narodową oraz praktycznym (militarnym). Z tymi wnioskami koresponduje następny zapis, zawarty w części B., zgodnie z którym w kontekście „społecznej percepcji bezpieczeństwa narodowego” zwrócono uwagę na fakt, że „Postępująca otwartość polskiego społeczeństwa oraz rosnący wpływ opinii publicznej na decyzje polityczne wymaga coraz lepszej komunikacji społeczne, skutecznie przekazującej cele polskiej polityki bezpieczeństwa. Niezbędne jest uzyskanie społecznego zrozumienia tych celów oraz względnie wysokiego poziomu akceptacji dla nich. Ważnym zadaniem jest też budowa kapitału społecznego opartego o wysoki poziom aktywności obywatelskiej i zaufania społecznego oraz wspólną tożsamość narodową”[630]. Innymi słowy, skuteczność polityki bezpieczeństwa narodowego wymaga uwzględniania jej podmiotowego dualizmu, co oznacza, że polityka ta nie może stanowić wyłącznie domeny państwa oraz polityki państwowej, lecz musi uwzględniać także znaczenie czynnika społecznego. Podstawą dla uzyskania przez organy państwa poparcia i zaangażowania społeczeństwa we współkształtowanie bezpieczeństwa narodowego RP jest istnienie rzeczywistej wspólnoty narodowej opartej na fundamencie „wspólnej tożsamości narodowej”. Ta ostatnia jest zatem postrzegana jako czynnik konstytutywny dla budowy społecznego fundamentu kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP. Dostrzeżenie tej zależności stanowi nie tylko brakujący element problematyzacji tożsamości narodowej Polaków jako czynnika kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP w opisanych powyżej Strategiach Bezpieczeństwa Narodowego, lecz być może, w świetle ustaleń teoretycznych odnośnie istoty tożsamości narodowej jako fenomenu społecznego, element *par excellence* kluczowy dla podjętego w niniejszej rozprawie problemu badawczego. Należy bowiem podkreślić, iż z punktu widzenia praktyki polityki bezpieczeństwa narodowego nie sposób myśleć o skutecznej realizacji

[629] Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, BBN, Warszawa, 2022 r., M.P. 2013 poz. 377, s. 28.
[630] Tamże, s. 29.

tej ostatniej bez współudziału i zaangażowania obywateli jako faktycznych depozytariuszy tożsamości narodowej Polaków.

Najpełniejszego ujęcia doczekała się tożsamość narodowa w Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP. Ujęcie to charakteryzuje przede wszystkim rozbudowana analiza znaczenia tożsamości narodowej dla podejmowanych przez polski naród wysiłków na rzecz odzyskania niepodległości przez Polskę w okresie jej zniewolenia, tj. przede wszystkim w latach 1795-1918. Jak możemy przeczytać w części zatytułowanej „diagnoza stanu bezpieczeństwa narodowego", „pielęgnowanie niematerialnych wartości, rozwijanie kultury i troska o tożsamość narodową w okresie zaborów pozwoliła narodowi polskiemu przetrwać okres 123 lat niewoli"[631]. Wątek ten jest rozwinięty w dalszej części tejże diagnozy, poświęconej omówieniu okresu zaborów i odzyskania niepodległości. Stwierdza się tam, że „głównym interesem w okresie zaborów było utrzymanie tożsamości narodowej, w tym dbanie o język polski, oraz opór wobec germanizacji i rusyfikacji. Problem tożsamości narodowej Polaków w okresie zaborów (lata 1795-1918) był szczególnie złożony w warunkach utraty niepodległości. Jej brak, obok równoczesnych procesów transformacyjnych ustroju społeczno-gospodarczego terenów pod zaborami, powodował stopniowe zanikanie <<narodu szlacheckiego>>. Tworzeniu nowoczesnego narodu polskiego, obejmującego wszystkie warstwy i klasy społeczne, towarzyszyło upodmiotowienie chłopstwa (…), urbanizacja i industrializacja ziem polskich pod zaborami (…) oraz napływ ludności innych narodowości (…). Sytuacja ta spowodowała odejście od tradycyjnego rozumienia tożsamości narodowej Polaków ku jej interpretacji jako nowoczesnej wspólnoty politycznej (…)" [632] . Konstatacja ta unaocznia nie tylko doniosłość wspólnoty narodowej jako podmiotu społecznego stanowiącego „nośnik" tożsamości narodowej i zarazem (o czym była mowa powyżej) fundament niezbędny do realizacji polityki bezpieczeństwa narodowego (nie tylko w jej wymiarze tożsamościowym) przez organy państwa, która to polityka *nota bene* nie może ograniczać się jedynie do szczebla państwowego, lecz tak jak ma to miejsce w przypadku samej tożsamości narodowej, musi znajdować swój wyraz także w codziennej aktywności społeczeństwa oraz obywateli. Współcześnie, w czasach rosnącego coraz bardziej zagrożenia ze Wschodu, najbardziej jaskrawym przykładem takiej aktywności jest angażowanie się Polaków m.in. w działalność Wojsk Obrony Terytorialnej (WOT), a także samego

[631] Biała Księga…, dz. cyt., s. 9.
[632] Tamże, ss. 29-30.

Wojska Polskiego oraz innych służb mundurowych (takich jak Straż Graniczna czy Straż Pożarna). Inicjatywy te nie wyczerpują jednakże całego spektrum działań niezbędnych dla zachowania i ochrony tożsamości narodowej. W tym punkcie dochodzimy do drugiej kwestii, na którą zwraca uwagę zacytowany fragment Białej Księgi. Powstaje bowiem pytanie czy historycznie nieuchronne przemiany społeczeństwa i narodu polskiego oznaczają w sposób równie nieuchronny zanik także jego wartości narodowych? Wydaje się, że ważnym zadaniem związanym ze wszelkimi możliwymi działaniami na rzecz zachowania i ochrony tożsamości narodowej Polaków (podejmowanymi zarówno przez organy i instytucje państwowe, jak i przez samych obywateli) jest niedopuszczenie do tego ostatniego, gdyż doprowadziłoby to zaburzenia i rozpadu nie tylko polskiej kultury narodowej, lecz także postaw patriotycznych, które to podstawy, jak wykazano w podrozdziale 4.1 i na co wskazują zapisy Białej Księgi w jej częściach poświęconych dziejowemu wymiarowi kształtowania się i oddziaływania tożsamości narodowej Polaków, są w dużej mierze uwarunkowane zinternalizowanymi przez jednostki wartościami narodowymi.

Jak słusznie wskazują zatem autorzy w jednej z kolejnych części dokumentu, refleksja nad bezpieczeństwem narodowym wymaga zwrócenia uwagi na społeczny potencjał bezpieczeństwa. Zdaniem ich potencjał ten „jest warunkowany tożsamością narodową i dziedzictwem kulturowym. (…) Każdy naród rozwija i kultywuje wartości oraz pamięć o swojej historii, które wyróżniają go spośród innych i stanowią fundament, na którym powstaje z jednej strony przeświadczenie o jego odrębności wobec obcych, z drugiej zaś - poczucie przynależności do danej zbiorowości, posiadającej wspólną świadomość i doświadczenie historyczne. Określane jest to mianem tożsamości narodowe, a jej istotnym wyznacznikiem jest dziedzictwo narodowe (kultura narodowa) i przekonanie o konieczności jego upamiętniania i przekazywania kolejnym pokoleniom”[633].

Z dalszej lektury dokumentu można wyciągnąć wniosek, iż powyższy cel jest szczególnie ważny w kontekście współczesnych uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego wynikających z procesu globalizacji. Skutki tej ostatniej, w tym dyfuzja kultur oraz oddziaływanie kultury masowej, prowadzą do poważnych zagrożeń dla tożsamości narodowej, wśród których autora wymieniają „zmniejszenie znaczenia tradycji”, „przekształcenie wartości, ideałów czy zasad obowiązujących (…) w danym

[633] Tamże, s. 73.

społeczeństwie" oraz „przewartościowania w obrębie tożsamości" [634]. Niestety poczynione w dokumencie spostrzeżenia spostrzeżenia nie mają konkretnego przełożenia na zadania i działania związane z ochroną tożsamości narodowej. W Białej Księdze pojawiają się pewne mniej lub bardziej ogólnikowo sformułowane zadania, takie jak „zachowanie tożsamości narodowej poprzez rozwijanie kultury oraz pielęgnowanie dziedzictwa narodowego"[635]; „zapewnienie powszechnego i równego dostępu do kultury; „podniesienie rangi kultury w strukturze zadań administracji, m.in. poprzez wzrost nakładów finansowych"; „opracowanie polityki umożliwiającej wykorzystanie potencjału dziedzictwa narodowego jako elementu rozwojowego państwa"; „wsparcie lokalnych stowarzyszeń i organizacji zajmujących się krzewieniem postaw patriotycznych oraz opieką nad dziedzictwem kulturowym"; „opracowanie nowego modelu mecenatu kultury"; „podnoszenie świadomości społecznej w kwestii rozumienia współczesnych zjawisk i procesów, będących źródłem zagrożeń dla bezpieczeństwa" oraz „zwiększenie efektywności działania administracji publicznej w sprawach bezpieczeństwa"[636]. Oprócz braku konkretyzacji największe słabości tak sformułowanych zadań to po 1) nieuzasadnione odwoływanie się do kategorii tożsamości narodowej na poziomie celów przy jednoczesnym pomijaniu jej przy omawianiu zadań mających prowadzić do jego realizacji i skupianie się w ich kontekście wyłącznie na dziedzictwie kulturowym[637], po 2) przywiązywanie nadmiernej wagi do roli administracji państwowej (która to rola, jak można zauważyć, ma charakter wyłącznie biurokratyczny) oraz po 3) niemal całkowite zaniedbywanie strony społecznej. Co warte podkreślenia, jedyna *de facto* wzmianka na ten temat (tj. dotycząca działalności „lokalnych stowarzyszeń i organizacji zajmujących się krzewieniem postaw patriotycznych") wydaje się być jednocześnie najbardziej konkretnym przykładem działania na rzecz podtrzymywania, ochrony i faktycznym wykorzystywaniem tożsamości narodowej Polaków dla celów bezpieczeństwa narodowego RP, o jakim mowa w dokumencie.

Jak się zatem wydaje, dające się zaobserwować w poddanych analizie dokumentach strategicznych podejście do problematyki tożsamości narodowej

[634] Tamże, ss. 134, 179.
[635] Tamże, s. 179. Zostało ono zawarte w części zatytułowanej „zadania strategiczne podsystemów sparcia bezpieczeństwa narodowego.
[636] Tamże, ss. 179-180.
[637] Problemu tego nie rozwiązuje zdefiniowanie tożsamości narodowej jako atrybutu państwa narodowego ukształtowanego na fundamencie dziedzictwa kulturowego, jeśli jednocześnie brakuje wyjaśnienia istoty tożsamości narodowej jako takiej.

sprowadza się w gruncie rzeczy do wspominania o niej w sposób nieusystematyzowany, niejako *ad hoc*, bez rzeczywistego zrozumienia sensu tego pojęcia oraz konkretnego celu stojącego za powoływaniem się nią jako na atrybut państwa narodowego i wspólnoty narodowej. W efekcie kategoria ta jest wypierana i zastępowana kategorią dziedzictwa narodowego, które, w świetle zauważalnej w owych dokumentach tendencji do podejmowania rzeczonej problematyki w sposób relatywnie powierzchowny oraz administracyjno-biurokratyczny (tj. prezentowania takiego podejścia do tożsamości i dziedzictwa narodowego, zgodnie z którym można nimi „zarządzać" tak jak np. rozmaitymi elementami gospodarki, takimi jak podatki czy cła), zdaje się być znacznie „wygodniejsze" oraz dające się w większym stopniu „opanować" (w języku angielskim dobrze oddałoby to użycie przymiotnika „*manageable*"). Z praktycznego punktu widzenia jest to niewątpliwie zrozumiałe. Jest bowiem dla aparatu państwowego podejściem niewątpliwie znacznie łatwiejszym (zarówno na płaszczyźnie koncepcyjnej, jak i pragmatycznej) uznanie, że chronić tożsamość narodową to m.in. tyle co wyasygnować określone środki na ochronę leżącego u podstaw tejże tożsamości dziedzictwa narodowego czy też praktykować mecenat kultury (na co wskazywały wymienione powyżej zadania strategiczne. Trudniejsze jest natomiast, jak można sądzić, podjęcie działań ukierunkowanych nie na ochronę samej kultury (czy też dziedzictwa kulturowego), lecz na swego rodzaju „kształtowanie" wspólnoty narodowej oraz obywateli w taki sposób, by zwiększyć poziom praktykowania (lub, mówiąc inaczej, „aktualizowania") tożsamości narodowej w codziennym życiu Polaków, zgodnie z opisem takiego zjawiska dokonanym przez McCrone'a i Bechhofera. Unaocznione w wyniku przeprowadzonej analizy podejście, zgodnie z którym za priorytet uznawane są utrwalanie i ochrona dziedzictwa kulturowego jako głównego „budulca" tożsamości narodowej[638], jest słuszne w pewnym ograniczonym zakresie, lecz jednocześnie nie może ono być uznane za wystarczające z perspektywy ochrony bezpieczeństwa narodowego. Zgodnie z przyjętymi założeniami teoretycznymi, tożsamość narodowa staje się realnym bytem nie wyłącznie dzięki zachowaniu kultury narodowej *per se,* tj. w drodze podejmowanych przez organy instytucje państwowe

[638] Zgodnie z następującym, cytowanym uprzednio zapisem zawartym w Białej Księdze: „każdy naród rozwija i kultywuje wartości oraz pamięć o swojej historii, które wyróżniają go spośród innych i stanowią fundament, na którym powstaje z jednej strony przeświadczenie o jego odrębności wobec obcych, z drugiej zaś - poczucie przynależności do danej zbiorowości, posiadającej wspólną świadomość i doświadczenie historyczne. Określane jest to mianem tożsamości narodowe, a jej istotnym wyznacznikiem jest dziedzictwo narodowe (kultura narodowa) i przekonanie o konieczności jego upamiętniania i przekazywania kolejnym pokoleniom."

działań ukierunkowanych m.in. na ochronę zabytków czy rozwój muzeów, lecz przede wszystkim dzięki wcielaniu treści kultury narodowej w codzienne życie członków wspólnoty do których należy owa kultura. Znacznie większą zatem wartość ma zatem nie tyle fakt znajdowania się w księgozbiorach Biblioteki Narodowej „Trylogii" Henryka Sienkiewicza, co raczej czytanie jej przez kolejne pokolenia Polaków i inspirowanie zawartymi w niej treściami. Kolejnym przykładem może być np. rozróżnienie pomiędzy nauczaniem o spuściźnie historycznej Kresów i jej znaczenie dla tożsamości narodowej Polaków a inicjatywami społecznymi na rzecz dbałości o odszukiwanie, restaurację i pielęgnowanie grobów Polaków na terenie owych Kresów. Tożsamość narodowa, jeśli ma posiadać charakter realny i tym bardziej wpływać na postawy Polaków wobec bezpieczeństwa narodowego RP, musi wykraczać poza ramy czysto symbolicznego i abstrakcyjnego „rezerwuaru" treści składających się na dziedzictwo (kulturę) narodowe. Po raz kolejny konieczne staje się podkreślenie, iż tożsamość narodowa objawia się bowiem przede wszystkim w formie rzeczywistych, dostrzegalnych, namacalnych i praktycznych postaw i działań podejmowanych przez obywateli danego państwa narodowego. Zaś założenie o istnieniu związku pomiędzy tak rozumianą tożsamością narodową a bezpieczeństwem narodowym zasadza się właśnie na potencjalnych pożytkach, jakie dla owego bezpieczeństwa mogą płynąć z owej tożsamości narodowej, będącej nie odpowiednikiem lub rezultatem istnienia dziedzictwa narodowego, lecz postawą i aktywnością przejawianą przez obywateli. Przeprowadzona analiza pozwala na wyciągnięcie wniosku, iż polska myśl strategiczna, zawarta w poddanych badaniu dokumentach strategicznych, w bardzo niewielkim stopniu lub zgoła w ogóle nie potwierdza istnienia świadomości autorów tychże dokumentów na temat znaczenia dla bezpieczeństwa narodowego tożsamości narodowej jako atrybutu społeczeństwa i elementu codziennego życia obywateli Rzeczypospolitej. Taki punkt widzenia został niestety niemal całkowicie przysłonięty podejściem, zgodnie z którym chronić tożsamość narodową to tyle, co dbać o polską kulturę i dziedzictwo narodowe. Autor uznaje to za podejście nieuzasadnione teoretycznie oraz mylące z punktu widzenia praktyki polityki bezpieczeństwa narodowego.

4.3.2. Akty prawne

Po dokonaniu powyższej konstatacji dalsza część badania zostanie ukierunkowana na analizę treści polskich aktów prawnych pod kątem ochrony tożsamości narodowej. Pierwszym analizowanym dokumentem będzie Konstytucja RP, uchwalonej dnia 2 kwietnia 1997 r. Jak pozwala stwierdzić jej lektura, termin „tożsamość narodowa" pojawia się w niej jedynie raz. W rozdziale I zawarty jest (na który autor powoływał się już w podrozdziale 2.5) Art. 6. 1. o następującym brzmieniu: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechnienia i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju"[639]. Jedyne inne wzmianki o tożsamości dotyczą odpowiednio tożsamości religijnej oraz tożsamości kulturowej (Art. 35. 2.)[640]. Nasuwa się zatem wniosek z jednej strony o podporządkowaniu zagadnienia tożsamości narodowej szerszej kategorii jaką jest kultura (co można uznać za zabieg uzasadniony, szczególnie w świetle zawartych w poprzednich rozdziałach ustaleń o charakterze teoretycznym), z drugiej zaś o konieczności zwrócenia uwagi na powiązane ze sferą kulturową terminy pokrewne oraz wszelkie referencje nawiązujące pośrednio do tożsamości narodowej za pośrednictwem jej desygnatów. Za tego typu nawiązanie można uznać treść Art. 6. 2., zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym"[641]. Powyższą wzmiankę o „zachowaniu związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym" można interpretować jako *de facto* zachowanie tożsamości narodowej. Obrona tego dziedzictwa jest określana jako jedno z zadań Rzeczpospolitej Polskiej, o czym traktuje Art. 5., zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju"[642]. Fakt nawiązania do ochrony dziedzictwa narodowego w powyższym kontekście, obejmującym takie wartości bezpieczeństwa narodowego jak „niepodległość", „nienaruszalność terytorium" czy „bezpieczeństwo obywateli", pozwala uznać, iż dziedzictwo to posiada status i jest traktowane w Konstytucji RP jako jedna z takich

[639] Konstytucja RP…, dz. cyt., s. 2.
[640] Tamże, s. 7.
[641] Tamże, s. 2.
[642] Tamże.

wartości. Z uwagi na specyfikę Konstytucji RP jako aktu prawnego nie zawiera ona rzecz jasna informacji na temat konkretnych działań, jakie państwo polskie powinno podejmować na rzecz ochrony kultury, dziedzictwa kulturowego i tożsamości narodowej, lecz stwierdzenia o „strzeżeniu" i „stwarzaniu warunków" wskazują, iż w myśl ustawy zasadniczej działania na rzecz zachowania tożsamości narodowej oraz, szerzej, kultury narodowej Polaków powinny obejmować z jednej strony bezpośrednią działalność ochronną ze strony instytucji państwowych, z drugiej zaś umożliwianie obywatelom RP swobodnego kultywowania swej kultury i tożsamości, w tym, co warte podkreślenia, także poza granicami ojczyzny, na co wskazuje cytowany powyżej Art. 6. 2. Z takim podejściem do problematyki kultury i tożsamości narodowej, osadzonych w kontekście realizacji żywotnych interesów narodowych Rzeczpospolitej, korespondują przytoczone w podrozdziale 3.1. definicje bezpieczeństwa narodowego, choć z uwagi na aspekt chronologiczny nie sposób uznać, by Konstytucja RP w zakresie zawartych w niej referencji do bezpieczeństwa narodowego (w tym również w jego podziale na poszczególne sektory) była oparta o dorobek polskich uczonych będących badaczami tejże tematyki. Obecności takiego związku należałoby natomiast spodziewać się w treści ustaw, szczególnie zaś tych (z uwagi na rozpatrywane tu wymiary bezpieczeństwa narodowego, tj. kulturowy i społecznościowy), które dotyczą ochrony i zapewniania odpowiednich warunków dla kultywowania przez Polaków ich tożsamości narodowej.

Rozpoczynając kwerendę polskiego ustawodawstwa pod kątem obecności w nim konkretnych aktów prawnych, przepisów, idei i koncepcji oraz zadań związanych z tożsamością narodowa oraz działaniami na rzecz jej zachowania, wzmocnienia i ochrony nie sposób nie zauważyć braku ustawy poświęconej ochronie i kultywowaniu tożsamości narodowej Polaków. Co zaś tyczy się ustawodawstwa odnoszącego się do dziedzictwa narodowego, wydaje się, iż charakteryzuje się ono brakiem konkretności i kompleksowości jeśli chodzi o podejście do problematyki tożsamości narodowej. Jednym z nielicznych przykładów aktów prawnych dotyczących obszaru dziedzictwa i tożsamości narodowej jest ustawa z dnia 24 lutego 2022 r. o ochronie dziedzictwa narodowego związanego z nazwami obiektów przestrzeni publicznej oraz pomnikami. Jak pozwala wywnioskować lektura Art. 1 oraz Art. 2. tejże ustawy, swoiste „zarządzanie" nazewnictwem rzeczonych obiektów i pomników, które to nazwy mają charakter patronatu, może stanowić praktyczną metodę zapewnienia obecności w przestrzeni publicznej symboliki (związanej z postaciami, organizacjami lub wydarzeniami historycznymi) uznanej przez władze państwowe za pożądane z punktu

widzenia podtrzymania i ochrony polskiego dziedzictwa oraz tożsamości narodowej[643]. Rzeczone ustawodawstwo należy jednakże poddać bardziej usystematyzowanej i szczegółowej analizie, co zdaniem autora najlepiej uczynić poprzez odniesienie do tych obszarów polityki państwa (mówiąc dokładniej, do jego polityk szczegółowych), które są najbliżej związane z problematyką tożsamości narodowej. Za takowe należy uznać, jak wskazano powyżej, przede wszystkim obszary kultury i dziedzictwa narodowego, edukacji narodowej oraz nauki i szkolnictwa wyższego.

Pierwszy z nich związany jest z działalnością Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, odpowiadającego za realizację polityki w licznych obszarach szczegółowych w oparciu o relewantne przepisy prawa. Jak podaje strona MKiDN, prawo w dziale kultura i ochrona dziedzictwa narodowego dotyczy obszernej listy obszarów szczegółowych[644], z których tymi najbliżej merytorycznie związanymi z problematyką tożsamości narodowej (nie zaś z tym, co można określić jako „codzienną praktykę" w sferze kultury, dotyczącą np. praw autorskich czy też szkolnictwa artystycznego) są organizowanie działalności kulturalnej, dziedzictwo narodowe, ochrona zabytków, miejsca pamięci oraz restytucja dóbr kultury. Każdy z tych obszarów szczegółowych obejmuje właściwe dla siebie przepisy prawa zawarte w ustawach, rozporządzeniach oraz obwieszczeniach ministra kultury i dziedzictwa narodowego.Podstawowy akt prawny w obszarze organizowania działalności kulturalnej stanowi ustawa dnia 25 października 1991 r. O organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Analiza tej ustawy wskazuje, że najważniejsze informacje co do działalności państwa w zakresie wspierania działalności kulturalnej zawarte są przede wszystkim w art. 1. Zgodnie z art. 1. 1. „Działalność kulturalna w rozumieniu niniejszej ustawy polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury." Art. 1. 2. mówi z kolei o tym, iż „Państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych, a także opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą." Wreszcie art 1. 3. wskazuje, iż „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspierać finansowo, w ramach mecenatu państwa, realizację planowanych na

[643] Ustawa z dnia 24 lutego 2022 r. o ochronie dziedzictwa narodowego związanego z nazwami obiektów przestrzeni publicznej oraz pomnikami, Dz. U. 2022 poz. 857, art. 1. oraz art. 2.

[644] Prawo w dziale kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/prawo-w-dziale-kultura-i-ochrona-dziedzictwa-narodowego.php, [dostęp: 10.04.2025].

dany rok zadań związanych z polityką kulturalną państwa, prowadzonych przez instytucje kultury i inne podmioty nienależące do sektora finansów publicznych”[645]. W świetle powyższych artykułów działania państwa na rzecz ochrony tożsamości narodowej sprowadzają się do sprawowania mecenatu, a zatem udzielania wsparcia finansowego na rzecz twórczości kulturalnej, edukacji oraz ochrony dziedzictwa kulturowego. Przez ochronę tożsamości należy w tym kontekście rozumieć jej odtwarzanie poprzez wspomnianą twórczość, upowszechnianie wiedzy na jej temat oraz jej znaczenia w drodze działalności edukacyjnej, a wreszcie ochronę dziedzictwa narodowego *sensu stricto*. W kontekście wzmianki o „opiece nad zabytkami” i „ochronie dziedzictwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” ważną kwestią praktyczną jest zapewnienie precyzyjnej definicji oraz operacjonalizacji terminu „dziedzictwo narodowe”. Wątpliwości budzi zestawianie z jednej strony stanowiących konkretny i namacalny element kultury narodowej zabytków, z drugiej zaś niezwykle pojemnej kategorii dziedzictwa narodowego[646]. Z praktycznego punktu widzenia ochrona zabytków jest przykładem zadania konkretnego i mierzalnego, czego nie można niestety powiedzieć o ochronie dziedzictwa narodowego bez określenia zbioru desygnatów tego pojęcia oraz sprecyzowania na czym miałaby polegać działania wchodzące w zakres ochrony materialnych i niematerialnych składników dziedzictwa narodowego. Czym innym jest bowiem ochrona zabytków (takich jak pomniki, zamki, pałace, kościoły, cmentarze, budynki mieszkalne czy dzielnice miast), a czym innym ochrona pamięci narodowej w rozmaitych jej aspektach (takich jak np. pamięć o ważnych dla historii narodowej okresach, wydarzeniach czy bohaterach narodowych). Ta druga wiąże się nie tylko z innymi zadaniami oraz zastosowaniem innych metod i środków, lecz także (a może przede wszystkim) z dążeniem do realizacji odmiennych celów.

Kolejne dwa wymienione obszary dotyczą działalności Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. W odniesieniu do sfery edukacji w ustawie z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe oraz w ustawie z dnia 7

[645] Ustawa z dnia 25 października 1991 o organizowaniu i ochronie działalności kulturalnej, Dz.U. 1991, poz. 493.

[646] Wątpliwości budzi zresztą samo rozgraniczenie pomiędzy zabytkami oraz dziedzictwem narodowym. Jak wskazuje J. Sobczak, powołując się na definicje zawarte w literaturze przedmiotu, to drugie zawiera w sobie także aspekty materialne, co sugerowałoby, że zawarte w cytowanej ustawie rozróżnienie nie wydaje się w pełni trafne, a z pewnością powinno być dokonane w oparciu o pogłębioną refleksję nad materią, której ustawa ta dotyczy. Kwestia ta dotyczy także samej tożsamości narodowej, co do której warto i należy zadać sobie pytanie o zakres, w jakim obejmuje ona materialne aspekty, jak również o ich znaczenie. Zob. J. Sobczak, *Dziedzictwo narodowe…,* dz. cyt., s. 156.

września 1991 r. o systemie oświaty mamy do czynienia ze zapisami dotyczącymi *stricte* tożsamości narodowej, lecz są one nieliczne i można uznać je za dość lakoniczne, szczególnie w świetle faktu, iż treść odnoszących się do tożsamości anrodowej artykułów obu ustaw pokrywa się. Zgodnie z art. 98.1. 4) pierwszego ze wspomnianych aktów prawnych, „statut szkoły zawiera w szczególności cele i zadania szkoły wynikające z przepisów prawa oraz sposób ich wykonywania, w tym w zakresie (…) umożliwiania uczniom podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej (…)"[647]. Ten sam zapis jest następnie powtórzony w odniesieniu do statusu przedszkola (art. 102.1. 3) [648] . Wreszcie w nawiązaniu do zadań realizowanych w szkolnej bibliotece w art. 104 4) czytamy, iż „organizacja biblioteki uwzględnia w szczególności zadania w zakresie organizowania różnorodnych działań rozwijających wrażliwość kulturową i społeczną uczniów, w tym w zakresie podtrzymywania tożsamości narodowej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych, mniejszości etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym"[649]. Fakt braku zawarcia w przytoczonych artykułów cytowanej ustawy jakiegokolwiek określenia lub konkretyzacji typu bądź zakresu działań i zadań mających prowadzić do „podtrzymania tożsamości narodowej" uczniów sprawia, iż trudno uznać je za wartościowe i przydatne z praktycznego punktu widzenia. W przypadku podstawowego aktu prawnego dla obszaru nauki i szkolnictwa wyższego, jaki stanowi ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, to w jej tekście nie widnieje żaden zapis dotyczący tożsamości narodowej, co pozwala stwierdzić, że inicjatywy w tym zakresie podejmowane przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego bądź inne instytucje funkcjonujące w tym samym obszarze nie posiadają konkretnej podstawy prawnej, zaś ich brak można uznać za uzasadniony tą właśnie przesłanką.

[647] Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz. U. 2017 poz. 59.
[648] Tamże.
[649] Tamże. Jeśli chodzi zaś o drugą z wymienionych ustaw, tj. ustawę z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, to zawarte są w nich bardzo podobne zapisy, różniące się jedynie nieznacznie brzmieniem i kontekstem – art. 13.1. mówi, iż „szkoła i placówka publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, a w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury", zaś art. 22 ab 2. 5) dotyczy „przedstawienia dyrektorowi szkoły propozycjęiwięcej niż jednego podręcznika lub materiału edukacyjnego w przypadku uczniów objętych kształceniem w zakresie niezbędnym do podtrzymywania poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej." Zob. ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. 2025 poz. 881.

4.3.3. Działalność resortów rządowych

Wracając do materii dotyczącej zadania jakim jest ochrona tożsamości narodowej Polaków w kontekście działalności resortów rządowych należy obecnie poddać analizie sposób w jaki sposób zadanie to oraz sam sposób jego pojmowania znajduje swoje odzwierciedlenie we wspomnianej działalności oraz w jej przejawach w postaci innych niż ustawy dokumentów powstających w obrębie branych pod uwagę ministerstw.

Informacje na ten temat można odnaleźć m.in. w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 grudnia 2018 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa, udzielania dotacji celowej na zadania nim objęte oraz udzielania dofinansowań podmiotom prowadzącym działalność w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Zgodnie z § 2. 1. tegoż rozporządzenia „mecenatem państwa objęte są następujące zadania: 1) podtrzymywanie i rozpowszechnianie tradycji narodowej i państwowej; (…) 5) zachowanie i waloryzacja dziedzictwa kulturowego, w tym polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą; 6) ochrona i udostępnianie dziedzictwa kulturowego, w tym polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, oraz opieka nad tym dziedzictwem; 9) zachowanie i upowszechnianie tradycji regionalnych i kultury ludowej (…) [650]. Pozwala on zatem na pewne doprecyzowanie terminu „ochrona", przez który w świetle powyższych zapisów można rozumieć m.in. „podtrzymywanie", „zachowanie", „waloryzację", „udostępnianie" i „rozpowszechnianie". *Per analogiam*, działania ochronne w odniesieniu do dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej powinny zatem polegać nie tylko na ich ochronie *sensu stricto*, tj. na niwelowaniu szkodliwego oddziaływania wszelakich zagrożeń, lecz także na promowaniu składających się nań treści oraz na zapewnianiu obywatelom dostępu do nich. Takie podejście wypełnia przesłanki zawarte w przytoczonych w poprzednich podrozdziałach nie tylko definicjach bezpieczeństwa kulturowego oraz narodowego (zgodnie z którymi jednym z podstawowych aspektów tych rodzajów bezpieczeństwa jest zapewnienie możliwości kultywowania fundamentalnych wartości wspólnoty narodowej), lecz także z poczynionymi ustaleniami nt. istoty tożsamości narodowej, zgodnie z którymi sens jej istnienia oraz oddziaływania przejawia się m.in.

[650] Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 grudnia 2018 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa, udzielania dotacji celowej na zadania nim objęte oraz udzielania dofinansowań podmiotom prowadzącym działalność w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Dz.U. 2018 poz. 2374, s. 1.

w nieustannej aktualizacji i reprodukcji jej elementów w codziennych działaniach podejmowanych przez jednostki w przestrzeni społecznej (zgodnie z koncepcją „banalnego" nacjonalizmu M. Billiga).

Dalszego skonkretyzowania wspomnianych zadań można znaleźć w programach Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, których zakres przedmiotowy odnosi się do problematyki tożsamości narodowej, względnie dziedzictwa narodowego (kulturowego)[651]. Witryna MKiDN pozwala na dokonanie przeglądu programów operacyjnych w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, informacji na temat których dostarczają dokumenty opublikowane w Dzienniku Urzędowym tego resortu. Jeden z pierwszych takich dokumentów pochodzi z dnia 28 kwietnia 2005, kiedy to został opublikowany „Załącznik nr. 1 do Zasad[652] - Wykaz programów i priorytetów oraz instytucji zarządzających". Nie zawiera on szczegółowych informacji pozwalających na określenie zakresu przedmiotowego owych programów pod kątem ich potencjalnego związku z problematyką ochrony tożsamości narodowej, lecz w świetle widocznej dokumentach strategicznych oraz aktach prawnych tendencji do utożsamiania lub wiązania tejże tożsamości z kulturą i dziedzictwem narodowym (kulturowym) warto wymienić te programy, których nazwy sugerują możliwość istnienia takich związków. We wspomnianym wykazie są to: „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury", „Promocja polskiej kultury za granicą", „Dziedzictwo kulturowe"[653]. Lista programów realizowanych przez MKiDN nie ulegała zmianom w tym zakresie w kolejnych latach. Rok 2017 przyniósł wprowadzenie kolejnego programu, który można powiązać (tym razem bardziej bezpośrednio) z tożsamością narodową, zatytułowanego „Wspieranie opieki nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami w kraju"[654].

[651] Nie rezygnując z zastrzeżeń wobec omówionej szczegółowo tendencji do zrównywania pojęć tożsamości narodowej i dziedzictwa narodowego, widocznego w poddanej badaniu treści dokumentów strategicznych i aktów prawnych, autor uznaje, iż uwzględnianie zapisów zawartych w rzeczonych dokumentach oraz działań związanych z problematyką dziedzictwa narodowego (kulturowego) pozwala zrozumieć (w sposób dorozumiany) stosunek przedstawicieli relewantnych ministerstw do ochrony tożsamości narodowej, stanowiącej cel i interes strategiczny w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego RP.

[652] Mowa tu o zasadach finansowania programów operacyjnych w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

[653] Załącznik nr. 1 do Zasad - Wykaz programów i priorytetów oraz instytucji zarządzających, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/dzienniki-urzedowe/dzienniki-urzedowe-mkidn/dziennik-urzedowy-2005.php [dostęp: 10.04.2025].

[654] Programy MKiDN, rok 2017, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/programy-mkidn.php [dostęp: 10.04.2025].

Począwszy od roku 2019 na stronie internetowej MKiDN udostępnione zostały bardziej szczegółowe informacje, umożliwiające dokonanie wglądu w poszczególne programy i ich założenia oraz cele. Jeden z nich, warty rozpatrzenia punktu widzenia jego związków z problematyką ochrony dziedzictwa narodowego (kulturowego) oraz tożsamości narodowej, zatytułowany jest „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą", który pojawił się na liście programów ministerialnych już w roku 2018. Lektura sekcji 4.19.A. załącznika nr. 4 do opublikowanego 16 października 2019 r. Ogłoszenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020 (…), zawierającej opis celów strategicznych tegoż programu, zawiera taki oto punkt, odnoszący się w części do tożsamości narodowej: „Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu będzie zachowanie i/lub dokumentacja obiektów polskiego dziedzictwa kulturowego poza granicami kraju, jako komponentu dziedzictwa europejskiego i światowego, świadectwa dziejów Rzeczypospolitej i cennego elementu kształtującego współczesne postawy, budującego świadomość historyczną oraz tworzącego fundament tożsamości narodowej"[655].

Następnie w sekcji 4.19.C/1. zawarty został wykaz „rodzajów kwalifikujących się zadań" do programu. Wymienić tu należy: „zadanie nr. 3: dokumentowanie polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badania naukowe, kwerendy oraz prace inwentaryzacyjne i digitalizacyjne"; „zadanie nr. 4: upamiętnianie wybitnych osób lub wydarzeń historycznych związanych z polskim dziedzictwem kulturowym za granicą" „zadanie nr. 5: upowszechnianie wiedzy (w tym: publikacje, konferencje, wystawy itp.) o polskim dziedzictwie kulturowym za granicą poprzez projekty realizowane w Polsce bądź poza jej granicami"[656]. Powyższe zadania nie wydają się wynikać z wymienionego wcześniej celu strategicznego, który bezpośrednio nawiązuje do związku pomiędzy dziedzictwem kulturowym i kształtowaniem się tożsamości narodowej jako pewnej postawy społecznej (na co wskazują słowa o „kształtowaniu współczesnych postaw"). Zamiast tego można je powiązać raczej z innym z owych celów, którym jest: „(…) poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony

[655] Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020 (…) 4.19,A. Strategiczne cele programu, s. 18, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą, https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica2 [dostęp: 10.04.2025].
[656] Tamże, Sekcja 4.19.C/1. Rodzaje kwalifikujących się zadań, s. 20.

dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat. Założeniem programu jest stworzenie warunków do efektywnej ochrony i popularyzacji spuścizny kulturowej, obejmującej zarówno dziedzictwo materialne I jak i II Rzeczpospolitej oraz dorobku kulturowego polskiej emigracji, wytworzonego do 1945 roku”[657]. Cel ten oraz związane z nim zadania tworzą kontekst pozwalający odczytać znaczenie terminu „ochrona” w relacji do dziedzictwa kulturowego. Oznacza ona nie tyle zapobieganie zagrożeniom, co dążenie do utrwalenia dziedzictwa kulturowego i ocalenie go od zapomnienia. Jest to rzecz jasna ważny aspekt „ochrony” tegoż dziedzictwa i zarazem cel, jaki należy stawiać także przed działaniami na rzecz ochrony tożsamości narodowej Polaków. Jednocześnie dążenie do utrzymania w dobrym stanie technicznym zabytków stanowiących artefakty materialne dziedzictwa kulturowego oraz ochrona przed zapomnieniem (poprzez upamiętnianie i upowszechnianie wiedzy) niematerialnych elementów tegoż dziedzictwa stanowi stanowczo zbyt wąskie i dalece niekompletne podejście do ochrony dziedzictwa kulturowego. Jednoczenie, z przyczyn wyłożonych już wcześniej[658], nie jest możliwe uznanie, że tego typu podejście reprezentowane przez MKiDN wypełnia znamiona ochrony tożsamości narodowej Polaków. Przyczyny te tworzą swoisty konglomerat, jako że nieadekwatność pojęciowa zawarte w aktach prawnych musi siłą rzeczy rzutować na nietrafne założenia i cele programów

[657] Tamże, 4.19.A. Strategiczne cele programu, s. 18.

[658] Z racji, iż omawiany powyżej program operacyjny oraz związane z nim zadania stanowią konkretny i namacalny przykład rzeczywistych i praktycznych działań MKiDN w zakresie ochrony polskiej kultury narodowej (stanowiącej zarazem nadrzędną kategorię pojęciową oraz fenomen społeczny) oraz, potencjalnie, także tożsamości narodowej Polaków, autor zdecydował się w tym miejscu poświęcić więcej miejsca na omówienie sygnalizowanego już wcześniej po wielokroć teoretycznej i rzeczowej nieadekwatności zrównywania dziedzictwa narodowego (kulturowego) oraz tożsamości narodowej. Zarówno bowiem w sferze prawodawstwa, jak i nauki, za niedopuszczalne należy uznać dowolność terminologiczną oraz posługiwanie się terminami uznawanymi w rozumieniu potocznym za synonimiczne lub bliskoznaczne w sposób wymienny i dowolny. Taki stan rzeczy nie pozwala na uznanie, iż na mocy zaistnienia zjawiska X można domniemywać (na mocy ekstrapolacji) o zachodzeniu także zjawiska Y. Adekwatną ilustracją tego problemu wydaje się być sytuacja obserwacji pogody i dostrzeżenie występowania w danym momencie opadów atmosferycznych. Rzetelna ocena stanu faktycznego w odniesieniu do warunków pogodowych wymaga precyzyjnego określenia z jakim typem opadu atmosferycznego ma do czynienia obserwator - czy jest to np. deszcz, śnieg, grad czy też jakaś kombinacja dwóch lub więcej tych lub innych opadów. Mówiąc zwięźle, stwierdzenie takie jak „pada” należy uznać za pozbawione znaczenia i niepozwalające na wyciągnięcie jakichkolwiek bardziej skonkretyzowanych wniosków na temat wspomnianych warunków pogodowych. Tak samo należy ocenić posługiwanie się przez ustawodawcę oraz MKiDN terminem „ochrona dziedzictwa kulturowego” (stosowanego czasem, jak się wydaje, w sposób wymienny z terminu „ochrona dziedzictwa narodowego”). Jakkolwiek zakresy znaczeniowe pojęć dziedzictwo kulturowe (w znaczeniu „narodowe”) oraz „tożsamość narodowa”, nie jest wszelako możliwe wyciągnięcie wniosku, iż fakt realizowania realizowania działań na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego (kulturowego) Polaków jest równoznaczny z ochroną tożsamości narodowej Polaków. Byłby to wniosek bezpodstawny i zaburzałby on dalszy ciąg realizowanych badań.

operacyjnych, a te z kolei na podejmowanie błędnych i nieskutecznych działań zmierzających do realizacji owych nieodpowiednio ustanowionych celów. Co zaś tyczy się samej specyfikacji programu, to wydaje się, iż pomiędzy listą celów strategicznych oraz zadań wchodzących w skład programu zachodzi wyraźna niekompatybilność. Zadania te są bowiem ukierunkowane przede wszystkim na ochronę materialnych przejawów dziedzictwa kulturowego (zabytki, cmentarze) oraz promocję wiedzy i pobudzanie pamięci historycznej. To ostatnie, jakkolwiek ważne z punktu widzenia tożsamości narodowej oraz jej ochrony i umacniania, nie jest jednakże związane z kształtowaniem postaw dotyczących tożsamości narodowej (aczkolwiek może pośrednio do tego prowadzić).

Rok 2020 wyróżnia się dużym naciskiem położonym na sferę pamięci narodowej. Świadczy o tym obecność na liście programów MKiDN takich pozycji jak „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju", „Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą" czy „Groby i cmentarze wojenne w kraju". W przypadku dwóch pierwszych analiza ich specyfikacji pozwala doszukać się pewnych referencji do tożsamości narodowej w zakresie celów strategicznych programów, które to cele, jak miało to miejsce w przypadku opisanego powyżej programu „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą", również nie znajdują odzwierciedlenia w zadaniach programu. W przypadku programu „Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju" w sekcji 4.14. A. załącznika nr. 4 czytamy, iż „Celem programu jest otoczenie miejsc pamięci i trwałych upamiętnień opieką polegającą w szczególności na: (…) 5) popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o miejscu pamięci oraz jego znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej"[659]. Podobny opis odnajdujemy na liście celów strategicznych programu „Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą", gdzie w jednym z punktów „za cel programu należy również uznać położenie większego nacisku na edukację w zakresie najważniejszych wydarzeń historycznych, popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o miejscach pamięci oraz ich znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej a także wsparcie prac realizowanych w ramach

[659] Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020 (…) 4.14.A. Strategiczne cele programu, s. 18. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju, https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju [dostęp: 10.04.2025].

wolontariatu wspierających działania Polonii i Polaków za granicą w dążeniach do zachowania tożsamości narodowej poprzez opiekę nad miejscami pamięci”[660].

Co zaś tyczy się celów obu tych programów, to w przypadku pierwszego z nich („Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju”) treść żadnego z zadań określonych w sekcji 4.14.C/1. nie pozwala stwierdzić, że jest ono ukierunkowane na kształtowanie tożsamości narodowej, gdyż zawarte w nich odniesienia do miejsc pamięci są zbyt zdawkowe i niekonkretne, by wnioskowanie takie było możliwe[661]. Natomiast zadania (sekcja 4.15.C/1.) wchodzące w skład drugiego z nich („Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą”) są wprawdzie poprzedzone nagłówkiem o następującym brzmieniu: „Popularyzowanie i upowszechniania wiedzy o miejscach i osobach ważnych dla Pamięci Narodowej poza krajem, ich znaczeniu dla historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej”, sugerującym ich bliski związek z ochrona tożsamości narodowej, lecz ich treść nie odbiega od tej cechującej zadania z poprzedniego programu[662]. Jakkolwiek związek rzeczowy pomiędzy pamięcią oraz tożsamością narodową nie budzi wątpliwości, to zdaniem autora formułowanie zadań w ramach programów ministerialnych wymaga jasnego sformułowania ich treści oraz celów operacyjnych, tak by relacja między celami strategicznymi programu oraz celami operacyjnymi poszczególnych była jasna i zasadna na poziomie logicznym oraz rzeczowym. W przeciwnym razie należy uznać, że między celami strategicznymi i założeniami programu z jednej, oraz jego zadaniami i związanymi z nimi działaniami z drugiej, zachodzi wyraźna rozbieżność[663], która podważa jego sens i czyni go nieużytecznym z punktu widzenia zapewnienia ochrony tożsamości narodowej.

Przegląd programów ministerialnych w kolejnych latach aż do roku bieżącego, tj. 2024, nie wykazał na ich liście żadnych nowych pozycji, które byłyby związane z problematyką ochrony tożsamości narodowej w sposób bezpośredni lub pośredni. Ujmując kwestię programów MKiDN całościowo należy stwierdzić, że ich związek ze wspomnianym obszarem jest wysoce rudymentarny i opiera się zaledwie na nielicznych

[660] Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020 (…) 4.15 A. Strategiczne cele programu, s. 18. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą, https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica2 [dostęp: 10.04.2025].

[661] Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego…, dz. cyt., Sekcja 4.14.C/1., Rodzaje kwalifikujących się zadań, s. 20.

[662] Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego…, dz. cyt., Sekcja 4.14.C/1., Rodzaje kwalifikujących się zadań, ss. 20-22.

[663] Analogiczny zarzut poczyniony został wobec programu „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”.

referencjach niemających niemalże w ogóle przełożenia na konkretne zadania, które stawiają przed poszczególnymi programami ich autorzy. Narzucająca się zatem w sposób nieodparty konkluzja, jaką należy wyciągnąć z przeprowadzonej analizy, jest taka, iż programy MKiDN nie stanowią rzeczywistego narzędzia ochrony tożsamości narodowej Polaków. Zamiast tego są one w sposób ewidentny ukierunkowane na ochronę, utrzymanie, wzmocnienie, popularyzację i edukację na rzecz polskiego dziedzictwa narodowego (kulturowego), z którym w świetle polskich dokumentów strategicznych oraz prawodawstwa łączona jest tożsamość narodowa, co jednak nie może być uznane za przesłankę twierdzenia, że *per analogiam* przekłada się to na ochronę również tejże tożsamości.

Drugim oprócz MKiDN newralgicznym z punktu widzenia tożsamości narodowej i jej ochrony obszarem szczegółowej polityki państwowej jest edukacja, podlegająca Ministerstwu Edukacji Narodowej. Zdaniem autora, z punktu widzenia praktyki edukacji narodowej za niezwykle ważną kwestię należy uznać treści przekazywane uczniom w trakcie zajęć szkolnych. Można bowiem przyjąć, że w kontekście podtrzymywania i wzmacniania tożsamości narodowej Polaków liczy się przede wszystkim zadbanie o to, by młode pokolenia, do których w przyszłości należeć będzie kontynuowanie tego dzieła, były odbiorcami wiedzy niezbędnej do kształtowania postaw składających się na tożsamość narodową Polaków, nawet jeśli założenia leżące u podstaw funkcjonowania systemu edukacji narodowej pomijają ten cel[664]. W celu zapewnienia odpowiedniej dokładności analizy podstawy programowej w polskim systemie edukacji uwzględnione zostaną następujące etapy edukacji: przedszkole, szkoła podstawowa I-III, szkoła podstawowa IV-VIII oraz liceum/technikum. Zostaną wzięte pod uwagę zapisy podstaw programowych z lat 2017 i 2018 oraz 2024 (wprowadzająca modyfikacje do poprzednich podstaw[665]).

[664] W tym miejscu pojawia się pytanie o to w jaki sposób strategia bezpieczeństwa narodowego RP (przez co należy tu rozumieć nie dokument, a proces kształtowania i realizowanie wspomnianej strategii) powinna obejmować integrację celów, zadań oraz działań podejmowanych przez resorty takie jak Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Edukacji Narodowej czy Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (przy czym listę tę można rozszerzyć także o inne resorty, jak np. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej) z wartościami, celami, interesami i zadaniami składającymi się na tę strategię. Jest to tym bardziej istotne (a w gruncie rzeczy wręcz konieczne), iż w obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego zawarte są liczne zapisy odnoszące się do kulturowych, aksjologicznych i świadomościowych aspektów bezpieczeństwa narodowego. Wcielanie ich w życie (co postuluje ów dokument) jest zaś niemożliwe bez przejścia od ogólnikowych deklaracji do konkretnych działań ukierunkowanych realizację treści zawartych w tych pierwszych.

[665] W razie braku różnic pomiędzy wcześniejszymi i późniejszymi podstawami programowymi autor nie będzie odnosił się do treści dokumentów z 2024 r.

Pewne treści związane w pewnym zakresie z problematyką narodu i tożsamości narodowej, dostosowane oczywiście do wieku i celów wychowania przezeń uwarunkowanych, znajdujemy już w podstawie programowej zaadresowanej do przedszkolnego etapu edukacji z roku 2017. Zgodnie z określonymi w dokumencie osiągnięciami dziecka na koniec wychowania przedszkolnego w społecznym obszarze rozwoju dziecka (zgodnie z terminologią zawartą w podstawie programowej), „dziecko przygotowane do podjęcia nauki w szkole: (…) 2) odczuwa i wyjaśnia swoją przynależność do (…) narodu (…); (…) 6) nazywa i rozpoznaje wartości związane z umiejętnościami i zachowaniami społecznymi, np. (…) szacunek do ojczyzny (…)”[666]. Następnie w obszarze poznawczym „dziecko przygotowane do podjęcia nauki w szkole: (…) 7) (…) wykonuje lub rozpoznaje melodie, piosenki i pieśni, np. (…) charakterystyczne dla uroczystości narodowych (hymn narodowy) (…); (…) 10) wymienia nazwę swojego kraju i jego stolicy, rozpoznaje symbole narodowe (godło, flaga, hymn), nazywa wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podaniach, przysłowiach, legendach, bajkach, np. o smoku wawelskim (…); 22) (…) zna godło (symbol) swojej wspólnoty narodowej (…)” [667]. Powyższe osiągnięcia, stanowiące *de facto* cele wychowania przedszkolnego, stanowią właściwe podejście z perspektywy procesu socjalizacji i wychowania obywatelskiego w związku z kształtowaniem tożsamości narodowej. Zwrócenie uwagi na elementy składające się na symbolikę narodową (hymn, godło) może stanowić dobrą metodę kształtowania afektywnego (a po części także behawioralnego) aspektu postawy, jaką stanowi tożsamość narodowa. Oprócz tego uświadamianie dzieciom już na etapie wychowania obywatelskiego faktu oraz znaczenia ich przynależności do wspólnoty narodowej (będącej oczywiście jedna z wielu, na które należy zwrócić uwagę podczas wychowania przedszkolnego) wpływa na formowanie się hierarchii wartości młodych ludzi oraz ich sposobu postrzegania i rozumienia rzeczywistości społecznej, co z kolei odnosi się do kognitywnego aspektu wspomnianej postawy.

Przejście do etapu edukacji w szkole podstawowej wiąże się z bardziej pogłębionymi działaniami związanymi z kształtowaniem tożsamości narodowej oraz postawy patriotyzmu wśród młodych ludzi. Wskazuje na już określenie celów

[666] Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (poz. 356), s. 5, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf [dostęp: 10.04.2025].
[667] Tamże, ss. 6-8.

kształcenia ogólnego w szkole podstawowej, wśród których podstawa programowa wymienia „1) wprowadzanie uczniów w świat wartości, w tym ofiarności, współpracy, solidarności, altruizmu, patriotyzmu i szacunku dla tradycji, wskazywanie wzorców postępowania i budowanie relacji społecznych, sprzyjających bezpiecznemu rozwojowi ucznia (rodzina, przyjaciele); 2) wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej”[668]. Społeczny i tożsamościowy wymiar tego etapu edukacji podkreślany jest także w dalszej części podstawy, gdzie stwierdza się, iż „kształcenie i wychowanie w szkole podstawowej sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, przywiązania do historii i tradycji narodowych (…)” [669]. Co ważne, do zadań stawianych przed kształceniem i wychowaniem na etapie edukacji w szkole podstawowej zalicza się nie tylko kształtowanie tożsamości narodowej oraz, jak można wywnioskować z powyższych zapisów, szeroko pojętej świadomości narodowej i internalizacji fundamentalnych wartości o charakterze społecznym (tj. odnoszących się do sfery codziennych interakcji społecznych i działających wobec nich w sposób wspomagający) i narodowym. Oprócz tego zakłada się [670], że wspomniana tożsamość narodowa powinna znaleźć swój namacalny i praktyczny wymiar w formie wykształconych u uczniów postaw „postaw obywatelskich i patriotycznych”. Jest to sprawa o znaczeniu kluczowym, gdyż ograniczenie się jedynie do przekazania uczniom wiedzy o treściach składających się na tożsamość narodową stanowiłoby działalność pozbawioną wymiernego i praktycznego sensu, a z punktu widzenia poczynionych w niniejszej rozprawie ustaleń teoretycznych stałoby także w bezpośredniej sprzeczności z istotą i sensem tożsamości narodowej, stanowiącej postawę, której istnienie i rzeczywiste oddziaływanie w przestrzeni społecznej wymaga jej nieustannej aktualizacji i praktykowania poprzez działania podejmowane przez obywateli.

W analizowanej podstawie programowej dla szkoły podstawowej można odnaleźć wzmianki o tożsamości narodowej jako elemencie treści poszczególnych przedmiotów wchodzących w skład podstawy programowej na II etapie edukacyjnym,

[668] Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (poz. 356), s. 11, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf [dostęp: 10.04.2025].
[669] Tamże, s. 14.
[670] A przynajmniej, zdaniem autora, dopuszczalna jest taka interpretacja zapisów analizowanej podstawy programowej, która pozwala domniemywać istnienie takowej intencji.

obejmującym klasy IV-VIII. Pierwszym z tych przedmiotów jest, czego można i należy oczekiwać, historia. We fragmencie podstawy programowej z 2017 r. poświęconym temu przedmiotowi na wspomnianym II etapie edukacyjnym szkoły podstawowej stwierdzone jest, że „podczas przedmiotu historia w naturalny sposób kształtowane są takie wartości jak: ojczyzna, naród, państwo, symbole narodowe i państwowe, patriotyzm, pamięć historyczna, prawda, sprawiedliwość, dobro, piękno, wolność, solidarność, odpowiedzialność, odwaga, krytycyzm, tolerancja, tożsamość, kultura”[671]. Co warte podkreślenia, nie tylko wymienione powyżej wartości, których internalizacja przez uczniów została wskazana jako cel nauczania przedmiotu historia, lecz także pozostałe cele zawarte w opisie tegoż przedmiotu wskazują na przykładanie dużej wagi do kształtowania szeroko pojętej postawy patriotyzmu oraz przywiązania młodzieży szkolnej do ojczyzny, co należy uznać za nierozerwalnie związane oraz spójne względem kształtowania w tejże młodzieży poczucia tożsamości narodowej. W rezultacie zmian wprowadzonych w podstawie programowej z 2024 r. mamy jednakże do czynienia ze zmianami dotyczącymi zapisów poświęconych nauczaniu tego przedmiotu. Dotyczy to przede wszystkim znacznie mniejszego zakresu wartości (które, zgodnie z zapisami dokumentu, mają być nie „kształtowane”, lecz „przekazywane”), pomijającego m.in. tożsamość, pamięć historyczną, kulturę, patriotyzm czy symbole narodowe i państwowe[672]. Tego typu podejściowe do edukacji i wychowania w odniesieniu do wartości narodowych należy uznać za niekorzystne z punktu widzenia kształtowania tożsamości narodowej wśród uczniów.

Kolejnym przedmiotem, którego cele związane są z tym ostatnim, jest język polski. W jego przypadku, również na II etapie edukacyjnym szkoły podstawowej, w ramach jednego z celów głównych stawianych przed tym przedmiotem, tj. „kształcenia literackiego i kulturowego”, dąży się do realizacji celu szczegółowego, którym jest „kształcenie postawy szacunku dla przeszłości i tradycji literackiej jako podstawy tożsamości narodowej”[673]. Następnie w obrębie „kształcenia językowego”, stanowiącego kolejny cel nadrzędny nauczania tego przedmiotu, mamy do czynienia z celem szczegółowym polegającym na „rozwijaniu rozumienia wartości języka ojczystego oraz jego funkcji w budowaniu tożsamości osobowej ucznia oraz wspólnot:

[671] Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej…, dz. cyt., s. 22.
[672] Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 5 lipca 2024 r. (poz. 996), s. 16, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf [dostęp: 10.04.2025].
[673] Tamże, s. 59.

rodzinnej, narodowej i kulturowej”[674]. W dalszej części podstawy programowej stwierdza się *explicite*, iż „zadaniem nauczyciela języka polskiego na II etapie edukacyjnym jest przede wszystkim (…) rozwijanie poczucia tożsamości narodowej oraz szacunku dla tradycji”[675]. Za intrygujące uznać można fakt, iż przedmiot geografia obejmuje w ramach celu głównego zatytułowanego „kształtowanie postaw” cel szczegółowy mówiący o „rozwijanie w sobie poczucia tożsamości oraz wykazywanie postawy patriotycznej, wspólnotowej i obywatelskiej”[676]. Cel ten znajduje wszakże swoje uzasadnienie w świetle opisanych w podrozdziale 2.2 uwarunkowań geograficzno-geopolitycznych tożsamości narodowej, zgodnie z którymi tożsamość narodowa posiada także komponent „przestrzenny”, związany po pierwsze z przywiązaniem danej wspólnoty narodowej do zajmowanego przez nią (w ramach państwa narodowego) terytorium, po drugie zaś z faktem usytuowania tejże wspólnoty w określonym otoczeniu geopolitycznym. Oba czynniki wykazują silne oddziaływanie konstytutywne względem tożsamości narodowej, co jest szczególnie istotne z perspektywy bezpieczeństwa narodowego. Geograficzno-geopolityczny aspekt bezpieczeństwa narodowego nakazuje z jednej strony kształtować wśród obywateli państwa narodowego postawę patriotyzmu, przywiązania do ojczyzny i gotowości do stawania w obronie terytorium własnego państwa; z drugiej zaś baczną obserwacje otoczenia zewnętrznego państwa pod kątem występowania w nim potencjalnych i realnych zagrożeń o charakterze militarnym i pozamilitarnym dla bezpieczeństwa narodowego.

Działalność szkoły jako instytucji współodpowiedzialnej za wychowanie obywatelskie i kształtowanie tożsamości narodowej młodych pokoleń Polaków znajduje swoją kontynuację i rozwinięcie na poziomie edukacji na szczeblu liceum i technikum. Na jednej z pierwszych stron podstawy programowej z 2018 r. dedykowanej dla tego etapu edukacji stwierdza się, iż „kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów. Zadaniem szkoły jest wzmacnianie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i regionalnej, przywiązania do historii i tradycji narodowych (…)”[677]. Tak jak w

[674] Tamże.
[675] Tamże, s. 70.
[676] Tamże, s. 117.
[677] Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 marca 2018 r. (poz. 467), s. 4,

przypadku poprzedniego etapu edukacji szkolnej, tak również na tym przekazywanie wiedzy oraz kształtowanie postaw związanych z tożsamością narodową stanowi zasadnie przypisane do nauczania języka polskiego[678], a poza tym do przedmiotów takich jak filozofia[679], język łaciński i kultura antyczna[680], historia[681] czy wiedza o społeczeństwie[682]. Za warte podkreślenia należy uznać, że w przypadku tego ostatniego jednym z celów i wymagań nauczania (na poziomie rozszerzonym) jest sprawienie, by uczeń potrafił m.in. przedstawić „różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową)" oraz scharakteryzować „czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości"[683]. Jest to ważne, gdyż koncepcja na której oparty jest dany naród oraz specyfika jego tożsamości są nierozdzielne oraz wzajemnie się warunkują. W przypadku każdej bowiem koncepcji[684] będziemy mieć do czynienia z odmiennymi czynnikami decydującymi o kształtowaniu się tożsamości narodowej danego narodu, który oparty jest o taką koncepcję.

Podobnie jak ma to miejsce w przypadku Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, także Ministerstwo Edukacji Narodowej realizuje szereg projektów edukacyjnych, wśród których należy poszukiwać takich, których zakres merytoryczny obejmuje problematykę tożsamości narodowej oraz jej propagowania, wzmacniania i rozwijania pośród młodzieży szkolnej. Przegląd tychże nie pozwala wszelako na identyfikację dużej liczby przedsięwzięć istotnych z punktu widzenia wyżej wymienionych zadań dotyczących tożsamości narodowej Polaków. Spośród realizowanych w ostatnich latach programów ministerialnych na uwagę zasługują zdaniem autora cztery programy realizowane w tym resorcie, o następujących nazwach:

- „Godność, wolność, niepodległość"
- „Poznaj Polskę"
- „Kto Ty jesteś? - Polak mały"

---

https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000467/O/D20180467.pdf [dostęp: 10.04.2025].

[678] Tamże, s. 7.

[679] Tamże, s. 11.

[680] Tamże, s. 80.

[681] Tamże, s. 124.

[682] Tamże, s. 148.

[683] Tamże.

[684] Warto zaznaczyć, że powyższa dwuczłonowa klasyfikacja może przyjmować także formę trójczłonowej, przy założeniu, że koncepcja „etniczno-kulturowa" poddaje się rozdziałowi na odrębne koncepcje etniczną i kulturową. Do tej ostatniej można zaliczyć cytowane w podrozdziale 2.3 stanowisko W. Lutosławskiego, zgodnie z którym to właśnie akceptacja i internalizacja polskiej kultury narodowej stanowi *conditio sine qua non* przynależności do polskiej wspólnoty narodowej oraz kryterium polskości, niezależnie od etnicznego pochodzenia osoby do tego aspirującej.

- „Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego"[685]

Z punktu widzenia związków pomiędzy tożsamością narodową Polaków a bezpieczeństwem narodowym RP oraz z uwagi na fakt, że, jak czytamy na poświęconej mu stronie w serwisie MEN, „projekt został opracowany w ramach programu rządowego Niepodległa na lata 2017-2022" (który to program związany był z setną rocznie odzyskania przez Rzeczpospolitą niepodległości w roku 1918), programowi temu należałoby przypisać szczególne znaczenie. Lektura opublikowanego 6 czerwca 2018 przez MEN opisu projektu nie pozwala na odnalezienie w nim ani jednej dokonanej *explicite* wzmianki o tożsamości narodowej Polaków, co w świetle kontekstu, w którym projekt ten jest osadzony, a który stanowi „świętowanie obchodów 100-lecia polskiej niepodległości", należy uznać za rozczarowujące. Mankament ten niwelują wszelako zawarte w opisie projektu treści, które *implicite* odwołują się do aspektów powiązanych z problematyką tożsamości narodowej. Za takie należy uznać niektóre cele „komponentu I dla szkół i placówek w kraju", wśród których wymienia się m.in. „rozwijanie szacunku dla tradycji, własnych korzeni i dorobku narodowego"; „kształtowanie poczucia silnej więzi emocjonalnej, społecznej i kulturowej z własnym narodem, z jego historią, tradycją i wartościami" oraz „poszerzenie wiedzy o historii dążeń Polaków do odzyskania niepodległości wśród dzieci i młodzieży"[686]. Cel określony jako „kształtowanie poczucia więzi (…) z własnym narodem" stanowi par excellence wyraz budowania tożsamości narodowej, wyczerpuje bowiem znamiona tej ostatniej.

Podobny w swym charakterze jest drugie ze wspomnianych powyżej przedsięwzięć MEN, zatytułowane „Poznaj Polskę". Zgodnie z komunikatem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2021 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą „Poznaj Polskę"[687], „przedmiotem przedsięwzięcia jest wsparcie organów prowadzących publiczne i niepubliczne szkoły dla dzieci i młodzieży (…) w realizacji

[685] Informacje na temat tyuch programów można znaleźć na następujących dedykowanych podstronach ministerstw:
„Godność, wolność, niepodległość" - https://www.gov.pl/web/edukacja/godnosc-wolnosc-niepodleglosc
„Poznaj Polskę" - https://www.gov.pl/web/nauka/poznaj-polske
„Kto Ty jesteś? – Polak mały" - https://www.gov.pl/web/edukacja/kto-ty-jestes--polak-maly
„Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego" - https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-na-rzecz-budowania-spoleczenstwa-obywatelskiego [dostęp: 10.04.2025].
[686] Projekt edukacyjny Ministra Edukacji Narodowej „Godność, wolność, niepodległość na lata 2018-2020, ss. 1-2, https://www.gov.pl/web/edukacja/projekt-edukacyjny-ministra-edukacji-narodowej-godnosc-wolnosc-niepodleglosc-na-lata-2018-2020 [dostęp: 10.04.2025].
[687] Program ten miał swoją edycję także w latach 2022 i 2023, lecz obecnie nie jest on kontynuowany.

zadań mających na celu uatrakcyjnienia procesu edukacyjnego dzieci i młodzieży poprzez umożliwienie im poznawania Polski, jej środowiska przyrodniczego, tradycji, zabytków kultury i historii oraz osiągnięć polskiej nauki”[688]. Można stwierdzić, że poznawanie nie tylko „tradycji, zabytków kultury i historii”, lecz także samej Polski jako kraju w wymiarze przestrzennym (który, jak wskazano w rozdziale 2, ma fundamentalne znaczenie dla tożsamości narodowej) stanowi dla uczniów właściwą drogę do przyswajania wiedzy, wartości i innych elementów konstytutywnych dla tożsamości narodowej. Mankamentem takiego podejścia jest jednakże brak osadzania wspomnianych celów w szerszym i bardziej fundamentalnym jakim jest kształtowanie tożsamości narodowej Polaków, co stanowi jeden z głównych celów strategicznych bezpieczeństwa narodowego RP zgodnie z obowiązującą SBN z 2020 r.

W opisie celów przyjętych dla programu trzeciego pod nazwą „Kto Ty jesteś? - Polak mały” mamy do czynienia z wyraźnym wyartykułowaniem znaczenia tożsamości narodowej. W celu piątym tegoż programu czytamy, iż program ten ma realizować „Zaangażowanie dzieci w różnorodne formy działalności kulturalnej, rozwijanie ich umiejętności artystycznych, a także budowanie poczucia tożsamości kulturowej i narodowej oraz szacunku dla różnorodności”[689]. Program składa się z czterech modułów, z których Moduł nr 2 pn. „Kultura dla przedszkola” obejmuje „organizowanie zajęć poświęconych kulturze, w tym kulturze lokalnej, tradycjom lokalnym i lokalnemu dziedzictwu kulturowemu, które będą rozwijać poczucie tożsamości i szacunek dla różnorodności kulturowej”[690]. Za ważne należy w tym kontekście uznać swoiste zakorzenienie tożsamości w szerszym kontekście lokalno-kulturowym. Podejście takie wydaje się przy tym najwłaściwsze dla dzieci uczęszczających do przedszkola, dla których kontekst lokalnej kultury i tożsamości jest, jak można sądzić, dobrym punktem wyjścia do dalszej edukacji i wychowania ukierunkowanych na przekazywanie wiedzy oraz kształtowanie postaw związanych z szerszym kontekstem kultury i tożsamości narodowej.

Wreszcie zaś program „Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego” kładzie nacisk na społeczny wymiar wzmacniania tożsamości

[688] Komunikat Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2021 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą „Poznaj Polskę”, s. 1, https://www.gov.pl/web/edukacja/poznaj-polske, [dostęp: 10.04.2025].
[689] Komunikat Ministra Edukacji z dnia 25 czerwca 2024 r. O ostanowieniu programu pod nazwą „Kto Ty jesteś? - Polak mały na 2024 r.”, https://www.gov.pl/web/edukacja/kto-ty-jestes--polak-maly [dostęp: 10.04.2025].
[690] Tamże. Mimo braku przymiotnika lub przymiotników towarzyszących wzmiance o „rozwijaniu poczucia tożsamości” można przyjąć, iż opisana aktywność ma dotyczyć wspomnianej w celach tożsamości kulturowej i narodowej.

narodowej poprzez ich zaangażowanie w szeroko pojętą działalność społeczną, obejmującą w przypadku tegoż programu działalność organizacji harcerskich[691], które *nota bene* należy uznać za stanowiące same w sobie ważny nośnik wartości społecznych i narodowych oraz dziedzictwa historycznego i kulturowego. W kontekście społecznym, kulturowym i tożsamościowym jednym z celów przyjętych w programie jest „wzmacnianie spójności społecznej i terytorialnej na rzecz rozwoju społecznego przez rozwój aktywności oraz wzrost kompetencji wśród uczniów w zakresie działań społecznych oraz wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej”[692]. Z punktu widzenia związku tego programu z tożsamościową narodową i sposobami jej socjalizacji oraz kultywowania niezwykle ważny jest wspomniany kontekst społeczny. Promowanie oraz zapewnianie młodzieży sposobności do działalności społecznej powiązanej ze sferą kultury i tożsamości narodowej nie tylko spełnia warunek praktykowania tejże tożsamości dla celów jej podtrzymywania (opisany w literaturze przedmiotu, o czym wspominano na stronach tej rozprawy wielokrotnie), lecz jednocześnie łączy go z wychowaniem obywatelskim i działalnością w najbliższym otoczeniu (lokalnym i/lub regionalnym), w którym młodzież ta na co dzień żyje i funkcjonuje. Walorem tego programu jest zatem łączenie w jedną całość licznych aspektów powiązanych z tożsamością narodową, bezpieczeństwem narodowy, aktywnością społeczną i społeczeństwem obywatelskim, oraz funkcjonowaniem wspólnot lokalnych oraz tzw. „małych ojczyzn”.

Mimo niewątpliwych zalet dwóch ostatnich programów, w przekonaniu autora w obszarze działalności obu resortów realizowanej pod postacią programów ministerialnym mamy jednakże do czynienia ze stanem rzeczy wskazującym na istnienie rozbieżności między strategią bezpieczeństwa narodowego oraz jej implementacją na poziomie praktycznej działalności instytucji państwa. Jeśli bowiem instytucje te podejmują pewne przedsięwzięcia, których zakres w sposób bezpośredni lub pośredni ukierunkowany jest na kształtowanie, wzmacnianie lub ochronę

[691] Komunikat Ministra Edukacji z dnia 26 września 2024 r. o ustanowieniu programu pod nazwą „Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego” na rok szkolny 2024/2025, https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-na-rzecz-budowania-spoleczenstwa-obywatelskiego [dostęp: 10.04.2025].

[692] Tamże. Warta podkreślenia jest wzmianka o spójności społecznej i terytorialnej, która zdaniem autora można potraktować jako jeden z rezultatów wzmacniania tożsamości narodowej oraz promowania zaangażowania społecznego młodzieży szkolnej na rzecz społeczności lokalnej. Jest to niewątpliwie ważny z praktycznego punktu widzenia sposób prowadzenia działań na rzecz kultywowania i wzmacniania tożsamości narodowej w sposób przyczyniający się do jednoczesnego wzmacniania bezpieczeństwa narodowego (w tym wypadku w wymiarze lokalnym i/lub regionalnym), którego spójność społeczna i terytorialna są ważnymi przejawami.

tożsamości narodowej, to należałoby oczekiwać nadania takim działaniom jednoznacznego wyrazu poprzez posługiwanie się terminem „tożsamość narodowa" w związanej z nimi dokumentacji programowej. Ta zaś w największym i w najbardziej konkretnym stopniu[693] została zasygnalizowana we wspomnianych dwóch ostatnich spośród szeregu omówionych programów ministerialnych, jednakże w całościowym kontekście sytuacja ta była na ogół odmienna. Brak takiego zabiegu daje zatem asumpt do stawiania pytań dotyczących wspomnianego rozdźwięku, dotyczącego różnic pojęciowych pomiędzy dokumentacją strategiczną oraz dokumentacją programów ministerialnych. Jedno z takich pytań może brzmieć następująco: czy brak stosowania terminu „tożsamość narodowa" lub też stosowanie go w sposób incydentalny bądź niekonsekwentny stanowi jedynie kwestię o charakterze czysto językowym i marginalnym znaczeniu, czy też świadczy o głębszym problemie związanym z istnieniem pewnych ukrytych założeń oraz nastawień względem tożsamości narodowej, w efekcie których termin ten ulega zamierzonej bądź nie marginalizacji?

Kwestię tę autor odnosi przede wszystkim do takich obszarów polityki państwa (oraz realizujących je resortów) jak obrona narodowa, kultura narodowa i edukacja narodowa, gdyż w jego przekonaniu są one najbardziej newralgiczne dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego RP i tożsamości narodowej Polaków, które w niniejszej rozprawie rozpatrywane są jako czynniki ściśle ze sobą związane. Szczególnie resorty odpowiedzialne za zarządzanie kulturą i edukacją narodową wydają się ponosić istotą odpowiedzialność za kreowanie świadomości znaczenia tożsamości narodowej (nie tylko w kontekście bezpieczeństwa narodowego) pośród obywateli, rozmaitych grup społecznych czy też elit politycznych (jak również elit innego typu, również zaangażowanych w działania na rzecz bezpieczeństwa narodowego, w tym np. elit wojskowych). Stąd też w przekonaniu autora uwidoczniony w toku dotychczasowych badań stosunek do tożsamości narodowej jaki możemy zaobserwować w ustawodawstwie oraz realizowanych poprzez oba ministerstwa programach świadczy negatywnie nie tylko o ich funkcjonowaniu oraz sposobach w jakie wypełniają one swoje ustawowe obowiązki, lecz także o kulturze bezpieczeństwa oraz kulturze strategicznej RP.

Na koniec należy także wspomnieć o wkładzie w kształtowanie tożsamości narodowej Polaków wniesionym przez ministerstwo którego obszar zainteresowania i

[693] Jakkolwiek również w nich problematyka tożsamości narodowej była jedynie jednym z wielu podejmowanych zagadnień i sumarycznie nie poświęcono jej wiele uwagi.

działalności nie wiąże się wprawdzie bezpośrednio z tą sferą funkcjonowania państwa i społeczeństwa, lecz na podstawie analizy realizowanych przez nie programów można wnosić o istnieniu przynajmniej pewnego zakresu, w którym interferencja taka istotnie zachodzi na poziomie empirycznym. Mowa tutaj o programach realizowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, wśród których można zidentyfikować trzy przedsięwzięcia ukierunkowane na wsparcie badań naukowych związanych z polską tożsamością narodową. Są to programy zatytułowane odpowiednio „Nauka dla Społeczeństwa", „Nauka dla Społeczeństwa II" oraz „Narodowy program rozwoju humanistyki". W przypadku pierwszych dwóch mamy do czynienia ze wsparciem w formie finansowania udzielanym projektom badawczym w obszarze określanym jako „Humanistyka - Społeczeństwo - Tożsamość", „w ramach którego jest wspierana realizacja projektów badawczych" obejmujących szereg celów związanych bezpośrednio lub pośrednio z polską tożsamością narodową, a także kulturą narodową i patriotyzmem. Cele te zostały zdefiniowane następująco: „4. badanie oraz promowanie idei polskości w historii, kulturze i myśli politycznej, 5. prowadzenie badań w zakresie tożsamości narodowej (kulturowej) na rzecz trwałości polskiej tradycji narodowej, 6. badanie oraz promowanie polskich tradycji regionalnych i narodowych, a także postaw patriotycznych, 7. badanie oraz popularyzację regionalnych i narodowych źródeł kultury polskiej (w tym literatury, sztuki, muzyki i myśli filozoficznej) w kraju i za granicą, 8. prowadzenie badań nad polskim muzealnictwem i miejscami pamięci narodowej w kraju i za granicą"[694]. Co zaś tyczy się Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki, to w opisie jego zasad mamy do czynienia ze znacznie krótszą referencją do problematyki tożsamości narodowej o następującym brzmieniu: „przedmiotem NPRH jest finansowanie w trybie konkursowym: 1. wieloletnich projektów edycji źródeł i dokumentów, opracowań edytorskich oraz kompendiów wiedzy służących do badań nad polskim dziedzictwem kulturowym oraz monografii i studiów dotyczących zagadnień o szczególnym znaczeniu dla tożsamości narodowej Polaków (moduły „Dziedzictwo narodowe" i „Fundamenty")"[695].

Spektrum celów pierwszego z wymienionych programów (a dokładniej obu jego edycji) jest zatem obszerne i obejmuje liczne elementy kultury i tożsamości

[694] Programy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Nauka dla Społeczeństwa" i „Nauka dla Społeczeństwa II", lata 2021 i 2023. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, https://programy.nauka.gov.pl/portfolio/nauka-dla-spoleczenstwa, https://programy.nauka.gov.pl/programy-ministra/nauka-dla-spoleczenstwa-ii-o-programie (10.03. 2024).
[695] Program Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki". https://www.gov.pl/web/nauka/narodowy-program-rozwoju-humanistyki [dostęp: 10.04.2025].

narodowej, ujmowane jako przedmioty badań naukowych i jednocześnie jako swoiste wartości społeczne o istotnym znaczeniu z punktu widzenia dobra wspólnego. Wydaje się, iż program ten stanowi dobry przykład sposobu, w jaki nauka oraz określone przedsięwzięcia naukowe mogą przyczyniać się do zapewniania intelektualnego fundamentu nie tylko dla refleksji (będącej udziałem zarówno obywateli, jak i odpowiedzialnych za strategię i politykę bezpieczeństwa narodowego przedstawicieli elit politycznych) nad znaczeniem takich fenomenów społecznych jak tożsamość narodowa, lecz także podejmowania inicjatyw o charakterze politycznym, ukierunkowanych na wykorzystanie ich dla rozmaitych celów polityki państwa. Wydaje się być to szczególnie ważne i korzystne z punktu widzenia dostrzeżonego przez autora w toku badań oraz podkreślonego przezeń kilkukrotnie problemu związanego z brakiem klarowności oraz precyzji w zakresie posługiwania się pojęciem tożsamości narodowej w analizowanych aktach prawnych oraz dokumentach ministerialnych, stanowiących wyraz polityki państwa i jego organów względem tejże tożsamości, stanowiącej „filar" polityki bezpieczeństwa narodowego zgodnie z obowiązującą Strategią Bezpieczeństwa Narodowego. W przypadku istnienia pozamerytorycznych przyczyn (tj. np. natury ideologicznej) leżących u podstaw braku lub niedostatecznego uwzględniania tożsamości narodowej jako wartości oraz celu polityki państwa *sensu largo* oraz polityk szczegółowych (sektorowych) wiedza naukowa prawdopodobnie nie będzie w stanie wywrzeć wpływu wystarczającego do zmiany nastawienia decydentów, lecz w innych sytuacjach stanowić będzie ona niewątpliwie istotny czynnik umożliwiający uwzględnienie znaczenia tożsamości narodowej w polityce bezpieczeństwa narodowego i odgrywających wobec niej rolę pomocniczą innych polityk takich jak polityka edukacji czy kultury i dziedzictwa narodowego.

4.4. Podsumowanie i wnioski

Dokonana powyżej analiza z jednej strony rozlicznych elementów składających się na tożsamość narodową Polaków w toku jej trwania i przemian w perspektywie *longue durée* (długiego trwania) oraz stojących przed nią zagrożeń i wyzwań, z drugiej zaś strategii bezpieczeństwa narodowego i prawodawstwa RP oraz działań podejmowanych przez stosowne ministerstwa reprezentujące rząd RP jako organ władzy wykonawczej, prowadzi do wniosków każących spoglądać z niepokojem na sposób w jaki tożsamość podlega wykorzystaniu na rzecz kształtowania

bezpieczeństwa narodowego Polski. W wyniku przeprowadzonych badań autor stwierdza istnienie wyraźnego i głębokiego rozdźwięku pomiędzy kształtem i specyfiką tożsamości narodowej Polaków oraz działaniami podejmowanymi przez państwo polskie na rzecz jej zachowania i ochrony przed zagrożeniami i wyzwaniami mającymi swoje źródło przede wszystkim w procesie globalizacji (oraz rozmaitych skutkach tejże), jak również przedsięwzięciami na rzecz wykorzystania jej jako „filaru" (w myśl obowiązującej od roku 2020 Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP) pozwalającego wzmacniać bezpieczeństwo narodowe RP.

W przekonaniu autora rozdźwięk ten łączy się ponadto z takimi mankamentami jak brak adekwatnego zrozumienia istoty oraz znaczenia tożsamości narodowej Polaków dla bezpieczeństwa narodowego RP i innych istotnych dziedzin polskiego życia publicznego, brak konkretnej i praktycznej wizji dotyczącej podtrzymania i ochrony oraz wykorzystania rzeczonej tożsamości dla dobra państwa polskiego oraz polskiego społeczeństwa i wspólnoty narodowej, brak skonkretyzowanych i odpowiednio ugruntowanych celów oraz efemeryczność działań podejmowanych przez organy państwa polskiego (w tym władzy ustawodawczej i wykonawczej). Na bardziej ogólnym poziomie należy zaznaczyć, że te oraz inne bolączki można ujmować jako przejawy niskiej jakości polskiej kultury strategicznej i politycznej oraz kultury bezpieczeństwa. Wśród nich wspomnieć należy, zdaniem autora, przede wszystkim o niskim poziomie intelektualnym sposobu w jaki ważne pojęcia oraz ich nie mniej ważne społeczne korelaty za jakie należy uznać tożsamość narodową są wykorzystywane w dokumentach strategicznych, aktach prawnych oraz wszelkiego rodzaju zapisach określających sens i cele podejmowanych przez organy państwa praktycznych przedsięwzięć. Logiczną i poniekąd nieuchronną konsekwencją tego jest brak koherencji pomiędzy działaniami podejmowanymi przez rzeczone organy na różnych poziomach funkcjonowania państwa.

Dokonana w podrozdziale 4.1 analiza tożsamości narodowej Polaków potwierdza wysoki poziom jej złożoności oraz nie mniej znaczącą historyczną zmienność, które to aspekty stanowią istotną przeszkodę w świetle konieczności przełożenia abstrakcyjnego w swej naturze fenomenu społeczno-kulturowego na język potrzeb, celów i interesów narodowych oraz strategii bezpieczeństwa i konkretnych przedsięwzięć zmierzających do wcielenia w życie tychże potrzeb, celów i interesów w życie. W toku badań nad dokumentami strategicznymi, prawodawstwem oraz treściami i działaniami podejmowanymi poprzez kluczowe i kompetentne w materii tożsamości

narodowej resorty zaobserwowano liczne mankamenty tychże treści i działań, takie jak brak pogłębionej refleksji nad tworzonymi treściami i podejmowanymi działaniami związanymi z tożsamością narodową, znaczące uproszczenia i pominięcia w zakresie elementów i aspektów tejże tożsamości, niespójność i niekonsekwencja w w zakresie posługiwania się tymże terminem na różnych poziomach i w różnych obszarach polityki państwa realizowanej przez jej poszczególne organy i instytucje czy wreszcie nieadekwatność i niekonsekwencja terminologiczna. Ich obecność świadczy o niepowodzeniu w zakresie zaadaptowania tożsamości narodowej jako rzeczywistego i praktycznie użytecznego czynnika mogącego przyczyniać się do kształtowania i wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP. Tożsamość narodowa jako ważny aspekt kultury narodowej oraz nie mniej ważne zjawisko społeczne w przekonaniu autora nie zostało uchwycone w swojej istocie oraz złożoności, a zamiast tego w dużej mierze spłycone i wypaczone, stając się jedynie „chwytliwym hasłem" (*catch phrase*) i swoistym narzędziem retorycznym. Nie przełożyło się to jednakże przedsięwzięcia, które pozwalałyby sądzić, iż osoby odpowiedzialne za kształtowanie polityki bezpieczeństwa narodowego RP uwzględniły w sposób należycie poważmy oraz merytorycznie jakościowy tożsamość narodową Polaków jako czynnik mogący potencjalnie kształtować to bezpieczeństwo. Tym samym nie można stwierdzić, że państwo polskie sprostało wyzwaniu w tym zakresie.

Opisany powyżej negatywny stan rzeczy dotyczący działań państwa w zakresie przekładania założeń strategicznych na konkretne działania operacyjne mające prowadzić do wcielania tejże strategii w życie jest w pewnym stopniu rekompensowany przez społeczny wymiar relacji pomiędzy polską tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym RP. Wiąże się on ze społeczną waloryzacją oraz internalizacją tożsamości narodowej przez Polaków jako czynnika kształtującego kulturę oraz ład społeczny w Polsce. Przytoczone i poddane analizie wyniki badań społecznych poświęconych tożsamości narodowej pozwalają na bardziej optymistyczne spojrzenie na perspektywy wykorzystania tożsamości narodowej Polaków we wspomnianym celu. Tożsamość ta oraz swoista „moda" na jej posiadanie oraz praktykowanie w codziennych relacjach społecznych, jak również pod postacią postaw patriotycznych, stanowi niewątpliwie „fakt społeczny" cechujący polskie społeczeństwo oraz polskich obywateli. Polacy przywiązują dużą wagę do takich elementów tożsamości narodowej jak świadomość polskości, fakt zamieszkiwania w Polsce (a zatem fizycznej i namacalnej więzi z ojczyną), posiadanie polskiego obywatelstwa,

umiejętność posługiwania się językiem polskim, wspieranie swoich rodaków w trudnych chwilach oraz szeroko pojęta kultura i symbolika narodowa. Podejście to można uznać za dobrą podstawę do budowania wspólnoty narodowej i obywatelskiej, która jest w realny sposób przywiązana do swojego państwa (narodowego) i gotowa do zaangażowania się w kluczowe dla jego bezpieczeństwa sprawy i przedsięwzięcia publiczne. Konieczne jest zatem wykorzystanie tego potencjału przez organy władzy państwowej oraz instytucje publiczne oraz podejmowanie przez nie działań na rzecz osiągnięcia efektu synergii pomiędzy społeczeństwem oraz państwem, który to efekt umożliwiłby doprowadzenie do takiego stanu rzeczy, w którym strategia bezpieczeństwa narodowego nie będzie ograniczona do jedynie teoretycznej i abstrakcyjnej konceptualizacji polskiej tożsamości narodowej jako jednego z wielu czynników (czy też, jak jest to ujęte w obowiązującej SBN, filarów) mogących potencjalnie przyczyniać się do kształtowania i wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP, lecz będzie istniała możliwość praktycznego jej wdrażania w oparciu o realny (nie zaś wyłącznie potencjalny) zasób, jaki stanowi tożsamość narodowa Polaków z jednej strony w rzeczywisty sposób aktualizująca się w ich codziennym funkcjonowaniu w przestrzeni społecznej, z drugiej zaś wspierana w konkretny sposób przez instytucje państwa. Dopiero osiągniecie tak rozumianej synergii oraz realnego i namacalnego związku pomiędzy strategią, działalnością operacyjną organów władzy państwowej i instytucji publicznych oraz funkcjonowaniem społeczeństwa i tworzących go obywateli stanowić będzie realną przesłankę pozwalającą na to, by w sposób uzasadniony postrzegać tożsamość narodową Polaków jako faktyczny czynnik kształtowania i wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP. Jest to szczególnie ważne nie tylko w kontekście ogólnego rozumienia tego procesu, lecz także (a może przede wszystkim), w świetle licznych wyzwań, ryzyk i zagrożeń, przed jakimi stoją polskie społeczeństwo, polscy obywatele, ich kultura i tożsamość oraz samo państwo polskie i jego bezpieczeństwo.

ROZDZIAŁ 5. WPŁYW TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ POLAKÓW NA KSZTAŁTOWANIE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO POLSKI

5.1. Uwagi wstępne

Celem wieńczącego rozprawę rozdziału jest zaprezentowanie wyników uzyskanych przez autora w ramach realizacji dwóch ostatnich etapów procesu badawczego. W etapach tych zastosowane zostały dwie następujące metody badawcze: analiza dyskursu publicznego oraz metoda sondażu diagnostycznego, zrealizowana z wykorzystaniem techniki wywiadu. Wywiady przeprowadzone w ramach sondażu diagnostycznego zostały przeprowadzone w przeprowadzonego w gronie 30 ekspertów reprezentujących różnego rodzaju instytucje, organizacje i środowiska państwowe i społeczne[696].

Analizę wyników uzyskanych w drodze wspomnianych powyżej badań musi jednakże poprzedzić scharakteryzowanie kontekstu bezpieczeństwa narodowego RP z uwzględnieniem jego podstawowych uwarunkowań i wartości, stanowiących istotny czynnik kształtujący to bezpieczeństwo. Jest to konieczne aby umożliwić wyjście poza poziom rozważań o charakterze czysto teoretycznym i uchwycenie specyfiki polskiej tożsamości narodowej jako czynnika kształtującego bezpieczeństwo narodowe RP oraz relacji między obydwiema zmiennymi. Kontekst ten zostanie ukazany poprzez określenie uwarunkowań i podstaw aksjologicznych bezpieczeństwa narodowego RP.

5.2 Podstawowe uwarunkowania i wartości kształtujące bezpieczeństwo narodowe Polski

Dotychczasowe rozważania oraz ustalenia poczynione względem tożsamości narodowej Polaków, rozpatrywanej jako potencjalnego czynnika kształtującego bezpieczeństwo narodowe RP, pozwalają dostrzec jej dwoisty charakter. Z jednej strony może być ona postrzegana jako złożony mechanizm społeczno-kulturowy oraz psychologiczny, kształtuje się i nieustannie zmienia wraz z trwaniem wspólnoty narodowej w wyniku oddziaływania rozmaitych czynników wewnętrznych i

[696] Szczegółowy opis metodologiczny przeprowadzonej analizy dyskursu publicznego oraz sondażu diagnostycznego został zawarty w podrozdziale 1.5.

zewnętrznych oraz pełni liczne funkcje względem rzeczonej wspólnoty oraz państwa narodowego. Z perspektywy funkcjonowania państwa oraz strategii i polityki bezpieczeństwa narodowego wspomniana tożsamość pełni rolę swoistego „podsystemu" społeczno-kulturowego, wywierającego doniosły wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa i za jego pośrednictwem również państwa, w tym także w obszarze bezpieczeństwa i licznych jego wymiarach. Z drugiej zaś strony stanowi ona jedną z naczelnych wartości kierujących życiem i postępowaniem jednostek, grup społecznych oraz narodu jako wspólnoty. Tym samym, jest też ona ważnym drogowskazem dla państwa z punktu widzenia prowadzonych przez nie polityk sektorowych, takich jak polityka edukacyjna, historyczna czy zagraniczna.

Wniosek, jaki płynie z powyższej uwagi dla celu niniejszego rozdziału, którym jest zaprezentowanie wyników kolejnego etapu badań, to potrzeba dokonania charakterystyki uwarunkowań współczesnego bezpieczeństwa narodowego RP, w których osadzona jest relacja pomiędzy tymże bezpieczeństwem a tożsamością narodową Polaków. Charakterystyka ta powinna uwzględniać przede wszystkim uwarunkowania społeczno-kulturowe (wewnętrzne i zewnętrzne) w kontekście tych wymiarów bezpieczeństwa narodowego (jako kategorii nadrzędnej), które mają szczególny związek z funkcjonowaniem społeczeństwa i narodu, kulturą narodową oraz stanowiącymi jeden z najważniejszych jego elementów wartościami narodowymi. Pozwoli to na lepsze zrozumienie istoty oraz zasadności badań wymienionej relacji oraz znaczenia elementów, funkcji oraz wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP. Należy bowiem podkreślić, iż główny problem badawczy tejże rozprawy nie jest wyłącznie zagadnieniem czysto teoretycznym[697], lecz ma także bardzo wyraźny charakter utylitarny. Tożsamości narodowej nie należy bowiem postrzegać wyłącznie jako abstrakcyjnego pojęcia naukowego, które może służyć jedynie uczonym dla celów opisu społeczeństwa. Z perspektywy strategii, polityki oraz systemu bezpieczeństwa narodowego tożsamość narodowa może być postrzegana nie tylko jako jedna z wielu charakterystyk wspomnianego społeczeństwa, lecz także (a może przede wszystkim) jako ważny zasób społeczny, związany przede wszystkim z postawami obywateli w relacji do bezpieczeństwa państwa. Wypływa z tego imperatyw wykorzystywania i kształtowania tożsamości narodowej w sposób zgodny z potrzebami i celami bezpieczeństwa państwa.

[697] Aczkolwiek określenie charakteru relacji pomiędzy obydwiema zmiennymi również na poziomie teoretycznym jest niewątpliwie jednym z głównych celów podjętych przez autora badań.

Kontynuując ten tok rozumowania można ponadto stwierdzić, iż tak rozumiana tożsamość narodowa stanowi jeden z głównych aspektów społecznych uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego. Składające się na nią elementy, stopień jej upowszechnienia oraz internalizacji oraz potencjał kształtowania postaw obywatelskich mogą w rezultacie wywierać istotny wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego. Co więcej, tożsamość narodowa jako jedna z wartości bezpieczeństwa narodowego może być także uznana za składnik aksjologicznych uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego. Powyższe konstatacje stanowią punkt wyjścia do scharakteryzowania uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego RP, co stanowi tego podrozdziału.

Zgodnie z powyższym stwierdzeniem za słuszne należy uznać zwrócenie uwagi na rozważania poczynione przez W. Kitlera, piszącego o uwarunkowaniach bezpieczeństwa narodowego RP. Na poziomie teoretycznym autor ten pisze z jednej strony *stricte* o uwarunkowaniach bezpieczeństwa narodowego, wśród których wymienia uwarunkowania materialno-energetyczne, społeczne i kulturowe. Do pierwszej kategorii zalicza on m.in. zasoby materialne i finansowe pozostające w dyspozycji państwa, do drugiej przedsiębiorców czy organizacje społeczne; zaś do trzeciej prawo, naukę i techniczkę oraz, co dla nas najważniejsze, wartości, potrzeby, interesy i cele narodowe [698]. Te ostatnie określa on ponadto mianem podstaw aksjologicznych bezpieczeństwa narodowego [699]. Tożsamość narodową W. Kitler przyporządkowuje po 1) do kategorii potrzeb narodowych, pisząc, iż „potrzeby z zakresu bezpieczeństwa" dotyczą m.in. takiej dziedziny jak „ochrona dorobku kulturowego i tożsamości narodowej"[700]; a także 2) do uwarunkowań kulturowych tegoż bezpieczeństwa [701]. Rozpatrując syntetycznie uwarunkowania zaproponowane przez autora można stwierdzić, iż bezpieczeństwo narodowe RP zależy z jednej strony od całokształtu zasobów, sił i środków o charakterze materialnym i społecznym oraz od kulturowej i aksjologicznego fundamentu, określanego przezeń jako „gmach (wieża) współzależnych kategorii i treści"[702], a które innymi słowami można także określić jako swego rodzaju „ramy" (systemu) bezpieczeństwa narodowego. Poziom bezpieczeństwa narodowego RP jest zatem zależy od zdolności państwa i społeczeństwa do wytworzenia owych niezbędnych zasobów, sił, środków, organizacji społecznej oraz

[698] W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP…*., dz. cyt., ss. 100-107.
[699] Tamże, ss. 78-95.
[700] Tamże, s. 83.
[701] Tamże, s. 105.
[702] Tamże, s. 94.

wielu innych czynników wchodzących w skład opisanych przez W. Kitlera uwarunkowań, które, co najważniejsze, muszą korespondować z wartościami, potrzebami, celami i interesami narodowymi, szczególnie w obszarze strategii i polityki bezpieczeństwa. Jeśli bowiem wynikającymi z wartości i potrzeb celami oraz interesami narodowymi z jednej strony oraz wszelkiego rodzaju zasobami czy organizacją społeczną z drugiej nie będzie istniała odpowiednia ekwiwalencja[703], to przypuszczalnie wpłynie to negatywnie na poziom bezpieczeństwa narodowego RP. Ponadto wspomniane elementy wchodzące w skład wymienionych przez W. Kitlera uwarunkowań pozostają w związku z zagrożeniami dla bezpieczeństwa narodowego i z tej przyczyny powinny być przedmiotem odpowiednich działań ze strony państwa, ukierunkowanych na zapobieganie i minimalizację tych zagrożeń. Współcześnie w tym kontekście wymienić wsród nich należy kryzysy gospodarcze, wzrost deficytu budżetowego, konflikty społeczne o wielorakim podłożu, pogorszenie jakości społeczeństwa obywatelskiego i jego kultury politycznej, szerzenie się dezinformacji i szkodliwych ideologii oraz wiele innych. Listę tę można i należy rozszerzyć wraz z poszerzaniem zakresu uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego RP, do których J. Marczak dodaje uwarunkowania geostrategiczne, geograficzne i historyczne[704], co wiąże się z koniecznością polityki bezpieczeństwa uwzględniającej presję i zagrożenia ze strony mocarstw regionalnych[705] oraz zapobieganiem powodziom, ochroną polskiego rolnictwa i gwarantowaniem niezbędnych zasobów energii[706]. R. Zięba i J. Zając oraz L. Elak uzupełniają zbiór uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego RP także o liczne kwestie społeczne-ekonomiczne, takie jak malejący przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, spadek ludności w wieku produkcyjnym, rozwarstwienie społeczne, ubóstwo, wykluczenie społeczne, emigrację zarobkową, a także korupcję. Oprócz tego autorzy ci wspominają także i uwarunkowaniach i zagrożeniach zewnętrznych, takich

[703] Zagadnienie to, samo w sobie niezwykle złożone i szerokie, można zdaniem autora zobrazować w prosty sposób następującym przykładem. Jeśli przyjmie się, że jedną z głównych wartości w obszarze bezpieczeństwa narodowego RP jest demokracja, zaś związane z nią potrzeby i cele to m.in. zapewnienie jej ochrony przez czynnikami destabilizującymi oraz osiągnięcie określonego stopnia partycypacji obywateli w wyborach, to pośród wielu potencjalnych przeszkód dla ich realizacji występować będą prawodawstwo utrudniające funkcjonowanie organizacji pozarządowych zaangażowanych w promocję demokracji czy zaniedbywanie edukacji obywatelskiej w ramach szkolnictwa powszechnego. To samo się tyczyć tożsamości narodowej, w w/w oraz innych obszarach, czego przejawem może być brak realizacji stosownych badań naukowych, pozwalających określić zagrożenia czy metody wsparcia dla tejże tożsamości.

[704] J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe…,* dz. cyt., ss. 53-77; L. Elak, *Uwarunkowania bezpieczeństwa Polski na przełomie XX i XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka" 2020., nr. 2 (XXXIX), ss. 38-39.

[705] Tamże, ss. 60-61.

[706] Tamże, ss. 62-64.

jak zagrożenia ekologiczne i biologiczne, informatyczne (cybernetyczne) oraz transnarodowa przestępczość zorganizowana i terroryzm[707] Wreszcie M. Kowalewski, uwzględniający w swoim opracowaniu większość opisanych powyżej typów uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego RP, uwzględnia interesującą kategorię uwarunkowań ideologiczno-politycznych, rozpatrując je w przeciwieństwie do cytowanego W. Kitlera jako kategorię samoistną i odrębną od uwarunkowań społecznych i kulturowych. W obrębie tej kategorii wymienia on stanowiące zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego ideologie i doktryny polityczne o charakterze totalitarnym takie jak faszyzm oraz komunizm, a także integrację i globalizację, które określa jako „nowe kategorie ustanawiające porządek międzynarodowy i narodowy"[708].

Jak wynika z omówionych powyżej licznych uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego RP, które w swoich opracowaniach wyszczególnili cytowani badacze, uwarunkowania te korespondują zposzczególnymi sektorami czy też wymiarami bezpieczeństwa narodowego w rozumieniu ogólnym. Wskazali oni zatem na znaczenie uwarunkowań politycznych, gospodarczych, technologicznych, społecznych, kulturowych, informacyjnych i innych. Zgodnie z omawianym już wcześniej modelem sektorów bezpieczeństwa w ujęciu Szkoły Kopenhaskiej każdemu z takich sektorów i związanych z nimi uwarunkowań przypisać można właścią dlań wartość chronioną (lub więcej niż jedną). B. Buzan zwraca uwagę, pisząc o *societal identity*, czyli tożsamości posiadanej przez społeczeństwo (pojmowane jako wspólnota), o istnieniu zagrożeń dla składowych tejże tożsamości, wśród których wymienia język, religię oraz lokalną tradycję kulturową[709]. Jeśli przyjmiemy, że w kontekście niniejszych rozważań największe znaczenie mają najbliżej powiązane z tożsamością narodową społeczno-kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego, to wartościami kształtującymi to bezpieczeństwo, w tym również w przypadku Polski, będą te właściwe dla społecznego i kulturowego sektora bezpieczeństwa narodowego oraz wynikające z elementów kształtujących tożsamość narodową. Są to zatem wartości związane nie tylko z językiem, religią czy tradycją (dziedzictwem) kulturowym, lecz także narodową pamięcią historyczną, rodziną jako podstawową grupą i instytucją społeczną, demokracją i społeczeństwem obywatelskim oraz wiele innych. Jednakże pozostałe uwarunkowania i związane z nimi wartości są istotne nie tylko z uwagi ich ich

[707] R. Zięba, J. Zając, *Budowa zintegrowanego systemu…,* dz. cyt., ss. 17-20.
[708] M. Kowalewski, *Aspekty bezpieczeństwa narodowego…,* dz. cyt., ss. 70-71.
[709] B. Buzan, *Societal security, state security and internationalization,* w: *Identity, Migration…,* dz. cyt., pod red. nauk. O. Wævera [i in.], s. 44.

samoistne znaczenie i oddziaływanie na bezpieczeństwo, lecz także z powodu kształtowania warunków dla przetrwania tożsamości narodowej. Przykładowo uwarunkowania gospodarcze bądź prawne są istotne z punktu widzenia konieczności zapewniania państwu środków m.in. na zakup sprzętu wojskowego niezbędnego obrony granic i terytorium RP, zaś odpowiednie prawodawstwo odgrywa dużą rolę dla gwarantowania bezpieczeństwa wewnętrznego i publicznego. Z drugiej jednak strony kondycja gospodarki oraz poszczególne rozwiązania prawne i wynikające z obydwu tych czynników warunki życiowe są dla obywateli RP ważną przesłanką warunkującą ich skłonność do identyfikacji z państwem bądź też odrzucania tejże identyfikacji. Podsumowując tę część rozważań należy zatem uznać za kluczowe te uwarunkowania i wartości bezpieczeństwa narodowego RP, które zapewniają Polakom odpowiednie warunki dla kultywowania ich tożsamości narodowej w codziennym życiu i tym samym ułatwiają praktykowanie postaw korzystnych z punktu widzenia wspomnianego bezpieczeństwa.

5.3. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polski

W poniższym podrozdziale zaprezentowana zostanie część analizy *exposè* Prezesów Rady Ministrów oraz orędzi Prezydentów RP w zakresie zawartych w tych wystąpieniach sposobów ujmowania tożsamości narodowej Polaków w rozumieniu ogólnym oraz w jej powiązaniach (bezpośrednio oraz pośrednio) z bezpieczeństwem narodowym RP. Analiza ta pozwala stwierdzić, że problematyka tożsamości narodowej Polaków figurowała w nich stosunkowo rzadko. W przypadku niektórych premierów i prezydentów RP nie mieliśmy do czynienia z jakimikolwiek wzmiankami na temat, przez co autor ma na myśli także referencje do zagadnień powiązanych z tą tematyką, takich jak polska kultura narodowa, dziedzictwo narodowe (historyczne) czy też tradycje narodowe. Było tak w przypadku *exposè* premierów L. Millera, M. Belki oraz D. Tuska, wygłoszonych odpowiednio 25 października 2001 r., 24 czerwca 2004 r. i 12 grudnia 2023. W pozostałych przypadkach wzmianki te różniły się znacząco pod względem ich liczby, szczegółowości, obszerności oraz stopnia powiązania z tożsamością narodową *sensu stricto*[710]. Z uwagi na ten fakt przytoczone oraz poddane

[710] Częstokroć były to referencje do pojęć i zagadnień związanych w sposób pośredni z problematyką tożsamości narodowej Polaków, nie zaś do niej samej. Zostały one jednakże uwzględnione przez autora

analizie zostaną poniżej te fragmenty wystąpień Prezesów Rady Ministrów RP oraz Prezydentów RP, które w zakresie przedmiotowym wykazują zdaniem autora dostateczny związek z tematyką badań.

5.3.1. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polsk w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP

Pierwszą istotną wzmiankę na temat tożsamości narodowej Polaków zawarta jest w *exposè* wygłoszonym przez K. Marcinkiewicza dnia 10 listopada 2005 r. Premier Marcinkiewicz wspomniał w nim o „zobowiązaniach dotyczących ochrony dziedzictwa narodowego oraz (…) o podtrzymywaniu tradycji narodowej”[711].

W podobnym duchu do problematyki tej odniósł się J. Kaczyński w swoim *exposè* z dnia 19 lipca 2006 r. W swoim wystąpieniu nie posłużył się on terminem tożsamości narodowej, poświęcił natomiast większą od swojego poprzednika wagę kwestii wspólnoty narodowej. Podkreślił on, iż „trzeba konsolidować polską świadomość narodową, trzeba budować dumę Polaków”[712].

Do problematyki tej odniósł się także w wygłoszonych przez siebie w dwóch *exposè* odpowiednio 23 listopada 2007 r i 19 listopada 2011 r. premier D. Tusk. W pierwszych z tych wystąpień wspomniał on, iż celem jego i jego zaplecza politycznego było „stworzyć warunki dla stałej i niepoddanej politycznym modom pielęgnacji dziedzictwa kulturowego, dziedzictwa minionych pokoleń”[713]. W kolejnym swoim *exposè* podkreślił on znaczenie polskiej wspólnoty narodowej, opartej o liczne wymienione przezeń czynniki kulturowe, w szczególności zaś tradycję[714]. Z kolei w przypadku premier E. Kopacz mamy jedynie do czynienia ze wzmianką o zadaniu w postaci „budowania nowoczesnego patriotyzmu i świadomości historycznej młodego pokolenia”[715], którą można uznać za element składowy szerszej kategorii świadomości narodowej, która z kolei *in fine* stanowi składową tożsamości narodowej. Jakkolwiek

ze względu na ich treść, w tym także z uwagi na ich powiązania z obszarem bezpieczeństwa narodowego RP. Podczas prezentowania i analizy wyników autor dokona uzasadnienia wyboru wszystkich fragmentów wypowiedzi, których treść nie koresponduje bezpośrednio (lecz jedynie pośrednio) z główną problematyką tożsamości narodowej Polaków.

[711] J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè Prezesów Rady Ministrów 1989-2019*, Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 244.

[712] Tamże, s. 269.

[713] Tamże, s. 312.

[714] Tamże, ss. 350-351.

[715] Tamże, s. 368.

związki świadomości historycznej z tożsamością narodową są merytorycznie uzasadnione i jako takie nie wydają się budzić wątpliwości, przytoczona uwaga pozbawiona jest wszelako szerszego kontekstu. Z tego powodu wnioskowanie o związkach wymienionej przez premier E. Kopacz formy świadomości z tożsamością narodową nie wydaje się, na poziomie intencji autorki tejże uwagi, być uprawnione lub też przynajmniej wyciągnięte w tej materii wnioski powinny być traktowane jako jedynie domniemania lub próby interpretacji.

Kolejnym z Prezesów Rady Ministrów RP zwracającym uwagę na znaczenie tożsamości narodowej z punktu widzenia polityki i interesów państwa, była B. Szydło. W swoim *exposè* z dnia 18 listopada 2015 r. wspomniała ona o znaczeniu kształtowania niezbędnej dla „odnalezienia się w życiu" postawy, elementami której miały być jej zdaniem „silne poczucie tożsamości narodowej i patriotyzm"[716]. Ponadto premier B. Szydło wspomniała o znaczeniu sfer aksjologii (w którym to kontekście zwróciła uwagę na kwestię dumy z własnego państwa) i pamięci narodowej dla urzeczywistniania tego celu[717].

Nawiązania do problematyki tożsamości narodowej w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP wieńczy wreszcie wątek obecny w wystąpieniu premiera M. Morawieckiego z 19 listopada 2019 r., który mówiąc o tożsamości narodowej Polaków oraz o polskiej wspólnocie narodowej podkreślił jej związek z ofiarą poniesioną przez poprzednie pokolenia Polaków. Jak stwierdził, „umocnienie naszej tożsamości, tego naszego wielkiego dziedzictwa narodowego to zobowiązanie wobec tych, którzy przez stulecia naszą Rzeczpospolitą budowali pracą i krwią"[718].

Zaprezentowane powyżej wystąpienia Prezesów Rady Ministrów RP nie zawierają precyzyjnego określenia czym jest tożsamość narodowa Polaków oraz w czym się ona przejawia. Można na ich podstawie wyciągnąć wniosek, że tożsamość narodowa Polaków oraz pojęcia jej pokrewne, a zatem kultura czy też dziedzictwo narodowe, stanowią podstawowy atrybut wspólnoty narodowej, spajający ją w całość oraz określający jej charakter. Wypowiedzi zawarte w *exposè* premier B. Szydło oraz premiera M. Morawieckiego zawierają sformułowania, które wskazują wyraźnie na związek tożsamości narodowej z takimi postawami obywatelskimi Polaków, które były

[716] Tamże, s. 382,
[717] Tamże, s. 383.
[718] Tamże, s. 394.

niezbędne dla zapewnienia Rzeczypospolitej przetrwania[719], czyli patriotyzmem oraz poświęceniem i ofiarą na jej rzecz. Wypowiedzi te nie wskazują wprawdzie i nie wyjaśniają *explicite* związku miedzy obydwiema zmiennymi, lecz przedstawiają go w sposób uogólniony na tyle jasno, że z punktu widzenia narracyjnej (dyskursywnej) funkcji, jakie powinny pełnić *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP, należy uznać je za satysfakcjonujące.

Analiza orędzi prezydentów RP piastujących swój urząd w okresie objętym badaniem prowadzi do wniosku, iż problematyka tożsamości narodowej była pominięta w przypadku większości z nich. Nawiązań do niej nie poczynili prezydenci A. Kwaśniewski i L. Kaczyński, zaś prezydent B. Komorowski dokonał tego zaledwie raz i to w sposób pośredni, opisując w trakcie wygłoszonego 6 sierpnia 2010 r. orędzia inauguracyjnego pożądany kształt ładu państwowego i społecznego. Mówił o nim następująco: „Potrzebujemy ładu, przejawiającego się w rzetelnie działających instytucjach państwa, sprawnej i życzliwej administracji i w bezpieczeństwie na co dzień. Chcemy żyć w przyjaznym otoczeniu społecznym, z dobrym systemem ochrony zdrowia, nowoczesnym, sprawnym i zintegrowanym systemem bezpieczeństwa narodowego, dbając o dziedzictwo narodowej przeszłości (…)”[720]. Jeśli przyjmiemy zatem, że wspomniane „dziedzictwo narodowej przeszłości” oznacza termin pokrewny wobec tożsamości narodowej, to powyższa wypowiedź sugeruje, że tożsamość narodowa jest jednym z ważnych składników ładu społecznego.

Prezydent A. Duda w swoich licznych orędziach wielokrotnie poruszał problematykę tożsamości, dziedzictwa i kultury narodowej. W kontekście roli tożsamości narodowej Polaków jako czynnika wspólnototwórczego uczynił to po raz pierwszy w swoim orędziu noworocznym z dnia 31 grudnia 2015, życząc Polakom tego „abyśmy w coraz większym stopniu stawali się wspólnotą” i wymieniając następnie

[719] W kontekście historii RP zagadnienie to jest skomplikowane i niejednoznaczne. Z jednej strony można stwierdzić, że kultura i tożsamość narodowa Polaków nie zapewniły wytworzenia się postaw wystarczających do zapobiegnięcia rozbiorom Polski, a zatem nie zagwarantowały jej bezpieczeństwa i przetrwania. W dyskusjach o tematyce historycznej wspomina się nierzadko, że specyfika polskiej tożsamości narodowej przyczyniła się wręcz do upadku Rzeczypospolitej poprzez kształtowanie postaw antypaństwowych i antyobywatelskich. Z drugiej jednakże strony napotkać można także opinie, zgodnie z którymi tożsamość ta stanowiła wsparcie dla dążeń niepodległościowych narodu polskiego oraz nie była sprzeczna z zasadami realizmu politycznego. Na temat obu punktów widzenia zob. np. J. Sowa, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą.*, Universitas, Kraków 2011, ss. 209-212, 258-273, 303-319; G. Kucharczyk, *Polska myśl polityczna do roku 1939*, Wydawnictwo Dębogóra, Poznań 2010, ss. 165-193.

[720] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta Bronisławą Komorowskiego, 06 sierpnia 2010, https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-bronislawa-komorowskiego,16689, [dostęp: 10.04.2025]

czynniki łączące w naród[721]. Dwa lata później, w kolejnym orędziu noworocznym, prezydent A. Duda w nawiązaniu do obchodów zbliżających się obchodów stulecia odzyskania przez Polskę niepodległości zwrócił się z apelem o to „abyśmy na nowo odkryli wielkość naszej historii, abyśmy umocnili naszą narodową tożsamość i dumę z niezwykłych dokonań minionych pokoleń”[722]. Kwestia tożsamości narodowej Polaków była też dla Prezydenta A. Dudy ważnym zagadnieniem w kontekście historycznym i dostrzegał on jej znaczenie w rozmaitych kontekstach dziejów Polski. Zwracał on m.in. uwagę na tożsamościową symbolikę chrztu Polski, mówiąc w trakcie swoich wystąpień z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski, wygłoszonych 15 kwietnia 2016 r. oraz 14 kwietnia 2020 r., iż „zgodnie z tradycją, chrzest władcy Polan odbył się najpewniej w Wielką Sobotę, 14 kwietnia 966 roku. I to wtedy też narodziła się Polska. (…) Narodziła się dla siebie, jako wspólnota narodowa i polityczna, bowiem przyjęcie chrztu w obrządku łacińskim określiło naszą polską tożsamość. Odtąd zaczęliśmy o sobie samych myśleć i mówić: <<my, Polacy>>”[723]. Podkreślił on także znaczenie tożsamości i kultury dla ciągłości historycznej i trwania polskiej wspólnoty narodowej oraz oporu wobec prób wynarodawiania Polaków w okresie zaborów[724]. Prezydent A. Duda dostrzegł także wagę tożsamości narodowej w kontekście wyzwań stojących przed Polską, łącząc ją z imperatywem rozwoju. W orędziu wygłoszonym 6 maja 2020 r. przed Zgromadzeniem Narodowym po swoim zaprzysiężeniu na drugą kadencję powiedział on, że „Najważniejsze dla mnie są polskie sprawy. Czyli te, które dotyczą nas wszystkich, całego narodu. (…) Te sprawy kluczowe to rodzina, bezpieczeństwo, praca, inwestycje i godność. To właśnie te pięć polskich spraw symbolizuje Polskę,

[721] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie noworoczne Prezydenta Andrzeja Dudy, 31 grudnia 2015, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp,3235 [dostęp: 10.04.2025].

[722] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie noworoczne Prezydenta Andrzeja Dudy, 31 grudnia 2017, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp-andrzeja-dudy,827 [dostęp: 10.04.2025].

[723] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta RP przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski, 15 kwietnia 2016 i 14 kwietnia 2020, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski-pleng,3249, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski,4225 [dostęp: 10.04.2025].

[724] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji 550-lecia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej, 13 lipca 2018, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/prezydent-zaangazowanie-obywateli-w-sprawy-publiczne-i-podejmowanie-decyzji-najwazniejszych-dla-calego-narodu-przez-jego,3678 [dostęp: 10.04.2025]; Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta na pierwszym posiedzeniu Sejmu IX kadencji, 12 listopada 2019, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-pierwsze-posiedzenie-sejm-ix-kadencja,4073 [dostęp: 10.04.2025].

która potrafi połączyć tradycję z nowoczesnością! Bo te dwie wartości nie wykluczają się, lecz wzajemnie uzupełniają. Taka jest właśnie Polska moich marzeń – ambitna, rozwijająca się w szybkim tempie, innowacyjna, ale pamiętająca o swoich korzeniach, o swojej historii, tożsamości i tradycji”[725].

Wystąpienia prezydentów RP, zawierające mniejszą liczbę nawiązań do problematyki tożsamości narodowej Polaków (za wyjątkiem prezydenta A. Dudy) nie wniosły wiele nowych treści do sposobów rozumienia tejże tożsamości oraz jej związków z bezpieczeństwem narodowym RP. Co tyczy się istoty tożsamości narodowej Polaków, to w wystąpieniach prezydenta A. Dudy odnaleźć można dostrzec pojmowanie jej jako czynnika tworzącego i wzmacniającego wspólnotę, którą jest naród. Jeśli zaś chodzi o związki wspomnianej tożsamości z bezpieczeństwem, to prezydenci B. Komorowski oraz A. Duda podkreślili jej znaczenie jako elementu porządku społeczno-politycznego oraz warunku rozwoju. Pozwala to zatem na jej ujęcie w szerokim spektrum wymiarów bezpieczeństwa narodowego, w tym bezpieczeństwa publicznego, społecznego czy ekonomicznego, dla których może być ona warunkiem, uzupełnieniem bądź stabilizatorem. Ponadto prezydent A. Duda przedstawił ją jako w wymiarze historycznym jako źródło oporu Polaków wobec prób ich wynaradawiania przez zaborców. W takim ujęciu jest więc ona blisko związana z patriotyzmem oraz podejmowaniem działań na rzecz wspólnoty narodowej oraz ojczyzny. W zestawieniu z treściami zawartymi w *exposè* prezesów Rady Ministrów RP można zatem wyciągnąć wniosek, iż w wystąpieniach przywódców RP mamy do czynienia z ujmowaniem tożsamości narodowej Polaków poprzez a) skojarzenia z różnymi pojęciami bliskoznacznymi (takimi jak kultura czy tradycja), b) powiązania jej ze wspólnotą narodową oraz c) wskazanie pełnionych przez nią funkcji. W świetle punktów b) i c) tożsamość ta stanowi przede wszystkim czynnik kształtowania i wzmacniania wspólnoty narodowej oraz źródło postaw sprzyjających bezpieczeństwu narodowemu (co zostało potwierdzone w wymiarze historycznym). Ostatni kontekst stanowi zadowalające ukazanie związków obu analizowanych zmiennych, choć analizę tę utrudnia brak jasności i precyzji w posługiwaniu się pojęciem tożsamości narodowej.

[725] Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta przed Zgromadzeniem Narodowym, 06 sierpnia 2020, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-przed-zgromadzeniem-narodowym,4331 [dostęp: 10.04.2025].

5.3.2. Ochrona i zachowanie tożsamości narodowej Polaków jako jeden z polskich interesów narodowych w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów

Zaprezentowana powyżej analiza dyskursu, obejmująca *exposè* Prezesów Rady Ministrów oraz orędzia Prezydentów RP w zakresie badania istoty tożsamości narodowej Polaków oraz jej związków z bezpieczeństwem narodowym RP, zostanie obecnie uzupełniona o analizę wyników przeprowadzonych przez autora wywiadów z gronem ekspertów należących (obecnie lub w przeszłości) do instytucji, organizacji oraz środowisk państwowych i społecznych, którzy w swojej działalności naukowej, zawodowej i społecznej zajmują się bądź mają styczność z problematyką tożsamość i/lub kultury narodowej Polaków oraz bezpieczeństwem narodowym RP.

W bieżącym podrozdziale zostaną zaprezentowane ujęte syntetycznie wnioski oparte o zastosowane w odniesieniu do wygłoszonych przez respondentów opinii procedury (metody) teoretyczne w postaci analizy, porównania, abstrahowania, uogólnienia i syntezy[726]. Wnioski te zostały zawarte z wykorzystaniem schematów, zaś podstawę dla ich opracowania stanowiła opracowana przez autora tabela [727], prezentująca sposoby pojmowania przez respondentów zagadnień takich jak tożsamość narodowa, bezpieczeństwo narodowe, znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego oraz działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków. Opinie te zostały zawarte przez respondentów w udzielonych przez nich odpowiedziach na pierwsze cztery z dwunastu pytań zawartych w kwestionariuszu wywiadu (właściwym)[728] o następującym brzmieniu:

1) Czym jest Pani / Pana tożsamość narodowa?

2) Czy jest dla Pani/Pana bezpieczeństwo narodowe?

3) Jakie jest Pani/Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

4) Czy Pani/Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

[726] Metody te stanowiły także podstawę dla wniosków odnoszących się do opinii respondentów zaprezentowanych w podrozdziałach 5.4.3, 5.5.3 oraz 5.6.3.

[727] Wspomniana tabela została dołączona do niniejszej rozprawy w postaci załącznika nr 34.

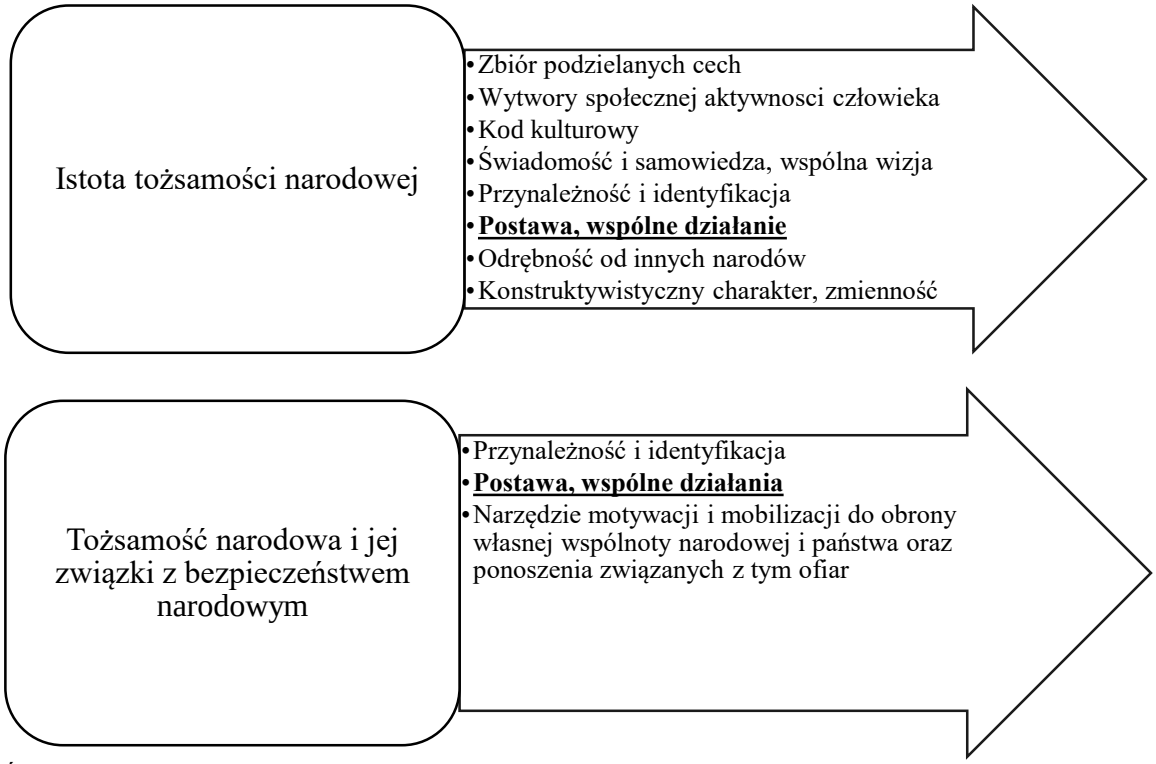
[728] Kwestionariusz ten stanowi załącznik nr 3.

Zaprezentowane poniżej wnioski zostały podzielone zgodnie z czterema wskazanymi powyżej zagadnienia, odpowiadającymi pytaniom kwestionariusza wywiadu.

1) Tożsamość narodowa

W wypowiedziach respondentów można wskazać dwa podstawowe obszary tematyczne, składające się na istotę tożsamości narodowej. Z jednej strony mamy do czynienia ze zbiorem wymienionych przez respondentów wyróżników, które określają to czym jest tożsamość narodowa jako byt samoistny oraz jaka ona jest. Z drugiej zaś respondenci opisują te elementy tożsamości narodowe, które dotyczą jej związków z bezpieczeństwem narodowym oraz związki z bezpieczeństwem narodowym. Oba obszary wraz z właściwymi dla nich elementami tożsamości narodowej zostały przedstawione na wykresie 8.

Wykres 8. Pojmowanie tożsamości narodowej przez respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi udzielony przez respondentów

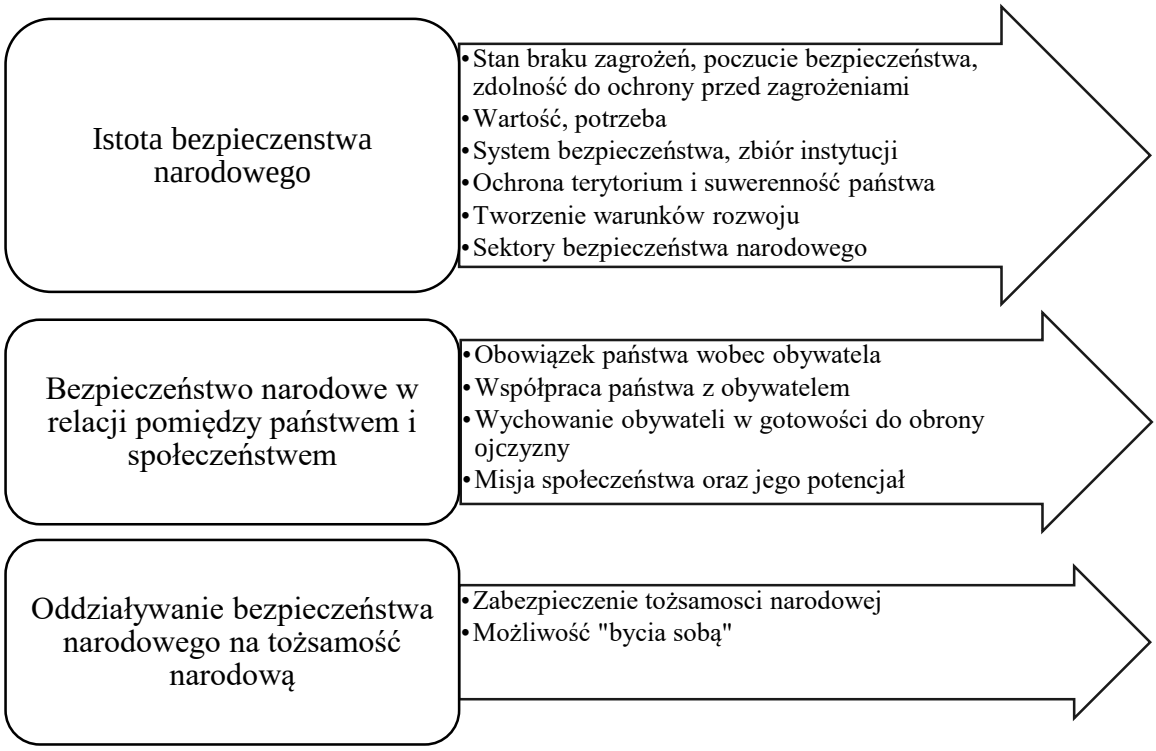
W odniesieniu do pierwszego z wymienionych obszarów można stwierdzić, iż w opiniach respondentów tożsamość narodowa przede wszystkim określa specyfikę wspólnoty narodowej, której atrybut stanowi (aczkolwiek zbiór cech stanowiących tę specyfikę nie jest stały i podlega zmianom); wiąże się z mentalnym stosunkiem do tejże

wspólnoty po stronie jednostek, którzy wchodzą w jej skład; wreszcie zaś dotyczy ich aktywności, wynikającej z tożsamości narodowej i na nią ukierunkowanej. Tożsamość narodowa jest zatem przede wszystkim postawą charakteryzującą jednostki, bez której nie jest możliwe podtrzymywanie jej istnienia oraz wykorzystywania dla celów bezpieczeństwa narodowego bądź innych. Należy także podkreślić, iż nieodłącznym aspektem tożsamości narodowej jest wskazywanie na odrębność między poszczególnymi narodami, co jest niezbędne do ich funkcjonowania, lecz może także stanowić przyczynę i źródło zagrożeń dla ich bezpieczeństwa.

2) Bezpieczeństwo narodowe

Z podobną sytuacją mamy do czynienia również w przypadku bezpieczeństwa narodowego, co oznacza, że także ono cechuje się dualną naturą. Jak wskazuje wykres 9, podobnie jak w przypadku tożsamości narodowej można wyróżnić w obrębie bezpieczeństwa narodowego elementy określające jego istotę, rolę i sposób funkcjonowania; natomiast z drugiej strony są to także czynniki związane z wzajemną relacją pomiędzy państwem i społeczeństwem w wymiarze bezpieczeństwa oraz oddziaływaniem bezpieczeństwa narodowego na samą tożsamość narodową.

Wykres 9. Pojmowanie bezpieczeństwa narodowego przez respondentów

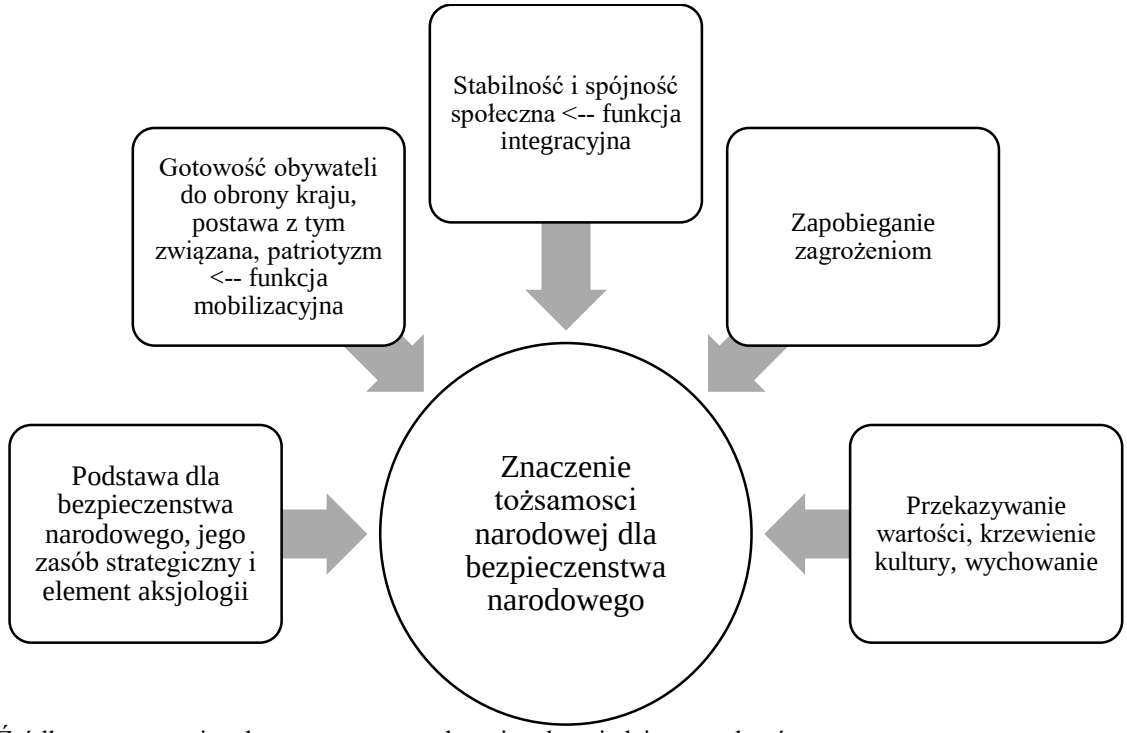
Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi udzielony przez respondentów

Jest więc bezpieczeństwo narodowe pewnym system, zbiorem instytucji oraz mechanizmów i celów, lecz także pewną płaszczyzną warunkująca relację pomiędzy państwem i obywatelem. Uznanie bezpieczeństwa narodowego za wartość, potrzebę i wreszcie wspólny cel sprawia, iż konieczna staje się synergia pomiędzy państwem oraz społeczeństwem obywatelskim, które to podmioty nie tylko muszą dążyć do zapewnienia pożądanego poziomu bezpieczeństwa narodowego, ale również wypełniać obowiązki wobec siebie nawzajem. Bezpieczeństwo narodowe jest zatem z jednej strony wymagającym nieustannej realizacji procesem, lecz także stanem osiągalnym jedynie wówczas, gdy wspomniana synergia oraz współpraca na rzecz wspólnego dobra pomiędzy państwem i społeczeństwem obywatelskim jest również dokonywana w sposób nieprzerwany. Po stronie państwa lokuje się obowiązek jakim jest obrona tożsamości narodowej, co stanowi przesłankę na rzecz konstatacji, iż to nie tylko tożsamość narodowa stanowi konieczny czynnik i zasób kształtowania bezpieczeństwa narodowego, ale i bezpieczeństwo to (a dokładniej jego strategia i polityka) musi uwzględniać konieczność zapewnienia samej tożsamości narodowej bezpiecznych warunków trwania, funkcjonowania i rozwoju.

3) Znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego

Jak zostało wspomniane powyżej, związek oraz rola i znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego nie jest jednostronna, lecz w istocie mamy do czynienia relacją i oddziaływaniem pomiędzy tymi dwoma obszarami. Tożsamość narodowa przyczynia się do kształtowania bezpieczeństwa narodowego oraz zapewniania jego pożądanego poziomu przede wszystkim za pośrednictwem pełnionych przez siebie funkcji oraz oddziaływaniu na bezpieczeństwo narodowe, które można podzielić na pośrednie i bezpośrednie. W przypadku tego pierwszego jest to przede wszystkim kwestia wpływania na obywateli w taki sposób, aby byli oni gotowi do podejmowania działań na rzecz obrony wspólnoty narodowej i ojczyzny. Oprócz tego tożsamość narodowa, jeśli jej treść i funkcjonowanie są odpowiednie, może samoistnie zapobiegać zagrożeniom (wewnętrznym i zewnętrznym), szczególnie o charakterze społeczno-kulturowym, związanym np. z konfliktami na tle etnicznym czy polaryzacją społeczną. W takiej sytuacji przyczynia się ona bezpośrednio do wzmocnienia tożsamości narodowej. Wskazane kwestie obrazuje wykres 10.

Wykres 10. Pojmowanie znaczenia tożsamości narodowej przez respondentów

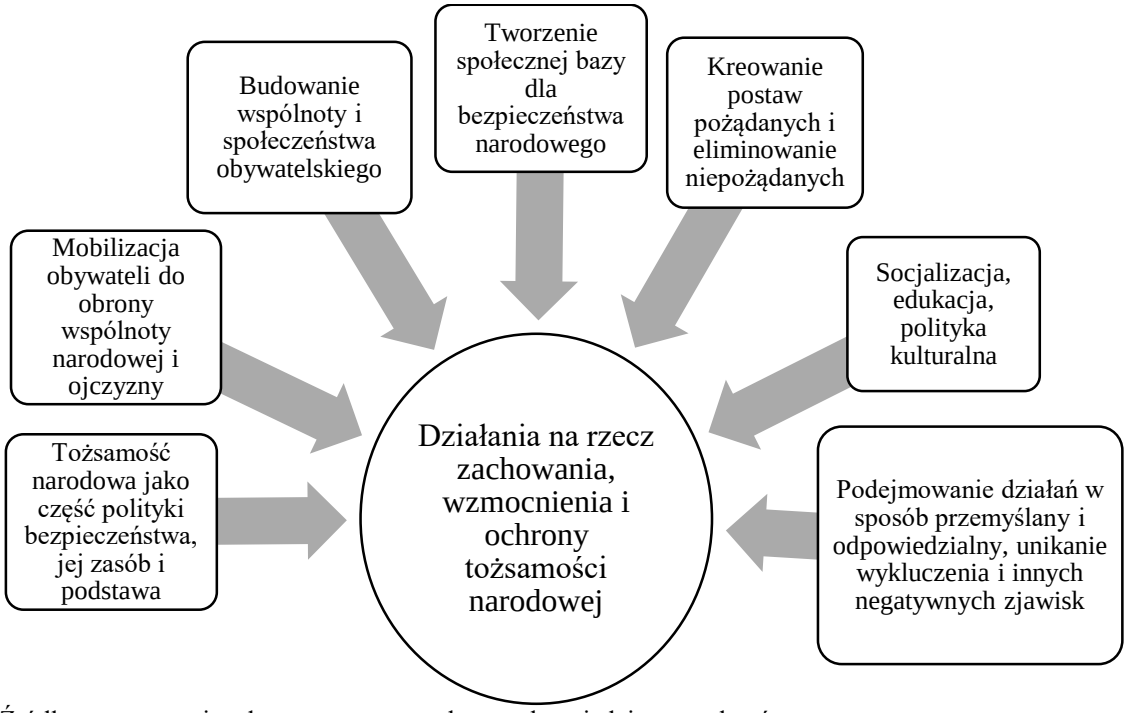
Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

O tożsamości narodowej można zatem powiedzieć, iż stanowi dla bezpieczeństwa narodowego fundament aksjologiczny, kulturowy oraz społeczny. Wola, gotowość i mobilizacja obywateli wynika bowiem z transmisji oraz socjalizacji wartości moralnych, treści kulturowych oraz rozwoju zachowań (co w całości składa się na postawę, obejmującą komponenty afektywny, kognitywny i behawioralny), które są w tożsamości narodowej zawarte i przez nią przekazywane kolejnym pokoleniom.

4) Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej

Wreszcie zaś sfera działań na rzecz tożsamości narodowej wynika oraz obejmuje wątki poruszone w omówionych powyżej trzech zagadnieniach. Co więcej, jak uwidoczniono na wykresie 11, opinie wyrażone przez respondentów uwzględniają istotne zagadnienie, którym jest apel o kreowanie i wykorzystywanie tożsamości narodowej dla potrzeb bezpieczeństwa narodowego w taki sposób, by unikać przy tym „umieszczania" w niej treści niepożądanych, mogących prowadzić do negatywnych zjawisk i postaw w postaci nietolerancji, wykluczania, radykalizacji oraz wielu innych.

Wykres 11. Działania na rzecz tożsamości narodowej w opiniach respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstaw odpowiedzi respondentów

Z praktycznego (utylitarnego) punktu widzenia osoby oraz instytucje odpowiedzialne za kreowanie i wykorzystywanie tożsamości narodowej (jako zasoby strategicznego) w ramach i dla celów polityki bezpieczeństwa muszą uwzględniać sygnalizowany wcześniej fakt, iż tożsamość narodowa z jej treścią, specyfiką i oddziaływaniem stanowi konstrukt społeczny, który „jest tym czym go uczynimy". Skutkiem działań podejmowanych wobec tożsamości narodowej, związanych z jej kreowaniem i wykorzystywaniem, może (i powinno) być wytworzenie postaw sprzyjających bezpieczeństwu narodowemu (patriotycznych i obronnych), lecz także podważających je (a zatem takich, które oparte są o wspomniane nietolerancję, wykluczanie czy radykalizację). Dlatego też polityka w tym zakresie musi być odpowiednio przemyślana, rozumna, odpowiedzialna i ściśle ukierunkowana na cele bezpieczeństwa narodowego.

5.4. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski

Podobnie jak miało to miejsce w poprzednim podrozdziale, również w tym na początku zaprezentowane zostaną fragmenty *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz

orędzi Prezydentów RP, poddanych analizie pod kątem rozpatrywanych tu zagadnień. Następnie przytoczone zostaną opinie wyrażone na ten sam temat przez ekspertów w przeprowadzonych przez autora wywiadach.

5.4.1. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP

Z uwagi na odmienny charakter zagadnienia oraz dotyczących go tekstów i wypowiedzi, stanowiących przedmiot analizy w bieżącym podrozdziale, elementy tożsamości narodowej Polaków wskazane w analizowanych treściach zostaną przytoczone w odmienny sposób aniżeli miało to miejsce w w poprzednim podrozdziale[729]. Ich prezentacja zostanie zaprezentowana w formie tabelarycznej, a wymienione elementy rozpatrywanej tożsamości zostaną wymienione jako lista. Oprócz tego w niektórych przypadkach dołączony do nich zostanie kontekst, w którym zostały one wspomniane i osadzone, a także stosowny komentarz. Co tyczy się wypowiedzi Prezesów Rady Ministrów RP oraz Prezydentów RP, to autor będzie musiał posłużyć się metodami dedukcji i abstrahowania, a także dokonać stosownej interpretacji w celu ustalenia, czy w analizowanych treściach mamy do czynienia z wzmiankami nt. elementów tożsamości narodowej Polaków. Konieczność ta wynika w przekonaniu autora z faktu, że tożsamość ta nie stanowi głównego przedmiotu wspomnianych wypowiedzi, a jedynie jeden z wielu wątków pojawiających się w nich (nie w każdym przypadku) oraz niezaliczający się do zagadnień o znaczeniu porównywalnym związanych z rozwojem gospodarczym, dyplomacją czy służbą zdrowia.

Tabela 2. Elementy tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP

Prezes Rady Ministrów RP Data exposè	Wymienione elementy tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
L. Miller 25 październik 2001 r.	-	
M. Belka 14 maj 2004 r.	-	
M. Belka 24 czerwca 2004 r.	-	

[729] Jego przedmiotem były pojęcia oraz relacje między nimi, co czyniło koniecznym dokonanie analizy dotyczących ich wypowiedzi w sposób opisowy.

K. Marcinkiewicz 10 listopad 2005 r.	-	
J. Kaczyński 19 lipiec 2006 r.	• Polska świadomość narodowa • Polskie symbole • Odniesienia literackie i historyczne	-
D. Tusk 23 listopad 2007 r.	• Tradycja • Historyczne dziedzictwo kulturowe • Dziedzictwo minionych pokoleń	Premier D. Tusk wymienia te kwestie w kontekście „wielkiego wyzwania dla kultury polskiej (…)", jakim jest „pogodzenie naszej tradycji z nowoczesnością (…)". Szerszy kontekst wypowiedzi na ten temat pozwala sądzić, że mamy do czynienia z określeniem czynników decydujących o tożsamości narodowej Polaków, jakkolwiek sam premier posługuje w niej innymi aniżeli tożsamość narodowa terminami.
D. Tusk 19 listopad 2011 r.	• Wspólne znaki, wspólne symboli, wspólna tradycja i poszanowanie dla niej. • Krzyż, pamięć o Janie Pawle II • Symbole narodowe, biało-czerwona flaga, święto 11 listopada, orzeł	Pierwsze z przytoczonych kwestii premier D. Tusk wymienia jako to, czego „potrzebuje narodowa wspólnota." Kolejne zaś są jego zdaniem tym, co stanowi „nasz fundament". Pozwala to zdaniem autora interpretować je jako elementy tożsamości narodowej narodowej Polaków.
E. Kopacz 1 październik 2014 r.	• Miejsca historyczne i muzea • Świadomość historyczna młodego pokolenia	Jak wspomniano w poprzednim podrozdziale, brak kontekstu dla poczynionej przez premier E. Kopacz uwagi nt. świadomości narodowej młodego pokolenia stawia pod znakiem jej intencje co do powiązania tejże formy świadomości z tożsamością narodową. Związek ten zatem jedynie domniemywać lub dointerpretowywać na podstawie poczynionych wcześniej przez autora ustaleń w tym zakresie.

B. Szydło 18 listopad 2015 r.	• Polska pamięć • Polscy bohaterowie • Dorobek narodowy	W przypadku tego *exposè* mamy do czynienia z sytuacją podobna do tej związanej z pierwszym z przytoczonych powyżej wystąpień premiera D. Tuska. Mimo pojawiających się w wypowiedzi premier B. Szydło terminów niezwiązanych bezpośrednio z tożsamością narodową *sensu stricto* możliwe jest wnioskowanie o istnieniu takiego związku na podstawie szerszego kontekstu tejże wypowiedzi.
M. Morawiecki 12 grudzień 2017 r.	• Wspólnotowość, pomoc potrzebującym (przykłady Żegoty i Solidarności) • Polska kultura i wartości • Pragnienie wolności i pragnienie prawdy	Sytuacja analogiczna do poprzedniej.
M. Morawiecki 19 listopad 2019 r.	• Kultura • Rodzina i małżeństwo • Wartości • Tradycja • Wolność	W kontekście programu swojego rzadu premier M. Morawiecki określił *expressis verbis* kulturę jako to, co buduje tożsamość narodową i jednocześnie postawił tradycję w jednym rzędzie z tą ostatnią. W przypadku pozostałych kwestii mamy do czynienia z sytuacją analogiczną do tej z niektórych poprzednich *exposè*, tj. z ulokowaniem ich w szerszym kontekście powiązanym z problematyką tożsamości narodowej Polaków oraz tego, co ją określa.
D. Tusk 12 grudzień 2023 r.	Brak nawiązań do tematyki tożsamości narodowej Polaków i jej elementów	

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè Prezesów Rady Ministrów 1989-2019*, Adam Marszałek, Toruń 2011

Głównym wnioskiem wypływającym z analizy *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP (zawartej w tabeli 2) jest incydentalność w poświęcaniu uwagi problematyce tożsamości narodowej Polaków. Została ona uwzględniona jedynie w 6 z 11 analizowanych *exposè*, a i w tych najczęściej była jedynie przedmiotem nielicznych oraz często pośrednich i pobieżnych wzmianek. W tych fragmentach, w których ją poruszono, najczęściej wspominano o jej wymiarze historycznym, na który składają się elementy takie jak tradycja, dziedzictwo historyczne czy pamięć historyczna. Oprócz

tego podkreślone zostało znaczenie wartości narodowych, w tym przede wszystkim wolności; a także wspólnotowości, obejmującej nie tylko sam naród stanowiący wspólnotę w skali makro, lecz także rodzinę jako wspólnotę w skali mikro (między nimi zaś premier M. Morawiecki przypomniał rolę wspólnot w skali mezo, takich jak Żegota i Solidarność, opartych o stanowiący jedną z naczelnych polskich wartości narodowych imperatyw niesienia pomocy potrzebującym).

Tabela 3. Elementy tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP

Prezydent RP Data orędzia	Wymienione elementy tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
A. Kwaśniewski	-	
L. Kaczyński	-	
B. Komorowski 6 sierpień 2010 r., orędzie z okazji zaprzysiężenia na urząd Prezydenta RP	• Dziedzictwo narodowej przeszłości	Brak innych nawiązań do problematyki tożsamości narodowej. Termin „dziedzictwo narodowej przeszłości" może być interpretowany jako pokrewny względem tożsamości narodowej lub jako odnoszący się do tworzącego tę tożsamość elementu.
A. Duda 31 grudzień 2015 r., orędzie noworoczne	• Kultura • Język • Miłość do ojczyny • Wolność, waleczność, duma, tolerancja	Pierwsze z wymienionych kwestii prezydent A. Duda określił jako to, co nas łączy (jako naród). Kolejne pojawiły się w jego wypowiedzi jako atrybuty narodu polskiego.
A. Duda 15 kwiecień 2016 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski 14 kwiecień 2020 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski	• Chrześcijańskie dziedzictwo, wartości powiązane z chrześcijaństwem, wiara • Filary cywilizacji łacińskiej w postaci greckiej filozofii, rzymskiej myśli prawnej i ustrojowej oraz rdzenia myśli chrześcijańskiej • Wolność i samostanowienie, • Solidarność, poczucie wspólnoty	Prezydent A. Duda powoływał się na wymienione kwestie *expressis verbis* jako na składniki/elementy tożsamości narodowej Polaków.

A. Duda 5 grudzień 2017 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym	• Pamięć historyczna • Wartości patriotyczne	W kontekście przetrwania okresu zaborów oraz jubileuszu odzyskania niepodległości prezydent A. Duda wspomina o „ocaleniu własnej tożsamości i pamięci historycznej" oraz o „pozostaniu wiernymi wartościom patriotycznym". Wzmianka o przetrwaniu sugeruje, że wymienione kwestie wraz z tożsamością pozwoliły przetrwać nam jako wspólnocie nie tylko w rozumieniu fizycznym, ale także kulturowym i tożsamościowym, co pozwala je przyporządkować do szerszej kategorii tożsamości narodowej Polaków.
A. Duda 31 grudzień 2017 r., orędzie noworoczne	• Historia • Duma z dokonań minionych pokoleń	Sytuacja analogiczna do tej dotyczącej poprzedniego orędzia. Prezydent A. Duda apeluje o „odkrycie wielkości naszej historii" oraz o „umocnienie naszej narodowej tożsamości dumy z niezwykłych dokonań minionych pokoleń". Zdaniem autora pozwala to przyjąć interpretację zgodnie z którą wspomniane historia oraz duma są wraz z tożsamością narodową są tym, co określa naszą wspólnotę narodową (można je zatem przyporządkować do tożsamości narodowej Polaków).
A. Duda 13 lipiec 2018 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji 550-lecia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej	• Kultura • Prawo • Patriotyzm • Duch	Prezydent A. Duda *expressis verbis* wymienia te kwestie jako „wszystko to, co składa się na naszą tożsamość i czyni nas narodem, wszystko to, co czyni nas Polakami."
A. Duda 12 listopad 2019 r., orędzie na pierwszym posiedzeniu Sejmu IX kadencji	• Tolerancja • Tradycja • Mowa • Przekonania, kultura, obyczaj, mentalność	Prezydent A. Duda wspomina o tolerancji jako o istocie naszej cywilizacyjnej i historycznej tradycji. Pozostałe zaś kwestie przytacza w innym, również historycznym kontekście, dotyczącym zagrożenia rusyfikacją i germanizacją w trakcie okresu zaborów. W obu przypadkach kontekst tych wypowiedzi

		pozwala sądzić, że prezydent A. Duda odnosi się do cech polskiej wspólnoty narodowej, *ergo* do elementów tożsamości narodowej Polaków.
A. Duda 6 sierpień 2020 r., orędzie z okazji zaprzysiężenia na urząd Prezydenta RP	• Rodzina • Tradycja, korzenie, historia	Rodzina została określona przez Prezydenta A. Dudę jako jedna ze „spraw symbolizujących Polskę", co można zinterpretować jako element jej tożsamości narodowej. Pozostałe elementy zostały wymienione wraz z tożsamością jako to, o czym Polska winna pamiętać, co zdaniem autora pozwala uznać je za swoiste atrybuty Polski, *ergo* powiązane z jej tożsamością narodową.

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie analizy tekstów orędzi Prezydentów RP

W przypadku orędzi Prezydentów RP tożsamość narodowa Polaków przeprowadzona analiza (zaprezentowana w tabeli 3) pozwoliła stwierdzić daleko mniejszą częstotliwość nawiązań do tożsamości narodowej Polaków niż miało to miejsce w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP. Dość powiedzieć, że *de facto* jedynym prezydentem[730], w którego orędziach zagadnienie to zostało poruszone *explicite*, był prezydent A. Duda. Jego sposób ujmowania tej problematyki było w dużej mierze zbieżne z wypowiedziami na jej temat zawartymi w *exposè* Prezesów Rady Ministrów. Podobnie jak ci ostatni zwrócił on uwagę na takie wymiar tożsamości narodowej Polaków jak historyczny (w tym elementy takie jak sama historia, a oprócz niej tradycja, korzenie narodu polskiego i pamięć historyczna) aksjologiczny (jako elementy wartości takie jak wolność, solidarność i samostanowienie, patriotyzm i waleczność czy tolerancja) i wspólnotowy (w tym również rodzina). Oprócz tego poświęcił on dużą uwagę dziedzictwu chrześcijańskiemu oraz chrześcijańskim wartościm, a także innym elementom i aspektom tożsamości narodowej Polaków takim jak kultura, obyczajowość, język czy prawo. Z perspektywy związków pomiędzy polską tożsamością narodową a bezpieczeństwem (oraz przetrwaniem) Rzeczypospolitej należy podkreślić wypowiedziane przez Prezydenta A. Dudę opinie nt. tożsamości jako czynnika, który pozwolił przetrwać narodowi polskiemu oraz *ipso facto* Rzeczypospolitej w obliczu zagrożenia rusyfikacją i germanizacją w okresie zaborów.

[730] Prezydent B. Komorowski nie poruszył w swoich orędziach problematyki tożsamości narodowej Polaków *sensu stricto*, a jedynie w jednym z nich nawiązał pobieżnie do kwestii z nią związanych.

Można stwierdzić, że w odniesieniu do narodu polskiego przetrwanie to dotyczyło jednocześnie jego fizycznej oraz kulturowej i tożsamościowej egzystencji (a zatem ontologicznej).

Ze wszystkich analizowanych wystąpień autorstwa zarówno Prezesów Rady Ministrów RP jak i Prezydentów RP perspektywa przyjęta przez prezydenta A. Dudę względem tożsamości narodowej Polaków była zdecydowanie najbardziej szczegółowa, wielowymiarowa i kompletna. Stanowiła ona także zdaniem autora najbardziej udaną próbę oddania specyfiki i istoty (lub też, innymi słowy, „ducha") tejże tożsamości, wychodząc poza jej opis w czysto teoretycznych („podręcznikowych") kategoriach.

5.4.2. Elementy tożsamości narodowej Polaków i ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów

W tej części obecnego podrozdziału wskazane zostaną elementy tożsamości narodowej Polaków wymienione w ramach odpowiedzi udzielonych przez respondentów na pytanie piąte zawarte w kwestionariuszu wywiadu, którego brzmienie jest nastepujące:

5) Jakie są Pani/Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej Polaków?

Jak można stwierdzić w oparciu o zamieszczony poniżej wykres 12, opinie ekspertów wskazują, iż tożsamość narodowa Polaków, pomimo jej niewatpliwiej złożoności oraz wielości składających się na nią elementów[731], oparta jest o kilka podstawowych filarów, oprócz których występują w niej wprawdzie także inne istotne cechy, lecz ich znaczenie wydaje się być mniejsze z perspektywy wspólnotowej oraz bezpieczeństwa narodowego RP.

Do filarów[732] tych zaliczyć można niewątpliwie takie elementy tożsamości narodowej Polaków jak:

- Kulturę
- Wartości
- Patriotyzm
- Wspólne działania

[731] Wspomnianą wielość elementów tworzących tożsamość narodową Polaków w jeszcze większym stopniu uwidacznia tabela zawierająca m. in. szczegółowy opis tychże elementów, które zostały przypisane do kategorii „inne". Tabela ta została dołączona do rozprawy jako załącznik 35.

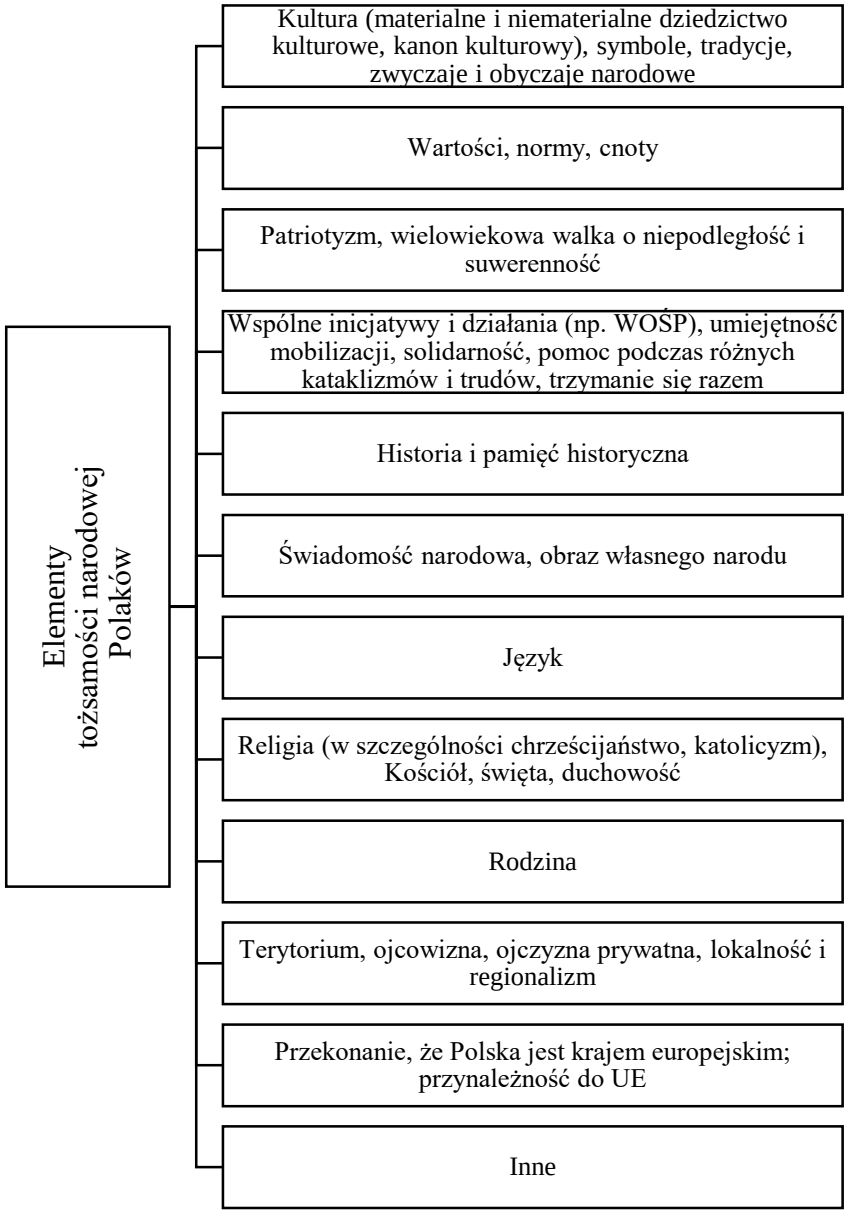
[732] Forma zapisu tychże filarów jest uproszczona względem treści poniższego schematu, lecz jest na niej oparta i w pełni z nim koresponduje.

- Historia i pamięć historyczna
- Świadomość narodowa
- Terytorium, ojczyzna prywatna, lokalizm i regionalizm

Można zatem stwierdzić, iż tożsamość narodowa Polaków posiada silny i wyraźny charakter kulturowy, aksjologiczny i mentalny oraz historyczny. O specyfice tejże tożsamości decydują zatem liczne treści, cechy i atrybuty określające szeroko pojetą kulturę narodową wraz z jej kanonem i kodem, wartości narodowe oraz narodowa historia i pamięć (zbiorowa oraz jednostkowa). Zakorzenienie w podzielanej wiedzy i świadomości dotyczącej elementów tożsamości narodowej takich jak literatura, dzieła sztuki, zabytki, wartości i cnoty, wydarzenia i postacie historyczne pozwala obywatelom na dokonanie samookreślania w wymiarze indywidualnym i zbiorowym (wspólnotowym) oraz, co w przypadku tożsamości narodowej (a także każdego innego rodzaju tożsamości) nieuniknione i zarazem konieczne, wyodrębnienia od innych narodów i ich członków.

Tożsamość narodowa Polaków jako członków wspólnoty tworzącej państwo narodowe nie może także istnieć bez wymiaru fizycznego, którego desygnatem jest terytorium tegoż państwa. Co jednak nie mniej ważne, jak wskazują respondenci, tożsamość ta posiada silne związki z przestrzenią także w wymiarze lokalnym i regionalnym, a zatem dostępnym obywatelom w bardziej bezpośrednim doświadczeniu. Tak zwana ojczyzna prywatna, a także w nieco szerszym kontekście region, w którym obywatele ci zamieszkują, pozwalają wytworzyć silną więź nie tylko z nimi samymi jako przestrzenią oraz *loci* zamieszkiwania i życia wspólnoty lokalnej i regionalnej, lecz także przyczyniają się do wzmocnienia identyfikacji obywatela ze wspólnotą narodową i państwem (która to identyfikacja stanowi esencję tożsamości narodowej) poprzez swoiste „zapośredniczenie" uczenistctwa w tejże wspólnocie i państwa. Ujmując rzecz zwięźle, doświadczanie kultury oraz historii lokalnej i regionalnej, z których składa się przecież tożsamość narodowa jako nie tylko byt wyższego rzędu, lecz także suma owych lokalnych i regionalnych części, ułatwia obywatelowi identyfikację z ową „większą całością".

Wykres 12. Elementy tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

Nie można wszelako zapomniać, iż znaczenie tożsamości narodowej Polaków oraz jej poszczególnych składników dla bezpieczeństwa narodowego RP nie wynika wyłącznie z ich abstrakcyjnej specyfiki i nie może być do nich ograniczone. Przeciwnie, o znaczeniu tym (i przez to wpływie) można mówić jedynie o tyle, o ile znajduje ono swój wyraz w konkretnych działaniach. Tymi zaś, w przypadku Polaków i ich tożsamości narodowej, są patriotyzm, tradycja walki o niepodległość i suwerenność oraz wszelkiego rodzaju wspólne działania, solidarność i udzielane sobie nawzajem wsparcie w obliczu nie tylko zagrożeń o charakterze militarnym (a zatem w obliczu napaści wrogów i prowadzonych z nimi walk w trakcie wojen), lecz także kryzysów czy katastrof związanych np. ze zjawiskami naturalnymi takimi jak powodzie czy trudnymi sytuacjami ekonomicznymi. W przypadku takich zagrożeń i wyzwań Polacy

niejednokrotnie udowodnili nie tylko swoją zaradność i wytrwałość, lecz także (a może przede wszystkim) umiejętność mobilizacji, udzielania sobie niezbędnego wsparcia i wreszcie zdolność do współdziałania na rzecz wspólnego dobra i bezpieczeństwa mimo codziennych nieporozumień, sporów, konfliktów i podziałów.

Biorąc pod uwagę fakt, iż zarówno tożsamość narodowa, jak i bezpieczeństwo narodowe nie mogą istnieć bez konkretnych czynów, można pokusić się o stwierdzenie, że wymienione na końcu dwa filary tożsamości narodowej Polaków posiadają znaczenie największe. Z drugiej wszelako strony nie można nie jednak ignorować ich kulturowych, aksjologicznych i historycznych źródeł. To bowiem kultura, wartości i doświadczenia historyczne ukształtowały Polaków i polską wspólnotę narodową w taki sposób, iż patriotyzm oraz solidarność stanowią postawy głęboko zakorzenione w polskiej tożsamości i charakterze narodowym.

5.5. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków

Układ bieżącego podrozdziału będzie analogiczny do podrozdziału poprzedniego pod względem treści i formy jej prezentacji. Będzie on zatem uwzględniał w pierwszej kolejności wzmianki nt. rzeczonych wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków zawarte w stanowiących przedmiot przeprowadzonej analizy dyskursu *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP oraz opinie wyrażone na ten temat przez respondentów w trakcie udzielonych wywiadów.

5.5.1. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w exposè Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP

Wymienione wyzwania i zagrożenia zasygnalizowane w wypowiedziach Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP zostaną ponownie zaprezentowane w formie tabelarycznej, tak jak miało to miejsce w podrozdziale 5.4.1. Wyodrębnienie treści zawartych w tych wypowiedziach, które korespondedują z problematyką niniejszego rozdziału, zostało dokonane przy użyciu tych samych metod i procedur teoretycznych, o których wspomniano w rzeczonym rozdziale 5.4.1.

Tabela 4. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP

Prezes Rady Ministrów RP Data expose	Wymienione wyzwania i zagrożenia dla narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
L. Miller 25 październik 2001 r.	-	
M. Belka 14 maj 2004 r.	-	
M. Belka 24 czerwca 2004 r.	-	
K. Marcinkiewicz 10 listopad 2005 r.	• Płytki ekonomizm jako zagrożenie dla kultury	Premier K. Marcinkiewicz nie precyzuje na czym dokładnie miałby polegać problem związany z „płytkim ekonomizmem", przed którym jego zdaniem należy bronić kulturę narodową. Dalsza część wypowiedzi, zawierająca podkreślenie znaczenia mecenatu państwa oraz ochrony dziedzictwa narodowego i podtrzymania tradycji narodowej, pozwala sądzić, że działania państwa w tym obszarze muszą wykraczać poza finansowanie przedsięwzięć związanych z kulturą i skupiać się na zachowaniu treści, wartości oraz sensu tejże kultury.
J. Kaczyński 19 lipiec 2006 r.	• Sytuacja w sferze wychowawczej w szkolnictwie • Podważanie funkcji szkoły w zakresie przekazywania wiedzy o polskiej historii i kulturze oraz nauczania języka polskiego i historii	Premier J. Kaczyński podkreśla znaczenie edukacji szkolnej w kwestii wychowania i kształtowania młodych Polaków w kontekście „odnajdywania się we wspólnocie narodowej" oraz zwraca uwagę na dysfunkcje w zakresie zadań, jakie w tym obszarze powinna pełnić szkoła jako instytucja.
D. Tusk 23 listopad 2007 r.	• Pogodzenie naszej tradycji z nowoczesnością	Jak wskazuje premier D. Tusk, zadanie to stanowi „wielkie wyzwanie dla kultury polskiej", a „także dla państwa". Co więcej, utrudnia je konieczność jego rywalizacji „w warunkach szybkiego jak nigdy do tej pory w historii, przenikania się kultury globalnej i kultury narodowych, kultur regionalnych i lokalnych."

D. Tusk 19 listopad 2011 r.	• Konflikt pomiędzy tradycja a nowoczesnością	Kontekst jest tu analogiczny do tego dotyczącego wypowiedzi premiera D. Tuska w jego poprzednim *exposè*.
E. Kopacz 1 październik 2014 r.	-	
B. Szydło 18 listopad 2015 r.	-	
M. Morawiecki 12 grudzień 2017 r.	-	
M. Morawiecki 19 listopad 2019 r.	-	
D. Tusk 12 grudzień 2023 r.	-	

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè Prezesów Rady Ministrów 1989-2019*, Adam Marszałek, Toruń 2011

Zgodnie z tabelą 4, w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP problematyka wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków nie odgrywała istotnej roli, a w zasadzie była ona najczęściej całkowicie pomijana. Pewne nawiązania do niej można odnaleźć jedynie w czterech analizowanych wystąpieniach, zaś ich charakter należy uznać za pośredni i wymagający dodatkowej interpretacji. Mimo owego pośredniego związku najwyraźniejsze były opinie autorstwa premierów J. Kaczyńskiego oraz D. Tuska, którzy wskazali na kwestie związane z po pierwsze wypełnianiem przez szkoły roli związanej z przekazywaniem młodym Polakom wiedzy z zakresu historii i kultury narodowej, po drugie zaś z koniecznością jednoczesnego radzenia sobie przez polskie państwo i wspólnotę narodową z dążeniem do zachowania swojej tradycji oraz wyzwaniami nowoczesności. Można w tym miejscu dodać, że szkoła jako instytucja odpowiedzialna za wychowanie i kształcenie młodych pokoleń powinna być również odpowiedzialna za drugie ze wskazanych wyzwań. Zasygnalizowane przez premierów J. Kaczyńskiego oraz D. Tuska wyzwania stanowią jednakże zaledwie niewielki wycinek zbioru potencjalnych i realnych wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków, a dodatkowym problemem jest wysoki poziom ogólności i zaledwie pośredni związek tychże wypowiedzi z rozpatrywanym tu zagadnieniem. Mamy zatem do czynienia ze wskazaniem pewnych kierunków, w których państwo powinno być aktywne, lecz określenie przedmiotu i specyfiki tejże aktywności jawi się jako zadanie wysoce problematyczne.

Tabela 5. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP

Prezydent RP Data orędzia	Wymienione wyzwania i zagrożenia dla narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
A. Kwaśniewski	-	
L. Kaczyński	-	
B. Komorowski	-	
A. Duda 15 kwiecień 2016 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski	• „Niszczenie podstaw naszej cywilizacji oraz próby zastępowania ich innymi, niespójnymi, luźno naszkicowanymi koncepcjami”	Fragment wypowiedzi Prezydenta A. Dudy nt. tego, czym próbuje zastąpić się podstawy naszej cywilizacji należy uznać za enigmatyczny oraz nieprecyzyjny, trudno bowiem stwierdzić co kryje się pod użytym przezeń terminem „koncepcje”. Na poziomie interpretacji można wysunąć przypuszczenie, że chodzi o koncepcje odnoszące się do porządku kulturowego, społecznego i politycznego, lecz wyciągnięcie z takiej interpelacji dalej idących wniosków nie jest możliwe.
A. Duda 14 kwiecień 2020 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski		
A. Duda 5 grudzień 2017 r., orędzie przed Zgromadzeniem Narodowym	• Wstyd dotyczący naszej narodowej historii i tożsamości • Starcie wrogich plemion	Drugie z wymienionych przez Prezydenta A. Dudę zagrożeń ma charakter szeroki i niewątpliwie wykracza poza sferę tożsamości narodowej, gdyż istnienie tzw. „wojny plemion” w obrębie polskiego społeczeństwa podważa funkcjonowanie tego ostatniego, a także samego państwa. Co zaś tyczy się wpływu tegoż konfliktu na sferę tożsamości narodowej Polaków, to sama wzmianka o istnieniu w obrębie wspólnoty narodowej grup na kształt „plemion” implikuje podważenie spójności tejże wspólnoty w wymiarze społecznym, kulturowym i aksjologicznym, a także daleko idącą polaryzację.

A. Duda 12 listopad 2019 r., orędzie na pierwszym posiedzeniu Sejmu IX kadencji	Podważanie, deptanie i poniewieranie duchowych i materialnych sił narodu	Prezydent A. Duda przywołuje w swojej wypowiedzi słowa premiera T. Mazowieckiego, który apelował o „ufność w duchowe i materialne siły narodu". Wyrażenie „duchowe siły" jest tyleż niejasne, co pojemne, lecz właśnie z tego drugiego powodu zdaniem autora istnieją powody, by zaliczyć do tej kategorii m.in. wartości narodowe, które niewątpliwie wchodzą w zakres tożsamości narodowej.

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie analizy tekstów orędzi Prezydentów RP

Jak pokazuje tabela 5, jedynym spośród Prezydentów RP sprawujących ten urząd w okresie objętym badaniem, którzy w swoich orędziach poruszyli kwestie wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków, był Prezydent A. Duda. W jego wypowiedziach, silnie akcentujących rozmaite wymiary i elementy polskiej tożsamości narodowej (najsilniej zaś historyczne, cywilizacyjne oraz religijne), wybrzmiał zagrożenie związane z podważaniem fundamentów polskiej tożsamości narodowej. Oprócz tego zwrócił on uwagę na problem podziałów w obrębie polskiego społeczeństwa, którego efektem jest walka tzw. „plemion"[733]. Oba zagrożenia mają niewątpliwie charakter fundamentalny, gdyż, jak można sądzić, w warunkach podważania i/lub zaniku cywilizacyjnych podstaw tożsamości narodowej oraz głębokiej i radykalnej polaryzacji społeczeństwa i narodu nie jest prawdopodobnie konieczne zaistnienie innych zagrożeń, by tożsamość narodowa mogła ulec osłabieniu lub nawet rozpadowi. Mimo to z punktu widzenia przesłanek koniecznych dla organów władzy państwowej oraz instytucji publicznych, aby mogły one podejmować odpowiednio adekwatne i skuteczne działania w zakresie ochrony tejże tożsamości, tak wąskie spojrzenie na wyzwania, problemy, ryzyka oraz wyzwania dotyczące tej ostatniej należy uznać za niewystarczające oraz utrudniające podejmowanie wspomnianych działań[734].

[733] Wyjaśnienie przyczyn i charakteru konfliktu między tymi „plemionami" wykracza poza ramy tejże rozprawy. Wystarczające jest w tym miejscu wskazanie, że można w konflikcie tym dostrzec przejawy głębokich rozbieżności w zakresie poglądów i ideologii politycznych, stosunku do rozmaitych kwestii kulturowych czy też wyznawanych wartości.

[734] Można w tym miejscu oczywiście stwierdzić, iż definiowanie wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków oraz określanie sposobów zapobiegania im lub ich niwelowania nie wchodzi w zakres kompetencji Prezydenta RP (z wyjątkiem rzecz jasna jego prerogatywy w postaci inicjatywy ustawodawczej). Jest to oczywiście prawda. Nie zmienia to jednakże faktu, że w polskim systemie

5.5.2. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w opiniach ekspertów

Poniżej zostaną zaprezentowane wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków wskazane przez respondentów w udzielonych przez nich odpowiedziach na pytanie szóste kwestionariusza wywiadu:

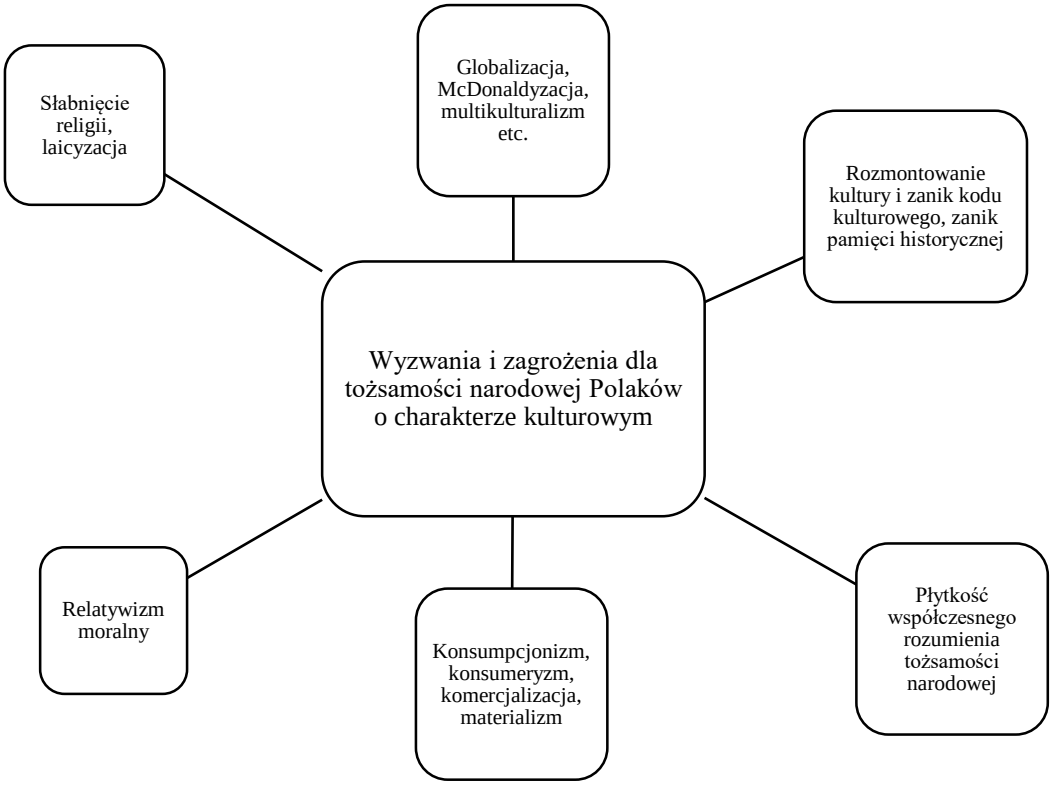
6) Jakie według Pani/Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków?

W przypadku wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków można stwierdzić, iż wskazania, opinie i liczne pogłębione refleksje wyrażone przez respondentów cechowały się dalej idącą szczegółowością oraz wieloaspektowością aniżeli miało to miejsce w odniesieniu do zagadnienia tożsamości narodowej Polaków i ich elementów. W wyniku dokonania ich przeglądu oraz zastosowania w jego trakcie wyszczególnionych w rozdziale metodologicznym metod teoretycznych, autor zdecydował się wyszczególnić w obrębie badanych wyzwań i zagrożeń dwie ich główne kategorie: 1) wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków o charakterze kulturowym oraz 2) o charakterze społeczno-politycznym. Oprócz nich wypowiedzi respondentów wskazały na istnienie obszernego zbioru wyzwań i zagrożeń, które autor przypisał do kategorii inne, zawartej w tabeli zawierającej listę wykraczającą poza poniższe wykresy 13 i 14[735].

Wykres 13. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków o charakterze kulturowym w opiniach respondentów

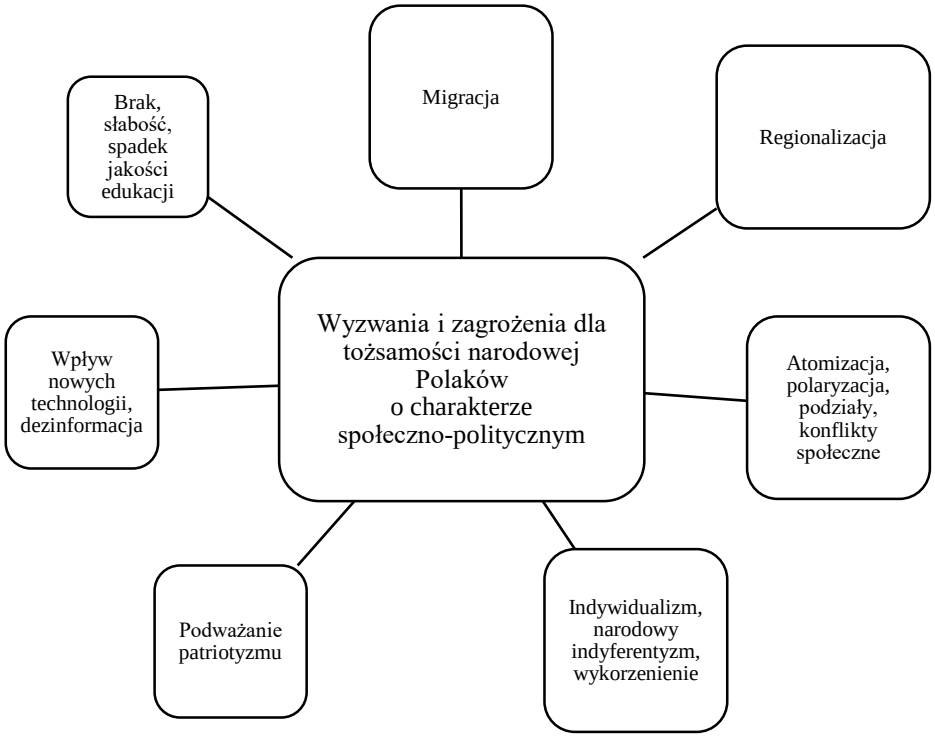
politycznym oraz w świetle polskiej kultury politycznej można uznać za przyjęty zwyczaj wskazywanie przez Prezydenta RP pewnych drogowskazów w zakresie realizowania zadań kluczowych dla bezpieczeństwa i prawidłowego funkcjonowania państwa oraz pomyślności społeczeństwa. Jest to szczególnie istotne z uwagi na fakt wkładu Prezydenta RP w formułowane Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, w świetle której tożsamość narodowa stanowi jeden z filarów tegoż bezpieczeństwa. Z tego powodu zdaniem autora można i należy oczekiwać, aby rzeczona problematyka

[735] Tabela ta stanowi załącznikiem 36 do niniejszej rozprawy.

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

Wykres 14. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków o charakterze społeczno-politycznym w opiniach respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

Na wstępie należy zaznaczyć, iż specyfika wymienionych wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków sprawia, iż wspomniana ich kategoryzacja jest zadaniem trudnym, a jej efekt nie jest w pełni jednoznaczny i rozstrzygający (innymi słowy, podział rozpatrywanych wyzwań i zagrożeń nie jest całkowicie ostry i rozłączny). Dzieje się tak z uwagi na wzajemne przenikanie się zjawisk i procesów o charakterze kulturowym, społecznym i politycznym, lecz także technologicznym czy gospodarczym. Można zatem przyjąć w pewnym uproszczeniu, iż wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków oddziałują na jej treść kulturową oraz społeczne fundamenty.

Ponadto, zasługującym na podkreślenie jest fakt, iż w obu obszarach na tożsamość narodową oddziałują siły zarówno supra- (a zatem wyższego aniżeli państwo narodowe rzędu), jak i subnarodowe (czyli funkcjonujące w obrębie państwa narodowego). Te pierwsze związane są przede wszystkim z globalizacją, która z jednej strony stanowi samoistne wyzwanie bądź zagrożenie dla kultury i tożsamości narodowej, z drugiej zaś metaczynnik sprawczy względem całego szeregu wyzwań i zagrożeń ulokowanych w otoczeniu zewnętrznym i wewnętrznym państwa narodowego. Jeśli weźmiemy pod uwagę na przykład zanik rozkład kultury narodowej i polaryzację społeczną, to możemy stwierdzić o nich iż: a) są one ze sobą wzajemnie powiązane i wzajemnie się warunkują oraz b) mogą mieć swoje źródło w czynnikach supra- i subnarodowych.

W wyniku rozpatrywania w sposób syntetyczny obie kategorie wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków nasuwa się wniosek, iż ich oddziaływanie prowadzi najogólniej rzecz biorąc do podważenia i osłabienia nie tylko kultury narodowej, lecz także społecznej i aksjologicznej (w tym np. poprzez zjawisko relatywizmu moralnego) podstawy tożsamości narodowej. Wiąże się to nie tylko z degradacją „tkanki społeczne" pod postacią atomizacji, polaryzacji czy konfliktów społecznych, które te zjawiska stanowią same przez się poważne zagrożenia dla bezpieczeństwa społecznościowego (*societal security*) oraz w konsekwencji także dla bezpieczeństwa narodowego. Oprócz tego, co być może najważniejsze z punktu widzenia poczynionych do tej pory ustaleń odnośnie istoty tożsamości narodowej (w tym także w świetle opinii respondentów na ten temat), wspomniane powyżej podważenie i osłabienie społecznej oraz aksjologicznej podstawy tożsamości narodowej dotyczy także kluczowych dla tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego postaw obywatelskich oraz składających się na nie (tj. na te postawy) komponentów.

Zanik kodu kulturowego i pamięci historycznej, indyferentyzm i wykorzenienie czy wreszcie kwestionowanie patriotyzmu powoduje, że tożsamość narodowa Polaków może przekształcić się jedynie w abstrakcyjną kategorię pojęciową, pozbawioną przełożenie na sferę aktywności społeczeństwa obywatelskiego, bez której tożsamość nie może być wykorzystywana w sposób praktyczny dla potrzeb i celów bezpieczeństwa narodowego RP.

5.6. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski

Zadaniem ostatniego podrozdziału jest ustalenie zakresu działań podejmowanych przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków oraz, w dalszej kolejności, ich potencjalnego wpływu (za pośrednictwem tożsamości narodowej jako swoistego „przekaźnika") na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej. Ponadto, na podstawie odpowiedzi udzielony przez respondentów w w trakcie udzielonych wywiadów, zostanie także określony także poziom wystarczalności tychże działań, a w przypadku negatywnej jego oceny, przytoczone zostaną także także propozycje respondentów dotyczące możliwych innych działań, które mogłyby pozytywnie wpłynąć na tożsamość narodową współczesnych Polaków oraz, w konsekwencji, na bezpieczeństwo narodowe Rzeczpospolitej.

5.6.1. Działania na rzecz zachowaniu, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP

W niniejszym podrozdziale po raz ostatni zaprezentowane zostaną treści zawarte w polskim dyskursie publicznym w postaci wypowiedzi zawartych w *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędziach Prezydentów RP, które to treści dotyczyły problematyki działań państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków. Zostały zaprezentowane w formie analogicznej do tej zastosowanej w podrozdziałach 5.4.1. oraz 5.5.1 oraz z wykorzystaniem tych samych metod i procedur teoretycznych, którymi autor posłużył się w rzeczonych podrozdziałach.

Tabela 6. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP

Prezes Rady Ministrów RP Data expose	Wymienione działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
L. Miller 25 październik 2001 r.	-	
M. Belka 14 maj 2004 r.	-	
M. Belka 24 czerwca 2004 r.	-	
K. Marcinkiewicz 10 listopad 2005 r.	• Mecenat państwa, który „roztoczy opiekę nad wszystkimi dziedzinami życia kulturalnego” • Ochrona dziedzictwa narodowego oraz podtrzymywanie tradycji narodowej • Konserwacja zabytków • Edukacja kulturalna • Książka i czytelnictwo • Ochrona polskiego dziedzictwa na wschodzie	Za wyjątkiem wzmianki o zobowiązaniu dotyczącym podtrzymywania tradycji narodowej w swoim *exposè* premier K. Marcinkiewicz zapowiada głównie podejmowanie działań z zakresu szeroko pojętej polityki kulturalnej. Wszelako w świetle ustaleń teoretycznych oraz wyników badań dotyczących sposobów pojmowania zakresu przedmiotowego oraz istoty tożsamości narodowej, istnieją przesłanki aby uznać wymienione przez premiera K. Marcinkiewicza działania za przynajmniej pośrednio ukierunkowane na tożsamość narodową, której substancją jest w znaczącej mierze właśnie kultura narodowa.
J. Kaczyński 19 lipiec 2006 r.	• Przedsięwzięcia mające budować polską wspólnotę, świadomość polskiej wspólnoty • Konsolidacja polskiej świadomości narodowej • „Przekazanie młodym Polakom pełnego korpusu wiedzy, który pozwoli im odnajdować się w narodowej wspólnocie, rozumieć polskie symbole, polskie odniesienia historyczne i literackie”	-

D. Tusk 23 listopad 2007 r.	• „Stworzenie warunków dla stałej i niepoddanej politycznym modom pielęgnacji historycznego dziedzictwa kulturowego, dziedzictwa minionych pokoleń”	Deklaracja premiera D. Tuska na temat stworzenia warunków dla pielęgnacji historycznego dziedzictwa kulturowego sprawia wrażenie dość ogólnikowej i pozbawionej konkretyzacji w postaci przykładów działań służących temu celowi, przez co trudno wyciągnąć z niej konkretne i praktyczne wnioski. Warty uwagi jest natomiast fakt poświęcenia przez niego większej uwagi rozwojowi sztuki współczesnej czy sektora kreatywnego. Takie deklaracje nie tylko pozwalają sądzić, że premier D. Tusk przypisuje duże (lub być może nawet większe) znaczenie owemu współczesnemu wymiarowi kultury, lecz także stanowi wyraźną (i konsekwentną) egzemplifikacje jego intencji podejmowania takich działań w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego, które mają służyć pogodzeniu tradycji z nowoczesnością.
D. Tusk 19 listopad 2011 r.	-	
E. Kopacz 1 październik 2014 r.	• „Wdrożenie projektu <<Kultura dostępna>>, dzięki któremu pojawią się tańsze bilety do najważniejszych muzeów i teatrów, darmowe lekcje w instytucjach kultury dla dziedzin i młodzież i specjalne oferty dla seniorów” • „Stworzenie programu edukacyjnego, który szczególną troską otoczy miejsca i muzea historyczne stanowiące źródło budowania nowoczesnego patriotyzmu i świadomości historycznej młodego pokolenia”	-

B. Szydło 18 listopad 2015 r.	• Polityka oświatowa i polityka kulturalna służąca wzmocnieniu postaw patriotycznych	Premier B. Kopacz wspomina w swoim *exposè* o ważnym celu (którego wszakże nie ujmuje *expressis verbis* jako konkretne zadanie dla rządu), jakim jest powstawanie (przy wsparciu publicznych środków) dzieł, które opowiedzą Polsce i światu o naszych wybitnych rodakach, o naszych bohaterach i będą inspiracji dla kolejnych pokoleń Polaków.
M. Morawiecki 12 grudzień 2017 r.	Brak nawiązań do tematyki działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	
M. Morawiecki 19 listopad 2019 r.	• Programy wsparcia i ochrony rodziny (w imię tradycji i tożsamości)	W licznych wypowiedziach premierów i prezydentów RP, a także respondentów biorących udział w wywiadach w ramach realizacji sondażu diagnostycznego, jak również w analizie literatury przedmiotu (zarówno poświęconej teoretycznym aspektom tożsamości narodowej, jak i specyfice polskiej kultury i tożsamości narodowej) znaczenie rodziny oraz wartości z nią związanych zostało odnotowane wielokrotnie. Stąd też w przekonaniu autora zasadnym jest uznanie wsparcia dla rodziny za działanie na rzecz tożsamości narodowej.
D. Tusk 12 grudzień 2023 r.	Brak nawiązań do tematyki działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè Prezesów Rady Ministrów 1989-2019*, Adam Marszałek, Toruń 2011

Zaprezentowana w tabeli 6 analiza *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP wygłoszonych w okresie objętym badaniem prowadzi do wniosku, iż wystąpienia te, będące stosowną okazją do wskazania przynajmniej ogólnych i podstawowych kierunków działań oraz przykładowych projektów z zakresu zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków, obejmują w większości przypadków jedynie dwa typy realizacji takich działań. Są nimi działania w obszarach kultury (np. zapewnianie dostępu do placówek kulturalnych oraz dbanie o zabytki) i edukacji (np.

przekazywanie młodych Polakom wiedzy wchodzącej w zakres polskiego kodu kulturowego). Oprócz tego poddane analizie *exposè* zawierały wprawdzie pewne zdawkowe wzmianki nt. budowania wspólnoty narodowej czy też wspierania rodziny, wszelako w tym zakresie ograniczały się one jedynie do niekonkretnych i pozbawionych praktycznych referencji ogólników. Oznacza to, że intencje i pomysły związane bezpośrednio lub pośrednio z podejmowaniem działań na rzecz tożsamości zostały ograniczone do mających wprawdzie newralgiczne znaczenie obszarów, lecz jednocześnie inne i nie mniej ważne obszary związane z tożsamością narodowa zostały całkowicie lub niemal całkowicie pominięte. Dotyczy to szczególnie obszaru świadomości narodowej i blisko z nim związanego wychowania obywatelskiego, który został poruszony jedynie w *exposè* premiera L. Kaczyńskiego.

Tabela 7. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP

Prezydent RP Data orędzia	Wymienione działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
A. Kwaśniewski	-	
L. Kaczyński	-	
B. Komorowski 6 sierpień 2010 r., orędzie z okazji zaprzysiężenia na urząd Prezydenta RP	• Poprawa jakości edukacji • Lepsze finansowanie instytucji kultury	-
A. Duda 6 sierpień 2020 r., orędzie z okazji zaprzysiężenia na urząd Prezydenta RP	• Ochrona rodziny i dbanie o warunki dla jej rozwoju	-

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie analizy tekstów orędzi Prezydentów RP

Jakkolwiek w przypadku Prezydenta RP, będącego przedstawicielem władzy wykonawczej i mającego niewielkie kompetencje oraz wpływ na projektowanie i realizowanie polityk sektorowych (do których można zaliczyć m.in. politykę historyczną czy kulturalną), nie sposób oczekiwać wypowiedzi sugerujących podejmowanie konkretnych przedsięwzięć i działań w zakresie tychże polityk, to fakt, iż jedynie w przypadków dwóch orędzi (co obrazuje tabela 7) poruszone zostały kwestie działań w obszarach związanych z tożsamością narodową (z których poprawa

jakości edukacji oraz finansowanie instytucji kultury mają znaczący związek rzeczowy z obszarem tożsamości narodowej) należy uznać za rozczarowujący.

W orędziach Prezydentów RP pełniących swój urząd w okresie objętym badaniem zawartych było wiele refleksji, opinii i apelów odnoszących się tematyki polskiej kultury, historii, dziedzictwa i tożsamości narodowej. W przekonaniu autora tego typu wypowiedzi powinny także przynajmniej w pewnym zakresie uwzględniać wymiar praktyczny, nawet w świetle poczynionego na początku zastrzeżenia odnośnie specyfiki urzędu i kompetencji Prezydenta RP. Nie oznacza to, że poruszone kwestie dotyczące edukacji, instytucji kultury oraz rodziny nie posiadają takiego wymiaru, lecz zakres tych postulatów jest bardzo wąski i bez wątpienia daleki od uchwycenia pełni spektrum działań, które można i należy podejmować na rzecz tożsamości narodowej Polaków.

5.6.2. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w kontekście zagrożeń bezpieczeństwa narodowego Polski w opiniach ekspertów

Jak zostało to wspomniane na początku niniejszego podrozdziału, w bieżącej części zostaną omówione całościowe stanowiska poszczególnych ekspertów w zakresie działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków. Stanowiska te utworzą odpowiedzi udzielone przez respondentów na następujące pytania:

7) Jakie według Pani/Pana można wymienić działania podejmowane na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków

8) Czy Pani/Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazanie działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

9) Jeśli Pani/Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

10) Czy Pani/Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

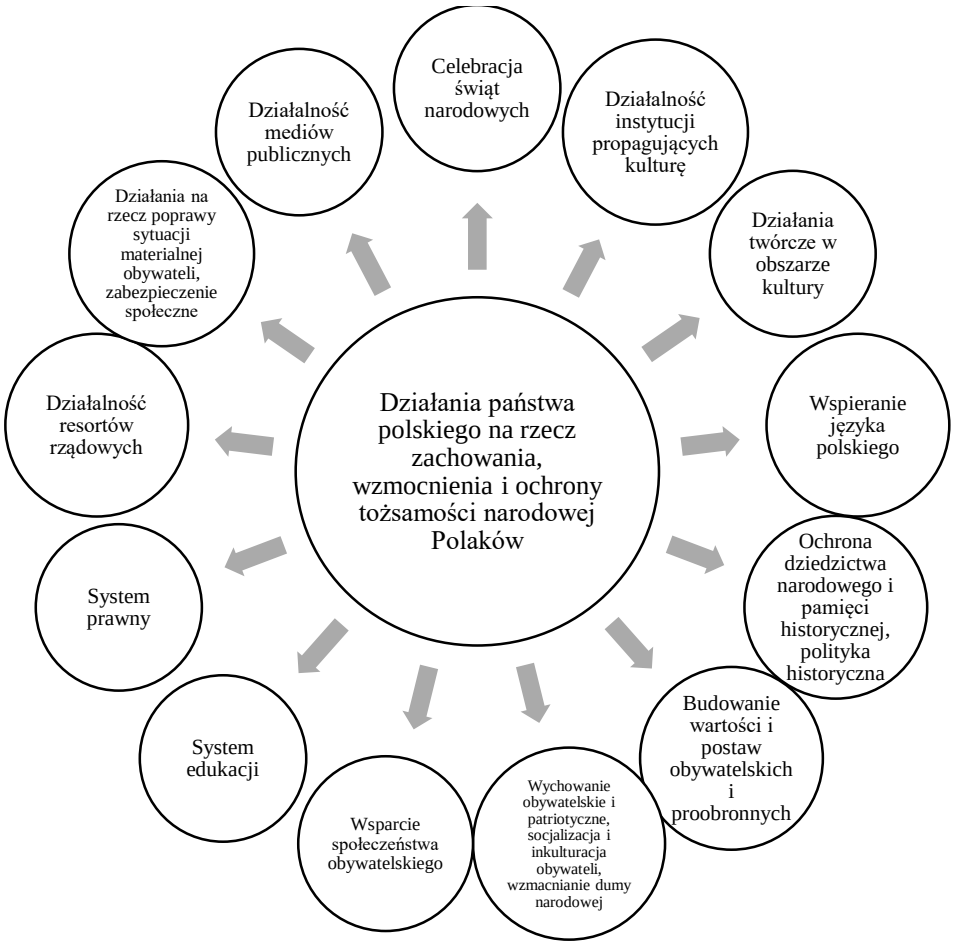
11) Jakie jeszcze działania Pani/Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

12) Na czym Pani/Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?możliwość zakupu gadżetów

Odpowiedzi udzielone przez respondentów na temat działań państwa polskiego na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków świadczą o szerokim spojrzeniu na te działania oraz dostrzeganiu ich złożoności i

wieloaspektowości. Niektóre z wymienionych działań powiązane są bezpośrednio z obszarem kultury, tożsamości oraz dziedzictwa narodowego. Inne natomiast cechuje bardziej pośredni i luźny związek z tym obszarem. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że tego typu działania nie tylko korespondują ze złożonością samej tożsamości narodowej Polaków, lecz także pozwalają zrozumieć stopień złożoności zadania jakim jest wywieranie wpływu na nią oraz na stosunek obywateli do niej. Wydaje się bowiem, że aby zapewnić wysoki poziom identyfikacji obywateli ze społecznością lokalną i „małą ojczyzną", a następnie ze wspólnotą narodową i państwem jako obiektami odniesienia wyższego rzędu (dzięki czemu tożsamość narodowa zostanie „wcielona w życie" w pełnym swym zakresie), konieczne jest oddziaływanie nie tylko tworzące ją elementy i aspekty. Oprócz tego ważne jest także, jak zwracają uwagę respondenci, podejmowanie także innych działań, które skłaniają obywateli do przyjęcia wspomnianej identyfikacji, jakkolwiek nie są to działania ukierunkowane *stricte* na tożsamość narodową.

Wykres 15. Działania państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

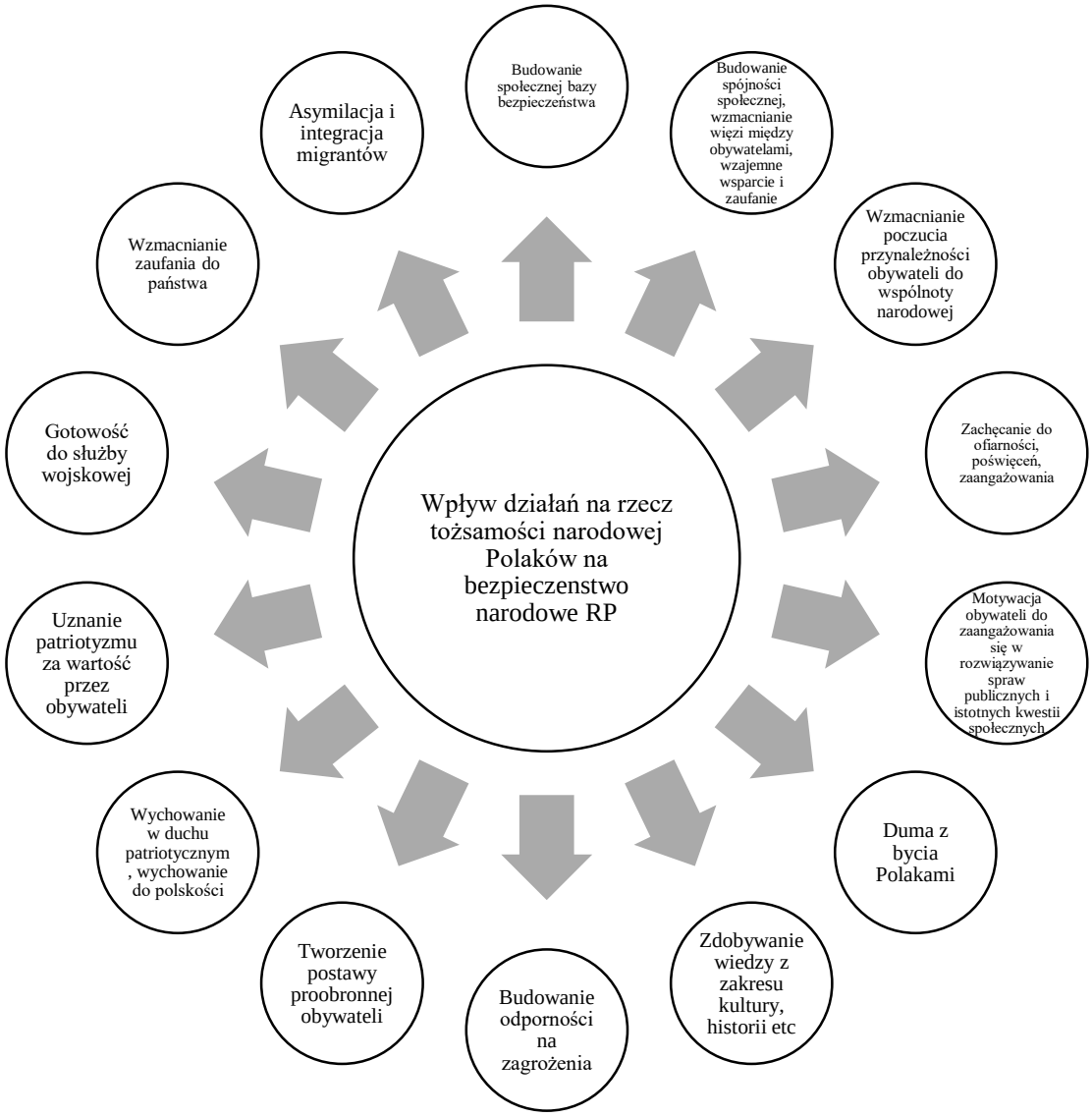
Powyższy wykres 15 pozwala na wyobdrębnienie trzech podstawowych obszarów działalności wpływającej na zachowanie, wzmocnienie i ochronę tożsamości narodowej. Pierwszym z nich jest obszar szeroko pojętej kultury, obejmujący funkcjonowanie instytucji kulturalnych, twórczość kulturalną, troskę o język polski, ochronę dziedzictwa narodowego i politykę historyczną, a także działalność mediów publicznych. W obszarze tym łączą się zatem w jedną całość aspekt instytucjonalny, twórczy oraz polityczny. Drugi obszar odwołuje się do funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego, w którym szczególną role odgrywa wychowanie obywatelskie i kształtowanie postaw proobronnych. Wreszcie zaś mamy do czynienia z trzecim obszarem, związanym z działalnością organów władzy i instytucji państwowych, w tym przede wszystkim z prawodawstwem, edukacją i polityką socjalną. Oprócz tych głównych obszarów respondenci zwrócili uwagę na dość liczne i zróżnicowane działania mające pośredni wpływ na tożsamość narodową lub zwiększające jej atrakcyjność, wśród których wymienić należy m.in. rozbudowę sił zbrojnych, działalność naukową czy też aktywność Kościoła. Niektórzy z nich udzielili wszelako odpowiedzi zgodnie z którymi działalność państwa na rzecz tożsamości narodowej nie istnieje lub też wywołuje skutki niekorzystne z punktu widzenia tożsamości Polaków i bezpieczeństwa narodowego RP.

W przeważającej wszelako liczbie respondenci uznają jednak, iż wymienione działania przynoszą pozytywne skutki dla tożsamości narodowej Polaków i przekładają się pozytywnie na bezpieczeństwo narodowe RP. Jednocześnie są oni w swoich opiniach niemal jednogłośnie krytyczni co do dostateczności tychże działań i uznają je oni tym samym za niewystarczające. W tym kontekście pojawiają się też opinie wskazujące na ambiwalentność wspomnianej wystarczalności działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków lub też poddające w wątpliwość samą możliwość jej kształtowania bądź wywierania na nią wpływu.

Co zaś tyczy się wpływu tychże działań na bezpieczeństwo narodowe RP, to w świetle wypowiedzi respondentów można stwierdzić, iż istnieje wyraźny poziom korespondencji pomiędzy charakterem owych działań oraz ich rezultatami. Te ostatnie obejmują przede tworzenie szeroko pojętej „społecznej bazy bezpieczeństwa" (zgodnie z określeniem użytym przez prof. T. Kośmidera), co można odczytywać jako nadrzędny rodzaj wpływu i zarazem swoisty proces zachodzący na skutek wzajemnego oddziaływania tożsamości narodowej Polaków i bezpieczeństwa narodowego RP. Do kategorii tej zaliczyć można ogólną formację obywateli w wymiarze moralnym,

intelektualnym, kulturowym i społecznym, co znajduje swoje odzwierciedlenie w reprezentowanych przez nich postawach, przede wszystkim proobronnych. Działania na rzecz tożsamości narodowej mają także duże znaczenie dla wewnętrznego wymiaru bezpieczeństwa narodowego, w postaci wzmocnienia spójności i solidarności społecznej, budowania odporności na zagrożenia oraz wspierania integracji i asymilacji migrantów. Istotną kwestią jest także budowanie zaufania oraz polepszenie relacji i współpracy pomiędzy obywatelami i państwem, czemu sprzyja m.in. szeroko pojęte wsparcie materialne i socjalne obywateli przez państwo. Aspekty te obrazuje wykres 16.

Wykres 16. Wpływ działań państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo RP w opiniach respondentów

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

Respondenci postulują jednocześnie szereg dodatkowych działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej (ukazanych na wykresie 17), których zakres jest wyraźnie szerszy aniżeli ten odnoszący się do działań, które w ich opinii są obecnie podejmowan)e w poszczególnych obszarach (jak np. polityka kulturalna, historyczna czy edukacyjna. Część ich postulatów oznacza kontynuowanie, doskonalenie i roszczerzenie wyżej wymienionych działań we wskazanych obszarach. Inne natomiast wyznaczają nowe obszary, w których aktywność powinno przejawiać nie tylko państw, lecz także (a może przede wszystkim) podmioty społeczne, a wśród nich także Kościół i związki wyznaniowe. Działania postulowane przez respondentów skupiają się tym razem, oprócz obszaru polityki kulturalnej i historycznej, przede wszystkim wokół sfery edukacji i sposobów jej uatrakcyjnienia, a także wspierania społeczenstwa obywatelskiego i tworzących je podmiotów, które w swojej aktywności są zaangażowane w problematykę tożsamości narodowej Polaków.

Wykres 17. Dodatkowe działania na rzecz tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów

Dodatkowe działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	Prowadzenie działań na rzecz uczynienia tożsamości narodowej modną, uatrakcyjnienie patriotyzmu
	Uatrakcyjnienie edukacji, wzmocnienie roli szkoły i środowiska edukacyjnego
	Wspieranie edukacji obywatelskiej i patriotycznej
	Rozszerzenie podstawy programowej, edukacja ku tożsamości narodowej przez edukację regionalną, edukacja miękka,
	Kształtowanie wśród obywateli postawy republikańskiej
	Samodzielne kształtowanie siebie przez obywateli pod względem tożsamości
	Zwiększenie atrakcyjności pracy w sferze publicznej dla młodych dorosłych
	Dofinansowanie praktycznych działań na rzecz tożsamości narodowej
	Wzmocnienie polityki historycznej
	Zastąpienie celebrowania przegranych narracjami o zwycięstwach, budowaniu i tworzeniu, działalności gospodarczej, bogaceniu się etc.
	Troska o małą ojczyznę, o tradycję na poziomie lokalnym
	Troska o dorobek językowy i obyczajowy
	Działania ukierunkowane na socjalizacyjne elementy życia społecznego; zapewnienie odpowiednich warunków życia, systemu opieki zdrowotnej, systemu podatkowego.
	Zapewnienie Polsce i narodowi polskiemu odpowiednich warunków dla trwania
	Troska o rodzinę oraz macierzyństwo i ojcostwo
	Ograniczenie migracji z małych miejscowości, zapobieganie ich wyludnieniu
	Rozwijanie przestrzeni dialogu i integracji
	Poprawa wizerunku i jakości elit politycznych, budowanie zaufania do państwa
	Zwiększenie integracji działań, optymalizacja kontekstu instytucjonalnego
	Współpraca ze społecznikami pracującymi w tematyce tożsamości; wspieranie społeczeństwa obywatelskiego i ruchów społecznych, zapewnienie współpracy pomiędzy nimi a państwem
	Zwiększenie ochrony przed działaniami informacyjnymi

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

W przekonaniu autora na szczególną uwagę zasługują jednakże postulaty dotyczące wprawdzie zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego w działania na rzecz tożsamości i bezpieczeństwa narodowego Polski, lecz wynoszące ją na wyższy poziom w odniesieniu w kontekście odpowiedzialności obywateli za te kwestie. Są to mianowicie postulaty tworzenia postawy republikańskiej, zwiększania atrakcyjności pracy w sferze publicznej oraz samodzielne kształtowanie siebie przez obywateli pod względem tożsamości. Biorąc pod uwagę te postulaty, a także podejmując refleksję możliwością ich rozszerzenia o inne im pokrewne, które nie zostały wymienione przez respondentów, można dojść do wniosku, iż oprócz działalności społecznej rozumianej jako wnoszenie wkładu w kulturę i tożsamość narodową oraz życie publicznej, nie mniej ważne (a być może nawet ważniejsze) jest bezpośrednie zaangażowanie obywateli w kształtowanie rzeczywistości politycznej, społecznej i kulturowej, a także praca nad sobą, której nie mogą zastąpić inne sposoby rozwijania postaw.

Wykres 18. Wpływ dodatkowych działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo RP w opiniach respondentów

Wpływ dodatkowych działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo narodowe RP	Wzmocnienie spójności społecznej, wzmocnienie świadomości narodowej oraz budowanie świadomości potrzeby istnienia wspólnoty narodowej
	Budowanie poczucia odpowiedzialności za wspólnotę, wzmocnienie patriotyzmu
	Praktyczne zapoznanie się z tożsamością narodową i budowanie jej, większe zainteresowanie nią (także dzięki zwiększeniu jej atrakcyjności)
	Zwiększenie odporności na zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne
	Postawy proobronne, społeczna baza bezpieczeństwa
	Budowanie społeczeństwa obywatelskiego i ethosu obywatelskiego poświęceń dla ojczyzny
	Budowanie tolerancji i otwartości wobec świata
	Wzmocnienie więzi między społeczeństwem a państwem, zwiększenie zaufania do władzy
	Wsparcie integracji imigrantów
	Wzmocnienie identyfikacji z małą ojczyzną, przeciwdziałanie wykorzenieniu
	Bliższy związek z narodem, brak chęci życia poza nim
	Zwiększenie zaufania do państwa, zaangażowanie się obywateli w sprawy bezpieczeństwa
	Wpływ na demografię
	Budowa pozytywnego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej

Źródło: opracowanie własne autora na podstawie odpowiedzi respondentów

Na koniec zaś wpływy dodatkowych działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków wymienione przez respondentów (zaprezentowane na wykresie 18), oprócz kwesti poruszanych przez nich w kontekście działań podejmowanych w tym obszarze obecnie i ich skutków oraz postulatów odnośnie działań dodatkowych, ukazują stan rzeczy stanowiący swoistą harmonię społeczną, na którą składałyby się bliższe związki obywateli z ich „małymi ojczyznami", większe zaufanie do państwa oraz ściślejsza współpraca z nim oraz wyższa jakość stosunków społecznych opartych o m.in. o takie wartości jak tolerancja i otwartość (które, co nie ulega wątpliwości, mają kluczowe znaczenie w kontekście relacji z migrantami). W połączeniu z czynnikami takimi jak wysoki poziom spójności społecznej, świadomości narodowej, odpowiedzialności za wspólnotę, patriotyzmu oraz dobra kondycja społeczeństwa obywatelskiego (a także, co godne odntoowania, demografii) zapewniałoby to niezbędną „społeczną bazę" dla bezpieczeństwa narodowego, o czym wspominano wcześniej wielokrotnie w kontekście odpowiedzi udzielanych przez respondentów na poszczególne pytania zawarte w kwestionariuszu wywiadu.

5.7. Podsumowanie i wioski

Analiza treści zawartych w relewantnych elementach dyskursu publicznego (tj. w tych *exposè* Prezesów Rady Ministrów RP oraz orędzi Prezydentów RP) oraz odpowiedzi udzielonych przez respondentów w trakcie wywiadów przeprowadzonych w ramach sondażu diagnostycznego przyniosła następujące rezultaty:

- ukazanie składowych, złożoności oraz wielowymiarowości tożsamości narodowej, bezpieczeństwa narodowego oraz ich wzajemnych relacji oraz wpływu [736] na poziomie teoretycznym (pojęciowym), a także tożsamości narodowej na poziomie empirycznym (na przykładzie tożsamości narodowej Polaków),
- enumerację licznych wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków,
- opisanie działań podejmowanych przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków oraz ocenienie ich wpływu na bezpieczeństwo narodowe RP,

[736] Przeprowadzone przez autora badania zostały zaprojektowane i zrealizowane w taki sposób, by badać wpływ tożsamości narodowej Polaków (zmienna niezależna) na bezpieczeństwo narodowe RP (zmienna zależna). Jednakże w toku badań ujawnione zostały także istotne aspekty istniejącego pomiędzy nimi sprzężenia zwrotnego. Ustalenia z tym związane należy uznać za dhadtkową wartość dodaną zrealizowanego projektu badawczego.

- wskazanie dodatkowych działań, które mogłyby mogłyby w tym obszarze być podejmowane nie tylko przez państwo, lecz także przez liczne podmioty społeczne, wraz z ich wpływem na bezpieczeńswo narodowe RP.

Wspomniane rezultaty nie ograniczają się jednakże do poziomu deskryptywnego. Znacznie ważniejsze jest bowiem osiągnięcie wysokiego poziomu wglądu w wymiar funkcjonalny i utylitarny rozpatrywanej problematyki. Oznacza to, iż pozyskana została wiedza funkcji, roli i znaczenia tożsamości narodowej dla kształtowania i osiągania pożądanego poziomu bezpieczeństwa narodowego, zarówno na poziomie teoretycznym, jak i empirycznym. Kluczowy aspekt wspomnianej wiedzy dotyczy wglądu w naturę tożsamości narodowej oraz bezpieczeństwa narodowego, co pozwoliło w dużym potwierdzić wyniki pozyskane w toku badań nad literaturą przedmiotu, szczególnie zaś w aspekcie pojmowania tożsamości narodowej jako fenomenu o charakterze świadomościowym i wyrażającego się w postawach jednostkowych oraz dostrzegania związków pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym na tych właśnie płaszczyznach. W odniesieniu do rozwiązania głównego problemu badawczego powala to nie tylko na udzielenie odpowiedzi na pytanie jak tożsamość narodowa Polaków wpływa na bezpieczeństwo narodowe RP oraz co państwo i inne podmioty (jak np. organizacje pozarządowe - *NGOs*) powinny uczynić celem wykorzystania tejże tożsamości dla zwiększania poziomu bezpieczeństwa narodowego RP, lecz także na inne, być może jeszcze ważniejsze pytanie - dlaczego? Innymi słowy, przeprowadzone badania pozwoliły na osiągnięcie pogłębionego wglądu w sposoby, za pośrednictwem których tożsamość narodowa może być wzmacniana, rozwijana, propagowana oraz wykorzystywana dla potrzeb bezpieczeństwa narodowego, co w świetle wyników przeprowadzonych przez autora badań nie jest procesem ani jednowymiarowym, ani jednokierunkowym.

Z punktu widzenia pragmatyki kreowania oraz implementowania najpierw strategii, a następnie polityki bezpieczeństwa narodowego z uwzględnieniem wymiaru tożsamościowego, sprawą wagi fundamentalnej jest określenie najważniejszych i najbardziej efektywnych sposobów oraz konkretnych i wymiernych zadań związanych z wykorzystaniem tożsamości jako swoistego „zasobu" oraz „społecznej bazy" (zgodnie z określeniem prof. T. Kośmidera) na rzecz celu nadrzędnego, jakim jest zwiększenie poziomu bezpieczeństwa narodowego RP. W związku z tym w trakcie formułowania wniosków dotyczących uzyskanych wyników badań, które zostały zaprezentowane oraz opisane w niniejszym podziale, autor będzie koncentrował się na dokonaniu tego w

sposób syntetyczny oraz ze skupieniem uwagi w jak największym stopniu na pragmatycznym aspekcie tychże wniosków (z perspektywy bezpieczeństwa narodowego RP). Wnioski te zostaną formułowane oraz zaprezentowane z podziałem na zagadnienia tworzące strukturę tegoż rozdziału oraz kwestionariusza wywiadu wykorzystanego w ramach sondażu diagnostycznego. Zagadnieniami tymi są:

- tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe,
- ich pojmowanie oraz relacja,
- działania na rzecz tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa narodowego,
- najważniejsze elementy tożsamości narodowej Polaków,
- wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków
- działania na rzecz tożsamości narodowej Polaków

W świetle wyników przeprowadzonych badań o istocie tożsamości narodowej możemy powiedzieć, iż tożsamość narodowa jest przede wszystkim związana z szeroko pojęta sfera świadomości indywidualnej i zbiorowej, pełni kluczową rolę w kontekście konstytuowania i funkcjonowania narodu w wymiarze relacyjnym oraz przejawia się poprzez postawy członków tego narodu. Tożsamość narodowa obejmuje liczne elementy (z których część pełni jednocześnie rolę funkcji) o charakterze świadomościowym, kognitywnym oraz aksjologicznym i wreszcie kulturowym, wśród których wymienić można (na podstawie wypowiedzi respondentów) m.in. podzielane wartości, kanon treści kulturowych, zbiór wyobrażeń, system odwołań, moralny drogowskaz oraz zbiorową samowiedzę i rozumienie tego czym dany naród jest[737]. Nie znaczy to, że tożsamość materialna pozbawiona jest wymiaru materialnego. Przeciwnie - obejmując jako jeden ze swoich składników dziedzictwo narodowe zawiera w sobie także materialne artefakty kulturowe, które bez wątpienia w skład wspomnianego kanonu treści kulturowych (jak np. dorobek literatury narodowej czy zabytki historyczne). Jednakże należy podkreślić, iż tym, co można określić jako *locus* tożsamości narodowej jest bez wątpienia ludzka świadomość, zarówno jednostkowa, jak i zbiorowa. Z drugiej natomiast strony, tożsamość narodowa nie może być ograniczona do artefaktów mentalnych i kulturowych, lecz musi znaleźć swoje ucieleśnienie w społecznej aktywności obywateli.

[737] Za ważny element powyższego zbioru, a także mechanizm stymulujący identyfikację z narodem i państwem, należy uznać dumę narodową, której znaczenie podkreśla w swoim exposè z dnia 19 lipca 2006 r. premier J. Kaczyński. J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè…,* dz. cyt., s. 269.

Co ważne, aby istnieć, trwać i oddziaływań na swoje otoczenie społeczne, tożsamość narodowa musi podlegać nieustannej (re)aktualizacji i implementacji w działaniach społecznych. Jest to związane z jednym z jej aspektów, jakim jest konstruktywistyczny oraz dyskursywny charakter (co podkreśla m.in. dr hab. J. Sowa). Można wprawdzie z mniejszą lub większą dokładnością określić ramy owej tożsamości, lecz mimo tego stanowi ona byt podlegający ciągłej zmianie[738], na co wpływają rozmaite uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, w tym zwłaszcza te związane z globalizacją i przemianami cywilizacyjnymi. Te ostatnie czynniki stanowią także źródło przemian narodu jako zbiorowości społecznej, która wszelako właśnie dzięki tożsamości jej członków jest w stanie zachować swoją odrębność i spójność, tak długo jak tożsamość narodowa sprawia, iż członkowie narodu rozumieją czym on jest i kim są oni dzięki przynależności do niego. Co ważne, tożsamość narodowa, szczególnie z perspektywy bezpieczeństwa narodowego, powinna łączyć oba te wymiary (tj. zmienność i adaptację do zmian oraz zapewnianie podstawy dla samookreślenia i odrębności). Pozwola to z jednej strony zaspokoić bezpieczeństwo ontologiczne wspólnoty narodowej, z drugiej zaś zagwarantować niezbędny poziom bezpieczeństwa narodowego w jego wymiarze wewnętrznym.

Co zaś tyczy się bezpieczeństwa narodowego, to wypowiedzi respondentów na jego temat potwierdzają to, co wielokrotnie wybrzmienia na jego temat w literaturze przedmiotu, w której jest ono często określane jako „pojęcie sporne" (*contested concept*). Zwracają oni bowiem uwagę na wiele sposobów jego pojmowania oraz na liczne tworzące je wymiary i aspekty. Do tych zaliczyć należy postrzeganie bezpieczeństwa narodowego m.in. jako stan i proces, zbiór określonych wymiarów (sektorów), system (składający się tym samym z podsystemów) czy też zbiór instytucji i służb wypełniających funkcje i zadania powiązane z tymże bezpieczeństwem. Istotniejsze jest wszelako dostrzeganie tych aspektów bezpieczeństwa narodowego, które łączą je z jego „społeczną bazą".

Zgodnie z takim podejściem bezpieczeństwo narodowe jest więc tym, co M. Giełzak określa jako „pierwszy obowiązek państwa wobec obywatela". Skoro zaś dla bezpieczeństwa narodowego punktem odniesienia jest, najogólniej rzecz biorąc, naród jako wspólnota polityczna (co podkreślają prof. C. Smuniewski oraz prof. P. Żurawski vel Grajewski), to istotą i zarazem głównym zadaniem bezpieczeństwa narodowego jest

[738] Przy zastrzeżeniu, iż tempo tejże zmiany jest na ogół zbyt wolne aby można było uchwycić je „w czasie rzeczywistym".

zapewnienie bytu i szans rozwoju dla tegoż narodu oraz suwerenności i możliwości sprawnego funkcjonowania państwa jako politycznej emanacji narodu. Należy jednakże podkreślić również, iż w kontekście bezpieczeństwa narodowego nie tylko państwa posiada swoje zobowiązania wobec narodu, społeczeństwa i obywateli, lecz także obywatele i społeczeństwo obywatelskie muszą wypełniać swoją powinność wobec ojczyzny poprzez swoje zaangażowanie w jej obronę przed zagrożeniami (wśród których wojna jest z pewnością najważniejszym, lecz bynajmniej nie jedynym).

W kontekście wpływu tożsamości narodowej na bezpieczństwo narodowe należy zwrócić uwagę na wymiar funkcjonalny ich relacji. Podstawową funkcją tożsamości narodowej w kontekście jej wpływu na bezpieczeństwo narodowe oraz przyczyniania się do zwiększania jego poziomu jest uświadamianie członkom wspólnoty narodowej kim są oni sami oraz czym jest owa wspólnota[739], do której przynależą. Ponadto, tożsamość narodowa służy uświadamianiu im znaczenia i wartości tej wspólnoty oraz państwa jako jej politycznej organizacji. Poczuwając się do bycia członkami wspólnoty oraz obywatelami państwa, a także rozumiejąc, iż trwanie i bezpieczeństwo obu tych bytów ma kluczowe znaczenie dla ich własnej egzystencji oraz bezpieczeństwa, jednostki stają się bardziej skłonne do ponoszenia trudów i ofiar oraz osobistego zaangażowania się w obronę swojego narodu oraz swojej ojczyzny. W tym kontekście ważny jest także wpływ tożsamości narodowej na zapewnienie spójności społeczeństwa oraz odporności społeczeństwa na rozmaite zagrożenia, co z kolei ma znaczenie dla podtrzymania „społecznej bazy" bezpieczeństwa narodowego. Zwrócenie uwagi na tę kwestię pozwala także dostrzec niezwykle ważny aspekt relacji między tożsamością narodową a bezpieczeństwem narodowym, który najdobitniej wyartykułował W. Pizło. Rzeczą konieczną jest bowiem nie tylko skupianie się na wykorzystywaniu tożsamości narodowej jako swoistego zasobu (jednego z wielu), który można wykorzystywać do kształtowania i wzmacniania bezpieczeństwa narodowego. Oprócz tego nie mniej istotne jest uświadomienie sobie, że strategia i polityka bezpieczeńtwa narodowego muszą także uwzględniać działania na rzecz ochrony tożsamości narodowej jako czynnika, który cementuje wspólnotę narodową i mobilizuje obywateli do podejmowania działań na rzecz obrony ojczyzny[740]. Jak podkreśla M.

[739] A zatem tego, co liczni badacze określają mianem bezpieczeństwa ontologicznego, które B. J. Steele definiuje jako posiadanie „spójnej koncepcji samego siebie".

[740] Warto w tym miejscu podkreślić, że R. Dmowski podobnie pojmował jeden z celów polityki narodowej Polski. Pisał on, iż „ażeby móc pracować dla postępu narodu wewnątrz i bronić jego interesów lub czynić zdobycze na zewnątrz, trzeba przede wszystkim żeby sam naród istniał, żeby miał trwałe

Niewalda, „bez poczucia tożsamości nie ma sensu dbać o bezpieczeństwo", zaś „brak bezpieczeństwa deprawuje poczucie tożsamości i jej rozwoju." Obok uznania tożsamości narodowej za wspomniany czynnik integracji i mobilizacji na rzecz zaangażowania w obronę ojczyzny, dostrzeżenie owej dwustronnej relacji pomiędzy tożsamością narodową i bezpieczeństwem narodowym należy uznać za jeden z najważniejszych wniosków, jakie wypływają z przeprowadzonych badań.

Na koniec trzeba jednakże dostrzec także inny aspekt wskazanej relacji, którym jest jej ambiwalencja, na co wskazuje część respondentów. Tożsamość każdego typu, w tym również narodowa, jest bowiem nierozerwanie związana istnieniem diady „My" oraz „Oni". Jak wskazuje wielokrotnie przywoływana na stronach tej rozprawy A. Jacobson-Widding, tożsamość zawsze obejmuje dwa wymiary, którymi są *sameness* (jednakowość) oraz *distinctiveness* (odrębność, różnica), z których drugi jest „odpowiedzialny" za występowanie wspomnianej opozycji. Ta zaś może i często wiąże się z istotnym problemem z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, jest ona bowiem nie tylko podstawą światopoglądu jednostkowego i społecznego, w którym opozycje pomiędzy Nami (Polakami, Anglikami, Hindusami czy Nigeryjczykami) a innymi państwami i narodowymi odgrywają konstytutywną rolę, lecz także prowadzenia przez państwo polityki, która oparta jest o wykorzystywanie, stymulowanie i eskalowanie istniejących (oraz tworzenie nowych) opozycji dla zaspokojenia partykularnych interesów politycznych (co objaśnia równie często wspominany D. Campbell). Tożsamość narodowa może stanowić nie tylko pożyteczne narzędzie, lecz również obosieczną broń z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego.

Zasygnalizowany powyżej ambiwalentny charakter relacji miedzy obydwiema zmiennymi, stanowiącymi newralgiczne obszary z punktu widzenia egzystencji i funkcjonowania państwa, narodu i społeczeństwa stanowi zatem przesłankę dla refleksji nad doborem i sposobem podejmowanych działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej. Zgodnie z apelami respondentów działania te powinny być prowadzone zgodnie z imperatywem mającym fundamentalne znaczenie w medycynie, tj. *primum non nocere*. Tożsamość narodowa powinna być kształtowana (jako byt o charakterze konstruktywistycznym i dyskursywnym) i wykorzystywana w

podstawy bytu, żeby te pierwiastki, które nam przeszłość w spuściźnie zostawiła, które stanowią o bycie narodu, jego żywotności i potędze, nie rozkładały się, ażeby w całości zostały przekazane przyszłym pokoleniom." R. Dmowski, *Myśli…,* dz. cyt., s. 117.

sposób przede wszystkim rozumny, przemyślany, powściągliwy i ostrożny, tak aby nie stawała się czynnikiem wywołującym zjawiska stanowiące *de facto* zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego, a zatem polaryzację, radykalizację i antagonizacja jednostek i grup społecznych. Zamiast tego powinna ona być fundamentem tworzenia wspólnoty opartej o podzielane wartości, symbole i tradycje, o co apelował w swoim *exposè* z dnia 19 listopada 2011 r. premier D. Tusk[741]. Jak wskazują niektórzy respondenci (szczególny nacisk kładzie na to m.in. dr J. B. Klakla), charakter tożsamości narodowej, aby sprzyjać i służyć bezpieczeństwu narodowemu oraz zapobiegać wyżej wymienionym zagrożeniom, powinien być ukierunkowany na inkluzywność społeczną. To samo powinno tyczyć się kształtu tożsamości narodowej w jej aspekcie (geo)politycznym, mającym fundamentalne znaczenie dla zewnętrznego wymiaru bezpieczeństwa międzynarodowego, tj. związanego z funkcjonowaniem państwa na arenie międzynarodowej. Kształtowanie tożsamości narodowej sprzyjającej zabezpieczeniu pokoju powinno mieć na celu nie tylko zapewnienie gotowości obywateli do obrony ojczyzny na wypadek wojny, lecz także minimalizowanie szansy na wystąpienie tej ostatniej poprzez nastawienie na unikanie konfliktów.

Oprócz spełnienia tych warunków ważne jest także branie pod uwagę podkreślanego do tej pory społecznego wymiaru tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego. Oznacza to, iż działania na rzecz tej pierwszej powinny planowane i realizowane nie tylko z ukierunkowaniem na społeczeństwo obywatelskie, ale także (a może przede wszystkim) poprzez ten podmiot (a w gruncie rzeczy zbiór podmiotów). Z perspektywy działań realizowanych przez państwo na rzecz tożsamości narodowej jako czynnika wpływającego na bezpieczeństwo narodowe ważne jest z jednej strony zaangażowanie w socjalizację[742], edukację i wychowanie obywatelskie[743] (i tym samym kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego), z drugiej natomiast zapewnianie podmiotom społecznym odpowiedniego wsparcia, warunków oraz

[741] J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè…,* dz. cyt., s. 350.

[742] Za ten proces odpowiedzialność spoczywa przede wszystkim rodzinie, która, sama w sobie stanowiąc fundament polskiej tożsamości narodowej, zasługuje na szczególną troskę, wsparcie i ochronę ze strony państwa. Na tę kwestie zwracają uwagę m.in. premier M. Morawiecki w swoim exposè z dnia 19 listopada 2019 r. (J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè…,* dz. cyt., s. 422) oraz Prezydent RP A. Duda w swoim orędziu przed Zgromadzeniem Narodowym z dnia 6 sierpnia 2020 r. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta przed Zgromadzeniem Narodowym, 06 sierpnia 2020, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-przed-zgromadzeniem-narodowym,4331 [dostęp: 10.04.2025].

[743] W tym kontekście za naczelne zadanie premier B. Szydło uznaje w swoim exposè z dnia 18 listopada 2015 r. kształtowanie postaw obejmujących tożsamość narodową i patriotyzm. J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè…,* dz. cyt., s. 382.

swobody dla podejmowanych przez nie starań mających na celu kultywowanie pamięci historycznej oraz kultury, dziedzictwa i tożsamości narodowej.

Kolejne zagadnienie związane jest z określeniem specyfiki tożsamości narodowej Polaków oraz tworzących ją elementów. Należy uznać je za zadanie polegające na wyabstrahowaniu tych z nich (tj spośród elementów tejże tożsamości wskazanych w analizowanym dyskursie publicznym oraz wymienionych przez respondentów w udzielonych przez nich wywiadach), które mają lub mogą mieć (przy odpowiednim ich wykorzystaniu) istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego RP.

Za swego rodzaju *constans* należy zatem uznać wszelkie odwołania do „podręcznikowych" składowych tożsamości narodowej, do których zaliczają się elementy takie jak historia i pamięć historyczna, szeroko pojęta kultura i dziedzictwo narodowe, tradycje i zwyczaje narodowe czy też język. Tym, co czyni tożsamość narodową Polaków użyteczną i pomocną z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego RP, są bowiem zawarte w niej pewne szczególne wartości, cnoty oraz cechy, które sprawiają, iż obywatele Polski (przynajmniej ci, którzy tożsamość narodową mają w rzeczywisty sposób zinternalizowaną) są bardziej skłonni do dbania o wspólne dobro, ład oraz bezpieczeństwo swojej wspólnoty narodowej oraz państwa.

Ważnym „segmentem" tożsamości narodowej odpowiadającej za tego typu postawę jest zbiór wartości i cnót narodowych i obywatelskich. W tym kontekście mamy do czynienia z licznymi wskazaniami zarówno po stronie premierów i Prezydentów RP, jak i ekspertów. Ujmując rzecz syntetycznie, można wskazać m.in. wartości, cnoty oraz cechy przywoływane w analizowanym dyskursie publicznym oraz wymienione w trakcie wywiadów przez respondentów:

- miłość do ojczyny
- patriotyzm, wartości patriotyczne
- etos patriotyczny i wojskowy
- silny emocjonalny związek z własnym państwem
- lulty narodowe (np. Powstania Warszawskiego, Żołnierzy Wyklętych, powstań narodowych)
- duma narodowa, duma z dokonań poprzednich pokoleń
- waleczność
- wolność, pragnienie wolności

- samostanowienie
- wspólnotowość
- solidarność, pomoc potrzebującym, zdolność mobilizacji
- zdolność radzenia sobie z sytuacjami trudnymi, kryzysami
- otwartość
- tolerancja

Jak można zauważyć, elementy te mogą służyć bezpieczeństwu narodowego w dwojaki sposób - po pierwsze stanowiąc budulec postaw obywatelskich, patriotycznych i obronnych względum RP, a po drugie poprzez kształtowanie wspólnoty i ładu społecznego opartego pokojowe relacje oraz o wzajemną pomoc i wsparcie (szczególnie w obliczu kryzysów i zagrożeń)

Oprócz tego tożsamość narodowa (oraz każda inna) musi obejmować także takie elementy, które umożliwiają samookreślenie przez dany podmiot indywidualny lub zbiorowy, który do poczuwa się do określonej tożsamości. W nawiązaniu do tego aspektu tożsamości narodowej można wymienić takie elementy tożsamości narodowej Polaków (oprócz wspomnianej historii i pamięci historycznej, kultury i dziedzictwa narodowego czy też języka), wskazane przez respondentów w trakcie wywiadów, jak np. obraz własnego narodu, tradycje narodowe czy też terytorium. Należy przy tym podkreślić, że oba wymienione wymiary tożsamości narodowej są ze sobą ściśle połączone. Jak wskazują niektórzy respondenci (wśród nich np. Ł. Warzecha), dostrzeganie i docenianie wyjątkowości własnej wspólnoty narodowej oraz państwa stanowi jeden z czynników wywołujących wśród przekonanie, że „za taką Polskę warto się bić”[744]. Połączenie obu tych wymiarów i tworzących je elementów w taki sposób, by tożsamość narodowa Polaków spełniała dzięki temu swoją główną funkcje mobilizacyjną jawi się zatem jako jedno z najważniejszych zadań w kontekście wykorzystywania tejże tożsamości w strategii i polityce bezpieczeństwa narodowego RP.

Również w odniesieniu do wyzwań i zagrożeń dla tożsamości narodowej Polaków możliwe jest dostrzeżenie dwóch „kategorii” tychże, z których te należące do pierwszej z nich można określić jako bardziej ogólne (acz bez wątpienia znaczące), zaś

[744] Aczkolwiek inni respondenci zwracają uwagę na problem braku wiedzy lub płytkości rozumienia polskiej kultury i historii przez Polaków, co czynią m. in. prof. P. Żurawski vel Grajewski oraz dr R. Zieliński.

te należące do drugiej są bardziej bezpośrednio związane z bezpieczeństwem narodowym RP.

Do pierwszej zatem kategorii można zaliczyć przede wszystkim czynniki stanowiące pochodną swoistego meta-wyzwania lub też meta-zagrożenia, jakie stanowi globalizacja, wraz ze wszelkimi jej skutkami wpływające na kulturę i tożsamość narodową oraz na funkcjonowanie narodu i społeczeństwa. Należy w tym miejscu podkreślić, iż ów fenomen o charakterze cywilizacyjnym, kulturowym, społecznym, politycznym i technologicznym posiada na tyle szeroki zakres przedmiotowy (dotyczący jej treści oraz oddziaływania), że w ostatecznym rozrachunku prawdopodobnie większość (o ile nie wszystkie) wyzwań i zagrożeń wskazanych w dyskursie publicznym oraz wymienionych przez respondentów (oraz niewątpliwie wielu innych) można by w ten lub inny sposób powiązać z tymi właśnie z tą meta-kategorią. Zdaniem autora tego typu analiza nie jest jednakże istotna w kontekście formułowanych w tym podrozdziale wniosków, a za ważniejsze należy uznać zwrócenie uwagi na znaczenie owej meta-kategorii jako tła i zarazem swoistego *memento* dla wyzwań i zagrożeń, które zostaną przypisane do kategorii drugiej, związanej bardziej bezpośrednio z bezpieczeństwem narodowym RP.

Wśród tychże dominują przede wszystkim wyzwania i zagrożenia o charakterze kulturowo-aksjologicznym oraz społeczno-polityczny, dotyczące ogólnej kondycji kultury i moralności społeczeństwa obywatelsikiego oraz funkcjonowania państwa, wspólnoty narodowej i społeczeństwa oraz relacji pomiędzy nimi. W obrębie pierwszej subkategorii wyszczególnić można:

- niszczenie podstaw cywilizacji
- konsumeryzm, materializm
- indywidualizm, indyferentyzm narodowy
- spadek odpowiedzialności za państwo
- przekonanie, że „za taką Polskę nie warto się bić”
- krytykę postaw patriotycznych

Drugą zaś subkategorię tworzą:

- atomizacja, wykorzenienie, brak identyfikacji
- rozpad więzi społecznych
- polaryzacja, radykalizacja, ekstremizm, nacjonalizm
- starcie wrogich plemion, trybalizm

Oprócz tego warto zwrócić uwagę na trzy dodatkowe kwestie, przekraczające w przekonaniu autora ramy nakreślonej powyżej klasyfikacji. Jak zwrócili uwagę w swoich wypowiedziach W. Pizło oraz dr R. Zieliński, mamy do czynienia także z takimi zjawiskami jak z jednej strony próby wmawiania Polakom, iż nie jesteśmy narodem (co podkreśla W. Pizło); z drugiej zaś „zbłąkana tożsamość" oraz „banalny patriotyzm". Pierwsze z nich może prowadzić do zaniku świadomości znaczenia troski o przetrwanie i bezpieczeństwo polskiej wspólnoty narodowej, która sama w sobie może zacząć być postrzegana jako byt pozbawiony wartości we współczesnym świecie, przez co z kolei polska tożsamość narodowa stanie się bezprzedmiotowa. Drugie z kolei oznaczają wypaczone pojmowanie tożsamości i patriotyzmu, w efekcie czego wartości te mogą powoływać do życia postawy sprzeczne w swej istocie z sensem tychże wartości. W obu przypadkach mielibyśmy do czynienia z problemem wypaczenia wartości fundamentalnych dla przetrwania, bezpieczeństwa i funkcjonowania narodu i społeczeństwa oraz ze stanem ogólnej anomii. W takich warunkach brak punktów odniesienia czyniłby niemożliwym podjęcie prób radzenia sobie z jakimikolwiek innymi wyzwaniami i zagrożeniami dla tożsamości narodowej Polaków.

Wreszcie zaś należy poddać refleksji działania mające na celu zachowanie, wzmocnienie oraz ochronę tożsamości narodowej Polaków. W wypowiedziach respondentów na temat tychże działań, ich jakości oraz skutków rozpoczynają się od wskazań działań istotnie realizowanych przez państwo polskie, wśród których dominują odwołania przede wszystkim do edukacji, polityki historycznej i kulturalnej czy też prawodawstwa, aczkolwiek wymienia jest też przez nich działalność innego charakteru, dotycząca m.in. wsparcia społecznego czy podtrzymywania kontaktów z Polonią.

Ocena tejże działalności zdominowana jest przez pozytywny stosunek do jej skutków z perspektywy bezpieczeństwa narodowego (a także szerszej, związanej z jej wpływem na funkcjonowanie społeczeństwa) oraz zarazem sceptyczny i krytyczny stosunek do ich wystarczalności. W pierwszym przypadku większość respondentów[745] zwraca uwagę przede wszystkim na uświadamianie obywatelom znaczenia wspólnoty narodowej i państwa oraz dbania o nie i angażowania się w działania na rzecz ich obrony. Innymi słowy państwo polskie, wzmacniając tożsamość narodową obywateli (poprzez swoją działalność w różnych powiązanych z nią obszarach) wzmacnia

[745] Aczkolwiek niektórzy z nich uważają, iż państwo albo nie robi nic na rzecz tożsamości narodowej Polaków (uważa tak np. M. Niewalda), lub też działania te przynoszą różnego rodzaju skutki negatywne (takiego zdania są m.in. prof. P. Żurawski vel Grajewski, dr J. B. Klakla czy też Ł. Warzecha)

zarazem ich gotowość i wolę do angażowania się w obronę tego, co dzięki przejawianej tożsamości narodowej uznają oni za ważne, a zatem własnego narodu i ojczyzny. Jednocześnie w powszechnej ocenie działania te nie mogą być uznane za wystarczające[746]. Co ważne, samo to kryterium jest przez niektórych respondentów kwestionowane, co czyni m.in. prof. K. Drabik, którego zdaniem działania w rozpatrywanym obszarze należy postrzegać jako *in statu nascendi*, a zatem niemogące nigdy osiągnąć ostatecznego i w pełni zadowalającego poziomu. Taki punkt widzenia jest niewątpliwie zgodny z samą istotą tożsamości narodowej, którą (podobnie jak bezpieczeństwo) należy traktować jako proces. Jednocześnie tożsamość narodowa, jak zostało to wielokrotnie podkreślone na kartach tej rozprawy, może trwać i wywierać pozytywny wpływ jedynie wówczas, gdy znajduje swój wyraz w działaniach obywateli, nie zaś wtedy, gdy stanowi jedynie abstrakcyjny konstrukt pojęciowy.

Zrozumiałą konsekwencją nieuznawania działań ze strony państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków za wystarczające jest zasugerowanie przez respondentów szeregu innych inicjatyw w tym obszarze. Jednocześnie poza wypowiedzią premiera J. Kaczyńskiego, który podkreślał konieczność budowania polskiej wspólnoty (narodowej - P. G.) i jej świadomości, konsolidacji świadomości narodowej oraz budowania dumy narodowej [747], analizowane treści dyskursu publicznego nie zawierają równie konkretnych wskazań celów, zadań i działań mających oddziaływać na tożsamość narodową Polaków.

Spośród nich za najważniejsze należy uznać przede wszystkim te, które koncentrują się na wzmocnieniu „społecznej bazy bezpieczeństwa", gdyż, jak wynika to (*explicite* lub *implicite*) z wypowiedzi respondentów, obok pewnych zmian i intensyfikacji bieżących działań państwa oraz wprowadzenia nowych, to właśnie zaangażowanie obywateli oraz wykorzystanie inicjatyw społecznych stanowi podstawę wszelkich inicjatyw i wysiłków na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej oraz wykorzystania jej na rzecz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa narodowego RP. Respondenci zwrócili na następujące dodatkowe (oprócz tych już realizowanych) działania, które mogłyby być realizowane w tym celu:

[746] Warto w tym kontekście podkreślić, iż tego typu opinie wyrażane są przez respondentów ze zróżnicowanym naciskiem i stanowczością. Niektórzy z nich uważają, że „zawsze można zrobić coś więcej lub lepiej" (takie stanowisko prezentują prof. I. Urych i respondent 87); inni z kolei wyraźnie podkreślają, że działania państwa polskiego są w tym zakresie niewystarczające i niezadowalające; a wreszcie pojawiają się i takie opinie, że państwo nie robi w tym obszarze nic (twierdzi tak wspomniany powyżej M. Niewalda).

[747] J. Marszałek-Kawa, P. Siemiątkowski, *Exposè…,* dz. cyt., s. 269.

- wzmocnienie wspólnotowości, świadomość potrzeby jej istnienia
- rozwijanie cnót obywatelskich
- kształtowanie świadomości obywateli oraz przekonania, że państwo należy do nich
- zapobieganie wyparciu spraw bezpieczeństwa ze świadomości obywateli
- pozyskiwanie obywateli do pracy w służbach publicznych
- współpraca i wsparcie dla organizacji społecznych
- budowanie społeczeństwa otwartego, przeciwdziałanie polaryzacji i radykalizacji społecznej

Jednocześnie wskazano wiele zadań, które muszą być zrealizowane na szczeblu państwowym, aby tożsamość narodowa Polaków mogłaby być przez nich kultywowana w sposób, który będzie korzystny dla funkcjonowania i swoistej symbiozy polskiego społeczeństwa (obywatelskiego), państwa oraz dla bezpieczeństwa narodowego RP. W tym zakresie wymieni należy przede wszystkim:

- prowadzenie edukacji (w tym szczególnie tej określanej przez M. Niewaldę jako „miękka" oraz skierowanej do młodych dorosłych, o co apeluje K. Pilawa) oraz polityki historycznej i kulturalnej w sposób zapewniający atrakcyjność polskiej tożsamości narodowej
- zapewnienie obywatelom szeroko pojętego wsparcia materialnego za pośrednictwem polityki społecznej państwa (opiekuńczego) i wzbudzenie w nich poczucia, że „państwo o nich dba"
- zapewnienie odpowiedniego przykładu ze strony elit, które powinni tworzyć mężowie stanu
- sprawowanie niezbędnej kontroli nad sferą informacyjną i kognitywną, celem zapobiegania zagrożeniom związanym m.in. z wojną informacyjną.

W ostatecznym rozrachunku należy zatem stwierdzić, że proces szeroko pojętego wspierania tożsamości narodowej Polaków jako cennego „zasobu" mogącego przyczyniać się do wzmacniania bezpieczeństwa narodowego RP należy postrzegać jako taki, który nie tylko pozbawiony jest końcowego etapu, lecz który jednocześnie wymaga nieustannego doskonalenia i transformacji. Ta ostatnia zaś powinna obejmować przede wszystkim zwiększanie zakresu w jakim to przede wszystkim społeczeństwo obywatelskie, poprzez wykorzystanie swojego potencjału, przejmuje główny ciężar odpowiedzialności i wpływu na zachowanie, wzmocnienie i ochronę polskiej tożsamości narodowej. Państwo ma rzecz jasna w dalszym ciągu do odegrania

istotną rolę w tym procesie, lecz rola ta powinna polegać przede wszystkim na wspieraniu i zapewnianiu odpowiednich warunków dla skutecznej aktywności obywateli jako jednostek oraz organizacji społecznych w tym obszarze. Bowiem bez obywateli przejawiających autentyczną wolę i zaangażowania w działalność mającą na celu kultywowanie polskiej tożsamości narodowej i jej ochronę (i mających przy tym odpowiednie wsparcie ze strony państwa i jego instytucji), a w rezultacie wypływającą z internalizacji tejże tożsamości gotowość do poświęceń na rzecz dobra wspólnego i ochrony ojczyzny nie jest możliwe zapewnienie tej ostatniej bezpieczeństwa.

ZAKOŃCZENIE

Punktem wyjścia do podjęcia prac nad wskazaną problematyką w ramach rozprawy doktorskiej było zidentyfikowanie określonej sytuacji problemowej, a zatem istnienia pewnej luki badawczej (stanowiącej niedostatek wiedzy naukowej w pewnym obszarze), dotyczącej relacji pomiędzy tożsamością narodową Polaków a bezpieczeństwem narodowym RP. W rezultacie, stało się to przesłanką przyjęcia tożsamości narodowej Polaków, w odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego RP, jako przedmiotu badań.

Kolejnym krokiem w toku tworzenia założeń metodologicznych było sformułowanie problemów badawczych (głównego oraz szczegółowych), przyjmujących formę pytań badawczych. W powiązaniu z każdym ze sformułowanych problemów badawczych określone zostały cele badawcze (główny i szczegółowe), mające stanowić próbę odpowiedzi na wspomniane problemy badawcze, a ujmując rzecz bardziej szczegółowe, pewien zbiór ściśle określonych działań prowadzących do uzyskania rzeczonych odpowiedzi na pytania badawcze (*id est* rozwiązań problemów badawczych). Wreszcie zaś, postawione zostały hipotezy badawcze (główna oraz szczegółowe), a zatem weryfikowalne empirycznie propozycje odpowiedzi na postawione pytania badawcze (czy też, innymi słowy, propozycje rozwiązań problemów badawczych). Weryfikacja bądź falsyfikacja postawionych hipotez w toku przeprowadzonych badań miała prowadzić do zrealizowania celów badawczych i tym samym znalezienia odpowiedzi na pytania badawcze (rozwiązania problemów badawczych).

Pozwala to zatem stwierdzić, iż stanowiący główną część niniejszej rozprawy doktorskiej projekt badawczy oraz leżące u jego podstaw założenia metodologiczne przyjmują postać procesu o następujących schemacie:
Identyfikacja sytuacji problemowej → przyjęcie przedmiotu badań → sformułowanie problemów (pytań) badawczych → określenie celów badawczych → postawienie hipotez badawczych → realizacja badań → weryfikacja / falsyfikacja hipotez badawczych → wyciągniecie wniosków → udzielenie ostatecznej odpowiedzi na pytania badawcze (wskazanie rozwiązań problemów badawczych).

Warto dodatkowo podkreślić, że powyższy schemat oznacza przyjęcie i podążanie (zarówno na poziomie rozumowania, jak i w toku procesu badawczego) za logiką, którą można scharakteryzować określeniem „od szczegółu do ogółu". Logika ta

oznacza wykonywanie działań i celów elementarnych (składowych), co ma w efekcie umożliwić realizację zadań i celów o charakterze wyższego rzędu, fundamentalnych i ostatecznych.

W przekonaniu autora opisana powyżej logika przyświecająca projektowi badawczemu oraz całości prac nad tą rozprawą doktorską powinna znaleźć odzwierciedlenie w dwóch ostatnich etapach przedstawionego w zarysie procesu, a więc w odpowiedziach na pytania badawcze (rozwiązaniach problemów badawczych) i w ostatecznych wnioskach. Dla zachowania przejrzystości oraz zapewnienia klarowności wywodu poszczególne problemy, cele oraz hipotezy badawcze (w pierwszej kolejności szczegółowe, następnie zaś główne) powinny być opracowane w ścisłym powiązaniu ze sobą.

1) W pierwszej kolejności należy rozpatrzyć pierwszy szczegółowy problem badawczy w brzmieniu: *jaka jest istota tożsamości narodowej?* Do jego rozwiązania prowadziły działania na rzecz osięgnięcia szczegółowego celu badawczego w postaci *wyjaśnienia istoty tożsamości narodowej.* W związku z powyższym postawiona została hipoteza szczegółowa o następującej treści: *istota tożsamości narodowej, pojmowanej jako fenomen o charakterze aksjologiczno-kulturowym oraz psycho-społecznym, wydaje się polegać na mechanizmie identyfikacji obywateli danego państwa z określonym zestawem wartości, idei i szeroko pojętych treści kulturowych, które są powszechnie uznawane za czynniki konstytuujące i wyróżniające dla tworzącej to państwo wspólnoty narodowej*.

Na podstawie uzyskanych wyników badań autor doszedł do wniosku, iż istota tożsamości narodowej obejmuje przede wszystkim aspekty aksjologiczny, kulturowy, psychologiczny (który można określić także jako świadomościowy bądź mentalny) oraz społeczny, co znajduje potwierdzenie w analizowanym piśmiennictwie oraz w wypowiedziach respondentów. Aspekt aksjologiczny stanowi zbiór wartości narodowych, kulturowy dotyczny kanonu kultury narodowej, psychologiczny odnosi się do ze świadomością narodową (a zatem ze świadomością przynależności do wspólnoty narodowej) na poziomie indywidualnym i zbiorowym, zaś społeczny wiąże się z postawami obywateli oraz całością działań podejmowanych przez nich oraz przez organizacje społeczne na rzecz edukacji, kultywowania, wzmacniania i ochrony tożsamości narodowej. Poczynione w trakcie badań ustalenia nakazują zwrócenie uwagi także na inne cechy tożsamości narodowej poza identyfikacją (stanowiąca wszelako jej podstawy i najważniejszy wymiar). Tożsamość narodową należy także uznać za

mechanizm samookreślenia (w tym także w przestrzeni międzynarodowej), moralny drogowskaz oraz czynnik mobilizacyjny (funkcja ta była najczęściej wymienianą przez respondentów) w kontekście działań na rzecz obrony ojczyzny.

Należy wszelako podkreślić, że w świetle koncepcji teoretycznych oraz opinii respondentów tożsamość narodowa nie tylko wiąże się w sposób immanentny z identyfikacją oraz samookreśleniem, lecz prowadzi w dalszej kolejności do różnicowania jednostek oraz zbiorowości społecznych na podstawie kryterium tożsamościowego. Oznacza to, że pełnione przez tożsamość narodową funkcje, dotyczące wspomnianego samookreślenia, identyfikacji ze wspólnotą narodową, konstytuowania i konsolidacji w ramach państwa oraz mobilizacji do jego obrony (w tym ostatnim przypadku kluczowe znaczenie ma normatywny wymiar tożsamości narodowej) mogą służyć nie tylko bezpieczeństwu narodowemu, lecz także stanowić źródło potencjalnych ryzyk lub zagrożeń jeśli funkcja samookreślenia przeradza się w mechanizm określany mianem *Othering* (oznaczający różnicowanie jednostek i zbiorowości w sposób konfliktogenny). W istotę tożsamości narodowej, przy jej niewątpliwych zaletach z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, wpisana jest także istotna potencjalna ambiwalencja, o czym nie wolno zapominać w kontekście uwzględniania tożsamości narodowej jako czynnika strategii i polityki bezpieczeństwa narodowego. Kwestia ta została wielokrotnie poruszona szczególnie w opiniach ekspertów. Niektórzy z nich podkreślali, iż tożsamość narodowa musi być pielęgnowana i wykorzystywana dla celów bezpieczeństwa narodowego w sposób rozumny i odpowiednio zaplanowany. W przekonaniu autora już w tym miejscu mamy tu do czynienia z jednym z najistotniejszych wniosków wypływających ze zrealizowanych badań – tożsamość narodowa stanowi ważny „zasób" z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, lecz jego wykorzystywania oznacza konieczność podjęcia niełatwego wyzwania przez państwo i społeczeństwo (a zatem pozytywny wpływ tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe nie zachodzi w sposób „automatyczny"). Wątek ten zostanie rozwinięty w dalszej części rozważań.

W świetle poniższych wniosków można wszelako uznać, iż postawiona hipoteza szczegółowa została zweryfikowana pozytywnie, a jednocześnie został osiągnięty cel badawczy poprzez wyczerpujące i wieloaspektowe określenie istoty tożsamości narodowej na podstawie wyników badań, w tym w szczególności w aspektach istotnych *stricte* z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego (a także w wielu innych).

2) Drugi szczegółowy problem badawczy przyjął formę pytania o następującej treści: *jak tożsamość narodowa wpływa na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego?* Towarzyszył mu szczegółowy cel badawczy zmierzający do *określenie wpływu tożsamości narodowej na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego*. Postawiona została szczegółowa hipoteza badawcza, w myśl której *tożsamość narodowa wpływa na przetrwanie narodu jako wspólnoty, dzięki czemu może przyczyniać się także do ochrony jego bezpieczeństwa narodowego i zapewnienia jego fizycznego przetrwania.*

Z uwagi na m.in. aksjologiczny aspekt tożsamości narodowej oraz wspomnianą powyżej jej funkcję mobilizacyjną za uzasadnione i potwierdzone uznać należy twierdzenie jakoby tożsamość narodowa przyczyniała się do ochrony bezpieczeństwa narodowego i zapewnienia przetrwania narodu oraz tworzonego przezeń państwa. Co ważne, w kontekście oddziaływania tożsamości narodowej przetrwanie to ma charakter nie tylko fizyczny (tj. związany z egzystencją narodu i państwa), lecz także kulturowy (co oznaczania podtrzymanie narodowego dziedzictwa kulturowego, a także historycznego). Argumentów na poparcie takiej konstatacji dostarczają nie tylko piśmiennictwo naukowe i opinie ekspertów, lecz także wypowiedzi zawarte w dyskursie publicznym, a także tematyka i cele związane z działalnością resortów rządowych (które w przeważającej mierze skoncentrowane są na zachowaniu, wzmocnieniu i ochronie treści kultury narodowej oraz pamięci historycznej). W kontekście teoretycznym warto podkreślić istotę tożsamości narodowej jako czynnika kształtującego bezpieczeństwo ontologiczne jednostek i całej wspólnoty narodowej, który to szczegółowy aspekt bezpieczeństwa przekłada między innymi na konkretne działania podejmowane przez państwo w sferze polityki bezpieczeństwa narodowego oraz polityki zagranicznej i dyplomacji.

Na przykładzie Polski również w wymiarze strategicznym polityki bezpieczeństwa narodowego RP zidentyfikowane zostały nawiązania do tożsamości narodowej Polaków i jej znaczenia dla tegoż bezpieczeństwa, najwyraźniej w obowiązującej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2020 r. Pośród wymienionych w niej celów strategicznych i zadań w obszarze bezpieczeństwa narodowego wspomina się o m.in. wzmocnieniu i ochronie kultury i tożsamości narodowej oraz budowaniu wspólnoty narodowej.

Jednakże za ważniejszy sposób, w jaki tożsamość narodowa przyczynia się do ochrony bezpieczeństwa narodowego, należy uznać kształtowanie postaw patriotycznych i obronnych, mających bezpośredni związek z bezpieczeństwem

narodowym. Innymi słowy, tożsamość narodowa sprawia, że w razie zagrożenia, szczególnie zewnętrznego, „ma kto chwycić za broń" w obronie ojczyzny, jak ujęli to lapidarnie niektórzy respondenci. Kluczowa wydaje się być tutaj sfera aksjologii, stanowiąca swoisty wspólny mianownik tożsamości narodowej i bezpieczeństwa narodowego. Z jednej strony, zarówno tożsamość narodowa, jak i bezpieczeństwo narodowe można uznać za wartości *per se*, z uwagi na przypisywane im znaczenie oraz dążenia jednostek i społeczeństwa do ich urzeczywistnienia (tj. do posiadania tożsamości narodowej oraz zachowania, wzmocnienia i ochrony; oraz do zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa narodowego i nieustannej poprawy tego poziomu). Z drugiej natomiast, tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe „składają się" także niejako z pewnych wartości szczegółowych, które to wartości w dużej mierze pokrywają się (przykładem może być np. pielęgnowanie kultury i pamięci historycznej narodu).

Nie można wszelako pominąć także innego, bardziej pośredniego sposobu, w jaki tożsamość narodowa przyczynia się do kształtowania bezpieczeństwa narodowego. W wypowiedziach respondentów można odnaleźć wskaznia na fakt, że tożsamość narodowa, o ile mamy do czynienia z jej odpowiednim kształtowaniem i w pewnym sensie z „zarządzaniem" nią (przymiotnik odpowiedni oznacza tutaj przede wszystkim taki sposób, który nie prowadzi do sporów, konfliktów, ekskluzji czy radykalizacji), stanowi także czynnik mogący zapobiegać pewnym zagrożeniom dla bezpieczeństwa narodowego. Respondenci wskazali przede wszystkim zagrożenia o charakterze wewnętrznym, zwłaszcza te związane ze zjawiskiem migracji. Tożsamość narodowa oparta o dążenie do inkluzywności, tolerancji, wzajemnego szacunku oraz budowania życzliwych relacji między poszczególnymi obywatelami oraz grupami społecznymi twoarzącymi całość społeczeństwa może zapobiegać negatywnym zjawiskom takim jak wspomniane konflikty, a także polaryzacja, radykalizacja, ekstremizm i wiele innych. Zjawiska te stanowią niewątpliwie zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego, częstokroć równie (lub nawet bardziej) poważne jak wojna.

Wyniki badań pozwoliły na wskazanie sposobów oraz głównej funkcji tożsamości narodowej, za pośrednictwem której przyczynia się ona do kształtowania bezpieczeństwa narodowego. Pozwoliły one nie tylko zweryfikować pozytywnie postawioną hipotezę, lecz także objaśnić sens wpływu tożsamości narodowej na przetrwanie narodu, co wiąże się z zapewnianiem niezbędnego poziomu mobilizacji obywateli do stawania w obronie ojczyzny w obliczu zagrożenia zewnętrznego

(militarnego), a także z niwelowaniem zagrożeń wewnętrznych (o charakterze społecznym. Szczegółowy cel badawczy został zatem zrealizowany.

3) Kolejny szczegółowy problem badawczy związany był z ustaleniem *jakie są główne elementy tożsamości narodowej Polaków?* Do jego rozwiązania prowadził cel badawczy polegający na *scharakteryzowaniu głównych elementów składających się na tożsamość narodową Polaków.* W nawiązaniu do powyższego postawiona została hipoteza szczegółowa o treści: *w świetle uwarunkowań historycznych tożsamości narodowej autor przyjmuje, że najważniejsze elementy tożsamości narodowej Polaków to poczucie więzi i identyfikacja z państwem oraz jej wartościami narodowymi. Najważniejszymi z nich z punktu widzenia tożsamości narodowej są patriotyzm, katolicyzm, rodzina, język oraz dziedzictwo historyczno-kulturowe.*

Przeprowadzone analizy dziejów i ewolucji polskiej tożsamości narodowej, źródeł zastanych (w postaci zrealizowanych uprzednio badań społecznych) i dyskursu publicznego oraz wywiady z ekspertami pozwalają stwierdzić, iż identyfikacja jako wyraz tożsamości narodowej jest niewątpliwie jej najważniejszym elementem. Duże znaczenie ma także patriotyzm oraz inne wartości i cnoty narodowe. Co zaś tyczy się dziedzictwa historyczno-kulturowego oraz języka, to znaczeniu tych elementów przypisane zostały odmienne wagi przez respondentów biorących udział w badaniach społecznych, przywódców państwa polskiego oraz respondentów. Dla tych pierwszych język oraz obywatelsko-polityczne aspekty tożsamości narodowej oraz kryteria polskości (takie jak np. posiadanie obywatelstwa polskiego czy też zamieszkiwanie na terytorium RP) brały górę nad znajomością polskiej kultury i historii, natomiast w dyskursie publicznym i w opiniach ekspertów sformułowanych w trakcie wywiadów rola wspomnianej kultury i historii była podkreślana regularnie i z dużą mocą. Znaczenie i rola rodziny oraz katolicyzmu (w szerszym ujęciu chrześcijaństwa i cywilizacji chrześcijańskiej) doczekały się wzmianek przede wszystkim w dyskursie publicznym, lecz w wywiadach z ekspertami niejednokrotnie niejednokrotnie formułowane były opinie o słabnącym oddziaływaniu katolicyzmu (co potwierdzają wyniki badań społecznych).

W świetle opinii opinii wyrażonych przez ekspertów należy także podkreślić także znaczenie innych elementów tożsamości narodowej Polaków, wykraczających poza zbiór przyjęty w szczegółowej hipotezie badawczej, które w dużym stopniu korespondują z istotą tożsamości narodowej *sensu largo* jej aspektami, kóre zostały zidentyfikowane poprzez wykorzystaną metodę analizy piśmiennictwa. Do elementów

tych można zaliczyć świadomość narodową obywateli (dotyczącą własnej wspólnoty narodowej, jej kultury i wartości), wartości polityczne związane ze specyfiką państwa i jego ustroju, czego przykładem są demokracja i wolność (wspominane także w dyskursie publicznym). Ponadto, w opiniach ekspertów wybrzmiewa także znaczenie terytorialnego oraz regionalnego i lokalnego wymiaru tożsamości narodowej Polaków.

Wykorzystanie przez autora poszczególnych metod badawczych pozwoliło zatem zrealizować szczegółowy cel badawczy w postaci scharakteryzowania głównych elementów tożsamości narodowej Polakow. Udzielona została powiedź na szczegółowe pytanie badawcze, dotyczące wskazania tychże głównych elementów (w świetle faktu, że ich zbiór, zarówno w historycznym, jak i współczesnym wymiarze, jest bardzo obszerny), która wykracza poza postawioną hipotezę szczegółową. O tej ostatniej można więc powiedzieć, iż została zweryfikowana pozytywnie w sposób częściowy. Rozumieć przez to należy, iż w toku badań ujawnione zostały elementy i aspekty tożsamości narodowej Polaków, które nie tylko wykraczają poza zbiór wskazany w hipotezie szczegółowej, lecz także rzucają światło na specyfikę tejże tożsamości i dostarczają nowych przesłanek do dalszych badań nad związkiem rzeczonej tożsamości, jej elementów i specyfiki z bezpieczeństwem narodowym RP.

4) Ostatni ze szczegółowych problemów badawczych, który został rozwiązany przez autora w toku przeprowadzonych badań, wymagał udzielenia odpowiedzi na pytanie *jakie główne elementy tożsamości narodowej Polaków mają najistotniejszy wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski?* Aby na nie odpowiedzieć należało spełnić szczegółowy cel badawczy w postaci *określenia jakie główne elementy tożsamości narodowej Polaków mają najistotniejszy wpływ na bezpieczeństwo narodowe Polski*. Autor postawił w tym kontekście szczegółową hipotezę badawczą, zgodnie z którą *za najistotniejsze dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego Polski można uznać te elementy tożsamości narodowej Polaków, które odnoszą się do wartości wspólnotowych i propaństwowych.*

Pośród elementów tożsamości narodowej Polaków należy podkreślić przede wszystkim znaczenie tych, które przekładają się na zwiększenie stopnia konsolidacji i spójności polskiego społeczeństwa i narodu oraz na kształtowanie postaw obywatelskich i proobronnych, a zatem tych, które mają fundamentalne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego RP. Do takowych należy zaliczyć zatem przede wszystkim kulturę i (podzielane) wartości narodowe oraz dziedzictwo i pamięć historyczną, gdyż to przede wszystkim one wpływają na wspomnianą konsolidację wokół wspólnej

świadomości i wizji narodu jako wspólnoty oraz na kształtowanie wspomnianych postaw. Jeśli chodzi o wymienione wyżej postawy, to ich źródeł należy poszukiwać jednakże nie tylko we wspólnym podłożu kulturowym i wynikających z niego więziach społecznych, lecz także w wartościach i kulturze politycznej, wspomnianych przy omawianiu poprzedniego problemu, celu i hipotezy badawczej. Gotowość do czynnego zaangażowania się w obronę państwa, stanowiąca postawę, wymaga także komponentu aksjologicznego, którego głównym elementem w przypadku polskiej wspólnoty narodowej i tożsamości anrodowej są patriotyzm, przywiązanie do wolności czy też skłonność do okazywania solidarności.

Wreszcie zaś niezbędne jest także zakorzenienie tychże postaw w najbliższym środowisku społecznym i fizycznym. Środowisko to znajduje swoje ucieleśnienie w społecznościach lokalnych i tak zwanych „małych ojczyznach", stanowiących przestrzeń swoistej „nauki" tożsamości narodowej i patriotyzmu.

W kontekście znaczenia tożsamości narodowej Polaków dla bezpieczeństwa narodowego RP należy jednakże podkreślić po raz kolejny znaczenie zapobiegania negatywnym zjawiskom stanowiącym zagrożenia dla tegoż bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym, tj. polaryzacji, radykalizacji czy ekstremizmowi. A zatem wśród najistotniejszych dla bezpieczeństwa narodowego RP należy umieścić te elementy tożsamości narodowej Polaków, które maja potencjał zapobiegania wymienionym zagrożeniom. Są to wartości oraz cechy charakteru narodowego Polaków takie jak tolerancja i otwartość, wymagające szczególnej troski i ochrony przed zanikiem oraz wypaczeniem.

Wyniki badań wskazują jednoznacznie na powiązania i znaczenie określonych elementów tożsamości narodowej Polaków dla bezpieczeństwa narodowego RP. Na podstawie tych wyników możliwe było nie tylko wskazanie tychże wartości i wyjaśnienie sposób w jakich sprzyjają one postawom obywatelskim i proobronnym, kluczowym dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP. Ponadto, w zakresie szerszym niż zaproponowany w szczegółowej hipotezie badawczej, ustalone zostały także elementy tożsamości narodowej Polaków wpływające korzystnie na bezpieczeństwo narodowe RP w sposób pośredni, tj. poprzez zapobieganie zagrożeniom o charakterze wewnętrznym (takim jak np. konflikty na tle etnicznym). Szczegółowy cel badawczy został zatem osiągnięty, przy jednoczesnym uzyskaniu wartości dodanej w postaci poszerzenia zakresu wiedzy na temat wpływu elementów tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo narodowe RP.

5) Dokonywanie weryfikacji realizacji szczegółowych celów badawczych zgodnie z przyjętą logiką podążania od szczegółu do ogółu nakazuje zwrócić obecnie uwagę ku głównemu problemowi, celowi oraz hipotezie badawczej. Ów główny problem badawczy polegał na pytaniu o to *jak tożsamość narodowa Polaków wpływa na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski?* Związanym z nim głównym celem badawczym było natomiast *ustalenie wpływu tożsamości narodowej Polaków na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski.* Autor postawił w tym kontekście główną hipotezę badawczą, mówiącą o tym, iż *przywiązanie obywateli Polski do polskiej tożsamości narodowej może wpływać na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski poprzez zwiększanie poziomu spójności społecznej oraz zwiększanie w obywatelach Polski potrzeby i woli przetrwania jako wspólnoty narodowej (jako wartości egzystencjalnych z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego), a także skłonności do podejmowania działań na rzecz zwiększania bezpieczeństwa narodowego Polski.*

W świetle wyników badań zdaniem autora możemy mówić o ambiwalencji w zakresie weryfikacji przytoczonej głownej hipotezy badawczej. Z jednej strony wspomniane wyniki potwierdzają fakt przyczyniania się tożsamości narodowej do konsolidacji polskiej wspólnoty narodowej na fundamencie podzielania wspólnej kultury i wartości narodowych oraz dziedzictwa i pamięci historycznej. Uznając je za wartości oraz przeprowadzając pozytywną waloryzację państwa i narodu przez pryzmat tychże wartości, a także dokonując samookreślenia na podstawie zinternalizowanej tożsamości narodowej (a zatem identyfikacji z państwem, narodem oraz jego kulturą, wartościami i historią), obywatele stają się istotnie w większym stopniu gotowi do podejmowania działań na rzecz obrony swojej ojczyzny, co przyczynia się do zwiększania bezpieczeństwa narodowego Polski. Przeprowadzone badania dostarczają podstaw do uznania postawionej głównej hipotezy badawczej za nie wyczerpującą zakresu przedmiotowego zagadnienia, do którego odnosi się ona, a także do stwierdzenia, iż przyjęta w niej argumentacja nie obejmuje w pełni zakresu mechanizmu przyczyniania się tożsamości narodowej Polaków do kształtowania bezpieczeństwa narodowego RP i zwiększania jego poziomu.

W przekonaniu autora konieczne jest podkreślenie znaczenia wspominanego przede wszystkim przez ekspertów (lecz także dostrzegalnego w kontekście działalności resortów rządów) regionalnego i lokalnego (a także terytorialnego) wymiaru tożsamości narodowej. Co ważne, dotyczy on nie tylko więzi i obcowania obywateli z ich „małymi

ojczyznami", społecznościami lokalnymi oraz regionalną i lokalną kulturą, lecz także z działalnością organizacji społecznych (pozarządowych), ukierunkowanej na kultywowanie tejże więzi oraz odnoszenie jej do szerszego kontekstu tożsamości narodowej i patriotyzmu. Bez tego czynnika, co potwierdzają także ustalenia poczynione w toku analizy piśmiennictwa w zakresie teorii tożsamości narodowej, nie jest możliwe nie tylko kultywowanie tejże tożsamości, lecz również wykorzystanie jej w sposób praktyczny dla celów publicznych.

Ponadto, w kontekście założeń zawartych głównej hipotezie badawczej autor doszedł do wniosku, iż wyjaśnienie wpływu tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe, zarówno w wymiarze ogólnym (teoretycznym i uniwersalnym, tj. dotyczącym rozmaitych krajów), jak i w odniesieniu do przypadku Polski, nie jest możliwe bez podkreślenia znaczenia kreowania postaw obywatelskich opartych o tożsamość narodową, które to postawy powinny być ukierunkowane obronę ojczyzny przed zagrożeniami. Jest przy tym niezwykle istotne to, że proces ten (tj. kreowania wspomnianych postaw) powinien być realizowany przede wszystkim w formie inicjatyw oddolnych (*bottom-up*), nie zaś wyłącznie odgórnych (*top-down*), przez co należy rozumieć wymienioną wyżej działalność organizacji społecznych (pozarządowych). Konstatacja ta wskazuje tym samym na konieczność podjęcia dalszych szczegółowych i pogłębionych badań nad opisaną wyżej problematyką, co samo w sobie można uznać za pozytywny rezultat projektu badawczego przeprowadzonego w ramach prac nad niniejszą dysertecją.

W przekonaniu autora to właśnie ta kwestia stanowi najważniejszy wniosek, jaki można wyciągnąć z pozyskanych wyników badań, szczególnie na podstawie przeprowadzonego sondażu diagnostycznego i wywiady z ekspertami. Jest to zarazem podstawowa odpowiedź na wskazane główne pytanie badawcze. Jeśli zatem pytamy o to *jak tożsamość narodowa Polaków wpływa na kształtowanie bezpieczeństwa narodowego Polski*, to odpowiedź jest następująca – *poprzez kreowanie (dzięki oddolnej aktywności jednostek i organizacji społecznych) postaw obywatelskich ukierunkowanych i sprzyjających podejmowaniu działań na rzecz obrony ojczyzny i tym samym zwiększaniu bezpieczeństwa narodowego RP.* Udzielenie tej odpowiedzi na główne pytanie badawcze oznaczania zatem osiągnięcie głównego celu badawczego niniejszej rozprawy doktorskiej.

Na koniec, autor pragnie także zamieścić spostrzeżenie i refleksję o charakterze utylitarnym, która jego zdaniem jest istotna z perspektywy strategii i

polityki bezpieczeństwa narodowego. W świetle przytoczonego powyżej wniosku, wypływającego z wyników badań, należy stwierdzić, iż z praktycznego punktu widzenia najważniejszą kwestią jest nie tyle określenie specyfiki i identyfikacja elementów tożsamości narodowej Polaków korzystnych dla bezpieczeństwa narodowego RP, ile wypracowanie sposobów i metodyki wykorzystania tejże tożsamości w obszarze wspomnianego bezpieczeństwa. Innymi słowy, kluczowe staje się ustalenie nie tylko tego jakie elementy bądź cechy tożsamości narodowej Polaków wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Polaków ani na czym wpływ ten polega, lecz jak można go zapewnić. Na podstawie wyników badań autor proponuje następującą odpowiedź na to pytanie - konieczne jest to jest zaangażowanie państwa polskiego we wspieranie (nie zaś przejmowanie wyłącznej odpowiedzialności) oraz stwarzaniu odpowiednich warunków (finansowych, prawnych, organizacyjnych etc.) obywatelom i organizacjom społecznym w ich własnych, oddolnych wysiłkach i inicjatywach na rzecz zachowania, wzmacniania i ochrony polskiej tożsamości narodowej w taki sposób, by stawała się ona rzeczywistym filarem i ważnym zasobem dla bezpieczeństwa narodowego RP, a to dzięki kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego przejawiącego powszechną postawę patriotyzmu i gotowości stawania w obronie ojczyzny. Bowiem jedynie społeczeństwo stworzone z obywateli o silnej tożsamości narodowej oraz przejawiających głęboką troskę o bezpieczeństwo własnej wspólnoty narodowej i państwa może zapewnić temu ostatniemu niezbędne zaplecze (lub inaczej „bazę") społeczne dla efektywnej strategii i polityki bezpieczeństwa narodowego.

BIBLIOGRAFIA

Wydawnictwa zwarte

1. Anderson B., *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism,* Verso, London 2016.
2. Apanowicz J., *Metodologia ogólna,* Wydawnictwo Bernardinum, Gdynia 2002.
3. Apanowicz J., *Metodologiczne uwarunkowania pracy naukowej. Prace doktorskie, prace habilitacyjne.*, Difin, Warszawa 2005.
4. Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, PWN, Warszawa 2008.
5. Bartoszewicz M. G., *Festung Europa*, Ośrodek Myśli Politycznej, Kraków 2018.
6. Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
7. Beck U., *Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa.*, Scholar, Warszawa 2012.
8. Becker H. S., *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*., The Free Press, New York 1966.
9. Berger P. L., Luckmann T., *Społeczne tworzenie rzeczywistości. Traktat z socjologii wiedzy*., PWN, Warszawa 2018.
10. Berger P. L., *Zaproszenie do socjologii*, PWN, Warszawa 2002.
11. Bielewska A., *Tożsamość narodowa jako tożsamość terytorialna w kontekście migracji*, Scholar, Warszawa 2019.
12. Bierstedt R., *The Social Order. An Introduction to Sociology.*, McGraw-Hill, New York 1963.
13. Billig M., *Banalny nacjonalizm*, Znak, Kraków 2008.
14. Bodziany M., *Wewnętrzne uwarunkowania bezpieczeństwa kulturowego Polski*, Wydawnictwo Akademii Wojsk Lądowych, Wrocław 2019.
15. Bogucka M., *Dawna Polska. Narodziny, rozkwit, upadek.*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985.
16. Bogucka M., *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku*, Ossolineum, Wrocław 1987.
17. Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, PWN, Warszawa 2015.
18. Booth K., *Theory of World Security*, Cambridge University Press, New York 2007.
19. Bourne M., *Understanding Security*, Palgrave Macmillan, New York 2014.
20. Breen K., O'Neill S. (eds.), *After the Nation? Critical Reflections on Nationalism and Postnationalism.*, Palgrave Macmillan, London 2010.

21. Brzeski R., *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Wydawnictwo Antyk, Komorów 2014.
22. Budyta-Budzyńska M., *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*, PWN, Warszawa 2010.
23. Butan B., Little R., *Systemy międzynarodowe w historii świata*, PWN, Warszawa 2011.
24. Buttolph Johnson J., Reynolds H. T., Mycoff, J. D., *Metody badawcze w naukach politycznych*, PWN, Warszawa 2010.
25. Buzan B., Hansen L., *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, New York 2009.
26. Buzan B., *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era 25th anniversary.*, ECPR Press, Colchester 2016.
27. Buzan B., Wæver O, de Wilde J., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner, London 1998.
28. Campbell D., *Writing Security. United States Foreign Policy and the Politics of Identity.*, Manchester University Press, Manchester 1998.
29. Chodorowski J., *Czy zmierzch państwa narodowego?*, Wydawnictwo Wers, Poznań 1998.
30. Chodubski A., *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
31. Chojnowski L., *Bezpieczeństwo narodowe. Studium teoretyczne.*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2016.
32. Chojnowski L., *Bezpieczeństwo. Zarys teorii.*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej, Słupsk 2015.
33. Cieślarczyk M., *Metody, techniki i narzędzia badawcze oraz elementy statystyki stosowane w pracach magisterskich oraz doktorskich*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2006.
34. Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2009.
35. Coker Ch., *The Rise of the Civilizational State*, Polity Press, Cambridge 2019.
36. Colby E., T*he Strategy of Denial American Defense in an Age of Great Power Conflict*, Yale University Press, New Haven 2021.

37. Creswell J. W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
38. Czaja J., *Kulturowe czynniki bezpieczeństwa*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
39. Czaja J., *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa: aspekty teoretyczne i praktyczne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2013.
40. Dawidczyk A., Jurczak J., Łuka P., *Metody, techniki, narzędzia nauk o bezpieczeństwie*, Difin, Warszawa 2019.
41. de Chardin P. T., *The Future of Man*, Image Books, New York, 1964.
42. de Chardin P.T., *The Phenomenon of Man*, Harper Perennial Modern Thought, New York 1965.
43. Dijink G., *National Identity and Geopolitical Visions: Maps of Pride and Pain*, Routledge, London 1996.
44. Dittmer J., Bos D., *Popular culture, geopolitics & identity*, Roman & Littlefield, Lanham 2019.
45. Dmowski R., *Myśli nowoczesnego Polaka*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2012.
46. Dodds K., *Geopolitics: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford 2007.
47. Dominiczak H., *Dzieje Kresów i granicy państwa polskiego na wschodzie od czasów najdawniejszych do roku 1945*, Adam Marszałek, Toruń 2011.
48. Dukaj J., *Czarne oceany*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
49. Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*, PWN, Warszawa 2007.
50. Edensor T., *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*, Berg, Oxford 2002.
51. El Ghamari M., *Cool jihad*, Difin, Warszawa 2018.
52. Erikson E. H., *Tożsamość a cykl życia,* Zysk i S-ka, Poznań 2004.
53. Ficoń K., *Bezpieczeństwo narodowe i jego typologie*, BEL Studio Warszawa 2020.
54. Flint C., *Introduction to Geopolitics*, Taylor & Francis, New York 2006.
55. Frankfort-Nachmias Ch., Nachmias D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Zysk i S-ka, Poznań 2001.
56. Friedman T. L., *Lexus i drzewo oliwne*. *Zrozumieć globalizację*, Rebis, Poznań 2001.
57. Fukuyama F., *Koniec historii i ostatni człowiek*, Znak, Kraków 2017.
58. Gellner E., *Narody i nacjonalizm*, Difin, Warszawa 2009.

59. Gibbon E., *Upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie*, PIW, Warszawa 2018.
60. Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. "Ja" i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności.*, PWN, Warszawa 2012.
61. Gierszewski J., Drabik K., Pieczywok A., *Bezpieczeństwo kulturowe w trakcie zmian społecznych*, Difin, Warszawa 2020.
62. Gierszewski J., Pieczywok A., *Metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2020.
63. Gierszewski J., Pieczywok A., Piwowarski J., *Wyzwania i zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa kulturowego*, Adam Marszałek, Toruń 2020.
64. Gillis J. R. (ed.), *Commemorations. The Politics of National Identity*, Princeton University Press, Princeton 1996.
65. Glinka B., Czakon W., *Podstawy badań jakościowych*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2021.
66. Góralczyk B., *Wielki renesans. Chińska transformacja i jej konsekwencje.*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2018.
67. Grotenhuis R., *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*, Amsterdam University Press, Amsterdam 2016.
68. Grzywacz A., *Tożsamość narodowa i polityka zagraniczna Indonezji*, Adam Marszałek, Toruń 2014.
69. Hayes J., *Constructing national security: U.S. relations with India and China*, Cambridge University Press, New York 2013.
70. Hazony Y., *Pochwała państwa narodowego*, Teologia Polityczna, Warszawa 2023.
71. Hopf, T., *Social Construction of International Politics Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999*, Cornell University Press, New York 2002.
72. Huntington S. P., *Kim jesteśmy? Wyzwania dla amerykańskiej tożsamości narodowej*, Znak, Kraków 2007.
73. Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2006.
74. Huysmans J., *The Politics of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU.*, Routledge, New York 2006.
75. Jacobson-Widding A. (ed.), *Identity: Personal and Socio-Cultural. A Symposium.*, Almqvist &Wiksell, Uppsala 1983.
76. Jakubczak R. (red.), *Obrona narodowa w tworzeniu bezpieczeństwa III RP. Podręcznik dla studentek i studentów.*, Bellona, Warszawa 2003.

77. Janowski K. B., *Kultura polityczna Polaków… Pomiędzy integracją a konfliktem.*, Wydawnictwo AEH, Warszawa 2020.
78. Jaroszyńska M., *Bezpieczeństwo kulturowe Europy w XXI wieku*, Wydawnictwo Wojskowej Akademii Technicznej, Warszawa 2016.
79. Jarvis L., Holland J., *Security: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, London 2015.
80. Jaskułowski K., *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009.
81. Jemioło T., Dawidczyk A., *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008.
82. Kaganiec-Kamieńska A., *Tożsamość na pograniczu kultur. Meksykańska grupa etniczna w Stanach Zjednoczonych.*, Universitas, Kraków 2008.
83. Karnat-Napieracz A., *Tożsamość, czyli świadomość redivivus*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009.
84. Karpowicz J., *Badania naukowe bezpieczeństwa. Poradnik dla doktorantów.*, Wydawnictwo Lotniczej Akademii Wojskowej, Dęblin 2022.
85. Khanna P., *Przyszłość należy do Azji. Globalny porządek w XXI stuleciu.*, Wektory, Kobierzyce 2019.
86. Kilias J., *Wspólnota abstrakcyjna. Zarys socjologii narodu*, IFiS PAN, Warszawa 2004.
87. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System.*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2011.
88. Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe. Teoria i praktyka.*, Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2020.
89. Kłodkowski P., *O pęknięciu wewnątrz cywilizacji*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2014.
90. Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, PWN, Warszawa 2005.
91. Koneczny F., *Cywilizacja bizantyńska. Tom I.*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2007.
92. Koneczny F., *Do metodologii nauki o cywilizacji*, Miles, Kraków 2020.
93. Koneczny F., *O ład w historii*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2013.
94. Koneczny F., *O wielości cywilizacji*, Capital, Warszawa 2015.

95. Koneczny F., *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*, Wydawnictwo Antyk, Warszawa – Komorów 2001.
96. Koneczny F., *Polska miedzy Wschodem a Zachodem*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2011.
97. Koneczny F., *Polskie Logos a Ethos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski.*, Dom Wydawniczy Ostoja, Krzeszowice 2013.
98. Kostecki W., *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku.*, Poltext, Warszawa 2012.
99. Kostrubiec J., *Nauka o państwie w myśli Georga Jellinka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015.
100. Kowalewski M., *Aspekty bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2015.
101. Kuc B., Ścibiorek Z., *Zarys metodologii nauk o bezpieczeństwie*, Adam Marszałek, Toruń 2018.
102. Kucharczyk G., *Polska myśl polityczna do roku 1939*, Wydawnictwo Dębogóra, Poznań 2010.
103. Kuhn T. S., *Struktura rewolucji naukowych*, Aletheia, Warszawa 2020.
104. Kuźniar R., *Porządek międzynarodowy. Perspektywa ontologiczna.*, Scholar, Warszawa 2019.
105. Łaciak B., *Tożsamość i wspólnotowość a bezpieczeństwo narodowe*, Wydawnictwo Akademi Sztuki Wojennej, Warszawa 2022.
106. Lakatos I., *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1.*, Cambridge University Press, Cambridge 1978.
107. Łepkowski T., *Uparte trwanie polskości: nostalgie, spory, nadzieje, wartości*, Wydawnictwo Wolne Pismo Most, Warszawa 1989.
108. Leszczenko L. [i in.], *Pogranicza cywilizacji. Wpływ dylematów tożsamościowych na politykę zagraniczną i bezpieczeństwa wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2019.
109. Łobocki M., *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 1999.
110. Lutosławski W., *Posłannictwo polskiego narodu*, Wydawnictwo Rój, Warszawa 1939.
111. Lutostański M., *O epistemologii i ontologii rzeczywistości bezpieczeństwa. W czasie rzeczywistym.*, Aspra, Warszawa 2021.

112. Lutostański M., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Studium problemów teoretycznych.*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
113. Mahbubani K., *Wielka konwergencja. Azja, Zachód i logika jednego świata.*, PWN, Warszawa 2020.
114. Mannheim K., *Ideology and Utopia: Ań Introdutction to the Sociology of Knowledge*, Martino Publishing, Mansfield Center 2015.
115. Marszałek-Kawa J., Siemiątkowski P., *Exposè Prezesów Rady Ministrów 1989-2019*, Adam Marszałek, Toruń 2011.
116. McCrone D., Bechhofer F., *Understanding National Identity*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.
117. McSweeney B., *Security, Identity and Interests: a Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
118. Messing X., *46 sekund*, Pilcrow Press, Poznań 2021.
119. Monti A., Wacks R., *National Security in the new World Order: Government and the Technology of Information*, Routledge, London 2021.
120. Morghenthau H. J., *Polityka miedzy narodami. Walka o potęgę i pokój.*, Difin, Warszawa 2010.
121. Nowak A., *Dzieje Polski. Tom 1. Skąd nasz ród?*, Biały Kruk, Kraków 2014.
122. Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Difin SA, Warszawa 2015.
123. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, PWN, Warszawa 1985.
124. Nowicka E., Łodziński S., *Długie trwanie narodu. Społeczne wymiary polskości (1988-2021).*, Collegium Civitas Press, Warszawa 2021.
125. Ó Tuathail G., *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, Minneapolis University Press, Minneapolis 1996.
126. Onuf N. G., *World of our making. Rules and rule in social theory and international relations.*, Routledge, London 2013.
127. Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2008.
128. Pawełczyńska A., *O istocie tożsamości narodowej. Polacy wobec zagrożeń.*, Polihymnia, Lublin 2010.
129. Pawłowski J., Zdrodowski B., Kuliczkowski M., *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa*, Adam Marszałek, Toruń 2020.
130. Philips N., Hardy C., *Discourse Analysis. Investigating Processes of Social Construction*, Sage, London 2002.

131. Pieter J., *Ogólna metodologia pracy naukowej*, Ossolineum, Wrocław 1967.
132. Pilch T., Bauman T., *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe.*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
133. Piskozub A., *Polska w cywilizacji zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001.
134. Piwowarski J., *Nauki o bezpieczeństwie. Zagadnienia elementarne.*, Apeiron, Kraków 2017.
135. Pokruszyński W., Piwowarski J., *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Apeiron, Kraków 2019.
136. Polko P., *Bezpieczeństwo w dyskursie politycznym RP (1989-2020)*, PWN, Warszawa 2022.
137. Potulski J., *Geopolityka w świecie ponowoczesnym*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010.
138. Prabhakaran P., *Revisiting National Security: Prospecting Governance for Human Well-Being*, Springer, Singapur 2022.
139. Radkiewicz P., *Patriotyzm, etnocentryzm, nacjonalizm. Perspektywa makropsychologiczna.*, PWN & IP PAN, Warszawa 2019.
140. Rekść M., *Wyobrażenia zbiorowe społeczeństw byłej Jugosławii w XXI wieku. Perspektywa politologiczną.*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2019.
141. Ritzer G., *Mcdonaldyzacja społeczeństwa*, Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 1997.
142. Rutkowski C. *Podstawy nauk o bezpieczeństwie z elementami naukoznawstwa. Bezpieczeństwo jako problem nauki i praktyki.*, Wydawnictwo Szkoły Głównej Służby Pożarniczej, Warszawa 2018.
143. Said E., *Orientalizm*, Zysk i S-ka, Poznań 2018.
144. Scholte J. A., *Globalization. A Critical Introduction.*, Palgrave Macmillan, New York 2005.
145. Ścigaj P., *Tożsamość narodowa – zarys problematyki*, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2012.
146. Scott J., *A Dictionary of Sociology (4 ed.)*, Oxford University Press, Oxford 2014.
147. Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych*, PWN, Warszawa 2012.
148. Skarbek W. W., *Wybrane zagadnienia metodologii nauk społecznych*, Naukowe Wydawnictwo Piotrkowskie, Piotrków Trybunalski 2013.

149. Skrabacz A., *Kapitał społeczny w bezpieczeństwie narodowym Polski*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2025.
150. Smith A. D., *National Identity*, University of Nevada Press, Reno 1993.
151. Smith S. B., *Odzyskiwanie patriotyzmu w epoce* skrajności, Instytut Pileckiego, Warszawa 2023.
152. Soborski W., *Postawy. Ich badanie i kształtowanie*., Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Kraków 1987.
153. Sowa J., *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą.*, Universitas, Kraków 2011.
154. Stańczyk J., *Formułowanie kategorii pojęciowej bezpieczeństwa*, Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań 2017.
155. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa,* ISP PAN, Warszawa 1996.
156. Steele B. J., *Ontological Security in International Relations. Self-identity and the IR state.*, Routledge, London 2008.
157. Suchodolski B., *Dzieje kultury polskiej*, Wydawnictwo Interpress, Warszawa 1986.
158. Świątkiewicz-Maśny M., *Konstruowanie nowych tożsamości w warunkach globalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
159. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1966.
160. Szmyd J., *Tożsamość a globalizacja*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2006.
161. Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Znak, Kraków 2005.
162. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2020.
163. Szulc B., *Bezpieczeństwo a nauki o bezpieczeństwie*, Adam Marszałek, Toruń 2024.
164. Szynowski R., *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
165. Tazbir J., *Szlaki kultury polskiej*, PIW, Warszawa 1986.
166. Tönnies F., *Wspólnota i stowarzyszenie*, PWN, Warszawa 2008.
167. Tulio-Altan C., *Etnos e Civiltà. Identità etniche e valori democratici*, Feltrinelli, Milano 1995.
168. Tumolska H., *Mity polskiego patriotyzmu w psychologii zbiorowej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2020.
169. van Dijk T. A., *Dyskurs jako struktura i proces*, PWN, Warszawa 2001.
170. Verdugo R. R., Milne A. (eds.), *National Identity: Theory and Research*, Information Age Publishing, Charlotte 2016.

171. Weaver R. M., *Idee mają konsewencje*, Wydawnictwo Prohibita, Warszawa 2010.
172. Welch D. A., *Security: A Phlosophical Investigation*, Cambridge University Press, Cambridge 2022.
173. Wendt, A. *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2008.
174. Wiatr J. J., *Socjologia polityki*, EWSPA, Warszawa 2018.
175. Wierzbicki A., *Spory o polską duszę. Z zagadnień charakterologii narodowej w historiografii polskiej XIX i XX wieku.*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2010.
176. Wiśniewski B., *Praktyczne aspekty badań bezpieczeństwa*, Difin, Warszawa 2020.
177. Wróblewski R., *Bezpieczeństwo narodowe zintegrowane i zrównoważone*, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Siedlcach, Siedlce 2019.
178. Wyn Jones R., *Security, Strategy, and Critical Theory*, Lynne Rienner, London 1999.
179. Zenderowski R., *Nad Tatrami błyska się… Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989-2004).*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2007, Warszawa 2007.
180. Zhang W., *China Wave, The: Rise of a Civilizational State*, World Century Publishing Co., Hackensack 2012.
181. Zięba R., Zając J., *Budowa zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego Polski. Ekspertyza.*, Warszawa 2010.
182. Zieliński J., *Metodologia pracy naukowej*, Aspra, Warszawa 2012.
183. Ziętek A. W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.
184. Ziółkowski M., *Wiedza, jednostka, społeczeństwo: zarys koncepcji socjologii wiedzy*, PWN, Warszawa 1989.
185. Znaniecki F., *Współczesne narody*, PWN, Warszawa 1990.

Artykuły w wydawnictwach zwartych i ciągłych

1. Andrejuk K., *Czy brak naturalizacji wyklucza nową tożsamość narodową? Konstruowanie tożsamości narodowej w narracjach wieloletnich migrantów bez obywatelstwa polskiego.*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2015, tom 11, nr 4.
2. Aradau C., *Security and the Democratic Scene: Desecuritization and Emancipation*, „Journal of International Relations and Development” 2004, vol 7 (4).

3. Balcerowicz B., *Megatrendy rozwojowe a bezpieczeństwo międzynarodowe*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe Polska–Europa–Świat Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Ryszardowi Ziębie z okazji czterdziestolecia pracy naukowej*, pod red. nauk. J. Zając, A. Włodkowskiej-Bagan i M. Kaczmarskiego, WDziNP Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
4. Bali S., *Migration and refugees*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 201.
5. Balzacq T., Léonard S., Ruzicka J., *'Securitization' revisited: theory and cases*, „International Relations" 2016, vol 30 (4).
6. Bartoszewicz M. G., Eibl O., El Ghamari M., *Securitising the future: Dystopian migration discourses in Poland and the Czech Republic*, „Futures" 2022, vol. 141.
7. Bedyńska S., Brzezicka A., Cypryańska M., *Od teorii do analizy statystycznej. Jak badać zjawiska psychologiczne?*, w: *Statystyczny drogowskaz 1. Praktyczne wprowadzenie do wnioskowania statystycznego.*, pod red. nauk. S. Bedyńskiej i M. Cypryańskiej, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2012.
8. Berger S., *On the Role of Myths and History in the Construction of National Identity in Modern Europe*, „European History Quarterly" 2009, vol. 39 (3).
9. Bernstein M., *Identity Politics*, „Annual Review of Sociology" 2005, vol. 31.
10. Białęcki M., *Procesy migracyjne do Polski i ich wpływ na poziom przestępczości granicznej*, w: *Kształtowanie przestrzeni bezpieczeństwa państwa*, pod red. nauk. G. Ciechanowskiego, K. Ligęzy i A. Ruraka, Wydawnictwo Akademickie AMW, Gdynia 2019.
11. Biskupska K., *Analiza dyskursu i krytyczna analiza dyskursu*; w: *Współczesne teorie społeczne. W kręgu ujęć paradygmatycznych.*, pod red. nauk. M.S. Szczepańskiego i A. Śliż, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2019.
12. Blok Z., *Czynniki determinujące kulturę polityczną oraz modele kultury politycznej*, w: *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, pod red. nauk. Z. Bloka, Wydawnictwo Naukowe INPiD Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2005.
13. Bodziany M., *Bezpieczeństwo kulturowe Polski w „cieniu" zagrożeń XXI w.*, „Wschodnioznawstwo" 2017, nr. 11.
14. Bokszański Z., *Ponowoczesność a tożsamość narodowa, w:* W*ładza, naród, tożsamość. Studia dedykowane Profesorowi Hieronimowi Kubiakowi.*, pod red.

nauk. K. Gorlacha, Z. Seręgi i M. Niezgody, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.

15. Brzeziński M., *Bezpieczeństwo społeczne z perspektywy bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Zeszyty Naukowe WSOWL" 2013, nr. 3 (169).
16. Chabasińska A., *Państwo i tożsamość narodowa*, „Studia Administracji i Bezpieczeństwa" 2011, nr. 11.
17. Chouinard S., *Stateless nations*, w: *The Routledge Handbook of Ethnic Conflict*, pod red. nauk. K. Cordella I S. Wolffa, Routledge, New York 2016.
18. Cieślarczyk M., *Metody badań w naukach o bezpieczeństwie*, w: *Bezpieczeństwo w teorii i badaniach naukowych*, pod red. nauk. B. Wiśniewskiego, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2018.
19. Confino A., *Collective memory and cultural history: Problems of method.*, „American Historical Review Forum" 1997, vol. 102 (5).
20. Contreras J. M., Nascimento D., Simão L., *Challenges to the nation-state in the context of European integration: an overview of the tension between citizenship rights and neoliberalism*, „European Politics and Society" 2018, vol. 19 (2).
21. Corry O., *Securitisation and ‚Riskification': Second-order Security and the Politics of Climate Change*, „Millenium Journal of International Studies" 2012, vol. 40 (2).
22. Czaja J., *Bezpieczeństwo kulturowe. Aspekty pojęciowe.*, "Państwo i Społeczeństwo" 2004, nr. 3.
23. Czupryński A., *Obszar oraz obiekt i przedmiot badań w naukach o bezpieczeństwie*; w: *Nauki o bezpieczeństwie, wybrane problemy badań*, pod red. nauk. A. Czupryńskiego, B. Wiśniewskiego i J. Zboiny, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2017.
24. Dalby S., *Environmental change*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
25. Dervin F., *Discourses of Othering*, w: *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction. Vol. 1.*, pod red. nauk. K. Tracy, C. Ilie i T. Sandela, Willey, New York 2015.
26. Deudney D., *Ground Identity: Nature, Place and Space in Nationalism*, w: *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, pod red nauk. Y. Lapida I F. Kratochwila, Lynne Rienner, London 1996.

27. Drabik K., *Bezpieczeństwo w perspektywie przemian cywilizacyjnych i nowych parametrów ryzyka*, w: *Nauki o bezpieczeństwie. Poszukiwanie podstaw.*, pod red. nauk. R. Szpyry, Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2022.
28. Dunn Cavelty M., *Cyber-Security*, w: *Contemporary security studies*, pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019.
29. Eisenstadt S. N., Giesen B., *The construction of collective identity*, „European Journal of Sociology" 1995, vol. 36 (1).
30. Elak L., *Uwarunkowania bezpieczeństwa Polski na przełomie XX i XXI wieku*, Bezpieczeństwo. „Teoria i praktyka" 2020., Nr 2 (XXXIX).
31. Firlit E., *Kłopoty z tożsamością w ponowoczesnym świecie*, w: *Wybrane problemy współczesnego świata w refleksji socjologicznej*, pod red. nauk. E. Firlit i J. Gładys-Jakóbik, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2016.
32. Fukuyama F., *Why National Identity Matters*, w: *National Identity and Social Cohesion*, pod red. nauk. N. Holtuga i E. M. Uslanera, ECPR Press, Colchester 2021.
33. Gajda J., *Racjonalny patriotyzm jako antidotum skrajnego nacjonalizu*, w: *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?*, pod red. nauk. J. Nikitorowicza, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2013.
34. Geremek B., *Polska w geografii kulturowej średniowiecznej Europy, w: Kultura Polski średniowiecznej X-XIII w.*, pod red. nauk. J. Dowiata, PIW, Warszawa 1985.
35. Gierszewski J., *Paradygmatyczne punkty widzenia nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka" 2019, nr. 29 (36).
36. Gierszewski J., Piwowarski J., *Theoretical Basics of Societal Security. Security Dimensions*. „International & National Studies" 2016, no. 18.
37. Gierszewski J., *Problemy tożsamości nauk o bezpieczeństwie w perspektywie subdyscyplin i nauk pomocniczych*; w: *W poszukiwaniu tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. J. Piwowarskiego i J. Gierszewskiego, Difin, Warszawa 2018.
38. Gil P., *Surviving (in) time: national history and memory as temporal factors underlying ontological and national history*, w: *A time of disastrous anticipations: essays on life in the shadow of catastrophe*, pod red. nauk. R. Staupe i M. G. Bartoszewicz, Routledge, London 2025.
39. Gil P., *Tendencje federalizacyjne w Unii Europejskiej a societal i ontological security państw naorodowych na przykładzie Polski*, w: *Wybrane problemy badań*

bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców. Tom 1., pod red. nauk. R. Szynowskiego, Akademia WSB, Dąbrowa Górnicza 2021.

40. Glen A., *Granice materialne i formalne nauk o bezpieczeństwie;* w: *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna.*, pod red. nauk. T. Kośmidera i W. Kitlera, Difin, Warszawa 2017.
41. Glen A., *Model procesu poznania w naukach o bezpieczeństwie*, „Zeszyty Naukowe AON" 2014, nr. 4 (97).
42. Glen A., *Paradygmat poznania w naukach o bezpieczeństwie*; w: *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. S. Sulowskiego, Adam Marszałek, Toruń 2015.
43. Golka M., *Konstruowanie tożsamości – czynniki społeczno-kulturowe*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 2012, tom 74 (2).
44. Goryca T., *Polityka i strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej - wstęp do dyskusji*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy" 2021, nr. 41 (4).
45. Górski S., *O metodach badawczych w naukach społecznych*; w: *Nauki o bezpieczeństwie, wybrane problemy badań*, pod red. nauk. A. Czupryńskiego, B. Wiśniewskiego i J. Zboiny, Wydawnictwo CNBOP-PIB, Józefów 2017.
46. Grabińska T., *Zagrożenia bezpieczeństwa społecznego w ideologii transhumanizmu*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje" 2015, nr. 18.
47. Greenhill K. M., *Strategic Engineered Migration as a Weapon of War*, „Civil Wars" 2008, vol. 10.
48. Grizold A., *The Concept of National Security in the Contemporary World*, „International Journal on World Peace" 1994, vol. 11 (3).
49. Guibernau M., *National Identity and Modernity*, w: *Modern Roots. Studies of national identity.*, pod red. nauk. A. Dieckhoffa I N. Gutiérreza, Routledge, Abingdon 2020.
50. Hagren K. I., *Othering in discursive constructions of Swedish national identity, 1870–1940*, „Critical Discourse Studies" 2022, vol 19 (4).
51. Heisler M. O., Leyton-Henr.y Z., *Migration and the links between social and societal security*, w: *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, pod red. Nauk. O. Wævera [i in.], Pinter Publishers, London 1993.
52. Jabłonowska K., *Globalizacja zagrożeniem dla bezpieczeństwa kulturowego*, „Drohiczyński Przegląd Naukowy" 2016, nr. 8.

53. Jabłoński A. W., *Interpretacje w naukach społecznych – aspekty teoretyczne i metodologiczne*, „Teoria polityki" 2020, nr. 4.
54. Jabłoński A. W., *Kultura polityczna: tradycje i teorie*, w: *Teoretyczne i metodologiczne problemy badań nad kulturą polityczną*, pod red. nauk. Z. Bloka, Wydawnictwo Naukowe INPiD Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2005.
55. Jach D., *Wybrane zagadnienia z zakresu bezpieczeństwa kulturowego*, „Wiedza Obronna" 2018, nr. 1-2.
56. Jakubczak W., *Żywotne kwestie dla współczesnej teorii bezpieczeństwa narodowego*, w: *Wyzwania, zagrożenia, szanse i ryzyko dla bezpieczeństwa narodowego RP o charakterze wewnętrznym*, pod red. nauk. R. Jakubczaka i B. Wiśniewskiego, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2016.
57. Jakubowska-Branicka I., *Patriotyzm a nacjonalizm. Społeczne determinanty nacjonalizmu.*, w: *Wymiary patriotyzmu i nacjonalizmu. Studia interdyscyplinarne.*, pod red. nauk. J. Miluskiej, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2009.
58. Jałowiecki B., *Znaczenie przestrzeni*, „Studia Socjologiczne" 1991, nr. 1-2.
59. Jędrzejczyk-Kuliniak K., *Wymiary antagonizowania się kultur. Sekurytyzacja kryzysu migracyjnego.*, „Multicultural Studies" 2017, nr. 2.
60. Kalinowska E., *Analiza treści jako technika badawcza*, „Dyskursy Młodych Andragogów" 2021, nr. 2.
61. Kaplan D. H., Herb G. H., *How geography shapes National Identities*, „National Identities" 2011, vol. 13 (4).
62. Kasztelan M., *Fenomen pamięci zbiorowej*, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką" 2012, tom 6.
63. Kincheloe J. L., McLaren P., *Teoria krytyczna i badania jakościowe. Rewizja.*, w: *Metody badań jakościowych. Tom 1.*, pod red. nauk. N. K. Denzina i Y. S. Lincoln, PWN, Warszawa 2009.
64. Kisiel R., Kamiński M., Idźkowska K., *Tożsamość narodowa w procesie globalizacji*, „Politeja" 2016, vol. 13 no. 4 (43).
65. Kitler W., *Domena bezpieczeństwa źródłem refleksji nad przedmiotem i celem nauk o bezpieczeństwie w klasyfikacji nauk*; w: *Granice tożsamości nauk o bezpieczeństwie. Perspektywa materialna i formalna.*, pod red. nauk. T. Kośmidera i W. Kitlera, Difin, Warszawa 2017.

66. Kitler W., *Domena nauk o bezpieczeństwie – aspekty teoretyczne, metodologiczne i systemowe*; w: *Jednoczenie wiedzy w naukach o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. A. Glena, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2020.
67. Klare M. T., *Energy security*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
68. Kołakowski L., *O tożsamości zbiorowej*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995.
69. Konarski W., *Naród, mniejszość, nacjonalizm, religia - przyczynek do dyskursu o pojęciach i powiązaniach między nimi*, „Forum Politologiczne" 2017, tom 5.
70. Kośmider T., *Kulturowy wymiar bezpieczeństwa państwa polskiego - wyzwania i zagrożenia*, „Rozprawy Społeczne" 2014, nr. 1 (VIII).
71. Kotowicz W., *Bezpieczeństwo narodowe*, w: *Podstawowe kategorie bezpieczeństwa narodowego*, pod red. nauk. A. Żurkowskiego [i in.], Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2015.
72. Kowert P. A., *National identity: Inside and out*, „Security Studies" 1998, vol. 8 (2-3).
73. Koziej S., *Bezpieczeństwo: istota, podstawowe kategorie i historyczna ewolucja*, „Bezpieczeństwo Narodowe" 2011, nr. 18.
74. Kulak T., *Podziały zaborowe a przeobrażenia tożsamości narodowej Polaków do 1918 r.*, „Wrocławskie Studia z Historii Najnowszej" 1998, t. VI.
75. Kunter A., *Analiza dyskursu*, w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia. Tom 2.*, pod red. nauk. D. Jemielniaka, PWN, Warszawa 2012.
76. Leszniewski T., *Tożsamość jednostki w obliczu wyzwań wielokulturowego społeczeństwa, w*: *Tożsamość i identyfikacje. Propozycje teoretyczne - doświadczenia badawcze.*, pod red. nauk. E. Smolarkiewicz i J. Kubery, "Człowiek i Społeczeństwo" 2017, tom 44.
77. Lewandowski E., *Symboliczne portrety narodów*, w: W*ładza, naród, tożsamość. Studia dedykowane Profesorowi Hieronimowi Kubiakowi.*, pod red. nauk. K. Gorlacha, Z. Seręgi i M. Niezgody, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
78. Lewandowski P., *Geopolityczne idee wielkoprzestrzenne jako soft power – analiza przypadku Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Bellona" 2020, nr. 698 (3).

79. Lewis B., *Wielopoziomowa tożsamość Bliskiego Wschodu*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995.
80. Lindstam E., Mader M., Schoen H., *Conceptions of National Identity and Ambivalence towards Immigration*, „British Journal of Political Science" 2021, vol. 51.
81. Lutostański M., *Idea wyodrębnienia dyscypliny naukowej „nauki o bezpieczeństwie" i jej konsekwencje*, „Historia i Polityka" 2018, nr. 25 (32).
82. Lutz B., Lutz J., *Terrorism*, w: *Contemporary security studies*, pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019.
83. Łastawski K., *Historyczne i współczesne czynniki kształtowania tożsamości narodowej Polaków*, „Doctrina. Studia społeczno-polityczne" 2006-2007, nr. 3-4.
84. Łepkowski T., *Historyczne kryteria polskości*, w: O*blicza polskości*, pod red. nauk. A. Kłoskowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
85. Łuczewski M., Bednarz-Łuczewska P., *Analiza dokumentów zastanych*; w: *Badania jakościowe. Metody i narzędzia. Tom 2.*, pod red. nauk. D. Jemielniaka, PWN, Warszawa 2012.
86. Macała J., *Od kultury popularnej do geopolityki popularnej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica" 2019, tom 22, (nr. 29).
87. Macharski J., Gizbert-Studnicki T., *O pojęciu dewiacji w socjologii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1975, 37.
88. Mansbach R., Rhodes E., *The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and "Markers" of National Identity*, „Geopolitics" 2007, vol. 12.
89. Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe*, w: w: *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, pod red. nauk. R. Jakubczaka, Bellona, Warszawa 2011 .
90. Marczuk K. P., *Bezpieczeństwo społeczne,: potrzeba szerokiego ujęcia. Implikacje dla Polski*, w: *Bezpieczeństwo społeczne: pojęcia, uwarunkowania, wyzwania*, pod red. nauk. A. Skrabacz i S. Sułowskiego, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2012.
91. Matuszczyk M., *Tożsamość we współczesnej literaturze politologicznej. Wybrane problemy.*, „Res Politicae" 2016, t. VIII.

92. Maurantonio N., *The Politics of Memory*, w: *The Oxford Handbook of Political Communication*, pod red. nauk. K. Kenski'ego i K. H. Jamiesona, Oxford University Press, New York 2017.
93. McDonald M., *Constructivism*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
94. McDonald M., *Securitization and the Construction of Security*, „European Journal of International Relations" 2008, vol. 14 (4).
95. McIntosh D., *The Transhuman Security Dilemma*, „Journal of Evolution and Technology" 2010, vol. 21 (2).
96. Michałowska G., *Bezpieczeństwo kulturowe w warunkach globalizacji*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, pod red. nauk. D. B. Bobrowa, E. Haliżaka i R. Zięba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997.
97. Miluska J., *O różnych formach tożsamości narodowej*, „Przegląd Zachodni" 2001, nr. 1.
98. Misiuk A., *O tożsamości nauk o bezpieczeństwie*, „Historia i Polityka" 2018, nr. 23 (30)/2018.
99. Mitzen J., Larson K., *Ontological Security and Foreign Policy*, Oxford Research Encyclopedia of Politics, 2017.
100. Mitzen J., *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*, „European Journal of International Relations" 2006, 12(3).
101. Molina L. E., Preddie J., *"Threatening Others": National Identity and Group Threats Predict Immigration Policy*, „Analyses of Social Issues and Public Policy" 2020, vol. 20 (1).
102. Nikulin E., *Globalizacja a zagrożenia bezpieczeństwa państwa*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku*, pod red. nauk. T. Jemioły i K. Rajchela, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2009.
103. Norris P., *Global governance and cosmopolitan citizens*, w: *Governance in Globalizing World*, pod red. nauk. J. S. Nye'a i J. D. Donahue, Brookings Institution, Washington, DC 2000.
104. Nowakowska M., *Kulturowa tożsamość Polaków w perspektywie bezpieczeństwa*, „Społeczeństwo i Polityka" 2020, 1(62).
105. Nowakowski Z., *Ewolucja istoty i zakresu pojęcia bezpieczeństwa narodowego, w: Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku*, pod red.

nauk. T. Jemioły i K. Rajchela, Towarzystwo Naukowe Powszechne, Warszawa 2009.

106. Olchowski J., *Tożsamość zbiorowa jako podstawa bezpieczeństwa kulturowo-cywilizacyjnego w Europie*, w: *Narody wobec Europy. Negocjowanie tożsamości.*, pod red. nauk. J. Mikułowskiego-Pomorskiego), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2004.
107. Olesker R., *National identity and securitization in Israel*, „Ethnicities" 2014, vol. 14 (3).
108. Ostafińska-Konik A., *Tożsamość narodowa ery globalizacji*, „Państwo i Społeczeństwo 2007, VII, nr. 2.
109. Pawliszak P., *Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną.*; w: A*naliza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych.*, pod red. nauk. M. Czyżewskiego [i in.], Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2017.
110. Perzanowski J., *Ontyka modalności*, w: *Myśli o języku, nauce i wartościach. Księga ofiarowana Profesorowi J. J. Jadackiemu w LX rocznicę* urodzin., pod red. nauk. W. Strawińskiego, M. Grygiańca i A. Brożek, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2006.
111. Pietrzyk-Reeves D., *Państwo jako rzecz wspólna (res publica) w renesansowej myśli politycznej*, w: *Wartości polityczne Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Struktury aksjologiczne i granice cywilizacyjne*, pod red. nauk. A. Grześkowiak-Krwawicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.
112. Piotrowski M., *Świadomość historyczna Polaków pod względem elementarnej wiedzy oraz dumy i wstydu* – wyniki badania sondażowego, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym", nr. 64 (4).
113. Podolak M., Żmigrodzki M., *System polityczny i jego klasyfikacje*, w: *Współczesne systemy polityczne*, pod red. nauk. M. Żmigrodzkiego i B. Dziemidok-Olszewskiej, PWN, Warszawa 2013.
114. Polko P., Kujawa K., *Constructing Security: Securitization, Riskification and Desecuritisation*, w: *Contemporary Understanding of Security and Its Contexts*, Peter Lang, Lausanne 2024.

115. Potter J., *Discourse analysis as a way of analysing naturally-occuring talk*; w: *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*, pod red. nauk. D, Silvermana, Sage, London 2004.
116. Prokop J., *Polskie universum,* w: O*blicza polskości*, pod red. nauk., A. Kłoskowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
117. Raphael S., Stokes D., *Energy Security*, w: *Contemporary security studies*, pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019.
118. Ricoeur P., *Pamięć – zapomnienie – historia*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995.
119. Roe P., *Is securitization a 'negative' concept? Revisiting the normative debate over normal versus extraordinary politics.*, „Security Dialogue" 2012, vol 43 (4).
120. Rogers P., *Terrorism*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
121. Rogozińska A., *Zagrożenia jako główna determinanta bezpieczeństwa międzynarodowego*, Roczniki Nauk Społecznych, 2021, Tom 13 (49), Nr 2.
122. Sandelind C., *Constructions of identity, belonging and exclusion in the democratic welfare state*, „National Identities" 2018, vol. 20 (2).
123. Schlesinger P., *On national identity. Some conceptions and misconceptions criticized*, „Social Science Information" 1987, vol. 26 (2).
124. Schröder R., *Niemiecka tożsamość po zjednoczeniu*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995.
125. Shulman S., *Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism*, „Comparative Political Studies" 2002, vol. 35 (5).
126. Siemiątkowski P., Tomaszewski P., *Obszar, problematyka i interdyscyplinarność badań nad bezpieczeństwem w polskim dyskursie naukowym*, w: *Współczesne wyzwania polityki bezpieczeństwa państwa*, od red. nauk. Z. Polcikiewicza, P. Siemiątkowskiego i P. Tomaszewskiego, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Toruń 2019.
127. Siers R., *Cybersecurity*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
128. Siewierski J., *Tożsamość europejska jako problem historii i współczesności*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego Studia i Prace"2013, nr. 2.

129. Smuniewski C., *Tożsamość – horyzont zagadnień*, w: *Społeczne uwarunkowania bezpieczeństwa. Wybrane zagadnienia psychologii i socjologii.*, pod red. nauk. L. Kanarskiego [i in.], Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, Warszawa 2015.
130. Sobczak J., *Tożsamość narodowa jako zagadnienie konstytucyjne*, w: *Dookoła Wojtek... Księga pamiątkowa poświęcona Doktorowi Arturowi Wojciechowi Preisnerowi.*, pod red. nauk. R. Balickiego i M. Jabłońskiego, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. WPAiE Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2018.
131. Sommer H., *Wybrane komponenty kultury politycznej i ich wpływ na percepcję państwa*, „Humanities snd Social Sciences" 2015, nr. 22 (1).
132. Stańczyk J., *Istota współczesnego pojmowania bezpieczeństwa – zasadnicze tendencje*, „Rocznik Bezpieczeństwa międzynarodowego" 2011, tom 5.
133. Stemplewska-Żakowicz K., *Koncepcje narracyjnej tożsamości. Od historii życia do dialogowego „Ja"*, w: *Narracja jako sposób rozumienia świata*, pod red. nauk. J. Trzebińskiego, Gdańskie Wydawnidctwo Psychologiczne, Sopot 2001.
134. Stochaj J., Roman Ł., *Wybrane metody teoretyczne w naukach społecznych i ich zastosowanie*, „Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej" 2013, nr. 2 (6).
135. Stugu O. S., *Myths, History and the Construction of National Identity*, European Summer University conference The Misuse of History, Strasbourg 2003.
136. Suchocka A., Królikowska I., *Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI wieku*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych", Kwartalnik 4/2014.
137. Suzuki S., *The importance of 'Othering' in China's national identity: Sino-Japanese relations as a stage of identity conflicts*, „The Pacific Review" 2007, vol. 20 (1).
138. Szczurkiewicz T., *Zasadnicze stanowiska socjologów w ujmowaniu grupy społecznej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1935, nr. 15, z. 3.
139. Szmulik B., Żmigrodzki M., *Typ i forma państwa*, w: W*prowadzenie do nauki o państwie i polityce*, pod red. nauk. B. Szmulika i M. Żmigrodzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, Lublin 2007.
140. Szynowski R., Gil P., *Rooted in identity, aimed at security: Polish politics towards Ukraine and its ontological security foundation*, „European Journal of International Security" 2025.

141. Tajfel H., Turner J. C., *The Social Identity Theory of Intergroup Behavior*, w: *Political psychology: Key readings*, pod red. nauk. J. T. Josta i J. Sidaniusa, Taylor & Francis, New York 2004.
142. Tartakowsky E., *National Identity*, w: *Encyclopedia of Adolescence*, pod red. nauk. R. J. R. Levesque'a, Springer, Cham 2018.
143. Taylor Ch., *Źródła współczesnej tożsamości*, w: *Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo*, pod red. K. Michalskiego, Znak, Kraków 1995.
144. Trager F. N., Simonie F. N., *An Introduction to the Study of National Security*, w: *National Security and American Society*: *Theory, Society, and Policy*, pod red. nauk. F. N. Tragera i P. S. Kronenberga, University Press of Kansas, Lawrence 1973.
145. Trinkunas H., *Transnational Crime*, w: *Contemporary security studies*, pod red. nauk. A. Collinsa, Oxford University Press, Oxford 2019.
146. Trocki M., *Podejścia badawcze w zarządzaniu projektami – geneza i ewolucja*, „Przegląd Organizacji" 2019, nr. 3 (950).
147. Ullman R. H., *Redefining Security*, „International Secuirty" 1983, vol. 8 (1).
148. Urbanek A., Szydłowska M., *Bezpieczeństwo państwa*, w: *Bezpieczeństwo narodowe. Teoretyczne i praktyczne aspekty.*, pod red. nauk. A. Urbanka i I. Szkurłat, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pomorskiego w Słupsku, Słupsk 2023.
149. van Dijk T. A., *Badania nad dyskursem*, w: *Współczesne teorie socjologiczne*, pod red. nauk. w: A. Jasińskiej-Kani [i in.], Scholar, Warszawa 2006.
150. Wæver O. [i in.], *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Pinter Publishers, London 1993.
151. Wæver O., Kelstrup M., *Europe and its nations: political and cultural identities*, w: *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, pod red. nauk. O. Wævera [i in.], Pinter Publishers, London 1993.
152. Wæver O., *Societal security: the concept*, w:, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, pod red. nauk. O. Wævera [i in.], Pinter Publishers, London 1993.
153. Walters. W., *Migration and Security*, w: *The Routledge Handbook of New Security Studies*, pod red. nauk. J. P. Burgessa, Routledge, Abindgdon 2010.
154. Waszczyńska K., *Wokół problematyki tożsamości*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego" 2014, nr. 6.

155. Węgrzyn-Odzioba L., *Kształtowanie się tożsamości wielopoziomowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej po 1989 roku — zagadnienia teoretyczne*, „Studia Etnologiczne i Antropologiczne" 2014, nr. 14.
156. Wiktorska-Święcka A., *Wyznaczanie granic i konstruowanie tożsamości Europy*, w: *Procesy interacyjne i dezinteracyjne w Europie. Podręcznik akademicki.*, pod red. nauk. A. Pacześniak i M. Klimowicz, OTO-Wrocław, Wroclaw 2014.
157. Williams M. C., *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics*, „International Studies Quarterly" 2003, vol. 47 (4).
158. Williams P., *Transnational organized crime*, w: *Security studies. An introduction.*, pod red. nauk. P. D. Williamsa i M. McDonalda, Routledge, Abingdon 2018.
159. Włodkowska A., *Bezpieczeństwo kulturowe*, w: *Bezpieczeństwo państwa*, pod red. nauk. K. A. Wojtaszczyk i A. Materskiej-Sosnowskiej, Aspra, Warszawa 2009.
160. Wodak R. [i in.], *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009.
161. Wojciechowski S., *A new model of cultural security*, w: *Cultural security. Theory – Selected Aspects – Case Studies*, pod red. nauk. E. Szyszak i R. Zenderowskiego, Peter Lang, Lausanne 2023.
162. Wódz J., *Niedokończone tożsamości polityczne. Kilka słów o polskiej niedokończonej tożsamości narodowej.*, w: N*iedokończone tożsamości społeczne: szkice socjologiczne*, pod red. nauk. G. Libora i J. Wódza, Wydawnictwo Uniwersytetu Ślaskiego, Katowice 2015.
163. Wróblewski R., *Od nauk wojskowych do nauk o bezpieczeństwie*; w: *Metodologiczne i dydaktyczne aspekty bezpieczeństwa narodowego*, pod red. nauk. W. Kitlera i T. Kośmidera, Difin, Warszawa 2015.
164. Załęski K., *Współczesne migracje ekonomiczne czy broń demograficzna celowo użyta przeciwko Europie?*, „Kwartalnik Bellona" 2016, nr. 1.
165. Ziarko J., *Wieloparadygmatyczność nauk o bezpieczeństwie w kontekście wybranych założeń teorii społecznych*; w: *Tożsamość nauk o bezpieczeństwie*, pod red. nauk. S. Sulowskiego, Adam Marszałek, Toruń 2015.
166. Zięba R., *Bezpieczeństwo w ujęciu rożnych paradygmatów naukowych*; w: *Bezpieczeństwo. Dyscyplina nauki wobec funkcjonowania państwa*, pod red. nauk. R. Skarżyńskiego i E. Kużelewskiej, Agencja Wydawnicza Ekopress, Białystok 2017.

167. Zięba R., *Kategoria bezpieczeństwa nauce o stosunkach międzynarodowych,* w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, pod red. nauk. D. B. Bobrowa, E. Haliżaka i R. Zięba, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1997.
168. Zięba R., *Teoria bezpieczeństwa*, w: *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, pod red. nauk. R. Zięby, S. Bielenia i J. Zając, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2015.

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
2. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 grudnia 2018 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa, udzielania dotacji celowej na zadania nim objęte oraz udzielania dofinansowań podmiotom prowadzącym działalność w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Dz.U. 2018 poz. 2374.
3. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe, Dz.U. 2017 poz. 59.
4. Ustawa z dnia 24 lutego 2022 r. o ochronie dziedzictwa narodowego związanego z nazwami obiektów przestrzeni publicznej oraz pomnikami, Dz. U. 2022 poz. 857/
5. Ustawa z dnia 25 października 1991 o organizowaniu i ochronie działalności kulturalnej, Dz.U. 1991, poz. 493.
6. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz. U. 2025 poz. 881.

Dokumenty strategiczne

1. Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP, BBN, Warszawa, 2013 r.
2. Rekomendacje do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, BBN, Warszawa, 2024 r.
3. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2000 r., BBN, Warszawa.
4. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2003 r., BBN, Warszawa.
5. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2007 r., BBN, Warszawa.
6. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2014 r., BBN, Warszawa.
7. Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP z 2020 r., BBN, Warszawa, M. P. 2020 poz. 413.
8. Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP, BBN, Warszawa, 2022 r., M. P. 2013 poz. 377.

9. Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa" oraz „Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej", 1992 r.

Inne dokumenty

1. Komunikat Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2021 r. o ustanowieniu przedsięwzięcia pod nazwą „Poznaj Polskę", Ministerstwo naroda, https://www.gov.pl/web/edukacja/poznaj-polske (dostęp: 10.04.2025).
2. Komunikat Ministra Edukacji z dnia 25 czerwca 2024 r. o ostanowieniu programu pod nazwą „Kto Ty jesteś? - Polak mały na 2024 r.", https://www.gov.pl/web/edukacja/kto-ty-jestes--polak-maly (dostęp: 10.04.2025).
3. Komunikat Ministra Edukacji z dnia 26 września 2024 r. o ustanowieniu programu pod nazwą „Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego" na rok szkolny 2024/2025, https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-na-rzecz-budowania-spoleczenstwa-obywatelskiego (dostęp: 10.04.2025).
4. Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju, https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-i-trwale-upamietnienia-w-kraju (dostęp: 10.04.2025).
5. Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą, https://www.gov.pl/web/kultura/miejsca-pamieci-narodowej-za-granica2 (dostęp: 10.04.2025).
6. Ogłoszenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie naboru do programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na rok 2020, realizowanego w terminie do 29 listopada 2019 r., Załącznik nr. 4 specyfikacje programów MKiDN 2020, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Programy Ministra, Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą, https://www.gov.pl/web/kultura/ochrona-dziedzictwa-kulturowego-za-granica2 (dostęp: 10.04.2025).

7. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla czteroletniego liceum ogólnokształcącego i pięcioletniego technikum, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 marca 2018 r. (poz. 467), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180000467/O/D20180467.pdf (dostęp: 10.04.2025).
8. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (poz. 356), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf (dostęp: 10.04.2025).
9. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 5 lipca 2024 r. (poz. 996), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240000996/O/D20240996.pdf (dostęp: 10.04.2025).
10. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego dla przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych oraz innych form wychowania przedszkolnego, załącznik nr. 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. (poz. 356), https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000356/O/D20170356.pdf (dostęp: 10.04.2025).
11. Prawo w dziale kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/legislacja/prawo-w-dziale-kultura-i-ochrona-dziedzictwa-narodowego.php (dostęp: 10.04.2025).
12. Programy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego „Nauka dla Społeczeństwa" i „Nauka dla Społeczeństwa II", lata 2021 i 2023, https://programy.nauka.gov.pl/portfolio/nauka-dla-spoleczenstwa, https://programy.nauka.gov.pl/programy-ministra/nauka-dla-spoleczenstwa-ii-o-programie (dostęp: 10.04.2025).
13. Programy MKiDN, rok 2017, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/programy-mkidn.php (dostęp: 10.04.2025).
14. Projekt edukacyjny Ministra Edukacji Narodowej „Godność, wolność, niepodległość na lata 2018-2020, https://www.gov.pl/web/edukacja/projekt-edukacyjny-ministra-edukacji-narodowej-godnosc-wolnosc-niepodleglosc-na-lata-2018-2020 (dostęp: 10.04.2025).

15. Załącznik nr. 1 do Zasad - Wykaz programów i priorytetów oraz instytucji zarządzających, https://bip.mkidn.gov.pl/pages/dzienniki-urzedowe/dzienniki-urzedowe-mkidn/dziennik-urzedowy-2005.php (dostęp: 10.04.2025).

Netografia

1. CBOS, komunikat z badań nr 68/2016, „*Świadomość historyczna Polaków*”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_068_16.PDF (dostęp: 10.04.2025).
2. CBOS, komunikat z badań nr BS/168/2013, „*Co łączy Polaków?*”, s. 4, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2013/K_168_13.PDF [dostęp: 10.04.2025].
3. CBOS, komunikat z badań nr BS/22/2011, „*Stereotyp Polaka i Europejczyka A.D. 2011*”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_033_11.PDF (dostęp: 10.04.2025).
4. CBOS, komunikat z badań nr BS/84/2005, „*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2005/K_084_05.PDF (dostęp: 10.04.2025).
5. CBOS, komunikat z badań, nr 106/2015, “*Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*”, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_106_15.PDF (dostęp: 10.04.2025).
6. Encyklopedia Bezpieczeństwa Narodowego, hasło "bezpieczeństwo narodowe”, autorzy T. Kośmider [i in.], https://encyklopedia.revite.pl/articles/view/63 (dostęp: 10.04.2025).
7. Historyk: Bitwa Warszawska jest jednym z początków polskiego narodu, PolskieRadio.24, https://polskieradio24.pl/artykul/3414530,historyk-bitwa-warszawska-jest-jednym-z-poczatkow-polskiego-narodu (dostęp: 10.04.2025).
8. Instytut Badań Edukacyjnych, Kształtowanie tożsamość narodowej uczniów klas I-III szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych., https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Ksztatowanie tosamoci narodowej uczniow klas IV-VIII OK.pdf (dostęp: 10.04.2025).
9. Instytut Badań Edukacyjnych, Tożsamość narodowa w opinii uczniów klas I-III szkół podstawowych. Raport z badań empirycznych, https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Tosamo narodowa w opinii uczniw klas I III raport z badan OK.pdf (dostęp: 10.04.2025).

10. Instytut Badań Edukacyjnych, Tożsamość narodowa w opinii uczniów ostatnich klas szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych. Raport z badań empirycznych., https://www.ibe.edu.pl/images/publikacje/Tozsamsc Narodowa/Poprawione/Tozsamosc narodowa w opinii najstarszych uczniow OK.pdf (dostęp: 10.04.2025).
11. Instytut Pamięci Narodowej, Edukacja dla Pamięci. Przekaz wiedzy historycznej w kontekście postaw Polaków wobec ich przeszłości, 2022, https://archiwum.ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/kongres-pamieci-narodowej/182689,Raport-Edukacja-dla-pamieci-Prezentacja-wynikow-badania-swiadomosci-historycznej.html (dostęp: 10.04.2025).
12. Internetowa Encyklopedia PWN, hasło „hermeneutyka", https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/hermeneutyka;4008444.html (dostęp: 10.04.2025).
13. Internetowa Encyklopedia PWN, hasło „rokosz Lubomirskiego", https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rokosz-Lubomirskiego;3968519.html (dostęp: 10.04.2025).
14. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „ekspert", https://sjp.pwn.pl/slowniki/ekspert.html (dostęp: 10.04.2025).
15. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „kategoria", https://sjp.pwn.pl/slowniki/kategoria (dostęp: 10.04.2025).
16. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „klasa", https://sjp.pwn.pl/slowniki/klasa (dostęp: 10.04.2025).
17. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „tożsamość", https://sjp.pwn.pl/slowniki/tożsamość (dostęp: 10.04.2025).
18. Internetowy Słownik Języka Polskiego PWN, hasło „wartość", https://sjp.pwn.pl/szukaj/wartość (dostęp: 10.04.2025).
19. Kancelaria Prezydenta RP, Obchody Święta Górnika 2000 w Pałacu Prezydenckim, 30 listopada 2020, https://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/aktualnosci-rok-2000-i-starsze/obchody-swieta-gornika-2000-w-palacu-prezydenckim,34157,archive (dostęp: 10.04.2025).
20. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie noworoczne Prezydenta Andrzeja Dudy, 31 grudnia 2015, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp,3235 (dostęp: 10.04.2025).

21. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie noworoczne Prezydenta Andrzeja Dudy, 31 grudnia 2017, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wydarzenia/oredzie-noworoczne-prezydenta-rp-andrzeja-dudy,827 (dostęp: 10.04.2025).
22. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta Bronisławą Komorowskiego, 06 sierpnia 2010, https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-bronislawa-komorowskiego,16689 (dostęp: 10.04.2025).
23. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta na pierwszym posiedzeniu Sejmu IX kadencji, 12 listopada 2019, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/wystapienie-pierwsze-posiedzenie-sejm-ix-kadencja,4073 (dostęp: 10.04.2025).
24. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta przed Zgromadzeniem Narodowym, 06 sierpnia 2020, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-przed-zgromadzeniem-narodowym,4331 (dostęp: 10.04.2025).
25. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji 550-lecia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej, 13 lipca 2018, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/prezydent-zaangazowanie-obywateli-w-sprawy-publiczne-i-podejmowanie-decyzji-najwazniejszych-dla-calego-narodu-przez-jego,3678 (dostęp: 10.04.2025).
26. Kancelaria Prezydenta RP, orędzie Prezydenta RP przed Zgromadzeniem Narodowym z okazji jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski, 15 kwietnia 2016 i 14 kwietnia 2020, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski-pleng,3249, https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wypowiedzi-prezydenta-rp/wystapienia/oredzie-prezydenta-rp-przed-zgromadzeniem-narodowym-z-okazji-jubileuszu-1050-lecia-chrztu-polski,4225 (dostęp: 10.04.2025).
27. Laboratorium Poznania Politycznego Instytut Psychologii Polskiej Akademii Nauk, podsumowanie efektów projektu „*Polskość w XXI wieku. Rodzaje identyfikacji narodowej, ich podłoże i konsekwencje.*”,

https://psychpol.psych.pan.pl/images/Raporty/Polskość-raport-końcowy/RAPORT_NdS_PolskoscwXXwieku.pdf (dostęp: 10.04.2025).

28. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Program „„Edukacja na rzecz budowania społeczeństwa obywatelskiego”, https://www.gov.pl/web/edukacja/edukacja-na-rzecz-budowania-spoleczenstwa-obywatelskiego [dostęp: 10.04.2025].
29. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Program „Godność, wolność, niepodległość”, https://www.gov.pl/web/edukacja/godnosc-wolnosc-niepodleglosc [dostęp: 10.04.2025].
30. Ministerstwo Edukacji Narodowej, Program „Kto Ty jesteś? – Polak mały” - https://www.gov.pl/web/edukacja/kto-ty-jestes--polak-maly [dostęp: 10.04.2025].
31. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Program „Poznaj Polskę” - https://www.gov.pl/web/nauka/poznaj-polske [dostęp: 10.04.2025].
32. Polskie Towarzystwo Badaczy Rynku i Opinii (PTBRiO), „*Moda na polskość*”, Raport przygotowany na potrzeby projektu Konsument 2016 przez Ipsos, https://www.ptbrio.pl/k16/files/k16_moda_na_polskosc_ipsos.pdf [dostęp: 10.04.2025].
33. Sienkiewicz H., *Potop. Tom 3.*, WolneLektury.pl, https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/potop-tom-trzeci/ [dostęp: 10.04.2025].
34. Słownik Glosbe, hasło „ekspert”, https://pl.glosbe.com/pl/pl/ekspert. [dostęp: 10.04.2025].
35. TNS OBOP, K.61/08, „*Społeczne kryteria polskości, 1988-1998-2008*”, https://public.kantarpolska.com/archiv_files/K.061-08_Spoleczne_kryteria_polskosci_010a08.pdf [dostęp: 10.04.2025].
36. Values and identities of EU citizens, 2021, https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2230, [dostęp: 10.04.2025].
37. Wielki słownik języka polskiego, hasło „ekspert”, https://wsjp.pl/haslo/podglad/3468/ekspert/4829855/pilkarski [dostęp: 10.04.2025].
38. WIN/Gallup International’s Global Survey Shows Three in Five Willing to Fight for Their Country, 2015, https://www.gallup-international.bg/en/33483/win-gallup-internationals-global-survey-shows-three-in-five-willing-to-fight-for-their-country/ [dostęp: 10.04.2025].

WYKAZ TABEL

Tabela 1. Elementy tożsamości narodowej Polaków
Tabela 2. Elementy tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP
Tabela 3. Elementy tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP
Tabela 4. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP
Tabela 5. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP
Tabela 6. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w exposé Prezesów Rady Ministrów RP
Tabela 7. Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków w orędziach Prezydentów RP

WYKAZ WYKRESÓW

Wykres 1. Czynniki łączące Polaków
Wykres 2. Społeczne kryteria polskości
Wykres 3. Identyfikacja bezpieczna i identyfikacja niebezpieczna
Wykres 4. Kryteria polskości
Wykres 5. Kryteria polskosci „typowego Polaka/typowej Polki”
Wykres 6. Cechy świadczące o byciu Polakiem/Polką
Wykres 7. Cechy określające polskość oraz charakteryzujące Polaków
Wykres 8. Pojmowanie tożsamości narodowej przez respondentów
Wykres 9. Pojmowanie bezpieczeństwa narodowego przez respondentów
Wykres 10. Pojmowanie znaczenia tożsamości narodowej przez respondentów
Wykres 11. Działania na rzecz tożsamości narodowej w opiniach respondentów
Wykres 12. Elementy tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów
Wykres 13. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków o charakterze kulturowym w opiniach respondentów
Wykres 14. Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków o charakterze społeczno-politycznym w opiniach respondentów
Wykres 15. Działania państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów
Wykres 16. Wpływ działań państwa polskiego na rzecz tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo RP w opiniach respondentów
Wykres 17. Dodatkowe działania na rzecz tożsamości narodowej Polaków w opiniach respondentów
Wykres 18. Wpływ dodatkowych działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo RP w opiniach respondentów

WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW

Załącznik nr 1. Ttabela ze spisem i danymi respondentów

Załącznik nr 2. Kwestionariusz wywiadu, wersja pilotażowa

Załącznik nr 3. Kwestionariusz wywiadu, wersja właściwa

Załączniki nr 4 do 33. Notatki z wywiadów

Załącznik nr 34. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 1 do 4 kwestionariusza wywiadu

Załącznik nr 35. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytanie nr 5 kwestionariusza wywiadu

Załącznik nr 36. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 6 kwestionariusza wywiadu

Załącznik nr 37. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 7 do 10 kwestionariusza wywiadu

Załącznik nr 38. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 11 do 12 kwestionariusza wywiadu

Załącznik nr 1. Tabela ze spisem i danymi respondentów.

ŚRODOWISKO NAUKOWE			
Imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, miejsce zatrudnienia	Dyscyplina	Forma kontaktu	Status
Respondent 1 Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk	Filozofia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 2 Akademia Wojsk Lądowych im. gen. Tadeusza Kościuszki	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Brak odpowiedzi
Respondendt 3 Uniwersystet Civitas	Etnologia i antropologia kulturowa Nauki socjologiczne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 4 - dr Anna Chabasińska Akademia im. Jakuba z Paradyża	Nauki o bezpieczeństwie Nauki o polityce i administracji	Mail	Zrealizowany
Respondent 5 Uniwersytet Łódzki	Literaturoznawstwo	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 6 Akademia Sztuki Wojennej	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Odmowa
Respondent 7- dr hab. inż. Krzysztof Drabik Uniwersytet w Siedlcach	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Zrealizowany
Respondent 8 Uniwersytet Kardynatała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	Historia Nauki o polityce i administracji	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 9 - dr Magdalena El Ghamari Uniwersytet Civitas	Filozofia Nauki o polityce i administracji	Mail	Zrealizowany
Respondent 10 - prof. dr hab. Janusz Gierszewski Uniwersytet Pomorski w Słupsku	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Zrealizowany
Respondent 11 - dr Paweł Gotowiecki Akademia Nauk Stosowanych im. Józefa Gołuchowskiego	Historia Nauki o bezpieczeństwie	Media społecznościowe	Zrealizowany
Respondent 12 Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	Historia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 13 Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 14 Uniwersytet Wrocławski	Nauki o kulturze i religii Nauki socjologiczne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 15 Uniwersytet Śląski w Katowicach	Historia	Mail	Zrealizowany
Respondent 16 - prof. dr hab. Tomasz	Historia	Mail	Zrealizowany

Kośmider Uniwersytet WSB Merito w Warszawie	Nauki o bezpieczeństwie		
Respondent 17 Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	Historia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 18 Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk	Nauki socjologiczne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 19 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	Filozofia	Mail	Odmowa
Respondent 20 Uniwersytet Warszawski	Nauki socjologiczne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 21 Uniwersytet Zielonogórski w Zielonej Górze	Nauki o polityce i administracji	Media społecznościowe	Nieskuteczny kontakt
Respondent 22 Uniwersytet Warszawski	Kulturoznawstwo Nauki o kulturze i religii	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 23 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	Historia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 24 - prof. dr hab. Tadeusz Paleczny Uniwersytet Jagieslloński w Krakowie	Nauki o kulturze i religii Nauki socjologiczne	Mail	Zrealizowany
Respondent 25 - prof. dr hab. inż. Andrzej Pieczywok Uniwersytet Kazimierze Wielkiego w Bydgoszczy	Nauki o bezpieczeństwie Nauki o polityce i administracji	Mail	Zrealizowany
Respondent 26 Uniwersytety Jagielloński w Krakowie	Filzofia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 27 Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk	Ekonomia Historia	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 28 Uniwersytet Warszawski	Nauki socjologiczne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 29 - dr hab. Aleksandra Skrabacz Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Zrealizowany
Respondent 30 - dr hab. Cezary Smuniewski Uniwersytet Warszawski	Nauki o bezpieczeństwie Nauki o polityce i administracji	Mail	Zrealizowany
Respondent 31 - dr hab. Jan Sowa Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie	Kulturoznawstwo Nauki o kulturze i religii	Mail	Zrealizowany
Respondent 32 - dr hab. Robert Szwed Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II	Nauki o komunikacji społecznej i mediach Nauki socjologiczne	Mail	Zrealizowany
Respondent 33 Uniwersytet Wrocławski	Nauki o bezpieczeństwie Nauki o polityce i administracji	Mail	Brak odpowiedzi

	Stosunki międzynarodowe		
Respondent 34 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie	Nauki o polityce i administracji	Mail	Odmowa
Respondent 35 - dr hab. Ilona Urych Akademia Sztuki Wojennej	Nauki o bezpieczeństwie	Mail	Zrealizowany
Respondent 36 Akademia Finansów i Biznesu Vistula	Nauki o polityce i administracji	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 37 Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	Nauki o polityce i administracji Stosunki międzynarodowe	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 38 Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	Historia	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 39 - dr hab. :Przemysław Żurawski vel Grajewski Uniwersytet Łódzki	Nauki o polityce i administracji	Mail	Zrealizowany
EKSPERCI INSTYTUCJONALNI			
Imię i nazwisko / nazwa podmiotu	Instytucja	Forma kontaktu	Status
Respondent 40 - Departament Dziedzictwa Kulturowego	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 41 - Departament Mecenatu Państwa	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 42 - Departament Narodowych Instytucji Kultury	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 43 - Departament Kształcenia Ogólnego	Ministerstwo Edukacji Narodowej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent -44 Departament Nauki	Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 45- Departament Bezpieczeństwa Wewnętrznego	Biuro Bezpieczeństwa Narodowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 46	Biuro Bezpieczeństwa Narodowego	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 47	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 48	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 49	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 50	IPN	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 51	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 52	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 53 - dr hab. Piotr Majewski	IPN	Mail	Zrealizowany
Respondent 54	IPN	Mail	Brak

			odpowiedzi
Respondent 55	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 56	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 57	IPN	Mail	Odmowa
Respondent 58	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 59	IPN	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 60 - Witold Pizło	Były oficer sł. spec.	Media społecznościowe	Zrealizowany
Respondent 61	Podoficer Wojska Polskiego	Media społecznościowe	Zrealizowany
Respondent 62 - dr hab. Arkady Rzegocki	Służba Dyplomacji RP	Mail	Nieskuteczny kontakt
Respondent 63 - Dyrekcja	Narodowy Instytut Dziedzictwa	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 64	Narodowy Instytut Dziedzictwa	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 65	Narodowe Centrum Kultury	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 66	Narodowe Centrum Kultury	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 67 - dr Marta Karkowska	Biuro Analiz Sejmowych	Mail	Zrealizowany
Respondent 68	Instytut Badań Edukacyjnych	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 69- dr Robert Zieliński	Instytut Badań Edukacyjnych	Mail	Zrealizowany
Respondent 70	Centrum Badań Opinii Społecznej	Mail	Brak odpowiedzi
KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI WYZNANIOWE			
Imię i nazwisko, godność / przedstawiciel	Kościół (związek wyznaniowy) / podmiot	Forma kontaktu	Status
Respondent 71	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Telefon Mail	Nawiązany kontakt
Respondent 72	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Telefon Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 73	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Telefon Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 74	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa	Telefon Mail	Odmowa

	Kulturowego		
Respondent 75 - ks. Andrzej Rusak	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Mail	Zrealizowany
Respondent 76	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Mail	Odmowa
Respondent 77	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Telefon Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 78	Rada Episkopatu Polski ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego	Telefon Mail	Odmowa
Respondent 79 - ks. dr Marcin Szczerbiński	Dyrektor Wydziału Duszpasterstwa Rodzin Kurii Metropolitalnej Warszawskiej	Telefon Mail	Zrealizowany
Respondent 80	Akcja Katolicka	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 81	Katolickie Stowarzyszenie "Civitas Christiana"	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 82	Klub Inteligencji Katolickiej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 83	Kościół Ewangelicki	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 84	Kościół Luterański	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 85	Gmina Wyznaniowa Żydowska w Krakowie	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 86	Gmina Wyznaniowa Żydowska w Warszawie	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 87	Gmina wyznaniowa Tatarów polskich	Telefon	Zrealizowany
ORGANIZACJE POZARZĄDOWE (NGOS)			
Przedstawiciel	Nazwa organizacji	Forma kontaktu	Status
Respondent 88	Fundacja Dziedzictwa Kulturowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 89	Fundacja Dziedzictwa Narodowego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 90	Fundacja Dziedzictwa Rzeczypospolitej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 91	Fundacja Identitas	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 92	Fundacja na rzecz	Mail	Brak

	dziedzictwa narodowego imienia Józefa Piłsudskiego		odpowiedzi
Respondent 93	Fundacja na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego Vita Memoriae	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 94 - Marcin Niewalda	Fundacja Odtworzeniowa Dziedzictwa Narodowego	Mail	Zrealizowany
Respondent 95	Fundacja Pamięć, Edukacja Kultura	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 96	Fundacja Promocji Kultury i Historii Polski Mieszko	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 97	Fundacja Te De K	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 98	Instytut Bezpieczeństwa Dziedzictwa	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 99	Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 100	Kulturalna Polska	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 101	Polskie Towarzystwo Kulturalne	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 102	Stowarzyszenia Kresy Wschodnie – Dziedzictwo i Pamięć	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 103	Stowarzyszenie Oświaty i Kultury Polskiej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 104	Stowarzyszenie Wspólnota Polska	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 105	Towarzystwo Miłośników Kultury Kresowej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 106 - Radosław Potrac	Towarzystwo Przyjaciół Warszawy	Mail	Zrealizowany
Respondent 107	ZHP	Mail	Brak odpowiedzi
THINK TANKI			
Przedstawiciel	Nazwa thin tanku	Forma kontaktu	Status
Respondent 108 - Dr Jan Bazyli Klakla	Centrum Analiz Społeczno-	Mail	Zrealizowany

	Ekonomicznych		
Respondent 109	Centrum Badań nad Bezpieczeństwem	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 110	Centrum Edukacji Obywatelskiej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 111	Forum Obywatelskiego Rozwoju	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 112	Fundacja Republikańska	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 113	Instytut Inicjatyw Pozarządowych	Mail	Nawiązany kontakt
Respondent 114	Instytut Nowej Europy	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 115	Instytut Pileckiego	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 116 - Witold Szpur	Instytut Studiów Strategicznych	Mail	Zrealizowany
Respondent 117	Insytut Spraw Publicznych	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 118	Nowa Konfederacja	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 119	Ośrodek Myśli Politycznej	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 120	Warsaw Enterprise Institute	Mail	Brak odpowiedzi
PUBLICYŚCI			
Imię i nazwisko	Medium	Forma kontaktu	Status
Respondent 121	Krytyka polityczna	SMS	Nieskuteczny kontakt
Respondent 122 - Marcin Giełzak	Dwie lewe ręce	Mail	Zrealizowany
Respondent 123	Nowy Ład	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 124 - Konstanty Pilawa	Klub Jagielloński	Mail	Zrealizowany
Respondent 125	Własny kanał	Media społecznościowe	Brak odpowiedzi
Respondent 126	Nowy Ohywatel	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 127	Wszystko Co Najważniejsze	Telefon Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 128 - Łukasz Warzecha	DoRzeczy	Mail	Zrealizowany
Respondent 129	Własny kanał	SMS	Brak odpowiedzi
Respondent 130	Własny kanał	SMS	Brak odpowiedzi
PISARZE			
Imię i nazwisko		Forma kontaktu	Status
Respondent 131		Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 132		Mail	Brak

		odpowiedzi
Respondent 133	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 134	Mail	Brak odpowiedzi
Respondent 135	Mail	Nawiązany kontakt

Załącznik nr 2. Kwestionariusz wywiadu, wersja pilotażowa.

Odpowiedzi i informacje uzyskane w ramach wywiadu posłużą wyłącznie do celów naukowych wynikających z przygotowania rozprawy doktorskiej.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe?

1) Czym jest dla Pani/Pana tożsamość narodowa?
2) Czym jest dla Pani/Pana bezpieczeństwo narodowe?
3) Jakie jest Pani/Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

4) Jakie są Pani/Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?
5) Jakie według Pani/Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?
6) Jak ocenia Pani/Pan działania państwa polskiego na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?
7) Jakie jeszcze działania Pani/Pana należałoby podjąć dla realizacji tych celów?
8) Czy Pani/Pana zdaniem można stwierdzić, że działania te oraz sposób ich realizacji przyczyniają się do poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?
9) Jeśli taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym według Pani/Pana on polega?
10) Co Pani/Pana zdaniem można by jeszcze zrobić oprócz wymienionych powyżej działań w celu wykorzystania tożsamości narodowej Polaków dla poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?

Załącznik nr 3. Kwestionariusz wywiadu, wersja ostateczna.

Odpowiedzi i informacje uzyskane w ramach wywiadu posłużą wyłącznie do celów naukowych wynikających z przygotowania rozprawy doktorskiej.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani/Pana tożsamość narodowa?
2) Czym jest dla Pani/Pana bezpieczeństwo narodowe?
3) Jakie jest Pani/Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?
4) Czy Pani/Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani/Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

6) Jakie według Pani/Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

7) Jakie według Pani/Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

8) Czy Pani/Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

9) Jeśli Pani/Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

10) Czy Pani/Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

11) Jakie jeszcze działania Pani/Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

12) Na czym Pani/Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Załącznik nr 4. Notatki z wywiadu z dr A. Chabasińską.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani tożsamość narodowa?

Tożsamość narodowa jako pokłosie istnienia narodu:

- naród polityczny → wspólnota państwowa → wspólnota języka → wspólnota narodowa
- naród kulturowy → wspólnota języka i cywilizacyjna → wspólnota narodowa → wspólnota państwowa

To determinuje pojęcie tożsamości narodowej: inne rozumienie tego pojęcia przez Francuzów, a inne przez narody Europy Środkowo-Wschodniej

Podejście konstruktywistyczne do tożsamości narodowej: nie jest stała i niezmienna, podlega procesowi unowocześnienia i zmiany, jest procesem (przeszłość – teraźniejszość – przyszłość)

Tożsamość narodowa jako kolektywna świadomość, będąca nośnikiem woli działania i tworzenia, modelująca różnice i sprzeczności istniejące między ludźmi, należącymi do narodu, mobilizująca ich więzi emocjonalne i tym samym integrująca zbiorowość we wspólnotę działania (definicja ze źródła – książka Pawła Ścigaja)

Konieczność poszerzenia kręgu osób, które są objęte tożsamością narodową ←migracja, konieczność integracji migrantów. Jeśli zostaną oni obywatelami RP, muszą być to ludzie (lub kolejne pokolenie) czujący się Polakami. Wzmianka o opinii prof. Nikitorowicza, zdaniem którego kategorie polskości i białorusińskości / ukraińskości nie są wzajemnie wykluczające się. Chodzi o szerokie ujęcie wartości, które składają się na tożsamość narodową.

Wzmianka o konieczności istnienia różnic w kontekście grup etnicznych. Jednocześnie w kontekście aspiracji np. zawodowych czy też edukacji młodzieży po stronie mniejszości potrzebne jest przyswajanie sobie kultury kraju, w którym mniejszości te mieszkają (np. w Polsce)

Podkreślenia różnicy między tożsamością centrum oraz tożsamością pogranicza. W tym konieczności potrzebne jest stworzenie pojemnej definicji tożsamości narodowej („zagarnianie" jak najszerszej grupy ludzi).

Wspólne działania, wspólna wizja, chęć tworzenia, oparcie o emocje i emocjonalną więź (pozytywne emocje, nie nastawione np. na polaryzację).

2) Czym jest dla Pani bezpieczeństwo narodowe?

Kojarzenie bezpieczeństwa z państwem. W demokratycznych państwach oprócz bezpieczeństwa państwa mówi się także o innych podmiotach (jednostki, grupy)

„Najważniejsza wartość, potrzeba narodowa (…)" – definicja profesora Kitlera (Bezpieczeństwo narodowe teoria i praktyka)

Wśród wspomnianych grup są także m.in. mniejszości, które również trzeba chronić przed zagrożeniami. Inne interpretowanie zagrożeń przez państwa oraz przez grupy społeczne i jednostki.

Wzmianka o bezpieczeństwie w kontekście pogranicza (pojawienie się kategorii bezpieczeństwa kulturowego). Możliwość opresyjnego traktowania takich grup przez państwo. Tożsamość narodowa na pograniczu jest ważna, gdyż albo wzmacnia, albo osłabia państwo. Wzmianka o zagrożeniu złym traktowaniem i marginalizowaniem mieszkańców pogranicza przez państwo, co prowadzi do osłabienia ich poczucia bezpieczeństwa i tożsamości narodowej. Wzmianka o zagrożeniu dezintegracją społeczną na pograniczu.

Wzmianka o prowadzonych badaniach i wynikającej z niej tendencji do przesunięcia się tożsamości Ukraińców w kierunku wspólnoty terytorialnych oraz potrzebie umożliwienia im udziału w samorządzie terytorialnym (decydowanie o sprawach wspólnot, w których oni funkcjonują)

3) Jakie jest Pani zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Nadbudowa (tożsamość jako pewna ciągłość, wspólnota wizji) jako podstawa dla bezpieczeństwa narodowego w rozumieniu nie tylko państwa, ale także grup i jednostek. Dzięki wspólnej wizji mamy na czym budować, możemy wyznaczyć strategię, podejmować działania.

4) Czy Pani zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Skutkami tych działań jest integrowanie ludzi, tworzenie wspólnoty, inspirowanie (przynależność do wspólnoty) do wspólnej wizji i wspólnych działań etc. Musi się to łączyć z otwartością, tolerancją, zrozumieniem i poszanowaniem innych grup (nie powinien to być polonocentryzm).

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Ujęcie tych elementów w kontekście powyższych rozważań o tożsamości jako czegoś, co powinno łączyć:

- wartości cywilizacji zachodniej, odniesienie do chrześcijaństwa (wraz z konsekwencjami takimi jak styl życia, styl rodziny, społeczne funkcjonowanie)
- tradycja
- święta
- język
- symbole (flaga, hymn, bohaterowie)

<wzmianka o pogrzebie Jeana-Paula Belmondo>

- obraz własnego narodu (kim my jesteśmy? co nas cechuje?)

<wzmianka o tym, że polska tożsamość wybrzmi gdy zmieni się skład etniczny naszego społeczeństwa>

- lokalność wraz z jej miejscowym rytem, której nie można oddzielać od głównego pnia kulturowego, którą trzeba uwspólnić

6) Jakie według Pani można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zagrożenia: migracja, globalizacja, regionalizacja, westenizacja, atomizacja życia społecznego, zauważalny spadek poczucia odpowiedzialności za losy państwa (także problem europejski, a może i światowy), spadek zaufania do instytucji państwa, polaryzacja społeczna, spadek poziomu edukacji, konflikt w sferze polityki historycznej (rozumienie interesu narodowego, interpretacja wydarzeń historycznych), kryzys autorytetów, dezinformacja oraz dezintegracja i dzielenie ludzi jako jej cele

Wzmianka o przepaści pokoleniowej w kontekście cech społeczno-kulturowych pokolenia Z, różniącego się w znacznym stopniu od poprzednich generacji (różnice te dotyczą spraw takich jak autorytety, hierarchia wartości, poczucie odpowiedzialności za państwo), które to pokolenie niebawem kształtować nasza wspólnotę narodową

Sytuacja tożsamości narodowej na pograniczu jako wyzwanie / zagrożenie

7) Jakie według Pani można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Celebracja świąt

Prowadzenie muzeów

Wydawanie filmów, książek, muzyki

Podejmowanie przedsięwzięć takich jak np. konkurs chopinowski

Działania w zakresie integracji imigrantów

8) Czy Pani zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Nie mają one większego znaczenia, skutek ten nie jest spektakularny. Stwierdzenie, że powinny być to działania wywołujące dumę.

Działania z zakresu integracji migrantów wywierają taki pozytywny skutek

9) Jeśli Pani zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

J/w. Nie mają one większego znaczenia, skutek ten nie jest spektakularny.

10) Czy Pani zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Na pewno nie są nie tyle wystarczające, ile wartościowe i produktywne

Przykład edukacji historycznej oraz wagi przykładanej do tej kwestii w szkole

11) Jakie jeszcze działania Pani zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Działania integracyjne imigrantów (dotyczy ona głównie kwestii ekonomicznych, instytucjonalnych, życiowych)

Prowadzenie muzeów (konieczność podniesienia ich atrakcyjności).

Celebracja świąt (podniesienie ich atrakcyjności)

Prowadzenie działań na rzecz uczynienia jej modną

12) Na czym Pani zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Wzmocnienie wspólnotowości (opartej na wartościach, symbolach), budowanie świadomości potrzeby jej istnienia, budowanie tolerancji i otwartości wobec świata

Budowanie poczucia odpowiedzialności za wspólnotę

Sprzyjałoby to także integracji imigrantów

Załącznik nr 5. Notatki z wywiadu z prof. K. Drabikiem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Swoista integracja z elementami narodowotwórczymi w ujęciu tradycyjnym: historia, tradycja, obyczajowość, kultura, język, wartości. Możemy mówić także o narodzie w kontekście politycznym, jak np. USA, gdzie integratorem jest państwo jako jednostka polityczna.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Zbiór przedmiotowych wymiarów bezpieczeństwa dotyczących narodu jako podmiotu bezpieczeństwa. W ramach bezpieczeństwa narodowego będziemy mówili o różnych wymiarach przedmiotowych, bezpieczeństwo militarne, ekonomiczne, żywnościowe, socjalne, społeczne etc. Bezpieczeństwo narodowe jest wyższą kategorią niż bezpieczeństwo państwa. Możemy także mówić o systemie bezpieczeństwa narodowego jako zintegrowanej całości składającego się z powiązanych ze sobą elementów czyli podsystemów.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Ma istotne znaczenie z uwagi na sam fakt identyfikacji obywateli danego kraju utożsamiających się z narodem, dla których losy narodu i państwa są szczególnie ważne pod względem szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Zachodzi to za pośrednictwem takich czynników jak aktywność społeczna, budowanie kapitału społecznego, ograniczenie zjawiska emigracji, kształtowanie pozytywnego wizerunku państwa, upowszechnianie wartości kultury narodowej, pielęgnowanie języka, krzewienie kultury, wzmacnianie kultury regionalnej i przeciwstawianie się McDonaldyzacji kulturowej (w kontekście globalizacji) i przeciwstawianie się zagrożeniom hybrydowym oraz budowanie pewnej odporności wobec tych zagrożeń (dezinformacja, propaganda, zrywanie tożsamościowej więzi z narodem).

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Mamy tu do czynienia z korelacją i odpowiedź jest pozytywna. Wzmacnianie tożsamości, integracja wokół wartości, kultury i języka wzmacnia bezpieczeństwo narodowe na poziomie personalnym i strukturalnym. Chodzi tu przede wszystkim o poczucie bezpieczeństwa i integracji z narodem oraz państwem. Kluczowym elementem jest zaufanie obywatela do władzy i odwrotnie. Jest to związek widoczny i kształtowanie tożsamości narodowej ma z pewnością wpływ na bezpieczeństwo. Casus Ukrainy – dlaczego Ukraińcy mają problem z rekrutacją? Pytanie o poziom integracji Ukraińców.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język jako identyfikator kulturowy, historia, kultura (religia jako element składowy), wartości, obyczajowość (w tym stereotypy), zwyczaje, aksjologia (nie tylko wartości moralne).

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Procesy globalizacyjne: umasowienie kultury powodujące wypieranie tych elementów kulturowych, które są właściwe naszemu narodowi, jak np. język (naleciałości językowe), obyczajowość, kulturę regionalną i narodową. Dotyczy to także np. kultu świąt, których dawniej nie było w kalendarzu: 14 lutego, 1 listopada. Te zagrożenia miękkie mogą przełożyć się na zagrożenia twarde, związane z naruszeniem tożsamości. Wiąże się z tym zjawisko wykorzenienia (Giddens), wyrwania z tradycji, małej ojczyzny, rozluźniania więzów ze

środowiskiem z którego pochodzimy, brak identyfikacji z racją stanu i interesami narodowymi w sensie politycznym (w kontekście zagrożenia takiego jak konflikt zbrojny – opuszczenie kraju z powodu braku identyfikacji, braku chęci obrony ojczyzny). → ujęcie hierarchii potrzeb Maslowa.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Działania upowszechniające i wzmacniające naszą kulturę. Działalność instytucji propagujących kulturę (nie tylko działania państwa, ale także stowarzyszeń) – ośrodki kultury, muzea, szeroko rozumiane instytucje kultury propagujące rozumienie tożsamości narodowej.
System edukacji w postaci przedmiotów, podstaw programowych (WOS, historia)
Inicjatywy legislacyjne i prawo, którego celem jest ochrona dóbr kultury, języka, zabytków (np. ustawa o ochronie dorobku kulturowego narodu w postaci artefaktów materialnych – wszystko co zostanie znalezione na terytorium państwa jest jego własnością)
Wspieranie związków wyznaniowych w szerokim rozumieniu postrzeganych jako element kulturowy i integracyjny
Dążenie do poprawy warunków funkcjonowania obywateli pod względem ekonomicznym – ograniczenie zjawiska migracji i wzmocnienie zjawiska imigracji (powrotu do kraju) poprzez tworzenie warunków do życia i rozwoju (integralny elementem bezpieczeństwa jest rozwój). Zabezpieczenie społeczne i bezpieczeństwo społeczne, socjalne (łączące się z bezpieczeństwem ekonomicznym). Wpływ państwa na losy jednostki znajdującej się w potrzebie. ← hierarchia wartości, zaufanie do państwa.
Strona militarna – wydatki na obronność i świadomość siły naszych sił zbrojnych stanowią element integracji i identyfikacji obywateli

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Taki wpływ istnieje, trudno falsyfikować tę tezę

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Jeśli chodzi o uzasadnienie tego wpływu, to można powiedzieć, że wszystko co robimy na rzecz dobrostanu narodu ma wpływ na jego bezpieczeństwo. Jeśli państwo nie będzie dbało o obywateli, nie będzie dbało o kwestie społeczne i socjalne, zabezpieczenia w surowce energetyczne, o potencjał militarny sił zbrojnych, to nie będzie to bez wpływu na bezpieczeństwo narodowe.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Nie są wystarczające i nigdy nie będą. Wiąże się to z rozumieniem bezpieczeństwa, będącego godną formą trwania, przetrwania i rozwoju (kontekst procesualny). W takim rozumieniu bezpieczeństwa działania te są *in statu nascendi* – dążymy do stanów rzeczy pożądanych, zakładamy sobie pewne cele. Działania te ciągle zatem trwają. Można jedynie przyjąć, że są wystarczające „na dzień dzisiejszy", ale nawet wtedy zakres możliwości działań władzy i obywateli jest tak duży, że można powiedzieć, że działania te są niewystarczające (mogłoby być np. więcej NGOsów, więcej działalności sąsiedzkiej). → nie ma to wymiaru pejoratywnego, gdyż „coś robimy". Samą istotą rozwoju jest bowiem przekraczanie kolejnych szczebli progresji.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

W kontekście wspomnianych procesów globalizacyjnych warto troszczyć się o małą ojczyznę, o dorobek językowy i obyczajowy, o tradycję na poziomie lokalnym, tak żeby przeciwdziałać zjawisku wykorzenienia. Identyfikacja lokalna jest kluczem do tożsamości narodowej w szerszym rozumieniu. W wymiarze ekonomicznym wiąże się to z koniecznością ograniczenia

migracji z małych miejscowości → wyludnienie małych miejscowości. Potrzeba budowania tożsamości na niższych szczeblach, gdyż nie zbudujemy tożsamości na poziomie makro bez zadbania o poziomi mikro-lokalnym (związek z małą ojczyzną). Nawiązanie do WOT w kontekście obrony małej ojczyzny – identyfikator, obrona miejsca z którego się pochodzi. Konieczność działań nie tylko ze strony samorządu terytorialnego, ale i władz państwa, które miałyby wzmacniać ekonomicznie (tzw. Janosikowe) słabsze gminy, słabsze lokalności → wzmocnienie poczucia identyfikacji z małą ojczyzną i perspektyw zawodowych oraz ekonomicznych. Będzie miało to też wpływ na sferę demografii.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Odpowiedź zawarta w notatkach w punkcie wyżej.

Załącznik nr 6. Notatki z wywiadu z dr M. El Ghamari.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani tożsamość narodowa?

Tożsamość narodowa jest dla mnie wielowymiarowym zjawiskiem, które łączy w sobie aspekty kulturowe, historyczne, społeczne i polityczne. Definiuje ona przynależność jednostki do określonej wspólnoty narodowej, budowanej na bazie wspólnych wartości, tradycji, języka, pamięci historycznej, a także poczucia solidarności z innymi członkami tej wspólnoty. Kluczowe są język, kultura, historia, pamięć zbiorowa, symbolika, tradycję oraz ogólne poczucie przynależności wspólnoty, co jest dla mnie poczuciem solidarności i wspólnego celu. Tożsamość narodowa jest dla mnie również przestrzenią dialogu między tradycją a nowoczesnością. Uważam, że jest ona dynamiczna – może ewoluować pod wpływem globalizacji, migracji czy zmian społecznych, jednak jej fundamenty pozostają zakorzenione w doświadczeniach kulturowych i historycznych wspólnoty. Również osobista uwaga - choć tożsamość narodowa jest ważnym elementem definiującym jednostkę, nie powinna być wykorzystywana do ekskluzywności czy antagonizmu wobec innych narodów. W świecie wielokulturowości tożsamość narodowa może współistnieć z otwartością na różnorodność i dialog międzykulturowy, co czyni ją wartością uniwersalną i inkluzywną.

2) Czym jest dla Pani bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo narodowe jest dla mnie fundamentalną kategorią, która odnosi się do zdolności państwa do zapewnienia swoim obywatelom ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi oraz do skutecznego funkcjonowania w środowisku międzynarodowym. Wychodzę z założenia, że na moje rozumienie BN składa się wielowymiarowość, ewolucja koncepcji bezpieczeństwa, zdolność państwa do reagowania i adaptacji. Ale z pewnoscią nie jest to wszystko. Bowiem bezpieczeństwo narodowe obejmuje nie tylko ochronę terytorium i suwerenności państwa, ale także zapewnienie stabilności politycznej, społecznej, gospodarczej, ekologicznej i kulturowej. W dobie globalizacji i dynamicznych zmian geopolitycznych wymaga to interdyscyplinarnego podejścia, które integruje tradycyjne i nietradycyjne aspekty bezpieczeństwa. W przeszłości bezpieczeństwo narodowe było rozumiane głównie w kategoriach militarnych, czyli jako zdolność do obrony przed zagrożeniami zbrojnymi. Współczesne wyzwania, takie jak brutalny ekstremizm, radykalizacja, terroryzm, którymi osobiście się zajmuje ale i cyberzagrożenia, migracje, zmiany klimatyczne czy dezinformacja, wymagają rozszerzonego podejścia, które uwzględnia również bezpieczeństwo kulturowe, konfesyjne, energetyczne, żywnościowe czy informacyjne (z uwzględnieniem nowoczesnych technologii i AI).Bezpieczeństwo narodowe polega również na zdolności państwa do identyfikacji i neutralizacji zagrożeń oraz adaptacji do zmieniającego się środowiska. To wymaga nie tylko odpowiednich zasobów (militarnych, technologicznych, ludzkich), ale także rozwiniętych struktur zarządzania kryzysowego i współpracy z sojusznikami oraz organizacjami międzynarodowymi.

Moje pojmowanie bezpieczeństwa narodowego w dużej mierze kształtowało się w wyniku wieloletniego wykształcenia i pracy naukowej w tej dziedzinie. Już od studiów licencjackich, magisterskich, a następnie doktoranckich na Akademii Obrony Narodowej rozwijałam swoją wiedzę i rozumienie tej problematyki. Były to lata zdobywania podstaw teoretycznych i praktycznych, które miały kluczowy wpływ na moje podejście do zagadnienia bezpieczeństwa. Praca w obszarze bezpieczeństwa narodowego, zarówno akademicka, jak i badawcza, pozwoliła mi głęboko zrozumieć złożoność tej kategorii. Analiza zagrożeń takich jak brutalny ekstremizm, terroryzm, dezinformacja (propaganda oraz werbunek do organizacji terrorystycznych) czy migracje – które należą do moich głównych obszarów zainteresowań –

wzbogaciła moje postrzeganie bezpieczeństwa o perspektywę globalną, regionalną i lokalną. Co więcej dla mnie bezpieczeństwo narodowe to nie tylko teoretyczna kategoria, ale również praktyczna odpowiedzialność. Jego zrozumienie wymaga połączenia wiedzy historycznej, analizy współczesnych zagrożeń oraz przewidywania przyszłych wyzwań. Dzięki mojemu wykształceniu i doświadczeniu zawodowemu mam świadomość, że bezpieczeństwo narodowe to proces dynamiczny i interdyscyplinarny, który wymaga ciągłego doskonalenia i adaptacji do nowych realiów.

3) Jakie jest Pani zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Uważam, że tożsamość narodowa odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego, ponieważ jest fundamentem, na którym opiera się jedność, solidarność i zdolność społeczeństwa do stawiania czoła różnorodnym zagrożeniom. Jako pojęcie odnoszące się do wspólnych wartości, tradycji, języka i historii, tożsamość narodowa wpływa na stabilność wewnętrzną państwa oraz jego zdolność do działania w środowisku międzynarodowym.

Kluczowe znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego opiera się na społecznej spójność i odporność na zagrożenia, budowaniu legitymacji państwa, odporności na dezintegrację i wpływy zewnętrzne, kształtowaniu polityki międzynarodowej, wyzwaniach wynikających z tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa, polaryzacji wewnętrznej oraz instrumentalizacji tożsamości narodowej.

Moje wieloletnie doświadczenie naukowe i zawodowe w obszarze bezpieczeństwa narodowego/międzynarodowego, zdobywane od studiów licencjackich, magisterskich, aż po doktoranckie na Akademii Obrony Narodowe oraz praca nie tylko akademiczki, badaczki ale i szkoleniowca dla różnych formacji mundurowych (krajowych i międzynarodowych) pozwala mi dostrzegać dynamiczną relację między tożsamością narodową a bezpieczeństwem. Tożsamość narodowa nie tylko wspiera budowanie silnego państwa, ale także wpływa na jego zdolność do adaptacji w obliczu współczesnych wyzwań, takich jak globalizacja, migracje czy zmiany technologiczne. Co więcej tożsamość narodowa jest nie tylko elementem spajającym wspólnotę, ale także jednym z najważniejszych zasobów strategicznych w systemie bezpieczeństwa narodowego. Odpowiedzialne jej kształtowanie, uwzględniające zarówno tradycję, jak i otwartość na zmieniający się świat, może stać się kluczowym czynnikiem wzmacniającym stabilność państwa i jego odporność na zagrożenia. W moim przekonaniu, tożsamość narodowa jest fundamentem, na którym buduje się skuteczny system bezpieczeństwa narodowego.

4) Czy Pani zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Moim zdaniem, podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej ma zdecydowanie pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Tożsamość narodowa, rozumiana jako zbiór wspólnych wartości, tradycji, języka i historii, stanowi fundament jedności i spójności społecznej, co wprost przekłada się na zdolność państwa do reagowania na różnorodne zagrożenia. Dla mnie ten temat jest szczególnie ważny, ponieważ w trakcie wielu lat prowadzonych badań oraz pracy praktycznej zauważam, jak istotną rolę odgrywa zrozumienie tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa, a także jak brak tego zrozumienia może prowadzić do problemów, takich jak radykalizacja. Radykalizacja, którą obserwuję jako kluczowy aspekt w badaniach nad ekstremizmem, często wynika ze skrajnie rozumianej tożsamości narodowej lub jej wypaczenia. W moim odczuciu, niewłaściwe podejście do tego zagadnienia – zarówno przez nadmierne wykluczanie innych, jak i przez zaniedbywanie własnej tożsamości – prowadzi do poważnych konsekwencji. Dlatego uważam, że działania na rzecz ochrony tożsamości narodowej muszą być przemyślane i

zrównoważone, aby wzmacniały wspólnotę, jednocześnie otwierając ją na dialog i różnorodność. Dla mnie zrozumienie tożsamości narodowej jest fundamentem pracy nad każdym aspektem bezpieczeństwa. Dlatego swoje zajęcia praktyczne, niezależnie od tego, czy prowadzę je dla Straży Granicznej, Służby Więziennej czy Policji, zawsze rozpoczynam od omówienia tego zagadnienia. Jestem przekonana, że bez zrozumienia, czym jest tożsamość narodowa i jakie ma znaczenie dla funkcjonowania państwa i społeczeństwa, trudno skutecznie przeciwdziałać zagrożeniom. Tożsamość narodowa jest bowiem nie tylko spoiwem społecznym, ale także źródłem motywacji do ochrony wspólnych wartości i interesów. Sądzę również, że działania na rzecz wzmacniania tożsamości narodowej mogą przyczynić się do zwiększenia odporności na zagrożenia, takie jak dezinformacja, terroryzm czy wpływy zewnętrzne. Silna tożsamość narodowa pozwala społeczeństwu z większą świadomością i rozwagą reagować na próby destabilizacji, zarówno te wewnętrzne, jak i zewnętrzne. Przykładowo, w pracy z funkcjonariuszami Straży Granicznej czy Policji widzę, jak kluczowe znaczenie ma zrozumienie tożsamości narodowej w kontekście integracji mniejszości narodowych oraz budowania zaufania społecznego. Tożsamość narodowa, jeśli jest dobrze rozumiana i pielęgnowana, nie wyklucza otwartości, lecz stanowi podstawę do budowania dialogu i współpracy.

Jednocześnie uważam, że należy podchodzić do tego tematu z ostrożnością, ponieważ nadmierna ideologizacja lub skrajne podejście do ochrony tożsamości narodowej może prowadzić do podziałów społecznych, a w konsekwencji do osłabienia bezpieczeństwa narodowego. Z tego względu kluczowe jest, aby działania na rzecz ochrony tożsamości narodowej były prowadzone w sposób inkluzywny i oparty na edukacji, co pozwala uniknąć radykalizacji i ekstremizmów, które często bazują na wypaczonej interpretacji pojęcia tożsamości.

Reasumując, jestem głęboko przekonana, że ochrona i wzmacnianie tożsamości narodowej to podstawa działań na rzecz bezpieczeństwa narodowego. Działania te muszą jednak opierać się na zrozumieniu jej złożoności, znaczenia oraz potencjalnych zagrożeń wynikających z niewłaściwego jej pojmowania. Dzięki takiemu podejściu można budować społeczeństwo zdolne do wspólnej odpowiedzi na wyzwania współczesności, przy jednoczesnym poszanowaniu różnorodności i otwartości na dialog. To właśnie ten balans między tradycją a nowoczesnością uważam za kluczowy dla stabilności i bezpieczeństwa każdego państwa.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Uważam, że tożsamość narodowa współczesnych Polaków opiera się na głębokich korzeniach historycznych, kulturowych i społecznych, które przez wieki kształtowały naszą wspólnotę, a jednocześnie podlega ewolucji pod wpływem globalizacji i współczesnych wyzwań. Jako osoba mieszkająca w Polsce, ale funkcjonująca w wielokulturowym środowisku dzięki rodzinie i doświadczeniom zdobytym poza granicami kraju, postrzegam tożsamość Polaków z różnych perspektyw. Moja opinia wynika zarówno z osobistych odczuć, jak i obserwacji, które są rezultatem życia na styku dwóch kultur – europejskiej i arabskiej.

Sądzę, że jednym z najważniejszych elementów polskiej tożsamości narodowej jest historia i pamięć zbiorowa. Wydarzenia takie jak rozbiory, powstania narodowe, walka podczas II wojny światowej czy opór wobec komunizmu mocno ukształtowały świadomość narodową. Wspólne doświadczenia trudnych czasów sprawiają, że Polacy często postrzegają siebie jako naród, który potrafi przetrwać najtrudniejsze wyzwania. Uważam, że pamięć historyczna wzmacnia poczucie wspólnoty i solidarności, co staje się szczególnie istotne w chwilach kryzysu, takich jak pomoc

uchodźcom z Ukrainy w obliczu rosyjskiej inwazji. Historia przekłada się na konkretne działania współczesnych Polaków, którzy w sytuacjach kryzysowych potrafią działać ponad podziałami. Równie istotne są język i kultura. Literatura, sztuka i muzyka odgrywają kluczową rolę w podtrzymywaniu polskiej tożsamości, a język polski stanowi fundamentalny element naszej narodowej unikalności. Obserwuję, jak w Polsce celebrowane są tradycje, takie jak Święta Bożego Narodzenia czy Wielkanoc, które łączą ludzi niezależnie od pokoleń. W moim odczuciu, te obrzędy są symbolem ciągłości kulturowej, która pozwala Polakom czuć więź z przeszłością i wzmacnia ich poczucie przynależności.

Jako osoba pochodząca z wielokulturowej rodziny dostrzegam jednak, że polska tożsamość narodowa ewoluuje. Z jednej strony zauważam coraz większą otwartość na świat i kontakt z różnorodnością kulturową, które redefiniują polskość. Młodsze pokolenia cenią sobie nie tylko wartości tradycyjne, ale także demokratyczne idee, takie jak równość, prawa człowieka i tolerancja. Z drugiej strony widzę zagrożenia, takie jak nacjonalizm, ekstremizm czy polaryzacja społeczna, które dotykają także młodych ludzi. Czasami odnoszę wrażenie, że brak odporności psychicznej oraz postrzeganie bezpieczeństwa jako oczywistości mogą osłabiać poczucie odpowiedzialności za wartości narodowe.

Brak tożsamości, szczególnie w przypadku jednostek funkcjonujących na styku różnych kultur lub w sytuacji marginalizacji społecznej, może prowadzić do poważnych konsekwencji, w tym podatności na radykalizację i rekrutację do organizacji terrorystycznych. Z moich badań nad zagranicznymi bojownikami (**Foreign Terrorist Fighters, FTFs**) z Europy, którzy dołączyli do Daesz (ISIS), wynika, że kluczowym czynnikiem prowadzącym do takiego wyboru była utrata lub brak jasno określonej tożsamości narodowej, kulturowej i społecznej. Mechanizmy te obejmują marginalizację i wykluczenie społeczne, brak spójnej tożsamości kulturowej oraz konflikt między kulturą rodzinną a otoczeniem społecznym. Wielu badanych czuło się „obcych" zarówno w kulturze swoich przodków, jak i w społeczeństwie, w którym dorastali, co prowadziło do dezorientacji i potrzeby odnalezienia przynależności. Daesz wykorzystywało tę lukę, oferując uproszczoną narrację o przynależności do „czystej" wspólnoty muzułmańskiej – ummy.

Z moich badań wynika również, że brak tożsamości często wiąże się z poczuciem braku sensu życia, co organizacje terrorystyczne skutecznie wykorzystują, obiecując swoim rekrutom misję, uznanie i status w ramach narracji o „świętej wojnie". Alienacja od systemów społecznych i narodowych sprawiała, że wielu FTFs było podatnych na antyzachodnią propagandę. Radykalizacja, izolacja społeczna i łatwość rekrutacji to najczęściej występujące konsekwencje.

Moje doświadczenia w pracy badawczej nauczyły mnie, że jednym z kluczowych elementów przeciwdziałania radykalizacji jest praca nad tożsamością – narodową, kulturową i społeczną. Dlatego każde moje zajęcia, czy to dla Straży Granicznej, Policji, czy Służby Więziennej, zaczynam od rozmowy o tożsamości i jej wpływie na postawy i decyzje. Rozwijanie poczucia przynależności, dumy z tożsamości narodowej, ale także otwartości na różnorodność, jest fundamentem budowy spójnych społeczeństw oraz skutecznego przeciwdziałania ekstremizmowi.

Religia również odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej, szczególnie w starszych pokoleniach. Katolicyzm, który przez wieki był spoiwem narodowym, różni się jednak w zależności od regionu – w dużych miastach obserwuję większą różnorodność religijną i światopoglądową, co jest naturalną konsekwencją migracji i zmian społecznych. Uważam, że to zjawisko pokazuje, iż tożsamość narodowa może być inkluzywna, otwarta na dialog i wzbogacona różnorodnością, co czyni ją jednym z najważniejszych zasobów stabilności i bezpieczeństwa.

Polska tożsamość narodowa jest dynamiczna i zdolna do adaptacji, zachowując przy tym kluczowe elementy, takie jak historia, język i tradycja. Wierzę, że może być mostem łączącym nas z innymi kulturami w zmieniającym się świecie. Tożsamość ta powinna być przestrzenią dialogu i integracji, co wzmacnia jej rolę jako fundamentu naszego bezpieczeństwa.

6) Jakie według Pani można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Według mnie najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków wynikają z dynamicznie zmieniającego się kontekstu społeczno-politycznego, technologicznego oraz globalizacyjnego. Są one związane zarówno z czynnikami zewnętrznymi, jak i wewnętrznymi, które wpływają na spójność narodową, pamięć historyczną, wartości kulturowe oraz sposób, w jaki Polacy postrzegają siebie jako wspólnotę.

Najważniejsze wyzwania w mojej opinii to migracje, wpływ nowych technologii i dezinformacji, konsumpcjonizm i zmiany w systemie wartości, polaryzacja polityczna i społeczna czy też brak edukacji historycznej i kulturowej oraz wewnętrzne podziały polityczne i społeczne są jednym z największych wyzwań dla spójności.

Najważniejsze zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków obejmują ekstremizm i nacjonalizm, które wynikają z nadmiernego eksponowania tożsamości narodowej w sposób ekskluzywny, prowadzący do wykluczenia innych i utrudniający dialog oraz budowanie pozytywnych relacji z innymi narodami i grupami społecznymi. Zjawisko zaniku pamięci historycznej, szczególnie wśród młodszego pokolenia, osłabia świadomość narodową, sprawiając, że tożsamość staje się powierzchowna i podatna na manipulację, co wynika z odchodzenia od tradycyjnych form przekazywania wiedzy historycznej. Polska, jako członek Unii Europejskiej i globalnej społeczności, stoi również przed wyzwaniem związanym z wpływami zewnętrznymi i presją międzynarodową, które mogą prowadzić do zaniku specyfiki narodowej poprzez konieczność dostosowania się do uniwersalnych norm, nie zawsze zgodnych z lokalną tradycją. Migracje, zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne, wywołują napięcia kulturowe, które przy braku skutecznej polityki integracyjnej mogą prowadzić do wykluczenia mniejszości narodowych i etnicznych, podsycając konflikty i osłabiając wizerunek Polski jako państwa tolerancyjnego i otwartego. Dodatkowym zagrożeniem jest erozja roli religii w kształtowaniu tożsamości, szczególnie widoczna wśród młodszego pokolenia, gdzie zmieniające się podejście do katolicyzmu osłabia jego tradycyjną funkcję jako jednego z fundamentów polskiej tożsamości, co wymaga redefinicji miejsca religii w życiu społecznym.

Uważam jednocześnie, że największym wyzwaniem dla polskiej tożsamości narodowej jest znalezienie równowagi między zachowaniem tradycji a otwartością na zmiany. Polska stoi przed koniecznością redefinicji swojej tożsamości w sposób, który pozwoli pogodzić przeszłość z przyszłością, a jednocześnie zachować spójność w obliczu współczesnych wyzwań. W moim przekonaniu kluczowym narzędziem w przeciwdziałaniu zagrożeniom jest edukacja – zarówno formalna, jak i społeczna – która buduje świadomość narodową, jednocześnie promując otwartość, dialog i tolerancję. Dzięki temu polska tożsamość narodowa może stać się nie tylko źródłem dumy, ale także siłą wspierającą stabilność i bezpieczeństwo w dynamicznie zmieniającym się świecie.

7) Jakie według Pani można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Uważam, że Polska podejmuje wiele działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej, koncentrując się na edukacji historycznej, promocji kultury, wspieraniu języka polskiego oraz ochronie dziedzictwa narodowego. Sądzę, że takie inicjatywy, jak programy edukacyjne w szkołach, organizacja obchodów rocznic narodowych czy wsparcie dla Polonii, są kluczowe dla budowania więzi społecznych i świadomości narodowej. W mojej

opinii szczególnie ważne jest również inwestowanie w przestrzeń publiczną, jak budowa pomników czy ochrona miejsc pamięci, ponieważ te działania wzmacniają poczucie przynależności i dumy narodowej. Jednocześnie uważam, że warto czerpać inspiracje z doświadczeń innych krajów – na przykład Finlandii, która skutecznie promuje swój język i kulturę, Francji, która rozwija działania na rzecz ochrony dziedzictwa, czy Izraela, który poprzez programy takie jak „Birthright Israel" wzmacnia tożsamość narodową w diasporze. Sądzę, że Polska, korzystając z tych przykładów, mogłaby jeszcze skuteczniej wykorzystać potencjał kultury i edukacji, aby umacniać swoją tożsamość narodową w kontekście globalizacji i współczesnych wyzwań.

8) Czy Pani zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Uważam, że wskazane działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej. Tożsamość narodowa jest fundamentem, który integruje społeczeństwo i wzmacnia poczucie przynależności, co ma kluczowe znaczenie w obliczu współczesnych zagrożeń, takich jak polaryzacja społeczna, dezinformacja czy próby destabilizacji państwa. Sądzę, że działania takie jak edukacja historyczna, promocja kultury i języka polskiego czy wspieranie Polonii pomagają budować spójność społeczną oraz wzmacniać odporność na zewnętrzne wpływy, w tym propagandę i ideologie podważające narodową jedność. W mojej opinii, inwestowanie w politykę historyczną i ochronę dziedzictwa narodowego podnosi nie tylko świadomość obywatelską, ale także umacnia patriotyzm, co może zwiększać gotowość społeczeństwa do obrony wspólnych wartości w sytuacjach kryzysowych. Ponadto sądzę, że inspiracja przykładami innych państw, takich jak Francja czy Izrael, może pomóc Polsce w jeszcze skuteczniejszym wykorzystaniu tych działań do budowy społecznej solidarności i pozytywnego wizerunku na arenie międzynarodowej. Podsumowując, uważam, że wzmacnianie tożsamości narodowej nie tylko sprzyja rozwojowi kultury i jedności, ale także stanowi istotny element wzmacniający stabilność i bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej.

9) Jeśli Pani zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Uważam, że pozytywny wpływ działań na rzecz wzmocnienia tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe polega przede wszystkim na budowaniu spójności społecznej, odporności na zagrożenia oraz wzmacnianiu poczucia przynależności obywateli do wspólnoty narodowej. Sądzę, że poprzez edukację historyczną, promocję kultury i języka oraz pielęgnowanie pamięci zbiorowej, państwo wzmacnia więzi między obywatelami, co przekłada się na większą solidarność i zdolność do wspólnego stawiania czoła wyzwaniom. Tego rodzaju działania zwiększają także odporność na zewnętrzne wpływy, takie jak dezinformacja, propaganda czy próby destabilizacji, ponieważ silna tożsamość narodowa umożliwia krytyczne podejście do narracji podważających wartości i interesy państwa.

Sądzę również, że promocja kultury i dziedzictwa narodowego buduje pozytywny wizerunek Polski na arenie międzynarodowej, co wzmacnia jej pozycję w relacjach międzypaństwowych. Wewnętrznie natomiast, działania te przyczyniają się do podnoszenia patriotyzmu i gotowości obywateli do angażowania się w kwestie istotne dla państwa, takie jak obrona jego suwerenności czy reagowanie na sytuacje kryzysowe. W mojej opinii, pozytywny wpływ tych działań przejawia się również w integracji różnych grup społecznych – zarówno mieszkańców Polski, jak i Polonii – poprzez wspólne wartości, tradycje i symbole, co zmniejsza ryzyko polaryzacji i wzmacnia stabilność państwa. Dzięki temu działania na rzecz tożsamości narodowej stają się nie tylko inwestycją w kulturę, ale także strategicznym elementem polityki bezpieczeństwa narodowego.

10) Czy Pani zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Moim zdaniem wskazane działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków są istotne, **ale nie można ich uznać za w pełni wystarczające** w obliczu współczesnych wyzwań. Choć państwo polskie podejmuje wiele inicjatyw w zakresie edukacji, promocji kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, to wciąż istnieją obszary wymagające większej uwagi i intensywniejszych działań. Sądzę, że jednym z takich obszarów jest edukacja, która powinna lepiej odpowiadać na potrzeby młodego pokolenia. Zbyt często edukacja historyczna opiera się na tradycyjnych, statycznych metodach, które nie angażują młodzieży w wystarczającym stopniu. W mojej opinii konieczne jest wprowadzenie nowoczesnych form edukacji, takich jak gry edukacyjne, aplikacje multimedialne czy programy narracyjne, które pozwalają lepiej zrozumieć i odczuć wartość polskiej historii i kultury. Ponadto uważam, że działania wspierające Polonię i promujące język polski za granicą powinny być bardziej zintegrowane i strategiczne, aby skutecznie wzmacniać więzi z Polską w kontekście globalnym. W mojej opinii brakuje również kompleksowej polityki integracyjnej wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, która mogłaby przyczynić się do zmniejszenia napięć społecznych i wzmacniania inkluzywnej tożsamości narodowej. Sądzę także, że państwo powinno w większym stopniu przeciwdziałać dezinformacji oraz polaryzacji społecznej, które stanowią poważne zagrożenia dla spójności narodowej. W tym kontekście warto zwiększyć inwestycje w edukację medialną oraz działania wzmacniające zaufanie społeczne i dialog między różnymi grupami. Inspirując się doświadczeniami innych krajów, takich jak Finlandia, Francja czy Izrael, Polska mogłaby jeszcze skuteczniej wdrażać narzędzia służące ochronie i rozwojowi tożsamości narodowej.

W moim przekonaniu jednym z kluczowych wyzwań, które powinny być uwzględnione w działaniach na rzecz wzmocnienia tożsamości narodowej, jest przeciwdziałanie ekstremizmowi i radykalizacji w polskim społeczeństwie. W ostatnich latach obserwuje się wzrost postaw skrajnych, zarówno nacjonalistycznych, jak i antysystemowych, które mogą prowadzić do podziałów społecznych, osłabienia spójności narodowej oraz wzrostu napięć wewnętrznych. Sądzę, że brak zrozumienia dla różnorodności oraz marginalizacja niektórych grup społecznych mogą przyczyniać się do rozwoju radykalnych ideologii, które wypaczają pojęcie tożsamości narodowej, wykorzystując je do wykluczania i antagonizowania innych. W mojej opinii, szczególnie niebezpieczne jest to, że radykalizacja coraz częściej dotyka młodych ludzi, którzy poprzez dezinformację i wpływy ekstremistycznych narracji w internecie stają się podatni na manipulację ideologiczną. Dlatego uważam, że w ramach działań na rzecz ochrony tożsamości narodowej należy wzmocnić edukację obywatelską, promującą wartości demokratyczne i dialog, a także rozwijać programy przeciwdziałania radykalizacji, które będą skutecznie reagować na symptomy ekstremizmu w społeczeństwie. Podkreślenie inkluzywnej tożsamości narodowej, otwartej na dialog i różnorodność, może być ważnym narzędziem w przeciwdziałaniu tym zagrożeniom.

Podsumowując, uważam, że choć obecne działania stanowią ważny fundament dla zachowania i wzmocnienia polskiej tożsamości narodowej, to powinny być rozwijane i dostosowywane do nowych wyzwań, takich jak globalizacja, migracje, cyfryzacja i zmieniające się potrzeby społeczeństwa. Wzmocnienie tych działań pozwoliłoby jeszcze skuteczniej budować spójność społeczną, pozytywny wizerunek Polski oraz stabilność i bezpieczeństwo narodowe.

11) Jakie jeszcze działania Pani należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Uważam, że aby skuteczniej zachować, wzmocnić i chronić tożsamość narodową Polaków, należy podjąć dodatkowe, zintegrowane działania, które uwzględnią zarówno współczesne wyzwania, jak i zmieniające się potrzeby społeczeństwa. Nowoczesna edukacja historyczna i obywatelska powinna być bardziej angażująca i dostosowana do młodego pokolenia.

Wprowadzenie takich narzędzi jak aplikacje mobilne, interaktywne gry edukacyjne czy wirtualne wycieczki po ważnych miejscach historycznych może pomóc młodzieży lepiej zrozumieć i docenić polską historię i kulturę. Raport UNESCO z 2022 roku wskazuje, że interaktywne metody edukacyjne zwiększają efektywność przyswajania wiedzy o 30%, dlatego sądzę, że ich zastosowanie mogłoby znacząco wzbogacić polski system edukacyjny. Ważne jest także rozwijanie edukacji obywatelskiej, która promuje wartości demokratyczne, tolerancję i dialog społeczny. W mojej opinii kluczowe jest także podkreślanie, że tożsamość narodowa Polaków jest dynamiczna i otwarta na różnorodność. Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z 2023 roku wskazuje, że brak integracji mniejszości narodowych prowadzi do marginalizacji i napięć społecznych, dlatego działania takie jak edukacja międzykulturowa czy wspieranie lokalnych inicjatyw promujących dialog mogą pomóc w budowaniu spójnej, ale różnorodnej wspólnoty narodowej.

Stawiam tezę, iż działania skierowane do Polonii i emigrantów powinny być bardziej zintegrowane i strategiczne. Według raportu Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 2021 roku aż 60% Polonii deklaruje potrzebę lepszego dostępu do nauki języka polskiego i kultury. Organizowanie kursów językowych, wspieranie szkół polonijnych oraz rozwijanie programów kulturalnych za granicą mogłoby wzmocnić więzi z ojczyzną, jednocześnie budując pozytywny wizerunek Polski na świecie. Uważam również, że konieczne jest intensywniejsze wsparcie dla instytucji kultury oraz artystów, którzy promują polskie dziedzictwo narodowe. Działania takie jak kampanie promujące polską literaturę, muzykę czy sztukę mogą wzmacniać poczucie dumy narodowej i zainteresowanie Polską za granicą, co potwierdza sukces takich wydarzeń jak Międzynarodowe Targi Książki w Londynie, gdzie w 2022 roku Polska była gościem honorowym, co przyciągnęło tysiące odwiedzających. Ponadto w dobie globalizacji i rozwoju mediów społecznościowych niezwykle ważne jest przeciwdziałanie dezinformacji i manipulacjom, które osłabiają spójność narodową. Raport Digital News Report 2023 wskazuje, że 28% Polaków często napotyka fałszywe informacje w internecie, co podkreśla potrzebę wprowadzenia programów edukacji medialnej uczących krytycznego myślenia i analizy treści. W mojej opinii konieczne jest także rozwijanie przestrzeni umożliwiających otwarty dialog społeczny i integrację różnych grup. Organizowanie debat, warsztatów i wydarzeń kulturalnych może wzmacniać poczucie wspólnoty narodowej i redukować polaryzację społeczną. Tak samo ważne jest rozwijanie programów przeciwdziałania radykalizacji i ekstremizmowi, które powinny skupiać się na budowaniu pozytywnych narracji oraz wzmacnianiu inkluzywnej tożsamości narodowej. Według raportu Global Terrorism Index z 2022 roku skuteczne programy prewencyjne mogą zmniejszyć ryzyko radykalizacji o 40%, co wskazuje na ich konieczność w Polsce. Sądzę, że Polska powinna także czerpać inspiracje z innych krajów, które skutecznie chronią swoją tożsamość narodową. Finlandia, promując swój język i kulturę poprzez program „KulturKontakt Nord", czy Francja, która organizuje Europejskie Dni Dziedzictwa, stanowią doskonałe przykłady działań integrujących lokalne społeczności z ich dziedzictwem. W mojej opinii współpraca międzynarodowa i adaptowanie sprawdzonych rozwiązań mogłyby znacząco wzmocnić skuteczność działań podejmowanych w Polsce. Podsumowując, uważam, że wielowymiarowe i interdyscyplinarne podejście obejmujące edukację, kulturę, dialog społeczny i przeciwdziałanie dezinformacji jest niezbędne, aby skutecznie chronić polską tożsamość narodową i dostosować ją do współczesnych wyzwań.

12) Na czym Pani zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Moim zdaniem pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań polegałyby przede wszystkim na wzmocnieniu spójności społecznej, zwiększeniu odporności na zagrożenia

wewnętrzne i zewnętrzne oraz budowie pozytywnego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej.
Do kluczowych pozytywnych efektów zaliczyłabym następujące aspekty:

- Zwiększenie spójności społecznej i integracji co rozumiem jako prowadzanie działań promujących inkluzywną i otwartą tożsamość narodową przyczyniłoby się do zmniejszenia napięć między różnymi grupami społecznymi i narodowościowymi. Sądzę, że wspólne wartości i narracje, budowane wokół polskiej historii, języka i kultury, mogłyby integrować różnorodne społeczności, wzmacniając poczucie jedności i przynależności.
- Budowanie odporności na radykalizację i ekstremizm, mianowicie prowadzić działania skupione na edukacji, przeciwdziałaniu dezinformacji oraz rozwoju programów zapobiegania radykalizacji, które zmniejszyłyby ryzyko rozwoju ekstremistycznych postaw w społeczeństwie. Uważam, że wzmocnienie inkluzywnej tożsamości narodowej, otwartej na dialog i różnorodność, ograniczyłoby podatność na manipulacje ideologiczne i narracje skrajne (radyklaizm, ekstremizm, brutalny ekstremizm, terroryzm).
- Rozwój świadomości i edukacji narodowej, który w mojej opinii będzie tworzyć nowoczesne i angażujące programy edukacyjne. Pozwoliłyby to młodszym pokoleniom lepiej zrozumieć znaczenie polskiego dziedzictwa oraz ich własnej roli w utrzymaniu tożsamości narodowej. To z kolei mogłoby podnieść poziom patriotyzmu i zaangażowania obywatelskiego.
- Wzrost prestiżu Polski na arenie międzynarodowej. Tutaj kluczowe byłoby promowanie polskiej kultury, języka i dziedzictwa za granicą, co mogłoby poprawić wizerunek Polski i wzbudzić większe zainteresowanie jej historią oraz wartościami. Sądzę, że takie działania mogłyby również umocnić więzi z Polonią i zachęcić kolejne pokolenia emigrantów do pielęgnowania swojej polskości.
- Zwiększenie odporności na dezinformację i manipulacje. Edukacja medialna oraz budowanie świadomości w zakresie zagrożeń informacyjnych mogłyby znacząco zwiększyć odporność społeczeństwa na dezinformację i propagandę. W efekcie Polacy staliby się bardziej świadomi i krytyczni wobec treści, które mogą destabilizować społeczeństwo lub osłabiać poczucie przynależności narodowej.
- Wzmocnienie dialogu międzykulturowego i demokratycznych wartości poprzez rozwijanie przestrzeni dla dialogu społecznego i międzykulturowego. Pozwoliłoby to na lepsze zrozumienie różnorodności w Polsce i mogłoby zmniejszyć polaryzację społeczną i napięcia, a jednocześnie promować wartości demokratyczne, takie jak tolerancja, równość i współpraca.
- Rozwijanie koncepcji długofalowego bezpieczeństwa narodowego. W mojej opinii, wzmocnienie tożsamości narodowej poprzez działania edukacyjne, kulturalne i społeczne zwiększa zdolność państwa do reagowania na zagrożenia, takie jak polaryzacja, dezinformacja czy manipulacje zewnętrzne. Bowiem jedynie silna tożsamość narodowa buduje fundament stabilności i odporności społeczeństwa na kryzysy. Traktowałabym to jako z elementów bezpieczeństwa kulturowego Polski.

Uważam, że pozytywne skutki tych działań obejmują nie tylko ochronę i rozwój polskiej tożsamości narodowej, ale także wzmocnienie stabilności państwa, zwiększenie zaangażowania obywateli w życie społeczne i promowanie pozytywnego wizerunku Polski na świecie.

Załącznik nr 7. Notatki z wywiadu z prof. J. Gierszewskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Tożsamość narodowa jest poczuciem przynależności jednostki do określonego narodu, które obejmuje zarówno świadomość wspólnej historii, tradycji, języka, kultury, jak i wartości oraz przekonań charakterystycznych dla danej społeczności narodowej. Jest to konstrukt społeczny, który tworzy wspólnotę symboli, tradycji i rytuałów, dający jednostkom poczucie wspólnoty i odrębności od innych grup narodowych. Tożsamość narodowa może być używana jako narzędzie do mobilizacji społeczeństwa w obliczu zagrożeń oraz do określania, kto jest „swój", a kto „obcy".

Tożsamość narodowa może być różnie interpretowana w różnych kontekstach historycznych i kulturowych. W USA, na przykład, tożsamość narodowa często opiera się na wspólnych wartościach, takich jak wolność, demokracja i równość, tworząc ideologiczny model narodu obywatelskiego. W Europie tożsamość narodowa rozwijała się na bazie wspólnego pochodzenia etnicznego, języka i historii, co nadaje jej bardziej „organiczny" charakter.

Należy jednak odróżnić tożsamość narodową od tożsamości państwowej. Tożsamość państwowa to poczucie przynależności jednostki do określonego państwa, które opiera się na wspólnym obywatelstwie oraz na identyfikacji z instytucjami, wartościami, systemem prawnym i politycznym tego państwa. Tożsamość państwowa istotną rolę w integracji wielokulturowych i wieloetnicznych społeczeństw, ponieważ buduje wspólne poczucie lojalności wobec państwa niezależnie od pochodzenia etnicznego czy kulturowego obywateli. Przykładowo, w państwach wielonarodowych, takich jak Stany Zjednoczone czy Szwajcaria, tożsamość państwowa często przybiera nadrzędne znaczenie w stosunku do tożsamości narodowej, służąc jako element jednoczący obywateli o różnym pochodzeniu.

W XX wieku pojęcie tożsamości narodowej zaczęło nabierać bardziej złożonego i wielowymiarowego charakteru, uwzględniając wpływy globalne oraz procesy cywilizacyjne, które przenikają i przekształcają społeczeństwa narodowe. W obliczu globalizacji, przemian cywilizacyjnych i zmierzchu państwa narodowego tożsamość narodowa stała się odpowiedzią na pytania o podmiotowość i przynależność jednostek. Wzmacnia poczucie wspólnoty i zakorzenienia, szczególnie w świecie, który często wydaje się coraz bardziej bezosobowy i zunifikowany.

Ciekawa jest koncepcja tożsamości narodowej według Pawła Boskiego, która koncentruje się na dwóch kategoriach atrybutów kształtujących poczucie przynależności narodowej: kryterialnych i korelatywnych. (P. Boski, *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, 1992) Nie wchodząc w szczegóły, Boski proponuje swoją teorię jako sposób na zrozumienie, w jaki sposób tożsamość narodowa jest podtrzymywana i wzmacniana w społeczeństwie. Z perspektywy społecznej jednostka o silnej tożsamości kryterialnej, która rozpoznaje i wysoko ceni symbole narodowe, jest bardziej zaangażowana i gotowa do działania na rzecz dobra wspólnego.

Tożsamość narodowa to dynamiczny konstrukt, który łączy jednostki z ich wspólnotą narodową poprzez wspólne wartości, symbole, wspomnienia, język, historię i kulturę. Jest to zbiorowa samowiedza, która kształtuje się przez pokolenia, obejmując zarówno cechy trwałe, jak i elementy zmienne, które ulegają adaptacji i reinterpretacji przez kolejne generacje. Obejmuje sferę symboliczną (system znaczeń kulturowych, takich jak sztuka, wierzenia, tradycje) oraz proces kulturyzacji, czyli międzypokoleniowe przekazywanie tych wartości. Tożsamość narodowa jest płynna, procesualna i podlega „etnosymbolicznej rekonstrukcji". Zmienia się

poprzez rekodyfikację istniejących wartości, dodawanie nowych elementów kulturowych oraz reinterpretację dawnych symboli i mitów.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo narodowe to złożone pojęcie, które jest rozpatrywane z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. Trzeba mieć na uwadze, że bezpieczeństwo narodowe odnosi się do narodu jako wspólnoty ludzi, podczas gdy bezpieczeństwo państwa odnosi się do państwa jako organizacji politycznej i terytorialnej. Pojęcie bezpieczeństwa narodowego może budzić kontrowersje, szczególnie gdy interpretowane jest przez pryzmat relacji między narodami wewnątrz jednego państwa lub w kontekście konfliktów narodowych. W niektórych przypadkach, takich jak Jugosławia, Czechosłowacja czy Kosowo, bezpieczeństwo narodowe bywało rozumiane jako interes i dominacja jednego narodu lub grupy narodowej nad innymi, co prowadziło do napięć, a nawet konfliktów zbrojnych. Współczesne interpretacje bezpieczeństwa narodowego, szczególnie w państwach demokratycznych, starają się przyjąć bardziej inkluzywne podejście. Oznacza to, że bezpieczeństwo narodowe powinno obejmować ochronę praw wszystkich grup narodowych w państwie, a nie tylko interesów jednej dominującej grupy. W idealnym ujęciu bezpieczeństwo narodowe powinno zapewniać równość i bezpieczeństwo wszystkim obywatelom, bez względu na ich przynależność etniczną czy narodową.

„Bezpieczeństwo narodowe" jest pojęciem szerszym od „bezpieczeństwa państwa", ponieważ uwzględnia nie tylko zabezpieczenie państwowej struktury i suwerenności, ale także ochronę tożsamości narodowej i innych wartości istotnych dla narodu. To stan, w którym państwo i jego instytucje zapewniają suwerenność, integralność terytorialną oraz ochronę tożsamości, jednocześnie dbając o stabilność społeczną, polityczną, gospodarczą i kulturową. Bezpieczeństwo narodowe obejmuje zdolność do przeciwdziałania różnym zagrożeniom, które mogłyby naruszać ład społeczny w państwie (aspekt wewnętrzny) lub niezależność państwa (zewnętrzny). Zintegrowane bezpieczeństwo narodowe (jako system) chroni zarówno struktury państwowe, jak i wartości oraz interesy społeczeństwa, wspierając jednocześnie współpracę międzynarodową i integrację społeczną w obliczu różnych wyzwań.

Trzeba jednak pamiętać, że w przepisach Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. nie występuje termin bezpieczeństwo narodowe. Ustrojodawca użył natomiast innych pojęć, w tym terminu bezpieczeństwo państwa. Brak konstytucyjnego pojęcia „bezpieczeństwa narodowego" oznacza, że na poziomie strategicznym Polska musi interpretować bezpieczeństwo państwa jako fundament szerszych działań ochronnych i obronnych na rzecz narodu. Dokumenty strategiczne, takie jak Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP, stają się podstawą dla wyznaczenia celów i zakresu bezpieczeństwa narodowego, integrując kwestie związane z bezpieczeństwem ekonomicznym, energetycznym, społecznym, kulturowym czy militarnym.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Tożsamość narodowa odgrywa istotną rolę w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego, ponieważ wpływa na stabilność społeczną, jedność narodową, odporność na zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne oraz na legitymizację działań państwa.

Jedność narodowa, budowana na wspólnych wartościach, tradycjach i przekonaniach, pozwala społeczeństwu działać razem, co jest szczególnie istotne w sytuacjach kryzysowych. Społeczność o silnej tożsamości narodowej może być bardziej zmotywowana do wspierania polityki bezpieczeństwa, a obywatele czują większą odpowiedzialność za ochronę kraju. Poczucie zagrożenia może prowadzić do wzmocnienia społecznej kohezji, co zwiększa zdolność społeczeństwa do obrony swoich interesów.

Tożsamość narodowa wzmacnia odporność społeczeństwa na zagrożenia, takie jak dezinformacja, cyberataki czy wpływy kulturowe. Społeczeństwo, które posiada silne poczucie narodowej tożsamości, jest mniej podatne na destabilizujące wpływy z zewnątrz, ponieważ istnieje wspólna narracja narodowa, której łatwiej jest przeciwstawić się zewnętrznym próbom manipulacji.

Tożsamość narodowa może zwiększać gotowość obywateli do obrony kraju w sytuacji zagrożenia. Silne poczucie przynależności narodowej i identyfikacja z ojczyzną motywują obywateli do zaangażowania się w działania obronne, wspierania organizacji paramilitarnych oraz wstępowania do służby wojskowej. Odgrywa ważną rolę w kreowaniu wzorców patriotyzmu i wspólnej odpowiedzialności, które mogą wzmocnić morale społeczne w obliczu zagrożeń.

Tożsamość narodowa wpływa na postrzeganie innych państw i kształtuje politykę zagraniczną, w tym decyzje dotyczące sojuszy oraz współpracy międzynarodowej. Państwa o silnej tożsamości narodowej są bardziej skłonne do działania na rzecz ochrony swoich interesów, co może wpływać na ich relacje międzynarodowe oraz wybór partnerów w zakresie bezpieczeństwa i obrony.

W perspektywie antropologicznej i politologicznej, tożsamość narodowa to pojęcie wielowymiarowe, które integruje zarówno przynależność etniczną, jak i obywatelską. Definiowana jako poczucie odrębności wobec innych narodów, tożsamość narodowa opiera się na szeregu czynników narodowotwórczych, takich jak symbole narodowe, język, barwy, wspólna historia i terytorium. Jest to kategoria dynamiczna, która szczególnie uwidacznia się w sytuacjach kryzysowych, gdy naród potrzebuje zjednoczenia dla wspólnego dobra.

Tożsamość narodowa ma istotne znaczenie dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego, ponieważ łączy społeczeństwo wokół wspólnych wartości, zwiększa jego odporność na zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne. W sytuacjach zagrożeń, takich jak konflikty, migracje czy presje globalizacyjne, silna tożsamość narodowa pozwala państwu skutecznie mobilizować zasoby ludzkie i wspierać działania obronne oraz ochronne na rzecz bezpieczeństwa narodowego.

Podsumowując, tożsamość narodowa ma znaczenie w kształtowaniu bezpieczeństwa narodowego poprzez tworzenie stabilnej, zintegrowanej wspólnoty, zdolnej do odpierania zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej zazwyczaj wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Działania te sprzyjają spójności społecznej, wzmacniają odporność państwa na zagrożenia zewnętrzne oraz wewnętrzne i wspierają legitymację działań podejmowanych przez instytucje odpowiedzialne za ochronę i obronę. Istnieją jednak pewne wyzwania i potencjalne ryzyka, które należy uwzględnić, aby nie doprowadzić do ekskluzywności czy marginalizacji mniejszości narodowych. Silna tożsamość narodowa, jeśli przerodzi się w nacjonalizm, może ograniczać gotowość do współpracy międzynarodowej i izolować państwo, co negatywnie wpłynęłoby na jego bezpieczeństwo w kontekście globalnych wyzwań.

Zachowanie tożsamości narodowej oznacza troskę o tradycje, język, kulturę i historię, które tworzą wspólnotę narodową. Przechowywanie tych wartości i przekazywanie ich kolejnym pokoleniom wzmacnia społeczną stabilność i integrację, tworząc tzw. poczucie ciągłości. Narody, które dbają o zachowanie swojej tożsamości, mają mocniejszą podstawę w budowaniu spójności i odporności społecznej. Takie społeczeństwo jest mniej podatne na dezintegrację czy wewnętrzne konflikty, co bezpośrednio przekłada się na bezpieczeństwo państwa.

Wzmocnienie tożsamości narodowej polega na aktywnym kształtowaniu wspólnotowych więzi i budowaniu dumy narodowej. Działania takie, jak edukacja patriotyczna, promocja symboli narodowych oraz wspólne obchody świąt narodowych, wzmacniają więź między obywatelami i ich identyfikację z państwem. Tożsamość narodowa wzmacnia bezpieczeństwo, ponieważ w sytuacjach zagrożenia obywatele są bardziej zdeterminowani, by bronić kraju, którego część stanowią. Mocna identyfikacja narodowa ułatwia też mobilizację społeczeństwa i jego zaangażowanie w działania proobronne, co stanowi wyraźne wsparcie dla bezpieczeństwa narodowego.
Ochrona tożsamości narodowej jest szczególnie istotna w kontekście współczesnych zagrożeń, takich jak globalizacja, wpływy kulturowe innych państw czy działania dezinformacyjne. Działania mające na celu ochronę tożsamości narodowej przeciwdziałają erozji wartości i dezintegracji społecznej, dzięki czemu naród jest bardziej odporny na wpływy zewnętrzne i destabilizację. Państwo, które chroni swoją tożsamość, buduje solidną linię obrony przed zagrożeniami hybrydowymi, propagandą i ingerencją ze strony innych państw.
Wpływ, w kontekście bezpieczeństwa narodowego, oznacza skutek, oddziaływanie działań lub procesów na określony stan lub zachowanie ludzi i instytucji w państwie. Wpływ zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej można rozpatrywać przez pryzmat tego, w jakim stopniu działania te zwiększają spójność społeczną, zmniejszają podatność na manipulację zewnętrzną oraz wzmacniają gotowość obywateli do obrony kraju. W 2019 roku na Litwie przeprowadzono badania, które wykazały, że 74% obywateli deklarowało gotowość do obrony kraju w razie zagrożenia. Jest to znacznie wyższy wskaźnik niż średnia europejska, która oscyluje wokół 50%. Ten wynik można przypisać długotrwałym działaniom litewskiego rządu na rzecz wzmacniania tożsamości narodowej i edukacji historycznej od lat 90. XX w. W 2019 roku Ministerstwo Obrony Litwy poinformowało, że 61% obywateli przyłączyłoby się do pokojowego oporu w przypadku ataku na kraj, a ponad połowa byłaby gotowa wziąć broń do ręki w przypadku agresji na Litwę. Działania wzmacniające tożsamość narodową na Litwie (i krajach bałtyckich) miały wyraźny wpływ na bezpieczeństwo narodowe, ponieważ zwiększyły wewnętrzną spójność, odporność na zewnętrzne wpływy i motywację obywateli do działania w imię wspólnego dobra.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków opierają się na wspólnych wartościach, tradycjach historycznych, języku, religii oraz symbolach narodowych. Elementy te są głęboko zakorzenione w polskiej kulturze i odgrywają istotną rolę w budowaniu narodowej wspólnoty.
Historia Polski, szczególnie wydarzenia związane z walką o niepodległość, takie jak powstania narodowe, II wojna światowa, okres PRL i Solidarność, są głęboko zakorzenione w świadomości Polaków. Te wydarzenia kształtują zbiorową tożsamość i uczą o wartościach, takich jak niezależność, patriotyzm i dążenie do wolności.
Język polski, jako wspólny dla wszystkich Polaków, pozwala na utrzymanie spójności kulturowej i przekazywanie tradycji, wartości oraz literatury narodowej z pokolenia na pokolenie.
Katolicyzm i kościół katolicki, pomimo zmian społecznych i postępującej laicyzacji, wciąż odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej Polaków. W Polsce religia i tożsamość narodowa były przez wieki silnie ze sobą powiązane, a Kościół wspierał Polaków w trudnych okresach, takich jak czasy zaborów, II wojna światowa oraz PRL.

Postacie takie jak Adam Mickiewicz, Henryk Sienkiewicz, Fryderyk Chopin czy Jan Matejko są ważnymi symbolami polskiej kultury i stanowią dla Polaków odniesienie do wspólnych wartości.
Symbole narodowe, takie jak flaga, godło (biały orzeł) oraz hymn narodowy („Mazurek Dąbrowskiego"), są głęboko zakorzenione w świadomości narodowej i pełnią funkcję integracyjną oraz mobilizacyjną. Szczególne znaczenie mają one podczas obchodów świąt państwowych i uroczystości patriotycznych.
Badania społeczne na temat tożsamości narodowej Polaków pokazują, że wiele z tradycyjnych elementów tożsamości jest wciąż żywych, choć ich znaczenie oraz formy ekspresji mogą się zmieniać w zależności od pokolenia, regionu i wykształcenia.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Współczesna tożsamość narodowa Polaków stoi przed licznymi wyzwaniami i zagrożeniami, które wynikają zarówno z procesów globalizacyjnych, jak i z wewnętrznych zmian społecznych oraz politycznych.
Globalizacja sprzyja wymianie kulturowej, ale jednocześnie może prowadzić do homogenizacji, w której różnorodne kultury ulegają unifikacji pod wpływem dominujących wzorców, szczególnie amerykańskich. Popularność globalnych platform medialnych, mody czy wzorców konsumpcyjnych może osłabiać tradycyjną polską kulturę oraz wartości, zwłaszcza wśród młodszych pokoleń, które są najbardziej narażone na wpływy globalne.
W Polsce, gdzie przez wieki kościół katolicki był integralną częścią tożsamości narodowej, postępująca laicyzacja może prowadzić do redefinicji wartości narodowych. Malejąca rola religii w życiu publicznym i społecznym, zwłaszcza w dużych miastach, osłabia ten filar tożsamości. Spadek liczby praktykujących katolików może zmniejszać znaczenie wspólnych wartości, które przez długi czas były fundamentem jedności społecznej.
Zjawisko migracji, zarówno emigracji Polaków za granicę, jak i imigracji cudzoziemców do Polski, wpływa na strukturę społeczną i prowadzi do zwiększenia różnorodności kulturowej w kraju. Wpływ kultur innych narodów może wzbogacić polską tożsamość, ale niesie też ryzyko osłabienia tradycyjnych wartości narodowych oraz integracji imigrantów z polskim społeczeństwem, co może prowadzić do podziałów i napięć społecznych.
Polityczne podziały w Polsce, często wzmacniane przez media i kampanie wyborcze, prowadzą do coraz większej polaryzacji społecznej. Skutkuje to tworzeniem się dwóch odmiennych narracji dotyczących tożsamości narodowej, wartości i interpretacji historii. Taka polaryzacja osłabia poczucie jedności narodowej i może prowadzić do erozji wspólnych fundamentów tożsamości.
Polska, jak wiele innych krajów, jest narażona na działania dezinformacyjne, szczególnie w przestrzeni internetowej. Kampanie dezinformacyjne mogą być wykorzystywane do osłabiania tożsamości narodowej, budowania wewnętrznych podziałów oraz podważania zaufania do instytucji państwowych i wartości narodowych. Tego typu działania często mają na celu destabilizację społeczeństwa poprzez wzbudzenie nieufności i rozłamów wewnętrznych.
Zmiany w postawach społecznych wobec kwestii takich jak rodzina, role płciowe, a także prawa mniejszości seksualnych wpływają na transformację wartości społecznych, które przez długi czas były elementem narodowej tożsamości Polaków. Z jednej strony, otwartość na zmiany zwiększa inkluzyjność społeczeństwa, z drugiej strony, prowadzi do konfliktów między tradycjonalistami a zwolennikami nowoczesnych wartości, co może osłabiać wspólnotę narodową.
Zmiany w programach nauczania, które modyfikują sposób przedstawiania historii Polski, mogą wpłynąć na to, jak młode pokolenia postrzegają tożsamość narodową i wartości patriotyczne.

Jeśli edukacja nie będzie odpowiednio uwzględniać polskiej historii i kultury, istnieje ryzyko osłabienia świadomości narodowej wśród młodzieży i zmniejszenia roli historii w kształtowaniu tożsamości narodowej.
Współczesna dominacja mediów cyfrowych i internetu prowadzi do rozproszenia informacji, w którym trudno jest kontrolować treści i narracje dotyczące historii, kultury i wartości narodowych.
Tożsamość narodowa współczesnych Polaków staje przed wyzwaniami adaptacji do zmieniających się warunków i oczekiwań pokoleniowych, przy jednoczesnym zagrożeniu osłabienia spójności przez czynniki globalne, dezinformację oraz polaryzację polityczną. Kluczowym wyzwaniem jest zachowanie równowagi między otwartością a przywiązaniem do wartości narodowych, by zachować ciągłość tożsamości przy zmieniających się realiach współczesnego świata.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Państwo polskie podejmuje szereg działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków. Te działania obejmują inicjatywy edukacyjne, kulturalne, prawne, a także wspieranie organizacji oraz projektów, które mają na celu ochronę polskiego dziedzictwa i wartości narodowych.
Polska wspiera liczne instytucje kultury, takie jak muzea narodowe (np. Muzeum Powstania Warszawskiego, Muzeum II Wojny Światowej), teatry, biblioteki oraz ośrodki dokumentujące polską historię i kulturę. Instytucje te pełnią ważną rolę w popularyzowaniu wiedzy o historii i tożsamości narodowej.
Państwo regularnie organizuje obchody ważnych wydarzeń historycznych, takich jak rocznica Powstania Warszawskiego, bitwy pod Grunwaldem, Powstania Listopadowego, czy Bitwy Warszawskiej. Obchody te mają na celu kultywowanie pamięci narodowej i przekazywanie wartości patriotycznych.
Państwo realizuje liczne programy ochrony dziedzictwa kulturowego, które obejmują konserwację zabytków, archiwów, dokumentów oraz wsparcie dla renowacji miejsc pamięci. Programy te są realizowane zarówno w Polsce, jak i za granicą, gdzie znajdują się ważne polskie dziedzictwa (np. cmentarze polskich żołnierzy, miejsca pamięci na Kresach).
Państwo wspiera polskich artystów i twórców, finansując stypendia, nagrody i granty dla pisarzy, malarzy, muzyków i reżyserów. Celem tych działań jest wzmacnianie polskiej kultury oraz promocja polskiej literatury i sztuki zarówno w kraju, jak i za granicą.
Media publiczne, takie jak Telewizja Polska (TVP) i Polskie Radio, mają za zadanie wspieranie tożsamości narodowej poprzez emisję programów o tematyce historycznej, kulturalnej i patriotycznej. Programy te obejmują zarówno produkcje dokumentalne, jak i programy edukacyjne oraz transmisje z obchodów świąt narodowych.
Polski system prawny zawiera przepisy chroniące tożsamość narodową, m.in. poprzez ustawy o ochronie języka polskiego, ustawy regulujące status narodowych świąt oraz przepisy chroniące polskie zabytki. Przepisy te mają na celu ochronę i promocję dziedzictwa narodowego, w tym języka, kultury i tradycji.
Działania te mają na celu nie tylko zachowanie dziedzictwa kulturowego i historycznego, ale także wzmocnienie świadomości narodowej, budowanie jedności społecznej oraz ochronę przed zagrożeniami dla tożsamości narodowej, takimi jak globalizacja, dezinformacja czy wpływy obcych kultur. Poprzez inwestycje w edukację, kulturę i promocję polskości, państwo polskie stara się zapewnić ciągłość i rozwój tożsamości narodowej.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Tak, można stwierdzić, że działania państwa na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej. Wzmacnianie tożsamości narodowej przyczynia się do integracji społeczeństwa, podnosi morale, wspiera stabilność wewnętrzną i zwiększa odporność na zagrożenia zewnętrzne i wewnętrzne, co stanowi istotny element bezpieczeństwa narodowego. Aby ten wpływ można było analizować i ocenić, przydatne są mierniki i wskaźniki, które pozwalają na ilościowe określenie wpływu tych działań.

Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej, ponieważ zwiększają spójność społeczną i solidarność obywateli. Tożsamość narodowa wspiera odporność na zewnętrzne zagrożenia, takie jak dezinformacja i propaganda, które mogłyby podważyć jedność kraju. Dodatkowo, silne poczucie tożsamości motywuje obywateli do gotowości obronnej, zwiększając zaangażowanie społeczne i zasoby proobronne kraju. Wzmacnia także zaufanie do instytucji państwowych i stabilność polityczną. Działania te sprzyjają również postawom prospołecznym, które wspierają społeczeństwo obywatelskie w czasach pokoju i kryzysu. Każdy z tych elementów ma ważne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego, które opiera się na stabilnym, zjednoczonym i odpornym na zagrożenia społeczeństwie.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Aby uzasadnić liczbowo wpływ działań państwa na rzecz tożsamości narodowej, warto sięgnąć po dostępne wskaźniki i wyniki badań, które potwierdzają, że silna tożsamość narodowa ma pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Analiza danych z badań opinii publicznej, statystyk zaangażowania obywatelskiego oraz wskaźników edukacyjnych ukazuje efektywność działań podejmowanych przez państwo polskie.

W badaniach CBOS z 2022 roku aż 89% respondentów wyraziło dumę z bycia Polakami, a 78% wskazało patriotyzm jako ważną wartość, co świadczy o wysokim poziomie tożsamości narodowej w Polsce. To wysoki wskaźnik, sugerujący, że Polacy silnie identyfikują się z wartościami narodowymi, co sprzyja budowaniu solidarności społecznej i jedności, zwłaszcza w kontekście potencjalnych kryzysów.

Dodatkowo, w 2021 roku 70% Polaków zadeklarowało gotowość do obrony kraju w razie zagrożenia (CBOS, 2021), co jest wyraźnym przejawem ich odpowiedzialności wobec państwa i poczucia wspólnoty narodowej. Taki wynik wskazuje, że Polacy nie tylko identyfikują się z wartościami narodowymi, ale są również gotowi działać w ich obronie, co wzmacnia ogólne bezpieczeństwo kraju.

W 2023 roku CBOS wykazał również, że 74% Polaków ufa wojsku, a 60% darzy zaufaniem Policję. Tak wysoki poziom zaufania do instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wskazuje na jedność narodową i zaufanie społeczne, które są kluczowe dla stabilności i odporności wewnętrznej kraju.

Dane Ministerstwa Obrony Narodowej wskazują także na rosnącą popularność służby wojskowej. W 2023 roku liczba żołnierzy Wojsk Obrony Terytorialnej (WOT) przekroczyła 35 000, a w 2022 roku odnotowano wzrost rekrutów o 12% w stosunku do roku 2020. Te statystyki świadczą o coraz większym zaangażowaniu obywateli w służbę obronną, co zwiększa możliwości mobilizacyjne Polski i odporność na zagrożenia militarne.

Działania państwa na rzecz umacniania tożsamości narodowej znajdują również wyraz w wysokim poziomie uczestnictwa w świętach narodowych. Szacuje się, że w obchodach Święta Niepodległości 11 listopada w 2022 roku uczestniczyło ponad 300 000 Polaków. Taka frekwencja wskazuje na zaangażowanie obywatelskie oraz powszechne poparcie dla symboli narodowych, które wzmacniają poczucie wspólnoty narodowej.

Z kolei dane Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) z 2022 roku pokazują, że ponad 2 miliony osób odwiedziło muzea o tematyce historycznej i narodowej, takie jak Muzeum Powstania Warszawskiego czy Muzeum II Wojny Światowej. Wysoka frekwencja w muzeach historycznych wskazuje na rosnące zainteresowanie Polaków kulturą narodową i historią, co buduje wiedzę obywatelską i świadomość narodową.

Dane te jednoznacznie wskazują, że działania na rzecz tożsamości narodowej mają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Polski.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Wskazane działania państwa na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej w Polsce stanowią istotny wkład w budowanie bezpieczeństwa narodowego, jednak można je uznać za niewystarczające w obliczu dynamicznie zmieniających się wyzwań współczesnego świata. Pomimo pozytywnych efektów, konieczne są dalsze działania, które odpowiadają na nowe zagrożenia związane z globalizacją, cyfryzacją, dezinformacją oraz rosnącą wielokulturowością społeczeństwa. W dobie globalizacji i dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej Polska stoi przed wyzwaniami związanymi z dezinformacją, cyberatakami i propagandą, które mogą osłabiać tożsamość narodową. Dlatego oprócz tradycyjnych działań konieczne jest intensywniejsze inwestowanie w nowoczesne mechanizmy przeciwdziałania tym zagrożeniom, w tym w edukację medialną i rozwój infrastruktury cyberbezpieczeństwa.

Tożsamość narodowa coraz bardziej splata się z tożsamością europejską i globalną. Polska mogłaby zatem aktywniej współpracować z innymi krajami i organizacjami międzynarodowymi w celu ochrony oraz promowania swojej tożsamości i kultury na arenie międzynarodowej, w tym także wśród Polonii. Współczesny patriotyzm powinien być inkluzywny i otwarty na wartości europejskie oraz globalne, jednocześnie pozostając wierny polskim tradycjom. Negatywne konotacje związane z nacjonalizmem mogą zniechęcać młodsze pokolenia do angażowania się w tradycyjne formy patriotyzmu.

Wojna na Ukrainie przyczynia się do wzrostu świadomości na temat zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego oraz potrzeby ochrony wartości demokratycznych i suwerenności Polski. Zwiększenie odporności społeczeństwa na potencjalne zagrożenia, w tym działania dezinformacyjne, staje się priorytetem w kontekście konfliktów zewnętrznych.

Podsumowując, istniejące działania na rzecz wzmacniania tożsamości narodowej są wartościowe i przynoszą pozytywne efekty, ale mogą wymagać modyfikacji. Zwiększenie nacisku na innowacyjną edukację, wzmacnianie dialogu społecznego, rozwój systemów ochrony przed zagrożeniami informacyjnymi oraz głębsza integracja działań medialnych mogą zapewnić pełniejsze i bardziej trwałe rezultaty.

11) Jakie jeszcze działania Pana należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Aby skutecznie zachować, wzmocnić i chronić tożsamość narodową Polaków, warto podjąć dodatkowe, długofalowe działania, które odpowiedzą na obecne i przyszłe wyzwania.

Wprowadzenie do programów szkolnych dodatkowych zajęć patriotycznych oraz projektów obywatelskich, które kształtują postawy patriotyczne i ułatwiają zrozumienie kluczowych wydarzeń w historii Polski. Użycie nowoczesnych metod dydaktycznych (np. filmy, gry edukacyjne, warsztaty) do przybliżenia uczniom historii, kultury i języka polskiego.

Finansowanie i wspieranie produkcji filmów, seriali, audycji radiowych oraz programów telewizyjnych o tematyce patriotycznej, historycznej i kulturowej. Włączenie treści promujących polskie wartości do głównego nurtu medialnego, aby docierały do szerokiego grona odbiorców, w tym młodzieży.

Tworzenie multimedialnych i interaktywnych wystaw w muzeach oraz organizacja centrów edukacyjnych, które oferują warsztaty, seminaria i spotkania z historykami. Takie miejsca mogłyby integrować lokalne społeczności i wspierać kształtowanie świadomości narodowej.
Wspieranie polskich instytutów kulturalnych, muzeów oraz ośrodków edukacyjnych za granicą, a także zwiększenie finansowania polonijnych organizacji kulturalnych. Organizowanie festiwali, wystaw i konferencji, które promują polskie wartości i kulturę na arenie międzynarodowej.
Finansowanie badań nad tożsamością narodową i historią Polski, w tym projektów naukowych i publikacji, które badają wpływ globalizacji, migracji czy dezinformacji na polską tożsamość.
Tożsamość narodowa jest silnie powiązana z tożsamością lokalną. Dlatego należy tworzyć programy grantowe dla lokalnych stowarzyszeń i fundacji, które będą organizować wydarzenia kulturalne związane z historią i tradycją regionu.
12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?
Dodatkowe działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków mogłyby przynieść szereg pozytywnych skutków, które obejmowałyby wspomniane przeze mnie wielokrotnie, zwiększenie spójności społecznej, wzmocnienie jedności narodowej oraz poprawę odporności na współczesne zagrożenia, takie jak dezinformacja czy presja kulturowa.
Działania wzmacniające tożsamość narodową, takie jak edukacja patriotyczna, integracyjne inicjatywy kulturalne i wspieranie wartości narodowych, przyczynią się do budowania wspólnoty i poczucia przynależności.
Wprowadzenie edukacji cyfrowej, medialnej i antydezinformacyjnej zwiększy świadomość społeczną na temat zagrożeń płynących z manipulacji informacyjnej.
Wsparcie nowoczesnych form kultury, takich jak interaktywne muzea, produkcje multimedialne oraz projekty angażujące młodych artystów, pozwoli lepiej komunikować wartości narodowe w nowoczesny sposób.
Promowanie wartości demokratycznych i inkluzywności w edukacji patriotycznej przyczyni się do zbudowania otwartego społeczeństwa, które szanuje różnorodność, a jednocześnie jest świadome swoich narodowych korzeni.

Podjęcie dodatkowych działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej miałoby wiele pozytywnych skutków. Silniejsza tożsamość narodowa prowadziłaby do większej jedności społecznej, wzrostu zaufania do instytucji państwowych, lepszej odporności na dezinformację i zwiększenia zaangażowania społecznego. Rozwój więzi z Polonią i promocja kultury za granicą wpłynęłyby korzystnie na międzynarodowy wizerunek Polski, a wzmocnienie edukacji obywatelskiej i historycznej ugruntowałoby patriotyczne postawy wśród młodzieży.

Tożsamość narodowa to nie tylko więź z ojczyzną i historią, ale także integracja z europejską kulturą i wartościami, które od stuleci współtworzyły polską świadomość zbiorową. Wyzwania globalizacji, m.in. zatarcie różnic narodowych, wymagają nowych form utrwalania tożsamości poprzez edukację, kulturę i religię. Narodowa identyfikacja, osadzona w tysiącletnich tradycjach, nie tylko tworzy wewnętrzną solidarność, ale także jest fundamentem skutecznego funkcjonowania systemu demokratycznego i społecznej jedności, co odgrywa kluczową rolę w zachowaniu narodowej suwerenności i stabilności.
Polska historia dowodzi, że wartości kulturowe są filarem przetrwania – podczas braku niepodległości to kultura, edukacja i literatura były kluczowymi narzędziami oporu przeciw procesom germanizacji i rusyfikacji. Dziś, w epoce globalnych przemian, tożsamość narodowa pozostaje istotnym elementem odporności społeczeństwa na wpływy zewnętrzne, a utrwalanie

więzi kulturowych i religijnych jest ważniejsze niż kiedykolwiek. W Polsce szczególne znaczenie odgrywają symbole narodowe, język, historia, wartości religijne i regionalne różnorodności – to te aspekty, które mogą sprzyjać zachowaniu narodowej spójności i bezpieczeństwa.

Załącznik nr 8. Notatki z wywiadu z prof. T. Kośmiderem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Uwarunkowania tożsamościowo-kulturowe bezpieczeństwa narodowego, stanowiąc wytwór społecznej aktywności człowieka, tworzą złożony i dynamiczny wyznacznik sprawności organizacyjnej państwa. Na uwagę zasługują historycznie ukonstytuowane stosunki społeczne, religia, koncepcje filozoficzno-etyczne, edukacja i wychowanie, a także wszelkie wytwory działalności artystycznej człowieka wraz ze spuścizną kulturową narodu. Nie można pominąć też zwyczajów i wzorców zachowań oraz przyjętych w danej społeczności norm postępowania. Czynniki te w poważnym stopniu wpływają na ogólny wizerunek jakości życia konkretnych społeczeństw, a także na system funkcjonujących w nich podstawowych wartości. Dotyczy to zarówno wytworów zobiektywizowanych w postaci dzieł sztuki, literatury, muzyki i innych artefaktów, jak i obowiązujących norm postępowania, systemu wartości, obrzędów i obyczajów. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość narodowa wpływają na interesy narodowe i cele strategiczne Polski w dziedzinie bezpieczeństwa, oddziałując na postawy społeczne, które odpowiednio ukształtowane, umożliwiają zjednoczenie narodu wokół nadrzędnego celu, jakim jest rozwój państwa i obrona jego niepodległości.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Hasło w Encyklopedii https://encyklopedia.revite.pl/articles/view/63

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Systemu bezpieczeństwa narodowego nie sposób zapewnić bez uwzględnienia problematyki związanej z tożsamością narodową i dziedzictwem kulturowym wartościami, które wyróżniają każdy naród (rola idei i wartości w powstawaniu wspólnot społecznych i politycznych). Tworzą podstawę przeświadczenia o jego odrębności, a jednocześnie poczucia przynależności do zbiorowości, dysponującej wspólną świadomością i doświadczeniem historycznym. Istotną rolę w tym procesie, obok dóbr kultury materialnej, odgrywa tradycja historyczna, religia, obyczajowość, literatura i sztuka, a także symbole narodowe. Wyjątkowe znaczenie w formowaniu tożsamości narodowej Polaków miała tradycja związana z walkami niepodległościowymi. Szczególnie interesujący ze względu na tworzenie się nowoczesnego narodu jest okres rozbiorów. W upadającym państwie rodził się naród, a pojęcie to zaczęło dość znacznie wykraczać poza społeczność szlachecką, tradycyjnie dotąd utożsamianą z narodem. Poczucie związku z krajem wzrosło nade wszystko wśród ludu, zwłaszcza tam, gdzie nie istniały dodatkowe bariery językowe i religijne. Reakcją na opresje zaborców stały się zapewnienia o żywotności czy wręcz moralnej niezniszczalności narodu. Wytworzył się specyficzny dla Polaków sposób myślenia, w którym przywiązanie do wolności i indywidualizm uległy zwielokrotnieniu. Reasumując, promowanie pożądanego aksjonormatywu stanowi jedno z głównych wyzwań polityki bezpieczeństwa. Wartości te tworzą wymiar rodzimej wspólnotowości, określają ich stosunek do imponderabiliów. Ważną kwestią jest określenie roli idei i wartości w powstawaniu wspólnot społecznych i politycznych oraz kształtowaniu tożsamości narodowej. Zauważalny jest różny wymiar tego oddziaływania w historii w odniesieniu do wielkich wspólnot: społeczeństwa, narodu, państwa. Ważne pozostają dwie kwestie: pierwsza dotyczy dynamiki historycznej produktywności tego dyskursu i jej przemian, druga zaś jego dzisiejszego stanu i dalszych możliwości funkcjonowania w społeczeństwie XXI wieku.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Zdecydowanie tak, trudny do przecenienia.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język, symbole narodowe (flaga, godło, hymn), kultura (sztuka, literatura, tradycje), katolicyzm, a także dążenie do wolności oraz poczucie przynależności i więzi społeczne.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Globalizacja prowadząca do ujednolicenia kultur, wpływ kultury masowej, relatywizm moralny, a także osłabienie więzi społecznych, czy nowe interpretacje dziedzictwa historycznego i kulturowego. Poważnym problemem pozostaje multiplikowanie się komunikatów, a także nakładanie się odmiennych porządków estetycznych i aksjologicznych, co prowadzi do semantycznego chaosu.

7) Jakie według Pana można wymienić działania, które powinny być podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Należy podejmować działania na rzecz budowania postaw proobywatelskich, prospołecznych i proobronnych. Ważne są też wszelkie inicjatywy na rzecz zachowania tożsamości narodowej poprzez wspieranie instytucji kultury, promowanie polskiego języka i historii.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Rzeczą oczywistą jest, że podejmowanie takich działań jest konieczne z punktu widzenia kreowania pożądanego poziomu bezpieczeństwa narodowego, odrębną kwestią pozostaje jednak stan realizacji tych przedsięwzięć, który trudno określić jako optymalny. Wiele pracy jeszcze przed nami, na poziomie promocyjnym, edukacyjnym, a także organizacyjnym. Warto zwrócić uwagę na fakt, że promowanie postaw prospołecznych i propaństwowych, wpływa na kreowanie wspólnotowości, która stanowi warunek konieczny dla sprawnego funkcjonowania państwa, w sposób szczególny państwa demokratycznego. Motywują one obywateli do angażowania się w rozwiązywanie spraw publicznych oraz istotnych kwestii społecznych, stanowią warunek konieczny sprawnego funkcjonowania systemu bezpieczeństwa narodowego. Jest to tym bardziej istotne, że w zglobalizowanym świecie poważnemu osłabieniu ulegają procesy wspólnototwórcze, narasta dezintegracja społeczna, niejednokrotnie dochodzi do zaburzeń w procesie reprodukcji społecznej, tym samym znacznemu skomplikowaniu podlega proces przygotowań obronnych państwa.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Na wygenerowaniu pożądanych postaw i struktur społecznych, czy też zbudowaniu społecznej bazy bezpieczeństwa, co stanowi conditio sine qua non sprawnego i stabilnego funkcjonowania wspólnot, szczególnie w sytuacjach zagrożenia. Społeczeństwo, odpowiednio zmotywowane do działań propaństwowych, jest jednym z fundamentalnych zasobów, na których opiera się organizacja bezpieczeństwa narodowego. Z problematyką tą wiąże się bezpośrednio zdolność instytucji władzy politycznej do obrony państwa i ochrony jego obywateli (konieczność zintensyfikowania działań na rzecz zbudowania zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego).

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Niestety nie. Intensyfikacji wymagają działania zarówno na poziomie promocyjnym i edukacyjnym, jak również, a może przede wszystkim organizacyjnym.

11) Jakie jeszcze działania Pana należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wspierać **edukację obywatelską i patriotyczną**, kreującą pożądane postawy i zachowania wobec wspólnoty narodowej i społeczno-państwowej, służące wzmacnianiu gotowości obywatelskiej do służby na rzecz wspólnoty i państwa, w tym do czynnej obrony kraju

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Na kreowaniu świadomych obywateli, odpowiedzialnych za los państwa i narodu; na zbudowaniu społecznej bazy bezpieczeństwa, co jest szczególnie istotne obecnie w sytuacji narastających zagrożeń dostrzegalnych zarówno w wymiarze strukturalnym, jak i personalnym

Załącznik nr 9. Notatki z wywiadu z prof. A. Pieczywokiem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Moim zdaniem tożsamość narodowa jest przede wszystkim świadomością przynależności do wspólnoty narodowej. Pojęcie tożsamości ma charakter złożony i wiąże się z pojęciem procesów identyfikacyjnych.

Po pierwsze dotyczy zarówno jednostki społecznej (aspekt psychologiczny), jak i zbiorowości (aspekt socjologiczny). Tożsamość narodowa to uczucie bycia częścią wspólnoty z własnym narodem, który wyodrębnia się od innych indywidualną tradycją, kulturą i historią. Tożsamość jest warunkiem istnienia, a jej brak rodzi nerwice, prowadzi do samobójstw i dezintegracji społecznej.

Różne czynniki przyczyniają się do kształtowania tożsamości narodowej. Geografia i wspólna historia, w tym znaczące wydarzenia i zmagania, kształtują zbiorowe narracje i poczucie wspólnego przeznaczenia. Język, jako środek komunikacji i ekspresji kulturowej, odgrywa znaczącą rolę w pielęgnowaniu tożsamości narodowej. Praktyki kulturowe, tradycje i symbole, takie jak święta narodowe, sport, muzyka i kuchnia, również przyczyniają się do wspólnego poczucia tożsamości.

Tożsamość narodowa Jest przedmiotem badań zarówno socjologów, politologów, psychologów, historyków, antropologów, jak i analityków stosunków międzynarodowych czy ekonomistów.

Zygmunt Bauman, znakomity Polski socjolog szukając odpowiedzi na pytanie o tożsamość człowieka, stwierdza, że refleksja dotycząca tożsamości pojawia się wtedy, gdy dochodzi do konfrontacji, do sytuacji zagrożenia, którą badacz obrazuje, posługując się metaforą fortecy obleganej przez wroga[748].

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo narodowe doczekało się niezwykle różnorodnych ujęć definicyjnych zarówno na gruncie, jak i w doktrynie prawnej. Biorąc pod uwagę cele państwa (narodowe), bezpieczeństwo narodowe obejmuje wartości decydujące o dobrobycie narodowym, jego tożsamości, zawiera potrzeby i interesy narodowe, poczucie trwałości i przetrwania państwa, suwerenność, integralność, nienaruszalność granic. Podmiotem jest naród zorganizowany w państwo. Bezpieczeństwo narodowe wiąże się z ochroną integralności oraz niezależności państwa.

Warto dodać, że bezpieczeństwo narodowe jest ochroną społeczeństwa, jego dóbr i środowiska wobec zagrożeń, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w wartości narodowe podlegające szczególnej ochronie.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

W prowadzonych dysputach naukowych zauważyć można, że duże znaczenie przywiązuje się do tożsamości narodowej w kontekście kształtowania bezpieczeństwa narodowego. Wyznacznikami tego znaczenia mogą być takie komponenty, jak: terytorium (wspólnota terytorialna), więzi społeczne, system wspólnych wartości, więzi kulturowe i historyczne, wspólny interes społeczny i potrzeby, wspólne zagrożenia i wyzwania dotyczące bezpieczeństwa. Traktowanie społeczeństwa jako dobra wspólnego może z kolei przyczynić się do wzrostu zaangażowania obywateli na rzecz bezpieczeństwa.

Tożsamość narodowa nie tylko zwiększa bezpieczeństwo fizyczne, ale także inspiruje przedstawicieli władzy, ułatwia rozwój gospodarczy, wzmacnia zaufanie, rodzi poparcie dla

[748] Z. Bauman, *Ponowoczesne wzory osobowe*, „Studia Socjologiczne”1993, nr 2, s. 7-8.

silnych sieci zabezpieczeń społecznych i ostatecznie umożliwia skuteczną realizację polityki bezpieczeństwa państwa.
Posiadanie silnego poczucia tożsamości narodowej ma wpływ na samoświadomość obywateli, dzięki temu może pomóc zrozumieć upodobania, niechęci, działania, motywacje, czy też zagrożenia I poczucie bezpieczeństwa.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Należy stwierdzić, że podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Dzięki temu tworzy się społeczeństwo obywatelskie, świadome swoich praw i obowiązków wobec Ojczyzny stanowiąc fundament działań podejmowanych na rzecz prawidłowego funkcjonowania państwa i organizacji bezpieczeństwa narodowego. Można dostrzec wartości narodowe, kulturowe i historyczne, które pojawiają się w grupie ludzi, którzy uważają siebie za naród, czują więź poprzez zamieszkanie na wspólnym terytorium.
Tożsamość narodowa jest jednym z fundamentalnych zasobów społecznych, na których opiera się organizacja bezpieczeństwa narodowego.
Z problematyką tą wiąże się bezpośrednio zdolność instytucji władzy politycznej do obrony państwa i ochrony jego obywateli.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Do najważniejszych elementów tożsamości narodowej współczesnych Polaków można zaliczyć istniejący potencjał kulturowy państwa, kompleksy zabytkowe, zbiory muzealne, tradycje, zwyczaje, dzieła sztuki, prężność i znaczenie funkcjonujących instytucji kulturalnych, ogólny poziom wykształcenia społeczeństwa.
Dość istotnym elementem tożsamości narodowej jest duma ze swojego pochodzenia narodowego i patriotyzm. Najczęstszymi powodami do jej przejawiania są zwłaszcza sukcesy naszych sportowców i bohaterska historia Polski.
Podstawą kształtowania tożsamości narodowej jest kultura, ułatwiająca narodowi trwanie i kreowanie rozwoju. Ważną rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej odgrywa pamięć narodowa, czyli świadomość wspólnej przeszłości, wspólnego trwania w czasie.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Fragmentaryzacja, alienacja jednostek, rozpad więzi zbiorowych, polaryzacja społeczna, konflikty antywartości, atomizacja społeczeństwa, bierność społeczna, trybalizm, patalogie sprawowania władzy, kryzys wielokulturowości – to najczęściej wymieniane konsekwencje zmian, napięć i nierówności o charakterze kulturowym i społecznym, które powodują kryzys tożsamości narodowej współczesnych Polaków.
Zwiększający się napływ imigrantów i ich osiedlanie się na stałe w Polsce wpływają na zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków.
Kolejnym zagrożeniem tożsamości, na które należałoby zwrócić uwagę, są problemy funkcjonowania emocjonalnego i psychicznego człowieka. U wielu ludzi sytuacje dotyczące wymagań współczesnego rynku pracy, życie w natłoku i przesycie informacji, nieudane związki partnerskie, chroniczny strach i obawa przed jutrem, powodują nasilone reakcje stresu, lęku, czy depresji.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?
Najważniejszymi działaniami podejmowanymi przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków jest edukacja, socjalizacja i inkulturacja obywateli.
Wspomaganie tworzenia tożsamości narodowej wydaje się ważnym zadaniem szkoły przy uwzględnieniu zarówno interesu państwa, poszanowaniu wielonarodowości poszczególnych regionów i jednostek.
Celem edukacji regionalnej jest przekazywanie dziedzictwa kulturowego regionu, a także uświadomienie młodego pokolenia o jego wielowymiarowości oraz różnorodności kulturowej. Świadomość ta pozwala na obudzenie w młodych odbiorcach potrzeb związanych z zachowaniem ciągłości kulturowej regionu.
Duży wpływ na kształtowanie tożsamości narodowej wywiera potencjał kulturowy państwa obejmujący: działa sztuki, zabytki historyczne, zbiory muzealne, tradycje, zwyczaje, prężność instytucji kulturalnych oraz poziom szkolnictwa i wykształcenia społeczeństwa.
W kształtowaniu tożsamości narodowej dużą rolę odgrywa edukacja historyczna. Świadomość historyczna jest jedną z form odczuwania więzi w ramach rodziny, grupy etnicznej, narodu, państwa czy wspólnoty religijnej lub partii.
Do innych działąń wzmacnających tożsamość narodową Polaków możemy zaliczyć:
1. Wzmacnianie pozytywnego wizerunku Polski oraz jej atrakcyjności kulturowej poprzez kształtowanie i rozwijanie postaw patriotycznych,
2. Doskonalenie instrumentów i procedur ochrony dziedzictwa kultury na wypadek zagrożenia wojennego i kryzysowego,
3. Wykorzystywanie aktywność Polski na arenie międzynarodowej do promowania rozwoju i ochrony tradycyjnych wartości rodziny, polskiej tożsamości narodowej, kultury i tradycji,
4. Dążenie do wzmocnienia pozycji państwa przy wykorzystaniu dyplomacji publicznej i kulturalnej oraz technologii komunikacji społecznej,
5. Budowanie pozytywnego wizerunku Rzeczypospolitej Polskiej m.in. poprzez promowanie polskiego języka, kultury (w tym kultury masowej), nauki i historii oraz chrześcijańskiego dziedzictwa Narodu,
6. Wspieranie projektów edukacyjnych i naukowych odnoszących się do wolnościowych i obywatelskich aspektów polskiego kodu kulturowego,
7. Członkostwo Polski w organizacjach międzynarodowych w sposób zapewniający rozwój i ochronę polskiej tożsamości narodowej, kultury i tradycji,
8. Opracowane ram spójnej polityki historycznej, a także podejmowanie działań na rzecz propagowania polskiej perspektywy w państwach o kluczowym znaczeniu dla bezpieczeństwa narodowego RP,
9. Troska o polskie zabytki i cmentarze w kraju i za granicą,
10. Dbałość o język ojczysty jest niewątpliwie także dowodem działania na rzecz wzmacniania tożsamości kulturowej.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?
Biorąc pod uwagę formę i treść wskazanych działań, uważam, że wywierają one dość pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej. Na bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku przemożny wpływ wywierają procesy zachodzące we współczesnym, globalnym środowisku bezpieczeństwa. Cechują się one dużą dynamiką i złożonością zmian oraz występowaniem zagrożeń. Przeciwdziałanie wszystkim potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa wymaga podejmowania przez państwo wielu działań na rzecz

ochrony tożsamości narodowej Polaków, co ma jednocześnie wpływ na szybkie i sprawne działanie w każdych warunkach oraz w reakcji na wszelkiego typu zagrożenia i kryzysy.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Tego typu działania prowadzą do kształtowania w osobach poczucia tożsamości regionalnej i narodowej, co z kolei sprzyja inicjowaniu postaw ukierunkowanych na wzmacnianie poczucia przynależności do określonego miejsca i terytorium. We współczesnej rzeczywistości, w której następuje unifikacja tożsamości kulturowej młodego pokolenia, to edukacja regionalna jest szansą na znalezienie własnego miejsca w świecie, w którym to gotowe globalne wzorce kulturowe zastępują te, które pozwalają na głębszy wgląd w samego siebie.

Dlatego jednym z ważnym elementów tożsamości narodowej jest poczucie identyfikacji z regionem i państwem. Młode osoby szukają wzorców do naśladowania i identyfikowania się z poszczególnymi elementami regionu i kulturą regionalną, np. ze znaczącymi osobami w społecznościach lokalnych, organizacjami społeczno-kulturowymi, tradycjami regionalnymi, czy też jej historią, tworząc własną, zindywidualizowaną tożsamość regionalną.

To poczucie przynależności oraz wykształcenie silnych więzi między społeczeństwem a państwem sprawiają, że pojawia się samoświadomość pewnej odrębności w postaci przeżycia psychicznego o intencjonalnym charakterze. Osoby budują swoją tożsamość narodową na fundamencie wspólnoty i kultury regionalnej i państwowej, co również pozwala na umiejscowienie samego siebie w przestrzeni społecznej oraz identyfikację z określonymi rolami społecznymi.

Realizację tego zadania nie ułatwia wieloznaczna oraz wciąż zmieniająca się rzeczywistość, w której to dominuje podejście o charakterze konsumpcyjnym i hedonistycznym.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Trudno w sposób jednoznaczny stwierdzić, czy wskazane działania można uznać za wystarczające szczególnie w zakresie kształtowania świadomości narodowej i wspólnotowej zwłaszcza wśród młodych ludzi. Wymaga to zwiększenia roli badań w stymulowaniu rozwoju tożsamości narodowej w kontekście bezpieczeństwa państwa.

W dalszym ciągu należy tworzyć warunki dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców. Dalej wzmacniać współpracę i partnerstwo na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego. Kształtować i promować postawy związane z uczeniem się przez całe życie oraz rozwijać placówki kształcenia ustawicznego.

Zwiększający się napływ imigrantów i ich osiedlanie się na stałe w Polsce wpływają, jak można założyć, na przemiany poczucia samoidentyfikacji narodowej Polaków. Temat ten wymaga podjęcia empirycznych badań i głębszej refleksji, a badania nad społecznymi kryteriami polskości mogą pozwolić na określenie charakteru więzi społecznych istotnych dla polskiego społeczeństwa jako całości. Opierają się na rozmaitych podstawach, które różnie się kształtują ze względu na losy historyczne i charakter ukształtowanej tożsamości narodowej.

11) Jakie jeszcze działania Pana należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wydaje się, że innymi działaniami, które należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków powinny być:

1. Okazywanie szacunku przedstawicielom władz (niezależnie od partii politycznych).
2. Kształtowanie świadomości obywateli w zakresie znajomości wolności obywatelskiej, aktywnego korzystania z praw wyborczych.

3. W kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów preferować przede wszystkim podejście stawiające na nauczanie samodzielnego myślenia, szczególnie wnioskowania, okazywanie szacunku w społeczeństwie wielokulturowym.
4. Większe poparcie dla ogólnych postaw patriotycznych, takich jak szacunek dla innych narodów i kształtowanie postaw patriotycznych, dbanie o otoczenie i uczestnictwo w organizacjach scoutingowych - jako główne zadanie szkoły.
5. Wskazanie na historię jako główny przedmiot odpowiedzialny za kształtowanie tożsamości narodowej.
6. Edukacja ku tożsamości narodowej poprzez edukację regionalną.
7. Aksjologiczny wymiar edukacji regionalnej należy odnosić nie tylko do wartości dziedzictwa kulturowego, lecz również do wartości wkomponowanych w człowieka, a więc: kultywowanie piękna, dobra, sprawiedliwości, kształtowanie obyczajowości, pielęgnowanie tradycji religijnych, rozwijanie literatury, nauki i sztuki.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań polegałby głównie na dalszym kształtowaniu poczucia tożsamości narodowej, a także bezpieczeństwa narodowego. Działania te są efektem dojrzałej autonomii osobowej i podmiotowości oraz są związane z głębokimi przewartościowaniami w najbardziej elementarnych wymiarach życia człowieka.

Ponadto działania te budują silne więzi społeczne, co sprzyja jedności i solidarności w społeczeństwie. Dzięki temu obywatele mogą lepiej współpracować w dążeniu do wspólnych celów, a także łatwiej rozwiązywać konflikty wewnętrzne. Może to również przyczynić się do większej stabilności politycznej i społecznej.

Załącznik nr 10. Notatki z wywiadu z prof. A. Skrabacz.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani tożsamość narodowa?

Identyfikowanie się z pewną grupą ludzi, zamieszkującą określone terytorium, posiadającą pewne cechy wspólne – charakter narodowy, zwyczaje, tradycje, wspólną religię, choć w XXI wieku nie są to jedyne wyznaczniki.

2) Czym jest dla Pani bezpieczeństwo narodowe?

Jest to przede wszystkim misja całego społeczeństwa, a dopiero później działalność instytucji państwowej – prymat społeczeństwa nad państwem. Jest ona ukierunkowana na osiągnięcie odpowiedniego poziomu życia, rozwoju, wartości materialnych i niematerialnych, które społeczeństwo stawia sobie za cel. Po pierwsze chronienie i bronienie tego co posiadamy jako państwo i społeczeństwo, po drugie zapewnianie warunków wielostronnego rozwoju w różnych dziedzinach i w tempie przyjętym przez społeczeństwo (nawiązanie do suwerenności).

3) Jakie jest Pani zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Ma niesamowicie ważny wpływ, jeden z najważniejszych czynników pozwalających tworzyć bezpieczeństwo narodowe oraz na rozwój społeczeństwa w ramach jego terytorium. Jeśli społeczeństwo nie utożsamia się z państwem i nie ma poczucia tożsamości, to ludzie nie interesują się losami swojego państwa. Budowanie tożsamości narodowej jest potrzebne szczególnie dzisiaj, w obliczu ruchów migracyjnych, niżu demograficznego, walki informacyjnej i kognitywnej, rozwoju środków masowego przekazu i social mediów wpływających destrukcyjnie na tożsamość narodową.

Pierwszoplanowe zadanie instytucji publicznych – samorząd, grupy dyspozycyjne etc → celem jest sprawianie, by ludzie czuli się związani ze swoim państwem.

4) Czy Pani zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Na pewno tak, dlatego, że w kontekście zmienności pokoleniowej każde pokolenie charakteryzuje się innym podejściem do budowania tożsamości narodowej (dawniejsze pokolenia walczyły o odzyskanie lub utrzymanie niepodległości). W PRL społeczeństwo było oderwane od państwa (dwa różne byty, społeczeństwo nie akceptowało wartości komunistycznych wprowadzanych przez państwo będące satelitą Związku Sowieckiego).

Po 89’ otwarcie się na Zachód + transformacja wpłynęły negatywnie na postrzeganie państwa jako podmiotu, o który należy się troszczyć.

Pokolenie lat 90-ych lub 2000-ych mierzy się z innymi wyzwaniami – globalizacja, rozwój Internetu i cyber świata (czas i miejsce przestały odgrywać rolę). Brak utożsamiania się z miejscem, w którym żyjemy. Brak identyfikacji z jednym państwem.

Zwrócenie uwagi na zróżnicowanie charakteru więzi na różnych poziomach życia społecznego.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Doświadczenia historyczne

Zwyczaje, tradycje przekazywane z pokolenia na pokolenie

Wspólny język

Określone terytorium (ujęcie mikrospołeczne [ojcowizna] i makrospołeczne)

Świadomość narodowa, świadomość patriotyczno-historyczna (obchodzenie rocznic, upamiętnianie wydarzeń)

Postawy patriotyczne

6) Jakie według Pani można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Wyzwania to np. świadome uczestniczenie Polaków w życiu społeczeństwa i państwa; aktywność wyborcza Polaków (zróżnicowanie z uwagi np. na strukturę społeczną i rodzaj wyborów); napływ imigrantów (wymóg redefinicji pojęcia tożsamości narodowej) ← wzmianka o konferencji i wypowiedzi przedstawiciela Finlandii o konieczności „przedefiniowania historii Finlandii", niż demograficzny; wpływ świata wirtualnego; budowanie patriotyzmu i postaw patriotycznych (naród mesjanistów czy naród pozytywistów)

7) Jakie według Pani można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Upamiętnianie rocznic historycznych przez organy władzy i administracji

Lekcje historii w szkole

Organizacje pozarządowe, które stawiają sobie za cel integrację społeczeństwa i pielęgnowanie tradycji (Koła Gospodyń Wiejskich, OSP etc)

Działalność Polonii

Rola Kościoła w budowie kapitału społecznego

8) Czy Pani zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Na pewno tak, nie zawsze skutek jest osiągnięty lub pozytywny → przykład Marszu Niepodległości i aspekt realizacji tej inicjatywy (pojawianie się burd, dywersyjne podłoże pewnych grup)

Duża rola Ministerstw, inicjatyw lokalnych w budowaniu tożsamości lokalnej i narodowej

9) Jeśli Pani zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Przełożenie tożsamości narodowej na gotowość obrony ojczyzny → wzmianka o niskim poziomie deklaracji do takiej gotowości

Wzmianka o znaczeniu postaw obywatelskich (przykład segregacji śmieci i wyrzucania ich w lasach)

10) Czy Pani zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Konieczność rozłożenia pojęcia państwa na czynniki – jaki podmiot i co powinien robić?

Podkreślenie tego, że „państwo to my", w związku z czym wszyscy ludzie (na miarę własnych możliwości i w zależności od pełnionych funkcji) je tworzący powinni ponosić odpowiedzialność za działania na rzecz budowania tożsamości narodowej (przykład wojska).

Na całość składają się małe elementy – np. w sferze zawodowej, gospodarczej etc.

11) Jakie jeszcze działania Pani zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wzmocnienie roli szkoły i środowiska edukacyjnego – wzmianka o znaczeniu akademii szkolnych i wierszyka „Kto ty jesteś?" w okresie tuż po roku 89'

Rola uczelni w kształtowaniu postaw – wzmianka o czynach społecznych z czasów PRL

Poprawa wizerunku i jakości elit politycznych, budowanie zaufania do państwa (wzmianka o sporach wokół władzy sądowniczej)

12) Na czym Pani zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Wzmocnienie więzi między społeczeństwem a państwem, zwiększenie zaufania do władzy (szczególnie na szczeblu państwa, większy poziom sprawczości na poziomie lokalnym)

Wzmianka o zwiększeniu kontroli nad treściami pojawiającymi się w przestrzeni wirtualnej → nawiązanie do wojny kognitywnej

Załącznik nr 11. Notatki z wywiadu z prof. C. Smuniewskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Tożsamość narodowa rozumiem jako fundament wspólnoty politycznej, która kształtuje się na gruncie wspólnej historii, języka, kultury, wartości i interesów politycznych. Z jednej strony to wewnętrzne poczucie przynależności – świadomość, że należę do wspólnoty narodowej istniejącej w czasie i przestrzeni, łączącej przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Z drugiej strony ma ona także wymiar społeczny i polityczny – scala obywateli, legitymizuje państwo i wzmacnia jego zdolność do działania. W perspektywie politologicznej tożsamość narodowa jest narzędziem integracji i mobilizacji. Pozwala budować poczucie „my", odróżniając wspólnotę narodową od tego, co zewnętrzne. Stanowi też ramę interpretacyjną dla życia politycznego i legitymizuje działania państwa. Natomiast w naukach o bezpieczeństwie pełni funkcję ochronną – wzmacnia spójność społeczną i odporność wobec zagrożeń militarnych, informacyjnych czy kulturowych. Jej osłabienie grozi polaryzacją, dezintegracją i podatnością na manipulację, dlatego w strategiach bezpieczeństwa narodowego podkreśla się znaczenie jej ochrony – poprzez edukację, politykę pamięci czy pielęgnowanie języka i kultury. Tożsamość narodowa bywa wręcz traktowana jako dobro wymagające szczególnej ochrony. Tożsamość narodowa jest jednak także czymś dynamicznym i egzystencjalnym. To siła, która prowadzi człowieka, ale jednocześnie coś, co on współtworzy i odkrywa. Oparta na doświadczeniu rodziny, wspólnoty i narodu, łączy indywidualne życie jednostki z życiem wspólnoty politycznej. Dla mnie tożsamość narodowa to zbiór cech i elementów, które pozwalają ludziom stanowiącym wspólnotę polityczną naprawdę nią być – poprzez wspólne doświadczenie historii i wspólne myślenie o przyszłości. Ma dwa wymiary: synchroniczny, czyli myślenie o tym, jak być razem tu i teraz, oraz diachroniczny, czyli myślenie międzypokoleniowe, w którym przyszłość spotyka się z przeszłością. Wtedy tożsamość narodowa staje się filtrem przekazu transgeneracyjnego, który scala pokolenia i pozwala narodowi trwać. Można więc powiedzieć, że tożsamość narodowa jest strategicznym zasobem państwa i wspólnoty, ale równocześnie siłą duchową jednostek, umożliwiającą im odnalezienie swojego miejsca w historii, w społeczeństwie i w państwie. Oba podejścia – bycie razem tu i teraz oraz przekaz międzypokoleniowy – muszą się ze sobą łączyć, aby naród mógł się rozwijać i przetrwać

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Z perspektywy narodu, czyli wspólnoty politycznej, bezpieczeństwo narodowe jest wartością – i to wartością najważniejszą. Jest potrzebą narodową oraz priorytetowym celem działalności państwa, jednostek i grup społecznych. To także proces obejmujący różnorodne środki, które mają gwarantować trwały, wolny od zakłóceń byt i rozwój narodowy. Obejmuje ochronę i obronę państwa jako instytucji politycznej, a równocześnie dotyczy bezpieczeństwa jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które mogłyby ograniczać normalne funkcjonowanie lub naruszać dobra podlegające szczególnej ochronie. Nie postrzegam bezpieczeństwa narodowego wyłącznie przez pryzmat militarny, choć obronność stanowi jego zasadniczy trzon. W moim rozumieniu to szeroki system, w którym mieszczą się także bezpieczeństwo kulturowe, ekonomiczne, społeczne czy międzynarodowe. Wszystkie te obszary splatają się ze sobą, tworząc fundament, na którym naród – fundator państwa i podmiot ponoszący koszty jego utrzymania – może budować swoją stabilność i odporność na zagrożenia. W wymiarze aksjologicznym bezpieczeństwo narodowe obejmuje nie tylko ochronę granic czy instytucji, ale także zabezpiecza tożsamość narodu: jego język, kulturę, tradycję i pamięć historyczną. Jest więc nie tylko strategią ochrony, ale również strategią sensu, która chroni wartości konstytutywne dla wspólnoty i nadaje kierunek jej rozwojowi. Osłabienie

bezpieczeństwa oznaczałoby nie tylko polityczną czy militarną destabilizację, lecz także zagrożenie dla fundamentów moralnych i kulturowych, które spajają społeczeństwo. Polityka bezpieczeństwa narodowego – ściśle związana z tym pojęciem – nie jest jedynie technicznym zarządzaniem środkami i narzędziami. To wyraz troski o wartości wspólnotowe, takie jak wolność, godność człowieka, solidarność i odpowiedzialność za dobro wspólne. Wytyczane w niej cele i interesy narodowe mają sens wyłącznie wtedy, gdy są zakorzenione w aksjologii narodu. Dlatego dla mnie bezpieczeństwo narodowe oznacza nie tylko proces zapewniający przetrwanie państwa, lecz także ochronę i rozwój tego, co duchowe i ponadczasowe. To najważniejsza wartość, która spaja teraźniejszość z przyszłością, umożliwia przekaz międzypokoleniowy i pozwala narodowi zachować swoją tożsamość w zmieniającym się świecie.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Moim zdaniem tożsamość narodowa ma kluczowe znaczenie dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego. Abyśmy mogli czegoś bronić lub coś budować, musimy wiedzieć, kim jesteśmy i czym jest rzeczywistość, której bronimy lub którą budujemy. Naród, który nie wie, kim jest, nie może skutecznie się bronić, bo nie zna ani swojego potencjału, ani tego, czego powinien bronić. Tożsamość pozwala wspólnocie politycznej rozumieć własne zasoby, bronić je, wzmacniać i świadomie decydować o tym, jakie działania należy podejmować. Gdy wiem, kim jestem, potrafię działać w sposób ukierunkowany i odpowiedzialny. W tym kontekście szczególnie ważne są dwa elementy tożsamości: po pierwsze pamięć, która prowadzi do powstania aksjologii bliskiej wspólnocie i gotowości do jej obrony; po drugie zderzenie z innością, czyli spotkanie z innymi ludźmi i ich doświadczeniem. Spotkanie z inną perspektywą, z innym punktem widzenia, z innym wartościowaniem, sprawia, że własny system wartości staje się jeszcze bardziej uświadomiony, że może się rozwijać. Dlatego uważam, że troska o tożsamość narodową jest warunkiem tworzenia bezpieczeństwa narodowego. Bez niej nie ma ani świadomości tego, co należy chronić, ani zdolności do skutecznej obrony i budowania przyszłości państwa.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Uważam, że podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe. Troska o tożsamość – wieloaspektową i zróżnicowaną – powinna być integralną częścią polityki bezpieczeństwa. Dzięki temu wspólnota zyskuje siłę, by bronić siebie i świadomie kształtować swoją przyszłość. Trzeba jednak podkreślić, że troska o tożsamość nie może polegać na fałszowaniu historii czy na wmawianiu narodowi, że niczego nie osiągnął i że może funkcjonować wyłącznie w zależności od innych. Takie zaniżone poczucie wartości prowadziłoby do osłabienia, a nie do wzmocnienia bezpieczeństwa – bo naród, który nie czuje własnej godności, własnej dumy i własnego znaczenia, nie będzie gotów bronić siebie. Dlatego troska o tożsamość narodową musi opierać się na podkreślaniu dumy i godności narodowej, ale przy jednoczesnym unikaniu wywyższania się ponad inne narody. Tylko wtedy staje się ona realnym źródłem siły i wzrostu bezpieczeństwa narodowego.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Moim zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków to przede wszystkim język oraz kultura i tradycja narodowa. Bardzo istotny jest także system

wartości – szczególnie wolność, która z jednej strony nas uskrzydla, a z drugiej stanowi pewne miękkie podbrzusze, bo zawsze była i pozostaje podatna na zagrożenia. Wolność łatwo staje hasłem na sztandarach. Nie można też pominąć religii, przede wszystkim katolicyzmu, który bardzo akcentuje właśnie kwestię wolności indywidualnej i wspólnotowej, tak różnej od tej wolności indywidualnej interpretowanej w odniesieniu do protestanckiej doktryny o predestynacji, ale i tak różnej od wolności wspólnotowej interpretowanej w odniesieniu do kolektywistycznych dei rozwiniętych w świecie prawosławnym. Dalej, nie można pominąć kwestii religii i wolności religijnej, która dla nas Polaków jest bardzo ważna i pokazana światu historycznie. Religia w tożsamości jest też dlatego ważna ponieważ wiąże się z otwartością człowieka na transcendencję. Taka perspektywa – właśnie otwartości człowieka na transcendencję – poszerza pole widzenia, jest wielką siłą poznawczą. Oczywiście myśląc o elementach tożsamości narodowej współczesnych Polaków wskazuję na dziedzictwo materialne i niematerialne narodu, które buduje naszą zbiorową pamięć i tożsamość. Dalej, chcę wskazać także inne aspekty. Ważna jest świadomość naszych rodaków żyjących za granicą – pamięć o Polonii i poczucie więzi z nią stanowią element polskiej tożsamości, pokazujący, że naród wykracza poza granice państwa i że odpowiedzialność za siebie nawzajem jest czymś trwałym. Kolejnym elementem jest otwartość, która od wieków była częścią polskiego sposobu myślenia o sobie – to gotowość do przyjmowania innych, współistnienia i włączania różnorodności w obręb własnej kultury. Na to nakłada się wielowiekowe doświadczenie współistnienia z diasporą żydowską. Przez długie stulecia Żydzi współtworzyli polską kulturę, a relacja ta stała się szczególnie znacząca w okresie utraty niepodległości – przypominała bowiem o tym, że polska tożsamość zawsze była związana z ideą suwerenności i wolności, także w kontekście innych wspólnot żyjących obok nas. Żydzi żyjący między Polakami przypominali swoją obecnością, że można i należy być narodem, narodem posiadającym własną tradycję, język, religię, kulturę, nie posiadając własnego państwa. Dalej, nie można też pominąć szacunku dla kobiet, który ma w Polsce głębokie zakorzenienie kulturowe i religijne. W dużej mierze wypływa on z katolickiego kultu maryjnego, gdzie figura Matki Bożej zajmuje tak ważne miejsce w duchowości. Wyraża się on również w przyznaniu kobietom praw wyborczych po odzyskaniu niepodległości – znacznie wcześniej niż w wielu innych krajach Europy – a także w symbolice Matki-Polki, która łączy w sobie obraz opiekunki, wychowawczyni i strażniczki narodowych wartości. Te wszystkie elementy – więź z Polonią, otwartość, doświadczenie współistnienia z innymi narodami i religijny oraz kulturowy szacunek dla kobiet – dopełniają obrazu polskiej tożsamości narodowej, czyniąc ją bogatszą, bardziej różnorodną i odporną na wyzwania współczesności. Na końcu trzeba podkreślić, że wszystkie te elementy mogą być w pełni kultywowane tylko w warunkach suwerenności. To ona stanowi podstawę, na której możemy budować i rozwijać naszą narodową tożsamość.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Uważam, że najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków wynikają z kontekstu pamięci oraz ze zderzenia z innością. Potrzebujemy dobrej polityki historycznej oraz konsekwentnej troski o język i kulturę narodową, bo to one są podstawą naszej wspólnej tożsamości. Troska o tożsamość narodową to właśnie troska o pamięć, tradycję i kulturę – i jest to niemożliwe bez oparcia w systemie wartości. Historia pokazuje, że jako naród często „potykaliśmy się" o własne wolności, przedkładając je nad wolność narodową. Wielkim zagrożeniem dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków jest odrywanie dzieci od rodziców, pozbawianie rodziców praw, przekazywanie szkołom wychowania, co powinno pozostawać w rękach rodziców. Szkoły mogą jedynie pomagać rodzicom w uczeniu ich dzieci. Dalej, zagrożeniem dla naszej tożsamości jest więc odrzucenie

historii albo jej zafałszowanie, a także ataki na pamięć historyczną, na tradycję narodową – w tym szczególnie na znaczenie chrześcijaństwa – oraz na język i kulturę. Wyzwaniem pozostaje także edukacja: to dzięki niej możemy kształtować świadomość tożsamościową kolejnych pokoleń. Ale edukacja zakłada, że mamy kogo uczyć – dlatego problemem staje się również demografia, która wprost przekłada się na przyszłość naszej narodowej tożsamości. Dodam, że dziś potrzebujemy symfoniczności w kulturze życia wspólnego – umiejętności współmyślenia i budowania wspólnoty przy jednoczesnej zdolności do „pięknego różnienia się".

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Państwo polskie prowadzi wiele działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej, a ich potencjał wynika z funkcjonowania całego systemu instytucjonalnego. Na pierwszym miejscu należy wskazać te resorty, które zajmują się rodziną – to właśnie rodzina jest pierwszym środowiskiem przekazu języka, wartości i tradycji. Dalej ogromne znaczenie mają Ministerstwo Edukacji, odpowiedzialne za szkolnictwo powszechne, edukację, oraz Ministerstwo Nauki, które poprzez szkolnictwo wyższe i badania naukowe wzmacnia fundamenty intelektualne narodu. Kolejnym obszarem jest kultura – tu szczególną rolę odgrywa Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dbające zarówno o dziedzictwo materialne i niematerialne, jak i o rozwój kultury wysokiej. Ważne są też działania Ministerstwa Obrony Narodowej, które łączą troskę o bezpieczeństwo państwa z ochroną tożsamości, oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych, odpowiedzialnego za więź z Polonią i poczucie wspólnoty poza granicami kraju. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji odpowiada za mniejszości narodowe, etniczne i religijne, dbając o wewnętrzną spójność, natomiast Ministerstwo Sprawiedliwości zapewnia zgodność prawa z aksjologią narodu. Naród musi posiadać elity naukowe, religijne, kulturowe, autorytety. Nie można pominąć roli elit politycznych – w polskiej historii ceniono rządy silnej ręki, czego przykładem są rządy Piłsudskiego czy autorytet Kardynała Wyszyńskiego. Formacja elit stanowi więc istotny element myślenia o tożsamości narodowej. Ostatecznie jednak najważniejsze jest uczenie ludzi samodzielnego myślenia – aby potrafili nie tylko chronić swoją tożsamość, lecz także świadomie ją rozwijać i przekazywać następnym pokoleniom.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Ocena wpływu działań podejmowanych przez państwo na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej jest trudna, ponieważ wymaga dłuższej perspektywy czasowej. To proces, którego efekty nie są natychmiastowe, lecz ujawniają się stopniowo. Można jednak dostrzec rozwój w tym zakresie – widać coraz większą świadomość społeczną dotyczącą edukacji, kultury, polityki pamięci czy więzi z Polonią. Jednocześnie nie sposób pominąć istniejących podziałów, które wprost wpływają na spójność społeczną. Zasadniczym i najbardziej wyrazistym z nich jest kwestia aborcji. To temat, który pokazuje, jak trudne jest budowanie jedności i symfoniczności, czyli zdolności do współmyślenia przy jednoczesnym poszanowaniu różnic. Dlatego choć podejmowane działania mogą wzmacniać bezpieczeństwo narodowe, ich pełen efekt zależy od tego, czy uda się przezwyciężać podziały i budować poczucie wspólnoty.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Tak, moim zdaniem te działania mają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe, ponieważ każde z nich w istocie oznacza troskę o tożsamość narodową. A troska o tożsamość zawsze przekłada się na wzmacnianie fundamentów bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa. Można wskazać dwie triady takich działań. Pierwsza obejmuje troskę o kulturę – o media, o dostęp do kultury, o muzea, twórców, polskie firmy, polskie książki i szerokie upowszechnianie

naszego dziedzictwa. Do tego dochodzi inwestowanie w naukę, budowanie międzynarodowych zespołów badawczych z udziałem Polaków, inicjowanie badań, wymiana akademicka i promowanie polskiego sposobu rozumienia wielu zagadnień. Trzeci element tej triady to edukacja szkolna – troska o myślenie młodzieży i respektowanie prawa rodziców do wychowania dzieci. Trzeba przy tym pamiętać, że nadmierna absolutyzacja państwa, jak miało to miejsce np. w III Rzeszy, zawsze stanowi zagrożenie. Druga triada wiąże się z kulturą militarną i pamięcią historyczną. Obejmuje inwestowanie w struktury paramilitarne odwołujące się do historii Polski, które stanowią ważną część kultury narodowej i potęgują siłę niezbędną do życia i trwania wspólnoty. Drugi element to aktywizowanie Polaków za granicą – wystarczy wspomnieć przykład Błękitnej Armii. Chodzi tu także o takie inwestowanie środków, które wprost wzmacnia bezpieczeństwo narodowe i w razie potrzeby może zostać wykorzystane obronnie. Trzeci element to spajanie społeczeństwa – budowanie wspólnoty większości przy jednoczesnej trosce o mniejszości, które również stanowią część narodu. Nie można też pominąć roli Ministerstwa Sprawiedliwości i prawa, które kształtują myślenie oraz system wartości. Prawo, wskazując na to, co jest ważne, wyznacza kierunki refleksji społecznej. A jednocześnie stanowi zwierciadło jakości funkcjonowania państwa – pokazuje jego dynamikę i zdolność do ciągłego odtwarzania się. Wszystkie te działania razem sprawiają, że troska o tożsamość narodową przekłada się na realne wzmacnianie bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Nie zgadzam się na myślenie w kategoriach tego, że podejmowane działania są wystarczające. W obszarze bezpieczeństwa narodowego zawsze trzeba dążyć do minimalizacji ryzyka, ograniczania niepowodzeń i redukcji niepewności. To proces, który nigdy nie jest zamknięty ani w pełni zakończony. Dlatego kluczowe jest pytanie, jaki procent naszych sił i zasobów realnie przeznaczamy na bezpieczeństwo narodowe – bo od tego zależy poziom naszej odporności i zdolności do reagowania. Ocena działań państwa musi się odbywać w perspektywie długofalowej, a nie tylko tu i teraz. Bezpieczeństwo narodowe to ciągłe wyzwanie, a nie stan, który można raz na zawsze uznać za zapewniony.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Moim zdaniem potrzebne są jeszcze dodatkowe działania, które wzmocnią i ochronią tożsamość narodową Polaków. Po pierwsze, trzeba uczyć obywateli, co dzieje się z polskimi podatkami – pokazywać jasno i przejrzyście, na co są wydawane. To ważne nie tylko dla budowania zaufania do państwa, ale i dla uświadomienia, że podatki idą na bezpieczeństwo, na przeciwdziałanie depopulacji i na zapobieganie procesom wynarodowienia. Przejrzystość w tym zakresie mogłaby być odpowiedzią na zagrożenia płynące ze strony ruchów antysystemowych, które w istocie bywają antypaństwowe. Po drugie, potrzebna jest refleksja aksjologiczna – każdorazowe pytanie, czy dane działanie, projekt czy decyzja polityczna realnie wiąże się z bezpieczeństwem narodowym. Bo jeśli zabraknie kultury i troski o wartości, to staniemy się podatni na podbój nie tylko militarny, ale także kulturowy, ekonomiczny. Innymi słowy, trzeba stale podkreślać, że troska o tożsamość narodową i bezpieczeństwo narodowe nie jest abstrakcją – to właśnie w tych obszarach realnie lokowane są środki ze wspólnych podatków, które powinny służyć utrzymaniu narodu i państwa w długiej perspektywie.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Pozytywne skutki dodatkowych działań, o których wspominałem, polegałyby przede wszystkim na zwiększeniu świadomości społecznej i zaufania do państwa. To mogłoby przełożyć się na ograniczenie sukcesów partii populistycznych, które często żerują na braku wiedzy i obawach

obywateli. Chodzi o to, aby społeczeństwo nie bało się reform – jeśli będziemy uczyć ludzi, dlaczego są potrzebne i jakie mają cele, to istnieje szansa, że będą je rozumieć i będą gotowi ponieść ich konsekwencje. Przykładem może być kwestia ewentualnego przywrócenia zasadniczej służby wojskowej czy zapisania w konstytucji, że przeznaczamy 8% PKB na obronność. Drugim pozytywnym skutkiem byłoby pobudzenie zbiorowej refleksji nad finansami publicznymi – nad podatkami i dochodami państwa. Obywatele świadomi tego, na co idą wspólne środki, łatwiej akceptują konieczność inwestowania w bezpieczeństwo i ochronę tożsamości narodowej. To wzmacnia spójność społeczną i odporność państwa na zagrożenia.

Załącznik nr 12. Notatki z wywiadu z prof. I. Urych.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani tożsamość narodowa?

Twór wielowymiarowy, konstytuowany społecznie oraz indywidualnie, z mocnym akcentem zakorzenienia w grupie społecznej pierwotnej oraz wtórnej. Można powiedzieć za Antoniną Kłoskowską, że jest to zbiorowa samowiedza zbiorowości narodowej, samookreślenie, tworzenie obrazu zbiorowości.

Konstytuowany społecznie charakter zbiorowości narodowej.

Głównym elementem jest dziedzictwo narodowe (za Huntingtonem) – historia, specyficzna kulturowa jednolitość, język, religia. W skład tożsamości narodowej wchodzą elementy odróżniające nas jako członków danego narodu od innych (elementy te są kształtowane w procesie socjalizacji).

Czynniki narodowotwórcze – język, kultura (barwy, symbole, świadomość pochodzenia, historia). Mówi się w tym kontekście także o więzach krwi, co szczególnie ważne w przypadku narodu polskiego (jednolitość etniczna).

Znaczenie czynnika emocjonalnego, postawy wraz ze wszystkimi jej komponentami.

Badanie treści podręczników szkoły podstawowej:

- komponent kognitywny postawy
- wiedza nt tożsamości przekazywana poprzez socjalizację wtórną
- kanon treści podręczników na liście ministerialnych ← socjalizacja wtórna
- kształtowanie postawy narodowej / narodowotwórczej związanej z tożsamością narodową
- jak tworzyć tożsamość narodową? → jaką należy tworzyć postawę narodowotwóczą? (znaczenie elementów składających się na komponent kognitywny)
- znaczenie także komponentu afektywnego, pozytywnych emocji → przełożenie na komponent behawioralny („zakodowanie" na pozytywnych emocjach)
- wiedza zakodowana na pozytywnych emocjach jest zachowana na dłużej
- znaczenie negatywnego wzmacniania zachowań sprzecznych z pożądaną postawą
- wyuczone nawyki związane z komponentem behawioralnym
- spójność czynników i nawyków

2) Czym jest dla Pani bezpieczeństwo narodowe?

Termin składa się z 2 elementów: bezpieczeństwo + przymiotnik narodowy. Utożsamienie z ochroną życia (biologiczne trwanie, potrzeby niższego rzędu Maslowa, wzmianka o możliwości niepełnej egzystencji) oraz dalej z możliwością rozwoju (kultura, czas wolny, rozwijanie predyspozycji). → bezpieczeństwo jako trwanie i rozwój narodu jako wspólnoty ludzi o określonej tożsamości narodowej.

3) Jakie jest Pani zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Kluczowe. Nawiązanie do postawy narodowotwórczej. Jeśli kształtujemy tożsamość narodową, to jednocześnie działamy na rzecz wzmacniania bezpieczeństwa narodowego. Znaczenie socjalizacji oraz procesów wpływających na tworzenie wspomnianej postawy.

4) Czy Pani zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Oczywiście, że tak. Natura nie lubi próżni, a jeżeli chcemy stworzyć jakąś postawę, to musimy stworzyć dla niej warunki. Znaczenie czynników zewnętrznych wpływających na socjalizację członków danego narodu. Wzmianka o słuchaniu hymnu przez syna Pani Profesor (element socjalizacji pierwotnej). Oprócz rodziny rolę odgrywają szkoły, ale także np. zakłady pracy.

Komponent kognitywny → komponent behawioralny (znaczenie przekazywania wiedzy).

Przekaz wiedzy → kształtowanie zachowań → wpływ na bezpieczeństwo narodowe
Znaczenie poszanowania kultury zarówno narodowej, jak i kultur innych grup → wytwarzanie postaw pożądanych, wzmacnianie negatywne postaw niepożądanych (nacjonalizm)

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Symbole narodowe, język, historia narodu, dziedzictwo kulturowe narodu (kultura, sztuka nie masowa lecz wysoka, literatura [kanon narodowy])

6) Jakie według Pani można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

(Za Giddensem) procesy globalizacji, które sprawiają, że tożsamość narodowa łączy się ze świadomością globalną → odwołanie do innych niż narodowe wyznaczników formułowania własnej tożsamości. Wiąże się to z możliwością wyboru tożsamości, w tym także narodowej (Polacy w USA świętują Święto Dziękczynienia).
W kontekście socjalizacji trudno zdefiniować co jest narodowe, a co takie nie jest – Walentynki vs święto puszczania wianków.
Globalizacja powoduje uniformizację życia poszczególnych narodów, zacieranie elementów narodowotwórczych i symboli narodowych.
Uwaga o konieczności poświęcenia większej uwagi procesom socjalizacyjnym (nawiązanie do socjalizacji klas mundurowych).

7) Jakie według Pani można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Treści programowe w szkołach (podstawowych i średnich)
Działania mające na celu upamiętnienie wydarzeń historycznie ważnych (związanych np. z działaniami heroicznymi mającymi na celu wyzwolenie Polski)
Tworzenie różnorakich muzeów (podkreślenie znaczenia ich interaktywności – muzeum Piłsudskiego w Sulejówku, muzeum Powstania Warszawskiego etc)
Podejmowanie działań o charakterze naukowym ukierunkowanych na tożsamość narodową
Tworzenie państwa opiekuńczego, które dba o swoich obywateli czyli członków danego narodu, co wzmacnia ich poczucie więzi z narodem
Działania na rzecz bezpieczeństwa społeczności lokalnej – dbałość o „małe" państwo przekłada się na dbałość o „duże" państwo, poczucie sprawstwa

8) Czy Pani zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Powyższa odpowiedź zwraca uwagę na lokalny wymiar bezpieczeństwa i jego przełożenie na poziom bezpieczeństwa narodowego

9) Jeśli Pani zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Podkreślenie znaczenia więzi, poczucia sprawstwa etc.

10) Czy Pani zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Na pewno nie. Proces tworzenia postawy jest procesem stałym, wymaga internalizowania, wzmacniania, podejmowania działań na to ukierunkowanych.
Nawiązanie do badań przeprowadzonych w Irlandii. Poczucie bycia jednocześnie Polakiem i Irlandczykiem. Gdyby mieli wybrać, to ok 90% wybraliby tożsamość polską.
Nawiązanie do badania CBOSu 2015 o poczuciu bycia Polakiem
Zawsze można poczynić więcej, mocniej, bardziej intensywnie, podjąć działania różnorodne, docierające do jak najszerszego grona obywateli. ← tożsamość nie jest czymś statycznym, trzeba ją nieustannie wzmacniać

11) Jakie jeszcze działania Pani zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

(K. Koseła) Socjalizacyjne elementy życia społecznego, ułatwiające egzystencję w danym narodzie i powodujące, że obywatele (zwłaszcza młodzi ludzie) nie poszukują do życia poza tym narodem:

- edukacja i praca zgodna z kwalifikacjami
- zakup mieszkania
- wzmacnianie polskich rodzin
- potrzeba internalizowania wartości narodowych (w sposób atrakcyjny)
- zwrócenie uwagi na dobre praktyki w innych krajach (nawiązanie do USA)

(znaczenie poprzedzenia takich działań badaniami naukowymi)

12) Na czym Pani zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Bliższe związanie narodem, brak chęci życia poza nim (jak wskazano powyżej)

Załącznik nr 13. Notatki z wywiadu z dr P. Gotowieckim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe?

1) Czym jest dla Pani/Pana tożsamość narodowa?

Zbiór pewnego rodzaju wyobrażeń łączących społeczeństwo, naród. Czym jest naród, jaka jest jego historia, teraźniejszość, przyszłość.

2) Czym jest dla Pani/Pana bezpieczeństwo narodowe?

Jest stanem w którym nic danej społeczności nie zagraża.

3) Jakie jest Pani/Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Wydaje mi się, że może mieć o tyle znaczenie, że w przypadku krajów unitarnych o dosyć jednolitej strukturze narodowościowo-religijnej możliwość powstawania ekstremizmów jest mniejsza niż w przypadku krajów o bardziej multikulturalnej strukturze narodowościowej, etnicznej, religijnej, kulturowej itd.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

4) Jakie są Pani/Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Przeszłość historyczna, świadomość przeszłości historycznej
Język
Poczucie odrębności od sąsiadujących państw i narodów
Wspólnota wartości
Patriotyzm

5) Jakie według Pani/Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Rozproszenie struktury narodowościowej (w dalszej przestrzeni)
Ruchy migracyjne
Możliwość zmian o charakterze multikulturowym (w dalszej przestrzeni, w kontekście kilkudziesięciu lat)

6) Jak ocenia Pani/Pan działania państwa polskiego na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Pozytywnie, ponieważ uważam, że państwo polskie dba o język, o kulturę, o pamięć historyczną i podejmuje różnego rodzaju akcje na rzecz zachowania tej tożsamości

7) Jakie jeszcze działania Pani/Pana należałoby podjąć dla realizacji tych celów?

Można mówić o możliwości wzmocnienia np. polityki historycznej.
Kontynuowanie dotychczasowych działań.

8) Czy Pani/Pana zdaniem można stwierdzić, że działania te oraz sposób ich realizacji przyczyniają się do poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?

Nie bardzo widzę związek. Może w dalszym wymiarze, nie jestem w stanie wskazać bardzo konkretnego związku między działaniami na rzecz wzmocnienia tożsamości a poprawa bezpieczeństwa w perspektywie krótkoterminowej. Może mieć to związek w perspektywie długoterminowej, kilkudziesięciu lat.
Jeśli ta tkanka kulturowo-językowo-religijno-narodowościowa ulegnie rozpadowi, to może mieć to potencjalnie negatywny wpływ na poziom bezpieczeństwa. W krótkiej perspektywie czasowej, przewidywalnej badawczo, nie jestem w stanie nic takiego stwierdzić.

9) Jeśli taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym według Pani/Pana on polega?

Brak konkretnej odpowiedzi, zwrócenie uwagi na abstrakcyjność pytania.

10) Co Pani/Pana zdaniem można by jeszcze zrobić oprócz wymienionych powyżej działań w celu wykorzystania tożsamości narodowej Polaków dla poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?

Respondent nie wskazał pomysłów na takie działania.

Załącznik nr 14. Notatki z wywiadu z respondentem 15.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Pewien zespół cech dotyczących grupy społecznej jaką jest naród. Jest kształtowana za pomocą czynników obiektywnych i subiektywnych, tworząc wspólnotę.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Definiujemy je przede wszystkim jako bezpieczeństwo zewnętrzne, ale można je też rozumieć w obu wymiarach (wewn i zewn). W przypadku państw narodowych zagrożenie państwa jest traktowane jako zagrożenie narodowe. Nie zawsze jednak mamy do czynienia z takim podejściem. Państwo może być także zagrożeniem dla narodu w jego obrębie.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

To zależy z jakim narodem mamy do czynienia (narodem państwowym czy jednym z narodów wchodzących w skład państwa) – możliwość alienacji wspólnot narodowych od takiego państwa (szansa na uzyskanie samodzielności w przypadku zagrożenia dla państwa – enklawy).

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Podkreślenie faktu, że nie zawsze mamy do czynienia z narodami państwowymi

W przypadku państw narodowych tak, gdyż tworzone są silne więzy wspólnotowe, wzmacniające bezpieczeństwo państwa (zwłaszcza w wymiarze zewnętrznym) ← funkcja mobilizująca.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Miejsce zamieszkanie, język, państwo jako czynnik budujący wspólnotę (różnice między działaniem tego czynnika w przypadku państw opartych na narodzie historycznym, a takim państwem jak np. Polska – wspólnota narodowa wyprzedzająca tworzenie państwa) ← czynniki obiektywne

Tradycja, kultury, religia ← czynniki subiektywne

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Szczerze mówiąc nie dostrzegam takich zagrożeń. Historia niewiele może pomóc we wskazaniu tego co może wydarzyć się w przyszłości (zbyt krótka perspektywa).

Można oczywiście wymieniać takie zagrożenia jak np. migracja na dużą skalę.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Największy nacisk kładziony jest na czynniki kulturowe (jednowymiarowo → martyrologia, mit prometejski i mesjański). Dysonanse co do takiego modelu w środowiskach politycznych, ale obecnie środowiska liberalne zaakceptowały to podejście.

Wzmianka o różnych formach przekazu w tym modelu (w tym przekaz medialny).

W kontekście globalizacji nie ma odejścia od związków w ramach systemów bezpieczeństwa zbiorowego → pojawienie się systemów wartości o charakterze ponadnarodowym → konieczność zaakceptowania wartości, które nie zawsze chce się przyjąć (poziom drugi)

Więzi regionalne a centralizacja państwa (poziom trzeci)

Poziom globalny – poziom państwa – poziom regionalny / lokalny

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Na przypadku Polski można stwierdzić, że poczucie zagrożenia bezpieczeństwa spowodowało reakcję w postaci zgody co do tego, że bezpieczeństwo trzeba zapewnić → czynnik budujący wspólnotę

Kwestia mobilizacji (nawiązanie do odpowiedzi na pytanie 4)

Zwrócenie uwagi na przeważające postrzeganie narodu jako wspólnoty kulturowej, a przy tym trudności z rozumieniem go jako wspólnoty politycznej → mobilizacja w momentach historycznych, przy jednoczesnej trudności w mobilizowaniu się w pracy na rzecz państwa, w ramach wspólnoty obywatelskiej

Kim jest Polak? → brak uwzględniania kwestii obywatelskości

Spisy powszechne – brak akceptacji i zrozumienia tzw tożsamości podzielonej → akceptacja tego ułatwia budowanie wspólnoty opartej o obywatelskość

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Kwestia mobilizacji (nawiązanie do odpowiedzi na pytanie 4)

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Absolutnie nie. Polityka historyczna i kulturowa stanowi jeden z wielu czynników w tym kontekście (wzmianka o „wbijaniu ludziom do głów", że jesteśmy wspólnotą mającą takie a takie cechy). Wzmianka o sporach pomiędzy ludźmi reprezentującymi różne wizje historie.

Musi zatem iść z tym w parze idea obywatelskości → wzmianka o obowiązkach wobec wspólnoty.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Bardzo istotna jest we współczesnej obywatelskiej wspólnocie narodowej jest zapewnienie otwartości debaty → niewykluczanie ze wspólnoty narodowej tych, którzy są krytycznie do niej nastawieni, budowanie tabu wokół tematów trudnych dla wspólnoty

Brak pluralizmu jest czymś, czego brakuje w polskiej wspólnocie narodowej

Chodzi także o dyskryminację mniejszości (kwestia tożsamości podzielonej)

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

One by nas uzbroiły w możliwość swobodnego rozmawiania o zagrożeniach (zewn i wewn) bez obaw, że będzie to prowadziło do dekompozycji wspólnoty narodowej. Dzieje się tak nawet w przypadku kwestii marginalnych. Wzmianka o sporach historycznych w tym kontekście.

Załącznik nr 15. Notatki z wywiadu z prof. T. Palecznym.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Wspólna przestrzeń kulturowa, w której poruszamy się na gruncie języka (tożsamość językowa), systemu wartości i symboli, panteonu postaci historycznych etc, tradycji, dziedzictwa.

Jest to system operacyjny pozwalający poznawać, wyjaśniać, rozumieć świat.

Wiąże się ona ze świadomością narodową i tym wszystkim, co nas łączy (więź, ojcowizna etc).

Nominalistyczne podejście do tożsamości narodowej – poziom operacyjno-metodologiczny, właściwość człowieka → tożsamość narodu

Tożsamość narodowa jako „oprogramowanie" do poruszania się w społeczeństwie.

Tożsamość jako coś duchowego, substancjalnego.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Zwrócenie uwagi na to, że naród tworzy państwo (intersubiektywne pojęcie narodu). Bezpieczeństwo narodowe jest zatem ochroną tego, co nas łączy – język, religia, infrastruktura materialna i duchowa etc. Wiąże się ono z wolą bycia narodem. Zwrócenie uwagi na zmienność tradycji i tożsamości – ochrona, ale i zdolność redefinicji tego dziedzictwa kulturowego (trzeba do niego dodawać nowe elementy, aktualizować).

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Tożsamość ma funkcję poznawczo-motywacyjną, mobilizacyjną oraz integracyjną – uczy nas ono kto jest obcy / nasz, kto nam zagraża, przekłada się na działanie (solidarność = mobilizacja) w sytuacji zagrożenia.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Propaganda, ideologia, polityka kulturowa jako przykłady tych działań. Edukacja jako główne narzędzie, musi być ona ukierunkowana na otwartość, pozbawiona zbytniego nacisku na martyrologię, kształtowana przez fachowców. Ma to wieloaspektowy wpływ na bezpieczeństwo narodowe (nawiązanie do wymienionych powyżej funkcji). Znaczenie mobilizacji jednostek do działań w obliczu zagrożenia. Tożsamość jako budulec kapitału społecznego.

Tożsamość (jako to, co integruje naród) → edukacja na jej temat → mobilizacja → działanie

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język, religia, terytorium (więź terytorialna – ojczyzna prywatna), ludzie (bliscy – krewni, sąsiedzi, przyjaciele), intersubiektywne poczucie akceptacji wartości i symboli

Bezpieczeństwo jako to, co kojarzy się z poczuciem bliskości

Najważniejsi są ludzie

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Wzmianka o „regulacjach zewnętrznych", które nie są wszakże zagrożeniem, lecz konieczne jest przyswajanie, aktualizowanie, rozszerzanie treści pochodzących z zewnątrz. Trzeba zapewnić brak sprzeczności między naszą tożsamością, a tymi treściami. Zagrożeniem nie jest zatem uniwersalizacja kulturowa. Zagraża natomiast tempo rozwoju i wzrostu – podział, polaryzacja, atomizacja, rozmywanie, rozwarstwianie społeczeństw. Pojawia się brak jednorodności, brak zgody.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wzmianka o polityce kulturowej (odniesienie do zadań takich jak np. ochrona zabytków – materialne aspekty dziedzictwa kulturowego i historycznego) i polityce edukacyjnej (nauka historii, pamięć o wydarzeniach historycznych, w tym głównie o wydarzeniach negatywnych, ujmowanych martyrologicznie).

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Działania te są ukierunkowane na zamykanie się, na narzucanie społeczeństwu pewnych treści, na dzielenie się.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Konkluzja o negatywnym wpływie (w rozumieniu skutków społecznych) wspomnianych działań.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

„Moim zdaniem nie". Przyczyna wskazana powyżej.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Intersubiektywizm (w odniesieniu do tożsamości) wymaga oddziaływania płynącego nie z mass mediów czy ośrodków władzy, lecz należy tu działać poprzez mądrą edukację, mądre instytucje, wsparcie ruchów społecznych. Definiowanie nowych obszarów z funkcjonowaniem w wielokulturowej przestrzeni – nawiązanie do konieczności otwartości (migracja jest zagrożeniem pozornym). Wzmianka o globalnym charakterze nowych ruchów społecznych i ich związku z globalnymi wyzwaniami (migracja, ekologia etc) ← potrzeba mądrej kooperacji pomiędzy państwem i tymi ruchami. Nowe ruchy społeczne są nowym instrumentem budowania tożsamości.

Ogólnonarodowy program dotyczący porozumiewania się i przezwyciężania podziałów. Powinniśmy zmierzać w kierunku narodowego społeczeństwa obywatelskiego ← państwo powinno to wspierać.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

„Ochrona nas przed naszymi samymi" ← modernizacja systemu i poddanie władzy pod kontrolę

Wytworzenie tożsamości bardziej adekwatnej do współczesności, bardziej otwartej, mniej ekskluzywnej.

Załącznik nr 16. Notatki z wywiadu z dr hab. J. Sową.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Utożsamienie zamiast tożsamości (zgodnie z paradygmatem psychoanalitycznym) – nie jest to byt lub struktura, lecz relacja konstruowana dyskursywnie. Tożsamość jako narracyjna fikcja – narody jako wspólnoty wyobrażone i opowiedziane. Pozycja klasowa jest bardziej esencjonalna i substancjalna aniżeli jej tożsamość narodowa w odniesieniu do jednostki. Tożsamość funkcjonuje w logice uznania, afirmacji. Jest to rodzaj ideologii – konstrukcja symboliczno-wyobrażeniowa, mediująca między podmiotem i jego sytuacją.

Jest tu jednak nie pełny konstruktywizm, poststrukturalizm (nie wszystko jest konstruowane, np. nie warunki, w których dokonuje się ta konstrukcja).

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Możliwość autonomicznego, wewnętrznego wyboru sposobu funkcjonowania przez wspólnotę taką jak naród. Jest ono brakiem zagrożenia. Jest bardzo silnie związane ze sprawstwem i możliwością realizowania celów przez nas wybranych. Jest to nie tylko przetrwanie, ale także wolność (w rozumieniu woli / will, a nie swobody / liberty). Wolność jako pewna praktyka – jestem wolny jeśli mam wolę, która jest zabezpieczona (akt, a nie tylko potencja).

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Zależy to od tego co ktoś umieszcza w tożsamości narodowej i jak ją rozumie. Wzmianka o wypowiedzi Zdzisława Krasnodębskiego o zagrożeniu ze strony Niemiec i Zachodu (konflikt między polską tożsamością a kulturą zachodnią). Nawiązania do historii Polski jako kraju, który zawsze był wieloetniczny, wielokulturowy, wieloreligijny.

Zagrożenie dla tożsamości narodowej jako zagrożenie dla bezpieczeństwa tożsamościowego (przeciw takiemu rozumieniu – kultura to struktura symboliczna, która jest złożona z wielu elementów zapożyczonych i zmienia się pod wpływem interakcji z innymi kulturami: mamy arabskie cyfry, łaciński alfabet i religię pochodzącą z Bliskiego Wschodu). Bezpieczeństwo to jest elementem składowym szerszej kategorii bezpieczeństwa narodowego.

Lepszym scenariuszem jest bycie częścią sfederowanej Europy niż półautonomicznym satelitą Rosji. Znaczenie bezpieczeństwa ludzi jako ważniejsze od bezpieczeństwa „narodowego". Polska mogłaby dalej być Polską w ramach tak rozumianej Europy (kwestia narodowej autonomii). Bezpieczeństwo kultury ma swoje miejsce w strukturze postnarodowej, a nie w państwie narodowym. Dysfunkcjonalność fiksacji na Schmittiańsko pojętej suwerenności oraz skupienia się na paradygmacie bezpieczeństwa narodowego (jako bezpieczeństwa podmiotu państwowego). Podejmowanie zobowiązań jako wyraz wolności naszej woli (w kontekście federalnej UE).

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

To bardzo zależy jak rozumiemy i co umieszczamy w tożsamości narodowej. Nie ma tu żadnego automatyzmu. Nacisk na tożsamość narodową nie musi być funkcjonalny, a może być dysfunkcjonalny dla bezpieczeństwa. Są pewne sposoby definiowania i rozumienia tożsamości narodowej, które (w niezamierzony sposób) może być dysfunkcjonalne dla bezpieczeństwa narodowego ze względu na „wpychanie" nas w politykę stanowiącą zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język

Przekonanie, że Polska jest krajem europejskim, mającym należeć do UE (euroentuzjazm)

Cnoty i wartości takie jak gościnność, umiejętność dobrej zabawy, której jednak nie przekładają się na uspołecznienie i identyfikowanie się z państwem

Przekonanie, że polska tożsamość jest ściśle związana z religią i katolicyzmem (nie zaś sama religia i katolicyzm jako elementy tożsamości)

Istotność sfery rodzinnego funkcjonowania (spotkania, rytuały, święta) ← zmienność z przyczyn demograficznych

Dziedzictwo kulturowe (sfera symboliczna) ← przekonanie o tym bardziej, podobnie jak w kontekście religii i katolicyzmu

Podkreślenie psychoanalitycznego rozróżnienia tożsamości i utożsamienia

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Wzmianka o Rosji i Putinie oraz odebraniu wolności ← szczegóły zawarte w odpowiedziach powyżej

Zmiany klimatyczne → pośredni wpływ na przetrwanie narodu, a tym samym jego kultury i tożsamości

Migracje (związane również ze zmianami klimatycznymi) → destabilizacja państwowości (nie chodzi o dominację wzorców kultury, lecz o destabilizację struktur społecznych i państwowych)

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

500+ (redystrybucja bogactwa) jako przejaw solidarności społecznej → sprzyjanie koherencji społecznej → konieczna dla utożsamienia, dla funkcjonowania wspólnoty kulturowej

Działania w sferze edukacji do niczego nie prowadzą. Sukcesy polskich sportowców mają większy wpływ na identyfikację.

Możliwość wymienienia programów, które zdaniem władzy mają temu służyć, ale nic nie dają (Niepodległa, ławki niepodległościowe, zaślubiny z morzem)

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Działania w sferze materialnej wzmacniają poczucie identyfikacji ze strukturą państwową ← poczucie o to, że się o mnie dba etc

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Wzmianka o tym, że te działania budują wspólnotę (zawarte w poprzednich odpowiedziach)

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Wątpliwość czy mamy tu do czynienia z celową manipulacją (oraz czy taka manipulacja jest możliwa).

Nawiązanie do Benedicta Andersona i wskazanie, że powstanie wspólnot narodowych było epifenomenem, pochodną kapitalizmu (prasa, druki etc).

Element hubris związany z przekonaniem elit politycznych, że można kształtować tożsamość narodową poprzez działania państwa. Jest to proces zbyt złożony, by było możliwe realizować to poprzez inżynierię społeczną (szczególnie nie poprzez miękkie środki).

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Działania w sferze polityki kulturowej są tu nieskuteczne. Większą skuteczność miały działania takich dyktatorów takich jak Hitler i Stalin (np. przesiedlenia)

Działania w sferze materialnej po Kantowsku mogą być rozważane w kategoriach warunków i możliwości.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Jak w pytaniu 9.

Załącznik nr 17. Notatki z wywiadu z dr hab. R. Szwedem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Poziom tożsamości ndywidualnej: identyfikacja, poczucie więzi z grupą narodową

Poziom tożsamości grupowej (zbiorowej): podzielane wartości, normy, zasady, reguły, wspólne rozumienia i sensy. Tworzy się pewien zasób związany z narodem. Uświadamiamy sobie czym jest tożsamość narodowa gdy stykamy się z przedstawicielami innych narodów i kultur.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Zbiór instytucji i instrumentów decydujących o tym czy nasz narodowy byt jest zagwarantowany.

MON, MSW, wywiad

Instytucje społeczno-kulturowe decydujące o trwałości tożsamości, zapewniające niezachwiane „bycie sobą" (szkolnictwo wyższe, edukacja). Znaczenie bezpieczeństwa jako możliwości bycia sobą w relacjach z innymi.

Informacje i zasoby wykorzystywane dla wspólnoty narodowej (np. obiektywne informacje dostarczane przez media, na podstawie których obywatel może podejmować lepsze decyzje)

Rozróżnienie pomiędzy bezpieczeństwem na poziomie państwowym i bezpieczeństwem na poziomie codziennego funkcjonowania

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Zupełnie fundamentalne. Ktoś może zwracać uwagę na bezpieczeństwo swojej wspólnoty kiedy się z nią identyfikuje, kiedy jest jej częścią i chcę, by ta wspólnota dalej istniała i funkcjonowała. Taki stan rzeczy decyduje o polityce bezpieczeństwa.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Działania wmacniające i budujące tożsamość wspólnot są korzystne dla odczuwania więzi i przekonania, że można realizować siebie w ramach danej wspólnoty w sposób niezagrożony; dla bycia mocno zintegrowanym z tą wspólnotą. Wzmacnia to dążenia do zagwarantowania tego poczucia. Może to prowadzić do momentu, w którym za wszelką cenę staram się dobierać środki budowania tożsamości aby ona była tak mocna aby poza tą wspólnotą niczego innego nie widzieć. W sensie społecznym może prowadzić to do różnego rodzaju nacjonalizmów i wykluczeń.

Podkreślenie znaczenia działań na rzecz podtrzymywania wspólnoty narodowej przy zastrzeżeniach, iż po 1) polska wspólnota narodowa nie jest zagrożona (np. „rozpuszczeniem" w UE; oraz, że po 2) może to doprowadzić do zamknięcia na inne „zasoby tożsamościwe" poza Polską.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język, identyfikacja (z państwem, granicami, przestrzenią, małymi ojczyznami), wspólny kanon (treści kulturowych, narodowych), wartości i normy

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zagrożenie bytu w ogóle (wynikające np. z wojny)

Brak dostrzegania zagrożeń dla „tkanki narodowej" (jej rozpadnięcie) – wzmianka o przetrwaniu naszej tożsamości przez okres zaborów

Niedojrzałość, powierzchowność, płytkie rozumienie znaczenia tożsamości w codziennym życiu – pytanie o jakość tożsamości, czy stoi za nią coś więcej niż to, że mówimy tym samym językiem i czytamy te same lektury (odwołanie do rdzenia tożsamości i w/w kanonu)?
Podkreślenie znaczenia posiadania ugruntowanej wiedzy nt istoty tożsamości, gdyż ugruntowane tożsamości są bezpieczniejsze.
Nawiązanie do badań nt tożsamości – tożsamość bezpieczna (ugruntowana) i niebezpieczna (nieugruntowana)

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Kultywowanie miejsc pamięci, bohaterów, przestrzeni etc
Pomniki i muzea, działania na ich rzecz
Edukacja
Święta narodowe
Rozwój ekonomiczny
Wpływ dzieł nie tylko Polaków na tożsamość narodową Polski (przykład Wita Stwosza)

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Bardzo pośrednio. Integrujemy się i to (że jesteśmy Polakami) nas zabezpiecza w warstwie emocjonalnej. Na dłuższą metę działania te są bardzo pozytywne. Działania takie jak Marsze Niepodległości mają charakter mobilizujący, ale nie przekłada się to bezpośrednio na codzienne życie i na bezpieczeństwo.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Odpowiedź zawarta powyżej. „Szybciej trzeba kupić armatę kolejną". Podkreślenie znaczenia rozwoju (integralnego na wszystkich poziomach).

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Nie. Nie wystarczy pielęgnować „marsz szlaku 10 muzeów". To nie działania państwa decydują o tym, że ktoś czuje się Polakiem.
„Wystarczy to, że ludzie mówią po polsku, że mówią Ojcze Nasz po polsku i że przeżyliśmy 123 lata" (bez państwa)

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Nie uważam, że trzeba ją ochronić, gdyż nie dostrzegam zagrożeń (poza zagrożeniem wojną). Nie uważam, że ktoś „czyha" na naszą tożsamość narodową. To, co jest robione, jest dobre, trzeba tylko dbać o to, by nie wytwarzać złego nacjonalizmu ani dopuścić do „rozwodnienia" naszej wspólnoty.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

N/D

Załącznik nr 18. Notatki z wywiadu z prof. P. Żurawskim vel Grajewskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Nabyciem świadomości politycznej, która podnosi przynależność do narodu etnicznego do poziomu przynależności do narodu politycznego. Czyni ona człowieka „tutejszego" człowiekiem o określonej narodowości. Wiąże się z tym gotowość do ponoszenia ofiar i obrony wspólnoty narodowej, rozumianej jako demos, nie jako etnos.

W sensie emocjonalnym jest to silny element wyobrażenia o samym sobie. Przykład księcia Poniatowskiego na Grobli Raszyńskiej („za mną bracia") ← a hipotetyczny związek małżeński z austriacką arystokratką.

Podkreślenie wielowymiarowości i kontekstowości tożsamości oraz siły polskiej tożsamości narodowej. Odpowiedź na pytanie „kim jesteś?" jest dla Polaka oczywista. Polityczny naród polski należy do najstarszych narodów europejskich (nawiązanie do czasów Łokietkowych i dążenia do odzyskania Pomorza → podmiot polityczny).

Nawiązanie do mobilizacji w sierpniu 39 r → silny emocjonalny związek z własnym państwem i narodem.

Nawiązanie do faktu, że Polacy najczęściej buntowali się przeciwko komunizmowi → ethos patriotyczny i wojskowy

„Naród istnieje kiedy uzna się w jestestwie swoim" (Maurycy Mochnacki) – jest to wspólnota wyobrażona, co nie znaczy, że nierealna

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Nie ma absolutnego bezpieczeństwa narodowego. Jest to stan, w którym otrzymujemy maksymalną zdolność do swobodnego rozwoju kulturowego i ekonomicznego tak narodu, jak i jego obywateli, którzy rządzą się sami i wybierają rządzących oraz jest to system stabilny, zabezpieczony przed interwencją zewnętrzną.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Każdy wysiłek w obronie bezpieczeństwa wymaga ofiar ze strony członków wspólnoty narodowej, która to bezpieczeństwo buduje. Nie istnieje państwo bez ofiar ze strony obywateli. Zdolności polityczne i zdolności wojskowe do obrony narodowej zależą od tożsamości narodowej.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Jak najbardziej, bezwzględnie. Budowa ta musi być czyniona rozumnie i przynosić skutek, nie może być „odfajkowana". Podejmowane działania w tym kierunku mogą przynosić odwrotny skutek. Jest to rzecz delikatna, patriotyzm jest rzeczą intymną (nawiązanie do faryzeuszy). Nie wolno doprowadzić do spowszednienia patriotyzmu.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Postępująca erozja wspólnego kodu kulturowego Polaków (ludzie coraz mniej wiedzą). Jednakże nadal jest to pamięć historyczna, religijność (przynależność do łacińskiej kultury europejskiej opartej na katolicyzmie), język (jest to najmniej uświadomione – wyjątkowość posługiwania się językiem polskim oznacza przynależność do narodu polskiego, ta cecha nie jest jednak powszechna tzn. sa narody np. Amerykanie i Brytyjczycy, posługujące się tym samym językiem, ale nie będące jednym narodem i odwrotnie – jak Szwajcarzy – mówiący

czterema językami, ale będący jednym narodem – demosem, choć nie jednym etnosem). Wszystkie te płaszczyzny są bledsze.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zanik wiedzy. Nie ma tożsamości bez świadomości z czym się identyfikujemy. Zanik wiedzy nt kodu kulturowego jest erozją tożsamości narodowej. Nie można kochać czegoś, czego nie znamy, czego nie rozumiemy, do czego nie możemy się odwołać, o czym nie wiemy że istnieje. Dużym zagrożeniem jest „narracja odbrązowiająca" („Polacy niepotrzebnie się bronili, w przeciwieństwie do Czechów").

Dotyczy to m.in. wiedzy i pamięci historycznej, skutkiem czego jest brak świadomości i dumy z historii polskiego narodu politycznego (nawiązanie do konfederacji barskiej). Nawiązanie do kultury wolności na tle absolutystycznej Europy, która oznaczała istnienie politycznego narodu szlacheckiego złożonego z obywateli, co miało przełożenie na podejmowane działań na rzecz obrony własnej wolności, praw politycznych i państwa (nawiązanie do konstytucji wojska zaporoskiego spisanej po łacinie).

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Edukacja szkolna

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Negatywna ocena działań w zakresie edukacji („tłumienie świadomości narodowej") oraz stosunku do Wojsk Obrony Terytorialnej. ← zwrócenie uwagi na kontekst ostatnich wyborów.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Powyższa odpowiedź wskazuje na brak takiego pozytywnego wpływu

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Negatywna ocena działalności edukacyjnej oraz działalności na poziomie ministerstw jeśli chodzi o potencjał tych działań w zakresie wzmacniania świadomości narodowej w polskim społeczeństwie.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wielkie epickie filmy, gry komputerowe, audiobooki, możliwość zakupu gadżetów (wzmianka o braku możliwości zakupu np. czapki rogatywki, figurek żołnierzy z insurekcji kościuszkowskiej, innych wojen itp. okładki na zeszyty – kiedyś były z pocztem królów polskich itd.). Edukacja szkolna nie jest wystarczająca dla podniesienia świadomości w zakresie kultury i tradycji polskiej.

Wyzyskanie lokalnych tradycji w kontekście kultywowania patriotyzmu. Wiązałoby się to np. z rozbudową muzeów poświęconych lokalnym tradycjom, przeprowadzaniem (i zwiększeniem liczby) konkursów pieśni patriotycznej i wojskowej.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Wpływ na wzmocnienie świadomości narodowej rozumianej jako słuszna miłość ojczyzny z poszanowaniem równości i godności patriotyzmu innych narodów, w wolnościowym rozumieniu dawnej Rzeczypospolitej (nawiązanie do powinności chrześcijańskiego rycerza, opiekującego się innymi). Miłość ta miałaby być ofiarna, pełna dumy i pozbawiona pychy. Poprawiłoby to jakość życia politycznego w Polsce (odporność na manipulacje i uwodzenie, sprzeciw wobec wulgaryzacji, podejmowanie lepszych decyzji etc). Zwiększyłoby to bezpieczeństwo narodowe, gdyż ludzie rozumnie się rządzący są bezpieczniejsi.

Załącznik nr 19. Notatki z wywiadu z prof. P. Majewskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Jest jednym z najważniejszych punktów odniesienia, przy pomocy którego definiuję swoje postawy i obowiązki względem wspólnoty kulturowej, której jestem częścią. Dzięki wspólnocie, dzięki tożsamości kulturowej odpowiadam na takie pytania: kim jestem, jakie są moje powinności względem państwa i współobywateli, jaki jest mój podstawowy system wartości?

Z określenia tożsamości narodowej wyciągam wnioski na temat swoich praktycznych obowiązków – świadczenia na rzecz państwa (wojskowe, podatkowe).

Dotyczy więc ona zarówno definiowania się na poziomie meta, lecz ma w sobie także elementy bardzo praktyczne dotyczące określania swoich powinności wobec wspólnoty.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństw narodowe jest praktyczną formą zabezpieczania tożsamości narodowej (wymiar indywidualny i zbiorowy). Gdy mamy zdefiniowaną narodową tożsamość, to, by mogła ona trwać, musi być zabezpieczona na różnych płaszczyznach.

Bezpieczeństwo narodowe to trwałe zabezpieczenie funkcjonowania zbiorowości, którą łączy pewna tożsamości narodowa.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Ma ono charakter motywacyjny. Jest nie jedynym, ale niezbędnym wymogiem, dla którego chcemy troszczyć się i przywiązywać wagę do bezpieczeństwa narodowego naszej wspólnoty, angażować w obronę państwa, terytorium, osób bliskich.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak. Można powiedzieć, że działania mające charakter edukacyjny (uczelnie, biblioteki etc.) lub mieszczące się w zakresie polityki historycznej (kultury pamięci) budują wiedzę społeczeństwa i jednostek o przeszłości, tradycji, relacji wspólnotowych → budowanie przekonania o tym, że wspólnota, w której żyjemy, jest warta tego by ją bronić. Jest ona wartością nie tylko warunkującą komfort życia, ale dzięki niej korzystanie z dóbr materialnych ma pewien głębszy sens.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Na przywiązanie do tradycji wspólnoty narodowej składa się :

- przywiązanie do wartości narodowych,
- przywiązanie do wartości religijnych,
- przywiązanie do wartości liberalnych (afirmacja praw człowieka) ← możliwa trudność pogodzenia afirmacji tych wartości oraz tożsamości narodowej

Tożsamość narodowa to również:

- identyfikacja z ojczyzną ogólną, („dużą")
- identyfikacja z ojczyzną małą (lokalną)

Przy założeniu łączenia obu tych identyfikacji. Mniejszą rolę odgrywa identyfikacja z wartościami wspólnotowymi, ponadpaństwowymi (europejskimi, światowymi), zwłaszcza w warunkach zagrożenia, gdy częściej wracamy do myśli Romana Dmowskiego („obowiązki polskie")) niż do czynu Józefa Piłsudskiego

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Po pierwsze: wspomniane napięcie pomiędzy budowaniem wspólnoty a aspiracjami indywidualnymi i grupowymi (mniejszościowymi). W kontekście bezpieczeństwa potrzebny jest wspólny mianownik „wspólnotowy".

Po drugie: różnicowanie, podziały (ideologiczne, ekonomiczne), konfliktowanie społeczeństwa jest zagrożeniem. W warunkach demokracji różnice (np. polityczne) są naturalne, trzeba jednak dbać, by nie powodowały powstawania wzajemnie wykluczających się i sprzecznych tożsamości, zanikania wspólnoty narodowej; by różnice te nie przekraczały granicy lojalności wobec tego samego państwa i nie prowadziły do tego, by przeciwnikom politycznym odmawiać przynależności do wspólnoty. Potrzebne jest zatem stosowanie środków, które zapobiegałyby takiej sytuacji, której w sposób naturalny sprzyja np. rozwój technologii komunikacyjnych (np. tworzenie baniek medialnych/internetowych← wpływ technologii

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Działania „miękkie", czyli działania edukacyjno-propagandowe (analogicznie do przygotowań Polski na wypadek działań wojennych przed 1939) → szkolnictwo powszechne, edukacja kulturalna, wychowanie obywatelskie, wychowanie patriotyczne, polityka / kultura pamięci (np. muzea, instytucje kultury jako jej instrument);wiążą się również z kształtowaniem postaw pro obronnych (w tym wsparcia wojska na poziomie obrony cywilnej)

Działania „twarde":

- przygotowanie na wypadek zagrożenia wojennego → szkolenia wojskowe, przygotowanie infrastruktury, zakupy sprzętu wojskowego
- działania dotyczące zagrożeń w cyberprzestrzeni

W/w kategorii przygotowań nie należy separować. Przekonanie, że sprawy wojny to sprawy specjalistów (troska o bezpieczeństwo kraju jako zawód), jest błędne, zwłaszcza w warunkach zagrożenia. Kwestia bezpieczeństwa narodowego nie może więc być wyparta ze świadomości „zwykłych" ludzi, niezwiązanych profesjonalnie ze sferą bezpieczeństwa.

Praktyczny wyraz przywiązania do wartości → gotowość np. do poddania się szkoleniu wojskowemu

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Z powyższej odpowiedzi wynika duże znaczenie przygotowań do zagrożenia wojennego, kształtowania postaw pro obronnych obywateli.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Do wcześniejszych odpowiedzi można dodać gotowość obywateli do poddawania się powinnościom, świadczeniom na rzecz wojska.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Państwo polskie prowadzi wszystkie niezbędne działania, może jednak nie wystarczająco intensywnie → zbudowanie przekonania, że ryzyka związane z zagrożeniami są realne (nawiązanie do badań własnych n.t. przygotowywań państwa polskiego do wojny w 1939 r., np.: P. Majewski, *Muzea w II Rzeczypospolitej a przygotowania państwa polskiego na wypadek wojny*, „Muzealnictwo", 2024, nr 65, s. 156-164;). Widoczne braki w polityce informacyjnej (np. informacja dla obywateli co robić gdy zagrożenie nastąpi, instrukcja obsługi w sytuacji zagrożenia)

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

W kontekście dyskusji o miejscu historii w nauczaniu, także obywatelskim, obywatelskim warto podkreślać jej wymiar praktyczny, traktować jako zasób wniosków możliwych do współczesnego zastosowania. Podkreślanie w edukacji braku sprzeczności między poczuciem tożsamości (zbudowanej na wiedzy o przeszłości), a wyborem projektu modernizacyjnego. Oznacza to także konieczność zmiany nastawienia w środowisku historyków na naukowo-upowszechnieniowe z czysto badawczego.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Urealnienie zbanalizowanego sformułowania „historia nauczycielką życia" ← wiedza historyczna jako zasób doświadczeń do wykorzystania: aspekt organizacyjno-zarządczy,punkt odniesienia dla działań aktualnych (schematy organizacyjne, postawy liderów etc.)

Załącznik nr 20. Notatki z wywiadu z wywiadu z respondentem 61.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe?

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Zbiór cech identyfikujących dany naród. Są to wszelkie rodzaje kody kulturowe, które nabywamy przez stulecia, w tym za pośrednictwem rodziny. Jest to „blichtr bycia Polakiem". Są to także negatywne cechy takie jak np. pieniactwo czy anarchizm. Suma tych cech wychodzi na plus jeśli chodzi o identyfikację bycia Polakiem. Polacy byli związani z KK jako depozytariuszem kultury, co było szczególnie ważne i stanowiło wsparcie w trudnych chwilach dla ludzi pragnących odzyskać państwo. Przetrwała kultura szlachecka, z różnymi jej plusami (duma, honor, maniery, wesołość w obyciu, nieugiętość) i minusami (wspomniane pieniactwo, anarchia). Polską kulturę w czasach I RP cechowała otwartość i chłonność kulturowa i również współcześnie możemy widzieć przejawy wchłaniania rozmaitych wpływów kulturowych z państw ościennych.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Jest to taki sposób wychowania ludzi, by chciało im się walczyć za Ojczyznę. Ludziom musi chcieć się bić o Ojczyznę. Ważne jest dobre wykształcenie, które pozwala na tworzenie bezpiecznego kraju (przykład Szwajcarii jako bankiera Europy, na którego nikt nie chce napadać). Ważnym aspektem bezpieczeństwa narodowego jest zapewnienie kontroli nad rynkiem medialnym w kontekście ich wpływu na społeczeństwo. Na pierwszym miejscu powinny być media narodowe.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Kluczowe. Jeśli nie będzie tożsamości narodowej, to nie będzie narodu. Jeśli rozmyjemy się w Europie, to nikt nie będzie o nic walczył (nawiązanie do walki o Ojczyznę). Jeśli tożsamość nie wyradza się w ksenofobię, to mity narodowe mają pozytywne oddziaływanie.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

4) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Katolicyzm jest w odwrocie. Religia jest ośmieszona i stanowi dla wielu ludzi pewien skansen. Polityka historyczna, mówiąc językiem współczesnej młodzieży, „leży i kwiczy", mamy do czynienia z „praniem mózgów" w tej sferze. Pewne aspekty kultury szlacheckiej również zanikły. Tożsamość narodowa ma coraz mniejsze znaczenie dla młodych ludzi. Sport jest obszarem, w którym pewne elementy tożsamości narodowej są aktualne. Jest to obserwowalne wszędzie tam, gdzie mamy do czynienia z rywalizacją (osiągnięcia Polaków w nauce).

5) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Nieodpowiedzialne media, fatalna polityka historyczna, brak ducha zdrowej rywalizacji, brak kręgosłupa moralnego, styl i forma życia („życie na speedzie").

6) Jak ocenia Pan działania państwa polskiego na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Tego nie ma, to nie istnieje. Ma to charakter „falowy", czasem władza podejmuje jakieś działania w tym zakresie, ale tylko na takim poziomie. Nie ma obecnie polityki w tym zakresie.

7) Jakie jeszcze działania Pana należałoby podjąć dla realizacji tych celów?

Punktem wyjściowym powinna być kinematografia i sport, gdyż ludzie za tym pójdą. Wykorzystywanie osiągnięć „lokalnych bohaterów" jako wzór i punkt odniesienia dla młodych ludzi.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że działania te oraz sposób ich realizacji przyczyniają się do poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?

ND

9) Jeśli taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym według Pana on polega?

ND

10) Co Pana zdaniem można by jeszcze zrobić oprócz wymienionych powyżej działań w celu wykorzystania tożsamości narodowej Polaków dla poprawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej?

Wykorzystać pozytywne aspekty tożsamości narodowe i przekuć je w bodziec do działania w narodzie. Jednym ze sposobów jest wyłuskanie pozytywnych bohaterów i wykorzystanie ich jako wzór. Innym zadaniem jest odbudowanie Kościoła i zaufania do niego. Konieczność stworzenia silnych bodźców dla ludzi.

Załącznik nr 21. Notatki z wywiadu z W. Pizło.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Pewna podstawa, pewien fundament. Klasyczne składniki to historia, literatura, dokonania naukowe (z których możemy i powinniśmy być dumni, choć często o tym zapominamy), świadomość dokonań i wartości kulturalnych wypracowanych przez stulecia. Jesteśmy jacyś z powodu wieków, które są za nami (zwrócenie uwagi na przeszłość, ale także teraźniejszość i przyszłość). Kod kulturowy, sposób myślenia, zalety i wady.

Brak zrównoważenia pomiędzy skrajnymi stanami (nawiązanie do słów Mickiewicza z Dziadów – plugawość i lawa). Zwrócenie uwagi na nutę tożsamości historycznej wiecznego przegranego, wiktymizmu. Oddanie honoru poległym jest ważne, ale potrzebne jest inne rozłożenie akcentów. Nie pomaga nam skupianie się na byciu ofiarą. Wzmianka o potrzebie nowego spojrzenia i budowania nowej tożsamości, którego przejawem byłoby np. zbudowanie pomnika Bitwy Warszawskiej.

Tożsamość narodowa jest niezbędnym składnikiem dla budowy bezpieczeństwa narodowego – jeśli będziemy czuli się, że jesteśmy jacyś, że jesteśmy jacyś, że jesteśmy odrębni; a jednocześnie, że jesteśmy wspólnotą czyli ludźmi podobnymi, o podobnej przeszłości, o podobnych celach w przyszłości, to będziemy czuli, że musimy to chronić.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo narodowe jest systemem – służby specjalne, mundurowe, wojsko, administracja państwowa, infrastruktura krytyczna, społeczna świadomość i świadomość elit politycznych dotycząca zagrożeń. Jest to także świadomość oraz zaakceptowanie tego, że utrzymanie bezpieczeństwa i niepodległości wymaga czasem poświęcenia albo ofiar

Funkcjonowanie służb ← zadania ← świadomość zagrożeń ←strategiczne cele państwa polskiego (struktura systemu bezpieczeństwa państwa).

Znaczenie edukacji dla dla wiedzy o tym co się wokół nas dzieje → świadomość zasad funkcjonowania świata, sytuacji geopolitycznej, trendów, zagrożeń etc przekłada się na funkcjonowanie elit państwowych i ich sprawczość. Nie można mówić o bezpieczeństwie narodowym bez wiedzy o świecie i zagrożeniach. Przykład służb wywiadowczych jako źródła wiedzy dla elit państwowych.

Podkreślenie znaczenia bezpieczeństwa informacyjnego, bez którego bezpieczeństwo narodowe nie istnieje (zwrócenie uwagi na działania w przestrzeni informacyjnej i dywersję psychologiczną)

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Poczucie tego, że jesteśmy podobni, że mamy taką samą tożsamość i ona jakaś jest wpływa na to, że czujemy się wspólnotą (jak w rodzinie). Rodzina jako najmniejsza komórka społeczna przekłada się poprzez ekstrapolację na społeczeństwo. Jesteśmy rodziną, bo mamy taką a nie inną tożsamość narodową (mamy taką samą historię, osiągnięcia i zdobycze nauki oraz kultury i sztuki, mamy wspaniałe osobistości, ambasadorów polskości jak np. JPII). Jesteśmy z tej samej krwi, więc bezpieczeństwo narodowe musimy traktować jako wspólną sprawę, bezpieczeństwo narodowe ma chronić naszą tożsamość, unikalność i nas jako naród.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Z pewnością tak. Chodzi tu o dbanie o to, co ją wywołuje i inspiruje, tj. dziedzictwo (przykład hymnu, który wywołuje w nas określone reakcje, a także wydarzenia takie jak Marsz Niepodległości, muzea, dorobek elit kulturalnych, naukowych i biznesowych). Czujemy, że jest

to coś szalenie cennego (lub być może bezcennego) które jesteśmy zobowiązani przekazywać kolejnym pokoleniom. Państwo musi trwać i być bezpieczne, żeby to przekazywanie było możliwe.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Tożsamość narodowa jest najsilniej kształtowana przez historię (przykład święta 11 listopada). Odniesienie do aspektu przegranych narodowych (rok 1944 i utrata niepodległości) oraz utożsamiania się z cierpieniem i przegraną. Podkreślenie znaczenia silniejszego akcentowania sukcesów narodowych (1918, 1920, złote lata Rzeczypospolitej), wielkości, chwały. Brak postrzegania siebie jako „zdobywców". Ambiwalentny charakter położenia geopolitycznego (zagrożenie i szansa).

Zmiana tego stanu rzeczy jako zadanie dla elit. Konieczność znalezienia w sobie wiary i chęci przeformatowania tożsamości narodowej w aspekcie historycznym.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zwrócenie uwagi na aspekt rywalizacji w przestrzeni międzynarodowej. Wzmianka o działaniach ukierunkowanych na wmówienie Polakom na to, że nie jesteśmy narodem, że nie mamy tożsamości, że to nie jest ważne, że liczy się globalizm, federalizm unijny etc. Stłamszenie lub złamanie tożsamości narodowej umożliwia osiągnięcie tych utopijnych projektów. Działania te prowadzone są w przestrzeni informacyjnej i stanowią największe zagrożenie dla bezpieczeństwa narodwoego. Przeciwstawianie się tym zagrożeniom wymaga edukacji, myślenia krytycznego, refleksyjności i wiedzy.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Działania te nie wydają się dostrzegalne na poziomie państwa. Więcej takich działań widać na poziomie samorządowym, działalności NGOsów, inicjatyw ludzkich (np. Bieg Wilczym Tropem). Zwrócenie uwagi na intencje podejmowania działań w przestrzeni międzynarodowej takich jak promowanie polskości poprzez kulturę, co spełzło na niczym → podkreślenie jak wygląda to w USA (promowanie amerykańskiej kultury) i jak przekłada się to na sytuację międzynarodową. W Polsce brakuje dumy narodowej, co jest po części efektem braku tego typu działań. Brak działań systemowych.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

N/D

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

N/D

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

N/D

11) Jakie jeszcze działania Pana należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Znaczenie sprzężenia zwrotnego na linii obywatel – państwo i państwo obywatel oraz konieczność sanacji tego sprzężenia. Jeśli chodzi o inicjatywy oddolne i lokalne (np. w zakresie kultywowania wydarzeń historycznych i tradycji), to obywatele powinni mieć poczucie wsparcia dla tych inicjatyw z poziomu państwa. Zwrócenie uwagi na konieczność istnienia systemowych działań na poziomie państwa w celu zapobiegania szykanowania Polski na arenie międzynarodowej (np. *casus* polskich obozy śmierci) przy jednoczesnym promowaniu polskiej

kultury poprzez dyplomację. Konieczność istnienia warunków prawnych dla zabezpieczenia dobrego imienia Polski, naszej historii, naszych dokonań.
Potrzebna jest odpowiednia świadomość oraz edukacja na rzecz tożsamości narodowej, w tym w aspekcie obrony tejże tożsamości przez działaniami w nią wymierzonymi (ochrona tożsamości narodowej zaczyna się wokół nas). Podkreślenie znaczenia kontrwywiadu obywatelskiego z uwagi na to, że wspomniane działania powinny rozpoczynać się na dole → kontrwywiad obywatelski jako element systemu bezpieczeństwa. Podkreślenie siły i trwałości inicjatyw obywatelskich oraz konieczności zapewnienia im wsparcia państwa dla podniesienia ich efektywności oraz pełnego wykorzystania potencjału obywatelskiego (metafory piramidy, kuli śnieżnej).
12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?
Gdyby to sprzężenie było proporcjonalne i równoważne, to efektem byłoby zaufanie obywatela dla państwa oraz, w dalszej kolejności, zaangażowanie obywateli na rzecz spraw bezpieczeństwa. Metafora zamkniętego koła: państwo zachęca obywateli do zaangażowania, pokazuje własne zainteresowanie wobec inicjatyw i tego co obywatele mają do powiedzenia. Obywatel musi się kimś ważnym, „cegłą w murze". Nawiązanie do budowania chodników na wydeptanych ścieżkach.

Załącznik nr 22. Notatki z wywiadu z dr M. Karkowską.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pani tożsamość narodowa?

Jest to bardziej pojęcie niż termin. Poczucie przynależności do wspólnoty narodowej. Składa się na nią szereg czynników: język, kultura, obyczaje, historia, związek z danym terytorium, a także emocje i symbole (oparcie się na definicjach m.in. Antoniny Kłoskowskiej czy Stanisława Ossowskiego).

Pojęcie to może być rozpatrywane w różnych kontekstach. Czas, nowe okoliczności i wydarzenia mają wpływ na to co które elementy są ważne i które dominują w tym, co składa się na tożsamość narodową. Przykładem jest tu tożsamość terytorialna – jeśli nie jest ono zagrożone, to ważniejsza może być historia (w trakcie obchodu np. rocznic historycznych). Zagrożenie integralności terytorium może wpływać na postrzeganie zarówno tożsamości narodowej jak i na poczucie szeroko rozumianego bezpieczeństwa.

2) Czym jest dla Pani bezpieczeństwo narodowe?

Jest to jakiś stan lub cel. Jest to poczucie bezpieczeństwa, samoorganizacja mająca wywołanie stanu braku zagrożenia oraz poczucie bezpieczeństwa. Istotny jest tu także kontekst – obecnie ważne jest dla nas cyberbezpieczeństwo, co kilkadziesiąt lat temu nie było rozpatrywane. Bezpieczeństwo narodowe wiąże się także z ochroną narodu, terytorium, wartości. Ważne jest połączenie bezpieczeństwa narodowego z obronnością (wpływ czasu, miejsca, aktualnej sytuacji).

3) Jakie jest Pani zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Jedno z drugim jest bardzo powiązane. W obu pojęciach pojawia się słowo „naród" – jeśli chcemy mówić o bezpieczeństwie narodu, to musimy go jakoś zdefiniować.

Jeśli wspólnota narodowa ma mieć swoją tożsamość, to musi czuć się bezpieczna.

Musimy się odwoływać do poczucia bezpieczeństwa jako pewnej wspólnoty. Wzmianka o wzajemnych wpływach i związkach obu tych pojęć w dzisiejszym świecie, w którym zagrożenie postrzegane jest najczęściej jako przychodzące z zewnątrz.

Tożsamość narodowa <- - > bezpieczeństwo narodowe (dwustronna relacja)

4) Czy Pani zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, oczywiście. Jeżeli potraktujemy to jako wzmocnienie spójności społecznej, to będzie miało ono istotny wpływ – na polu bitwy wygrywa nie tylko wojsko, ale cywile też są istotni. Jeżeli chcemy czuć się bezpieczni, to kwestia jedności i spójności też jest istotna.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pani zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Poczucie jedności państwowej

Język, kultura

Kwestia bycia w innym środowisku – przynależność do wspólnoty na różnych poziomach, w tym przynależność do UE

Wartości, emocje

Wspólna przeszłość jako spoiwo (święta państwowe i lokalne)

Regionalizmy tworzące wspólną całość (świętowanie np. powstania wielkopolskiego czy warszawskiego – świętujemy je niezależnie od tego gdzie mieszkamy)

6) Jakie według Pani można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Różne rozumienie tych samych kwestii – inkluzywność zamiast ekskluzywności. Tworzenie obrazu Polski jako jednolitej wspólnoty i wykluczanie z niej innych → problem z tworzeniem wspólnoty na podstawie tych samych wartości.

Zmiana świata – dotycząca np. znaczenia państwowości i narodowości (żart o rezydencji podatkowej). Mogą pojawić się przynależności do innych wspólnot.

Wpływ nowych warunków oraz nowych sposobów myślenia o tym co stawia przed nami świat

7) Jakie według Pani można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Celebrowanie wspólnych doświadczeń z przeszłości, które tworzą obszar wspólnoty (tworzenie jej poprzez takie działania).

Kwestia kultury – dobór dzieł pokazujących przeszłość, traktowanych jako dobro wspólne, eksponowanie pewnych wartości (wystawa dzieł Chełmońskiego i „zwrot ludowy")

W kontekście społeczeństwa obywatelskiego mamy do czynienia z obowiązkami obywatela wobec państwa i państwa wobec obywatela (przykład szkoleń wojskowych)

Kultywowanie języka, wzmacnianie go jako elementu wspólnotowego

Działania na rzecz wzmacniania dumy narodowej (przykład wsparcia dla Ukraińców, co spotkało się z dużym poparciem społecznym)

Obecnie sekularyzacja społeczeństwa powoduje, że religia traci na znaczeniu

8) Czy Pani zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Jak najbardziej, gdyż kształtowanie pewnej wspólnoty oraz odnoszenie się do wyzwań współczesności to będzie to miało wpływ na poczucie bezpieczeństwa. Jest to także wyraz naszych wartości, tego co dla nas istotne.

Wzmianka o oddziałach walczących w PW

9) Jeśli Pani zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Kwestia wypracowania spójności, integracji, wspólnego dobra oraz wzajemnego wsparcia i zaufania. Ważny jest nie tylko wojskowy element obrony, ale także cywile, wzajemne wsparcie (informacyjne, finansowe etc) w sytuacjach kryzysowych.

10) Czy Pani zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Zawsze można by dodać coś jeszcze. Bieżący kontekst pokazuje, że działań tych może być coraz więcej – obecnie kładziony jest nacisk na to żeby obiekty użyteczności publicznej były bezpieczne (na co wcześniej nie zwracano takiej uwagi). Kwestia wagi zmieniających się kontekstów – np. obecnie potrzeba reakcji na dezinformację, wskazanie na wiarygodnych źródeł wiedzy itp.

11) Jakie jeszcze działania Pani zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Kwestia podkreślania spójności – niezależnie od sytuacji wartość wspólnoty jako takiej jest istotna (możemy się dobrze lub „pięknie" różnić, tak by nie uniemożliwiało to wspólnych działań).

Ochrona tożsamości to kwestia także codziennych działań, dochowanie wiary wartościom (np. ochrona zdrowia i życia każdego z nas, płacenie podatków w Polsce zamiast gdzieś indziej).

12) Na czym Pani zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Większa spójność, integracja, a także niezamykanie się na innych (unikanie egoizmu narodowego – pojęcie w ujęciu Zygmunta Balickiego)

Załącznik nr 23. Notatki z wywiadu z dr R. Zielińskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

2 elementy:

Tożsamość indywidualna – balansowanie na granicy pedagogiki i psychologii

Tożsamość zbiorowa – zbiorowości, naród

Tożsamość narodowa jest to odkrycie siebie w narodzie, społeczeństwie, w zbiorze ludzi. Zaakceptowanie przez jednostkę elementów, jakie oferuje zbiorowość i utożsamianie się z tymi elementami.

Tożsamość narodowa wiąże się z odpowiedzeniem sobie na pytanie nie kim jestem, tylko co ja tutaj robię (z tymi ludźmi)? Czy ja pasuję do tego otoczenia?

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

2 elementy:

Bezpieczeństwo – piramida Maslowa, dotyczy poczucia czegoś przez jednostkę

Naród

Zaobserwowanie przez jednostkę co daje naród. Jest to zabezpieczenie każdego aspektu materialnego i niematerialnego całej zbiorowości w granicach i poza granicami terytorium. Wytworzenie przez zbiór ludzi określonych jako naród poczucia co daje ten naród.

5 elementów narodotwórczych:

- język
- historia
- kultura
- terytorium
- religia

Naród to identyfikacja z tymi elementami.

Bezpieczeństwo narodowe wiąże się z przestrzeganiem elementów narodotwórczych.

Nie ma bezpieczeństwa wewnętrznego (budujemy je przez pielęgnowanie elementów narodowotwórczych) bez bezpieczeństwa zewnętrznego.

Podkreślenie znaczenia dualizmu bezpieczeństwa narodowego: wymiar wojskowy i wymiar cywilny.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Nie jest stałe. Świat się zmienia i jest to płynne. Nie możemy nadać ramy i trzymać się jej zawsze. Podstawowe są język, historia, kultura. Jeśli one znikną nie ma narodu. Te elementy powinny być dostosowywane do zmieniającego się świata, ale nie dostosowane tak byśmy zatracili swoją narodowość. W naszych realiach powinniśmy dbać o cztery elementy, a nawet pięć.

Powinniśmy dbać o spektrum bezpieczeństwa militarnego, ale także społecznego, publicznego, powszechnego.

Zmienia się cały świat – działania mocarstw.

Powinniśmy zastanowić się nad tym jak zabezpieczyć tożsamość narodową pod względem bezpieczeństwa narodowego – wzmianka o Tarczy Wschód i funkcjonowaniu wojska (problem manipulacji, upolitycznienia / posługiwanie się przez żołnierzy mottem Bóg Honor Ojczyzna).

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Wszelkie podejmowane próby zachowania tożsamości narodowe będą wywierać wpływ pozytywny, ale nie u 100% naszych rodaków – problem bycia opornym na te działania ze

strony niektórych obywateli. Dbając o tożsamość o tożsamość narodową dbamy o bezpieczeństwo narodowe.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Elementy narodotwórcze wymienione wcześniej

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

„Zbłąkana tożsamość" i „banalny patriotyzm"

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Obserwując działania naszych włodarzy zaczynam tych działań nie widać i nie rozumieć.

Wzmianka o edukacji i treściach podstaw programowych. Stwierdzenie, że dopóki z preambuły Konstytucji nie znikną zapisy o wychowaniu w duchu patriotycznym, możemy czuć się bezpiecznie.

Wzmianka o działaniach władz w zakresie obchodzenia świąt narodowych (choć działania w tym zakresie zostały ocenione jako „odbębnienie")

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Wskazanie, że działania władz Polski po Okrągłym Stole prowadzili działania dobrze służące temu bezpieczeństwu (przykłady korzystnych zapisów w preambule Konstytucji, akcesu do NATO i UE).

Zwrócenie uwagi, że bezpieczeństwu oraz polskiej tożsamości narodowej temu nie służą tendencje federalizacyjne UE oraz związane z tym niekorzystne tendencje rozwojowe (w kontekście działań władz Polski, przykład CPK czy infrastruktury energetycznej) ← w kontekście UE nawiązanie do pojęcia „zbłąkanej tożsamości", problem manipulacji tożsamością

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Nawiązanie do udzielonej powyżej odpowiedzi o zapisach w preambule Konstytucji (wychowanie w duchu patriotycznym)

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Na tę chwilę nie widzę tych działań. Podkreślenie znaczenia inicjatyw w szkolnictwie na poziomie lokalnym i regionalnym.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Konieczność uatrakcyjnienia patriotyzmu, szczególnie dla młodzieży w okresie adolescencji

Znaczenie edukacji nie tylko młodzieży, ale także rodziców (jeśli chodzi o edukację i wychowanie patriotyczne) ← nawiązanie do (przynajmniej trzech z nich) elementów narodotwórczych. Znaczenie uczynienia socjalizacji wtórnej bardziej efektywną.

Znaczenie zapewnienia Polsce i narodowi polskiemu odpowiednich warunków dla trwania, czyli rozwoju, silnej gospodarki czy silnej armii

Znaczenie uczenia się od innych krajów (np. w zakresie polityki migracyjnej, przykład UK w kontekście otwarcia rynku pracy dla Polaków)

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Tożsamość narodowa miałaby potężne fundamenty, byłaby ona trudniejsza do złamania. Nie musielibyśmy się wtedy martwić o nasz naród, nawet w przypadku utraty państwowości.

Załącznik nr 24. Notatki z wywiadu z ks. A. Rusakiem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Księdza tożsamość narodowa?

Świadomość wspólnoty ludzi, którzy czują jedność pod względem więzi bliskości, więzi duchowej. Podstawę stanowi język, kultura, świadomość historii (własnej, rodziny).

Wspólnota ludzi świadomych wspólnoty, którzy są razem, na jednym terenie.

Tożsamość dotyka także wnętrza człowieka – nie jest to tylko miejsce, lecz także „miejsce ducha" w człowieku.

Buduje się ona przez całe wieki – historia, literatura, artefakty, scalanie się ludzi wokół idei, troska o rodzinę, troska o mówienie w jednym języku, więź krwi, więź duchowa (braterstwo), pojęcie ofiarności.

JPII – podkreślenie znaczenia pamięci i tożsamości. Tożsamość osobista, rodzinna, wspólnotowa i ojczyźniana, europejskość (która nie powinna być narzucana).

Podkreślenie znaczenia tożsamości osobistej i rodzinnej → rozszerzanie kręgu tożsamości

Podkreślenie znaczenia mężów stanu w kontekście rozważań o królu Kazimierzu Wielkim i prymasie Wyszyńskim

Wartości zawarte w katolicyzmie a wartości wspólnotowe (Pismo Święte darowane przez króla Kazimierza Wielkiego Sandomierzowi jako wyraz przyjętej idei / doktryny ← zjednoczenie państwa oraz idea monarchy)

2) Czym jest dla Księdza bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo granic

Bezpieczeństwo wewnętrzne – ochrona jedności wspólnoty stanowiącej naród, dorobku, wolności, bezpieczeństwa danego przez Konstytucję, porządku i ładu prawnego

Znaczenie elit (a zatem mężów stanu) dla bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego narodu, dla jedności narodowej

Rola Kościoła jako wzywanie do dbałości o porządek i ład moralny

3) Jakie jest Księdza zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Świadomość kim się jest i przynależność do wspólnoty to podstawa dla zachowania bezpieczeństwa narodowego.

Kształtowanie tej świadomości, proces wychowawczy, proces duchowości człowieka prowadzi to do budowania naszego bezpieczeństwa.

Świadomy ojciec troszczy się o bezpieczeństwo rodziny, będzie przewidywał zagrożenia, będzie dbał o wychowanie dzieci, by umiały ponieść dla siebie ofiarę (znaczenie ofiarności, heroizmu)

4) Czy Księdza zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, jeśli to jest czynione z roztropnością, z szeroką wiedzą, i nie dla innych celów i ideologii.

Jest to podejmowanie działań oddolnych i odgórnych (wzmianka o programie Niepodległa).

Bezpieczeństwo narodowe wynika ze świadomie przeżywanej tożsamości narodowej – podjęcie działań i zaangażowania się ludzi na rzecz np. ochrony granic, działań uprzedzających (zagrożenia).

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Księdza zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Rodzina jako podstawa wszystkich innych wspólnot

Język
Potrzeba prawdy
Pamięć historyczna
Troska o wartości moralne, odnowy moralnej
Zasady prawa

6) Jakie według Księdza można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Akceptacja zła (kłamstwa, nieporządku) oraz fałszywa tolerancja i przyzwolenie na zło
Zanik znaczenia tradycji, symboli narodowych

7) Jakie według Księdza można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wykorzystywanie dziedzictwa, kultury i dóbr narodu, szerzenie i promocja tego co narodowe, polskie(muzealnictwo) – połączenie edukacji i praktyki
Wykorzystywanie różnego rodzaju metod, narzędzi, aplikacji cyfrowych (w kontekście powyższego)
Promocja rodziny (Rodzina Plus) – dostęp do dóbr kultury, edukacji → przełożenie na kulturę i dobro narodu
Angażowanie Polonii przez państwo za pośrednictwem różnego rodzaju projektów (np. Sybiracy)

8) Czy Księdza zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Tak, ważne, by takuch działań było więcej
Dbałość o to co jest polskie, o właściwe rozumienie konstytucji; troska o rodzinę, o więzi międzypokoleniowe, troska o historię

9) Jeśli Księdza zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Na pewno uczenie świadomości prowadzi do ofiarności, do poświęcenia się. Działania te zachęcają do poświęceń, do zaangażowania się.
Wpływ ten polega na trosce o dobro wspólnoty, o wspólne dobro (jako cel).

10) Czy Księdza zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Niestety nie. Jest wiele różnych działek „do zagospodarowania" (np. resocjalizacja więźniów).

11) Jakie jeszcze działania Księdza zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Tożsamość narodowa budowana jest na płaszczyźnie terytorialnej, kulturowej, rodzinnej, religijnej
Troska o rodzinę, macierzyństwo, ojcostwo (niedojrzałość społeczna) – szacunek o wspólnotę, o ziemię rodzinną (wzmianka o przepełnionych domach pomocy społecznej). Jeśli źle dzieje się na tym poziomie, to źle będzie się działo w ojczyźnie.
Zwiększanie świadomości znaczenia dziedzictwa materialnego i niematerialnego
Dobry przykład z góry (ze strony ludzi wiary, polityki, kultury) ← elity, mężowie stanu
Rola Kościoła i szkoły dla wsparcia młodzieży w zakresie przyjmowania wiary i jej wartości (w kontekście przetrwania Polski dzięki przekazywaniu młodym pokoleniom wiary i jej wartości) ← nawiązanie do objawień gietrzwałdzkich

12) Na czym Księdza zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Zwiększanie jedności narodu
Refleksja nad w/w kwestii ← przebodźcowanie nowoczesnością, szumem medialnym, zanik odpowiedzialności za słowo i za czyny. Jeśli zaczęta zostanie ta praca, to będzie budowany

rozwój duchowy naszej ojczyzny i cnót potrzebnych dla zachowania godności narodowej. Potrzeba pozytywnej narracji w kontekście zachowania tożsamości narodowej.

Załącznik nr 25. Notatki z wywiadu z ks. dr M. Szczerbińskim.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Księdza tożsamość narodowa?

To świadomość przynależności do danego narodu w sensie etnicznym, polegająca na utożsamianiu się z danym narodem, wymieniana wśród najważniejszych tożsamości w strukturze osobowości.

2) Czym jest dla Księdza bezpieczeństwo narodowe?

To kategoria opisujące wieloaspektowe zjawisko dotyczące zagrożeń, pokoju, wojny, poczucia bycia zagrożonym lub nie danego narodu zamieszkującego państwo.

3) Jakie jest Księdza zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Z siły poczucia narodowego zwykle wynika większa lub mniejsza wola zaangażowania się w jego budowę systemu odporności państwa lub jego obronę w razie konieczności.

4) Czy Księdza zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Zgodnie z tym co zostało powiedziane w pytaniu nr 3.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Księdza zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Utożsamianie się z językiem polskim, historią kraju i kulturą narodu.

6) Jakie według Księdza można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Wyzwania to: edukacja patriotyczna, a zagrożenia to materializm i indywidualizm popychający do traktowania swojego narodu jedynie w kategoriach egoistycznych, a także prący kulturowe promujące multikulurowość w opozycji do patriotyzmu oraz utożsamianie ze słabo określoną europejskością, a nie polskością lub nawet promocja kategorii obywatel świata jako główną tożsamość.

7) Jakie według Księdza można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wspierania/zapewnienia edukacji oraz wydarzeń szeroko rozumianej kultury, celebracja rocznic narodowych, szacunku dla wydarzeń historycznych, flagi i hymnu, budowa armii.

8) Czy Księdza zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Tak, ale niewystarczający.

9) Jeśli Księdza zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Na większym utożsamianiu się ze swoim narodem, a co za tym idzie większą wolą poświęcania się dla dobra wspólnego.

10) Czy Księdza zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Nie.

11) Jakie jeszcze działania Księdza zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Budować silną armię i państwo, polepszyć jakość do tej pory podejmowanych działań.

12) Na czym Księdza zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Na poniesieniu poczucia tożsamości narodowej, patriotyzmu (miłości ojczyzny)

Załącznik nr 26. Notatki z wywiadu z respondentem 87.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Jedna z najważniejszych rzeczy, jakie mi przyświecają. Jesteśmy z pochodzenia Tatarami, ale jesteśmy przede wszystkim Polakami. Taka jest moja świadomość i odczucia.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Dla każdego obywatela danego kraju jest to to, że ludzie mogą żyć z pełnym poczuciem fizycznego bezpieczeństwa, a w ogólnym rozrachunku mamy sąsiadów, z którymi nie jesteśmy w konflikcie i mamy bezpieczne granice, a przy tym my jako naród nie degradujemy naszego bezpieczeństwa w nierozumny sposób.

Oznacza to, że różne środowiska polityczne i wszyscy Polacy idą w tym samym kierunku i nie ma różnicy zdań w zakresie bezpieczeństwa. Mamy podobne priorytety w tym zakresie. Gdy mieliśmy różne zdania na ten temat, rozgrywano to z zewnątrz. Przykładem tego były np. rozbiory Polski.

Aby być bezpiecznym trzeba być uzbrojonym - nie żeby atakować, lecz żeby inni nas nie atakowali.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Gdy mamy tożsamość ukształtowaną, gdy „wstaję i myślę, że tylko Polska", gdy poddaję się rozporządzaniem państwowym, gdy mamy gros takich ludzi, to taki naród jest bardziej sterowalny dla samego bezpieczeństwa.

Wzmianka o Krymie i przejęciu go przez Rosjan w kontekście sytuacji, gdy tożsamość narodowa jest różna.

Gdy ludzie nie identyfikują się z Polską i nie kształtują swojej tożsamości w kierunku opisanym powyżej, to możemy mieć problem. Natomiast w przypadku ukształtowanej tożsamości narodowej nie będzie problemów z obroną narodową i tym by miał ją kto zrealizować.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Stwarzanie (kształtowanie) tożsamości narodowej wiąże się z późniejszym myśleniem i pracą na rzecz państwa i narodu przez obywateli.

Na pewno tak. Tożsamość narodowa jest bardzo ważna dla zapewniania bezpieczeństwa narodowego. Można naprodukować karabinów, ale może nie mieć kto go skierować w stronę wroga, gdy nie wiadomo gdzie jest wróg.

Obie kwestie są bardzo ściśle ze sobą związane.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Wiążą się z tym różne ścieżki: duchowa, kształcenie, wychowywanie w rodzinie. Wpływają one na tożsamość narodową.

Ważne jest „zaczynanie od dzieciaka", eksponowanie symboli narodowych, udział w spektaklach (co można rozumieć jako obchody wydarzeń). Państwo musi występować przeciwko rasizmowi i temu, co dezorganizuje pracę państwa.

Znaczącą rolę odgrywają rodzice, szkoła oraz dóbr kultury.

Ważne, by nie przejaskrawiać pewnych rzeczy w kontekście sprawy narodowej, co dzieje się w celach własnej grupy.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Brak podejmowania działań, o których mowa wcześniej (czyli kształtowania tożsamości narodowej).

Wśród zagrożeń można wymienić komercjalizację, pogoń za bogactwem, zatracanie symboli. Jeśli ktoś nie ma ukształtowanej tożsamości i wrażliwości w tej materii, to trudno mu później pojąć jej znaczenie.

Podkreślenie znaczenia kościołów i związków religijnych w kontekście kształtowania tożsamości narodowej.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Państwo to przede wszystkim szkolnictwo, a także prawodawstwo.

Należy zadbać o równy dostęp do środków przez organizacje pozarządowe. Oprócz tego ważna jest także działalność szkoły, rodziny, Kościoła i związków wyznaniowych.

Ważne, by nie decydowała tutaj ocena związana z partyjniackim myśleniem.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Naturalnie. Jest to jeden z najważniejszych czynników. Na tej podstawie ludzie w ten sposób wyedukowani i ukształtowani podejmują ważne decyzje dla państwa. Człowiek mający takie wartości inaczej podchodzi do tego co robi.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Człowiek mający takie wartości inaczej podchodzi do tego co robi (wzmianka o Dekalogu – „nie kradnij"). To wszystko wpływa później na bezpieczeństwo państwa.

Chodzi tu nie tylko o wąskie pojmowanie tożsamości narodowej, ale także o całą paletę działań. Jeśli pod tożsamością narodową kryje się bezpieczeństwo państwa i narodu, to wiąże się to z działaniami podejmowanymi w tym celu na przez obywateli.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Zawsze można robić coś lepiej, ale w zasadzie tak.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Każdy człowiek na swój sposób sam siebie kształtuje pod względem tożsamości.

Trzeba o tym rozmawiać, myśleć, wprowadzać nowe elementy. Nie można stanąć w miejscu.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Wpływ wspomnianego w powyższym pytaniu doskonalenia stanu rzeczy w związku z kształtowaniem tożsamości narodowej na postawy obywateli i przez to na bezpieczeństwo narodowe.

Załącznik nr 27. Notatki z wywiadu z M. Niewaldą.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Tożsamość człowieka jest częścią zdrowia psychicznego. Tożsamość narodowa ma znaczenie podwójne. Po pierwsze stanowi część naszej prywatnej samoświadomości, po drugie jest częścią czegoś, co nazywane jest charakterem narodu. Warto więc zadać pytanie także co to więc jest „naród". Niezależnie od definicji słownikowej naród jest grupą, wspólnotą, zbiorem osób którym łatwo jest współpracować i coś pozytywnego tworzyć. Tożsamość jest spoiwem tej grupy. Wpływa więc ona na rozwój ludzkości, której naród jest częścią. Dzięki tożsamości naród może mieć wpływ na dzieje świata. Bez tożsamości – jest jedynie narzędziem w rękach złych ludzi, grup, instytucji i reżimów.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo zapewnia możliwość działania osobom i grupom. Składa się na to zarówno brak poczucia zagrożenia zewnętrznego ale też i wewnętrznego. Na bezpieczeństwo składa się nie tylko przewidywanie i przeciwdziałanie atakom, ale też zdrowa świadomość, dojrzałość społeczna a nawet polityczna czy gospodarcza, oparcie o prawa które szanują godność człowieka jego rozwój, struktury potrzebne człowiekowi do życia, odpowiednie środowisko, zapewnienie trwania wartościom i dalszego rozwoju.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

To są dwa ogniwa nawzajem się wzmacniające. Bez poczucia tożsamości nie ma sensu dbać o bezpieczeństwo. Brak bezpieczeństwa deprawuje poczucie tożsamości i jej rozwoju. Jednak Polacy w obliczu zagrożeń reagują nieco inaczej od reszty ludzkości. W obliczu zagrożeń silnie opierają się o tożsamość, nawet jeśli została ona uśpiona. W ten sposób ją wykorzystują do współdziałania, a skoro tak – to także ją gwałtownie rozwijają.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Zdecydowanie. Tożsamość zawiera w sobie poczucie wzajemnej troski i osób z którymi jest się związanym. Zagrożenia społeczne wobec tożsamości są więc motorem do zastanowienia się nad jakością bezpieczeństwa.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Słowo „współczesnych" jest tutaj utrudnieniem.

Tożsamość narodowa to świadomość historii rodzinnej. Odniesienie jej do historii narodu, regionu, tradycji, zwyczajów, wartości. Istnienie kotwic kulturowych, które poprzez znajomość przeszłości i zwyczajów budują i kształtują wybory osobiste. Symbole mające znaczenie w zakresie idei, wartości, zwyczajów. Silne oparcie na rzetelnej wiedzy, nauce, solidnej pracy. Gościnność, honor, odpowiedzialność za słabszych, zdrowa rycerskość.

Jeśli uwzględnić słowo „współczesnych" to poza wspomnianymi wyżej, zachowywanymi w zamkniętych małych grupach współczesna tożsamość zmierza w kierunku wynarodowienia – a więc w kierunku pozbycia się tożsamości.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zmiana tożsamości narodowej polskiej na podporządkowaną innym narodom. Dezaktywowanie kotwic kulturowych. Wprowadzanie nowych, które nie są spoiwem narodu polskiego, zaś wywołują działania destrukcyjne wobec osób, grup, regionu. Są to zagrożenia tak dla kondycji psychicznej narodu jak i poszczególnych ludzi – brak samookreślenia skłania do depresji, problemów natury psychicznej.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Państwo polskie od lat praktycznie nie podejmuje działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków. To, co zazwyczaj przedstawia się jako działania wzmacniające tożsamość, to działania jedynie wykorzystujące istniejącą tożsamość do zbudowania popularności osób, miejsc, wydarzeń, mediów. W tematach, które mogłyby mieć wpływ na rozwój tożsamości tworzy się bardzo drogie programy, nie wnoszące praktycznie nic – np. stawia się wiele pomników, finansuje się prace naukowe o niezwykle wąskich zakresach itp. Ich rola w rozwoju tożsamości jest znikoma. Nie prowadzi się natomiast działań np. edukacji miękkiej, trudno takie działania sfinansować a przepisy fiskalne dodatkowo niezwykle utrudniają takie działanie.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Nie. Podejmowane działania, teoretycznie w zakresie tożsamościowym, nie mają praktycznego wpływu na bezpieczeństwo.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Nie zachodzi. Jeśli jest to wykazane, to są to statystyki urabiane na siłę pod zadaną tezę.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Absolutnie nie

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Najważniejsza jest tu szeroka współpraca ze społecznikami pracującymi w tematyce tożsamości. Tożsamości nie można wymusić, musi być efektem własnych przemyśleń, a więc muszą to być działania oddolne a nie ogólnopaństwowe. Zmiana przepisów tak, aby nie działania dostosowywać do programów, ale żeby wspierać te działania, które organizacje NGO podejmują. W szczególności należy wspierać działania edukacji miękkiej, wszelkie grupy które działają w tematyce odtwarzania historii, dumy narodowej, pielęgnowania tradycji, rozwoju rodzinnej genealogii, troski o zwyczaje, rodzimą kulturę i to w jak najwęższych zakresie. Dotyczy to też zmiany prawa zakresie tematyki statutowej, gdyż działania takie są najczęściej wielotematyczne (np. bieg szlakiem powstańców wymaga obecnie w statucie posiadania działalności sportowej a brak takiego zapisu uniemożliwia finansowanie).

Powinno tu też dojść do zmiany prawa i powołania np. czegoś takiego jak muzea rodzinne, czy archiwa rodowe. Archiwa te powinny mieć możliwość dotowania, ale też mieć wymóg udostępniania do badań naukowych i indeksacji.

Z zakresu działań instytucji należy doprowadzić do szerokiego udostępnienia źródeł archiwalnych – takich jak np. Księgi Grodzkie, w tym należy zadbać o to, aby tak się stało wśród zbiorów poloników na Kresach.

Należy także dotować filmy fabularne, grupy rekonstrukcyjne, wydawnictwa – tak aby w świadomości społecznej powstało wiele „nowych legend" (takich jak np. w XIX wieku Pan Wołodyjowski).

Wiele grup działających z tego zakresu powinno mieć programy stałego finansowania – na takim samym statusie jak miały Koła Gospodyń Wiejskich. Należy odejść od niezwykle popularnej praktyki zabierania pomysłów małym organizacjom i zlecania ich instytucjom

państwowym, należy natomiast doprowadzić do współpracy, gdzie organizacja kieruje projekt, we współpracy z instytucją finansującą. Powinno to być zabezpieczone prawnie.
W zakresie rozwoju tożsamości należy wykorzystać doświadczenie drugiej połowy XIX wieku, gdy właśnie doszło do procesów edukacji społecznej prowadzącej do odzyskania Niepodległości w 1918 roku.
Do powyższych procesu należałoby dodać współpracę i rozmowy z Kościołem w celu poszerzenia działań przyparfialnych takich jak parafialne domy kultury, świetlice środowiskowe, imprezy sportowe i rodzinne o tematyce związanej z tożsamością.
12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?
Tylko poprzez edukację miękką można osiągnąć trwałą zmianę mentalności, w kierunku większego poczucia dumy narodowej, sympatii do wartości, lepszej spójności, poczucia więzi z ludźmi o wspólnej historii i zwyczajach. Procesy „miękkie" pozwalają inspirować i wywoływać własne koncepcje, a tylko takie efekty edukacyjne mogą mieć trwały efekt. Odpowiednie programy powinny być tak kreowane, aby osoby aktywne stawały się liderami społeczności lokalnych.

Załącznik nr 28. Notatki z wywiadu z R. Potracem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Świadomość w kilku obszarach:
- własnych korzeni rodzinnych
- własnej lokalizacji, umiejscowienia, przywiązania do gminy, wioski, miasteczka
- świadomość symboli, historii państwa, korzeni narodu

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Jest to bezpieczeństwo państwowe, granic, militarne, ale także gospodarcze, finansowe, wewnątrzpaństwowe (świadomość, że mimo tarć, polaryzacji etc Polska jako kraj, rząd jako instytucja, samorządy są w stanie funkcjonować i sprawnie działać w obszarach do jakich zostały powołane).

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

W 10 stopniowej skali ok. 8. Pojęcie narodu, wspólnoty narodowej jest wymysłem dość niedawnym, ale jednocześnie pozwala on identyfikować się i znosić pewne niedogodności (np. trudności finansowe – trzeba powstrzymać się od liczenia na podwyżki, bo część dochodu trzeba przeznaczać na uzbrojenie; konieczność „pójścia w kamasze" i przejścia stosownego szkolenia; trudności związane z migracją z Ukrainy – i koniecznością zadbania o wspólne dobro) w nadziei, że w przyszłości będzie lepiej, że bezpieczeństwo narodowe zostanie utrzymane.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, zdecydowanie. Chodzi tu o budowanie samoświadomości pokazującej, że tożsamość narodowa to nie tylko machanie powstańczą flagą i dzierganie kotwicy na udzie. Chodzi także o odpowiedzialność za kraj w codziennych obszarach: płacenie podatków, nieoszukiwanie, sprzątanie po psie, segregowanie śmieci, to działania, które są elementem budowania tożsamości narodowej i wpływają na budowanie siły państwa poprzez wychowanie obywatelskie.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Pewnego rodzaju kulty: PW, Żołnierzy Wyklętych, powstań narodowych

Wspólne inicjatywy i działania: WOŚP, pomoc podczas różnych kataklizmów i wyzwań regionalnych (w skali globalnej - wspólnota i dbałość o więzi)

Pojęcie „Wielkiej Polski", sięganie do korzeni słowiańszczyzny, pokazywanie, że Polska jest „narodem wybranych" (efekt działań partii narodowych)

Święta narodowe, które łączą i pozwalają się identyfikować. Także obchodzenie świąt kościelnych - np. Wigilii i Wielkiej Nocy.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Płytkość tego w jaki sposób tożsamość narodowa jest współcześnie rozumiana. Łatwo przez to zniwelować przejawy tożsamości, gdyż „wystarczy komuś obiecać więcej". Przykład 500+ w efekcie czego ludzie są w stanie zrezygnować ze swoich wolności. Ludzie są w stanie podążać za takimi obietnicami, nawet jeśli są one antydemokratyczne i antypolskie w długiej perspektywie czasu.

Wielokulturowość, która pojawiła się w wyniku wybuchu wojny na Ukrainie i napływu obcokrajowców. Tolerancja Polaków jest werbalna, a nie realna. Poczucie zagrożenia w przypadku pojawienia się w naszym otoczeniu obcokrajowców, osób o innym kolorze skóry. Nasza „pewność narodowa" jest ograniczona. Tożsamość narodowa młodych ludzi nie jest oparta o wiedzę historyczną, ale o „plastikowe przekonania".
Brak stabilnych podstaw tożsamości narodowej, narodowości spowodowanych ciągłymi zmianami i walką.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Wciąż zbyt mało jest czynione dla realnego wzmocnienia tożsamości narodowej. Najczęściej są to obchody rocznic (PW, wybuchu wojny etc). Budowanie tożsamości poprzez świadomość historyczną, lecz jest to dość powierzchowne – bez budowania wiedzy, wyciągania z poprzednich działań wniosków.
Działa w Polsce bardzo wiele NGOsów, które wpływają na budowę tożsamości narodowej, społeczeństwa obywatelskiego (przykład WOŚP, Kościoła à budowanie wspólnoty)

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Działania w zakresie prawnym (ustawa o ochronie cywilnej) mają znaczenie przy wzmacnianiu poczucia bezpieczeństwa.
Działania organizacji pozarządowych i Kościoła jako instytucji - są tu istotne(skala ich działania, budowanie realnych więzi) à szansa na radzenie sobie z trudnościami i wyzwaniami, przed którymi może stanąć bezpieczeństwo narodowe

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Odpowiedź zawarta powyżej

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Z powyższych odpowiedzi wynika, że działania państwa nie są wystarczające - jednak coraz bardziej obywatelskie społeczeństwo uzupełnia tę lukę samodzielnie.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Zawarcie dodatkowych modułów w zakresie podstawy programowej, dofinansowanie praktycznych działań jak spotkania, wystawy, wycieczki do miejsc pamięci, poznawanie historii, rekonstrukcje historyczne (działania na poziomie lokalnym) miało w pewnym okresie miejsce, ale było niewystarczające - nie dotykało wszystkich środowisk - zwłaszcza mniejszych miejscowości. Na poziomie lokalnym rolę tę często spełniają organizacje pozarządowe - jak ZHP i inne. Potrzeba większego dofinansowania NGOsów i inicjatyw lokalnych.
Wykorzystywanie nagród i odznaczeń dla osób aktywnie działających w tym zakresie na poziomie lokalnym.
Konkursy dla szkół: „Szkoła Historii", „Szkoła Pamięci" ß nawiązanie do inicjatywy „BohaterON" czy działań Muzeum Powstania Warszawskiego
Pracownie rekonstrukcji w muzeach, „otworzenie magazynu" ß pokazanie historii od ciekawszej, mało znanej strony, budzenie zaintereowań i pasji,
Kopiowanie rozwiązań w zakresie obrony cywilnej, które można obserwować w państwach skandynawskich (silna wspólnota, społeczeństwo obywatelskie)
Wzmianka o przedsięwzięciach ze strony MEN dotyczących przeszkolenie młodych ludzi w zakresie obrony cywilnej (brak środków, niewielka skala) à niepełność działań, brak strategii ponadpartyjnej
Możliwość wykorzystania szerokiej komunikacji i przekazywania wiedzy, wykorzystania mediów społecznościowych

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Praktyczne zapoznanie się z tożsamością narodową i budowania jej szeroko, wiedza jest równa samodzielności w podejmowaniu decyzji.

Zmiana - - poprawa relacji pomiędzy mieszkańcami wspólnot - dzięki ich własnym działaniom i wzmacnianiu podstaw obywatelskich

Wiedza o tym jak się zachować w przypadku konfliktu - szeroka wiedza.

Załącznik nr 29. Notatki z wywiadu z dr J. B. Klaklą.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Poczucie przynależności i identyfikacji. Jest to konstrukt społeczny i ideologiczny, nie jest to coś naturalnego. Jest to produkt procesów historycznych.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo od czynników zewnętrznych (integralność terytorialna, suwerenność). Nie izolowałbym tego również od czynników wewnętrznych. Również jest to pewien konstrukt – to jaki stan rzeczy uważamy za bezpieczny, a jaki nie, jest konstruowany społecznie i historycznie (wzmianka o Foucaultcie i stanie choroby). Wynika z tego instrumentalizacja i wykorzystywanie tego pojęcia.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Wielorakie. Z jednej strony jest to dość istotne, ponieważ wspólna identyfikacja może być wykorzystywana do mobilizacji społecznej do osiągania wspólnych celów, jednym z których może być bezpieczeństwa. Zależy to od sposobu konstruowania i wykorzystywania tożsamości. Jeśli podstawową osią jest np. polaryzacja i wykluczanie pewnych grup, to tożsamość nie wywiera pozytywnego wpływu na bezpieczeństwo – może być wtedy mieczem obosieczny poprzez prowadzenie np. do różnego rodzaju konfliktów.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Czasem tak, czasem nie. Zależy to znowu od sposobu konstruowania tożsamości narodowej. Na pewno nie jest np. zdrowa sytuacja jeśli jednostki mają poczucie wykorzenienia z tożsamości narodowej (przykład migrantów). Powoduje to problemy jednostek i grup, przekłada się to na konflikty międzygrupowe i obniżenie poczucia bezpieczeństwa. Kwestia tego czy podtrzymywanie jednej tożsamości nie powoduje wykorzenienia z drugiej.

Podkreślenia trudności z określeniem tożsamości narodowej, np. polskiej, w obliczu zróżnicowania tejże tożsamości w aspekcie terytorialnym, etnicznym czy jednostkowym.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Przede wszystkim wyobrażenia o pewnych fenomenach:

- o historii (katalog takich wyobrażeń w tym przypadku – każda grupa ma odmienne wyobrażenia w tym zakresie)
- o języku (tu również zwrócenie uwagi na to, że może on być czym innym dla poszczególnych grup)

Trudno na to pytanie odpowiedzieć bez nieuprawnionych generalizacji.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Najważniejszym wyzwaniem jest zarządzanie różnorodnymi tożsamości tak by były one Inkluzywne i nie wykluczające się.

Zagrożeniem jest to, że tego się nie da zrobić lub to, że ktoś będzie forsował podejście hegemoniczne, zgodnie z którym jedna tożsamość ma przykrywać i wykluczać inne tożsamości.

Wyzwaniem jest także to, że przepływy materialne mają pewien charakter tożsamości i wykluczający (w kontekście dygresyjnej dyskusji na temat np. 500+ i opiece zdrowotnej).

Unikałbym ramowania innych zjawisk jako zagrożeń dla tożsamości narodowej.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Przez ostatnie lata mieliśmy do czynienia z sytuacją „zabetonowania" i ustalenia jednej hegemonicznej tożsamości narodowej, poprzez działania i finansowanie (lub jego obcinanie) kultury, edukacji, polityki historycznej, a także wskazywanie grup, które są „Nami", a są „Nimi". Było to mocno widoczne przez ostatnie 10 lat – jest to głównie widoczne na poziomie centralnym, a sytuacja zmienia się na niższych szczeblach (samorząd regionalny i lokalny), gdzie działania związane z tożsamością są bardziej Inkluzywne (ze względu na większą bliskość ludziom).

Wzmianka o szafowaniu pojęciem spójności społecznej w kontekście ustawy o strategii migracji, która jest dokumentem wykluczającym.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

W świetle powyższej odpowiedzi wpływ ten jest negatywny i buduje on ograniczoną spójność społeczną

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

J/W

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Co do poziomu lokalnego można stwierdzić, że jeśli działania te mają charakter inkluzywny, to im jest ich więcej, tym lepiej (stwierdzenie, że trudno tu mówić o tym, że działania takie są „wystarczające").

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Zadaniem państwa powinno być dbanie o to, by tożsamości poszczególnych grup społecznych były inkluzywne, wzajemnie nie wykluczające się - rola strażnika.

By ten cel osiągnąć muszą być prowadzone wielowymiarowe działania, ale jest to na pewno też kwestia tego, że należy ludzi nauczyć krytycznego myślenia o własnej tożsamości oraz tych „podsumowanych" wyobrażeń o niej.

Zmiana sposobu dyskutowania tożsamości w kierunku prowadzenia dialogu.

Prowadzenie bardziej wielowymiarowych narracji – pomaga to w unikaniu uproszczeń i manipulacji.

Pewne z tych działań mogłyby być prowadzone w ramach dedykowanego programu, lecz poza tym jest to pewna idea, która powinna przyświecać działaniom państwa w różnych obszarach (nie wiadomo kiedy dane działania dotykają sfery tożsamości narodowej – transwersalność tej sfery)

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

W efekcie stajemy się bardziej otwarci na postrzeganie tożsamości innych grup.

Oprócz tego skutkiem byłoby także zmniejszenie napięcia społecznego (w obliczu narracji o homogenizacji tożsamości czy zagrożeń dla niej).

Załącznik nr 30. Notatki z wywiadu z W. Szpurem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Zrozumienie czym jest sam naród, czym jest terytorialność, dlaczego utożsamiamy się z danym miejscem i daną kulturą oraz z czego to wynika. Wynika ona z historii danego narodu – tu mieszkali mi przodkowie, tu się urodziłem i wychowałem, tu przeżyłem swoje dzieciństwo.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Jest to zapewnienie przez państwo niezależności terytorialnej, ale także bezpieczeństwa samych obywateli. Nie tylko samowystarczalność państwa względem sąsiadów, ale także zdolność zachowania integralności terytorialnej kraju.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Fundamentalne, dlatego że, bez tożsamości narodowej (uznawania, że ja należę do tego miejsca i jestem członkiem tego narodu) nie da się zbudować spójnego narodu oraz posiadać chęci jego bronienia.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, oczywiście. Problem w dzisiejszych czasach polega na tym, że nie mamy zamkniętych granic, podróżowanie i wymiana kulturowa jest dosyć spora, tak samo jak napływ nowych osób (oni tej tożsamości nie posiadają). Trzeba zatem tę tożsamość krzewić, w tym również w młodym pokoleniu (które traci tożsamość z powodu w/w czynników – np. poznawanie innych kultur, które są rozległe). Ma tu znaczenia także zmiana charakteru interakcji z rówieśnikami (nie są na żywo, nie zawsze z Polakami).

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Kościół jest dosyć istotny jako część naszej kultury, jako czynnik spajający

Pewne przeżycia na przestrzeni wieków, historia (pokazanie jak nasz naród sobie radził)

Język (podkreślenie jego wyjątkowości)

Kultura narodowa (np. otwartość, różne czynniki sprawiające, że czujemy się Polakami)

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Otwartość granic i migranci i związany z tym napływ zewnętrznej kultury, problemy z asymilacją i integracją tych osób

Słabnięcie wspólnoty dotyczące interakcji pomiędzy młodymi ludźmi

Krytyka postaw patriotycznych jako narzędzie rozbijania tożsamości narodowej i walki

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Programy rządowe, które np. pozwalają na naukę języka imigrantom, na przekazywanie wiedzy w zakresie kultury i tożsamości narodowej

(Wzmianka o braku większego zorientowania w tym obszarze)

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Oczywiście, ogromny

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Rozwiązanie problemów z napływem osób z zewnętrz i ich asymilacją i integracją.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?
Wzmianka o braku większego zorientowania w tym obszarze
Nie ma tożsamości narodowej – nie ma bezpieczeństwa narodowego. Zniszczenie tożsamości narodowej pozwala zniszczyć całe państwo. Nawiązanie do „uderzenia" czy też „atakowania" tożsamości i państwa w kontekście krytykowania postaw patriotycznych.
11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?
Wzmianka o programach takich jak Historia bez cenzury, budowanie tożsamości narodowej poprzez treści o charakterze rozrywkowym.
12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?
Większe zainteresowanie, większe zaangażowanie w tę tematykę.

Załącznik nr 31. Notatki z wywiadu z Ł. Warzechą.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

To zbiór cech, które najczęściej się u przedstawicieli danego narodu pojawiają (można by zbudować obraz tożsamości narodowej na podstawie statystycznej). To jest również zbiór zasad, system odwołań, do którego się zwracamy, gdy chcemy opisać, kim jesteśmy – jest to fundament na którym posadawiamy nasze pojęcie o nas jako o Polakach.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Sugeroje ono, że odnosi się to do bezpieczeństwa zewnętrznego / państwa. Jeżeli mówimy o bezpieczeństwie narodowym, to jest to ochrona narodu (bezpieczeństwo państwa to ochrona państwa). Jest to również po prostu obrona narodowa, odnosi się do działań MON, do SZ (poziom kolokwialny).

Jest to także całokształt instytucji, które są odpowiedzialne za bezpieczeństwo narodu (np. instytucje wywiadowcze). Można w to wciągnąć także obywateli i ich zdolności, nastawienie, uzbrojenie.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Jest ono duże. Ma to korelację w badaniach nt odsetka / procentu obywateli gotowych do obrony państwa w razie agresji zewnętrznej oraz poziomu świadomości tożsamości narodowej / historycznej. Tam, gdzie nie niewiele mówi się o tożsamości narodowej, gdzie model społeczeństwa jest bardzo liberalny i wieloetniczny, tam ten odsetek jest stosunkowo niewielki (i odwrotnie). Żeby bronić, trzeba wiedzieć, czego się broni – trzeba mieć poczucie, że nie jest to tylko obrona naszego własnego domu i najbliższych, ale także czegoś większego.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak, to wynika też z poprzedniej odpowiedzi. Działania te powinny być podejmowane umiejętnie i z umiarem, ponieważ można w tej kwestii przesadzić. Nadmierna aktywność państwa będzie miała skutki odwrotne od zamierzonych. Jest to kwestia uchwycenia równowagi. Trzeba tożsamość narodową przekazywać, informować o niej, internalizować ją u obywateli, by nie czuli się oni „dociskani do ściany".

Konsekwencją wspomnianej przesady mogło by być zniechęcenie do utożsamiania się z państwem i narodem – negatywne skutki dla w/w gotowości, złe skutki dla czucia się członkiem wspólnoty, a także odrzucenie pozytywnych wzorców, alienacja członków narodu wobec własnej wspólnoty.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Zwrócenie uwagi na rozmijanie się deklarowanych elementów z faktycznymi zachowaniami. Przykład mającej istotne znaczenie dla Polaków wolności – w rozumieniu niepodległościowym i suwerennościowym oraz osobistym (zwrócenie uwagi na bardzo małe „uczulenie" na tym punkcie).

Elementy te to także poczucie wyjątkowości (np. w ujęciu historycznym), zaradność, zdolność do radzenia sobie w niestandardowych sytuacjach (ugruntowanie w walkach niepodległościowych oraz w konspiracji w trakcie wojny).

Jest to również przekonanie o tym, że Polacy to naród bardzo odważny (nawiązanie do mitu „porywania się z szablą na czołgi", a także do husarii, bitew pod Grunwaldem i Wiedniem). ← czy jest to „echo przeszłych wydarzeń"?

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Tendencje globalistyczne (wspólne dla całego Zachodu i nie tylko):

- Wzorce i wątki, które powodują, że wspomniane poczucie wyjątkowości (coś, za co wyjątkowo warto walczyć lub co warto chronić) rozmywa się.
- Przekonanie części obywateli, że „za taką Polskę nie warto się bić" (zagrożenie bardziej dla wspomnianej gotowości do obrony). Zwrócenie uwagi na przekonanie, że tożsamość narodowa jest zła, bo sam naród jest czymś złym, niesłusznym, niosącym jakieś ryzyko. ← dynamiczne zmiany w zakresie tego przekonania
- Także imigracja. Więcej niezintegrowanych imigrantów, ale potencjalnie posiadających obywatelstwo, to więcej osób w razie zagrożenie nieprzekonanych do obrony państwa.

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Zależy to od tego, kto rządzi. W sferze symboliki mamy do czynienia z ujednoliceniem (nikt spośród polityków nie odrzuca tożsamości) ← wpływ wojny na Ukrainie.

Edukacja (wzmianka o sporze wokół HiT w tym kontekście).

Oficjalne uroczystości.

Państwo robi zbyt mało, a często nieumiejętnie i głupio (wzmianka o „ławeczkach niepodległościowych").

Państwo (na różnych poziomach, także samorządowym) jakoś o tożsamość narodową dba – np. poprzez muzea i wystawy monograficzne. Działalność na poziomie lokalnym ma największe znaczenie, bo jest blisko ludzi, najmniej odczuwa się w związku z tym cynizm i koniunkturalizm.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Pośrednio tak. Jeśli ma się poczucie własnej odrębności, własnej specjalności / wyjątkowości, to chętniej wtedy myśli się o tym, że tego trzeba bronić (jest czego bronić). Gotowość ta jest związana z bezpieczeństwem narodowym.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

OPISANE POWYŻEJ

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

WSKAZANE POWYŻEJ w pytaniu 7

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Odejście od wzorca, którym jest celebrowanie naszych „chwalebnych" przegranych, gdyż jest to dla części obywateli mocno zniechęcające (zwłaszcza młodych). Pamięć o poległych i ofiarach jest potrzebna, ale komponent „zwycięski" jest niedoceniany (nawiązanie do rocznicy Powstania Wielkopolskiego → nie ma opowieści o tym dlaczego to powstanie się udało). Znaczenie zrównoważenia narracji o historii i tożsamości z czasu zaborów (obecnie skupienie wyłącznie na walce niepodległościowej z zaboru rosyjskiego). Brakuje komponentu o budowaniu, tworzeniu, działalności gospodarczej, bogaceniu się, zdolności do adaptacji i innowacji.

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Byłoby to wciągnięcie do rozmowy o tożsamości narodowej dużej grupy młodych ludzi, których bardziej pociągają kwestie związane z budowaniem, rozwijaniem się, sukcesem, aniżeli o chwalebnych śmierciach na polu chwały. Byłoby to zachęcające w kontekście wstępowania do wojska lub WOT. Byłoby to także korzystne dla wizerunku naszego państwa (wpływ polityki historycznej) → opowieść o państwie i narodzie, który „dobrze sobie radził".

Załącznik nr 32. Notatki z wywiadu z K. Pilawą.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Rozumiem ten termin przez pryzmat 3 pojęć

Ethos – sposób zachowywania się właściwy dla danej kultury

Etnos – to skąd pochodzimy, jaka krew płynie w naszych żyłach

Ejdos – czym jest tożsamość narodowa przez pryzmat najważniejszych dla danej kultury idei. Samostanowienie, wolność, bycie gospodarzem we własnym domu, reagowanie na wszelkie próby odebrania tej wolności (jako idei).

Wiążą się z tym sposoby wyrażania tej idei w przestrzeni publicznej – w tym np. poprzez memy rozumiane jako idiomy kulturowe.

Wzmianka o Marszu Niepodległości, o śpiewaniu hymnu na meczach. Problem sezonowości wolności.

Przy zderzeniu się z innością mamy do czynienia z oddziaływaniem na podświadomość narodową.

Z biegiem lat III RP obyczajowość zyskuje na znaczeniu (znów w zderzeniu z innością), ale to samo można powiedzieć o ejdosie – różnice się uwidaczniają, ale stajemy się także pewniejsi siebie jeśli chodzi o to co tworzy naszą tożsamość. Jednocześnie mamy tu do czynienia z wpływem globalizacji, która pokazuje, że ludzie w innych krajach są do siebie podobni. Wzmianka o budzeniu się z globalistycznej drzemki.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Stan gdzie mamy do czynienia z państwem suwerennym, mamy wysoko rozwinięte polityki publiczne, nie mamy tendencji odśrodkowych prowadzących do destrukcyjnego oddziaływania. Bezpieczny naród potrafi bronić się od zagrożeń zewnętrznych (silna armia, służby, wywiad, dyplomacja, przywództwo) i wewnętrznych (silne instytucje na różnym poziomie – centralne, samorządowe).

Kwestia współpracy pomiędzy instytucjami, a obywatelami. Kwestia odporności społecznej, znaczenie świadomości obywatelskiej, zdolności radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi, spoistość społeczeństwa.

Poczucie bycia gospodarzem we własnym kraju. Skupienie się tylko i wyłącznie na militarnym wymiarze bezpieczeństwa jest błędne.

Problem „fetyszyzacji sprzętu" – skupienie się na zakupach sprzętu, budowie aqua parków etc, co związane jest z obsesją dotyczącej spraw materialnych.

„Pulsacyjny charakter polskiej polityczności" (Dariusz Karłowicz „Teologia Polityczna").

Brak polskiego politycznego konserwatyzmu (myślenie z perspektywy instytucjonalnej, myślenie o tym jak budować). Jednoczesne podkreślenie wartości płynącej z w/w „pulsacyjności" w kontekście naszej inicjatywy po wybuchu wojny na Ukrainie.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Wpływ ten jest fundamentalny. W 2014 r. miała miejsce inwazja rosyjska na Kreml. Wskaźniki profesjonalizmu czy zasobów sprzętowych armii ukraińskiej były wtedy wysokie, ale Krym został oddany łatwo. Brakowało spoistości i tożsamości narodowej wśród ludności na Krymie. Sytuacja ta zmieniła się po pełnoskalowej inwazji Rosji w 2022 r.

Podkreślenie wątku „fetyszyzacji sprzętu" i wzmianka o stosunku społeczeństwa do powszechnego poboru wojskowego.

Podkreślenie faktu, że za tożsamością narodową muszą iść konkretne postawy społeczne (przekonanie, że tego, co mnie otacza [nie tylko rodzina, ale także droga, teatr, szkoła dziecka etc], należy bronić i za to warto zginąć i zabić).

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Tak. Jeśli tożsamość narodowa jest ważna dla bezpieczeństwa, to pogłębienie tożsamości będzie pozytywnie wpływało na bezpieczeństwo.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Istotność dla tożsamości wielowiekowej walki o niepodległość i suwerenność, myślenie o Polsce w kategoriach „państwa sezonowego" (czegoś, co może się skończyć)

Język (zwrócenie uwagi na rozpowszechnienie literackiej polszczyzny przy jednoczesnym mniejszym znaczeniu regionalizmów)

Umiejętność mobilizacji, solidarność (w tym jako ruch społeczny)

Chrześcijaństwo (zakorzenienie idei w dziedzictwie chrześcijańskim – godność, wolność etc)

Przekonanie o tym, że polska tożsamość narodowa to kwestia obyczaju i wyboru (a mniej etnosu)

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Symboliczne rozumienie tożsamości narodowej przez większość społeczeństwa. Silniejsza jest natomiast tożsamość związana z pracą, konsumpcją, stylem życia.

Zderzenie globalizmu z lokalizmem.

Słabnięcie religii chrześcijańskiej i przełożenie tego procesu na tożsamość narodową (chrześcijaństwo jako czynnik kształtujący polską tożsamość narodową na przestrzeni dziejów)

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Fundamentalna rola obowiązkowej powszechnej edukacji (duża liczba zajęć z j. polskiego, historii, HiT)

Kultura masowa, produkcje filmowe, seriale, oferta edukacyjna w kulturze (wycieczki szkolne jeżdżące na „Miasto 44")

Niedoceniana perspektywa polskiego muzealnictwa (Muzeum Historii Polski, Muzeum PW etc)

Wsparcie społeczeństwa obywatelskiego, inicjatyw 3 sektora (projekty edukacyjne, społeczne) ← przykład Akademii Dobrego Obywatela

WOT

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Oczywiście, że wpływają, wpływają pozytywnie.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Na zdobyciu wiedzy na poziomie szkolnym z zakresu kultury, literatury, historii. Żeby myśleć o bezpieczeństwie narodowym i tożsamości narodowej trzeba spełnić warunki konieczne – chodzi o „wychowanie do polskości" przez powszechną edukację. Szkoła przekazuje wiedzę, ale także organizuje obowiązkowe wycieczki do kina, do teatru, do muzeów.

Jeśli chodzi o osoby dorosłe, to działalność państwa jest „czarną dziurą". Nawroty mody na polskość są w większym stopniu skutkiem inicjatyw oddolnych, którym państwo „nie przeszkadza". Robi całkiem dużo i z przyzwyczajenia na poziomie szkół i dla dzieci.

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Powinno być ich więcej, powinny przynosić wymierne skutki nie za lat 15 a za lat 5.
Wątek „przejścia na tryb gospodarki wojennej (podejmowanie decyzji przez pryzmat egzystencjalnego zagrożenia)". Wzmianka o „trybie gospodarki przedwojennej" (powinniśmy rozumieć to do analogii wobec w/w pojęcia, ale w dłuższej perspektywie czasowej). Chodzi o priorytetyzowanie spraw bezpieczeństwa, ale nie kosztem wszystkiego innego. Wzmianka o tym, że na osiągnięcie niektórych celów już jest zbyt późno (lub może być), więc trzeba skrócić perspektywę czasową, w której mają być one osiągnięte.
11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?
Podkreślenie tego, że podejmowane działania powinny docierać do młodych dorosłych. Powinny one zasypywać brak efektów na poprzednich etapach edukacji.
Postulat zwiększenia atrakcyjność pracy w szeroko pojętej sferze publicznej dla tych osób (WOT, służba cywilna, administracja samorządowa, uczelnie wyższe).
12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?
Przyciągnięcie ludzi do służby w tych instytucjach, budowanie społeczeństwa obywatelskiego i ethosu obywatelskiego poświęceń dla ojczyzny.

Załącznik nr 33. Notatki z wywiadu z M. Giełzakiem.

Tożsamość narodowa i bezpieczeństwo narodowe

1) Czym jest dla Pana tożsamość narodowa?

Wszystko to co stanowi o poczuciu odrębności względem innych narodów i to co naród tworzy: język, kultura, symbole narodowe, świadomość bycia częścią wspólnoty obejmującej wszystkich żywych i umarłych i nienarodzonych.

2) Czym jest dla Pana bezpieczeństwo narodowe?

Pierwsza i podstawa konsyderacją polityczną, gdyż wszystkie inne polityki są nim uwarunkowane. Żeby prowadzić politykę gospodarczą, społeczną, kulturalną, etc., trzeba najpierw istnieć jako suwerenne państwo.

Na poziomie funkcjonalnym to zbiór polityk, które realizuje państwo żeby zapewnić sobie integralność i suwerenność.

Pierwszy obowiązek państwa wobec obywatela.

3) Jakie jest Pana zdaniem znaczenie tożsamości narodowej dla kształtowania bezpieczeństwa narodowego?

Nie ulega wątpliwości, że ma ono fundamentalne znaczenie. Jak bowiem przekonać ludzi, by ponosili ofiary (mienie i życia) na rzeczy integralności terytorialnej i suwerenności, jeśli ludzie nie będą mieli przekonania, że należą do wspólnoty oraz silnego emocjonalnego przywiązania do niej.

Patriotyzm jest dla polityki tym czym wiara dla religii.

Debray, państwo to trzy rzecz – granice, waluta i transcendencja.

4) Czy Pana zdaniem podejmowanie działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej wywiera pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe?

Bezpieczeństwo kulturowe jest elementem budowy bezpieczeństwa narodowego. Rzeźbienie dusz, wychowywanie obywateli, a nie jedynie wytwórców i konsumentów, jest obowiązkiem państwa. Przykład zestawu lektur szkolnych i lekcji historii przekładających się na ponoszenie przez obywateli ofiar (wyższe podatki, ale także np. oddanie życia) na rzeczy wspólnoty.

Tożsamość narodowa Polaków a bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej

5) Jakie są Pana zdaniem najważniejsze elementy tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Język, historia, szerzej kultura, symbole narodowe i emocjonalny ładunek w nich zawarty (miejsca pamięci, Mazurek Dąbrowskiego, białoczerwona flaga), przywiązanie do pewnych wartości, które na przestrzeni dziejów i w szczególnym natężeniu (w epoce porozbiorowej) zaczęły być z polskością silnie kojarzone. Jeżeli ktoś odruchowo czuje przywiązanie do haseł takich jak „za wolność waszą i naszą" lub jeśli ktoś bez tłumaczenia rozumie co mamy na myśli gdy mówimy o „wolności, równości i niepodległości", lub słowa Zygmunta Augusta „nie jestem królem sumień waszych" - to znaczy, że polskość jest mu nieobca.

6) Jakie według Pana można wskazać najważniejsze wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej współczesnych Polaków?

Globalizacja – procesy globalizacyjne kreują uniwersalnego konsumenta. Niezależnie od tego gdzie toczy się rozmowa, ludzie mają podobne potrzeby i mentalność, żyją w świecie podobnych pojęć, mogą nabywać podobne produkty i mogą być podatni na podobne oddziaływanie marketingowe. Wiąże się to z eliminowaniem tego, co odrębne oraz z przynależnością do kultury globalnej / uniwersalnej, a nie własnej (w przypadku której trzeba podjąć wysiłek, by się do niej zbliżyć).

Problem przykrywania własnej kultury narodowej przez kulturę globalną / uniwersalną.

Mała i duża globalizacja
- mała tocząca się w ramach Europy (przyjmowanie tożsamości europejskiej [problemem jest tu to, że może to być tożsamość europejska bez własnej tożsamości narodowej], pokusa wytransferowania i cedowania suwerenności na UE).
- duża (w przestrzeni globalnej) zaś obecnie jest tożsama z amerykanizacją, lecz może się przemienić w synoizację.
Jest to presja na tożsamość narodową (rozmiękczanie jej).
Polska:
- Konsumeryzm
- Indywidualistyczne potrzeby, aspiracje, wartości. Narodowy indyferentyzm. Przyznawanie się do patriotyzmu i więzi z narodem jest passe i wywołuje negatywne konotacje (nacjonalizm, szowinizm). Kolizja takiej postawy z wartościami wymienionymi powyżej.
(Lawen Redar Szwedem trzeba być w sercu a nie w papierach)

7) Jakie według Pana można wymienić działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

- Takie będą Rzeczpospolite jak ich młodzieży chowanie. Niemal każdy program społeczny można rozwiązać przy pomocy edukacji. Rola nauczyciela i szkoły w przekazywaniu wiedzy mającej znaczenie np. w odnajdywaniu się w społeczeństwie, w kształtowaniu postaw obywatelskich bez łamania sumień i uczenia np. nacjonalizmu, rasizmu i szowinizmu.
Historia ma prawo być afirmatywną, na tym co jest wzorcem i punktem odniesienia. (znaczenie również krytycznego podejścia do tych wzorców i historii – dobrodziejstwo inwentarza i konieczność przyjęcia tego, co przynosi dumę i co wywołuje wstyd w historii narodowej).
- Polityka historyczna. Jest zespołem działań narodotwórczych, ukierunkowanych na wychowanie oraz mających charakter obronny wobec innej polityki historycznej. Przykłady to obchodzenie świąt narodowych, finansowanie muzeów, dobór treści w podręcznikach historii.
Można spierać się na ile działania te są prowadzone efektywnie, ale są one realizowane, państwo ma te narzędzia.

8) Czy Pana zdaniem można stwierdzić, że wskazane działania wywierają pozytywny wpływ na bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej?

Tak, bezsprzecznie. Wiąże się to z uświadomienie młodym ludziom, że Polska jest wartością z wielu powodów (jako dziedzictwo kulturowe, wspólnota, strażniczka całego szeregu autonomicznych wartości – autonomiczne państwo polskie daje wolność słowa, sumienia, wyznania). Odwołanie do tego co dzieje się na Ukrainie w trakcie wojny z powodu oddziaływania Rosji jako agresora.

9) Jeśli Pana zdaniem taki pozytywny wpływ zachodzi, to na czym on polega?

Moment, w którym człowiek zaczyna przeżywać patriotyzm w sposób świadomy jest bardzo często momentem przebudzenia. I to zmienia sposób postrzegania ludzi, zjawiska, rzeczy, które są dookoła niego. To zabarwia jego spojrzenie, kształtuje jego postawy. Jeśli ktoś wie i rozumie, że należy do wspólnoty, że ma wobec niej obowiązki oraz że nie jest ona dana na stałe (kwestia zagrożeń), to będzie bardziej świadom tych zagrożeń oraz czuł imperatyw / powinność, by na te zagrożenia reagować (kwestia wydatków na zbrojenia, poboru do wojska – akceptacja tego).
Wzmianka o znaczeniu patriotyzmu gospodarczego i jego wpływu na bezpieczeństwo.
Jeśli ludzie czują związek z wspólnotą narodową, to wykazują gotowość dorzucania się wspólnego budżetu, co ma przełożyć się na lepsze warunki życia ich samych i ich rodaków – model państwo jako „dom ludu" (Szwecja). W efekcie państwo dysponuje środkami na zapewnianie usług, zapewnianie ludziom możliwości samorealizacji – poczucie tego, że „ojczyzna o mnie nie zapomniała" (pozytywne sprzężenie zwrotne).

10) Czy Pana zdaniem wskazane działania można uznać za wystarczające?

Wymienione powyżej działania w innych obszarach.

11) Jakie jeszcze działania Pana zdaniem należałoby podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków?

Zapewnienie odpowiednie warunki życia, system opieki zdrowotnej, system podatkowy – „ojczyzna o mnie nie zapomniała).

Kształtowanie wśród obywateli postawy republikańskiej – naród polityczny jako właściciel państwa:

- przykładem jest przynależność do „armii obywatelskiej" – przeszkolenie, przynależność do gwardii narodowej
- innym jest wprowadzenie instytucji sędziów przysięgłych

12) Na czym Pana zdaniem polegałyby pozytywne skutki wyżej wymienionych dodatkowych działań?

Tego rodzaju świadomy obywatel, który czuje się właścicielem państwa i który będzie miał poczucie, że państwo o niego dba, będzie wiedział jak się ma zachować w „sytuacjach granicznych" (obrona wspólnoty, do której przynależy).

Załącznik nr 34. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 1 do 4 kwestionariusza wywiadu.

Tożsamość narodowa a bezpieczeństwo narodowe	Sposób rozumienia pojęć oraz związków między nimi	Respondenci reprezentujący dany sposób rozumienia poszczególnych pojęć oraz związków między nimi	Kontekst/komentarz
Tożsamość narodowa	Wynik istnienia narodu	Dr A. Chabasińska	-
	Zbiór podzielanych cech określających naród, związek z charakterem narodu	Prof. C. Smuniewski, respondent 15, Prof. T. Paleczny, Dr hab. R. Szwed, respondent 61, W. Pizło, Dr M. Karkowska, Ks. A. Rusak, M. Niewalda, Ł. Warzecha, M. Giełzak	Respondent 61 oraz W. Pizło zaznaczają, iż cechy tworzące tożsamość narodową Polaków obejmują także przywary i wady dotyczące charakteru narodowego. Dr M. Karkowska podkreśla kontekstualność tożsamości narodowej zależność jej treści oraz znaczenie poszczególnych elementów od okoliczności.
	Wytwory społecznej aktywności człowieka	Prof. T. Kośmider	Prof. T. Kośmider przytacza liczny zbiór takowych elementów, do których zalicza: • historycznie ukonstytuowane stosunki społeczne, • religię, • koncepcje filozoficzno-etyczne, • edukacja i wychowanie, wytwory działalności artystycznej człowieka wraz ze spuścizną kulturową narodu, • zwyczaje i wzorce zachowań, normy postępowania
	Kod kulturowy	Respondent 61, W. Pizło	Zdaniem prof. T. Palecznego tożsamość narodowa stanowi swoisty „system operacyjny" pozwalający na zrozumienie świata.
	Indywidualna oraz kolektywna świadomość i samowiedza	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Dr P. Gotowiecki, Prof. T. Paleczny, Prof. P. Żurawski vel	Ks. A. Rusak uznaje, iż tożsamość narodowa opiera się o rozszerzanie kręgu tożsamości od jednostek, poprzez rodzinę aż do

		Grajewski, Dr R. Zieliński, Ks A. Rusak, Respondent 87, M. Niewalda, R. Potrac, W. Szpur, Ł. Warzecha	tożsamości obejmującej cały naród.
	Poczucie przynależności do wspólnoty narodowej, identyfikacja	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr hab. R. Szwed, W. Pizło, Dr M. Karkowska, Ks. dr M. Szczerbiński, Dr J. B. Klakla	-
	Postawa	Prof. I. Urych	-
	Czynnik duchowy	Prof. T. Paleczny, Ks. A.Rusak	-
	Integracja z elementami narodotwórczymi	Prof. K Drabik, Prof. I. Urych	-
	Wspólne działania, wspólna wizja, punkt odniesienia, siła tkwiąca w człowieku	Prof. C. Smuniewski, Prof. P. Majewski	Prof. C. Smuniewski zwraca uwagę na potrzebę łączenia perspektywy synchronicznej i diachronicznej w myśleniu o narodzie i tożsamości narodowej.
	Świadomość polityczna	Prof. P. Żurawski vel Grajewski	-
	Odrębność względem innych wspólnot	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, M. Giełzak	W kontekście tym dr A. Chabasińska apeluje o rozszerzanie kręgu osób objętych tożsamością narodową, zaś dr M. El Ghamari o niewykorzystywanie tożsamości narodowej do antagonizacji
	Narzędzie mobilizacji, gotowość do ponoszenia ofiar i obrony wspólnoty narodowej	Prof. J. Gierszewski, Prof. C. Smuniewski, Prof. P. Żurawski vel Grajewski	Prof. P. Żurawski vel Grajewski podkreśla, iż obrona ta dotyczy wspólnoty narodowej rozumianej jako *demos*, nie *etnos*.
	Konstruktywistyczny charakter, proces, zmienność, dynamiczność	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari,	Prof. T. Paleczny wskazuje nie zmienność tradycji, dziedzictwa i tożsamości narodowej oraz konieczność ich „aktualizacji”

		Prof. T. Paleczny, Dr hab. J. Sowa. Dr J. B. Klakla	(„dodawania” do nich nowych treści). W opinii K. Pilawy mamy do czynienia z dwutorowym procesem, w którym z jednej strony tożsamość narodowa, a dokładniej jej *ejdos* (wymienia on także *ethos* oraz *etnos jako jej składniki*) zyskuje na znaczeniu, lecz z drugiej ciągle pozostaje w mocy oddziaływanie globalizacji.
	Narracyjna fikcja	Dr hab. J. Sowa	-
	Dialog między tradycją a nowoczesnością	Dr M. El Ghamari	-
Bezpieczeństwo narodowe	Stan braku zagrożenia, poczucie bezpieczeństwa, zdolność obrony przed zagrożeniami i kryzysami	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, Dr hab. J. Sowa, Dr M. Karkowska, M. Niewalda, K. Pilawa	-
	Zdolność państwa do identyfikacji i adaptacji do zagrożeń w zmieniającym się środowisku	Dr M. El Ghamari	Dr M. El Ghamari podkreśla społeczny wymiar zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, takich jak radykalizm czy ekstremizm. Dr M. Karkowska zwraca uwagę na znaczenie kontekstualności, dotyczącej zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego. Tego samego zdania jest także dr J. B. Klakla.
	Suwerenność, poczucie bycia gospodarzem we własnym kraju	K. Pilawa	-
	Wartość, potrzeba	Dr A. Chabasińska, Prof. T. Kośmider, Prof. C. Smuniewski	
	Możliwość „bycia sobą” (w tym również w relacjach z innymi)	Dr hab. R. Szwed	-
	Konstrukt społeczny (społeczne konstruowanie uznania jaki stan uznajemy za bezpieczny)	Dr J. B. Klakla	-
	Przedmiotowe wymiary bezpieczeństwa (sektory)	Prof. K. Drabik, Prof. T. Kośmider, Dr M. El Ghamari,	-

		R. Potrac	
	System bezpieczeństwa, zbiór instytucji	Prof. K. Drabik, Prof. C. Smuniewski, Dr hab. R. Szwed, W. Pizło, Ł. Warzecha	-
	Ochrona terytorium i suwerenność państwa, ochrona tego co łączy naród	Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski, Dr M. El Ghamari, Prof. T. Paleczny, Dr R. Zieliński, Ks. A. Rusak, Dr J. B. Klakla respondent 87, R. Potrac, W. Szpur	-
	Zabezpieczenie tożsamości narodowej; ochronę i rozwój tego, co duchowe i ponadczasowe	Prof. C. Smuniewski, Prof. P. Majewski	-
	Związek z państwem	Dr A. Chabasińska	Ks. A. Rusak podkreśla rolę i znaczenie elit dla bezpieczeństwa narodowego
	Zdolność państwa do ochrony obywateli przed zagrożeniami, ochrona narodu	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Prof. P. Majewski, W. Szpur, Ł. Warzecha	Respondent 15 podkreśla, że nie zawsze mamy do czynienia z państwami narodowymi, zaś państwo może być także zagrożeniem dla narodu
	Obowiązek państwa wobec obywatela	M. Giełzak	-
	Współpraca państwa z obywatelami	K. Pilawa	-
	Ochrona grup narodowych	Prof. J. Gierszewski	Zwraca na to uwagę dr A. Chabasińska
	Misja społeczeństwa	Prof. A. Skrabacz	Prof. A. Skrabacz podkreśla prymat społeczeństwa nad państwem w tym kontekście. Wg dra R. Zielińskiego, bezpieczeństwo narodowe zasadza się na przestrzeganiu i podtrzymywaniu 5 elementów narodotwórczych: języka, historii, kultury, terytorium i religii.
	Obywatele i ich	Ł. Warzecha	-

	potencjał		
	Brak różnic, podobne priorytety w zakresie bezpieczeństwa	Respondent 87, K. Pilawa	-
	Wychowanie obywateli w taki sposób, by chcieli oni walczyć za ojczyznę	Respondent 61	-
	Tworzenie warunków rozwoju, wybór sposobu funkcjonowania, sprawstwo	Prof. A. Skrabacz, Prof. I. Urych, Dr hab. J. Sowa, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, M. Niewalda	-
Znaczenie tożsamości narodowej dla bezpieczeństwa narodowego	Podstawa dla bezpieczeństwa narodowego i jego zasób strategiczny, element jego aksjologii	Dr A. Chabasińska, Prof. T. Kośmider, Prof. C. Smuniewski, Dr M. El Ghamari Dr R. Zieliński, respondent 87	Dr hab. J. Sowa uważa, iż znaczenie to zmienia się wraz z pojmowaniem tożsamości narodowej oraz treściami „umieszczanymi w niej". Przywołał on w tym kontekście wypowiedź prof. Z. Krasnodębskiego nt. zagrożenia (o charakterze kulturowym) ze strony Zachodu. Z kolei respondent 87 zwraca uwagę na kwestię „sterowalności" narodu w kontekście bezpieczeństwa narodowego, co wynika jego zdaniem z posiadania przez obywateli ukształtowanej tożsamości narodowej.
	Dwustronny związek między tożsamością i bezpieczeństwem oraz bezpieczeństwem i tożsamością	Dr M. Karkowska, M. Niewalda	-
	Gotowość obywateli do obrony kraju przed zagrożeniami i ponoszenia ofiar z tym związanych, postawa związana z bezpieczeństwem narodowym (wzorce patriotyzmu), funkcja mobilizacyjna	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. I. Urych, Prof. T. Paleczny, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Prof. P. Majewski, W. Pizło, Ks. dr M. Rusak, R. Potrac W. Szpur, Ł. Warzecha, M. Giełzak	-

	Identyfikacja	Prof. K. Drabik, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Skrabacz, Dr hab. R. Szwed, respondent 87, Dr J. B. Klakla	-
	Samoświadomość, wspólna wizja	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski Prof. C. Smuniewski, ks. A. Rusak	-
	Stabilność i spójność społeczna, funkcja integracyjna	Prof. J. Gierszewski, Prof. C. Smuniewski, Dr M. El Ghamari, Prof. T. Paleczny, W. Pizło, Ks. A. Rusak, W. Szpur, K. Pilawa	-
	Zapobieganie zagrożeniom	Prof. K. Drabik, Prof. A. Skrabacz, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki	Prof. A. Skrabacz i dr M. El Ghamari zwracają w tym kontekście uwagę na zagrożenia natury społecznej, związane ze zjawiskami takimi jak migracja oraz ze sferą społeczno-kulturową (jak np. radykalizacja i ekstremizm czy wojna informacyjna i kognitywna)
	Budowanie kapitału społecznego	Prof. K. Drabik	-
	Krzewienie kultury	Prof. K. Drabik	-
	Wychowanie, przekazywanie wartości	Ks. A. Rusak	-
Działania na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej	Część polityki bezpieczeństwa narodowego, jej zasób i podstawa	Prof. A. Pieczywok, Prof. C. Smuniewski, W. Pizło	-
	Tworzenie wspólnoty, integrowanie ludzi, tworzenie więzi społecznych, spójność społeczna	Dr A. Chabasińska, Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari, respondent 15, Dr M. Karkowska	-
	Budowanie zaufania pomiędzy społeczeństwem i państwem	Prof. K. Drabik	-
	Budowanie społecznej bazy dla bezpieczeństwa narodowego	Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok	-
	Budowanie	Prof. A. Pieczywok	

	społeczeństwa obywatelskiego		-
	Socjalizacja, tworzenie postawy związanej z bezpieczeństwem narodowym	Prof. I. Urych, Ks. dr M. Szczerbiński	Zdaniem ks A. Rusaka bezpieczeństwo narodowe wynika ze świadomie przeżywanej tożsamości narodowej, związanej z zaangażowaniem społeczeństwa w działania obronne.
	Mobilizacja obywateli do obrony państwa	Respondent 15, Ks. dr M. Szczerbiński, respondent 87	-
	Odporność na zagrożenia	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari	Respondent 61 i W. Pizło podkreślają znaczenie bezpieczeństwa informacyjnego w kontekście bezpieczeństwa narodowego.
	Konieczność podejmowania działań w sposób przemyślany, unikanie wykluczania	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Ks. A. Rusak, Dr J. B. Klakla, Ł. Warzecha	Dr A. Chabasińska apeluje o unikanie polonocentryzmu, zaś prof. C. Smuniewski wskazuje na znaczenie dumy i godności narodowej oraz unikaniu wywyższania się nad inne nacje. Również dr J. B. Klakla uważa, iż niepożądane jest wykorzenienie jednostek z tożsamości narodowej (np. migrantów). Dr hab. J. Sowa dodaje natomiast, iż tożsamość narodowa może być dysfunkcjonalna z perspektywy bezpieczeństwa narodowego.
	Znaczenie sposobu konstruowania tożsamości narodowej	Dr J. B. Klakla	-
	Kreowanie postaw pożądanych, eliminowanie postaw niepożądanych, motywowanie do ochrony interesów i wspólnych wartości	Prof. J. Gierszewski Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr hab. R. Szwed, R. Potrac, Ł. Warzecha, M. Giełzak	-
	Polityka kulturalna i historyczna, edukacja, propaganda i ideologia	Prof. T. Paleczny, Prof. P. Majewski	Zdaniem prof. T. Palecznego edukacja ta powinna być realizowana przez fachowców i nie obejmować zbytniego nacisku na martyrologię.

Załącznik nr 35. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytanie nr 5 kwestionariusza wywiadu.

Elementy tożsamości narodowej Polaków	Respondenci wymieniający poszczególne elementy tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
Kultura (materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, kanon kulturowy), symbole, tradycje, zwyczaje i obyczaje narodowe	Dr A. Chabasińska, Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, respondent 15, Prof. T. Paleczny, Dr hab. J. Sowa, Dr M. Karkowska, Dr R. Zieliński, Ks. dr M. Szczerbiński M. Niewalda, W. Szpur, M. Giełzak	Prof. P. Żurawski vel Grajewski zwraca uwagę na postępującą erozję kodu kulturowego Polaków, polegającej na coraz mniejszej posiadanej przez nich wiedzy. Również M. Niewalda stwierdza, że współcześnie tożsamość narodowa Polaków zmierza w kierunku wynarodowienia. M. Giełzak wiąże symbole narodowe z zawartym w nich emocjonalnym ładunkiem i wymienia w tym kontekście miejsca pamięci, Mazurek Dąbrowskiego czy biało-czerwoną flagę. Dodaje on także, że jeśli ktoś odruchowo czuje przywiązanie do haseł takich jak „za wolność waszą i naszą" lub jeśli ktoś bez tłumaczenia rozumie co ma na myśli ktoś mówiący o „wolności, równości i niepodległości" lub słowa Zygmunta Augusta „nie jestem królem sumień waszych", to znaczy, że polskość jest mu nieobca.
Wartości, normy, cnoty	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. C. Smuniewski, Dr P. Gotowiecki, Dr hab. J. Sowa, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Majewski, Dr. M. Karkowska, Ks. A. Rusak, M. Niewalda, M. Giełzak	Dr A. Chabasińska wspomina w tym kontekście o wartościach cywilizacji zachodniej. Pośród poszczególnych cnót i cech charakteru narodowego (w tym również wad i przywar) Polaków respondenci wymieniają: • dążenie do wolności – prof. T. Kośmider • wolności jako czegoś, co nas uskrzydla, lecz co stanowi także „miękkie podbrzusze" - prof. C. Smuniewski • otwartość jako część myślenia o nas samych - prof. C. Smuniewski • gościnność, honor, odpowiedzialność za słabszych, zdrowa rycerskość - M. Niewalda • inne przetrwały, w tym zarówno plusy (duma, honor, maniery, wesołość w obyciu, nieugiętość), jak i minusy (pieniactwo, anarchia) – Respondent 61 • utożsamianie się z cierpieniem i przegraną, odniesienie do aspektu przegranych narodowych (rok 1944, utrata niepodległości) – W. Pizło

		• zaradność – Ł. Warzecha • zdolność do radzenia sobie w niestandardowych sytuacjach (odwołanie do walk niepodległościowych, konspiracji w trakcie wojny) – Ł. Warzecha
Patriotyzm, wielowiekowa walka o niepodległość i suwerenność	Prof. J. Gierszewski Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Dr P. Gotowiecki, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, K. Pilawa	-
Wspólne inicjatywy i działania (np. WOŚP), umiejętność mobilizacji, solidarność, pomoc podczas różnych kataklizmów i trudów, trzymanie się razem	R. Potrac, K. Pilawa	-
Historia i pamięć historyczna	Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, W. Pizło, Dr M. Karkowska, Dr R. Zieliński, Ks. A. Rusak Ks. dr M. Szczerbiński, M. Niewalda, Dr J. B. Klakla, W. Szpur, M. Giełzak,	Dr M. El Ghamari stwierdza, że wydarzenia takie jak rozbiory, powstania narodowe, walka podczas II wojny światowej czy opór wobec komunizmu mocno ukształtowały świadomość narodową. Wspomina ona także, że wspólne doświadczenia trudnych czasów sprawiają, że Polacy często postrzegają siebie jako naród, który potrafi przetrwać najtrudniejsze wyzwania, zaś pamięć historyczna wzmacnia poczucie wspólnoty i solidarności, co staje się szczególnie istotne w chwilach kryzysu, takich jak pomoc uchodźcom z Ukrainy w obliczu rosyjskiej inwazji. Na koniec dr M. El Ghamari dodaje, że historia przekłada się na konkretne działania współczesnych Polaków, którzy w sytuacjach kryzysowych potrafią działać ponad podziałami. Podobny pogląd reprezentuje także W. Szpur.
Świadomość narodowa, obraz własnego narodu	Dr A. Chabasińska, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz	-
Język	Dr A. Chabasińska, Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, respondent 15, Prof. T. Paleczny,	-

	Dr hab. J. Sowa, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Dr M. Karkowska, Dr R. Zieliński, Ks. A. Rusak, Ks. dr M. Szczerbiński, Dr J. B. Klakla, W. Szpur, K. Pilawa, M. Giełzak	
Religia (w szczególności chrześcijaństwo, katolicyzm), Kościół, święta, duchowość	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. C. Smuniewski, Dr M. El Ghamari, respondent 15, Prof. T. Paleczny, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Prof. P. Majewski, respondent 61, Dr R. Zieliński, respondent 87, R. Potrac W. Szpur, K. Pilawa	Zdaniem dra hab. J. Sowy elementem tożsamości narodowej Polaków jest nie tyle religia, co *przekonanie* o tym, iż stanowi ona taki element. Zdaniem Respondent 61 religia, jakkolwiek zalicza się do tychże elementów, to obecnie jest ona ośmieszona i stanowi swoisty skansen.
Rodzina	Dr hab. J. Sowa, Ks. A. Rusak, respondent 87	Dla ks. A. Rusaka rodzina stanowi podstawę wszelkich wspólnot
Terytorium, ojcowizna, ojczyzna prywatna, lokalność i regionalizm	Dr A. Chabasińska, Prof. A. Skrabacz, respondent 15, Prof. T. Paleczny, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Majewski, Dr M. Karkowska Dr R. Zieliński	W opinii dr M. Karkowskiej regionalizmy tworzą wspólną całość. Obejmują one świętowanie np. powstania wielkopolskiego czy warszawskiego, dokonujące się niezależnie od miejsca zamieszkania świętujących je osób.
Przekonanie, że Polska jest krajem europejskim; przynależność do UE	Dr hab. J. Sowa, Dr M. Karkowska	-
Inne: • Poczucie odrębności od sąsiadujących państw i narodów – dr P. Gotowiecki • Poczucie przynależności i więzi społeczne – prof. T. Kośmider • Więzy krwi – prof. I Urych • Silny emocjonalny związek z własnym państwem i narodem – prof. P. Żurawski vel Grajewski • Demokratyczne idee (równość, prawa człowieka,		-

tolerancja) – dr M. El Ghamari • Przywiązanie do wartości liberalnych (afirmacja praw człowieka) – prof. P. Majewski • Świadomość, myślenie o rodakach za granicą - prof. C. Smuniewski • Pewnego rodzaju kulty (Powstania Warszawskiego, Żołnierzy Wyklętych, powstań narodowych) - R. Potrac • Przekonanie o tym, że polska tożsamość narodowa to kwestia obyczaju i wyboru (a mniej etnosu) – K. Pilawa	

Załącznik nr 36. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 6 kwestionariusza wywiadu.

Wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków	Respondenci wymieniający poszczególne wyzwania i zagrożenia dla tożsamości narodowej Polaków	Kontekst/komentarz
Migracja	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Skrabacz, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, respondent 15, Dr hab. J. Sowa, W. Szpur, Ł. Warzecha	Prof. J. Gierszewski wspomina o wpływie kultur innych narodów niosący ryzyko osłabienia tradycyjnych wartości narodowych. Zwraca on także uwagę, że wpływ innych kultur może także nieść ze sobą ryzyko integracji imigrantów z polskim społeczeństwem, co może prowadzić do podziałów społecznych (aczkolwiek zaznacza on także, że zjawisko to może także wzbogacić polską tożsamość). Z kolei dr M. El Ghamari wskazuje na napięcia kulturowe jako skutek migracji. Dr hab. J. Sowa stwierdza, że związane z nią zagrożenie nie dotyczy dominacji wzorców kultury, lecz destabilizacji struktur społecznych i państwowych.
Globalizacja, westernizacją, McDonaldyzacja, multikulturalizm, wielokulturowość	Dr A. Chabasińska, Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Pieczywok, Prof. T. Kośmider, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, R. Potrac, Ł. Warzecha, M. Giełzak	Zdaniem prof. K. Drabika procesy globalizacyjne powodują wypieranie tych elementów kulturowych, które są właściwe naszemu narodowy, jak np. język, obyczajowość, kultura regionalna i narodowa. Prof. J. Gierszewski zwraca natomiast uwagę na takie skutki globalizacji jak homogenizacja i unifikacja kultur. Prof. T. Kośmider wspomina o wpływie kultury masowej. Prof. I. Urych odnosi się z z kolei o spowodowanej przez globalizację uniformizacji życia poszczególnych narodów oraz o zacieraniu elementów narodotwórczych i symboli narodowych. Dr P. Gotowiecki, że zagrożenia związane z multikulturalizm mogą występować w długoterminowej perspektywie kilkudziesięciu lat. Ks. dr M. Szczerbiński zwraca uwagę na prądy kulturowe promujące multikulturowość w opozycji do patriotyzmu oraz utożsamianie ze słabo określoną europejskością, a nie polskością, lub nawet promocja kategorii obywatel świata jako głównej tożsamości. W kontekście wielokulturowości R. Potrąc wyraża pogląd, iż tolerancja Polaków jest werbalna, a nie

		realna, zaś pojawienie się w naszym otoczeniu obcokrajowców i osób o innym kolorze skóry wywołuje poczucie zagrożenia. Uważa on, że nasza „pewność narodowa" jest żadna, a tożsamość narodowa młodych ludzi nie jest oparta o wiedzę historyczną, a o „plastikowe przekonania". W opinii M. Giełzaka globalizacja prowadzi do przykrywania własnej kultury narodowej przez kulturę globalną/uniwersalną oraz presji na tożsamość narodową (rozmiękczanie jej). Wyróżnia on w tym kontekście „małą" i „dużą" globalizację: • mała toczy się w ramach Europy, z czym wiąże się przyjmowanie tożsamości europejskiej (problemem jest tu to, że może to być tożsamość europejska bez własnej tożsamości narodowej) oraz pokusa wytransferowania i cedowanie suwerenności na UE • duża zaś obecnie jest tożsama z amerykanizacją, lecz może się przemienić w sinoizację.
Regionalizacja	Dr A. Chabasińska	-
Atomizacja, polaryzacja, podziały i osłabianie więzi społecznych, konflikty społeczne	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Dr M. El Ghamari, Prof. T. Paleczny, Prof. P. Majewski	Odnośnie polaryzacji prof. J. Gierszewski uważa, że skutkuje ona tworzeniem się dwóch odmiennych narracji dotyczących tożsamości narodowej, wartości i interpretacji historii. Jego zdaniem taka polaryzacja osłabia poczucie jedności narodowej i może prowadzić do erozji wspólnych fundamentów tożsamości. Prof. A. Pieczywok wymienia dodatkowo takie zagrożenia jak: • fragmentaryacja • alienacja jednostek • rozpad więzi zbiorowych • bierność społeczna • trybalizm Prof. P. Majewski podkreśla znaczenie istnienia wspólnego mianownika wspólnotowego w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Odnosząc się do kwestii podziałów w społeczeństwie stwierdza on, w warunkach demokracji różnice (np. polityczne) są naturalne, trzeba jednak dbać, by nie powodowały powstawania wzajemnie wykluczających się i sprzecznych tożsamości, zanikania wspólnoty narodowej; by różnice te nie przekraczały granicy lojalności wobec tego samego państwa i nie prowadziły do tego, by przeciwnikom politycznym odmawiać przynależności do wspólnoty.

Relatywizm moralny	Prof. T. Kośmider	
Indywidualizm, narodowy indyferentyzm, wykorzenienie	Prof. K. Drabik, M. Giełzak	Prof. K. Drabik zwraca w tym kontekście uwagę na takie kwestie jak: • wykorzenienie, wyrwanie z tradycji, małej ojczyzny • rozluźnienie więzów ze środowiskiem, z którego pochodzimy • brak identyfikacji z racją stanu i interesami narodowymi w sensie politycznym M. Giełzak uznaje zaś, iż przyznawanie się do patriotyzmu i więzi z narodem jest passé i wywołuje negatywne konotacje (nacjonalizm, szowinizm) Jego zdaniem postawa taka koliduje z wartościami indywidualistycznymi. Prof. P. Majewski wspomina w tym kontekście o napięciu pomiędzy budowaniem wspólnoty, a aspiracjami indywidualnymi i grupowymi.
Rozmontowanie kultury i zanik kodu kulturowego, zanik pamięci historycznej	Prof. T. Kośmider, Dr M. El Ghamari, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, M. Niewalda	Prof. C. Smuniewski wspomina o zagrożeniu jakim jest odrzucenie historii. Dr M. El Ghamari twierdzi, iż zjawisko zaniku pamięci historycznej, szczególnie wśród młodego pokolenia, osłabia świadomość narodową, sprawiając, że tożsamość staje się powierzchowna i podatna na manipulacje, co wynika z odchodzenia od tradycyjnych form przekazywania wiedzy. Prof. P. Żurawski vel Grajewski wskazuje, że niemożliwe jest istnienie tożsamości bez świadomości z czym się identyfikujemy, zaś zanim wiedzy nt. kodu kulturowego oznacza erozję tożsamości narodowej. Dodaje on, że nie można kochać czegoś, czego nie znamy, czego nie rozumiemy, do czego nie możemy się odwołać, o czym nie wiemy, że istnieje. M. Niewalda przestrzega przed dezaktywowaniem kotwic kulturowych oraz wprowadzeniem nowych, które nie są spoiwem narodu polskiego, zaś wywołują działania destrukcyjne wobec osób, grup czy regionu.
Płytkość współczesnego rozumienia tożsamości narodowej	Dr hab. R. Szwed, Dr R. Zieliński, R. Potrac	Dr hab. R. Szwed podkreśla znaczenie ugruntowanej wiedzy o tożsamości, gdyż ugruntowane tożsamości są bezpieczniejsze. Dr R. Zieliński zwraca uwagę na takie zjawiska jak „zbłąkana tożsamość” oraz „banalny patriotyzm”.
Podważanie patriotyzmu		W. Pizło wspomina o zagrożeniu pod postacią działań ukierunkowanych na wmówienie Polakom, że nie jesteśmy narodem, że nie mamy tożsamości, że to nie jest ważne, że liczy się globalizm, federalizm unijny etc. Dodaje on, że działania te mają miejsce w przestrzeni informacyjnej.

		W. Szpur wspomina o krytyce postaw patriotycznych jako narzędziu rozbijania tożsamości narodowej i walki oraz o „atakowaniu" tożsamości i państwa w kontekście krytykowania postaw patriotycznych. Ł. Warzecha zwraca uwagę na przekonanie części obywateli, że „za taką Polskę nie warto się bić". Dodaje on także, że zdaniem takich osób tożsamość narodowa jest czymś złym, niesłusznym, niosącym jakieś ryzyko (według Ł. Warzechy zachodzą dynamiczne zmiany związane z tym przekonaniem).
Konsumpcjonizm, konsumeryzm, komercjalizacja, materializm	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari, Ks. dr M. Szczerbiński, respondent 87, M. Giełzak	Zdaniem prof. J. Gierszewskiego konsumpcjonizm może osłabiać tradycyjna polską kulturę i wartości. Ks. dr M. Szczerbiński przestrzega natomiast przed materializmem i indywidualizmem popychającym do traktowania swojego narodu jedynie w kategoriach egoistycznych.
Wpływ nowych technologii, dezinformacja	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Skrabacz, Dr M. El Ghamari, Prof. P. Majewski	Prof. J. Gierszewski wskazuje, iż kampanie dezinformacyjne mogące być wykorzystywane do osłabiania tożsamości narodowej, budowania wewnętrznych podziałów oraz podważania zaufania do instytucji państwowych i wartości narodowych.
Słabnięcie religii, laicyzacja	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari K. Pilawa	-
Brak, słabość, spadek jakości edukacji	Dr A. Chabasińska, Dr M. El Ghamari	Respondenci wymieniają szereg kwestii związanych z edukacją jako wyzwaniem bądź jej brakiem lub słabnięciem jako zagrożeniem: • w kontekście zmian w programach nauczania prof. J. Gierszewskiego stwierdza, że jeśli edukacja nie będzie odpowiednio uwzględniać polskiej historii i kultury, istnieje ryzyko osłabiania świadomości narodowej wśród młodzieży i zmniejszania roli historii w kształtowaniu tożsamości narodowej • zdaniem prof. C. Smuniewskiego wyzwaniem jest ciągła edukacja, lecz trzeba mieć kogo uczyć (problem demografii) • W. Pizło podkreśla znaczenie edukacji, myślenia krytycznego, refleksyjności oraz wiedzy w kontekście zapobiegania tym zagrożeniom • dla ks. dra M. Szczerbińskiego wyzwanie stanowi natomiast edukacja patriotyczna
Inne odpowiedzi: • „Narracja odbrązawiająca" (np. twierdzenie, że Polacy niepotrzebnie się bronili w trakcie II WŚ, w przeciwieństwie do Czechów) – prof. P.		

Żurawski vel Grajewski • Brak świadomości i dumy z historii polskiego narodu politycznego – prof. P. Żurawski vel Grajewski • Fatalna polityka historyczna - respondent 61 • Zanik symboli – ks. A. Rusak, respondent 87 • Kryzys autorytetów – dr A. Chabasińska • Spadek poczucia odpowiedzialności za państwo, spadek zaufania do instytucji państwa – dr A. Chabasińska • Niż demograficzny – prof. A. Skrabacz • Zachowanie równowagi między zachowaniem tradycji a otwartością na zmiany – dr M. El Ghamari, prof. J. Gierszewski • Zagrożenie ze strony Rosji pod rządami W. Putina, znalezienie się w strefie jej wpływów – dr hab. J. Sowa • Ekstremizm i nacjonalizm – dr M. El Ghamari • Nowe interpretacje dziedzictwa historycznego i kulturowego; multiplikowanie się komunikatów, a także nakładanie się odmiennych porządków estetycznych i aksjologicznych - prof. T. Kośmider • Różne rozumienie tych samych kwestii - ekskluzja zamiast inkluzji – dr M. Karkowska • Zarządzanie różnorodnymi tożsamości tak, by były one inkluzywne i niewykluczające się – dr J. B. Klakla • Przepływy materialne mające charakter tożsamościowy i wykluczający (500+, opieka zdrowotna) – dr J. B. Klakla	-

Załącznik nr 37. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 7 do 10 kwestionariusza wywiadu.,

Działania podejmowane przez państwo polskie na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	Respondenci wskazujący dane działania w tym obszarze	Kontekst/komentarz
Celebracja świąt narodowych	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Skrabacz, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr hab. R. Szwed, Dr M. Karkowska, Dr R. Zieliński, Ks. dr M. Szczerbiński, R. Potrac, L. Warzecha, M. Giełzak	-
Działalność instytucji propagujących kulturę	Dr A. Chabasińska, Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Majewski, Ks. A. Rusak, Ks. dr M. Szczerbiński, Ł. Warzecha, K. Pilawa, M. Giełzak	-
Działania twórcze w obszarze kultury	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski Ks. dr M. Szczerbiński, K. Pilawa	-
Działalność mediów publicznych	Prof. J. Gierszewski	-
Wspieranie języka polskiego	Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki, Dr M. Karkowska	-
Ochrona dziedzictwa narodowego i pamięci historycznej, polityka historyczna	Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Dr M. El Ghamari, Dr P. Gotowiecki,	W opinii dr M. El Ghamari szczególnie ważne jest również inwestowanie w przestrzeń publiczną, jak budowa pomników czy ochrona miejsc

	Prof. T. Paleczny, Dr hab. R. Szwed, M. Giełzak	pamięci, ponieważ te działania wzmacniają poczucie przynależności i dumy narodowej. Zwraca ona także uwagę na pożytki płynące z czerpania z doświadczeń innych krajów europejskich i ich działalności w tym zakresie.
Budowanie wartości i postaw obywatelskich i proobronnych	Prof. A. Pieczywok, Prof. P. Majewski	-
Wychowanie obywatelskie i patriotyczne, socjalizacja i inkulturacja obywateli, wzmacnianie dumy narodowej	Prof. A. Piecyzwok, Prof. P. Majewski, Dr M. Karkowska	-
Wsparcie społeczeństwa obywatelskiego	K. Pilawa	-
System edukacji	Prof. K. Drabik, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Prof. T. Paleczny, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Prof. P. Majewski, Dr R. Zieliński, Ks. dr M. Szczerbiński, respondent 87, L. Warzecha, K. Pilawa, M. Giełzak	Prof. A. Pieczywok podkreśla znaczenie przede wszystkim edukacji regionalnej.
System prawny	Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, respondent 87, R. Potrac	-
Działalność resortów rządowych	Prof. C. Smuniewski	Prof. C. Smuniewski wymienia ministerstwa: • Edukacji Narodowej • Nauki i Szkolnictwa Wyższego • Kultury i Dziedzictwa narodowego • Obrony Narodowej • Spraw Zagranicznych • Wewnętrznych i Administracji • Sprawiedliwości
Działania na rzecz poprawy sytuacji materialnej obywateli, zabezpieczenie społeczne	Prof. K. Drabik, Prof. I. Urych, Dr hab. J. Sowa	Prof. K Drabik wymienia następujące ich skutki: ograniczenie zjawiska migracji i wzmocnienie zjawiska imigracji (powrotu do kraju) poprzez

		tworzenie warunków do życia i rozwoju, wpływ państwa na losy jednostki znajdującej się w potrzebie kreujący zaufanie do państwa.
Inne odpowiedzi: • Integracja imigrantów – dr A. Chabasińska, W. Szpur • Wspieranie związków wyznaniowych – prof. K. Drabik • Działania w obszarze militarnym – prof. K Drabik • Wsparcie dla Polonii i jej angażowanie – dr M. El Ghamari, prof. A. Skrabacz, ks. A. Rusak • Budowanie pozytywnego wizerunku Polski – prof. A. Pieczywok • Działalność Kościoła i organizacji samorządowych – prof. A. Skrabacz • Podejmowanie działań o charakterze naukowym ukierunkowanych na tożsamość narodową – prof. I. Urych • Działania na rzecz bezpieczeństwa społeczności lokalne – prof. I. Urych • Rozwój ekonomiczny – dr hab. R. Szwed • Nie ma obecnie polityki w tym zakresie - respondent 61 • Działania te nie wydają się dostrzegalne na poziomie państwa. Więcej takich działań widać na poziomie samorządowym, działalności NGOsów, inicjatyw ludzkich – W. Pizło • Promocja rodziny – ks. A. Rusak • Okazywanie szacunku dla flagi i hymnu narodowego – ks. dr M. Szczerbiński • Budowa armii – ks. dr M. Szczerbiński • Państwo polskie od lat praktycznie nie podejmuje działań na rzecz tożsamości narodowej Polaków – M. Niewalda		Zdaniem prof. K. Drabika wydatki na obronność i świadomość siły naszych sił zbrojnych stanowią element integracji i identyfikacji obywateli.
Ocena tych działań	Respondenci dokonujący danej oceny	Kontekst/komentarz
Pozytywna	Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Pieczywok, Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski, Dr M. El Ghamari, Dr hab. J. Sowa, Dr hab. R. Szwed, Prof. P. Majewski, Dr M. Karkowska, Ks. A. Rusak Ks. dr M. Szczerbiński, respondent 87, W. Szpur, Ł. Warzecha, K. Pilawa, M. Giełzak	Prof. C. Smuniewski dodaje, iż ocena ta jest trudna, gdyż wymaga dłuższej perspektywy czasowej. Mamy do czynienia z procesem, którego skutki ujawniają się stopniowo, nie natychmiastowo. Jego zdaniem można jednakże dostrzec już pewien postęp w tym zakresie. Dr hab. J. Sowa wspomina o pozytywnym wpływie działań z zakresu wsparcia społecznego, lecz jednocześnie krytycznie ocenia te dokonywane w obszarach edukacji i polityki kulturalnej.
Negatywna	Prof. T. Paleczny,	Prof. T. Paleczny uznaje, że

	M. Niewalda, Dr J. B. Klakla	działania podejmowane w tym obszarze są ukierunkowane na zamykanie się, na narzucanie społeczeństwu pewnych treści, na dzielenie się. M. Niewalda twierdzi, że podejmowane działania, teoretycznie w zakresie tożsamościowym, nie mają praktycznego wpływu na bezpieczeństwo.
Inne odpowiedzi: • Nie mają większe znaczenia, skutek nie jest spektakularny - dr A. Chabasińska • Trudność we wskazaniu związku między działaniami na rzecz tożsamości narodowej Polaków a poprawą bezpieczeństwa narodowego RP w perspektywie krótkoterminowej – dr P. Gotowiecki		Zdaniem dr A. Chabaińskiej wyjątek stanowią działania z zakresu integracji imigrantów.
Wpływ działań w tym obszarze na bezpieczeństwo narodowe RP	Respondenci wskazujący na dany wpływ działań w tym obszarze	Kontekst/komentarz
Budowanie społecznej bazy bezpieczeństwa	Prof. T. Kośmider	-
Budowanie spójności społecznej, wzmacnianie więzi między obywatelami, wzajemne wsparcie i zaufanie	Prof. J. Gierszewski, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, Dr M. Karkowska	Prof. I. Urych podkreśla znaczenie sprawstwa wynikające z dbałości państwa o społeczności lokalne
Wzmacnianie poczucia przynależności obywateli do wspólnoty narodowej	Prof. T. Kośmider, Dr M. El Ghamari, Dr hab. J. Sowa, Ks. A. Rusak Ks. dr M. Szczerbinski	Ks. dr M. Szczerbinski wskazuje, że utożsamianie się obywatela z narodem skutkuje większą wolą poświęcania się dla dobra wspólnego.
Zachęcanie do ofiarności, poświęceń, zaangażowania	Ks. A. Rusak	-
Motywacja obywateli do zaangażowania się w rozwiązywanie spraw publicznych i istotnych kwestii społecznych	Prof. T. Kośmider	-
Duma z bycia Polakami	Prof. J. Gierszewski	-
Zdobywanie wiedzy z zakresu kultury, historii etc	K. Pilawa	-
Budowanie odporności na zagrożenia	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari	Dr M. El. Ghamari wymienia w tym kontekście odporność na zewnętrzne wpływy, takie jak dezinformacja, propaganda czy próby destabilizacji.
Tworzenie postawy proobronnej obywateli	Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. A. Skrabacz, respondent 15,	Respondent 87 podkreśla znaczenie edukacji, wychowania oraz wartości w kontekście działań podejmowanych przez

	Prof. P. Majewski, respondent 87, Ł. Warzecha, M. Giełzak	obywateli. Ł. Warzecha wskazuje, że dzięki poczuciu własnej odrębności obywatele chętniej myślą, że jest czego bronić (tego, co stanowi o tej odrębności). M. Giełzak wskazuje, że uświadomienie sobie przez obywateli przynależności do wspólnoty oraz faktu, że nie jest ona dana na stałe, skutkuje większą świadomością zagrożeń oraz poczuciem imperatywu reagowania na te zagrożenia oraz akceptacją ponoszenia ciężarów z tym związanych (np. finansowania wydatków na zbrojenia, poboru do wojska). Wspomina on także o znaczeniu patriotyzmu gospodarczego oraz podejmowania działań na jego rzecz.
Wychowanie w duchu patriotycznym, wychowanie do polskości	Dr R. Zieliński, K. Pilawa	-
Uznanie patriotyzmu za wartość przez obywateli	Prof. J. Gierszewski	-
Gotowość do służby wojskowej	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Skrabacz	-
Wzmacnianie zaufania do państwa	Prof. J. Gierszewski	-
Asymilacja i integracja migrantów	W. Szpur	-
Inne odpowiedzi: • Działania te są ukierunkowane na zamykanie się, na narzucanie społeczeństwu pewnych treści, na dzielenie się – prof. T. Paleczny • Nie zachodzi. Jeśli jest to wykazane, to są to statystyki urabiane pod zadaną tezę – M. Niewalda • Negatywny wpływ, budowanie ograniczonej spójności społeczne – dr J. B. Klakla		-
Dostateczność działań w tym obszarze	Respondenci oceniający dostateczność działań w tym obszarze	Kontekst/komentarz
Działania te są wystarczające	Respondent 87	-
Działania te nie są wystarczające	Prof. K. Drabik, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Kośmider, Prof. I. Urych, Dr M. El Ghamari, respondent 15, Dr hab. R. Szwed,	Prof. K. Drabik uważa, że działania te nie są i nigdy nie będą wystarczające. Jego zdaniem wiąże się to z rozumieniem bezpieczeństwa, będącego godną formą trwania, przetrwania i rozwoju. W takim

	Ks. A. Rusak, Ks. dr M. Szczerbiński, M. Niewalda, R. Potrac, Ł. Warzecha	rozumieniu bezpieczeństwa działania te są *in statu nascendi* – dążymy do stanów rzeczy pożądanych, zakładamy sobie pewne cele. Działania te ciągle zatem trwają. Można jedynie przyjąć, że są wystarczające „na dzień dzisiejszy", ale nawet wtedy zakres możliwości działań władzy i obywateli jest tak duży, że można powiedzieć, że działania te są niewystarczające (mogłoby być np. więcej NGOsów, więcej działalności sąsiedzkiej). Nie ma to wymiaru pejoratywnego, gdyż „coś robimy". Samą istotą rozwoju jest bowiem przekraczanie kolejnych szczebli progresji. Prof. T. Kośmider uważa, iż działania te wymagają intensyfikacji na poziomie promocyjnym, edukacyjnym, a przede wszystkim organizacyjnym. Ks. A. Rusak stwierdza, iż istnienie wiele „działek" do zagospodarowania, jak np. resocjalizacja więźniów.
Inne odpowiedzi: • Nie tyle wystarczające, ile wartościowe i produktywne - dr A. Chabasińska • Trudno stwierdzić czy można uznać je za wystarczające, szczególnie w zakresie kształtowania świadomości narodowej i wspólnotowej zwłaszcza wśród młodych ludzi – prof. A. Pieczywok • Konieczność rozłożenia państwa na czynniki oraz ustalenia jaki podmiot i co powinien robić – prof. A. Skrabacz • Nie zgadzam się na myślenie w kategoriach tego, że podejmowane działania są wystarczające – prof. C. Smuniewski • Przekonanie o negatywnym wpływie działań w tym obszarze – prof. T. Paleczny • Wątpliwość co do możliwości manipulowania tożsamością narodową – dr hab. J. Sowa • Państwo polskie prowadzi wszystkie niezbędne działania, może jednak nie wystarczająco intensywnie - prof. P. Majewski • Zawsze można by dodać coś jeszcze – dr M. Karkowska • Na tę chwilę nie widzę tych działań – dr R. Zieliński • Działań powinno być więcej, ich skutki powinny być szybciej widoczne – K. Pilawa		Prof. A. Skrabacz podkreślenia konieczność uświadomienia sobie, że „państwo to my" i wszyscy ponosimy za nie odpowiedzialność. Prof. C. Smuniewski zaznacza, iż w obszarze bezpieczeństwa narodowego zawsze trzeba dążyć do minimalizacji ryzyka, ograniczania niepowodzeń i redukcji niepewności. To proces, który nigdy nie jest zamknięty ani w pełni zakończony. Dr M. El Ghamari, pośród licznych sugestii udoskonaleń, kładzie nacisk głównie na uatrakcyjnienie sfery edukacji.

Załącznik nr 38. Tabela z opracowaniem odpowiedzi respondentów na pytania nr 11 do 12 kwestionariusza wywiadu.

Dodatkowe działania jakie można by podjąć na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków	Respondenci wskazujący dane działania w tym obszarze	Kontekst/komentarz
Prowadzenie działań na rzecz uczynienia tożsamości narodowej modną, uatrakcyjnienie patriotyzmu	Dr A. Chabasińska, Dr R. Zieliński	Dr A. Chabasińska podkreśla jednocześnie konieczność zwiększenia atrakcyjność działań, które są już obecnie prowadzone przez państwo polskie
Uatrakcyjnienie edukacji, wzmocnienie roli szkoły i środowiska edukacyjnego	Prof. J. Gierszewski, Prof. A. Skrabacz, Dr M. El Ghamari	Prof. A. Pieczywok stwierdza w odniesieniu do sfery edukacji, iż w kształtowaniu tożsamości narodowej uczniów preferować przede wszystkim podejście stawiające na nauczanie samodzielnego myślenia, szczególnie wnioskowania, okazywanie szacunku w społeczeństwie wielokulturowym.
Wspieranie edukacji obywatelskiej i patriotycznej	Prof. T. Kośmider	-
Rozszerzenie podstawy programowej, edukacja ku tożsamości narodowej przez edukację regionalną, edukacja miękka,	Prof. A. Pieczywok, W. Pizło, M. Niewalda, R. Potrac	-
Kształtowanie wśród obywateli postawy republikańskiej	M. Giełzak	M. Giełzak wskazuje, że oznacza ona, iż naród polityczny jest właścicielem państwa. Wymienia on dwa przykłady takiej postawy: • przynależność do „armii obywatelskiej" – przeszkolenie, przynależność do gwardii narodowej wprowadzenie instytucji sędziów przysięgłych
Zwiększenie atrakcyjności pracy w sferze publicznej dla młodych	K. Pilawa	

dorosłych		-
Samodzielne kształtowanie siebie przez obywateli pod względem tożsamości	Respondent 87	
Dofinansowanie praktycznych działań na rzecz tożsamości narodowej	R. Potrac	R. Potrac wymienia wśród nich spotkania, wystawy, wycieczki do miejsc pamięci, poznawanie historii, rekonstrukcje historyczne.
Wzmocnienie polityki historycznej	Dr P. Gotowiecki	-
Zastąpienie celebrowania przegranych narracjami o zwycięstwach, budowaniu i tworzeniu, działalności gospodarczej, bogaceniu się etc.	Ł. Warzecha	-
Troska o małą ojczyznę, o tradycję na poziomie lokalnym	Prof. K. Drabik, Prof. P. Żurawski vel Grajewski	Prof. P. Żurawski vel Grajewski wspomina o wyzyskaniu lokalnych tradycji w kontekście kultywowania patriotyzmu. Wiązałoby się to jego zdaniem np. z rozbudową muzeów poświęconych lokalnym tradycjom, przeprowadzaniem (i zwiększeniem liczby) konkursów pieśni patriotycznej i wojskowej.
Troska o dorobek językowy i obyczajowy	Prof. K. Drabik	-
Działania ukierunkowane na socjalizacyjne elementy życia społecznego; zapewnienie odpowiednich warunków życia, systemu opieki zdrowotnej, systemu podatkowego.	Prof. I. Urych, M. Giełzak	Prof. I. Urych nawiązuje do koncepcji prof. K. Kosely. Zdaniem M. Giełzaka chodzi o to, by obywatele czuli, ze „ojczyzna o nich nie zapomniała”.
Zapewnienie Polsce i narodowi polskiemu odpowiednich warunków dla trwania	Dr R. Zieliński	Dr R. Zieliński wyjaśnia, że warunki te oznaczają rozwój, silną gospodarkę i silną armię
Troska o rodzinę oraz macierzyństwo i ojcostwo	Ks. A. Rusak	-
Ograniczenie migracji z małych miejscowości, zapobieganie ich wyludnieniu	Prof. K. Drabik	-
Rozwijanie przestrzeni dialogu i integracji	Dr M. El Ghamari, respondent 15, Dr J. B. Klakla	Respondent 15 wspomina o konieczności zapewnienia pluralizmu oraz zapobiegania dyskryminacji mniejszości.
Poprawa wizerunku i jakości elit	Prof. A. Skrabacz	

politycznych, budowanie zaufania do państwa		-
Zwiększenie integracji działań, optymalizacja kontekstu instytucjonalnego	Prof. T. Kośmider, Dr M. El Ghamari	Prof. T. Kośmider wymienia w tym kontekście działania takie jak: • działania edukacyjne i promocyjne w zakresie tożsamości, • motywowanie ludzi, którzy mają wyobrażenie i myślenie proobywatelskie, uczenie młodego pokolenia, że wspomniane postawy są niezbędne dla trwania wspólnoty i bezpieczeństwa.
Współpraca ze społecznikami pracującymi w tematyce tożsamości; wspieranie społeczeństwa obywatelskiego i ruchów społecznych, zapewnienie współpracy pomiędzy nimi a państwem	Prof. T. Paleczny, W. Pizło, M. Niewalda	-
Zwiększenie ochrony przed działaniami informacyjnymi	Prof. J. Gierszewski	-
Inne odpowiedzi: • Tworzenie wielkich epickich filmów, gier komputerowych, audiobooków oraz zapewnianie możliwość zakupu gadżetów – prof. P. Żurawski vel Grajewski • Zwiększanie wiedzy obywateli nt wykorzystania ich podatków – prof. C. Smuniewski • Refleksja aksjologiczna w postaci w postaci odpowiedzi na pytanie czy dane działanie, projekt lub decyzja polityczna są związane z bezpieczeństwem narodowym – prof. C. Smuniewski • Przeświadczenie, że tożsamości narodowej Polaków nie trzeba bronić, gdyż nic jej nie zagraża – dr hab. R. Szwed • Konieczność zmiany nastawienia w środowisku historyków na naukowo-upowszechnieniowe z czysto badawczego – prof. P. Majewski • Wykorzystanie kinematografii i sportu oraz osiągnięć „lokalnych bohaterów" jako wzoru i punktu odniesienia dla młodych ludzi – respondent 61 • Odbudowanie Kościoła i zaufania do niego - respondent 61 • Systemowe działania na poziomie państwa w celu zapobiegania szykanowania Polski na arenie międzynarodowej przy jednoczesnym promowaniu polskiej kultury przez dyplomację – W. Pizło • Kontrwywiad obywatelski jako element systemu bezpieczeństwa – W. Pizło • Znaczenie codziennych działań, dochowanie wiary wartościom –		Prof. P. Żurawski vel Grajewski zwraca uwagę na brak możliwości zakupu np. czapki rogatywki, figurek żołnierzy z insurekcji kościuszkowskie i innych wojen czy istniejących niegdyś okładek na zeszyty z pocztem królów polskich itd.). Jego zdaniem edukacja szkolna nie jest wystarczająca dla podniesienia świadomości w zakresie kultury i tradycji polskiej. Dr M. Karkowska zwraca uwagę na takie działania w kontekście wspomnianego „dochowania wiary wartościom", jak ochrona zdrowia i życia każdego z nas, płacenie podatków w Polsce zamiast gdzieś indziej.

dr M. Karkowska • Rola Kościoła i szkoły w dla wsparcia młodzieży w przyjmowaniu wiary i jej wartości – ks. A. Rusak • Budowanie silnej armii – ks. dr M. Szczerbiński • Powołanie muzeów rodzinnych i archiwów rodowych, szerokie udostępnianie źródeł archiwalnych – M. Niewalda • Dotowanie filmów fabularnych, grup rekonstrukcyjnych, wydawnictw – M. Niewalda • Współpraca z Kościołem w celu poszerzania działań przyparafialnych – M. Niewalda • Szkolenia w zakresie obrony cywilnej - R. Potrac • Budowanie tożsamości narodowej poprzez treści o charakterze rozrywkowym – W. Szpur • Docieranie z działaniami w tym obszarze do młodych dorosłych – K. Pilawa		
Wpływ dodatkowych działań w tym obszarze na bezpieczeństwo narodowe RP	Respondenci wskazujący dany wpływ działań w tym obszarze	Kontekst/komentarz
Wzmocnienie spójności społecznej, wzmocnienie świadomości narodowej oraz budowanie świadomości potrzeby istnienia wspólnoty narodowej	Dr A. Chabasińska, Dr M. El Ghamari, Prof. P. Żurawski vel Grajewski, Dr M. Karkowska, Ks. A. Rusak, R. Potrac	-
Budowanie poczucia odpowiedzialności za wspólnotę, wzmocnienie patriotyzmu	Dr A. Chabasińska, Ks. dr M. Szczerbiński, M. Giełzak	M. Giełzak stwierdza, iż świadomy obywatel (reprezentujący postawę republikańską), który czuje się właścicielem państwa i który będzie miał poczucie, że państwo o niego dba, będzie wiedział jak się ma zachować w „sytuacjach granicznych" (obrona wspólnoty, do której przynależy).
Praktyczne zapoznanie się z tożsamością narodową i budowanie jej, większe zainteresowanie nią (także dzięki zwiększeniu jej atrakcyjności)	R. Potrac, W. Szpur,	-
Zwiększenie odporności na zagrożenia wewnętrzne i zewnętrzne	Prof. J. Gierszewski, Dr M. El Ghamari	Prof. A. Skrabacz wspomina w tym kontekście o zwiększeniu kontroli nad treściami pojawiającymi się w przestrzeni wirtualnej w nawiązaniu do wojny kognitywnej. Dr J. B. Klakla wspomina o zmniejszeniu napięcia społecznego.
Postawy proobronne, społeczna	Prof. T. Kośmider	-

baza bezpieczeństwa		
Budowanie społeczeństwa obywatelskiego i ethosu obywatelskiego poświęceń dla ojczyzny	K. Pilawa	-
Budowanie tolerancji i otwartości wobec świata	Dr A. Chabasińska, Prof. J. Gierszewski, Prof. T. Paleczny, Dr J. B. Klakla	Prof. T. Paleczny wskazuje na efekt w postaci tożsamości narodowej o bardziej otwartym charakterze. Dr J. B. Klakla uważa, że państwo powinno pełnić rolę strażnika w kontekście dbania o to, by tożsamości poszczególnych grup społecznych były Inkluzywne i wzajemnie nie wykluczające się.
Wzmocnienie więzi między społeczeństwem a państwem, zwiększenie zaufania do władzy	Prof. A. Skrabacz, Prof. C. Smuniewski	-
Wsparcie integracji imigrantów	Dr A. Chabasińska	-
Wzmocnienie identyfikacji z małą ojczyzną, przeciwdziałanie wykorzenieniu	Prof. K. Drabik	-
Bliższy związek z narodem, brak chęci życia poza nim	Prof. I. Urych	-
Zwiększenie zaufania do państwa, zaangażowanie się obywateli w sprawy bezpieczeństwa	W. Pizło	-
Wpływ na demografię	Prof. K. Drabik	-
Budowa pozytywnego wizerunku Polski na arenie międzynarodowej	Dr M. El Ghamari	-
Inne odpowiedzi: Poprawa jakości życia politycznego w Polsce – prof. P. Żurawski vel Grajewski Urealnienie zbanalizowanego sformułowania „historia nauczycielką życia” – prof. P. Majewski Wzmocnienie fundamentów tożsamości narodowej – dr R. Zieliński Trwała zmiana mentalności, w kierunku większego poczucia dumy narodowej, sympatii do wartości, lepszej spójności, poczucia więzi z ludźmi o wspólnej historii i zwyczajach – M. Niewalda Wiedza o tym jak zachować się w przypadku konfliktu – R. Potrac Przyciągniecie ludzi do służby w instytucjach publicznych – K. Pilawa Budowanie korzystnego wizerunku Polski jako kraju, który „dobrze sobie porardził” – Ł. Warzecha		-

STRESZCZENIE ROZPRAWY W JĘZYKU POLSKIM

O bezpieczeństwie narodowym RP, podobnie jak innych państw, decyduje wiele rozmaitych czynników materialnych i niematerialnych, związanych z rozmaitymi obszarami funkcjonowania państwa polskiego oraz tworzących je narodu i społeczeństwa polskiego. Jednym z takich czynników, mających istotne znaczenie w sferze społeczno-kulturowej, jest tożsamość narodowa Polaków, która kształtuje postawy jednostek i tym samym funkcjowanie społeczeństwa obywatelskiego oraz kondycję wspólnoty narodowej. Wszystkie te podmioty, we współpracy i poprzez synergiczne oddziaływanie z państwem i jego instytucjami, są odpowiedzialne bezpieczeństwo narodowe Polski i przyczyniają się do jego kształtowania.

Znaczenie tożsamości narodowej Polaków dla bezpieczeństwa narodowego RP jest zjawiskiem złożonym, a jego przejawy i skutki ulokowane są na licznych poziomach, sferach i aspektach rzeczywistości społecznej, kulturowej i politycznej. Najważniejsze z nich to m.in. zbiorowa świadomość Polaków, społeczności lokalne i regionalne jako przestrzenie kontaktu z tożsamością i pamięcią narodową oraz aktywność organizacji społecznych i relacje pomiędzy nimi a instytucjami państwa.

W niniejszej rozprawie doktorskiej problem wpływu tożsamości narodowej Polaków na bezpieczeństwo narodowe RP został poddany szczegółowym badaniom teoretycznym oraz empirycznym z wykorzystaniem szeregu metod, technik i narzędzi badawczych. W ramach procesu badawczego zostały wykorzystane metody takie jak krytyczna analiza piśmiennictwa, analiza dokumentów, analiza dyskursu publicznego oraz sondaż diagnostyczny. Ich wykorzystanie pozwoliło na szczegółowe oraz wieloaspektowe okreslenie istoty i specyfiki tożsamości narodowej Polaków, wyjaśnienie jej znaczenia oraz wpływu na bezpieczeństwo narodowe RP, a także wskazanie aktualnych i potencjalnych działań na rzecz zachowania, wzmocnienia i ochrony tożsamości narodowej Polaków oraz ich korzystnego wpływu na poziom bezpieczeństwa narodowego RP (lecz także na zwrócenie uwagi na potencjalne ryzyka i zagrożenia mogące wynikać z takich działań).

Rozprawa składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz załączników, obejmujących spis i dane respondentów, kwestionariusze wywiadu (pilotażowy oraz właściwy) oraz notatki z przeprowadzonych wywiadów. Ostatnim elementem rozprawy jest jej streszczenie w języku polskim i angielskim.

SUMMARY OF THE DISSERTATION IN ENGLISH

The national security of the Republic of Poland, as well as of other countries, is determined by a multitude of diverse factors, material and immaterial ones, associated with various fields in which the Polish state, nation and society function. One of those factors, bearing a significant importance in the socio-cultural field, is the national identity of Poles, which moulds the attitudes of individuals and thus the functioning of the civil society and the condition of the national community. All those entities, in cooperation with the state and its entities and through a synergic relation with the latter, are responsible for the national security of Poland and contribute to bringing that security into existence.

The significance of the national identity of Poles for the national security of the Republic of Poland is a complex phenomenon, with its symptoms and results being located at various levels and in various fields and aspects of social, cultural and political reality. The most important of them are: Poles' collective consciousness, local and regional communities as spaces of contact with national identity and memory, social organizations' activities, and the relations between them and the state's institutions.

In this doctoral dissertation, the impact of Poles' national identity on the national security of the Republic of Poland was subjected to in-depth theoretical and empirical research, using an array of research methods, techniques, and tools. The methods used in the research process comprised critical analysis of source literature, document analysis, public discourse analysis, and a diagnostic survey. The use of those methods enabled a detailed and multifaceted conceptualization of the essence and specificity of the national security of Poles, elucidation of its significance and impact upon the national security of the Republif of Poland and indication of the current as well as potential actions aimed at preservation, reinforcement and protection of that identity, along with positive effects of those actions on the level of the national security of the Republic of Poland. At the same time, attention was paid to potential risks and threats that might result from those actions.

The dissertation comprises an introduction, five chapters, an ending, a bibliography and appendices: the list and information on the interviewees, the survey questionnaires (the pilot and the final versions) and the notes taken during the interviews. The summaries in Polish and English constitute the last part of the dissertation.